آصف اللغات

جامع الفاظ مفردہ و مرکبۂ اصطلاحی و استعمال فارسی و امثال و مقولہای عجم ملتزم باسناد
متقدمین و متاخرین و معاصرین عجم و برای ہر یک لفظ ترجمہ با محاورہ
زبان اردو مع اسناد کلام زباندانان ہند

جلد دہم

مؤلفہ خان بہادر شمس العلما مولوی احمد عبد العزیز نائطی (نواب عزیز جنگ بہادر) وظیفہ یاب حسن خدمت
سرکار آصفیہ

سنہ ۱۳۴۴ ہجری مطابق سنہ ۱۳۲۵ ف

عزیز المطابع حیدرآباد دکن

٩٢١

اعزاز و شکرانہ اعزاز

اعزاز (۱) میں اپنی اس تالیف کی اعلیٰ کامیابی پر خداوند کریم کا شکر گزار ہوں اور یہ بات میرے لئے باعث افتخار ہے کہ اس کا نام میرے آقاے ولی نعمت حضور پر نور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی کے مبارک تخلص کو اپنے سر پر لئے ہوے ہے اور اس کا آغاز آپ ہی کی مبارک جوبلی چہل سالہ کی تقریب میں ہوا۔

(۲) میں ہزاکسلنسی لارڈ منٹو بالقابہم گورنر جنرل ہند کا شکریہ ادا کرتا ہوں کہ آپ نے براہ عنایت مجھکو اجازت عطا فرمائی کہ میں اس کتاب کا ڈڈی کیشن آپ کے نام نامی سے کروں۔ صاحب رزیڈنٹ حیدرآباد بذریعہ مراسلہ نشان ۴۲۵۸ مورخہ ۲۴ر جون ۱۹۰۹ء مجھکو اطلاع دیتے ہیں کہ ہزاکسلنسی آپ کا شکریہ ادا کرتے ہیں کہ آپ نے اُن کو ایسی عالمانہ تالیف میں اُن کی یادگار قائم ہونیکا موقع دیا۔

اعانت (۳) میں ہز اکسلنسی وئیسرائے موصوف کا دل سے شکر گزار ہوں کہ آپ نے باجلاس کونسل یہ حکم فرمایا کہ مؤلف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس جس طرح وہ شائع ہوتی جائے پانسو روپیہ کا آنریرم (صلۂ تالیف) عطا کیا جائے۔

(۴) میں اپنے آقائے ولی نعمت اعلیٰ حضرت والی سلطنت دکن حضور پرنور سرکار نظام ادام اللہ اقبالہٗ کا شکریہ بجان و دل ادا کرتا ہوں کہ سرکار ممدوح نے حکم فرمایا کہ سلطنت آصفیہ کے شاہی خزانہ سے بھی مؤلف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس جس طرح وہ شائع ہوتی جائے سات سو اسّی روپیہ کی امداد عطا کی جائے۔

(۵) حیدر آباد کے امرائے عظام سے جناب نواب فخر الملک بہادر معین المہام صیغۂ تعلیمات و عدالت و کوتوالی و امور عامہ کی علم دوستی کا بھی شکر گزار ہوں کہ آپ نے اپنے خانگی خزانہ سے اس تالیف کی ہر ایک جلد پر سو روپیہ کا اعزازی انعام مقرر فرمایا ہے۔

شکریۂ علی (۶) اگرچہ اس کتاب کی ہر ایک جلد کے پانسو نسخوں کی طبع کا حقیقی صرفہ بقدر الف۵ سکۂ عثمانیہ ہے اور معاونین بالقابہم کی امداد کا مجموعہ بھی اسی کے قریب قریب ہے۔ لیکن محض اس خیال سے کہ پبلک کو نفع پہنچے میں نے جملہ نسخہائے مطبوعہ کو بلا لحاظ اپنے نفع کے مع حق تالیف کتاب بلا کسی معاوضہ کے پبلک لائبریریز مدارس اور بعض شائقین و معاونین زبان فارسی کے لئے وقف

کر دیا ہے معروز ناظرینِ کتاب پر روشن ہے کہ یہ ۲۰ جلد کی کتاب ہے اور مؤلف کی ضعیفی کی وجہ سے کمال اہتمام کے ساتھ سال بھر میں ایک اور کبھی دو جلد شائع ہوتی ہیں اور بظاہر مجھ کو صرف خداوند کریم سے توقع ہے کہ میں اس کتاب کی تکمیل اپنی باقی ماندہ عمر میں کرسکوں۔ وہو علیٰ کلِّ شیٔ قدیر۔

پبلک کا فدائی

احمد عبدالعزیز نائطی

(خان بہادر شمس العلما نواب عزیز جنگ بہادر)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بحمد اللہ کہ نوبت بہ جلد دہم ایں کتاب رسید و سومی حصہ ایں کتاب بانجام رسید - بزمانے کہ آقاے ولی نعمت ما بندگاں اعلیٰ حضور پر نور نواب آصف جاہ نظام الدولہ نظام الملک والممالک میر عثمان علیخان بہادر فتح جنگ - جی - سی - ایس - آئی فرمانروائے سلطنت آصفیہ حیدرآباد دکن بخت ما را در عالم پیری جواں کرد و بعطائے عہدہ صدر محاسب صرف خاص مبارک و وظیفہ یابی را بسلک ملازمت باز آورد - شک نیست کہ حالا از فرائض عہدہ مذکور فرصت ما تنگ است و تخیلات عالمیاں در جنگ ولیکن تالیف ایں کتاب را نگذاشتیم و ایں کار را با وقات فرصت ہمیح گماشتیم - شائقین ایں کتاب اندیشہ نا کنند کہ ملازمت ما سد راہ ایں نہ شود و عشق ما با ایں کار متقاضی آنست کہ عاشق را با معشوق قش مادام الحیات از دل نہ رود - انشاء اللہ تعالیٰ - ہو اللہ المعین -

خاکسار - عزیز جنگ

جان غنچهٔ دل ز تاب چشمهٔ پیکان برآمد ز وسندی
که از سلیم و حزین ز بر معنی ششم مذکور شد متعلق است
به همین که اشاره این همه را انجا کرده ایم **مؤلف**
عرض کند که از سند صائب (برآمدن دانه از زمین)
پیدا است واز سند ظهوری (برآمدن غنچه) پیدا
بمعنی پیدا شدنش و (برآمدن) درمتن هر دو شعر
بمعنی سوم اوست که گذشت وسند معنی دمیدن
از مخلص کاشی و حزین بر معنی ششم مذکور شد۔
(اردو) اُگنا۔ بقول امیر پیدا ہونا۔ نکلنا
(نباتات کا) آتش ؎ الجھانے دل تبواکے
گیسوے پرشکن میں ز اُگتی ہے جاے سبزہ کنگھی
مرے چمن میں ز۔
(۹) برآمدن۔ بقول موارد بمعنی واقع شدن
چنانکه (کار دشوار برآمدن) (حزین ؎)
شرمندهٔ عشقیم که بی چاره و تدبیر ز آسان کند آن کار
که دشوار برآید ز (وله ؎) شود در هر نفس
صد ناله توفیر ز متاع درد خوش ارزان برآمد ز

(وله ؎) جوش شد سیل گریه است از دل اگر حزین تُرا
باز از تنور گرم تو طوفان برآمده ز (ظهوری ؎)
نه زهرهٔ نگاه نه اندازهٔ سخن ز برخویش فزوده که
بدخو برآمد است ز **مؤلف** عرض کند که
(برآمدن کار) اصطلاحی است که بجایش می آید
و کلام حزین متعلق به همین است و برآمدن درین
اصطلاح مجاز معنی سوم است و معنی لفظی آن
بیرون شدن کار و کنایه از کار برآری۔ و روا
شدن کار پس این سند را متعلق بمعنی دوازدهم
وانمیم (برآمدن از زبان) هم اصطلاحی است که
می آید و برآمدن درین اصطلاح بمعنی واقع شدن
است و سند سوم حزین هم متعلق از همین معنی است
و مجاز معنی سوم که طوفان از تنور بیرون شدن
و سر زدن بیان واقعهٔ طوفان نوح باشد و سند
ظهوری هم متعلق بمعنی واقع شدن (اردو)
واقع ہونا۔
(۱۰) برآمدن۔ بقول موارد بمعنی شهره شدن

(صائب ؎) چون آفتاب از نظر گرم عمر ما ٭ صائب برآمد است برآفاق نام ما ٭ وگوید که صاحب نوادر همین شعر را بسند معنی بلند شدن و فاش گشتن نگاشته **مؤلف** عرض کند که (برآمدن نام) بمعنی شهرت گرفتن آن متعلق به همین معنی است که می آید و آنرا مجاز بلند شدن نام هم گفته اند ولیکن این بلندی مجازی است نه حقیقی و فاش گشتن چیزی دیگر است و ازین سند تعلق ندارد بمعنی شهره شدن و شهرت گرفتن بهتر از انست که هم مجاز معنی سوم است (اردو) مشهور ہونا۔

(۱۱) برآمدن - بقول موارد بمعنی راست و درست و مستقیم آمدن بر چیزی (صائب ؎) اگرچه از دل سنگین دلبران سازند ٭ بنای توبه برین بوم برنمی آید ٭ **مؤلف** عرض کند که این معنی هم متعلق است با معنی سوم بر سبیل مجاز که سر کشیدن و بیرون از زمین شدن عمارت بر بنیاد مراد است که بنیاد عمارت داخل زمین می باشد و بالای آن عمارت بیرون می آید پس راست و مستقیم شدن بهترین معنی این سند است و مصدر مرکب (برآمدن بنا و عمارت) که می آید متعلق از همین معنی (اردو) قائم ہونا۔

(۱۲) برآمدن - بقول موارد بمعنی [illegible] شدن (صائب ؎) تا دخل نباشد نتوان خرج نمودن ٭ کز بستگی گوش زبان لال برآید ٭ (ظهوری ؎) ظهوری را رسد از چشمه عشق ٭ اگر گوید گدا سلطان برآید ٭ (وله ؎) خار و خس کوئی شدم از بخت بهاری ٭ در خاطرم افتاد که گلزار برآیم ٭ **مؤلف** عرض کند که سندی از کلام حزین بر معنی نهم گذشت (اردو) ہونا۔

(۱۳) برآمدن - بقول موارد مذکور شدن (ظهوری ؎) هر جا حدیث سنبل آمو برآمد است ٭ مذکور گشته تا سخنش بو برآمد است ٭ (حافظ ؎) گویند ذکر خیرش در خیل عشقبازان ٭ هر جا که نام حافظ در انجمن برآید ٭ (حزین ؎) زان شمع گلعذاران هر جا سخن برآید ٭ پروانه از چراغان مرغ از چمن برآید ٭ **مؤلف** عرض کند که

(برآمدن حدیث) مصدر مرکب بجایش می آید و
سند ظهوری متعلق است به همان و بجای حدیث
استعمال مرادفش یا مماثلش هم ممکن چنانکه (برآمدن
نام) از شعر حافظ پیدا است و (برآمدن سخن) از
شعر حزین می برآید (اردو) مذکور ہونا۔

(۱۴) برآمدن - بقول موارد بمعنی گردیدن (حافظ
ــه) بربوی آنکه در باغ یابد گلی چو رویت ٭ آید
نسیم و هر دم گرد چمن برآید ٭ (ظهوری ــه) یک
جلوه کموزون نتوانند برون برد ٭ صد بار بگرد گل
شمشاد برآیم ٭ مؤلف عرض کند که مصدر مرکب
(برآمدن گرد چیزی) و (برآمدن بگرد چیزی) از
هر دو سند پیدا می شود که بجایش می آید (اردو)
پھرنا۔ گردش کرنا۔ طواف کرنا۔

(۱۵) برآمدن - بقول موارد بمعنی گذشتن (گلستان
سعدیؒ) سالی دو برین برآمد - پسی بر نیامد که
بنی عمان سلطان بنازعت برخاستند ٭ مؤلف
عرض کند که مجاز بمعنی سوم است و مصدر مرکب
(برآمدن سال و ماه و مدت) و امثال آن متعلق
به همین است که بجایش می آید (اردو) گزرنا۔

(۱۶) برآمدن - بقول موارد بمعنی جدا گردیدن
و دور افتادن (ظهوری ــه) برداشتی نقاب
ز دیدن برآمدم ٭ در گفتن آمدی ز شنیدن برآمدم ٭
(حزین ــه) دل می رود از سینه و پیکان تو باقی
است ٭ رحمت بران یار که از یار برآید ٭ مؤلف
عرض کند که مصدر مرکب (برآمدن از چیزی) بمعنی
دور افتادن و جدا شدن و محروم شدن بجای
خودش می آید که متعلق از همین معنی است و این هم
مجاز معنی سوم باشد و معنی بست و هفتم هم سن
و چه متعلق از ین (اردو) جدا ہونا۔ دور
ہونا۔ محروم ہونا۔

(۱۷) برآمدن بقول موارد بمعنی بدر رفتن
(صائب ــه) حسن غریب او را خاصیتی است
صائب ٭ کز خاطر غریبان یاد وطن برآید ٭ مؤلف
عرض کند که ضرورت نداشت که این معنی را جداگانه

قائم کنیم - سند صائب متعلق بہ معنی سوم است و من وجہ با معنی شانزدہم ہم تعلق دارد (اردو) دیکھو تیسرے اور سولھویں معنے۔

(۱۸) برآمدن - بقول موارد بمعنی توان شدن (گلستان سعدی ۵) از دست و زبان کہ برآید ؎ کز عہدہ شکرش بدر آید ؎ (حافظ ۵) بر سرآنم کہ گر ز دست برآید ؎ دست بکاری زنم کہ غصہ سرآید ؎ (صائب ۵) شراب گر دکدورت نمی برد دل ما ؎ چو دانہ سوختہ باشد چہ از سحاب برآید ؎ مؤلف عرض کند کہ مصدر مرکب (برآمدن از دست و زبان) بمعنی ادا شدن است کہ ذکرش بر معنی بست و چہارم می آید و سند سعدی و حافظ متعلق بدانست و سند سوم البتہ متعلق است بہ این معنی (اردو) ہوسکنا

(۱۹) برآمدن - بقول موارد بمعنی اتفاق افتادن (حافظ شیراز ۵) گفتم غم تو دارم گفتا غمت سرآید ؎ گفتم کہ ماہ من شو گفتا اگر برآید ؎ مؤلف عرض کند کہ این محاورہ عجم است مرادف (دیدہ خواہد شد) (اردو) اتفاق ہونا۔

(۲۰) برآمدن - بقول موارد بمعنی گنجیدن (حافظ شیراز ۵) حکایت شب ہجران نہ آن حکایت حالست ؎ کہ شمہ ز بیانش بصد رسالہ برآید ؎ مؤلف عرض کند کہ مصدر مرکب (برآمدن چیزی بہ چیزی) بمعنی ظاہر شدن آن بوسیلہ چیزی است کہ بجایش می آید و از سند بالا ہمین مصدر پیدا است و موحدہ درین مصدر مرکب بمعنی وسیلہ باشد و این معنی بہتر از گنجیدن است کہ درین صورت موحدہ را بمعنی فی گیریم - پس بخیال ما معنی ظاہر شدن متعلق است با معنی سوم این (اردو) سمانا۔ ظاہر ہونا۔

(۲۱) برآمدن بقول موارد بمعنی رفتن - والی یا (حزین ۵) بغیر ازین کہ بگشتگی جہان بسر آری تو وگرچہ کام دل از دور روزگار برآید ؎ (حافظ شیراز ۵) دست از طلب ندارم تا کام من برآید ؎ یا تن رسد بجانان یا جان ز تن برآید (سعدی ۵)

امید بستہ برآمد ولی چہ فائدہ زانکہ ؎ امید نیست کہ
عمر گذشتہ باز آید (طغرا ؎) مراد چرخ بود نامرادی
ہمہ عالم ؎ مراد او چو برآید کسی مراد ندارد ؎ مولف
عرض کند کہ مقصود محقق بالا و امثال مذکورۃ الصدر
متقاضی آنست کہ بمعنی روا شدن گیریم چنانکہ
(برآمدن کام) و (برآمدن امید و مراد) کہ بجای
خودش می آید (اردو) برآنا۔ بقول آصفیہ
حاصل ہونا۔ کامیاب ہونا۔ ہاتھ آنا۔ کام
نکلنا۔ کام بننا۔

(۲۲) برآمدن۔ بقول موارد بمعنی بلند شدن
(نصیرائے ہمدانی ؎) شکم برآمدہ کلک مرا
بسان دوات ؎ کہ شد ز نطفۂ مدحش بمعنی آبستن ؎
مولف عرض کند کہ ذکر این بمعنی بحجم گذشت
وازیں سند مصدر مرکب (برآمدن شکم) پیدا است
کہ می آید (اردو) بلند ہونا۔ اونچا ہونا۔ بڑھنا۔

(۲۳) برآمدن۔ بقول موارد بمعنی کوک شدن
چون صحبت برآمدن (رہی نیشاپوری ؎)
بخشش مفید آشنائیست مشکل ؎ کہ صحبت
بہ پیمانہ کمتر برآید ؎ مولف عرض کند کہ ازیں
سند مصدر مرکب (برآمدن صحبت) پیدا است
کہ بجای خودش می آید و معنی این درینجا موافق
وساز وار شدن (اردو) موافق ہونا۔

(۱۵۲۷) (۲۴) برآمدن۔ بہ تحقیق ما بمعنی ادا شدن
چنانکہ (از دست و زبان برآمدن چیزی)
و سند این از سعدی و حافظ شیرازی بمعنی بحجم
گذشت و این ہم مجاز معنی سوم است یعنی
کاری یا سخنی از دست و زبان بیرون شدن۔
ادا شدن آنست از دست یا از زبان یعنی
(برآمدن چیزی از دست) ادا شدن کاری
است و (برآمدن از زبان) کنایہ از بیرون
آمدن سخن (اردو) ہونا۔ نکلنا۔ جیسے ؎ ہاتھ سے
کوئی کام ہونا۔ یا زبان سے بات نکلنا۔

(۱۵۲۸) (۲۵) برآمدن۔ بہ تحقیق ما بمعنی قرار یافتن
(ظہوری ؎) بقول عشق عمل می کنند زمرۂ خاصان ؎

بعقل گوش ندارم عناد عام برایم ؎ (ولہ ۵)
بخواجگی چہ نشینی فلک بفخر بہ بالد ؎ کہ از ثوابت
خورشید و مہ غلام برایم ؎ مخفی مباد کہ این را من وجہٍ
بامعنی دواز دہم متعلق تواں کرد ولیکن معنی قرار
یافتن واضح تر است (اردو) قرار پانا۔

(۲۵۳۹) (۲۶) برآمدن۔ بہ تحقیق ما بمعنی داخل شدن
و شریک شدن (ظہوری ۵) غم آنقدر رگِ نشست
وام خاطرِ غمگین ؎ نہ گنجہای طرب ہا بجد وام برایم ؎
مخفی مباد کہ مصدر (برآمدن بما) بمعنی داخل
شدن بما می آید و این من وجہٍ متعلق بمعنی
دواز دہم ہم باشد (اردو) داخل ہونا۔ شریک ہونا۔

(۲۵۴۰) (۲۷) برآمدن۔ بہ تحقیق ما بمعنی عاجز شدن
(ظہوری ۵) افتادگاں چو راہ توانند کرد طی ؎
در جستجو صبا ز تگاپو برآمد است ؎ مصدر مرکب
(برآمدن از تگاپو) بجای خودش می آید کہ متعلق
از ہمین است (اردو) عاجز ہونا۔

(۲۵۴۱) (۲۸) برآمدن۔ بہ تحقیق ما بمعنی کامیاب شدن و ناکام شدن
و از ہمین معنی متعلق است مصدر (برآمدن بکام)
و (برآمدن از کام) کہ می آید (اردو) کامیاب
ہونا۔ ناکام ہونا۔

(۲۹) برآمدن بہ تحقیق ما بمعنی نقش شدن (۲۵۴۲)
است چنانکہ بر (برآمدن چیزی بچیزی می آید)
و من وجہٍ متعلق است بمعنی سوم و پنجم (اردو)
نقش ہونا۔

برآمدن ارزان (مصدر اصطلاحی) (۲۵۴۳)
ذکر این با سند استعمال بر معنی نہم برآمدن مذکور
شد (اردو) ارزاں حاصل ہونا۔ سستا ملنا۔

برآمدن از انتقام (مصدر اصطلاحی) (۲۵۴۴)
بمعنی بیرون شدن از حیطۂ انتقام یعنی در
گذشتن از انتقام و درگذر کردن و خیال
انتقام ترک کردن (ظہوری ۵) کشیدہ ام
نہ ز ارباب کین بمہر پناہم ؎ کہ با وجود تسلط
از انتقام برایم ؎ (اردو) انتقام سے درگزرنا۔

برآمدن از بیام (مصدر اصطلاحی) بیرون (۲۵۴۵)

شدن از حیطۂ پیام و ناقابل پیام شدن (ظہوری
۵) پیام یار رساں قاصدا بگوشۂ خلوت نہٗ
سر سخن بکشا تا خود از پیام بر آیم نہٗ (ارد و)
ناقابل پیام ہونا۔

(۲۵۴۶) **برآمدن از تگاپو** (مصدر اصطلاحی) بمعنی
عاجز شدن از تگاپو سند ایں بر معنی بست و ہفتم
از ظہوری گذشت وجا دارد کہ ایں را متعلق
کنیم بہ (برآمدن از چیزی) کہ بہ تعمیم می آید (ارد و)
عاجز ہونا۔

(۲۵۴۷) **برآمدن از چیزی** (مصدر اصطلاحی) (از
چیزی برآمدن) بجای خودش مذکور شد و تکمیل
آں بر معنی شانزدہم و بست و ہفتم (برآمدن)
با اسناد استعمال گذشت (ارد و) دیکھو (از
چیزی برآمدن) جدا ہونا۔ دور ہونا۔ محروم ہونا۔

(۲۵۴۸) **برآمدن از خود** (مصدر اصطلاحی) (از
خود برآمدن) بجای خودش مذکور شد وسندش ہم
ہمدرانجا (ارد و) دیکھو از خود برآمدن۔

(۲۵۴۹) **برآمدن از دست و زبان** (مصدر اصطلاحی)
بحث ایں بر معنی بست و چہارم برآمدن گذشت
و سند ایں از کلام سعدی بر معنی ہیجدہم مذکور۔
(ارد و) ہاتھ سے کوئی کام ہونا۔ یا زبان سے
بات نکلنا۔ ہاتھ اور زبان سے کچھ ہونا۔

(۲۵۵۰) **برآمدن از عہدہ** (مصدر اصطلاحی) متعلق
بمعنی ہفتم است و مجاز معنی سوم برآمدن
(ظہوری ۵) پی اظہار عجز ای دل مگر شد فرصت
جائی نہٗ کہ چشم از عہدۂ ناز و تغافل بر نمی آیدت نہٗ
(ارد و) عہدہ برا ہونا۔ بقول آصفیہ فرض
ادا کرنا۔ بری الذمہ ہونا۔ اقرار پورا کرنا۔ وعدہ وفا کرنا

(۲۵۵۱) **برآمدن از عہدہ کاری** (مصدر اصطلاحی)
ہماں (از عہدۂ کاری برآمدن) کہ گذشت و
سند ایں ہم ہمدرانجا مذکور (ارد و) دیکھو (از
عہدۂ کاری برآمدن)۔

(۲۵۵۲) **برآمدن از کام** (مصدر اصطلاحی) بمعنی
ناکام شدن است و متعلق بہ معنی سوم باشد۔

کہ بیروں شدن از مقصود حاصل نشدن آنست (ظہوری ؎) ز کام من نہ ترا و حدیث شکوہ و شکایت ؏ اگر بکام در آیم وگرنہ کام برآیم ؏ (اردو) مقصد حاصل نہ ہونا۔

(۲۵۱۲) **برآمدن از لباس** (مصدر اصطلاحی) ترک آں کردن و متعلق باشد بامعنی سوم برآمدن (صائب ؎) قبای صورتی آب و گل نمازی نیست ؏ ازیں لباس برآئید چوں نماز کنید ؏ (اردو) لباس ترک کرنا۔

(۲۵۱۳) **برآمدن از نام** (مصدر اصطلاحی) ناکام شدن از نام متعلق بمعنی بست و ہشتم (برآمدن) باشد (ظہوری ؎) کراست ننگ کہ ناموس در عوض سازم ؏ ہمہ بنام برآیند و من زنام برآیم ؏ (اردو) نام کی وجہ سے ناکام ہونا۔

(۲۵۱۴) **(برآمدن امید و مراد** استعمال۔ بمعنی روا شدن و روائی یافتن امید و مراد است سند ایں از کلام سعدی و طغرا بمعنی بست و نہم

برآمدن گذشت (اردو) امید برآنا۔ مراد حاصل ہونا۔

(۲۵۱۵) **برآمدن با چیزی و کسی** استعمال۔ ایں ہماں است کہ بر (باکسی برآمدن) مذکور شد و سند ش ہم ہمانجا گذشت امّا از کلام سعدی کہ بمعنی ہفتم برآمدن گذشت بمعنی غالب شدن برکسی پیدا می شود (اردو) دیکھو باکسی برآمدن اور بلحاظ معنی آخر الذکر۔ کسی پر غالب آنا۔

(۲۵۱۶) **برآمدن بچیزی** استعمال۔ بمعنی مقابلہ کردن و غالب آمدن۔ بر چیزی متعلق بمعنی چہارم و ہفتم برآمدن (ظہوری ؎) چہ زحمت می دہی خود را ببرق تیغ خارغم ؏ کہ پندارم غرورت برنمی آید با برامم ؏ و سند دیگر از کلام شانی تکلو بمعنی ہفتم مذکور شد (اردو) کسی چیز سے مقابلہ کرنا۔ کسی چیز پر غالب آنا۔

(۲۵۱۷) **برآمدن بکسی** استعمال۔ بمعنی مقاومت کردن بکسی و مقابلہ کردن با او (ظہوری ؎)

از نالہ نسازم مگر اس کار بزاری؛ آن زور ندارم کہ باغبار برآیم؛ (اردو) کسی کا مقابلہ کرنا۔

برآمدن بگرد چیزی استعمال۔ بگرد چیزی گردیدن و اطراف آن گشتن سند ایں از کلام حافظ و ظہوری بر معنی چہار دہم (برآمدن) گذشت (اردو) کسی چیز کے اطراف پھرنا طواف کرنا۔ (۱۲۵۸)

برآمدن بمد استعمال۔ بمعنی داخل شدن و شریک شدن بمد حساب است سندش از کلام ظہوری بر معنی بست و ششم برآمدن مذکور شد (اردو) مد میں شریک ہونا جیسے ”فلاں رقم مد پیشگی میں شریک ہوئی ہے“ (۱۲۵۹)

برآمدن بنا استعمال۔ بقول بہار راست و درست آمدن آن (صائب ؎) اگرچہ از دل سنگین دلبراں سازند؛ بنای توبۂ ایں بوم بر نمی آید؛ مؤلف عرض کند کہ قائم شدن بنا مراد است و متعلق بہ معنی سوم (برآمدن) کہ چوں بنا از زمین سر بیرون می کشد۔ قائم می شود و جا دارد کہ بجای لفظ (بنا) عمارت یا مماثل آن را استعمال کنیم (اردو) عمارت کا درست واقع ہونا۔ بنا قائم ہونا۔

برآمدن بنام استعمال۔ بمعنی کامیاب شدن بنام و نامور شدن سند ایں از کلام ظہوری بر (برآمدن از نام) مذکور شد (اردو) نامور ہونا۔ (۱۲۶۰)

برآمدن پا بسنگ یا بچیزی استعمال۔ صاحب انند بحوالۂ غوامض سخن گوید کہ (۱) بمعنی صدمہ رسیدن آن چیز بپا (حافظ ؎) آن کو ترا بسنگدلی کرد رہنمون؛ ای کاشکے کہ پاش بسنگے برآمدی؛ و (۲) بمعنی عہدہ برآ شدن نیز (ظہوری نثر) بہر چیدن سنگ لفظ درشت کہ پای بیان تا ان بر نیاید امر کردہ اند؛ و در تفسیر آن فرماید ای سنگ لفظی کہ پای بیاں از آں عہدہ بر آنشود الخ و باز فرماید کہ

می تواند کہ ہماں معنی اوّل بود و در عبارت
تعقید لفظی پس تقدیر عبارت چنین بود لا بر آہنین
سنگ لفظ درشت امر کردہ انتہا کہ پای بیان را
ازاں صدمہ نرسد مؤلف عرض کند کہ (پا
بسنگ برآمدن) سکندری و پا لغزو واقع شدن
است و (برآمدن پا بچیزی) بلحاظ تعمیمش اگرچہ
متعلق بہ ایں تواں کرد ولیکن بخیال ما تخصیص
بہ سنگ یا مماثل آں اولی است مثلاً " پای
کسی بہ صندوقی برآمدن " و مقصود ایں ہم سکندری
نوردن است معنی بیان کردۂ صاحب انند
ملتبس بخیال ما است و معنی دوم کہ پیدا کردۂ بہار
است درین سند ضرورت ندارد کہ سند دوم ہم
متعلق بہ معنی اوّل بیان کردہ ما ست - و درینجا
(برآمدن) متعلق معنی نہم اوست - (اردو)
(۱) پتھر یا کسی چیز سے پاؤں کو صدمہ پہنچنا ٹھوکر
لگنا (۲) دیکھو برآمدن از عہدہ -

برآمدن چیزی از دست و زبان | استعمال

بحث آمدن بر معنی بست و چہارم برآمدن گذشت
و سندش از کلام سعدی و حافظ بر معنی ہیجدہم مذکور
گشت و (برآمدن از دست و زبان) کہ مذکور شد
ہم متعلق ازین است (اردو) دیکھو برآمدن
از دست و زبان -

برآمدن چیزی بچیزی | استعمال - بقول بہار
ظاہر و آشکار شدن مؤلف گوید کہ نقش چیزے
بر چیزے قائم شدن است و (برآمدن) درینجا
بمعنی نقش شدن است کہ بر معنی بست و نہمش
مذکور شد و ایں سند متعلق بہ معنی سوم و پنجم است
کہ پیش آمد صراحت آں بر معنی بست و نہم کردہ ایم
مخفی مباد کہ از سندش کردۂ بہار (برآمدن چیزے
بر چیزے) پیدا می شود علتی ندارد کہ موحّد ہم بمعنی
(بر) آمدہ چوں بخیہ بر اندام برآمدن (امیر خسرو ؎)
زنہار کہ آں بند قبا جست ببندید گر ناز کیش
بخیہ بر اندام برآید (اردو) کسی چیز کا کسی
چیز پر ظاہر ہونا - کسی چیز کا نقش کسی چیز پر ہونا -

(۲۵۵۱) **برآمدن حدیث وسخن** استعمال - بمعنی مذکور
شدن حدیث وسخن است وایں متعلق است
بمعنی سیزدہم برآمدن وسندش ہمدرانجا مذکور
(اردو) کسی بات کا مذکور ہونا۔

(۲۵۵۲) **برآمدن دانہ از زمین** استعمال - بمعنی روئیدن
دانہ از زمین است وسندش از کلام صائب
بمعنی ہشتم برآمدن مذکور شد (اردو) دانہ کا زمین سے اُگنا

(۲۵۵۳) **برآمدن درد بدارو** استعمال - بمعنی بیرون
شدن از علاج ومستغنی شدن از آں ولاعلاج
شدن وبحث ایں بمعنی ہفتم برآمدن مذکور گشت
وسند ایں ہم ہمدرانجا - (اردو) درد کا علاج
کے حد سے باہر ہونا - لاعلاج ہونا۔

(۲۵۵۴) **برآمدن دیدہ از غبار** استعمال - بحث
ایں با سند استعمال بمعنی دوم برآمدن گذشت
(اردو) آنکھ کا گرد وغبار سے پاک صاف ہونا۔

(۲۵۵۵) **برآمدن صحبت** استعمال - بمعنی موافق و
ساز شدن صحبت است سند ایں از کلام ابی
نیشاپوری بمعنی بیست وسوم برآمدن گذشت
(اردو) صحبت کا موافق ہونا۔

(۲۵۵۶) **برآمدن طوفان** استعمال - بمعنی حقیقی برآمدن
شدن طوفان است ومراد از بپا وقائم شدن
وواقع شدن طوفان وبحث ایں وسندش
از کلام حزین بمعنی نہم برآمدن گذشت (اردو)
طوفان آنا - طوفان برپا ہونا - طوفان واقع ہونا

(۲۵۵۷) **برآمدن شکم** استعمال - بمعنی بلند شدن
شکم است وسند ایں از کلام نصیرای ہمدانی
بمعنی بیست ودوم برآمدن مذکور شد (اردو)
پیٹ کا بلند ہونا - اونچا ہونا - دکن میں (پیٹے
نکلنا) کہتے ہیں۔

(۲۵۵۸) **برآمدن غنچہ** استعمال - بمعنی پیدا شدن
غنچہ وایں متعلق است بمعنی سوم برآمدن بحث
ایں بمعنی ہشتم برآمدن مذکور گشت (اردو)
غنچہ نکلنا - ظاہر ہونا - محاورہ میں کلیاں نکل آنا کہتے ہیں

(۲۵۵۹) **برآمدن کام** استعمال - بمعنی روا شدن و

ورروائی یافتن - کام باشد سندش از کلام حافظ
بمعنی بست و یکم برآمدن گذشت (اردو)
مقصد کا برآنا - حاصل ہونا -

(۲۵۰) **برآمدن کار** | استعمال - بمعنی بیرون شدن
کار و کنایہ از کار برآری و رواشدن کار
(ظہوری سہ) کار نفس از دعا برآمد ؎ خوش آہ
بمدعا برآمد ؎ وسند دیگر از کلام حزیں بمعنی
نہم برآمدن گذشت و بحث کامل ایں ہم در اینجا
مذکور (اردو) کام نکلنا - بقول آصفیہ - کار برآری
ہونا - مطلب نکلنا - مقصد حاصل ہونا - ذوق
(سہ) صاف دلکو کیا اور داغ جگر کو دھویا
؎ کام کیا کیا نہ مرے دیدۂ تر سے نکلا ؎

(۲۵۱) **برآمدن گرد چیزی** | استعمال - مرادف برآمدن
بگرد چیزی است کہ گذشت و بحث ایں و
سندش از کلام حافظ بمعنی چہاردہم برآمدن مذکور
شد (اردو) دیکھو برآمدن بگرد چیزے -

(۲۵۲) **برآمدن نام** | استعمال - بمعنی مذکور شدن نام است

سند ایں از کلام حافظ بمعنی سیزدہم برآمدن مذکور
و بحث ایں ہم ہمدر اینجا گذشت (اردو) کسی کا
ذکر ہونا - کسی کا مذکور ہونا -

برآمدن نام بر آفاق | استعمال - بمعنی مشہور
شدن نام باشد سند ایں از کلام صائب بمعنی
دہم برآمدن مذکور گشت - بہار بذیل برآمدن
آمدن باستناد ہماں شعر گوید کہ بر آفاق برآمدن
بمعنی شہرۂ آفاق شدن است (اردو)
نام کا مشہور ہونا -

برآمدہ | اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ
لغت فارسی است بمعنی دہلیز و پیشگاہ ایوان
دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر ایں نکرد -
مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی ایں بیرون آمدہ
و از ینکہ پیشگاہ ایوان از ایوان بیرون می آید
آنرا (برآمدہ) نام کردند و دہلیز خانہ را از ین
تعلقے نیست معاصرین عجم با ما اتفاق دارند -
(اردو) برآمدہ بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر

اوپر کا باہر نکلا ہوا کمرہ مؤلف عرض کرتا ہے کہ
کمرہ کی تخصیص غیر صحیح ہے بالاخانہ کا جو مسقف
حصہ مکان سے باہر نکلا ہوا ہوتا ہے اسکو برآمدہ
کہتے ہیں اور وہلیز کا ترجمہ (بالان) کے تیسرے
معنے پر گزرا ہے۔

برآن دل | اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی براں
عزم و براں ارادہ (خواجہ نظامی ؎) بد ارا
دو سرہنگ بودند خاص ز باخلاص نزدیک تر دو
از خلاص ز بہر آن دل کہ خونریز دارا کنند ز بر و کین
خود آشکارا کنند ز مؤلف عرض کند کہ ارادہ
و عزم متعلق بہ دل است کہ در دل پیدا می شود
و در ینجا دل را بمعنی عزم و ارادہ گرفتہ اند دیگر ہیچ۔
(اردو) اس ارادہ سے۔ اس قصد سے۔ اس ارادہ پر

برآں سر | اصطلاح۔ بقول بہار مرادف
براں دل کہ گذشت (امیر خسرو ؎) براں سر شد
کہ آرد در برش بر ز خوردن آن شاخ نازک میوہ تر ز
(خواجہ شیراز ؎) براں سرم کہ ننوشم می و گنہ نکنم تر
اگر موافق تدبیر من بود تقدیر مؤلف عرض کند کہ
خیال و ارادہ متعلق بہ دل و دماغ است جز این
نیست کہ در ینجا سر را بمعنی خیال و ارادہ گرفتہ اند
(اردو) دیکھو براں دل۔ اُس خیال پر۔ اس ارادہ پر

براں عقل و دانش بباید گریست | مقولہ۔ صاحب
کہ دخلش بود نوزدہ خرج بیست | محبوب الامثال
ذکر این کردہ از محل استعمال ساکت مؤلف
عرض کند کہ فارسیان این را بحق مسرفان استعمال
کنند مقصود آنست کہ ہر کہ مخارج خود از مداخل
بیشتر دارد ناقابل پسند است (اردو) صاحب
محبوب الامثال نے لکھا ہے ”آسی کی آمدنی چوراسی
کا خرچ“ دکن میں کہتے ہیں ”مٹھی بھر کمائے
ٹوکرا بھر کھائے“ یہ اس شخص کے حق میں مستعمل
ہے جو مسرف ہو۔

برآور | استعمال۔ بقول بحر و ضمیمہ برہان وانند
(۱) درخت میوہ دار مؤلف عرض کند کہ
اسم فاعل ترکیبی است کہ بمعنی میوہ بجاش

گذشت و آور امر حاضر است از مصدر آوردن
که گذشت و این بمعنی درخت مستعمل و مجرد بمعنی
هم مجازاً برای درخت بارآور مستعمل (اردو)
باردار بقول آصفیہ فارسی - پھلا ہوا - پھلدار درخت -
(۲) برآور بقول ضمیمہ برہان و مؤید و ہفت
امر از برآوردن باشد مؤلف عرض کند که ضرورت
بیان نداشت که بحث مصدر این می آید و
این شامل باشد بر ہمہ معانی (برآوردن (اردو)
دیکھو برآوردن یہ اُس کا امر ہے - اس کا ترجمہ
نکال - اور برآوردن کے تمام معنوں پر شامل ہے -
(۳) برآور بقول مؤید و شمس و ہفت بمعنی
میوه بیار مؤلف عرض کند که بمعنی میوه
بجایش گذشت و آور امر حاضر آوردن که گذشت
پس این معنی حقیقی است (اردو) میوه لا -
(۴) برآور - بقول مؤید بیارنده میوه و فرماید
که بمعنی امر و فاعل آوردن هم آمده صاحب ہفت
هم زبانش صاحب شمس گوید که آرنده میوه را گویند

مؤلف عرض کند که ہماں اسم فاعل ترکیبی است
که بمعنی اول گذشت - و فاعل (آوردن)
نیست چنانکه صاحب مؤید گفته بلکه فاعلش
آرنده باشد بلحاظ معنی حقیقی امر حاضر (برآوردن)
است از ذکرش بمعنی دوم مذکور شد و معنی فاعلی
حاصل نمی شود الا بترکیب لفظ بر با امر حاضر مصدر
آوردن (اردو) میوه لانے والا -

برآورد اصطلاح - بقول بہار (۱) چیزی
که پیش از کردن کاری تخمیناً مقرر نمایند چنانچه
در ساختن عمارات و کندن حوضها و پر کردن و
خالی کردن آنها وجز آں و در نوادر گوید که این
مجاز مشهور است (شفیع اثر ؎) نتوان کرد
بہ پیمانہ تہی دریا را * ہست میزاں برآورد
شکم نظرے * صاحبان بحر وانند ہم ذکرش کرده اند
مؤلف عرض کند که بمعنی لفظی حاصل بالمصدر
(برآوردن) و در اصطلاح سیاق فرد (؟) را نامند
که برای کاری بطور اندازه مصارف مرتب کنند

که شامل باشد به مقدار و تعداد اجناس متعلقه و صفات
آن با نرخ ها - (اردو) برآورد - بقول آصفیہ فارسی
اسم مؤنث - فرد تخمینہ - فہرست حساب - تخمینہ - بل
(۲) برآورد بمعنی مطلق اندازه و تخمینه و این
مجاز معنی اول است (ظہوری ۵) از رسید است
درین راه کسی را که برآورد رسیدن کرده است ترا
(اردو) اندازه - بقول امیر - مذکر - قیاس -
تخمینہ - دیکھو اندازہ -
(۳) برآورد - بقول شمس بنا را گویند و فرماید
که در بعض از فرہنگہا بمعنی قلعه و حصار مرقوم است
(حکیم فردوسی ۵) بدرگاه شاهی فریدون رسید
برآورده دیده سر ناپدید / با برانداز آورده بالای او
زمین کوه تا کوه پہنای او / مؤلف عرض کند
که این کنایه باشد که قلعه و حصار هم سر برمی آرد
پس با معنی حقیقی تعلق دارد (اردو) قلعه
دیکھو ابنا خوں - حصار - دیکھو النگ -
(۴) برآورد - بقول شمس شخصی را گویند که
پادشاهان و ملوک و بزرگان او را نواخته و مرتبه
او را بلند ساخته باشند دیگر کسی از محققین فارسی
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که معاصرین عجم
بر زبان ندارند و سند استعمال پیش نشد - مجرد
قول صاحب شمس اعتبار را نشاید (اردو)
وہ شخص جسکو پادشاہوں نے سرفراز کیا ہو -

برآورد تنخواه یا مشاهره استعمال - مرکب
اضافی است - کنایه از کاغذی که در اصطلاح
دکن مطلوبه نام دارد که بعد ختم ماه برای ادای معاوضه
خدمت بصراحت اسم و عهده و مشاهره و غیره مالک
مرتب می کنند (اردو) برآورد تنخواه - کہہ سکتے
ہیں - مؤنث -

برآورد کردن استعمال - بقول انند بحواله
فرہنگ فرنگ تخمینه نمودن دیگر کسی از محققین
فارسی ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که ما شاهد
این بمعنی دوم (برآورد) کرده ایم و سند این هم
همدر انجا مذکور معاصرین عجم بر زبان دارند -

(۱۵۴)

(اردو) اندازہ کرنا۔

برآوردن اصطلاح بقول موارد و بحر بمعنی (۱) برکشیدن و بیروں آوردن (ظہوری ه)
از سینہ گر ترانۂ بلبل برآورم ٭ صد داغ تازہ از جگر گل برآورم ٭ (ولہ ه) دل راکہ بیک موی زچاہ زنخ آویخت ٭ نتوانش بیک پشۂ نسبت زنجیر برآورد ٭ بہار گوید کہ بجمیع معانی متعدی برآمد
مؤلف عرض کند کہ مصدر آوردن بجایش گذشت و صراحت ماخذش در انجا نکردہ ایم۔ بنا رعلیہ دریںجا تلافی مافات می کنیم کہ آورد اسم مصدر است نقیض (برد) و متعدی (آمد) پس فارسیان علامت مصدر (دن) در آخرش زیادہ کردہ مصدر ساختند واز رو دال مہملہ کہ دریںجا جمع شد یکی را حذف کرد (آوردن) کروند پس باصول ما مصدر اصلی است کہ وضع شد با اسم جامد فارسی زبان۔ وکلمہ بر دریںجا بمعنی اوست و معنی لفظی ایں مصدر مرکب بالا آوردن وکنایہ از چیزی بیروں کشیدن و بیروں آوردن متعدی (برآمدن) و (برآورد) حاصل بالمصدر این و (برآور) امر حاضر و (برآوردہ) بفتح واو و رای مہملہ و دوم مضارع این و بقول صاحب بحر کامل التصریف (اردو) نکالنا۔ بقول آصفیہ۔ خارج کرنا باہر کرنا (حیات ه) مجھے دم دیکے تو سو بار نکال اور بلا ٭ دم آخر میں نہیں ہوش کہ پھر آبھی سکوں ٭
(۲) برآوردن۔ بقول موارد بمعنی رواکردن و بقول صاحب اننداروا کردن کام و حاجت (شیخ شیراز ه) برآوردن کام امید وار ٭ بہ از قید بندی شکستن ہزار ٭ (ظہوری ه) از ترکش نازت چہ نگہ تیر برآورد ٭ پیکانش مراد دل نخچیر برآورد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مصدر (برآوردن کار و کام و حاجت) متعلق بہ ہمین است کہ در ملحقات می آید و تا آنکہ ایں را مضاف نہ کنیم بسوی کار یا کام یا حاجت یا امثال آں ایںمعنی حاصل نمی شود

وا این معنی مجازی معنی اوّل است و بس (اردو)
برلانا - بقول آصفیہ - پورا کرنا - انجام کو پہنچانا -
مؤلف عرض کرتا ہے کہ آرزو کے لئے تو برلانا
مستعمل ہے اور امید برلانا - اور پوری کرنا بھی
کہہ سکتے اور کام کے لئے نکالنا جیسے کسی کا کام
نکالنا - اور (کاربراری) کرنا بھی مستعمل ہے اور
(حاجت روا) کرنا بھی کہا جاتا ہے -

(۳) برآوردن - بقول موارد و بحر و نوادر بمعنی
بند نمودن در و رخنہ و امثال آن بچیزی یا از چیزی
و مسدود نمودن - بہار این معنی را ذیل مصدر
(برآوردن بچیزی) آوردہ (صائب ۵) بہ نی ساز
بوی تو خود را بخوران خویش ؛ گو برآ - محتسب
با گل در میخانہ را ؛ **مؤلف** عرض کند کہ این ہم
متعلق بمعنی اوّل است و معنی مسدود کردن بہ
ترکیب این بالفظی پیدا نمی شود چنانکہ (برآوردن
در) بمعنی بند کردن آن کہ در را برای مسدود
کردنش از جای خود می کشند و بیرون می کنند -

(اردو) بند کرنا - دروازے کا -

(۴) برآوردن - بقول موارد بمعنی گردانیدن
(ظہوری ۵) روی ہمہ کاہی و سرشک ہمہ
گلگون ؛ از عشق تو جہان را ہمہ یکرنگ برآورد ؛
(وارستہ ۵) فولاد مرا موم نہ از سستی طالع ؛ کافور
مرا بخت سیہ قیر برآورد ؛ دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ
گردانیدن و کردن بمعنی مرادیست و کلمہ بر
درینجا زائد است و آوردن بر معنی نہمش بمعنی
کردن گذشت (اردو) کرنا - بنانا -

(۵) برآوردن - بقول موارد بمعنی آوردن
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد - (ظہوری
۵) عشق آمد و ناموس مرا ننگ برآورد ؛
بر روی تو گل دوخت نظر ما - برآورد ؛ **مؤلف**
عرض کند کہ مصرع دوم سند این معنی است کہ
آوردن بمعنی پیدا کردن است و کلمہ بر درینجا
زائد (اردو) لانا - پیدا کرنا -

(۶) برآوردن - بقول موارد بمعنی نہادن (ظہوری ؎) دربلۂ محنت کشی عشق ظہوری ؛ جاں سختی فرہاد بپاسنگ برآورد ؛ دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این معنی نکرد مؤلف عرض کند کہ مصدر مرکب (برآوردن بپاسنگ) بسنجایش می آید و برآوردن درینجا قرار دادن است و معنی نہادن ہم تواں گرفت (اردو) رکھنا قرار دینا -

(۷) برآوردن - بقول موارد و بحر و وارستہ بمعنی ظاہر کردن (قدسی ؎) نفشست موافق بکسی نقش مرادم ؛ با ہر کہ در صلح زدم جنگ برآورد ؛ مؤلف عرض کند کہ مصدر مرکب (برآوردن جنگ) متعلق از ہمین معنی است و جا دارد کہ بمعنی قائم کردن ہم گیریم کہ می آید و قریب بمعنی ظاہر کردن باشد (اردو) ظاہر کرنا قائم کرنا -

(۸) برآوردن - بقول موارد و نوادر بمعنی پرورش کردن و نشو و نما دادن و بقول صاحب بحر پروردن نہال (شانی تکلو ؎) ہزار نخل سخون جگر برآوردم ؛ امید نیست کہ یک نوبتم ثمر بخشد ؛ (ظہوری ؎) بزرگیہای عشقم تربیت کرد ؛ ہم از خردی مژگان برآورد ؛ مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی اوّل است مقصودش از پیدا کردن نہال و بیرون آوردنش از زمین باشد بتحریکیش با آب یا خون بمعنی پرورش کردن پیدا می شود (اردو) پرورش کرنا - پالنا -

(۹) برآوردن - بقول موارد بمعنی بلند کردن (حزین ؎) نصرت بزرگ بود علم کا دیانیم ؛ از نخل آہ رایت علیا برآورم (ظہوری ؎) در وادی خود ہر کہ تمام است مریدیم ؛ نام عجبی شیخ بتز و یر برآورد ؛ صاحب انند ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی اوّل است بر سبیل مجاز - دیگر ہیچ - (اردو) بلند کرنا - بقول آصفیہ - اونچا کرنا - اونچا اٹھانا -

(۱۰) برآوردن - بقول موارد بمعنی نواختن و بقول نوادر نواختن و پروردن (سلمان ؎) آفتابی تو وزاب خور خوان تو مہ است ٭ آسمانی و برآوردهٔ رای تو خور است ٭ صاحب بحر فرماید که بلند ساختن مرتبه و جز آں و نواختن و نوازش کردن **مؤلف** عرض کند که بمعنی پیدا کردن است که بر معنی پنجم گذشت و بر سبیل مجاز نواختن و بلند مرتبه کردن هم تواں گرفت (اردو) نوازنا۔ بقول آصفیه ممتاز کرنا۔ سرفراز کرنا۔ سربلند کرنا۔ عزت بخشنا

(۱۱) برآوردن - بقول موارد و انند و بهار بمعنی عمارت کردن (نظامی ؎) فرشته کنم دیو هر خانه را ٭ برآریم از گنج ویرانه را ٭ **مؤلف** عرض کند که معنی آباد کردن است و معنی عمارت کردن از سند نظامی اصلاً نمی‌برآید البته از سند ظهوری همین معنی پیدا می‌شود که بمعنی دوازدهم می‌آید (اردو) تعمیر کرنا - ہمارے معنوں کے لحاظ سے آباد کرنا۔

(۱۲) برآوردن - بقول موارد کشیدن (ظهوری ؎) ترسم کند خراب تمنای راحتش ٭ برگرد دل ز داغ حصاری برآورم ٭ و فرماید که چوں حصار برآوردن و دیوار برآوردن - بهار گوید که بمعنی دیوار کشیدن باشد - صاحب انند هم بانش **مؤلف** عرض کند که معنی قائم کردن است که بر معنی نشست می‌آید و مراد از تعمیر کردن و انہم مجاز معنی اول است (اردو) کھینچنا - جیسے " دیوار کھینچنا - قائم کرنا - تعمیر کرنا

(۱۳) برآوردن - بقول موارد بمعنی کردن - (حزیں ؎) احرام کوی دوست بیاکاں میسر است ٭ غسلی بخون دل شفق آسا برآورم ٭ (شیخ شیراز ؎) تظلم برآورد و فریاد خواند ٭ که رحمت برافتاد و شفقت نماند ٭ بهار در نوادر فرماید که غسل برآوردن کنایه از شست و شو دادن تمام بدن باشد **مؤلف** عرض کند که این معنی بر معنی چهارم ایں گذشت ضرورت ندانست که ایں معنی را جدا قائم کنند (اردو) دیکھو برآوردن کے چوتھے معنے۔

(۱۴) برآوردن - بقول موارد بمعنی ساختن
(ظہوری ؎) در کمین چرخ نالہ خدنگے کشیدہ ام ؎ از قامت خمیدہ کمانی برآوردم ؎ دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ
من وجہٖ تعلق دارد بامعنی چہارم کہ گذشت
و عیبی نیست کہ این را جدا قائم کنیم کہ از ساختن (بنانا)
کمان - درست کردن کمان مراد است (اردو)

(۱۵) برآوردن - بقول موارد بمعنی رہانیدن
(حزین ؎) مستی رو بمعتکف خانقاہ نیست ؎ از رہن بادہ دلق و مصلا برآوردم ؎ مؤلف
عرض کند کہ این معنی مجاز معنی اول است کہ
رہانیدن ہم بیرون کردن چیزی از چیزی است
و مصدر (برآوردن دلق و مصلا) بجای خودش
می آید و مصدر عام (برآوردن چیزی از چیزی)
ہم متعلق بہ ہمین معنی است (اردو) چھڑوانا -
بقول آصفیہ - رہائی کرانا - جدا کرانا -

(۱۶) برآوردن - بقول موارد بمعنی باز داشتن
(ظہوری ؎) یاد است کہ مہر تو شکر ریخت بکام ؎ در کودکیم دایہ چو از شیر برآورد ؎ دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ
من وجہٖ متعلق است بامعنی سوم و پانزدہم
ولیکن عیبی ندارد کہ این معنی را جداگانہ جا دہیم
کہ مصدر (برآوردن طفل از شیر) کہ می آید
متعلق از ہمین معنی است و انہم مجاز معنی اول
است (اردو) چھڑوانا - دیکھو باز داشتن -

(۱۷) برآوردن - بقول موارد بمعنی بالا بردن
(حزین ؎) جان را نہ چار میخ طبائع کشم بہا ؎ جبریل را بعرش معلی برآوردم ؎ دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ ہمان
معنی نہم است کہ گذشت و ضرورت نداشت
این را قائم کنیم نمی دانیم کہ صاحب موارد چرا
این را جداگانہ قائم کرد (اردو) دیکھو براوردن
کے نویں معنے -

(۱۸) برآوردن - بقول موارد بمعنی بسر بردن

(آصفی ۵) در روزگار غم زدہ دیدن سرشکست ما
طفلی کہ روزگار برآوردہ بی سبب
مؤلف عرض کند کہ این معنی ہم متعلق بہ معنی اوّل است بر سبیل مجاز (اردو) بسر کرنا۔ بقول آصفیہ گزارنا۔ بھوگنا۔ اوقات گزاری کرنا۔ پورا کرنا۔ نباہنا۔ زندگی کو پورا کرنا۔ انجام کو پہنچانا۔

(۱۹) برآوردن۔ بقول موارد کشیدن چون بدار برآوردن (خالص ۵) زمزمۂ بلبل از حقیقت گل بود
غیرت معشوقیش بدار برآورد
مؤلف عرض کند کہ (کشیدن) بر معنی دوازدہمش گذشت و این متعلق بہ ہمان است و فرقی کہ در مقصود پیدا می شود متعلق است بہ مصدر مرکب کہ صراحت آن بر (برآوردن بدار) کنیم کہ می آید (اردو) چڑھانا۔ جیسے سولی پر چڑھانا۔ دار پر چڑھانا

(۲۰) برآوردن۔ بقول موارد بمعنی برداشتن (سعدی در گلستان۔ نثر) سر برآورد و گفت (ظہوری ۵) ہر کس کہ سجدہ پیش براہیم شکند
از سجدہ سر بفرق فریدون برآورد
مؤلف عرض کند کہ من وجہٍ با معنی نہم تعلق دارد عیبی نیست کہ جداگانہ قائم کنیم (اردو) اُٹھانا۔ بقول آصفیہ۔ اونچا کرنا۔ بلند کرنا۔ کھڑا کرنا۔

(۲۱) برآوردن۔ بقول موارد و بحر بمعنی برکندن چون از بن و بیخ برآوردن و از جا برآوردن مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی اوّل است (اردو) اُکھاڑنا۔ بقول آصفیہ۔ جمانا کے خلاف۔ اپاڑنا۔ جڑ سے کھودنا۔

(۲۲) برآوردن۔ بقول موارد بمعنی انداختن (ظہوری ۵) خورشید و مہ شود بنظر ہرچہ آیدم
گاہی کہ سر بجیب تخیل برآورم
مؤلف عرض کند کہ درینجا کلمہ بر بمعنی در است و برآوردن بمعنی درآوردن و مصدر مرکب (برآوردن سر بجیب) بجای خودش می آید و این را من وجہٍ تعلق است با معنی نوزدہم و دوازدہم و ششم و فرقی کہ در مصدر مرکب

از صلات پیدا می شود ذکرش در ملحقات می شد (اردو) ڈالنا - جیسے - گریبان میں منہ ڈالنا -

(۲۳) برآوردن - بقول موارد بمعنی گردانیدن ظہوری سه) تا گیرم از شکیب جہان گرد خود حصار ؛ ہر لحظہ دل بگرد دیاری برآورم ؛ مولف عرض کند کہ مقصود موارد درینجا (دور دادن) است و گردانیدن طرز بیانش این را با معنی چہارم متحد کند ولیکن نہ چنانست (اردو) پھرانا - بقول آصفیہ گشت کرانا - گھمانا - چکر دینا - گردش دینا -

(۲۴) برآوردن - بقول موارد بمعنی ایجاد کردن چون مضمون برآوردن و صنعت برآوردن مولف عرض کند کہ حیف است کہ سند استعمال پیش نہ شد و این متعلق است بہ معنی اول بر سبیل مجاز - (اردو) ایجاد کرنا دیکھو ایجاد کردن -

(۲۵) برآوردن - بقول موارد بمعنی رویانیدن ظہوری سه) بر جوی دیدہ بند ظہوری زلال اشک ؛ از چار باغ بخت مگر گل برآورم ؛ سعدی در گلستان سه) زمین شور سنبل برنیارد ؛ مولف عرض کند کہ از سند ظہوری معنی پیدا کردن می آید کہ بر معنی پنجم گذشت و برای معنی رویانیدن سند سعدی بکار می خورد - (اردو) اگانا - بقول امیر اگنا کا متعدی - غالب سه) جوہر تیغ بسر چشمۂ دیگر معلوم ؛ ہوں میں وہ سبزہ کہ زہراب اگاتا ہے مجھے ؛ -

(۲۶) برآوردن - بقول موارد بمعنی نہادن و قائم کردن - ظہوری سه) از موجی جہان را بنا فہم پلاس ؛ از خشتے بکیوان برارم اساس ؛ مولف عرض کند کہ ہمین معنی نہادن بر معنی ششم گذشت و درینجا بہ معنی قائم کردن است و مصدر مرکب (برآوردن اساس) بجایش می آید کہ متعلق بہ ہمین است (اردو) قائم کرنا

(۲۷) برآوردن - بقول موارد بوجہ ظاہر

وآشکارا کردن (صائب ہ) خط بر آورد تماشا
چهره او ساده تماست ۞ در صفا جوهر آئینه نهان
می باشد ۞ **مؤلف** عرض کند که همین معنی بر معنی
پنجم گذشت و ضرورت نداشت که این را جداگانه
قائم کنیم نمی دانیم که صاحب موارد چرا خیال قائم
کرد - (اردو) دیکھو برآوردن کے پانچویں معنی -

(۲۸) برآوردن - بقول موارد بمعنی تازه و
شائسته پیدا و حاصل کردن (طالب آملی ہ)
دیدم گل روئی نگهم رنگ برآورد ۞ دل پرمژده
ام ناله با آهنگ برآورد ۞ (صائب ہ) از طوطی
من روی سخن رنگ برآورد ۞ این آئینه را حرف
من از زنگ برآورد ۞ **مؤلف** عرض کند
که همان معنی پنجم است که گذشت تکرار واقع شد
دیگر هیچ (اردو) دیکھو برآوردن کے پانچویں معنی -

(۲۹) برآوردن - بقول بحر بمعنی تقلید نمودن
و بقول نوادر حرف و حکایت کسی را تقلید کردن
صاحب برهان بذیل (برآورده) بر تقلید کردن
قانع حیف است که سند استعمال پیش نه شد -
مشتاق سند می باشیم (اردو) تقلید کرنا -

(۳۰) برآوردن - بقول بحر بمعنی از هم جدا کردن
و سند پیش کرده اش از کلام ظهوری بر معنی پنجم
گذشت که بمعنی دور کردن است اگرچه دور کردن
هم جدا کردن باشد تاهم در معنی شعر مناسب
تر است از جدا کردن (اردو) جدا کرنا. دور کرنا

(۳۱) برآوردن - بقول بحر بمعنی عادت کردن
بچیزی **مؤلف** عرض کند که مشتاق سند استعمال
می باشیم (اردو) کسی چیز کی عادت کرنا -

(۳۲) برآوردن - بقول بحر بمعنی در بر گرفتن
دیگر کسی ذکر این نکرد مشتاق سند می باشیم واگر
سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که مخفف
(ببر آوردن) است (اردو) آغوش میں
لینا (آتش ہ) بھاگتا ہے اپنی آنکھوں سے
خیال روے یار ۞ کس طرح آغوش میں لیتا ہی ہالہ ماہ کو
(۳۳) برآوردن - بقول انند و بهار انتزاع کردن

دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ سلب کردن متعلق است بمعنی اوّلش
کہ گذشت کہ سلب کردن چیزی ہم برکشیدن
آن است حیف است کہ سند استعمال پیش نہ شد
مخفی مبادکہ من وجہ بامعنی سی ام ہم تعلق دارد
(اردو) سلب کرنا۔ مٹانا۔ بقول آصفیہ۔
زائل کرنا۔ منسوخ کرنا۔
(۳۴) برآوردن۔ بہ تحقیق ما بمعنی مثمر شدن و (۱۲۵۴)
ثمرآوردن (حافظ ؎) نہال عیشم از وصلش
برآورد ؏ زبخت خویش برخوردارم امشب ؏
مؤلف عرض کند کہ کلمہ بر درینجا بمعنی خود کہ
گذشت و مرکب شدہ است با مصدر آوردن
(اردو) باور ہونا۔ دیکھو باور شدن۔
(۳۵) برآوردن۔ بہ تحقیق ما بمعنی رواں کردن (۱۲۵۵)
وجاری ساختن (ظہوری ؎) چہ سیل شوق
برآوردہ موجۂ طوفاں ؏ نمی توانش بخاشاک
صبر پیش گرفت ؏ **مؤلف** عرض کند کہ من وجہ
بامعنی پنجم تعلق دارد کہ پیدا کردن است و بمعنی جاری
ساختن و رواں کردن۔ مرادی است (اردو)
جاری کرنا۔ صاحب آصفیہ نے۔ بہانا پر فرمایا ہے
لنڈھانا۔ جاری کرنا۔ رواں کرنا۔
(۱۲۵۶) (۳۶) برآوردن بمعنی انداختن تیر و امثال آں
وسندش از کلام ظہوری بمعنی دوم برآوردن
گذشت **مؤلف** عرض کند کہ سند ظہوری کہ
درانجا گذشت برای ایں معنی مناسب تر است
(اردو) چلانا جیسے تیر چلانا۔
برآوردن آہنگ مصدر اصطلاحی۔
بمعنی بیروں آوردن آہنگ است وتخصیص با
آہنگ ندارد بلکہ براۓ صدا و نوا و نغمہ و ترانہ
امثال آں ہم سند ایں از ظہوری بمعنی اوّلش گذشت
ودر آہنگ برآوردن) ہم بجایش مذکور شد
(اردو) دیکھو آہنگ برآوردن۔
(۱۲۵۷) **برآوردن ازجا** استعمال۔ ذکر ایں بمعنی
بست و یکم برآوردن گذشت و ایں متعلق است

پر کسی و چیزی و (از جا برآوردن) کہ بجای خودش
گذشت متعلق باشد بہ (برآوردن کسی از جا)
و این متعلق است بہ چیزی یعنی (از جا برآوردن
چیزی) بمعنی بیروں کردن و برکندن آں چیز
از جای اوست (اردو) کسی چیز کو اسکی جگہ سے
نکالنا۔ اکھیڑنا۔

(۲۵۵۸) **برآوردن از زنگ** استعمال۔ متعلق بمعنی
پانزدہم برآوردن است کہ گذشت یعنی رہانیدن
چیزی از زنگ و سند این از کلام صائب بر معنی
بست و ہشتم گذشت کہ ازاں برآوردن آئینہ
از زنگ پیدا است و (آئینہ از زنگ برآوردن)
ہم بجایش گذشت (اردو) زنگ سے
صاف و پاک کرنا۔

(۲۵۵۹) **برآوردن از سینہ** استعمال۔ بمعنی بیروں
کردن و برکشیدن چیزی از سینہ چنانکہ برآوردن
خار یا تیر از سینہ یا جگر یا دل و امثال آں۔ متعلق
بمعنی اول برآوردن (اردو) سینہ یا دل یا جگر
سے کسی چیز کا نکالنا۔

(۲۵۶۰) **برآوردن از شیر** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
بازداشتن از شیر سند این از کلام ظہوری بر معنی شانزدہم
برآوردن گذشت و این مرادف از شیر بازداشتن
است کہ بجایش مذکور شد (اردو) دودھ چھڑانا
دودھ بڑھانا۔ دیکھو از شیر بازداشتن۔

(۲۵۶۱) **برآوردن اساس** استعمال۔ بمعنی قائم کردن
و نہادن اساس باشد سند این از ظہوری بر معنی
بست و ششم مذکور شد (اردو) بنیاد ڈالنا
بقول آصفیہ نیو رکھنا۔

(۲۵۶۲) **برآوردن اورنگ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
اورنگ و تخت ساختن باشد (ظہوری ۵) شاہاں
ہمہ خواہند گدائی چو ظہوری ؛ از خاک رہ شاہ خود
اورنگ برآوردند ؛ و این متعلق است بمعنی چہاردہم
(برآوردن) (اردو) تخت بنانا۔

(۲۵۶۳) **برآوردن بپاسنگ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
نہادن بپاسنگ باشد سند این از کلام ظہوری

بمعنی ششم برآوردن مذکور شد (اردو) پاسنگ میں رکھنا۔

(۱۵۶۲) **برآوردن بجیب** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی انداختن بجیب باشد و این متعلق است بمعنی بست و دوم برآوردن و سند این از کلام ظهوری همدرانجا مذکور شد۔ وجا دارد که این را متعلق به تعمیم (برآوردن بچیزی) کنیم که می آید (اردو) جیب میں ڈالنا۔

برآوردن بچیزی مصدر اصطلاحی۔ بہا بذیل برآوردن گویا که (برآوردن بچیزی) بمعنی بند نمودن باشد چوں (برآوردن در رخنه) و امثال آں و بسندش همان شعر صائب برآوردن که بمعنی سوم برآوردن گذشت **مؤلف** عرض کند که تعمیم این متقاضی آنست که (برآوردن بجیب) را هم متعلق باین کنیم که گذشت (اردو) کسی چیز سے بند کرنا۔ کسی چیز میں داخل کرنا۔ رکھنا۔

(۱۵۶۴) **برآوردن بلار** (مصدر اصطلاحی) بدار کشیدن کسی را و این متعلق باشد بمعنی نوزدهم برآوردن

و سندش هم همدرانجا گذشت (اردو) سولی پر چڑھانا۔ دار پر کھینچنا۔

(۱۵۶۵) **برآوردن بگرد چیزی** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی گردانیدن در اطراف چیزی است سند این از کلام ظهوری بمعنی بست و سوم برآوردن گذشت (اردو) کسی چیز کے اطراف پھرانا۔ گشت کرانا۔ چکر دینا۔ گھمانا۔

(۱۵۶۶) **برآوردن ترانه** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی ترانه برکشیدن و این متعلق است بمعنی اوّل برآوردن و سندش هم همدرانجا گذشت **مؤلف** عرض کند که همان (برآوردن آهنگ) که اشاره این هم همدرانجا کرده ایم (اردو) دیکھو برآوردن آهنگ اور ترانه کھینچنا بھی کہہ سکتے ہیں۔

(۱۵۶۷) **برآوردن تظلّم** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی فریاد کردن باشد و این متعلق است بمعنی سیزدهم برآوردن و سندش از شیخ شیراز همدرانجا گذشت (اردو) فریاد کرنا۔ واویلا کرنا۔ داد چاہنا۔

(۲۵۶۹) **برآوردن تیر** مصدر اصطلاحی۔ بحث ایں
بمعنی سی و ششم برآوردن مذکور شد و سندش بمعنی
دوم گذشت (اردو) تیر چلانا۔

(۲۵۷۰) **برآوردن تیغ** استعمال بمعنی برکشیدن بیرون
آوردن تیغ باشد متعلق بمعنی اوّل برآوردن (حزین ع)
خفّاش جہل عربدہ بنیاد کردہ است ٭ چوں آفتاب تیغ بہیجا
برآورم ٭ (اردو) تلوار کھینچنا۔ تلوار نکالنا۔

(۲۵۷۱) **برآوردن جنگ** (مصدر اصطلاحی) بمعنی
برپا کردن و قائم کردن جنگ باشد و سند ایں
از کلام قدسی بر معنی ہفتم برآوردن گذشت۔
و ایں متعلق است بہ معنی پنجم و ہفتم و بست و ششم
(برآوردن) (اردو) لڑائی قائم کرنا۔ جنگ برپا کرنا

(۲۵۷۲) **برآوردن چاہ بگل و سنگ** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی بند کردن چاہ بگل و سنگ و امثال آں ربابا
فغانی ع) عشق آمد و در چاہ فراموشیم انداخت ٭
وانگاہ بسر آں بگل و سنگ برآورد ٭ و ایں متعلق
است بمعنی سوم برآوردن (اردو) باولی کو
مٹی پتھر وغیرہ سے پاٹ دینا۔ بند کرنا۔

(۲۵۷۳) **برآوردن چلّہ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
چلّہ بسر بردن و ایں متعلق است بمعنی ہشتم۔ ہمہ (برآوردن)
کہ گذشت (باقر کاشی ع) چلّہ درخم برآر و چلّہ کہ اند
سبو ٭ ہمچو می صافی شو انگہ در دل مینا نشین ٭
(اردو) چلہ بسر کرنا۔ چلّہ گزارنا۔

(۲۵۷۴) **برآوردن چیزی از چیزی** مصدر اصطلاحی
بمعنی رہانیدن چیزی از چیزی است سند ایں
از (حزین) بر معنی پانزدہم برآوردن گذشت
(اردو) کسی چیز کو کسی چیز سے چھڑوانا۔ رہائی
کرانا۔ جدا کرنا۔

(۲۵۷۵) **برآوردن حصار** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی حصار
کشیدن باشد و ایں متعلق است بمعنی دوازدہم
برآوردن و سندش از کلام ظہوری ہمدر انجا
مذکور شد (اردو) حصار کھینچنا۔

(۲۵۷۶) **برآوردن خط** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
ظاہر و آشکارا کردن خط باشد و متعلق است بمعنی بست و ہفتم

برآوردن کہ گذشت وسندش ہمدرانجا مذکور شد (اردو) خط نکالنا

برآوردن در مصدر اصطلاحی - بمعنی بند (۲۵۸۷)
نمودن و مسدود ساختن در و این متعلق است
بمعنی سوم برآوردن کہ گذشت (ظہوری ؎)
خورد ادل دیوانہ ز تدبیر برآورد ٭ گردید خراب و
در تعمیر برآورد ٭ (ولہ ؎) برآورد بیگانہ و آشنا
در آشنائی بخشت جفا (اردو) دروازہ
چنین دینا - بند کرنا -

برآوردن دست دعا مصدر اصطلاحی - (۲۵۸۸)
بمعنی برداشتن دست دعا باشد و این متعلق
است بمعنی بستم برآوردن کہ گذشت (خواجہ شیراز
؎) محراب ابرواں بنما تا سحرگہی ٭ دست دعا
برآرم و در گردن آرمت (اردو) دعا کے لئے
ہاتھ اٹھانا -

برآوردن دلق و مصلا مصدر اصطلاحی (۲۵۸۹)
بمعنی رہانیدن دلق و مصلا باشد و این متعلق
است بمعنی پانزدہم برآوردن کہ گذشت وسندش
ہمدرانجا مذکور (اردو) دلق و مصلا کا چھڑوانا - رہا کروانا

(۲۵۹۰) برآوردن رای مصدر اصطلاحی - بمعنی نواختن
رای یعنی رای را فاعل گیریم متعلق بہ معنی دہم برآوردن
وسندایں ہمدرانجا گذشت (اردو) رائے کا
نوازنا - سرفراز کرنا -

(۲۵۹۱) برآوردن رایت استعمال بمعنی بلند کردن
رایت باشد متعلق بمعنی نہم برآوردن کہ مذکور شد
وسندش ہمدرانجا گذشت - مخفی مباد کہ در ینجا
خصوصیت رایت نباشد - بلکہ برای علم و امثال
آن ہم میتوان استعمال کرد (اردو) جھنڈا بلند کرنا

(۲۵۹۲) برآوردن رخنہ استعمال بمعنی بند کردن و
مسدود ساختن رخنہ باشد و متعلق بمعنی سوم
برآوردن کہ گذشت - از قبیل (برآوردن در)
کہ بجایش مذکور شد (ظہوری ؎) آں بہ کہ خرابی
نہد - پا بسرائی ٭ گر رخنہ تواں از گل تعمیر برآورد
(اردو) رخنہ بند کرنا -

(۲۵۹۳) برآوردن رنگ استعمال - بمعنی پیدا و حاصل

کردن رنگ باشد و ایں متعلق است بمعنی پنجم
و بست و ہشتم برآوردن و سندش ہمانجا گذشت
(اردو) رنگ لانا۔ بقول آصفیہ رنگ قبول
کرنا۔ رنگ پکڑنا۔ رنگین ہونا۔

(۲۵۶۴) **برآوردن رہ** | استعمال بمعنی بند نمودن و
مسدود کردن رہ باشد و ایں متعلق است
بمعنی سوم برآوردن کہ مذکور گشت از قبیل (برآوردن
در و روزنہ) کہ بجایش مذکور شد (شیخ نظامی ؒ)
نمائی بمن مردی اہل روم بہ رہ کورہ آتش برآری
زموم بہ (اردو) راستہ بند کرنا۔

(۲۵۶۵) **برآوردن سبزہ** | مصدر اصطلاحی بمعنی رویانیدن
سبزہ متعلق بہ معنی بست و پنجم (برآوردن) و سند
ایں از ظہوری و سعدی ہمدر انجا گذشت و تخصیص
با سبزہ نیست بلکہ برائے کل نباتات و ماتعلق بہا
ہم استعمال تواں کرد چنانکہ برآوردن نخل یا گل
یا غنچہ وغیر ذلک (اردو) سبزہ اگانا۔

(۲۵۶۶) **برآوردن سر** | مصدر اصطلاحی بمعنی برداشتن
سر است و متعلق بمعنی بستم (برآوردن) و سندش
از سعدی شیراز ہمدر انجا گذشت از قبیل
(برآوردن رایت و علم) (اردو) سر اٹھانا۔

(۲۵۶۷) **برآوردن سر بجیب تخیل** | استعمال بمعنی انداختن
سر بجیب تخیل باشد و کنایہ از سر فرو بردن بہ غور و
تعمق و مراقبہ کردن متعلق بمعنی بست و دوم
برآوردن کہ گذشت و سندش از کلام ظہوری
ہمدر انجا مذکور و اشارۂ ایں ہم بر (برآوردن
بجیب) ہم مذکور شد کہ خصوصیت سر ندارد
و جا دارد کہ بعوض سر۔ دست و امثال آں را
جا دہیم و ازاں معنی حقیقی پیدا کنیم چنانکہ بر
(برآوردن بجیب) مذکور شد (اردو) گریبان
میں منہ ڈالنا۔ بقول آصفیہ۔ سر جھکا کر تامل
کرنا۔ مراقبے میں جانا۔ گردن جھکا کر غور کرنا (بحر
ؒ) جب اپنے گریبان میں منہ ڈال کے دیکھا تو
دل سے نہ زیادہ کوئی دشمن نظر آیا۔

(۲۵۶۸) **برآوردن سیل** | استعمال بمعنی رواں کردن

واین متعلق است بمعنی ہشتم برآوردن وسندش
ہم ہمدرانجا گذشت (اردو) درخت کو پرورش کرنا
(۲۱۱۰) **برآوردن ننگ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
ننگ وعار دفع کردن وخارج کردن آں باشد
واین متعلق باشد بمعنی اول برآوردن کہ گذشت
وسندش از کلام ظہوری بر معنی پنجم برآوردن مذکور شد
(اردو) شرم کو دور کرنا۔
(۲۱۱۱) **برآوردن ویرانہ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
آباد کردن ویرانہ باشد متعلق بمعنی یازدہم برآوردن
کہ گذشت وسندش ہمدرانجا مذکور شد (اردو)
ویرانہ کو آباد کرنا۔
(۲۱۱۲) **برآورد وصال** بمعنی تخمینہ وصال
باشد (ظہوری ؎) صد جہاں جاں از کجا رام
ظہوری ہر زماں ٭ از چہ در فکر برآورد وصال
افتادہ ام ٭ (اردو) اندازۂ وصال کہہ سکتے ہیں
برآوردہ بقول سروری (۱) بمعنی کوشک و
قصر وحصار صاحب رشیدی گوید کہ بنای بلند وحصار را
خوانند۔ صاحب برہان فرماید کہ قلعہ وحصار را
گویند وبقول صاحب ناصری بمعنی بنای بلند
وحصار وعمارت عالی وبقول صاحب مؤید
حصار برآوردہ (حکیم فردوسی ؎) بدرگاہ
شاہ آفریدوں رسید ٭ برآوردۂ دید سر ناپدید ٭
بابر اندر آوردہ بالای او ٭ زمیں کوہ تا کوہ پہنای
او ٭ صاحبان جامع وبحر وشمس وانند وسراج
ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی
حقیقی اسم مفعول مصدر برآوردن است وبر
سبیل مجاز حصاری بلند کہ تعمیرش کردہ باشند
متعلق بمعنی یازدہم (برآوردن) آنانکہ این را
بمعنی کوشک وقصر گرفتہ اند نظر بر تعمیم معنی کردہ اند
ولیکن معاصرین عجم این را مخصوص داشتہ اند
با حصار قلعہ کہ بنای بلند می باشد (اردو)
قلعہ کا حصار۔ مذکر۔ بلند عمارت۔ مؤنث۔
(۲) برآوردہ۔ بقول سروری بمعنی بالا بردہ
وبالا کردہ باشد (سراج الدین راجی ؎) سر زشرم

ازکسی برآوردہ و تیغ چوں سبزہ اش درو کردہ
دیگرکسی از محققین فارسی ذکر این نکرد مؤلف عرض کند
که این متعلق است به (برآوردن سر) به معنی نہم
(برآوردن) که گذشت نمی دانیم که محققین بالا چرا
این را معنی خاص قرار دادہ اند (اردو) بلند کیا ہوا
اٹھایا ہوا۔

(۳) برآوردہ۔ بقول سروری بمعنی بیرون آوردہ
باشد (سراج الدین راجی س ۵) خانۂ دید در برآوردہ
با عافیت رخت از آں برآوردہ ؛ مؤلف
عرض کند که معنی حقیقی اسم مفعول (برآوردن) است
محقق اہل زبان این را بصورت اسم جامد بیان
کرد و متعلق است بمعنی اوّل برآوردن (اردو)
باہر لایا ہوا۔

(۴) برآوردہ۔ بقول سروری مسدود ساختہ
و از سند سراج الدین راجی استناد کردہ که بمعنی سوم
این گذشت دیگرکسی از اہل تحقیق ذکر این نکرد
مؤلف عرض کند که محقق اہل زبان بجای آنکہ
این معنی را بر مصدر (برآوردن) بیان کند درینجا
نوشت و صراحت نکرد که این اسم مفعول ہماں
مصدر است که ہمین معنی برمعنی سوم ش گذشت
(اردو) بند کیا ہوا۔

(۵) برآوردہ۔ بقول سروری بمعنی گرفتہ۔
صاحب برہان فرماید که بمعنی در برگرفتہ باشد
صاحبان جامع و سراج ہمزبان برہان مؤلف
عرض کند که ما ہمیں معنی را برمعنی سی و دوم (برآوردن)
نوشتہ ایم و حقیقت ماخذ این ہم ہمدر آنجا مذکور
و درینجا ہمین قدر کافی است که این اسم مفعول
آں است طرز بیان محقق اہل زبان حقیقت
طلباں را بغلط می اندازد که بصورت اسم جامد
ذکر این کردہ (اردو) بغل میں لیا ہوا۔ گود میں لیا ہوا

(۶) برآوردہ۔ بقول برہان بروزن سراپردہ
شخصے را گویند که امرا و سلاطین او را بلند مرتبہ گردانیدہ
باشند صاحب رشیدی فرماید که شخصے که آنرا پادشاہان
و بزرگان نوازند و بلند سازند۔ صاحب ناصری

و جاری ساختن سیل باشد متعلق بمعنی سی و پنجم برآوردن که گذشت وسندش از کلام ظہوری ہمدرانجا مذکور شد (اردو) سیل جاری کرنا۔ رواں کرنا۔

برآوردن صنعت مصدر اصطلاحی۔ بمعنی ایجاد کردن صنعت متعلق بمعنی بست و چہارم (برآوردن) است حیف است که صاحب دار دذکرایں بر (برآوردن) نکرد و سندی پیش ساخت (اردو) صنعت ایجاد کرنا۔

(۱۹۹) برآوردن علم استعمال۔ بمعنی بلند کردن علم باشد مرادف (برآوردن رایت) که مذکور شد (ظہوری ؎) دولت گرد اشکم کشید است نم زدل آه سوزاں برآرد علم ز (اردو) دیکھو برآوردن رایت۔

(۲۰۰) برآوردن غسل استعمال۔ بمعنی غسل کردن باشد متعلق بمعنی سیزدہم برآوردن که مذکور شد (کمال اسماعیل ؎) نخست غسلی از چشمۂ حیات برآر ز بزیر ہر بن موئی نمی ازاں برساں ز وسند دیگر از کلام حزیں ہمدرانجا گذشت (اردو) غسل کرنا۔ بقول آصفیہ نہانا۔ حمام کرنا۔ اشنان کرنا۔

(۲۰۱) برآوردن کام استعمال۔ بمعنی رواکردن مقصد باشد متعلق بہ معنی دوم برآوردن که گذشت وسندش از کلام شیخ شیراز ہمدرانجا مذکور شد مؤلف عرض کند که تخصیص کام نباشد بلکه استعمال مراد فاتش ہم ممکن چنانکه برآوردن حاجت و آرزو و امثال آں (اردو) کام نکالنا۔ حاجت رواکرنا۔ آرزو برلانا۔

(۲۰۲) برآوردن کسی را برنگ خویشتن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی ساختن کسی را برنگ خویش باشد متعلق بمعنی چہاردہم برآوردن که مذکور شد (ظہوری ؎) یار را باید برآوردن برنگ خویشتن ز نیست چنداں رشک براغیار اغیارش نکرد ز مخفی مباد که کلمہ بر در اینجا زائد است و آوردن بمعنی حقیقی است (اردو) کسیکو اپنے رنگ پر لانا۔

(۲۰۳) برآوردن کف استعمال۔ بمعنی برداشتن دست باشد متعلق بمعنی بستم برآوردن که گذشت

از قبیل (برآوردن دست) که گذشت (تاثیر ۵)
ای اجابت کف برآور لب به آمین برکشای ٭
اختصار از دعا در داستان آورده ام ٭ (ظہوری
۵) کف در دعا برآر ظہوری که در اشک ٭
از بہر شاہد اثر آورده گوشوار (اردو) دیکھو
برآوردن دست۔

(۲۲۰۴) **برآوردن کمان** استعمال۔ بمعنی ساختن
کمان باشد متعلق بمعنی چہار دہم برآوردن که
گذشت وسندش از کلام ظہوری ہمدر انجا
مذکور شد (اردو) کمان بنانا۔

(۲۲۰۵) **برآوردن گرد از چیزی** (مصدر اصطلاحی)
کنایه از خراب و ویران کردن است (ظہوری
۵) برآرم گرد از جیحون اگر آب ٭ کنم در شستن
دامان تر خرج ٭ (اردو) گرد اڑانا۔ بقول
آصفیه خاک میں ملانا۔ تباہ کرنا۔ برباد کرنا۔
جیسے "فوج نے شہر کی گرد اڑادی" "توپوں نے
قلعه کی گرد اڑادی"

(۲۲۰۶) **برآوردن گل** استعمال۔ بمعنی رویانیدن
گل باشد وسندایں از کلام ظہوری بمعنی بست و
پنجم برآوردن گذشت (اردو) پھول اگانا۔

(۲۲۰۷) **برآوردن مراد** استعمال۔ بمعنی روا کردن
مراد و حاجت روا کردن و ایں متعلق باشد بمعنی
دوم برآوردن که مذکور شد وسندش از کلام
ظہوری ہمدر انجا گذشت (اردو) مراد بر لانا
مقصد بر لانا۔

(۲۲۰۸) **برآوردن نام** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی بلند
کردن نام و شہرت گرفتن باشد متعلق بمعنی نہم
برآوردن که گذشت وسندایں از کلام ظہوری
ہمدر انجا مذکور شد (اردو) نام نکالنا۔ بقول
آصفیه شہرت حاصل کرنا۔ مشہور ہونا (داغ ۵)
اس پردہ نے تمہارا نام اور بھی نکالا ٭ یہ بھی
کوئی حیا ہے جو نام ہو حیا کا ٭

(۲۲۰۹) **برآوردن نخل و نہال بچیزی** مصدر اصطلاحی
بمعنی پرورش کردن ونشو ونما دادن نخل بچیزے

واین متعلق است بمعنی ہشتم برآوردن وسندش ہم ہمدر انجا گذشت (اردو) درخت کو پرورش کرنا

برآوردن ننگ مصدر اصطلاحی۔ بمعنی ننگ وعار دفع کردن وخارج کردن آں باشد۔ واین متعلق باشد بمعنی اوّل برآوردن کہ گذشت وسندش ازکلام ظہوری بر معنی پنجم برآوردن مذکور شد (اردو) شرم کو دور کرنا۔ (۲۲۱۰)

برآوردن ویرانہ مصدر اصطلاحی۔ بمعنی آبادکردن ویرانہ باشد متعلق بمعنی یازدہم برآوردن کہ گذشت وسندش ہمدر انجا مذکور شد (اردو) ویرانہ کو آباد کرنا۔ (۲۲۱۱)

برآورد وصال بمعنی تخمینہ وصال باشد (ظہوری ؎) صد جہاں جاں ازکجا رام ظہوری ہر زماں ٭ از چہ در فکر برآورد وصال افتادہ ام ٭ (اردو) اندازۂ وصال کہہ سکتے ہیں (۲۲۱۲)

برآوردہ بقول سروری (۱) بمعنی کوشک قصر وحصار۔ صاحب رشیدی گوید کہ بنای بلند وحصار را خوانند۔ صاحب برہان فرماید کہ قلعہ وحصار را گویند وبقول صاحب ناصری بمعنی بنای بلند وحصار وعمارت عالی وبقول صاحب مؤید حصار برآوردہ (حکیم فردوسی ؎) بدرگاہ شاہ آفریدوں رسید ٭ برآوردۂ دید سر تا پدید ٭ بابر اندر آوردہ بالای او ٭ زمیں کوہ تا کوہ پہنای او ٭ صاحبان جامع وبحر وشمس وانند وسراج ہم ذکر ایں کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی اسم مفعول مصدر برآوردن است وبر سبیل مجاز حصاری بلند کہ تعمیرش کردہ باشند متعلق بمعنی یازدہم (برآوردن) آنانکہ ایں را بمعنی کوشک وقصر گرفتہ اند نظر بر تعمیم معنی کردہ اند ولیکن معاصرین عجم ایں را مخصوص داشتہ اند با حصار (قلعہ کہ بنای بلند می باشد (اردو) قلعہ کا حصار۔ مذکر۔ بلند عمارت۔ مؤنث۔

(۲) برآوردہ۔ بقول سروری بمعنی بالا بردہ وبالا کردہ باشد (سراج الدین راجی ؎) سر زشرم

از کسی برآوردہ ؛ تیغ چون سبزہ اش درو کردہ ؛
دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند
کہ این متعلق است بہ (برآوردن سر) بہ معنی نہم
(برآوردن) کہ گذشت نمی دانیم کہ محققین بالاجرا
این را معنی خاص قرار دادہ اند (اردو) باہر کیا ہوا
اُٹھایا ہوا۔

(۳) برآوردہ ۔ بقول سروری بمعنی بیرون آوردہ
باشد (سراج الدین راجی ۵) خانہ دید در برآوردہ
بعافیت رُست ازان برآوردہ ؛ **مؤلف**
عرض کند کہ بمعنی حقیقی اسم مفعول (برآوردن) است
محقق اہل زبان این را بصورت اسم جامد بیان
کرد و متعلق است بمعنی اول برآوردن (اردو)
باہر لایا ہوا۔

(۴) برآوردہ ۔ بقول سروری مسدود ساختہ
و از سند سراج الدین راجی استناد کردہ کہ بہ معنی سوم
این گذشت دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر این نکرد
مؤلف عرض کند کہ محقق اہل زبان بجای آنکہ
این معنی را بر مصدر (برآوردن) بیان کند دریجا
نوشت و صراحت نکرد کہ این اسم مفعول ہمان
مصدر است کہ ہمین معنی بر معنی سوم ش گذشت
(اردو) بند کیا ہوا۔

(۵) برآوردہ ۔ بقول سروری بمعنی گرفتہ ۔
صاحب برہان فرماید کہ بمعنی در برگرفتہ باشد
صاحبان جامع و سراج ہمزبان برہان **مؤلف**
عرض کند کہ ما ہمین معنی را بر معنی دوم (برآوردن)
نوشتہ ایم و حقیقت ماخذ این ہم ہمدرانجا مذکور
و در ینجا ہمین قدر کافی است کہ این اسم مفعول
آن است طرز بیان محقق اہل زبان حقیقت
طلبان را بغلط می اندازد کہ بصورت اسم جامد
ذکر این کردہ (اردو) بغل میں لیا ہوا۔ گود میں لیا ہوا

(۶) برآوردہ ۔ بقول برہان بروزن سرابردہ
شخصے را گویند کہ امرا و سلاطین او را بلند مرتبہ گردانیدہ
باشند صاحب رشیدی فرماید کہ شخصے کہ آنرا پادشاہان
و بزرگان نوازند و بلند سازند ۔ صاحب ناصری

گویند کسی کہ پادشاہان او را تربیت کردہ پروردہ
و بزرگ کردہ باشند۔ خان آرزو در سراج آرد کہ
کسیکہ بزرگان او را نوازند و بلند سازند مجاز است
نہ حقیقت چنانکہ صاحب رشیدی گمان بردہ
چہ بر آمدہ بمعنی بالا است چنانکہ گذشت ، بہار
گوید کنایہ باشد از نواختہ و پروردہ مرادف
برکشیدہ ، حکیم فردوسی ۵) چہ بادافرہ است
این بر آوردہ را ٭ چہ سازیم درمان خو کردہ را ٭
حکیم فرخی ۵) خداوندگان جہان خسرو بزرگ
اورنگ ٭ کہ بر آوردہ نام و فرد برندہ ننگ ٭ صاحبان
جامع و بحر و شمس و انند ہم ذکر این کردہ اند مؤلف
عرض کند کہ سند حکیم فردوسی بکار این می خورد کہ
اسم مفعول (بر آوردن) است بمعنی نہمش و مجازاً
بدین معنی مستعمل شدہ اما از سند حکیم فرخی (بر آوردن
نام) پیدا است کہ بجایش مذکور شد (اردو)
وہ شخص جسکو بادشاہ یا کسی امیر نے سرفراز کیا ہو۔
(۷) بر آوردہ بقول برہان بمعنی بنا و اساس و دیوار
عمارات را گویند صاحب جامع ہمزبان برہان
مؤلف عرض کند کہ غیر از معنی اول نیست
ولیکن فرق میان ہر دو ہمین قدر است کہ این معنی
عام است و آن معنی خاص و ہر دو متعلق بمعنی یازدہم
بر آوردن (اردو) دیکھو اساس۔
(۸) بر آوردہ۔ بقول برہان بمعنی چیزے عادت
فرمودہ باشد صاحب جامع ہمزبان برہان خان آرزو
در سراج بحوالہ برہان این را آوردہ **مؤلف**
عرض کند کہ ہمان اسم مفعول (بر آوردن) است
بمعنی سی و نہمش محقق بالا کہ این را بالشکل اسم جامد
آوردہ خوب نکردہ (اردو) خوگر۔ بقول آصفیہ
عادی ۔ خو گرفتہ۔
(۹) بر آوردہ۔ بقول برہان بمعنی از ہم جدا ساختہ
صاحب جامع ہمزبان او خان آرزو در سراج
بحوالہ برہان ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند
کہ جز این نیست کہ اسم مفعول بر آوردن است
بمعنی سی و ہشتمش نمی دانیم کہ محققین بالا چرا این را

مثل اسم جامد قائم کردہ اند (اردو) جدا کیا ہوا۔

(۱۰) برآوردہ۔ بقول برہان بمعنی تقلید کردہ چہ۔ برآوردن بمعنی تقلید کردن ہم آمدہ است۔ صاحب جامع ہمزبان برہان خان آرزو بحوالۂ برہان ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم مفعول برآوردن بمعنی لبست و نہم اوست و بس (اردو) تقلید کیا ہوا وہ شخص جسکی لوگ تقلید کریں (مقلّد)

برآویختن صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ گوید کہ معروف است **مؤلف** عرض کند کہ مرادف معنی اوّل (آویختن) باشد کہ بجایش گذشت وجزین نیست کہ کلمۂ بر درین زائد است مقابل (ور آویختن)، چنانکہ:: قندیل را در سقف خانہ برآویخت:: یعنی آویزان کرد۔ مخفی مباد کہ ما ماخذ آویختن را بجایش ذکر نکردہ ایم پس درینجا تلافی مافات کنیم کہ آویز بمعنی آویزش بجای خودش گذشت و آویزہ بزیادت ہای ہوّز در آخر از ہمین اسم جامد آویزہ مرکب شد پس آویز اسم مصدر (آویزانیدن) و آویخ بمبدل آن اسم مصدر (آویختن) است کہ زای ہوّز بدل شد بہ خای معجمہ چنانکہ فراز و فراخ۔ فارسیان برہمین اسم جامد علامت مصدر تن زیادہ کردہ مصدری ساختند۔ دیگر ہیچ (اردو) لٹکانا۔

برآہختن بقول موارد (۱) بمعنی برکشیدن باشد صاحب ناصری فرماید کہ در (آہیختن) گذشتہ است تکرار نخواہد در اصل کشیدن است صاحب برہان فرماید کہ برکشیدن باشد مطلقا خان آرزو در سراج گوید کہ بر وزن ندانستن بمعنی کشیدن تیغ و امثال آن و فرماید کہ در برہان بمعنی مطلق برکشیدن آوردہ و تحقیق اوّل است چہ مرکّب است از بر بمعنی معروف و آہختن بمعنی کشیدن تیغ و خنجر وغیرہ کہ آختن بحذف ہا نیز آمدہ و این در غیر تیغ و خنجر و امثال آن مستعمل نمی شود۔ صاحب بحر فرماید کہ بمعنی برکشیدن باشد مطلقا (سالم التصریف) و بقول صاحب رشیدی مرادف (آہیختن) کہ

گذشت. صاحبان جامع وجهانگیری همزبان
برهان (عبدالواسع جبلی ؎) اگر آتش فشان
خنجر بر آهختی بکوه اندر ز شود آتش چو خارا گستر ز بیت
در دل خارا ز **مؤلف** عرض کند که صراحت ماخذ
و اشارهٔ این بر (آهختن) کرده ایم که کلمهٔ بر درینجا
زائد است و صراحت معنی هم همانجا گذشت
(اردو) دیکھو آہختن۔

بر آهخیدن بقول موارد مرادف بر آهختن
که گذشت. صاحب شمس هم ذکر این کرده **مؤلف**
عرض کند که مزید علیه و مخفف (آهیخیدن) است
که به تحتانی سوم و پنجم گذشت و ما خیال خود
همانجا ظاهر کرده ایم اگر (آهیخیدن) را اصل
گیریم. آن مرکب است از اسم مصدر (آهیخ)
و تحتانی زائد و علامت مصدر (دن) و کلمهٔ بر
زائد در آخرش. پس تحتانی اول حذف شده
(بر آهخیدن) شد. بدون سند استعمال تسلیم نکنیم
که مجرد قول موارد و شمس کفایت نمی کند (اردو)
دیکھو آہیخیدن۔

بر آهنجیدن بقول سروری و برهان بروزن
نو آسنجیدن بمعنی برکشیدن باشد مطلقا. صاحب جامع
فرماید که (کامل التصریف) (استاد ابوالمؤید ؎)
چون بر آهنجیدن تیغش بریده ز در تن شیر ژیان شد
زهره آب ز خان آرزو در سراج ذیل بر آهختن
فرماید که در جهانگیری بر آهنجیدن بنون در ذیل
لغات بر آهختن آورده لیکن آن بجیم تازی است
بوزن آسنجیدن بمعنی مطلق برکشیدن چنانکه
در برهان است. صاحبان رشیدی و ناصری
و انند هم ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که
مزید علیه آهنجیدن است بمعنی دوش که کلمهٔ بر درینجا
زائد باشد و ما صراحت ماخذ و معانی بر آهنجیدن
کرده ایم دیگر هیچ (اردو) دیکھو آہنجیدن۔

بر آهو سوار بودن مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر (۱) جلد و شتاب رفتن و (۲) اراده
بسیار دویدن کردن دیگر کسی از محققین مصادر

ذکر این نہ کرد مؤلف عرض کند کہ خلاف قیاس نیست مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) (۱) جلد چلنا (۲) بہت دوڑنے کا ارادہ کرنا۔

برآہو سوار شدن مصدر اصطلاحی بقول بہار (۱) کنایہ از جلد و شتاب رفتن (ملا عبد اللہ ہاتفی ے) شدند آں ہزبراں آئین شکار ٭ باندازآہو برآہو سوار ٭ و (۲) کنایہ از بسیار دویدن کردن و تیز رفتن (محمد قلی سلیم ے) چوں مست من سوار بعزم شکار شد ٭ شیر از پے شکار برآہو سوار شد ٭ (مرزا طاہر وحید ے) ز دست آں نگہ چوں جان تواں برد ٭ باآہو ایں شکار افگن سوار است ٭ صاحبان انندو بحر ہمزبان بہار مؤلف عرض کند کہ سند ثانی متعلق ازیں مصدر نیست و برای مجرد (برآہو سوار) است کہ کنایہ از عاجل باشد باقی حال خلاف قیاس نیست و مرادف (باآہو سوار بودن) کہ گذشت (اردو) دیکھو باآہو سوار بودن۔

برآہو سوار گشتن مصدر اصطلاحی۔ مرادف برآہو سوار شدن کہ گذشت (امیر خسرو ے) چوں رواں شد شاہ شیر افگن بآئین شکار ٭ از برای شیر گشتن گشت برآہو سوار مؤلف عرض کند کہ گشتن بمعنی شدن آمدہ (اردو) دیکھو برآہو سوار بودن۔

برآہیختن بقول برہان بروزن درآویختن بمعنی برآہختن باشد کہ برکشیدن است مطلقا صاحب بحر ذکر این کردہ فرماید کہ سالم التصریف باشد کہ غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید صاحب موارد از عبد الواسع جبلی سند آوردہ ے زور بازو بہ تیغ برنجد ٭ پوست از گاو و برآہختہ ٭ سراج الدین خان آرزو در سراج فرماید کہ بمعنی مطلق برکشیدن نیست بلکہ بمعنی برکشیدن تیغ و خنجر و امثال آں باشد صاحبان جامع و ناصری و جہانگیری و رشیدی و انند ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ کلمۂ بر زائد است و این مزید علیہ ہماں (آہیختن) کہ بجایش در ممدوحہ گذشت در سند بالا برآہنجیدن است (اردو) دیکھو آہیختن۔

برآہنجیدن بقول موارد مرادف برآہنجتن و برآہختن کہ بجایش مذکور شد **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ آہنجیدن است کہ گذشت کلمہ بر دریجا زائد۔ دیگر ہیچ و مارای خود بصراحت ماخذ ہمدر انجا نوشتہ ایم (اردو) دیکھو آہنجیدن۔

برآہختن بقول برہان بروزن ندانستن مرادف برآہختن باشد کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ مبدل آہختن است بہ تبدیل ہای ہوز بہ تحتانی چنانکہ شاہگان وشایگان (اردو) دیکھو آہختن۔

برابر بقول ضمیمہ برہان بمعنی مساوی باشد صاحب شمس گوید کہ بمعنی مقابل و مساوی است صاحب انند فرماید کہ بالفتح (۱) مصرف و مقابل و حریف و بدیں معنی بالفظ کردن و شدن بصلہ با مستعمل و بالفظ دویدن (۲) کنایہ از پیشوا رفتن بود (سلمان ؎) تا زندہ ام دعا بتو گویم کہ بندہ را گفتن دعای جان تو با جان برابر است **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است انحصار مصادر بالا قلت تلاش بہار است کہ از ملحقات پیدا است و سند معنی دوم بر (برابر دویدن) می آید (اردو) (۱) برابر بقول آصفیہ مساوی۔ نہ گھٹتی نہ بڑھتی۔ ہمتا۔ ہمسر۔ ہمرتبہ (۲) استقبال دیکھو استقبال

برابر آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و از سند پیش کردہ اش بمعنی مقابل شدن مفہوم می شود (عطار نیشاپوری ؎) خوانی کشیدہ ام ز سخن قاف تا بقاف ز ہم کاسہ کجاست کہ آید برابرم ز (ظہوری ؎) برابر آمدش آئینہ از شرم ز نگرد د آب آہن سخت و لی (اردو) برابر ہونا۔ بقول آصفیہ۔ ہمسر ہونا۔ برابری کرنا۔ بقول آصفیہ مقابلہ کرنا۔ دیکھو برآمدن کے چوتھے معنے۔

برابران استعمال۔ بقول برہان و مؤید و انند بروزن شناگران گیاہی است دوائی کہ آنرا بیونانی سطاریون خوانند بر گزندگی عقرب ضماد کنند

نافع باشد۔ صاحب محیط بر (براہران) حوالہ سطاریون داده و بر سطاریون فرماید کہ بفتح اوّل اسم یونانی است و آنرا قرسطاریون نیز گویند و بفارسی براہران و در اصفہانی گل عقرب و آں نباتی است مابین شجر و گیاہ مشابہ بعشقہ و بر اشجار مجاور خود می پیچد و تنہا و جدا نیز می روید و گل آں مشابہ بہ گل بنفشہ و چند عدد باہم متصل مانند خوشہ و اندرون گلہا زرد و ساق آں سبز مائل بسیاہی و برگ آں مانند برگ بنفشہ و ضخیم۔ مرکب القوی و رادع اورام حار و بارد و چوں گل و برگ آں را کوفتہ بر گزیدگی عقرب و زنبور و رُتیلا و سائر ہوام ضماد نمایند مجرب است (الخ) (اردو) براہران فارسی میں ایک گھانس کا نام ہے جس کا اردو نام معلوم نہ ہوسکا۔ یونانی میں سطاریون کہتے ہیں اس کا پھول گل بنفشہ کا شبیہ ہوتا ہے۔ حار و بارد۔ دافع اورام ہے۔

برابر بودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و از سند پیش کرده اش معنی مساوی بودن معلوم می شود **مؤلّف** عرض کند کہ متعلّق است بمعنی اوّل (برابر) کہ گذشت (الہی ہمدانی ے) و ادیده و نادیده برابر نبود نژ یابنده و لافنده جدا می باشد نژ (اردو) برابر ہونا۔ دیکھو برابر آمدن۔

برابر پوئیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی سکوت ورزیده و از سند پیش کرده اش بمعنی یکساں رفتن و قدم برداشتن و دویدن پیدا است **مؤلّف** عرض کند کہ متعلّق است بمعنی اوّل (برابر) کہ گذشت (اسدی طوسی ے) قوی سیر آں بارۂ کوہ ہیکل تن برآب و برآتش بپوید برابر نژ (اردو) یکساں چلنا۔ دوڑنا۔

برابر داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و از سند پیش کرده اش بمعنی مساوی داشتن مفہوم می شود (اثیر اخسیکتی ے)

ایکہ ہمچوں خاک را ہم زیر پا آوردۂ ٭ گر مرا ہستے
دہد باجاں برابر دارمت ٭ **مؤلف** عرض کند
کہ داشتن بمعنی شمردن است ۔ پس ایں متعدی
برابر بودن باشد (اردو) برابر سمجھنا ۔ مساوی سمجھنا

برابر نشستن استعمال ۔ صاحب آصفی ایں را
آوردہ واز معنی سکوت ورزیدہ **مؤلف** عرض
کند کہ از سند پیش کردہ اش بمعنی مساوی پنداشتن
وخیال کردن پیداست (اثر شیرازی ؎) میسر
نیست بی معشوق یکدم زندگی کردن ٭ ازاں با جاناں
برابر عاشقاں دانند جاناں را ٭ (اردو) برابر جاننا
برابر سمجھنا ۔ مساوی خیال کرنا ۔

برابر دویدن استعمال ۔ بقول بحر بفتح اول
وثانی استقبال کردن ۔ صاحب انند بحوالہ بہار
بذیل برابر گوید کہ کنایہ باشد از پیشوا رفتن ۔ صاحب
غیاث ہمزبان بحر وصاحب آصفی ہمزبان انند ۔
(نظامی گنجوی ؎) زشادی دو منزل برابر دوید ٭
بفرسنگہا فرش دیبا کشید ٭ **مؤلف** عرض کند کہ
متعلق است بمعنی دوم (برابر) کہ گذشت (اردو)
استقبال کرنا ۔ دیکھو استقبال کردن ۔

برابر رسیدن استعمال ۔ بقول بہار ۔ کنایہ از
کمال عروج پایہ اوست مرادف (سر برابر سودن)
(معز فطرت ؎) ہر قطرۂ باراں زغمت دانہ اشک
است ٭ تیغ ستم ناز تو برابر رسید است ٭ صاحب
انند ہم بحوالہ بہار ایں را آوردہ صاحب بحر ایں را
(برابر رسیدن چیزی) نوشتہ و وارستہ ہمزبانش و
فرماید کہ مرادف (سر بہ ثریا سودن) است کہ خواہد آمد
مؤلف عرض کند کہ کلمہ بر درینجا بمعنی علی است
ومعنی لفظی ایں متقاضی معنی مرادیست کہ کنایہ باشد
(اردو) کمال عروج حاصل کرنا ۔ بلند مرتبہ ہونا
امیر نے (آسمان پر پہنچا دینا) کا ذکر فرمایا ہے
بمعنی سربلند کرنا ۔ عزت دینا جو اسی کا متعدی ہے

برابر سائیدن سر مصدر اصطلاحی بفتح
اول و الف سوم است وکلمہ بر درینجا بمعنی علی باشد
کنایہ از کمال عروج و بلند مرتبہ شدن کہ سائیدن

سر برابر بلندی را ظاہر می کند (صائب ع) مشو ز افتادگی غافل سرت برابر گر ساید ٭ کہ از راہ تنزّل قطرۂ گوہر می تواند شد ٭ (اردو) بلند مرتبہ ہونا۔ کمال عروج پر پہنچنا۔

برابر شدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی سکوت ورزیدہ **مؤلّف** عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش بمعنی مساوی شدن مفہوم می شود کہ متعلق بمعنی اوّل (برابر) است کہ گذشت (فروغ کشمیری ع) چشمہ آب بقا ہر چند جان بخش است لیک ٭ کی برابر می شود چاہ زنخندان ترا ٭ (اردو) برابر ہونا۔

برابر کردن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش معنی مساوی قرار دادن و مساوی شمردن و دانستن پیدا است (آصفی شیرازی ع) من بآئینہ برابر نکنم آن رو را ٭ حیف باشد کہ درال دائرہ بینم او را ٭ (احمد کرمانی ع) سایہ یزدال کہ اہل دین بمقدار خرد ٭ طاعتش با طاعت یزدال برابر کردہ اند ٭ (جمال الدین سلمان ع) با کمال خویشتن بینی نمی دانم چرا ٭ ہر زمان آئینہ را با خود برابر می کند ٭ (اردو) برابر کرنا۔ بقول آصفیہ یکساں کرنا

برابر کشیدن | استعمال۔ بقول انند بحوالۂ بہار بمعنی برابر وزن کردن چیزی را صاحب غیاث گوید کہ بمعنی سنجیدن باشد صاحب بحر ہمزبان غیاث و صاحب آصفی ہمزبان انند **مؤلّف** عرض کند کہ از لفظ کشیدن ہمین معنی پیدا می شود ولیکن کنایہ باشد از مساوی دانستن (صائب ع) در ترازو نبود سنگ تماشش صائب ٭ کعبہ و بتکدہ را ہر کہ برابر نکشید ٭ (اردو) تولنا برابر وزن کرنا۔ مساوی سمجھنا

برابر گردیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش بمعنی مقابل و مساوی شدن باشد (نظامی ع) گر بہ شیر فلکی پنجہ زند گاو زمین تاب ٭ دارد آن زہرہ کہ با شیر برابر گردد (اردو) مقا

ہونا۔ مساوی ہونا۔

برابر گرفتن | استعمال۔ صاحب آصفی این را آوردہ ازمعنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش مفہوم می شود کہ بمعنی برابر خیال کردن و مساوی دانستن باشد (مسیح کاشی ؎) یکدم کہ رفتہ با تو بسر در تمام عمر تو با نعمت دو کون برابر گرفتہ ام تو (اردو) برابر سمجھنا۔ مساوی خیال کرنا

برابر گشتن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش مرادف برابر شدن معلوم می شود کہ بجایش گذشت (کمال اصفہانی ؎) سپرس کز تو چگونہ شکستہ دل برگشت تو مہ چہار دہ چون بارخ ست برابر گشت تو (اردو) دیکھو برابر شدن

برابر نہادن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ در سند پیش کردہ اش مرادف برابر کردن باشد کہ گذشت (شفائی اصفہانی ؎) بی زخم تیغ عشق نیلبے بقاے خضر تو عمر ابد برابر سبیل نہادہ اند تو (اردو) دیکھو برابر کردن۔

برابری | استعمال۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ لغت فارسی است بمعنی مساوات و ہمسری و مقابلت و فرماید کہ برابری کردن مساوات و ہمسری نمودن باکسی باشد **مؤلف** عرض کند کہ یای مصدری بر لفظ (برابر) زیادہ کردہ اند و بس کہ بمعنی ہمسری است (خسرو ؎) گرمہ شود برا و ستارہ شود بری تو با طلعت صنم بکند کی برابری تو (اردو) برابری بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ مساوات یکساں پن۔ ہمسری۔

برات | بقول وارستہ (۱) کاغذ تنخواہ و (۲) تنخواہ نیز (صائب ؎) گرد راہ عدم از خویش نیفشاندہ ہنوز تو تنگ چشمان حوادث برات م دادند تو بہار گوید کہ برات بروزن سخاوت بلغت عربی است بمعنی بیزاری و در فارسی برات بوزن قنات (نوشتہ تنخواہ) کہ بموجب آن از

خزانہ زر طلب بدست آید و بمعنی تنخواہ مجاز است
و فرماید کہ با لفظ آوردن و برگشتن و دادن و راجع
شدن و زدن و ستدن و شدن و کردن و گرفتن و
نوشتن مستعمل۔ صاحب غیاث گوید کہ برات لفظ فارسی
است بمعنی کاغذ نوشتہ کہ بموجب آں از خزانہ
زر بدست آید۔ صاحب انند و آصفی ہمزبان
بہار (انوری ۵ل) تا مقطع دوران فلک است جہان ٭
ہر روز بتوقیع دگر گونہ برات است (ولہ ۵ل) بجان
دل زایوان جمالت ٭ امیر عشق را ہر من برات است
و بتحقیق **مؤلف** (۳) بمعنی پروانہ رستگاری و
ابرا نامہ و این ہم مجاز معنی اول است و نسبت ماخذ
عرض می شود کہ برات لغت فارسی نیست چنانکہ
صاحب غیاث گوید بلکہ لغت عرب است بالفتح
و بفتح ہمزۂ چہارم بقول محیط المحیط بمعنی رستگاری و
سلامتی و بری شدن از عیب۔ فارسیان کاغذی را
نام کردند کہ برای ایصال تنخواہ از کتاب مجلد جدا
کنند و بہ یا بند و رقم دہند و آں را در حوالۂ معاملین

امتیاز و در عرف دکن اجازت نامہ ہم گویند۔ فارسیان ہمزہ را حذف و تای
مدوّرہ را درازی نویسند و این تعریب باشد و باصطلاح سیاق استعمال کردند
برای کاغذی کہ ذکرش بالا گذشت و معنی دوم بہ
سبیل مجاز است (اردو) (۱) وہ کاغذ جس کے
ذریعہ سے خزانہ سے رقم مطلوبہ حاصل ہوتی ہے
اور اسکو دکن میں چک اور اجازت نامہ اور برات
کہتے ہیں (۲) تنخواہ بقول آصفیہ فارسی اسم مؤنث
مہینا۔ مشاہرہ۔ طلب۔ درماہہ۔ مواجب۔ ماہانہ
ماہیانہ (۳) پروانہ دیکھو امتیاز کے دوسرے معنے۔

برات آوردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت و از سند پیش کردۂ اوش
(نوشتۂ تنخواہ پیش کردن) ظاہر می شود (ظہوری ۵)
چو او کس بہ تحصیل نقد حیات ٭ نیاوردہ بر لعل
خوباں برات ٭ (اردو) چک پیش کرنا۔ لانا۔
اجازت نامہ پیش کرنا۔ لانا۔ برات لانا۔ پیش کرنا

برات بخشیدن استعمال۔ صاحب آصفی
این را آوردہ از معنی سکوت ورزیدہ و انہ

سند پیش کشیده اش بمعنی (نوشتۂ رستگاری دادن) است متعلق بمعنی سوم برآت که گذشت (مکتبی شیرازی ے) مارا باماں برات کل بخش ؛؛ مهراز کف خاتم الرسل بخش ؛؛ (اردو) پروانہ دینا۔

برات برشاخ آهو مثل۔ بقول برہان وبحر (۱) کنایہ از دروغ گفتن و وعدہ دروغ کردن صاحب ناصری در ضمیمه گوید که کنایه از دروغ و وعده دروغ و (۲) امر محال چنانکه گفته اند (ع) برات عاشقاں برشاخ آهو ؛؛ خان آرزو در سراج فرماید که باضافت کلمه بر تنخواه و برجائیکه حاصل نداشته باشد۔ همین شهرت دارد وبعض (برشاخ آهو) بہ اضافت خوانده اند یعنی چیزیکه بناشد و این هرچند فی نفس الامر صحیح است لیکن لفظ برات اباے تصریح دارد ازین چه بریں تقدیر حمل درست نمی شود و استعمال نیز مساعد آں نیست (انتهی) صاحب انند بحواله برہان این را آورده فرماید که کنایه از تنخواه برجائی که حاصل نداشته باشد مؤلف گوید که در استعمال فارسیان این مثلی است وبجائی زنند که چیزی را بہ لطائف الحیل برآیند کنند وشهرت بالفظ عاشقاں دارد واز کلام ظهوری که ذیل می آید برای غیر عاشقان هم مستعمل ومقصود ازاں تحصیل حاصل است یعنی بی نتیجه پس برای معنی دوم (بی نتیجه) بهتر است از (امر محال) فتامل ظهوری ۵۲) ستانند شیراں برای حیات ؛؛ بر تو برشاخ آهو برات ؛؛ (اردو) (۱) برات عاشقاں برشاخ آهو۔ صاحب محاورات ہند نے فرمایا ہے کہ اردو میں مستعمل ہے یعنی یار وکی وفاداری کے عہد اور قول وقرار میں ٹال مٹول ہے اب نہیں پھر (الخ) (۲) بے نتیجه۔

برات برشاخ آهو ستادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی بحواله بہار ذکر این کرده فرماید که کنایه باشد از تنخواه برجائیکه حاصل نداشته باشد واز اں سند ظهوری استناد

کردہ کہ در (برات برشاخ آہو) گذشت **مؤلف**
عرض کند کہ کاری کا روبے نتیجہ کردن است کہ
برات برخزانہ حاصل کردن نتیجہ خیز است کہ پول
بدست آید واگرکسی برات برشاخ آہو حاصل کند
نتیجہ اش ہیچ (اردو) بے نتیجہ کام کرنا۔

برات برشاخ آہو نوشتن مصدر اصطلاحی
بقول جہانگیری در ضمیمہ کنایہ از وعدۂ دروغ
باشد چنانکہ مشہور است (ع) برات عاشقاں
برشاخ آہو؛ **مؤلف** عرض کند کہ بلطائف الحیل
وعدہ دروغ کردن است وبس (اردو) جھوٹا
وعدہ کرنا۔ ٹالنا۔ ٹالم ٹولی کرنا۔

برات برگردیدن مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی بحوالۂ بہار ذکر ایں کردہ فرماید کہ
قبول ناشدن تنخواہ وزر بوصول نیامدن (صائب
ـہ) برنمی گردد برات قسمت حق خوں مخور؛
نیست ممکن بازگرداندن زپستاں شیر را؛ (اردو)
چک واپس ہونا۔ اجازت نامہ واپس ہونا۔
برات پر روپیہ نہ ملنا۔ (کسی نقص کی وجہ سے)

برات برگشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر حصول نشدن تنخواہ وزر بوصول نرسیدن
و فرماید کہ چنیں برات را برات راجع نیز گویند
وارستہ ہم ذکر ایں کردہ (صائب ـہ) عبث
آں جنگجو برآب و آتش می زند خود را؛ برات
خط چو حکم آسمانی برنمی گردد؛ **مؤلف** عرض کند
کہ مرادف (برات برگردیدن) است وبس۔
(اردو) دیکھو برات برگردیدن۔

برات بریخ اصطلاح بقول بہار مرادف
برات برشاخ آہو بمعنی دومش صاحب انند ہم
بحوالۂ بہار ایں را آوردہ **مؤلف** عرض کند
کہ یخ بمعنی اوست و چیزی کہ بر (یخ) نوشتہ شود
باقی نماند و معدوم شود۔ پس نوشتن برات بر
(یخ) کاری حاصل و بی نتیجہ باشد وبس (اردو)
بے نتیجہ کام۔

برات بریخ نوشتن مصدر اصطلاحی۔

بقول آصفی بحوالهٔ بهار مرادف برات برشاخ آهو ستاندن که گذشت **مؤلف** عرض کند که (برات بریخ) صراحت کافی کرده ایم و اینجا مصدر است از همان که کنایه باشد از کار بیکار و بی فایده کردن - حیف است که سند استعمال پیش نه شد - معاصرین عجم بزبان ندارند (اردو) بے فائدہ اور بے حاصل کام کرنا -

برات بسوی یخ اصطلاح - بقول بهار و انند مرادف برات برشاخ آهو و برات بریخ که گذشت **مؤلف** عرض کند که برات جاری می شود بسوی خزانه تا بوسیلهٔ آن پول از خزانه بدست آید پس (برات بسوی یخ) نوشتن کنایه باشد از کار بی نتیجه کردن که یخ - چیزی نمی دهد حیف است که سند استعمال پیش نه شد معاصرین عجم بزبان ندارند (اردو) دیکھو برات بریخ -

برات بسوی یخ نوشتن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی بحوالهٔ بهار ذکر این کرده فرماید که مرادف برات برشاخ آهو ستاندن که گذشت (دقیلان بدخشانی ه) لکن حواله بروزخ من مشوش را؛ بسوی یخ چه نویسی برات آتش را؛ **مؤلف** عرض کند که ازین سند مصدر (برات نوشتن بمعنی حقیقی او پیدا است و اگر (برات آتش بسوی یخ نوشتن) قائم کنیم جا دارد که معنی؛ کار بی نتیجه کردن گیریم که چون برات آتش بسوی یخ بنویسیم یخ آن را سرد کند و حاصلی نشود (اردو) بے فائدہ اور بے نتیجہ کام کرنا -

برات بودن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت (آرزو اکبرآبادی ه)

برات من ز می عشق گر بود جائی؛ زراں شیر فلک آرزو کباب خورم؛

مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است و متعلق بمعنی اول برات بر سبیل مجاز یعنی وثیقه که بوسیلهٔ آن چیزی حاصل شود (اردو) برات قرار پانا جیسے "اگر شراب برات قرار پاتی تو مجھ کو آسمان کی سیر حاصل ہو"

برات دادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که از سند پیش کرده اش بمعنی پروانه رستگاری دادن پیدا است و متعلق بمعنی سوم برات است که گذشت (خواجه نظامی ؎) اگر ماه نورا برانی زپی٭ زنقص کمالش نجاتی دهی٭ (ظهوری ؎) ثبت در دفتر دیوان قدرت نامم٭ برجهان غم دانروه براتم داندی٭ (اردو) پروانه دینا ۔

برات راجع اصطلاح ۔ صاحب بحر ذکر این بر (برات برگشتن) کرده **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی است بمعنی براتی که واپس کرده شده و بوسیلهٔ آن پول بدست نیامده (اردو) واپس شده چک یا اجازت نامه جسکی رقم نه ملی ہو ۔

برات راندن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی بحواله بهار ذکر این کرده فرماید که کنایه باشد از دفتر گذراندن (انوری ؎) مگر هوا بتو اصل حیات شد که بقا٭ برات عمر بتوقیع او همی راند٭ **مؤلف** عرض کند که بمعنی وثیقه و پروانه بکار آوردن است وبس (اردو) پروانه کام میں لانا ۔

برات زدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی بحواله بهار ذکر این کرده از معنی سکوت ورزیده **مؤلف** عرض کند که حیف است که سند استعمال پیش نه شد ۔ واگر بدست آید توانیم عرض کرد که بمعنی جاری کردن برات است (اردو) برات جاری کرنا ۔

برات ستاندن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سندش همان پیش کرده که از کلام ظهوری بر (برات برشاخ آهو) گذشت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حاصل کردن برات است (اردو) برات حاصل کرنا ۔

برات سهیل از یمن دادن مصدر اصطلاحی بقول ناصری (در ضمیمه) کنایه از آنست که کسی را از مال خودش ممنون و دل خوش کنند (شیخ نظامی ؎) ز ملک من اقطاع من سیدهی٭ برات سهیل از

یسن می دہی **مؤلّف** عرض کند کہ محقق زباندان برنزاکت معنی غور نفرمود۔ ایں کنایہ باشد از کسی را از مال خودش بخشیدن) یعنی نمایش غلط در احسان (اردو) مفت احسان رکھنا۔ ناحق احسان رکھنا

براتِ شدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر ایں کردہ از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش بمعنی ذریعۂ رستگاری شدن و وسیلۂ رزق قرار یافتن (حافظ شیرازی ۵) روزی ما بین کہ در دیوان عشق ؎ جزیٔ احمر نشد ما را برات ؎ (اردو) نجات کا ذریعہ بننا۔ برات قرار پانا۔

براتِ عاشقاں بر شاخ آہو مثل۔ صاحب خزینہ و امثال فارسی ذکر ایں کردہ از بیان معنی و محل استعمال ساکت **مؤلّف** عرض کند کہ صراحت ایں بر (برات بر شاخ آہو) کردہ ایم (اردو) دیکھو (برات بر شاخ آہو)

براتِ عیش استعمال بمعنی مدار عیش و ذریعہ عیش باشد مجازمعنی اوّل برات یعنی وثیقہ و کاغذے کہ بواسطۂ آں نقد عیش حاصل شود۔ و ایں خصوصیت با عشق ندارد (برات رزق) وغیرہ ذلک ہم بہمیں معنی مستعمل۔ (ظہوری ۵) بہ تحصیل غم درکار دائم ؎ برات عیش در دفتر ندارم ؎ (اردو) عیش کا ذریعہ۔ عیش کا وثیقہ۔ مذکر۔ عیش کی برات مؤنّث۔

براتِ کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر ایں کردہ از بیان معنی ساکت و سندی پیش نکرد **مؤلّف** عرض کند کہ در کلام انوری استعمال ایں یافتہ ایم و از آں بمعنی برات قرار دادن و دادن است بمعنی اوّل برات کہ بجایش مذکور شد (انوری ۵) صد عنایت نامۂ گردون عدو بر کردہ گیر ؎ چوں ز دیوانت بجاں کردند خصمی را برات ؎ (اردو) دیکھو برات دادن۔ برات قرار دینا

براتِ کسی بر یخ نوشتن مصدر اصطلاحی بقول وارستہ و بحر کنایہ از مایوس و بے نصیب

ساختن صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ایں را آوردہ فرماید کہ کسی را مایوس ساختن (فوقی یزدی ے) گفت بر قاضی محمد کرومت اینک برات ؏ آخر از گرمی برات بندہ را بہ یخ نوشت (؎) مؤلّف عرض کند کہ ہماں (برات بر یخ نوشتن) است کہ گذشت صراحت کافی ہم در انجا کردہ ایم (اردو) دیکھو برات بر یخ نوشتن۔

برات گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر ایں کردہ از معنی ساکت مؤلّف عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش بمعنی حاصل کردن برات است (کلیم ہمدانی ے) سر کیہ خدمت فتراک او نکردیم ؏ کلیم برات بوسہ بر آں خاک آستاں نگرفت (اردو) دیکھو برات ستاندن۔

برات نوشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر ایں کردہ از معنی ساکت مؤلّف عرض کند کہ از سند پیش کردہ اش بمعنی کاغذ زر نوشتن است (زلالی خوانساری ے) برات زلف بر جاں می نویسم ؏ جنون دارم پریشاں می نویسم ؏ (ظہوری ے) نازم بجنت خویش کہ بر عطر کاکلے ؏ کلک قضا نوشتہ برات مشام من ؏ (ولہ ے) ہمیشہ باد ظہوری دلت بدرد آباد ؏ برات نالہ نوشتن بر خزانۂ تو (اردو) برات لکھنا۔

براتی اصطلاح۔ بقول سروری (۱) جاوغیرہ کہ کہنہ شدہ باشد چہ ایں قسم چیزہا را در وجہ برات دہند۔ صاحب جہانگیری فرماید کہ جامہ وجز آں را گویند کہ کہنہ و فرسودہ و ضائع شدہ باشد بسبب آنکہ امثال ایں چیزہا در وجہ برات بمردم می دہند صاحب ناصری فرماید کہ بروزن بناتی جامہ کہنہ و امثال آں باشد زیرا کہ امثال ایں چیزہا در وجہ برات دہند خسرو دہلوی گفتہ ے)

براتی پوش اندام تو سیم است ؏ بہا در زادۂ زلفت نسیم است ؏ و فرماید کہ از یں شعر خسرو دہلوی چناں مفہوم می شود کہ براتی پوش ملازمانی اند کہ قابل آں نیستند کہ از جامہ خانہ پادشاہ یا حاکم خلعت

خاص پوشند بلکہ ایشاں را براتی کسی حوالہ نمایند
کہ باندازۂ پایہ او جامہ باو دہند یعنی اندام تو در خوبی
بسیم سفید خلعتے می دہد کہ ولی نعمتے ... گری دہم چنانچہ
نسیم را نیز برادر زادہ خوانند نہ برادر زلف و نیز
فرماید کہ برات وقبالہ را بپارسی چک گویند و
چک معرّب آنست و شب برات را نیز شب
چک خوانند و چوں صاحبان فرہنگ این
لغت را آوردہ بودند موافقت کردم اگرچہ
عربی است۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ جامۂ
ہمہ آں کہ کہنہ و فرسودہ باشد بسبب آنکہ امثال
ایں چیز ہا در وجہ برات دہند این است در رشیدی
و برہان و بحوالہ مجد الدین علی توسی گوید کہ براتی
وجہ برات و قبا و جامہ مستعمل کہ بخشش دہند
و در ولایت ماژندران و رستمدار این لفظ بر
متعارف است کہ در غیر لباس نیز استعمال می نمایند
چنانکہ بعد از طعام خوردن بقیہ کہ بملازمان دہند
آنرا نیز براتی گویند و فرماید کہ معتمد علیہ قول توسی است

(شرف شفروہ ہ) ز نو تازہ کن خلعت حسن ہر دم تو
پس آنگہ براتی بشمع خور انداز (ولہ ہ) یک براتی
ز جامہ خانۂ وصل تو بہ تن محرماں راز رساں تو صاحبان
رشیدی و برہان و مؤید و جامع واننّد و شمس ہم ذکر
ایں کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ یای نسبت
بر لفظ برات زیادہ کردہ اند و بس معنی لفظی این
منسوب بہ برات و در اصطلاح جامہ را گویند کہ
بصدقہ رستگاری از الزامی و جرمی بہ مساکین
دہند دیگر ہیچ۔ طبع آزمائی محققین۔ طول عمل
است و بس و (براتی پوش) اسم فاعل ترکیبی است
بمعنی مسکینے کہ ملبوس صدقہ پوشیدہ (اردو) وہ
لباس جو مساکین کو صدقہ میں ملا ہو۔ مذکر۔
(۲) براتی۔ بقول جہانگیری و برہان و جامع۔
جمعی را گویند کہ در میزبانی کدخدائی ہمراہ شوی
بخانۂ عروس بروند۔ صاحب رشیدی فرماید کہ جمعی
کہ در سور کدخدائی ہمراہ داماد بخانۂ عروس روند
خان آرزو در سراج بنقل قول رشیدی فرماید کہ معنی

جمع مذکور غالباً استعمال ہندوستان است و برات
در ہندی بہیئت مجموعی مردم ہمراہی داماد۔ و آرایش
و آتشبازی و دیگر لوازم آنرا گویند و براتی ہر یک
ازاں اشخاص را گویند و ہمین صحیح است ازینجا نسبت
کہ سند آن نیاوردہ اند و در اشعار استادان یافت
نشد واللہ اعلم (انتہیٰ) صاحب تحقیق اصطلاح
بحوالۂ برہان ذکر این کردہ فرماید کہ در ہندوستان
ہیئت مجموعی ہمراہیان داماد را کہ در عروسی بخانۂ
عروس روند برات و ہر واحد این مردم را براتی
گویند پس معنی نسبت براتی درست شد و در فارسی
معنی نسبت مفہوم نمی شود ظاہر اینکہ براتی ہندی
فارسی نماست مثل خوبکلان و امثال آن بہار گوید
کہ باین معنی در کلام استادان یافتہ نشد غالباً
استعمال ہندوستان است بلی برات در عرف ہند
مجموعی مردم ہمراہی داماد و آتشبازی و آرایش
و دیگر لوازم آنرا گویند و براتی ہر ایک ازاں شخص را
و ہو الحق صاحبان موید و ہفت و انند ہم ذکر این
کردہ اند دیگر ہیچ مؤلف عرض کند کہ ما از
معاصرین عجم تحقیق این معنی کردہ ایم کہ محاورۂ فارسی
زبان باشد۔ قول صاحب جامع کہ از اہل زبان نسبت
سند را ماند۔ فارسیان نمی گویند" براتیان داماد
می آیند استقبال شان کنید" حقیقت این جملہ
است کہ درینجا ہم یای نسبت در آخر لفظ برات
زیادہ کردہ اند و منسوب بہ برات کسانی را نام
کردند کہ بدست شان وثیقہ دعوت است و در
آئین عجم این وثیقہ بواسطہ مطرق یعنی چوب باریکہ
بران زرکاری کنند و بدست ہر یک دعوتی دہند
و ہمین برات و وثیقہ دعوت است کہ بوسیلۂ آن
بخانہ عروس و داماد۔ دعوتیان را می شناسند
دیگر ہیچ (دارد) براتی۔ بقول آصفیہ۔ ہندی
اسم مذکر۔ وہ لوگ جو دولہا کے ساتھ عقد
کے دن دلہن کے گھر جاتے ہیں۔

(۲۰ع)

براثر استعمال۔ بمعنی بر نشان قدم و بپلی باشد
منفی مباد کہ آخر لغت عرب است بقول منتخب

بفتحتین بمعنی نشان وبقول منتہی الارب بمعنی نشان قدم فارسیان استعمال این با کلمہ بر ترکیب خود کردہ اند (انوری ؎) اومی شد وجان نعرہ همی زد زبرم ٭ کاهستہ تو نازکن کہ من بر اثرم ٭

(اردو) نقش قدم پر۔ پیچھے۔

براثر کسی آمدن استعمال۔ بقول بہار وانند بر سراغ کسی آمدن (عرفی ؎) گل ہم چہ کند باد صبا خواست کہ عرفی ٭ آید سوی کشمیر و گلشن براثر آید ٭ **مؤلف** عرض کند کہ بر نقش قدم کسی آمدن (اردو) نقش قدم پر آنا۔ پیچھے آنا۔

براثر کسی رفتن استعمال۔ بقول بہار وانند بر سراغ کسی رفتن **مؤلف** عرض کند کہ بر نقش قدم کسی رفتن۔ حیف است کہ سند استعمال این پیش نہ شد۔ عجبی نیست کہ موافق قیاس در زبان معاصرین عجم مستعمل است (اردو) کسی کے نقش قدم پر جانا۔ پیچھے جانا۔

براجمل بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وکسر جیم عربی لغت فارسی است کرفس بستانی را گویند صاحب شمس گوید کہ بمعنی اجوائن باشد۔ صاحب محیط بر براجیل حوالۂ کرفس دادہ و بر کرفس گوید کہ بہندی آنرا اجمود گویند و ذکر کرفس برآودا سالیون گذشت۔ شان لغت متقاضی آنست کہ لغت عرب باشد حیف است کہ محققین عرب ازین ساکت و چارہ جز این نیست کہ این را اسم جامد فارسی زبان گیریم

(اردو) دیکھو اکرفس۔

براحتی نرسید آنکہ محنتے نکشید مثل۔ صاحبان خزینہ وامثال فارسی ذکر این کردہ اند و از بیان معنی و محل استعمال ساکت۔ **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را در مذمت کاہل الوجوداں می زنند (اردو) دکن میں کہتے ہیں ''محنت خالی نہیں جاتی'' ''محنت بار آور ہوتی ہے'' ''زحمت کا نتیجہ راحت ہے'' ''جس نے زحمت اٹھائی راحت پائی''

براحیل بقول مؤیّد بحوالۂ قنیہ (۱) ودیعتی کہ بغیر خیانت باشد و دراں خسارتی نیفتد و (۲) دنیا و (۳) جانب را نیز گویند۔ دیگر کسی از محقّقین فارسی زبان ذکر ایں نکرد۔ **مؤلّف** عرض کند کہ ما از تحقیق ماخذ ایں قاصر ماندیم و معاصرین عجم بر زبان ندارند و محقّقین اہل زبان ازین لغت ساکت۔ عجبی نیست کہ بتحریف کاتبین صورت لغت تبدیل شدہ باشد واللہ اعلم بحقیقۃ الحال۔ اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت کہ اسم جامد است وبس (اردو) (۱) وہ امانت جس میں خیانت نہ ہوئی ہو مؤنث (۲) دنیا دیکھو اچاک (۳) جانب بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث۔ طرف سمت۔ پہلو۔ رخ۔ دسا۔ النگ۔

برادِ اندر استعمال۔ بقول برہان و بحر و انند مخفّف برادر اندر است کہ پسر پدر باشد از زن دیگر یا پسر مادر از شوہر دیگر۔ صاحب جامع فرماید کہ مخفّف برادر اندر کہ از یک پدر و مادر نباشند۔ **مؤلّف** عرض کند کہ تعریف آندر بجایش گذشت وایں بمعنی برادر علّاتی و اخیافی است (اردو) سوتیلا بھائی۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکّر۔ وہ بھائی جو ایک ماں یا ایک باپ سے نہو۔

برادت بقول شمس بالضّم لغت فارسی است (۱) جامہ مخطّط و (۲) ناگواری را گویند و فرماید کہ بدیں معنی بفتحتین نیز آمدہ **مؤلّف** عرض کند کہ کسی از محقّقین فارسی ذکر ایں نکرد و معاصرین عجم بر زبان ندارند۔ عجبی نیست کہ غلطی کتابت واقع شدہ زیرا کہ بمعنی اوّل بُردہ بضمّ اوّل لغت عرب است و بمعنی دوم بَردہ بفتح اوّل ہم لغت عربی است۔ اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ مفرّس باشد بہ تصرّف خفیف یعنی الف سوم زائد۔ و معنی دوم مجاز معنی اوّل کہ جامۂ مخطّط بنظر ناگوار باشد (اردو) (۱) وہ کپڑا جس میں دھاریاں ہوں مذکّر (۲) ناگواری۔ مؤنّث۔

براور | صاحب غیاث گوید کہ بفتح باشد وفرماید
کہ اگرچہ ہیچ یکی از کتب لغت لفظ برآور بتصریح بنظر
مؤلف نیامدہ کہ بفتح صحیح است یا بکسر مگر صاحب
برہان برلغت (فرادر) بفتح بروزن برادر نوشتہ
پس ازین معلوم شد کہ براور بفتح است۔ صاحب
انند نقل عبارت غیاث کردہ **مؤلف** عرض کند
کہ ہردو صراحت معنی نکردہ اند کہ ترجمہ اخ باشد
صاحب سخندان فرماید کہ در سنسکرت اخ را بھراتر
گویند پس عجب نیست کہ فارسیان بحذف ہای ہوز
وتبدیل دال مہملہ بہ تاے فوقانی۔ مفرس کردہ
باشند چنانکہ گیاہ وگیا وزرتشت وزردشت
(اردو) بھائی۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم
مذکر۔ برادر۔ ماجایا۔ بیرن۔ بیر۔ اخ۔ برادر بھی
اردو میں مستعمل ہے۔

برادراندر | اصطلاح۔ بقول سروری
پسر مادر را گویند صاحبان بحر وانند فرمایند کہ
مرادف برادراندر باشد کہ بجایش مذکور شد
یعنی برادر علاتی یا اخیافی (اردو) دیکھو برادراندر

برادرپرور | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ لغت فارسی است بمعنی کسیکہ بہ
برادران وخویشاوندان مہربان باشد **مؤلف**
عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است دیگر ہیچ (اردو)
کنبہ پرور۔ بقول آصفیہ۔ اپنے بال بچوں اور
رشتہ داروں کی خبرگیری کرنے والا۔ کنبہ کو پالنے والا۔

برادرخواندہ | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ لغت فارسی است آنکہ بجاے
برادر گرفتہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ برادر
فرضی است کہ اخلاقاً آنرا بہ برادر موسوم کردہ
باشند وفارسیان این را بفک اضافت خوانند
اگرچہ مرکب توصیفی است (اردو) منہ بولا بھائی
بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ وہ شخص جسے
اپنی زبان سے بھائی کہلیا ہو۔ برادر خواندہ۔
پگڑی بدل بھائی۔ بنایا ہوا بھائی۔

برادررضاعی | استعمال۔ بقول انند بحوالہ

فرہنگ فرنگ لغت فارسی است کوکہ را گویند
مؤلف عرض کند کہ پسر دایۂ شیر و این مرکب
توصیفی است (اردو) کوکہ۔ بقول آصفیہ ترکی
اسم مذکر۔ انّا کا بیٹا۔ دودھ پلانے والی کا لڑکا۔
برادر رضاعی۔ دودھ شریک بھائی۔ دہا بھائی۔
(برادر رضاعی) بھی اردو میں مستعمل ہے۔ بقول
آصفیہ۔ اسم مذکر۔ دودھ شریک بھائی۔

برادرنسبت اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ
فرہنگ فرنگ بکسر نون وسکون سین وفتح
بای موحدہ لغت فارسی است برادر زن را
گویند مؤلف عرض کند کہ ما از زبان معاصرین
عجم این را بہ یای نسبت در آخر (برادرنسبتی)
شنیدہ ایم کہ ترکیب توصیفی باشد و بدون تحتانی
مرکب اضافی است (اردو) سالا۔ بقول
آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ بیوی کا بھائی۔
خسر پورہ۔

برادر کہ در بند خویش است نہ برادر نہ خویش است مثل
صاحب گلدستہ این را آوردہ از بیان معنی ومحل
استعمال سکوت ورزیدہ **مؤلف** عرض کند
کہ مال سعدی شیراز است در گلستان کہ بصورت
مثل گرفت فارسیان این مثل را بحق برادر
خودغرض می زنند (اردو) دکن میں کہتے ہیں
خودغرض بھائی معاملہ میں قصائی۔ اس کا
مطلب یہ ہے کہ اگرچہ وہ بھائی ہو مگر اپنے معاملہ
میں مثل قصائی کے بُرا سلوک کرنے اور لڑنے پر
آمادہ ہوتا ہے۔

برادندر اصطلاح۔ صاحب سروری
بذیل (برادر اندر) فرماید کہ برادندر نیز
گویندش دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این
نکرد **مؤلف** عرض کند کہ ظاہر اینست کہ بحذف
رای مہملہ پنجم والف ششم مخفف (برادر اندر)
است وبس (اردو) دیکھو برادر اندر۔

برادہ بقول جہانگیری وضمیمۂ برہان باول
مضموم۔ سوزش آہن وفولاد وہر چیز را گویند

صاحب جامع فرماید کہ بروزن کشادہ سونش فلزات
کہ بسوہان مالیدن ریزد۔ صاحب مؤید این را
بحوالۂ قنیہ بذیل لغات فارسی جا دادہ فرماید کہ
بالضم سونش ہر چیزی یعنی سریش آہن۔ صاحب
شمس ہم این را لغت فارسی گفتہ۔ **مؤلف** عرض
کند کہ بقول انند بالضم و فتح دال مہملہ لغت عربی
است۔ سونش آہن و مانند آن کہ در وقت
سوہان کردن بیفتد۔ صاحبان منتخب و منتہی الارب
ومحیط ہم این را لغت عرب را گفتہ اند۔ جز این
نیست کہ فارسیان استعمال این بہ ہمین معنی در فارسی
کردہ اند و محققین اول الذکر پے بہ حقیقت نبردہ اند
(**اردو**) بُرادہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔
چورہ۔ ریزہ۔ سفوف۔ پوڈر۔ لکڑی یا لوہے
وغیرہ کا وہ چورا جو آری یا سوہن سے برامد ہوتا ہے

برار صاحب جہانگیری در ضمیمہ فرماید کہ (۱)
باول مفتوح نام طائفہ ایست کم ذات و فرومایہ
از جنس کناس کہ در ملک گجرات باشند دیگر کسی از
محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این متحقق نہ شد و بوضوح
نہ پیوست کہ این عَلَم فارسی زبان است و تحقیق
این بدون علم وجہ تسمیہ دشوار است۔ بہ تحقیق ما
(۲) بمعنی موافق وسازدار وروا کہ مصدر مرکب
(برار آمدن صحبت) (کہ می آید) سند این است و
ظاہرا امر حاضر بر آوردن بمعنی (موافق شو) مجازاً
بلحاظ معنی دوم (بر آوردن) (**اردو**) (۱)
برار ایک قوم کا نام ہے جو ملک گجرات میں سکونت
پذیر ہے (۲) موافق۔ سازوار۔

برار آرندہ استعمال۔ بقول شمس بالفتح بمعنی
زیبندہ و خوش آیندہ و آراستہ باشد دیگر کسی
از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ ظاہرا مرکب است از لفظ برار
و اسم فاعل (آوردن) مخفی مباد کہ صاحب شمس
این را بہ ہمین معنی مرادف (برآرندہ) نوشت
و ما تردید قولش ہم در اینجا کردہ ایم و در سینجا ہمین قدر

کافی است کہ معنی لفظی این موافق و رواکنندہ و
بمجاز بمعنی زیبندہ و این معنی بدون سند استعمال تسلیم
نکنیم (اردو) دیکھو آراستہ۔

برار آمدن صحبت مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر موافقت کردن صحبت باشد دیگر
کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ لغت برار بمعنی دوم ش بجای خودش
گذشت و این مصدر مرکب است از ہمان آن
حیف است کہ سند استعمال پیش نہ شد مشتاق
سندی باشیم (اردو) صحبت برار ہونا صحبت
براری ہونا۔ بقول آصفیہ۔ صحبت کا موافق
ہونا۔ دوستی نبھنا (نصیر ؎) دیکھئے کیونکر ہو
اس سے ہمدم صحبت برار ٭ ہم تو دیوانہ ہی تھے
پر دل بھی سودائی ملا ٭ (عاشق ؎) دلا
مضطر ہے تو ہر وقت نالان سے مجھے ڈر ہے
٭ تری صحبت براری کیونکہ ہوگی شوخ
بدخو سے ٭

برارش بقول شمس بفتح یکم وکسر چہارم
لغت فارسی است بمعنی (۱) گذارش و (۲)
زیبائی را نیز گویند دیگر کسی از محققین فارسی ذکر
این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ ہر دو معنی بیان
کردہ اش خلاف قیاس۔ ما صراحت معنی
دوم برار بجای خودش کردہ ایم تا آنکہ سند
استعمال این پیش نہ شود اعتبار را نشاید اگر
(براریدن) بمعنی عرض کردن می بود بمعنی اوّل
حاصل بالمصدرش خیال می کردیم و اگر (براریدن)
بمعنی آراستہ شدن مستعمل می شد برارش بمعنی
دوم حاصل بالمصدر آن می بود حیف است
کہ مصدر (براریدن) نیامدہ و محققین مصادر
ازین ساکت (اردو) (۱) گزارش۔ بقول
آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث (لغوی معنی ادا کرنا)
بیان۔ اظہار معروض۔ صورت حال۔ عرضداشت
التماس۔ درخواست (۲) زیبایش۔ بقول
آصفیہ فارسی۔ اسم مؤنث۔ پھبن۔ آرایش۔

زینت ۔ خوشنمائی ۔ سجاوٹ ۔ دیکھو (اروند)

برارشدن صحبت مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار راست و موافق آمدن صحبت باشد صاحب انند ہمزبان بہار ۔ صاحب بحر فرماید کہ موافقت کردن صحبت باشد (مرزا معز فطرت ۵) در عالم خیال ترا یار کردہ ایم ؛ صحبت اگر برار شود کار کردہ ایم ؛ **مؤلف** عرض کند کہ این مصدر را مرکب کردہ اند بالفظ برآر کہ گذشت و در ینجا متعلق بمعنی دوم اوست ۔ (اردو) دیکھو برار آمدن صحبت ۔

براز بقول سروری بفتح با (۱) بمعنی آراستہ و نیکوکن (حکیم فرخی ۵) مجالس عشرت بسیج و چہرۂ معشوق ہین ؛ خانۂ رامش براز و فرش دولت گستراں ؛ گویند کہ کار مرا براز یعنی نیکوکن صاحب برہان فرماید کہ بمعنی آراستہ کن و نیکو بجا بیاور باشد ۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ بعضے نوشتہ اند کہ بمعنی آراستہ کن و نیکو بجا آر و این غلط است چہ بمعنی آراستہ کردن نیست بلکہ بمعنی آراستہ بودن است (انتہیٰ) صاحب مؤید ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ برازیدن بمعنی خوب و زیبا نمودن و وصل کردن چیزی بچیزے می آید پس این امر حاضر ہمان مصدر راست انچہ خان آرزو از معنی متعدی انکار کند و بمعنی لازم گیرد تصفیۂ آن از معنی مصدر این می شود ۔ تسامح و کم غوری محققین است کہ این را بصورت اسم جامد آوردہ اند وضرورت نداشت کہ ذکر امر حاضر را بطور مستقل کنند (اردو) آراستہ کر ۔

(۲) براز بقول سروری بمعنی زیبائی و نیکوئی چنانچہ مولانا محمد عصار فرماید (۵) زگوشش حسن را لطف و برازی ؛ ز دوشش لطف را حسن و طرازی ؛ و فرماید کہ ازین بیت حکیم لامعی جرجانی معنی نیکی و احسان ظاہر می شود (۵) کنون کہ گرگان خالی شد از ملوک و نماند ؛ ستودہ کہ

ستایش گاہ جو دو براز ۂ ونکبسر با بعربی باکسی بجنگ بیروں آمدن باشد ویحتمل کہ در بیت مرقوم باین معنی باشد۔ صاحب برہان فرماید کہ بروزن نماز بمعنی برازندگی وزیبائی ونیکوئی وآراستگی باشد صاحب نوادر نذیل (براز یدن) گوید کہ برازش زیب وآرایش وبراز مثلہ صاحب رشیدی فرماید کہ براز بالفتح زیبائی وآراستگی راگویند وبریں قیاس برازش وبرازیدن ومی برازد۔ صاحب ناصری فرماید کہ بمعنی برازندہ وزیبائی باشد وبرایں قیاس براز دیعنے زیبد وبرازندہ وبرازندہ یعنی زیبندہ وبرازان نیز می آید وبرازش وبرازیدن مصدرایں لغت است خان آرزو درسراج فرماید کہ بمعنی زیبیدن وآراستہ بودن باشد چنانکہ گویند فلانی جامہ براز است یعنی جامہ زیب است (شمس فخری ۵) خدایگان جواں بخت شیخ ابو اسحاق ۂ کہ تخت خسروی از ذات او گرفتہ براز ۂ صاحبان جامع وجہانگیری و مؤید واند ہم ذکر ایں کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ اسم مصدر برازیدن است بمعنی نیک کہ می آید وبہ تحقیق ما مفرس است از لغت عرب براز کہ بقول منتخب بفتح اوّل ودوم زمین فراخ وکشادہ راگویند وفارسیان بمجاز آنرا بمعنی نیکوئی وآراستگی استعمال کردند ومصدر برازیدن ازہمین اسم مصدر وضع شد وبرازش حاصل بالمصدرش۔ بعض محققین کہ بذکر مشتقات مصدر خامہ فرسائی کردہ اند ضرورت نداشت (اردو) دیکھو آراستگی۔ زیبائی۔ مؤنث۔

(۳) براز۔ بقول سروری ومؤید وجامع وناصری چوبی باشد کہ کفشگراں درپس قالب نہند ازجہت اندام کفش ونجاران نیز درمیان چوب دیگر نہند در وقت شگافتن۔ صاحب برہان فرماید کہ چوبکی را نیز گویند کہ کفش گراں مابین کفش وقالب گذارند ودرودگران میان شگاف چوب

نهند بوقت شگافتن۔ خان آرزو در سراج بحوالۂ برہان ذکر این کرده **مؤلّف عرض کند**
که براز بفتح اوّل و دوم در لغات عرب بمعنی زمین فراخ و کشاده باشد چنانکه بضمن معنی اوّل
ذکر این کرده ایم فارسیان آنرا برینمعنی مخصوص مفرس کرده اند و چوبی را نام کردند که جزو قالب
کفش است یعنی قالب وضع شده است از دو حصّه یکی کوچک که آنرا براز نام است و دیگری
کلان که قالب نام دارد و براز درحقیقت معین قالب است که برای کشادگی کفش استعمال کنند
اگر وجود براز نباشد قالب را بعد از تیاری کفش از ان بیرون آوردن دشوار شود ازینجاست
که آنرا بالای براز قائم کنند تا قالب بعد خشک شدن کفش بآسانی بیرون آید و پس از ان براز
را برمی آرند یعنی براز واسطه ایست میان قالب و کفش که کفش را فراخ می دارد و همچنین است
چوبی که درمیان شگاف چوب دارند تا شگاف کشاده باشد و در تراش مزید برای اره یا آله
دیگر بواسطه فراخیکه بوجه براز قائم است آسانی رو دہد (اردو) وہ لکڑی جو جوتی کے
سانچہ کے تحت میں رکھی جاتی ہے یہ بھی سانچہ کا ایک جز وہے نیز وہ لکڑی جو کسی بڑی لکڑی
کے کاٹنے یا چیرنے کے وقت سہارے کے لئے شگاف میں اس لئے قائم کرتے ہیں کہ شگاف
مل نہ جاوے اور ارہ کے چلنے میں آسانی ہو۔ مؤنّث۔

(۴) براز بقول برہان پینه را نیز گویند که برجامه وغیره آن دوزند و فرماید که در عربی بمعنی بیرون
آمدن باشد و فضله وغائط را نیز گویند۔ صاحب مؤیّد فرماید که پینه و پاره را نیز گویند که بر
قبا وخرقه و میرزائی دوزند صاحب رشیدی فرماید که بمعنی پایه است که مرقوم شد خان آرزو
در سراج فرماید که رشیدی بمعنی پایه نیز آورده و این تصحیف است بلکه بمعنی پینه و رقعه است که

بر جامه وغیر آن دوزند از بن است که بمعنی وصل کردن وچسپانیدن نیز آورده صاحب جامع همزبان برہان صاحب برہان بر بینه گوید که بروزن کینه پارچه که برکفش وجامه وخرقه دوزند **مؤلف** عرض کند که معنی این بزبان عرب بالکسر باکسی بجنگ ازمیان صف بیرون آمدن است فارسیان تفریساً این را بمجاز بمعنی پارهٔ جامه وچرم استعمال کرزند که بالای شگاف جامه وکفش می دوزند که از سطح جامه بیرون می باشد تا موقع شگاف به پیوند و معنی غائط را از این هیچ تعلق نیست (**اردو**) پیوند بقول آصفیه فارسی - اسم مذکر پاره - جوڑ - تھگلی چیپی

(۵) براز - بقول برہان ومؤید بمعنی وصل کردن وچسپانیدن هم آمده است خان آرزو در سراج بحوالهٔ برہان ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که این مجاز معنی چهارم است یعنی بمعنی اسم جامد وحاصل بالمصدر که وصل باشد طرز بیان محققین درغلط انداز دکه معنی مصدری بیان کرده اند و برای مصدر (برازیدن) که بمعنی وصل کردن می آید همین است اسم مصدر - (**اردو**) وصل - بقول آصفیه - عربی - اسم مذکر - پیوستگی - ملاپ - جوڑ -

(۶) براز - بقول مؤید که بذیل لغات فارسی آورده بالفتح بمعنی زیبا دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که همان معنی دوم است دیگر هیچ طرز بیان مؤید یا غلطی کتابتش این را دربنجا آورد که زیبائی را زیبا نوشت - بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم (**اردو**) زیبا دیکھو اندام -

(۷) براز - بقول مؤید که بذیل لغات فارسی آورده بالکسر سرگین آدمی صاحب غیاث گوید که بکسر اول فضله وغائط یعنی سرگین آدمی وغیره و فرماید که باین معنی بالفتح خطاست

صاحبان انند ومنتہی الارب این رابمعنی مذکور لغت عربی گفتہ اند و دیگر کسی از محققین فرس مؤید نیست **مؤلف** عرض کند کہ تسامح صاحب مؤید است کہ بذیل لغات فرس نوشت جز این نیست کہ فارسیان لغت عرب رابمعنی حقیقیش استعمال کردہ اند (اردو) براز۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ پیخانہ۔ غلاظت۔ چرک۔ گوہ۔ فضلہ۔ نجاست۔

برازبان اصطلاح۔ بقول برہان بکسر اول بر وزن نگاہبان آہن پارۂ درازی را گویند کہ بر دنبالۂ تیغہ کارد و شمشیر و خنجر و امثال آن باشد کہ بدرون دستہ وقبضہ فرو کنند۔ صاحب ناصری بحوالۂ برہان ذکر این کردہ صاحبان مؤید و جامع و انند ہم این را آوردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ بان کلمہ ایست کہ بترکیب افادۂ معنی فاعلی کند و بمعنی محافظ بر معنی دوش گذشت چنانکہ دربان و فیلبان و براز بان بمعنی حقیقی پیوند دارندہ متعلق معنی چہارم براز است و معنی حقیقی متقاضی آن بود کہ دستہ شمشیر و کارد را بدان موسوم کنند کہ براز دارد ولیکن فارسیان بمجاز ہمان پارۂ آہن را نام کردند کہ بمشابہ پیوند است وجا دارد کہ این رابمعنی خوبی و نیکوئی دارندہ گیریم و مجاز بر سبیل کنایہ مراد از پارۂ آہنی کہ ذریعۂ وصل سلاح بادستہ اوست واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) وہ لوہے کا ٹکڑا جو ہتھیار کے پائین مین لگا رہتا ہے جسکو قبضہ مین داخل کرتے ہین اور اُسی کے ذریعہ سے ہتھیار قبضہ مین قائم رہتا ہے

برازبودن استعمال۔ بقول انند بحوالۂ بہار بمعنی براز گفتن (خواجہ نظامی ۵) شکر پارہ بانوک دندان براز ۂ شکر خوارہ را کرد دندان دراز ۂ و فرماید کہ این عبارت از شکنندگی و نزاکت وشرینی مذکور است کہ آوازش بسیار آہستہ بود در زیر دندان و دندان دراز کردن

کنایه از حریص گردانیدن بود **مؤلف** عرض کند
که از کلام خواجه نظامی مصدر (براز بودن) اصلا
پیدا نیست بلکه (دندان براز) اسم فاعل ترکیبی است
که (برازیدن) بمعنی وصل کردن می آید و براز
امر حاضرش بمعنی وصل کن ور دندان براز) وصل
کنندهٔ دندان باشد یعنی دندان بر سر دندان
کننده و این صفت نوک شکر پاره و شکر پاره
بقول بحر نوعی از حلوا است که بعربی قطاع گویند
ما مشاهده کرده ایم که قند بالای او می چسپید نوک تیش
بلندی می باشد و بایدن چاویدن در دندان نرم
نه شود پس شاعر گوید که شکر پاره با نوک خود که
(دندان براز) است شکر خواره را دندان دراز
یعنی حریص می کند ... است حقیقت این مصدر
که شگفت چشمه بهار قائم کرده است (اردو) آہستہ کہنا

برازد | بقول سروری - و برهان و شمس (۱)
بر وزن طراز و یعنی زیبد (خلاق المعانی ۵)
می برازد ترا که سیمبری تو ترک شیرین زبان سیمبری ترا
(فردوسی ۵) برازد ترا افسر و تاج و تخت ترا
که دادت خداوند فرخنده بخت ۶ صاحب مؤید
فرماید که بالفتح بمعنی زیبد است و محتمل که بای
فارسی باشد - صاحب غیاث گوید که بکسر اول
بمعنی می زیبد **مؤلف** عرض کند که وای
بر محققینی که مضارع مصدر برازیدن را که می
آید اسم جامد دانسته اند (اردو) دیتا ہے - زیب دیتا ہے

(۲) برازد - بقول شمس بفتح با و رای فارسی
بمعنی آیند و رسید باشد **مؤلف** عرض کند
که محقق بے تحقیق که از تحقیق لفظی و معنوی
هر دو قاصر است خدایش به بخشد که حقیقت
جویان بتندی را تعریفاتش به ترکستان می برد
(اردو) ناقابل ترجمہ -

(۳) برازد - بقول شمس بفتح با و زای فارسی
و بکسر با نیز بمعنی روشن شود **مؤلف** عرض کند
که مضارع مصدر (برازیدن) است که می
آید و معانی آن همدر انجا مذکور شود و بایه معلومات

شمس ابین من الامس - بدون وجود سند استعمال معنی روشن شدن را در مصدر (براز یدن) تسلیم نکنیم (اردو) دیکھو برازیدن -

(۴) براز د - بقول شمس - نام ولایت نیمروز - دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد بدون سند استعمال اعتبار را نشاید (اردو) ولایت نیمروز کا نام - براز د - مذکر -

برازش بقول برہان (۱) بالفتح اول بروزن نوازش بمعنی زیبندگی باشد - صاحب نوادر بذیل برازیدن گوید که برازش زیب و آرایش باشد صاحب رشیدی فرماید که براز بالفتح زیبائی و آراستگی و برین قیاس برازش و برازیدن و برازد و صاحب مؤید بحوالۂ علمی ذکر این کرده - صاحب فرہنگ فدائی فرماید که برازش زیبندگی و شائستگی است بدینگونه که ہرگاه کاری را بکسی دہند که درخورا و باشد زیبنده اوست و به آدمی زیبد و ہرگاه بکسی دہند که پایۂ او در بلندی فراخور بیش از بزرگی آن کار باشد آن کار با دمی براز د و برازنده اوست - صاحبان انند و شمس ہم ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که محققین بالا این طبع آزمائیہا پی به حقیقت نبرده اند چرا نمی گویند که حاصل بالمصدر (برازیدن) است با اشارهٔ این برمعنی دوم براز کرده ایم و حقیقت اینست که براز بمعنی نیک اسم مصدر (برازیدن) است و برازش بمعنی نیکوئی حاصل بالمصدر آنست فارسیان بے خبر از قواعد در محاورهٔ خود براز را ہم بمعنی نیکوئی استعمال کردند (اردو) دیکھو براز کے دوسرے معنے -

(۲) برازش - بقول برہان وانند بمعنی وصل کردن پینه و پاره ہم ہست بر قبا و خرقه و امثال آن **مؤلف** عرض کند که مقصود برہان از پیوند دوزی است که حاصل بالمصدر (برازیدن بمعنی وصل کردن) باشد (اردو) پیوند لگانا جوڑ لگانا (حاصل بالمصدر) وصل -

(۳) برازش بقول مؤید و شمس و هفت بالفتح وقیل بضم کیم و کسر چهارم بمعنی گذارش باشد دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که معاصرین عجم برزبان ندارند خیال ما این است که محققین بالا (برارش) را که بهر دو رای مهمله به همین معنی گذشت به تبدیل رای مهمله دوم به زای هوز دریجا نقل کرده اند۔ تبدیل رای مهمله به منقوطه یا بالعکس آن نیامده پس جزین نباشد که غلطی کتابت است (اردو) گزارش۔ التماس۔ دیکھو (برارش)

برازگفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مناجات کردن (جامی ۵) گفت داؤد با خدای برازؔ کای مبرّا ز احتیاج و نیازؔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که گفتن چنانکه کسی نشنود و لفظ راز دریجا با بای مصاحبت است وبس (اردو) دعا کرنا۔ آہستہ دعا مانگنا جو کوئی نہ سن سکے۔

برازنده بقول سروری (۱) بفتح با و زای معجمه و دال مهمله بمعنی زیبا و خوش آینده و آراسته باشد (سراج الدین راجی ۵) فرازندۀ رایت خسرویؔ برازندۀ تاج کیخسرویؔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که اسم فاعل است از مصدر برازیدن که در محاوره بمعنی زیبا مستعمل و بلحاظ جمله معانی مصدری که می آید اسم فاعل توان گرفت حیف است که محققین بالا این را بشکل اسم جامد ذکر کرده اند (اردو) زیبا۔ دیکھو اندام۔

(۲) برازنده بقول رہنما بحوالۀ سفرنامۀ ناصرالدین شاه قاچار بمعنی پر رونق آمده صاحب بول چال فرماید که بمعنی پر رونق و موزون باشد **مؤلف** عرض کند که همان اسم فاعل مصدر برازیدن که می آید (اردو) رونق دار۔ دیکھو با جلوه۔

برازنده مزاج استعمال۔ بقول رہنما

که بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار آورده بمعنی عمده مزاج باشد **مؤلّف** عرض کند که اسم فاعل مصدر براز [illegible] ترکیب کرده اند بالفظ مزاج - اسم فاعل ترکیبی [illegible] و بس (ار ۹) نیک مزاج - نیک طبیعت نیک نفس

براز دان | بقول سروری - به رای مهمله و زای [illegible] بر وزن چراغدان آهن پارهٔ که [illegible] شمشیر در دست کنند تا آنرا سخت نگاه دارد و (براز بان) نیز گویند صاحب برهان گوید که بر وزن و معنی براز بان است صاحبان انند و جامع همزبان برهان **مؤلّف** عرض کند که مبدل (براز بان) است که گذشت که موحّده به واو بدل شود چنانکه آب و آو و ما حقیقت ما خذش همدرانجا ذکر کرده ایم و معنی لفظی این صاحب خوبی (ار ۹) دیکهو براز بان -

براز یان | اصطلاح - بقول نوادر مرادف براز بان و براز وان که مذکور شد دگیر کسی از محققین فرس با او نیست **مؤلّف** عرض کند که مجرّد قول نوادر بدون سند استعمال اعتبار را نشاید که یان به تحتانی بمعنی بان بموحده اصلا نیامده پس ظاهر اجز این نباشد که دست تصرّف کاتبین دراز شد و بر موحّده یک نقطه زیاده کرده اند دگیر هیچ (ار ۹) دیکهو براز بان -

برازیدن | بقول موارد و نوادر (۱) زیب آرایش دادن صاحب سروری فرماید که بفتح باد رای مهمله و کسر زای معجمه زیبا نمودن باشد صاحب بحر فرماید که بر وزن تراویدن بمعنی خوب و زیبا نمودن باشد و فرماید که کامل التصریف است صاحب رشیدی فرماید که براز بالفتح زیبائی و آراستگی و برین قیاس برازش و برازیدن وی براز د صاحبان مؤیّد و شمس همزبان سروری و صاحبان برهان و انند همزبان بحر (خفاف ۵) تا یکی از عجب گرازیدنت ٭ در نظر خویش برازیدنت ٭ خان آرزو در سراج بذیل براز فرماید که برازیدن

بمعنی زیبیدن و آراستہ بودن است نہ بمعنی آراستہ کردن و زیبا نمودن چنانکہ بعضے نوشتہ اند **مؤلف** عرض کند کہ براز کہ گذشت اسم مصدر این است کہ بزیادت تحتانی زائد و علامت مصدر دن درآخرش مصدرے ساختہ اند و برازش کہ گذشت حاصل بالمصدر این است از سند بالا معنی لازم پیدا است چنانکہ ادعای خان آرزو است ولیکن لازم نمی آید کہ از معنی متعدی انکار کنیم واز قول صاحب سروری کہ صاحب برہان است کار نگیریم و معنی لازم بر معنی دوم نمی آید (اردو) زیب و آرایش دینا۔ آراستہ کرنا۔

(۲) برازیدن۔ بقول موارد و نوادر زیب و آرایش گرفتن خان آرزو در سراج نذیل براز ذکر این کردہ دیگری از محققین مصادر ذکر این نکرد۔ صاحب فرہنگ فدائی گوید کہ یک گونہ زیبندگی و شائستگی است بدین گونہ کہ ہرگاہ کاری را کسی دہند کہ در خور او باشد زیبندہ او ست و بہ او می زیبد و آن کار را او می برازد و برازندہ او ست **مؤلف** عرض کند کہ سندی کہ بر معنی اوّل مذکور شد بکار این می خورد (اردو) آراستہ ہونا۔ سنورنا۔

(۳) برازیدن۔ بقول موارد و نوادر وصل کردن و چسپانیدن صاحب برہان فرماید کہ وصل کردن چیزے را بچیزے صاحبان مؤید و انند و ہفت ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ اسم مصدر این ہمان براز کہ بجایش گذشت (اردو) چسپان کرنا۔ وصل کرنا۔ ملانا۔ چپکانا۔

(۴) برازیدن۔ بقول شمس بمعنی فریفتن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند۔ سند استعمال پیش نہ شد و از ماخذ براز کہ بجایش گذشت ہیچ تعلق ندارد بدون سند اعتبار را نشاید (اردو) فریب دینا۔

بر اسپ چوبین سوار است | مثل۔

صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ اند واز بیان معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کسی زنند

که کاری کند که بنیادش قوی نباشد (اردو)
دکن مین کہتے ہین "کچّی گولیان کھیلتا ہے" "کاٹ
کے گھوڑے پر سوار ہے" "کاغذ کے ناو پر سوار ہے"

براستا بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح
وسکون سین مہملہ وتای فوقانی بالف کشیدہ لغت
فارسی است بمعنی رہنمای دانا وہشیار **مؤلّف**
عرض کند که اگر محقّقین اہل زبان ذکر این می کردند
یا سند استعمال این پیش می شد در خور اعتبار می بود
مشتاق سندی می باشیم اگر مصدر (براستیدن) یا براستیدن
بمعنی رہنمائی وہشیاری کردن می بود این را موافق
قیاس می دانستیم اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض
کرد که اسم جامد است وجا دارد که این را مفرّس
گیریم از لغت عرب (برس) که بقول منتخب بفتح اوّل
بمعنی رہنمائی آمده وبلحاظ حروف زائد مزید علیه آن
می تواند که معنی لفظی این (صاحب راه) گیریم و
کنایه از رہنما - والله اعلم بحقیقة الحال - (اردو)
وه رہنما جو عقلمند اور ہوشیار ہو رہنما بقول آصفیه
فارسی اسم مذکّر - ہادی - رہبر - اگوا -

براش بقول سروری بحوالہ نسخہ میرزا (ا) به رای مہملہ بروزن خراش بمعنی پاشیدن باشد
صاحبان برہان وناصری وانند ومؤیّد وشمس ہم ذکر این کرده اند خان آرزو در سراج بحوالہ
برہان ذکر این کرده گوید که صحیح بدین معنی ببای فارسی است **مؤلّف** عرض کند که اسم مصدر
براشیدن است که بمعنی پاشیدن می آید (اسم جامد) فارسی زبان باشد واین مفرّس است
از لغت سنسکرت (برشا) که بقول صاحب ساطع بمعنی باران آمده فارسیان بزیادت الف
سوم وحذف الف پنجم یا بالقلب بعض براش کرده بمعنی پاشان استعمال کردند وجا دارد که قلب
بعض بارش گیریم که حاصل بالمصدر - باریدن است و از ہمین اسم مصدر - مصدر براشیدن
وضع کردند که می آید وآنچه ببای فارسی می آید مبدّل این است (اردو) چھڑکا و بقول آصفیه

ہندی - اسم مذکر - آبپاشی - پانی وغیرہ کا زمین پر چھڑکنا (شاہ نصیر ۵) یہ کس کے واسطے کرتی ہے
چشم تر چھڑکاؤ کہ آئینہ کا ہمیں چاہتا ہے گھر چھڑکاؤ
(۳) براش - بقول سروری بحوالہ نسخۂ میرزا بمعنی فرونشاندن باشد - صاحبان برہان و ناصری
فرمایند کہ فرونشانیدن باشد - خان آرزو در سراج بحوالہ برہان این را آوردہ فرماید کہ صحیح
بباے فارسی است صاحبان انند و مؤید و شمس ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ
این مجاز معنی اوّل است کہ چون باران بار دگر دفرو نشیند وانچہ بہ ہمین معنی بہ بای فارسی می آید
مبدّل این - اسم مصدر براشیدن کہ بہمین معنی می آید (اردو) بٹھادینا کا حاصل بالمصدر یا اسم مصدر
(۳) براش - بقول برہان بفتح اوّل بر وزن و معنی خراش و زخم است - صاحبان سروری
ورشیدی وجہانگیری فرمایند کہ بمعنی خراش باشد کہ غراش نیز گویند - صاحبان ناصری و جامع
و سراج و انند ہمزبان شان مؤلف عرض کند کہ ماخذ این برش است کہ حاصل بالمصدر
بریدن می آید فارسیان الف زائد بعد رای ہملہ زیادہ کردہ بمعنی خراش استعمال کردند و مصدر
(براشیدن) کہ بمعنی خراشیدن می آید ازہمین اسم مصدر وضع شد (اردو) خراش - بقول
صاحب آصفیہ - فارسی اسم مؤنث - رگڑ - چھیلن - زخم - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - گھاو
ریش (خواجہ وزیر ۵) ہوں وہ بیکس مرے لاشہ پہ نہ روئیگا کبھی ، زخم تن بھی نہ مرے حال پہ گریاں ہوگا
(۴) براش - بقول مؤید و شمس بمعنی فشردن باشد دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد -
اگر سند استعمال پیش شود تو انیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی زبان باشد و (براشیدن) بدیں معنی
نیامدہ (اردو) نچوڑ - بقول آصفیہ اسم مذکر - نچوڑنا کا حاصل بالمصدر -

(۵) براش - بقول مؤید بمعنی بریدن باشد دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ بُرش است و اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ اسم جامد باشد نہ اسم مصدر کہ مصدر براشیدن بمعنی بریدن نیامدہ (اردو) بُرش بقول آصفیہ - فارسی اسم مؤنث باتشدید وبلاتشدید - کاٹ -

(۶) براش - بقول شمس - بمعنی وزیدن نیز آمدہ دیگر کسی از محققین فرس با او نیست مؤلف عرض کند کہ تا بدون وجود سند استعمال قول شمس را کافی ندانیم (اردو) چلنا - جیسے ہوا چلنا -

براشتر سر فرو کردن مصدر اصطلاحی بقول بہار و انند کنایہ از امری کہ بغایت آشکارا باشد آنرا پنہان کردن خواستن و فرماید کہ بمعنی حقیقی ہم محتمل است قائل (مولوی معنوی ؒ) بر اشترے نشینی و سر را فرو کنی ؂ در شہری روی کہ نہ بیند سرمرا ؂ مؤلف عرض کند کہ از این سند مصدر اصطلاحی (براشتر نشستن و سر فرو کردن) حاصل می شود کہ کنایہ باشد از ارادہ پنہان کردن امر معروف (اردو) ایسی بات کا پوشیدہ کرنا جو نہایت درجہ مشہور ہو -

براشتر نشستن استعمال - بقول بہار و انند مرادف براشتر سر فرو کردن کہ گذشت و سند ہم ہمانجا مذکور مؤلف عرض کند کہ تسامح ہر دو محققین است کہ از کلام مولوی معنوی کہ بر مصدر گذشتہ گذشت این مصدر را پیدا کردہ اند - آری میتوان ولیکن بمعنی حقیقی خودش نہ بمعنی اصطلاحی و بمعنی اصطلاحی ہمان یک مصدر حاصل میشود کہ ذکرش بر مصدر گذشتہ گذشت دیگر ہیچ (اردو) اونٹ پر بیٹھنا -

براشیدن بقول بحر (۱) بر وزن و معنی خراشیدن باشد و فرماید کہ کامل التصریف است دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد

مؤلف عرض کند کہ از اسم مصدر براش وضع کردہ اند کہ بجای خودش گذشت (اردو) زخمی کرنا۔ بقول آصفیہ۔ جراحت پہنچانا۔ مجروح کرنا۔ چوٹ لگانا۔ (سوراخ کرنا)

(۲) براشیدن۔ بقول بحر وضمیمہ برہان فرونشاندن صاحب مؤید بحوالہ زفانگویا فرماید کہ بمعنی فرونشاندن باشد۔ صاحبان موارد و انند وہفت ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ براش اسم مصدر این است کہ بجایش گذشت (اردو) بٹھانا۔ جیسے ”گرد بٹھانا۔

(۳) براشیدن۔ بقول بحر بمعنی پاشیدن باشد دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ اسم مصدر این براش بجای خودش مذکور شد (اردو) چھڑکنا۔ دیکھو براش کے پہلے معنے۔

(۴) براشیدن۔ بقول شمس بمعنی زیبا نمودن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ اسم مصدر این براش بمعنی زیبا نیامدہ نمی دانیم کہ صاحب شمس این معنی را ازین مصدر چگونہ پیدا کردہ سند استعمال ندارد و معاصرین عجم ازین ساکت اعتبار را نشاید (اردو) کسی چیز کو خوبصورت اور خوشنما اور خوب ظاہر کرنا

براعت استہلال اصطلاح۔ بقول بحر وضمیمہ برہان صنعتی است در انشا و کلام در ابتدای کلام لفظے چند آرند کہ دال بر مقصد و مبنی بر مراد باشد صاحب مؤید بذیل لغات فارسی این را جا دادہ فرماید کہ نام صنعتی است کہ در ابتدای کلام اعلام مقصود و مرام باشد صاحب غیاث بذیل براعت فرماید کہ براعۃ الاستہلال نزد اہل بدیع عبارتست از انکہ شاعر یا منشی در ابتدای خطبۂ کتاب یا در مطلع قصیدہ الفاظی چند ذکر کند کہ مشعر بر مطلب باشد و بحوالۂ منتخب آرد کہ استہلال بمعنی بانگ کردن کودک بوقت ولادت است ظاہرا وجہ تسمیہ آنست کہ چون بچہ بانگ کردن مولود بوقت ولادت شناختہ می شود کہ پسر است

یا دختر ہمچنین از صنعت مذکور بدلالت الفاظ تناسبہ در شروع کتاب وقصیدہ دریافتہ می شود
کہ این کتاب وقصیدہ در فلان مضمون وفلان احوال است مؤلف عرض کند کہ اصطلاح
عرب است بہ ہمین معنی اصطلاحی وفارسیان استعمال این کردہ اند وآن جز این نہ باشد
کہ در حمد ونعت بصنعت تجنیس الفاظی استعمال کردہ می شود کہ ازان خوانندہ می داند کہ این
کتاب متعلق بہ فلان فن است چنانکہ غیاث در دیباچۂ خود (وہوہذا) صراحی آلای بیان
وصحاح جواہر تبیان حمد محمود لیست کہ دُرِ یکتای قاموس اسم سامیش تاج اسامی ارباب
فرہنگ است" مخفی مباد کہ صراح وصحاح الجوہری وقاموس وتاج ہر چہار نام فرہنگ
ہاست واین ہر چہار الفاظ در حمد غیاث نہ بمعنی اسمای کتب مستعمل شد بلکہ تجنیساً بمعانی
دیگر استعمال یافت وہمین است براعت استہلال (اردو) (براعت استہلال) اردو مین
بھی مستعمل ہے صاحب فرہنگ آصفیہ نے اسکو ترک فرمایا ہے۔ اُس صنعت کو کہتے ہین جو
دیباچۂ کتاب اور حمد ونعت مین ایسے الفاظ کا استعمال بصنعت تجنیس کیا جاے جن کے
دوسرے معنون سے یہ بات ظاہر ہوجائے کہ وہ کتاب کس فن مین ہے۔ (مؤنث)

برّاغ بقول برہان وجامع باتشدید ثانی
بروزن دبّاغ فصّاد وفصد کنندہ را گویند
خان آرزو در سراج فرماید کہ بتشدید بروزن
صبّاغ بمعنی فصد کنندہ وفصّاد در فصل ۲ رای
مہملہ در برہان آوردہ وتوسی بزای معجمہ نوشتہ
لیکن صحیح بزای معجمہ است ولفظ عربی است
چنانکہ از کنز اللغت معلوم می شود انتہی کلامہٗ
مخفی مباد کہ بزّاغ بقول منتہی الارب بمعنی
نشتر زن آمدہ۔ صاحب محیط ہمزبان او مؤلف
عرض کند کہ نظر بر اعتبار صاحب جامع کہ از

اهل زبانست اگر این را به رای مهمله عوض زای
هوّز صحیح دانیم۔ مفرّس باشد برسبیل تبدیل
چنانکه انیران و انیزان۔ و آرونه و آزگونه۔
(اردو) فصّاد۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر
فصد کھولنے والا۔ رگزن۔ نشتر زن۔ جرّاح۔

براغالانیدن بقول بحر متعدّی برآغالیدن
باشد که می آید و فرماید که کامل التّصریف است
دیگر کسی از محقّقین مصادر ذکر این نکرد **مؤلّف**
عرض کند که صراحت ماخذ بر لازم این می آید۔
(اردو) برانگیختہ کروانا۔

براغالیدن بقول برهان بالام بر وزن
سراپادیدن (۱) بمعنی برانگیختن و تحریص کردن
باشد شخصی را بر چیزی و کاری صاحب بحر فرماید
که کامل التّصریف است و مضارع این
براغالد صاحب رشیدی فرماید که بمعنی برانگیختن
باشد که بتازی تحریص و اغرا گویند چنانکه در لغت
آغالیدن گذشت خان آرزو در سراج فرماید که
این مرکّب است از عالم به انگیختن و کلمه بر در اینجا
زائده باشد صاحبان جهانگیری و ناصری و
مؤیّد و موارد و شمس و انند هم ذکر این کرده اند
مؤلّف عرض کند که صراحت ماخذ بر مصدر
(آغالیدن) بجایش متروک شد از اینجاست که
تلافی مافات کنیم که آغال اسم مصدر آن است
فارسیان بزیادت تحتانی و علامت مصدر دن
مصدری ساخته اند که بجایش گذشت و این مزید علیه
آنست دیگر هیچ (اردو) دیکھو آغالیدن و برآغالیدن
(۲) براغالیدن۔ بقول مؤیّد بمعنی دور کردن
باشد دیگر کسی از محقّقین مصادر ذکر این نکرد۔
مؤلّف عرض کند که مزید علیه (آغالیدن)
بزیادت کلمه بر و اسم این مصدر همان آغال
که گذشت ولیکن آغال یا آغار بمعنی دور نیامده
و آغالیدن هم بدینمعنی نیست ولیکن متعدّی
آن (آغالانیدن) که بجایش گذشت بمعنی
به پیچ دهانیدن و حلقه کنانیدن آمده۔ پس اگر

سند استعمال این معنی بدست آید توانیم عرض کرد که
من وجه مجاز معنی اوّل باشد (اردو) اپگّر لگانا -
(۳) براغالیدن - بقول مؤیّد بمعنی فرستادن -
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلّف**
عرض کند که جز این نیست که مزید علیه آغالیدن
است (که گذشت) بزیادت کلمهٔ بر - در اوّلش
ولیکن آغالیدن بدین معنی نه گذشت و در آغال
هم که اسم مصدر این بجایش مذکور شد این معنی
نیست اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که
مجاز معنی اوّل باشد که (برانگیختن) شامل است بر (برانگیخته فرستادن)
هم مخفی مباد که این مبدّل (برآغالیدن) باشد که بجایش مذکور شد
به تبدیل ممدوده بمقصوره (اردو) بھیجنا - بقول آصفیه - روانه کرنا

براغلیدن بقول برهان بروزن جفاکشیدن
(۱) مخفّف براغالیدن است که بمعنی تحریص
کردن و برانگیختن باشد و بعربی اغرا گویند صاحب
بحر فرماید که سالم التصریف است خان آرزو در
سراج فرماید که این مرکّب است از عالم برانگیختن
وکلمهٔ بر در اینجا زائد است صاحب مؤیّد فرماید
که بالفتح لغتے است در برغلانیدن یعنی تحریص
کردن - صاحب موارد گوید که بمعنی برانگیختن و
تحریص کردن شخصی را بر چیزی یا کاری صاحب
غیاث گوید کسی را بر جنگ تیز کردن **مؤلّف**
عرض کند که غیر ازین نیست که مخفّف (براغالیدن)
باشد بمعنی اوّلش بحذف الف پنجم - شامل بر همه
معانیش (اردو) دیکھو براغالیدن -
(۲) براغلیدن - بقول مؤیّد بمعنی دور کردن
باشد دیگر کسی از محققین فریس با او نیست **مؤلّف**
عرض کند که صراحت کافی بر معنی اوّل این کرده
ایم دیگر هیچ (اردو) دیکھو براغالیدن کے
دوسرے معنے -
(۳) براغلیدن - بقول مؤیّد بمعنی فرستادن
باشد دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد
مؤلّف عرض کند که صراحت کافی بر معنی
اوّل این گذشت (اردو) دیکھو براغالیدن

کے تیسرے معنے۔

براغو بقول شمس۔ لغت فارسی است بمعنی مادہ گاو۔ دیگرکسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ صاحب لغات ترکی اینرا بہمین معنی لغت ترکی گفتہ۔ جز این نیست کہ فارسیان استعمال این در فارسی ہم کردہ اند وتسامح صاحب شمس است کہ این را لغت فارسی نوشت (**اردو**) گاے بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مؤنث۔ مادہ گاو۔ گوا۔ بقرہ۔ دہن جیسے" گاے نہ بچی۔ نیند آئی اچھی۔

براغولاجی بقول شمس لغت فارسی است بمعنی مادہ گاو آبی دیگرکسی از محققین فرس این را نیاورد **مؤلف** عرض کند کہ شک نیست کہ این لغت فارسی نباشد کہ در تحقیق (براغو) گذشت و محققین ترکی ازین لغت ساکت وجا دارد کہ لغت صحیح (براغولابی) باشد کہ موافق قیاس است تسامح صاحب شمس یا غلطی کاتب بیش نیست کہ تحریف کردہ است واللہ اعلم بحقیقۃ الحال۔ (**اردو**) آبی گاے۔ مؤنث

برافتاد بقول شمس لغت فارسی است بمعنی ہلاک شد دیگرکسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد (خواجہ شیراز ؎) بس تجربہ کردیم درین دار مکافات ٭ با دردکشان ہرکہ در افتاد برافتاد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ ماضی مطلق (برافتادن) است کہ می آید۔ ضرورت نداشت کہ مشتقاتش را مثل اسم جامد ذکر کنند (**اردو**) دیکھو برافتادن۔

برافتادن بقول بہار وانند وموارد (۱) دور شدن ونابود گشتن صاحب بحر فرماید کہ کامل التصریف است (ملا عبداللہ ہاتفی ؎) کہ چون رفت آئندہ در میان ٭ برافتاد دار ومدار از میان ٭ (باقر کاشی ؎) دو کس را بہم سازگاری نماند ٭ محبت برافتاد ویاری نماند ٭ (ظہوری ؎) تا از نظرت نظر نیفتد ٭

زان چہرہ نقاب برنیفتد، مؤلف عرض کند
کہ حقیقتہً مرادف و مزید علیہ افتادن است
و بمجاز بمعنی دور شدن چنانکہ (برافتادن
دار و مدار) و (برافتادن محبت) و (برافتادن
نقاب) و ہمین معنی بر بمعنی دو از دہم افتادن
ہم مذکور شد (اردو) دور ہونا۔ معدوم ہونا۔
نابود ہونا۔

(۲) برافتادن۔ بقول بحر ستیزہ کردن دیگر
کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف
عرض کند کہ اگرچہ سند استعمال پیش نہ شد ولیکن
معاصرین عجم بر زبان دارند و این اثر کلمہ
بر است کہ اینمعنی پیدا شد و معنی لفظی این
افتادن بر کسی کہ کنایہ از ستیزہ کردن است
(اردو) لڑنا۔ بقول آصفیہ۔ جھگڑنا۔ تکرار
کرنا۔ خصومت کرنا۔ ذوق ؎ شور قلقل یہ کیون
ہے دختر رز، کیا کسی آشنا سے لڑتی ہے،

برافتادہ بقول بہار و انند مغلوب و ناتوان
را گویند (خواجہ جمال الدین سلمان ؎) بر قع عافیت
تو عافیت دلہا برد، عافیت یار برافتادہ
دور قمر است، مؤلف عرض کند کہ ہای
ہوّز کہ افادہ معنی مفعولی کند زیادہ کردہ اند
بر ماضی مطلق افتادن و معنی مغلوب بمجاز است
و معنی حقیقی این از پا فتادہ۔ (اردو) مغلوب
بقول آصفیہ۔ عربی۔ صفت۔ غلبہ کیا گیا۔
عاجز۔ ہارا ہوا۔ زیر۔ مفتوح۔ دبا ہوا۔ (گرا ہوا)

برافراختن بقول موارد بمعنی (ا) نصب
کردن باشد (نظامی ؎) بسیر سپہر انجمن ساختند
ترازوی انجم برافراختند، صاحب فرہنگ
فرمائی فرماید کہ بمعنی برپا نمودن و بلند کردن
چادر و خیمہ و بنیاد و کاخ است مؤلف
عرض کند کہ (۲) بلند کردن ہم مرادف و مزید علیہ
افراختن است کہ گذشت کلمہ بر کہ در اوّل
این زائد کردہ اند۔ تاکید معنی کند و بس چنانکہ
(برافراختن علم) (اردو) (ا) کھڑا کرنا دیکھو

ایستادہ دادن (۲) بلند کرنا۔ بقول آصفیہ اونچا کرنا۔ اونچا اٹھانا۔

(الف) **برافراختن ترازو** استعمال بمعنی نصب کردن ترازو باشد سند این از کلام نظامی بر (برافراختن) مذکور شد **مؤلف** عرض کند کہ خصوصیت ترازو نیست و باید کہ این را ....

(ب) **برافراختن چیزی** قائم کنیم کہ بمعنی بلند کردن چیزی ہم باشد چنانکہ برافراختن علم و لوا وغیر ذلک (**اردو**) (الف) ترازو قائم کرنا۔ کھڑا کرنا (ب) علم قائم کرنا۔ بلند کرنا۔

برافراشتن بقول اند بمعنی بلند کردن باشد۔ صاحب فرہنگ فدائی فرماید کہ مرادف برافراختن باشد۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ شک نیست کہ این مرادف (برافراختن) است و مزید علیہ (افراشتن) کہ گذشت و کلمہ بر در اول این زائد کہ تائید معنی حقیقی کند۔ (**اردو**) بلند کرنا۔ نصب کرنا۔ دیکھو برافراختن۔

برافروختن بقول اند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی (۱) روشن نمودن و مشتعل ساختن است صاحب فرہنگ فدائی فرماید کہ بمعنی افروختن است کہ روشن کردن آتش و مانند آن باشد و ہر کہ بر سر آن آمدہ آن را روشن تر گردانیدہ (ظہوری ۵) شمع از شعلہ حسن تو برافروختہ است ٭ گرد او پر زدہ پروانہ پروانہ ما ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ افروختن است بزیادت کلمہ بر کہ ہیچ معنی نکند و لازم ہم می آید یعنی روشن شدن (**اردو**) روشن کرنا۔ بقول آصفیہ۔ چمکانا۔ اجاگر کرنا۔ درخشاں کرنا۔ روشن ہونا۔ بقول آصفیہ جلنا۔ چمکنا۔

(۲) برافروختن۔ بقول موارد بمعنی آراستہ شدن (نظامی ۵) چو زاد آن گرامی بفال چنین ٭ برافروخت باغ از نہال چنین ٭ دگر کسی از محققین مصادر این را نیاورد **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اول است و متعدی ہم می آید

چنانکہ (برافروختن چہرہ) و (برافروختن مجلس)
بمعنی رونق دادن وآراستہ کردن ۔ معاصرین
عجم بر زبان دارند ۔ (اردو) آراستہ ہونا ۔ دیکھو
(آئین گرفتن) آراستہ کرنا ۔ دیکھو (آراستن)
(۳) برافروختن ۔ بقول فرہنگ فدائی
سرخ شدن رنگ چہرہ است بناگہان از
یورش خشم ومانند آن (صائب ؎) رخش ز بادۂ
گلرنگ چون برافروزد ز شرم حلقۂ آن زلف
آب میگردد ۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این
نکرد مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است
وبس لازم ومتعدی ہردو آید (اردو) غصہ
سے چہرہ کا رنگ سرخ ہو جانا ۔ غصہ سے چہرہ
کو لال کرنا ۔ سرخ بنانا ۔

برافروختن باغ مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۱۴۵)
آراستہ شدن باغ متعلق بمعنی دوم برافروختن
وسندش از کلام نظامی ہمانجا گذشت مؤلف
عرض کند کہ بمعنی متعدی ہم استعمال توان کرد کہ افروختن
لازم ومتعدی ہردو آمدہ (اردو) باغ کا آراستہ
ہونا ۔ آراستہ کرنا ۔

برافروختن رخ مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۱۴۶)
سرخ شدن رنگ رخ باشد واین متعلق بمعنی
دوم وسوم برافروختن وسندش ہمانجا از کلام صائب
ذکر گذشت مؤلف عرض کند کہ خصوصیت رخ
نباشد بلکہ با چہرہ وروی وامثال آن ہم اضافت
میتوان ومتعدی ہم ۔ چنانکہ (خواجہ حافظ ع) انکہ
چہرہ برافروخت دلبری داند ۔ (اردو) چہرہ کا
سرخ ہونا ۔ کرنا ۔

برافروختن شمع استعمال ۔ بمعنی روشن (۲۱۴۷)
کردن ومشتعل ساختن شمع باشد واین متعلق است
بمعنی اول برافروختن وسندش از کلام ظہوری
ہمانجا گذشت مؤلف عرض کند کہ لازم ہم
می آید (اردو) شمع روشن کرنا ۔ ہونا ۔ چراغ
جلانا ۔ چراغ روشن کرنا ۔ بقول آصفیہ ۔ دیا بالنا
چراغ جلنا ۔ بقولہ روشن ہونا ۔ دیا بلنا ۔

برافروختن موم | مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ سکندرنامہ عبارت از گفتن سخن نرم باشد دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ حیف است کہ سند استعمال پیش نکرد۔ موافق قیاس است کہ کنایہ باشد۔ مشتاق سند استعمال باشیم (اردو) نرمی سے گفتگو کرنا۔ نرم بات کہنا۔

برافرود | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح الف وسکون فا وضم را لغت فارسی است بمعنی زیر بالا وسر از یر۔ دیگرکسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ (سراز یر) مقابل سرابالا بجای خودش می آید کہ بمعنی زیر و بالا ست مشتاق سند استعمال باشیم۔ بظاہر کلمۂ بر بمعنی علی است ولفظ فرود مزید علیہ فرو بمعنی زیر و الف اتصال میان ہر دو (اردو) نیچے اوپر۔ بقول آصفیہ تابع فعل۔ اوپر تلے۔ تلے اوپر۔ ایک پر ایک۔ تہ و بالا

برافژولیدن | بقول انند بالفتح وضم زای فارسی (۱) بمعنی برانگیختن بجنگ باشد دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ (افژولیدن) بجای خودش گذشت وکلمۂ بر درین زائد است وبس۔ شامل بر ہمہ معانیش پس مزید علیہ آنست دیگر ہیچ (اردو) دیکھو افژولیدن کے دوسرے معنے۔

(۲) برافژولیدن بقول انند برسرکار آوردن دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ بخیال ما متعلق است بمعنی اول و مجاز آن کہ افژولیدن ہم بمعنی انگیختن بجنگ و برسرکار آوردن گذشت (اردو) دیکھو افژولیدن کے دوسرے معنے۔

(۳) برافژولیدن بقول انند بمعنی تقاضا نمودن دیگرکسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ مرادف و مزید علیہ افژولیدن کہ بجایش گذشت (اردو) دیکھو افژولیدن کے پہلے معنے۔

(۴) برافژولیدن ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی پریشان ساختن باشد دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که مرادف و مزید علیہ ہمان افژولیدن که گذشت (اردو) دیکھو افژولیدن کے تیسرے معنے۔

(۵) برافژولیدن ۔ بقول انند بمعنی دور کردن ہر چیز باشد خصوصاً گردی که برجامہ نشیند دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که مرادف و مزید علیہ ہمان افژولیدن چنانکه بمعنی سومش گذشت (اردو) دیکھو افژولیدن کے تیسرے معنے۔

برافش بقول شمس لغت فارسی است (۱) نام سنگی است و (۲) نام عورتی که بشومی مثل است محققین فارسی زبان ازین لغت ساکت مؤلف عرض کند که براقش به قاف عوض فالعت عرب است بقول منتخب نام سگی ۔ بی تحقیقی صاحب شمس بیش نیست که بحذف یک نقطہ قاف را به فا بدل کرد و سگ را سنگ نوشت و معنی دوم نمی دانیم که از کجا پیدا کرد ۔ باشد که در معاصر نیش زنی بدقسمت بدین اسم موسوم باشد ۔ بدون سند استعمال ۔ اعتبار را نشاید (اردو) برافش (۱) ایک پتھر کا نام (۲) ایک عورت کا نام جو بدقسمتی مین ضرب المثل تھی۔

برافشاندن بقول موارد (۱) حرکت دادن چیزی را بطریق معہود و فرماید که چون دست برافشاندن و دامن برافشاندن و پر برافشاندن و آستین برافشاندن ۔ صاحب بہار عجم معنی برافشاندن را مقید بلفظ دست کرده والله اعلم چه فہمیده (انتہی) (فغانی ۵) مطرب بنواز تا سرو سہی بالای من ٭ بر فشاند دست و بیند جان فشانیہای من ٭ (سعدی ۵) قاضی ار با ما نشیند برفشاند دست را ٭ محتسب گرمی خورد معذور دارد مست را ٭ مؤلف عرض کند که مزید علیہ افشاندن است که بجایش گذشت ۔ کلمہ بر بران زائد

دگیرہیچ - مخفی مباد کہ مرکبات این در ملحقات می آید

(اردو) دیکھو افشاندن -

(۲) برافشاندن - بقول موارد نثار کردن (صائب

ے) بیادر جلوہ ای سرو روان تا جان برافشانم ز

بیفشان زلف کافر کیش تا ایمان برافشانم ز (حافظ

ے) ہمچو صبحم یک نفس باقی است بی دیدار تو ز چہرہ

بنما دلبرا تا جان برافشانم چو شمع ز (اردو) نثار کرنا

بقول آصفیہ - نچھاور کرنا - بکھیرنا - وارنا - صدقے

کرنا - قربان کرنا (زکی ے) آتا آشوب گہ حشر میں وہ

شوخ تو لوگ ز فتنے چن چن کے نثار قد رعنا کرتے ز

برافشاندن آستین مصدر اصطلاحی - ہمان

کہ بر (آستین برافشاندن) گذشت واشارۂ این

بر معنی اوّل (برافشاندن) مذکور (اردو) دیکھو

آستین افشاندن -

برافشاندن ایمان مصدر اصطلاحی - (۲۶۱۹)

بمعنی نثار کردن ایمان باشد متعلق بمعنی دوم

برافشاندن وسندش از صائب ہمدر انجا گذشت

و (ایمان افشاندن) ہم بہ ہمین معنی بجایش مذکور شد

(اردو) دیکھو ایمان افشاندن -

(۲۶۲۰) **برافشاندن بوسہ** مصدر اصطلاحی بمعنی

گرفتن و دادن بوسہ باشد من وجہٖ متعلق بہ معنی

ہفتم افشاندن کہ گذشت (ظہوری ے) بہ سنبل

ز ما بوسہا برفشان ز کہ آوردہ از زلف ساقی نشان

مؤلف عرض کند کہ کنایہ باشد و افشاندن

بمعنی انداختن بر معنی ہشتمش مذکور شد (اردو)

بوسہ دینا - بوسہ لینا -

(۲۶۲۱) **برافشاندن پر** مصدر اصطلاحی - مرادف

(افشاندن بال) کہ بجایش گذشت - معاصرین

عجم برزبان دارند اشارۂ این بر معنی اوّل مصدر

افشاندن گذشت (اردو) دیکھو افشاندن بال

(۲۶۲۲) **برافشاندن جان** مصدر اصطلاحی بمعنی

نثار کردن جان باشد متعلق بمعنی دوم برافشاندن

وسندش از کلام صائب و حافظ ہمدر انجا گذشت

(اردو) جان نثار کرنا -

(۱۱۹۳)

برافشاندن دامن از چیزی مصدر اصطلاحی مرادف (افشاندن دامن از چیزی) که بجایش گذشت واشارۂ این بمعنی اول (برافشاندن) مذکور شد (اردو) دیکھو (افشاندن دامن از چیزے)

برافشاندن دست مصدر اصطلاحی بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ (۱) کنایہ از رقص نمودن وسندش از کلام فغانی وسعدی بمعنی اول برافشاندن گذشت **مؤلف** عرض کند کہ با وجد کردن مخصوص و بامعنی اول افشاندن متعلق و (۲) بزیادت (بر چیزی) مرادف (افشاندن دست بر چیزی) کہ بجایش گذشت (اردو) (۱) وجد کرنا۔ بقول آصفیہ سرمست ہونا۔ خوشی یا ذوق مین جھومنا۔ اُچھلنا۔ کودنا (۲) دیکھو (افشاندن دست بر چیزی)۔

برافگندن بقول ضمیمۂ برہان بفتح اول (۱) دور کردن۔ صاحب بحر فرماید کہ کامل التصریف باشد۔ صاحب موارد گوید کہ بمعنی برداشتن است صاحب فرہنگ فدائی تصریح فرماید کہ آن چنان است کہ چیزی را بلند کنند یا بسوی زمین افگنند یا اینکہ رو بہ بالا اندازند (مرزا بیدل ؎) ہستی تا نیست بیدل غیر اظہار عدم ٭ تا خموشی پردہ از رخ برفگند آواز داد ٭ (صائب ؎) معنی بی لفظ را ادراک کردن مشکل است ٭ بر میفگن زینہار از چہرۂ نازک نقاب ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ افگندن است بزیادت کلمۂ بر بران متعلق بہ معنی چہار وہشم وکلمۂ بر تاکید معنی کند (اردو) دور کرنا۔ جدا کرنا۔ اُٹھانا۔

(۲) برافگندن۔ بقول ضمیمۂ برہان وبحر بمعنی فرستادن باشد۔ دیگری از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ مشتاق سند باشیم کہ این معنی بر (افگندن) نیامدہ وبا ماخذ ہم ہیچ تعلق ندارد (اردو) بھیجنا۔ بقول آصفیہ ارسال کرنا۔ ابلاغ کرنا۔ روانہ کرنا۔ پٹھانا۔ پہنچانا۔

(۳) برافگندن۔ بقول موارد بمعنی انداختن باشد

صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ذکر این کردہ
فرماید کہ بمعنی برانداختن باشد (خلّاق المعانی کمال
اسمٰعیل ؎) آن روی را ہر کس منمای اللہ اللہ ؎
یا پردۂ برافگن یا برقعی فرو ہل ؛ مؤلّف عرض کند
کہ مرادف معنی اوّل افگندن کہ گذشت و مزید علیہ
آن ـ دیگر ہیچ (اردو) دیکھو افگندن کے پہلے معنے
(۴) برافگندن ـ بقول موارد بمعنی خراب و منہدم
کردن صاحب فرہنگ فدائی آرد کہ بمعنی ویران
کردن باشد (شیخ عطار ؎) تا بر رخ تو نظر فگندم ؎
بنیاد وجود بر فگندم ؛ مؤلّف عرض کند کہ مرادف
معنی دوازدہم افگندن است کہ گذشت و من وجہٍ
متعلّق بمعنی اوّل ہم (اردو) دیکھو افگندن کے
پہلے اور بارھویں معنے۔
(۵) برافگندن ـ بقول موارد بمعنی موقوف و
نابود کردن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد
(حکیم ثنائی ؎) ہمّت تو بر فگند رسم گرفتن جہانگشا ؎
دست نگرد و دگر رنگ ستان از حنا ؛ مؤلّف

عرض کند کہ مرادف معنی دوازدہم افگندن کہ
گذشت (اردو) دیکھو افگندن کے بارھویں معنے
(۲۲۲۴) **برافگندن بنیاد** استعمال بمعنی خراب و
منہدم کردن بنیاد باشد متعلّق بمعنی چہارم برافگندن
و سندش از شیخ عطّار ـ ہمدر انجا گذشت (اردو)
بنیاد کو منہدم کرنا۔
(۲۲۲۵) **برافگندن پردہ** استعمال ـ بمعنی انداختن
پردہ باشد متعلّق بمعنی سوم برافگندن کہ گذشت
(ظہوری ؎) شمع محفل گو برافگن پردۂ ناموس ناز ؎
نیست جاوید زیبش پروانہ پر در کشید ؛ و سند
دیگرش از کلام کمال اسمٰعیل بمعنی سوم مذکور شد۔
(اردو) پردہ ڈالنا ـ پردہ گرانا۔
(۲۲۲۶) **برافگندن پردہ از رخ و از عارض وغیرہ** مصدر اصطلاحی
بمعنی برداشتن پردہ از رخ و عارض باشد متعلّق
بمعنی اوّل برافگندن سند برافگندن پردہ از رخ
بمعنی اوّل برافگندن گذشت (انوری ؎) جہان
افروزی خورشید چندان خوش نمی آید ؎ برافگن

پردہ از عارض زتاب رشک بگدازش ٭ (اردو)
پردہ چہرہ اور رخسار سے اٹھانا۔

برافگندن رسم استعمال۔ بمعنی موقوف کردن (۲۲۲۶)
رسم باشد متعلق بمعنی پنجم برافگندن وسندش از
حکیم ثنائی ہمانجا گذشت (اردو) رسم کو موقوف کرنا۔

برافگندن نقاب استعمال بمعنی برداشتن (۲۲۲۸)
نقاب باشد واین متعلق است بمعنی اول
برافگندن (خواجہ شیراز ہ) چو گل نقاب بہ
افگندہ مرغ ہو ہو زدہ ٭ ز منہ ز دست پیالہ
چہ میکنی ہی ہی ٭ (اردو) نقاب اٹھانا۔

(۲۲۲۷) **برافگندن نقاب از چہرہ و روو عذار** مصدر اصطلاحی
بمعنی برداشتن نقاب باشد متعلق بمعنی اول (برافگندن)۔
(انوری ہ) ای چون دل شب جوانی وراحت وتاب
از روی سفیدہ دم برافگند نقاب ٭ (صائب ہ)
کباب ناز کو دل آتشی ہموار می خواہد ٭ برافگن از عذار خود نقاب آہستہ
آہستہ (اردو) چہرہ وغیرہ سے نقاب اٹھانا۔

براق بقول شمس بالضم لغت فارسی است بمعنی مرکبی کہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ
وسلم شب معراج بران سوار شدند وقیل بالضم اسپ بہشتی کہ حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم بران سوار شدہ تا مسجد اقصے رفتہ بودند بوقت معراج وازانجا بپر جبریل تا سدرۃ المنتہی
وازانجا بر خیزرم تا کرسی وازانجا بر فرف تا عرش (انوری ہ) باش تا بر براق نطق دہد ٭ رائض نفس
ناطقش رازین ٭ **مؤلف** عرض کند کہ براق بالضم بروزن غراب لغت عرب است۔
صاحبان منتہی الارب ومنتخب می فرمایند کہ آن کلانتر از خر وخردتر از استر بود۔ فارسیان استعمالش
در فارسی کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) براق۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ ایک مشہور بہشتی
(خچر سے چھوٹا۔ گدھے سے بڑا) چوپایہ جس پر شب معراج کو رسول مقبول سوار ہوئے۔

براق آوردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از بیان معنی ساکت واز سند پیش کردہ اش

بمعنی حاضر کردن براق است (ملّا جامی ۵)
پسیچ راه عرشت کردم اینک ؛ براق برق سیر
آوردم اینک ؛ (اردو) براق حاضر کرنا۔ براق لانا

براق برق تاز استعمال۔ بقول ضمیمۂ برہان و بحر کنایہ از اسپ جلد رونده دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی است بمعنی براق تیز رو۔ اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که براق را بر سبیل مجاز بمعنی اسپ گرفته اند (اردو) تیز رو گھوڑا۔ مذکر

براق جم اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ضمیمۂ ناصری و ضمیمۂ جہانگیری و انند و رشیدی (۱) کنایہ از بادی است که تخت سلیمان علیہ السلام را می برد صاحب جامع فرماید که کنایہ از بادی که بحضرت سلیمان مسخر بود (ابو الفرج ۵) ای باد
ہوای براق جم ؛ ای قاصد روم ای رسول چین ؛
مؤلف عرض کند که جم بقول برہان بفتح اول و سکون ثانی بمعنی پادشاه بزرگ باشد و نام سلیمان علیہ السلام و جمشید ہم ولیکن در جائیکه بانگین و وحش و طیر و دیو و پری گفته می شود مراد از سلیمان علیہ السلام است و در جائی که با جام و پیاله مذکور می گردد مراد از جمشید و انجاکه با آئینه و سد نام برده می شود اسکندر مراد باشد (انتہی) پس براق جم مرکب اضافی است بمعنی براق سلیمان (اردو) براق جم فارسیون نے اُس ہوا کا نام رکھا ہے جو سلیمان علیہ السلام کی مسخر تھی۔

(۲) براق جم۔ بقول ضمیمۂ ناصری کنایہ از اسپ صاحب شمس گوید که بمعنی اسپ جم باشد دیگر کسی از اہل لغت ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که بمجاز باشد (اردو) جمشید کا گھوڑا۔ مذکر۔

براق چہارم فلک اصطلاح۔ بقول ضمیمۂ برہان و بحر و انند و ہفت (۱) کنایہ از آفتاب است **مؤلف** عرض کند که مرکب اضافی است (اردو) دیکھو آفتاب کے دوسرے معنے

(۲) براق چہارم فلک۔ بقول ضمیمۂ برہان و
بحر کنایہ از فلک ہفتم ہم گفتہ اند صاحب مؤیّد
بحوالۂ ادات فرماید کہ ای آسمان ہفتم و فرماید کہ
در اصطلاحات و قنیہ ہم بدین معنی آوردہ اند
لیکن اگر آفتاب را می گفتی روا بودی مؤلّف
گوید کہ معنی حقیقی ہیچ تعلق با کنایہ ندارد و محققین بالا
سند استعمال ہم پیش نکردہ اند و معاصرین عجم ہم بر زبان
ندارند۔ موافق قیاس نیست و غیر از تسامح نباشد
(اردو) ساتوان آسمان۔ مذکّر۔

(۲۴۲) **براق در لگام کشیدن** استعمال بمعنی تحکیم کردن براق (ابو رجا
غزنوی ۵) سپیدہ دم چو خط نور بر ظلام کشند۔ براق خسرو سیارہ
در لگام کشند (اردو) براق کو لگام دینا۔

براکوہ بقول برہان و جامع و جہانگیری و رشیدی و ناصری و سراج و شمس و انند بفتح اوّل
و ضم کاف و سکون واو و ہا نام کوہے است کہ ما بین مشرق و جنوب قصبہ روش واقع است
از ولایت فرغانہ نزدیک باندجان (حکیم نزاری قہستانی (از جہانگیری ۵) وقت برچیدن گوزا
ببراکوہ رود ز بہ کشِ باز ببین درہ رود و ز کونش ز مؤلّف عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این متحقق
نشد کہ لفظ برا بچہ معنی بر کوہ زیادہ کردہ اند و جا دارد کہ الف زائد باشد و برکوہ بمعنی بالای کوہ
باشد و نظر بر بلندی این کوہ بدین نام موسوم شدہ (اردو) براکوہ فارسی مین ایک پہاڑ کا
نام ہے جو قصبۂ روس کے جنوب و مشرق کے درمیان واقع ہے۔ اسم مذکّر۔

براماسیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
لغت فارسی است بمعنی منفوخ گشتن مانند
خمیر و عجین و دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این
نکرد مؤلّف عرض کند کہ بزیادت کلمۂ بر مزید علیہ
آماسیدن است و بس (اردو) دیکھو آماسیدن۔

براماہیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
مرادف براماسیدن کہ گذشت دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلّف عرض کند کہ اگر

سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ مبدّل (براماسیدن)
است کہ سین مہملہ بہ ہای ہوّز بدل شود چنانکہ
خروس و خروہ و راس و راہ (اردو) دیکھو
براماسیدن۔

براماہیدن | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
مرادف براماسیدن و براماہیدن است کہ گذشت
و دیگری از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد
کہ بحذف الف مخفف (براماہیدن) است
و بس (اردو) دیکھو براماسیدن۔

برّان | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم و تشدید را لغت فارسی است بمعنی تیز و بُرّندہ صاحب نوادر بذیل بریدن ذکر این کردہ گوید کہ بمعنی قطع کنندہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ اسم حال است از مصدر بریدن کہ می آید ضرورت نداشت کہ محقق اوّل الذکر این را بطور اسم جامد بیان کند (اردو) تیز۔ بقول آصفیہ۔ نقیض کند۔ دھاردار۔ نوکدار۔ باڑھ دار۔ کاٹنے والا۔ بُرّان۔ برندہ۔

برانداختن | بقول موارد و نوادر (۱)
خراب کردن و منہدم ساختن (ملّا نظیری نیشاپوری
؎) دل ما کیست کہ سرگشتۂ رویت باشد ؎ خانہا
ز شکر خندہ برانداختۂ ؎ (مولانا لسانی ؎) باز
از چشم ترم خانہ برانداخت فراق ؎ آتشی دامن
خونین جگر انداخت فراق ؎ **مؤلف** عرض کند
کہ مجرّد (برانداختن) مزید علیہ انداختن است
بزیادت کلمۂ بر بر مصدر انداختن و (برانداختن
خانہ) کہ می آید از ہمین است (اردو) خراب
کرنا۔ منہدم کرنا۔

(۲) برانداختن۔ بقول موارد موقوف و نابود
کردن (نظامی ؎) چو بشکست از ہیربد پشت راست
برانداخت آئین زردشت را ؎ (حزین ؎)
دل نامہربانت کینۂ عاشق چرا دارد ؎ اگر رسم وفا

عیب است از عالم براندازم ؎ مؤلف عرض
کند کہ ہمان مزید علیہ انداختن چنانکہ بمعنی اول
مذکور شد و (برانداختن آئین و رسم) کہ در ملحقات می آید
متعلق بہ ہمین (اردو) موقوف کرنا۔ مٹانا۔
(۳) برانداختن۔ بقول نوادر و موارد سگالیدن
و اندیشیدن (شیخ نظامی گنجوی ؎) حسابی کہ
خاقان برانداختی ؎ بفرمان او کار او ساختی ؎
(دولہ ؎) یکی چارہ باید برانداختن ؎ بتز ویر
مردم خوری ساختن ؎ مؤلف عرض کند کہ
بمعنی بعمل آوردن و تجویز کردن است و (برانداختن
حساب و چارہ) کہ می آید متعلق بہ ہمین (اردو)
عمل میں لانا۔ تجویز کرنا۔
(۴) برانداختن۔ بقول بہار بمعنی برداشتن
صاحب فرہنگ فدائی فرماید کہ بمعنی برداشتن
یا بلند کردن باشد (ظہوری ؎) نسیم بخت کو تا پردہ
از روئے براندازد ؎ دل مژگان پرستم سینہ بر خنجر
اندازد ؎ مؤلف عرض کند کہ مراد از دور کردن
ہم و مصدر (برانداختن پردہ از رو) کہ می آید متعلق
بہ ہمین (اردو) اُٹھانا۔ ہٹانا۔ دور کرنا۔
(۵) برانداختن۔ بقول موارد غارت کردن۔
(نظامی ؎) ہمان ملک بردہ برانداختند ؎ یکے
شہر پر گنج پرداختند ؎ دیگر کسی از محققین مصادر
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ متعلق است
بمعنی اول کہ گذشت و ضرورت نداشت کہ
این را بمعنی غارت کردن قائم کنند و (برانداختن
ملک) کہ می آید از قبیل (برانداختن خانہ) باشد
و بس (اردو) دیکھو برانداختن کے پہلے معنے۔
(۶) برانداختن۔ بقول موارد بمعنی بند کردن و
باز داشتن و بحوالہ بہار فرماید کہ کنایہ از ماندہ کردن
(خواجہ نظامی ؎) ہمان شیر دل مرد برانداختش ؎ کہ شکارے
زبون بود بشناختش ؎ دیگر کسی از محققین مصادر
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ بجائے معنی
دوم است کہ گذشت و مصدر (برانداختن
دم) کہ می آید متعلق است بہ ہمین (اردو)

بند کرنا۔ روکنا۔

(۷) برانداختن - بقول فدائی دور افگندن چیزے
است از جاے خودش - دیگرکسی از محققین مصادر
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی چہارم
است چنانکہ ما اشارۂ آن کردہ ایم (اردو) دیکھو
برانداختن کے چوتھے معنے۔

(۸) برانداختن - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بمعنی برافگندن و فروافگندن باشد دیگرکسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ ہمین است
بمعنی حقیقی انداختن کہ مرادف افگندن است
وکلمہ بر ہیچ معنی نہ کند وسند این از عرفی بر معنی دوازدہم
این می آید (اردو) پھینکدینا۔ ڈالدینا۔

(۹) برانداختن - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بمعنی پریشان و پراگندہ کردن دیگرکسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مشتاق
سند استعمال می باشیم و مجاز معنی ہشتم باشد (اردو)
پراگندہ کرنا۔ پریشان کرنا۔

(۱۰) برانداختن - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بمعنی شکست دادن دیگرکسی از محققین مصادر
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ معنی مراد نیست
یعنی اگرکسی کسی را برزمین برانداخت گویا شکست
داد و او را مغلوب کرد - (اردو) شکست دینا۔
مغلوب کرنا۔

(۲۴۲۱) (۱۱) برانداختن - بہ تحقیق ما - بمعنی ریختن چون
خون برانداختن (عرفی ؎) خندہ کہ جام جم بگریاند تر
گریہ شیشہ خون برانداز د ؏ (اردو) خون بہانا۔

(۲۴۲۲) (۱۲) برانداختن بہ تحقیق ما بمعنی ترک کردن
و جا دارد کہ متعلق کنیم با معنی چہارم کہ دور کردن است
(عرفی ؎) عشق گوتا خرد برانداز د ؏ عود شوقی
بجمر اندازد ؏ (اردو) ترک کرنا۔ دور کرنا۔
دیکھو چوتھے معنے۔

(۲۴۲۳) (۱۳) برانداختن بہ تحقیق ما - بمعنی بیرون آوردن
وظاہر کردن باشد (انوری ؎) ہر شراری کہ برانداخت
دل از روے دہن ؏ برفلک دیدم رخشان شدہ

انجم کردار ؎ (خاقانی؎) گر کسی شب عزاب وار
از حلق ؎ بیضۂ آتشین براندازد ؎ (اردو)
نکالنا۔ ظاہر کرنا۔

(۲۴۳) **برانداختن آئین** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی موقوف کردن آئین باشد متعلق بمعنی دوم
برانداختن وسندش از کلام نظامی ہمدرانجا گذشت
و (آئین برانداختن) بجایش مذکور شد (اردو)
دیکھو آئین برانداختن۔

(۲۴۴) **برانداختن اشک** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی ریختن اشک باشد متعلق بمعنی یازدہم بر
انداختن کہ گذشت وہمین است (اشک برانداختن)
کہ بجایش مذکور شد (ظہوری؎) چون ظہوری
در آرزوی نثار ؎ اشک رشک گہر براندازد ؎
(اردو) آنسو بہانا۔ اشک ٹپکانا۔ دیکھو اشک
برانداختن۔

(۲۴۵) **برانداختن بال و پر** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی برافگندن و فرو ریختن بال و پر باشد متعلق
بمعنی ہشتم برانداختن کہ گذشت وجا دارد کہ این را
بمعنی یازدہم متعلق کنیم۔ مرادف (بال و پر انداختن)
کہ بجایش مذکور شد۔ (ظہوری؎) اوج پرواز
شان اگر کمال ؎ نرسد بال و پر براندازند ؎ (اردو)
دیکھو بال و پر انداختن۔

(۲۴۶) **برانداختن بنیاد** مصدر اصطلاحی بمعنی
خراب کردن ومنہدم ساختن بنیاد باشد متعلق
بمعنی اوّل برانداختن کہ گذشت (حافظ؎)
اگر غم لشکر انگیزد کہ خون عاشقان ریزد ؎ من و ساقی
بہم سازیم و بنیادش براندازیم ؎ (اردو)
بنیاد منہدم کرنا۔ خراب کرنا۔

(۲۴۷) **برانداختن بیضہ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
بیضہ نہادن متعلق است بمعنی سیزدہم برانداختن
وسند این از خاقانی ہمدرانجا گذشت (اردو)
انڈا دینا۔

(۲۴۸) **برانداختن پردہ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
برداشتن پردہ باشد متعلق بمعنی چہارم برانداختن

کہ مذکور شد (میر خسروؒ) پردہ برانداز کہ چون لاشوم تو پردہ کشای ورا لاشوم تو سند دوم از ظہوری بر معنی چہارم گذشت (اردو) پردہ اٹھانا

برانداختن چارہ مصدر اصطلاحی - بمعنی اندیشیدن وتجویز کردن چارہ کار باشد متعلق بمعنی سوم برانداختن کہ گذشت وسندش از کلام نظامی ہمدر انجا گذشت (اردو) چارہ کا سوچنا - تجویز کرنا۔ (۲۷۹۰)

برانداختن حساب مصدر اصطلاحی - بمعنی بعمل آوردن حساب باشد متعلق بمعنی سوم برانداختن وسندش از کلام نظامی گنجوی ہمدر انجا مذکور شد (اردو) حساب کرنا۔ (۲۷۹۱)

برانداختن خانمان مصدر اصطلاحی بمعنی خراب کردن ومنہدم ساختن خانمان باشد متعلق بمعنی اول برانداختن وسندش از کلام نظیری نیشاپوری ہمدر انجا گذشت (اردو) خانمان خراب کرنا - برباد کرنا۔ (۲۷۹۲)

برانداختن خانہ مصدر اصطلاحی - بمعنی خراب کرنا ومنہدم ساختن خانہ باشد مرادف (برانداختن خانمان) متعلق بمعنی اول انداختن وسندش از مولانا لسانی ہمدر انجا مذکور شد (اردو) گھر برباد کرنا۔ (۲۷۹۳)

(۲۷۹۴) **برانداختن خرد** مصدر اصطلاحی - بمعنی ترک کردن خرد باشد سند این از عرفی بر معنی دوازدہم برانداختن گذشت (اردو) عقل کھو دینا عقل سے ہاتھ دھونا۔

(۲۷۹۵) **برانداختن خون** مصدر اصطلاحی بمعنی ریختن خون باشد متعلق بمعنی یازدہم برانداختن (ظہوریؒ) کو را چون بلالہ بطراز ندتو خون دل تاکہ براندازند تو وسند دیگر از عرفی شیرازی ہمانجا گذشت (اردو) خون بہانا۔

(۲۷۹۶) **برانداختن دم** مصدر اصطلاحی - بمعنی بند کردن دم وکنایہ از موقع سخن ندادن ومراد از عاجز کردن است متعلق بمعنی ششم برانداختن وسندش از خواجہ نظامی ہمدر انجا گذشت (اردو) دم بند کرنا - بقول آصفیہ - خاموش کرنا - منہ بند کرنا

خوف کے مارے بات نہ نکلنے دینا۔

(۲۴۴۷) **برانداختن رای** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی قائم کردن رای باشد متعلق بہ معنی سوم برانداختن بسبیل مجاز (شیخ نظامی ؎) برانداز رائی کہ یاری دہد ؛ ازین ہشتم رستگاری دہد (اردو) رائے قائم کرنا۔

(۲۴۴۸) **برانداختن رسم** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی موقوف کردن و بند کردن رسم باشد متعلق بمعنی دوم برانداختن و مرادف (برانداختن آئین) (حافظ ؎) وگر رسم فنا خواہی کہ از عالم براندازی ؛ بیفشان تا خرد ریزد ہزاران جان ز ہر مویت ؛ (عرفی ؎) سربسر شکوۂ ستم گردد ؛ رسم شرم از جہان براندازد ؛ (اردو) رسم موقوف کرنا دیکھو برانداختن آئین۔

(۲۴۴۹) **برانداختن سر** مصدر اصطلاحی متعلق بمعنی چہارم (برانداختن) کہ گذشت (ظہوری ؎) از سر ذوق سر بجای کلاہ ؛ در نشاط خبر براندازند ؛ (اردو) سر گرانا۔ سر اچھالنا۔

(۲۴۵۰) **برانداختن شرار** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی بیرون آوردن و ظاہر کردن شرار باشد۔ سند این بمعنی سیزدہم (برانداختن) مذکور شد (اردو) چنگاریاں جھاڑنا۔

(۲۴۵۱) **برانداختن کلہ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی بلند کردن کلاہ در ہوا و بوجد آمدن متعلق بمعنی چہارم برانداختن (خاقانی ؎) دل بسودای تو سر انداز دہ ؛ سر ز عشقت کلہ برانداز دہ ؛ (اردو) وجد کرنا۔ ٹوپی اُچھالنا۔

(۲۴۵۲) **برانداختن مُلک** مصدر اصطلاحی بمعنی برباد کردن ملک باشد متعلق بمعنی پنجم برانداختن کہ گذشت و سندش از کلام نظامی ہم در انجا مذکور شد از قبیل (برانداختن خانمان و خانہ) (اردو) ملک برباد کرنا۔

(۲۴۵۳) **برانداختن نظر** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی برافگندن نظر باشد و کنایہ از دیدن متعلق بمعنی ہشتم برانداختن کہ گذشت (ظہوری ؎) عاشقان

چون نظر برانداز ند ﴿ پا فشارند وسر براندازند ﴿ (اردو) نظر ڈالنا۔ بقول آصفیہ۔ سرسری طور سے دیکھنا۔ نگاہ کرنا۔ دیکھنا۔

برانداختن نقاب | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی برداشتن نقاب باشد متعلق بمعنی چہارم برانداختن که گذشت (ہمان برانداختن پرده) که مذکور شد (ظہوری ؏) دیدہا بر خویش دوزم چون براندازد نقاب ﴿ در تماشاگاه او دیدند حیران نومی ﴿ (اردو) نقاب الٹنا۔ نقاب اٹھانا۔ (دیکھو رازرخ نقاب کشیدن) (۳۴۵۴)

برانداختن نیشتر | اصطلاح۔ بمعنی نیشتر زدن (۳۴۵۵)

و متعلق بمعنی ہشتم (برانداختن) (ظہوری ؏) حسرت غمزه چون خورند فرد ﴿ بنفس نیشتر براندازند (اردو) نشتر چبھونا۔ نشتر دینا۔ نشتر لگانا۔ بقول آصفیہ نشتر مارنا۔ فصد کھولنا۔ (داغ ؏) ظالم تری نگہ نے کیا کام ہی تمام ﴿ نشتر چبھوتے ہین تو رگ جان کو چھیڑ کر

برانداز | اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و انند کنایہ از خرچ که مقابل دخل است (خواجہ نظامی ؏) باندازه کن براندازِ خویش ﴿ که باشد میانہ نہ اندک نہ بیش ﴿ مؤلف عرض کند که مخفف (براندازه) و کنایہ از خرچ باشد که باندازه کنند دیگر ہیچ (اردو) خرچ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر نقیض آمد۔ اٹھاؤ۔ اٹھانا۔ گت

برانداف | بقول برہان و ناصری و انند بضمّ اوّل وسکون نون و دال بی نقطہ بالف کشیده و بفای زده رودہای انسان و حیوانات دیگر را گویند و بقول جہانگیری بفتح ثانی و بقول جامع بروزن سخن باف۔ صاحب شمس گوید که در سکندری این لفظ را بمعنی مذکور در کاف آورده۔ خان آرزو در سراج فرماید بر وزن گل اندام باشد **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است بخیال ما بضمّ بای فارسی وسکون ثانی و فتح الف وسکون نون صحیح است که اصل این (پُر اَنداز) باشد بزای ہوّز در آخرش۔ فارسیان بقاعدهٔ خود بای فارسی را بموحده و زای ہوّز را به فا بدل کرده (برانداف) کردند چنانکه اسپ و اسب۔ زغند و فغند و اگر بکاف عربی آخرہم گیریم ہمان مبتدل

کذا ے ہوز بکاف ہم بدل شود چنانکہ مزیدن وکمیدن و (بہ انداختن) بقول برہان بمعنی پرمہرہ گردن یعنی خوردن پُر وگردانیدن از معدہ آمدہ وتبہرکی آنرا (اوخشی) گویند وآن دلیل ہضم شدن طعمہ باشد پس (برانداز) حاصل بالمصدرش ومجازاً بمعنی رودہ ہا مستعمل شد (اردو) آنتین بقول آصفیہ۔ اسم مؤنث۔ رودہا۔ انتڑیان۔

بران دل استعمال۔ بقول بہار وبحر وانند بمعنی بران عزم و بران ارادہ باشد (نظامی ؎) بران دل کہ خون ریزہ دارا کنند ٭ بروکین خود آشکارا کنند ٭ (میرخسرو ؎) بران دل شدکہ آرد در برش بر ٭ خوردزان شاخ نازک میوۂ تر ٭ **مؤلف** عرض کندکہ ہمین استعمال باالف ممدودہ سوم بجایش گذشت (اردو) دیکھو برآن دل۔

براندن بورغ استعمال بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاچار نام شہری است کہ آنرا براندن برگ گویند **مؤلف** عرض کندکہ مفرّس (بیڈن برگ) است واین مستقر صوبہ ایست در جرمن دیگرہیچ (اردو) بیڈن برگ ایک شہر کا نام ہے جو جرمن مین واقع ہے۔ مذکر۔

بران سر استعمال بقول بہار وانند وبحر وغیاث بمعنی بران عزم و بران ارادہ مرادف بران دل کہ گذشت (خواجہ شیراز ؎) بران سرم کہ ننوشم می وگنہ نکنم ٭ اگرموافق تدبیرمن بود تقدیر ٭ **مؤلف** عرض کندکہ ہمین اصطلاح باممدودہ گذشت وتعریف آن ہم درانجا کردہ ایم کہ باالف ممدودہ گذشت۔ ممدودہ ازکثرت استعمال بدل شد بہ الف مقصورہ دیگرہیچ (اردو) ازکثرت استعمال ممدودہ بہ مقصورہ بدل شد (اردو) دیکھو برآن سر۔

مثل این ہمانست

بران عقل ودانش بباید گریست
کہ آمد بود نوزدہ خرچ بیست

دیکھو (برآن عقل و دانش بباید گریست)

برانغار (اصطلاح) بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بضم بای موحّدہ لغت ترکی است بمعنی فوج جانب دست راست کہ بعربی آنرا میمنہ گویند۔ صاحب غیاث بر برنغار بحوالۂ لغات ترکی فرماید کہ بضمتین و غین معجمہ و رای مہملہ بترکی نام فوجی کہ بروز جنگ جانب دست راست بادشاہ استادہ باشد **مؤلّف** عرض کند کہ فارسیان استعمال این کردہ اند و بس (اردو) میمنہ۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ فوج کا وہ حصّہ جو لڑائی میں بادشاہ یا سپہ سالار کے داہنے ہاتھ پر ہو۔ داہنے بازو کی فوج۔

بر انگشت پیچیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ و بحر (۱) یاد داشتن۔ بہار گوید کہ چون ہر چیزی کہ بر انگشت پیچیدہ می شود۔ ہر وقت در نظر می باشد گویا خویشتن را یاد می دہد (میرزا صائب) آن ستمگر از نگاہ دور رنجیدن نداشت ؎ این گناہ سہل بہ انگشت پیچیدن نداشت ؎ صاحب انند ہمزبان بہار **مؤلّف عرض کند** کہ رسم قدیم است کہ چون خواہند کہ چیزی را یاد دارند رشتہ را بر انگشت می پیچند یا گرہ بر رومال دستی زنند و متقدّمین عجم زخم بر انگشت ہم میزدند بلکہ لیمو را سوراخ زدہ بر زخم انگشت می پوشیدند تا بوسیلۂ آن چیزی کہ در خیال است از ان غفلت نہ شود و معاصرین روشن خیال آنرا با قلم سرما بر آستین می نویسند یا در کتاب کوچک یادداشت کہ در جیب می باشد سابقی حال مرادف رشتہ بانگشت بستن و پیچیدن) است کہ می آید و این مخفف آن باشد (اردو) دکن میں کہتے ہیں (پلّو میں گرہ دینا) یعنی کسی بات کو یاد رکھنا۔ بھول نہ جانا۔ صاحب آصفیہ نے صرف (گرہ دینا) پر لکھا ہے۔ یاد رکھنا۔

(۲) بر انگشت پیچیدن۔ بقول وارستہ و بحر مشہور کردن (سنجر کاشی ؎) تا اشک مرا غیر بانگشت

نہ پیچید ز شہباز خدا می طلبم ماتم خویشان ز بہار ہمین سندرا برای معنی اوّل آورده و ازین معنی سکوت ورزیده صاحب انند ہمزبان بہار مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است مقصود از ہمیشہ پیش نظر داشتن و نظر گماشتن بر چیزی) نہ مشہور کردن چنانکہ محققین مقدم الذکر خیال کرده اند۔ (اردو) ہمیشہ پیش نظر رکھنا۔ دکن مین کہتے ہین آنکھ لگائے رہنا تاکنا۔ بقول آصفیہ چھپکر دیکھنا

برانگیختن بقول بحر (۱) تحریص کردن و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این برانگیزد صاحب انند گوید کہ بمعنی بر آ غالیدن باشد (ظہوری ؎) ز ن کمانخانہ ابروست قضا صید افگن ز خوش برانگیختہ ترک قدر انداز تراز مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ انگیختن است بمعنی شانز دہمش و بس کہ کلمہ بر در اوّل این زائد کرده اند۔ ہیچ معنی نکند۔ و مضارع این (برانگیزد) بود۔ خای معجمہ بہ زای ہوّز بدل شد چنانکہ فراخ و فراز۔ مرادف بر آغالیدن (اردو) برانگیختہ کرنا۔ بقول آصفیہ۔ اُکسانا۔ بھڑکانا۔ اُبھارنا۔ اغوا دینا۔ بہکانا۔

(۲) برانگیختن۔ بقول بحر فرستادن شخصی را بر کاری و چیزی مؤلف عرض کند کہ حیف است کہ سند استعمال پیش نہ بقد و بصورت وجود سند توانیم عرض کرد کہ مجاز معنی اوّل است کہ آماده کردن برای کاری و فرستادن شخصے بہ کاری ہر دو قریب بمعنی یکدیگر است و متعلق بمعنی یازدہم انگیختن بزیادت کلمہ بر بران (اردو) کسی شخص کو کسی کام کے لیے بھیجنا۔

(۳) برانگیختن۔ بقول بحر دور کردن (ظہوری ؎) سر در جاذب محبت کہ دلربا بایدا ز بروز حشر ز آغوش ما برانگیزند ز مؤلف عرض کند کہ اگرچہ ایمعنی بر معنی پانزدہم انگیختن ہم مذکور شد ولیکن سند کہ پیش شده متعلق است بمعنی برخیزانیدن اندر نصوص مرادف معنی دوازدہم انگیختن باشد کہ گذشت (اردو)

دور کرنا بقول آصفیہ ۔ الگ کرنا ۔ القط کرنا ۔ جدا کرنا ۔ خارج کرنا ۔ ہٹانا (رشک ہ) جو شکوہ دل نالان حضور کرتے ہین ؎ ہم اس فساد کو پہلو سے دور کرتے ہین ؎ اور بلحاظ معنے آخر اُٹھانا ۔

(۴) برانگیختن ۔ بقول بحر دور شدن (ظہوری ہ) برانگیز از راہ شبگیر گردی ؎ کہ برجبہ صبح منزل نشیند ؎ مؤلف عرض کند کہ بمعنی بلند کردن است کہ بر معنی ششم می آید و اگر کشان کشان بسوی معنی بحر بریم بمعنی دور کردن باشد نہ دور شدن (اردو) بلند کرنا ۔ دکھو (برانگیختن کے چھٹے معنے ؛

(۵) برانگیختن ۔ بقول بحر پیدا کردن (ظہوری ہ) ای قطرہ بی آب برانگیز سحابی ؎ از گریہ پر شور کہ عمان گلہ دارد ؎ مؤلف عرض کند کہ متعلق باشد بمعنی اوّل یا دوم انگیختن کہ بجایش گذشت (اردو) پیدا کرنا ۔ بقول آصفیہ ظاہر کرنا ۔ موجود کرنا ۔

(۶) برانگیختن ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی بلند کردن ۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ معنی اوّل انگیختن کہ بجایش مذکور شد و کلمہ بر تائید معنی کند (اردو) بلند کرنا ۔ دکھو انگیختن کے پہلے معنے

(۷) برانگیختن ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی برکشیدن باشد ۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ انگیختن بمعنی پنجمش کہ گذشت (اردو) کھینچنا دکھو انگیختن کے پانچوین معنے

(۲۴۵۵) **برانگیختن از آغوش** مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی خیزاندن از آغوش باشد متعلق بمعنی سوم برانگیختن و سندش از کلام ظہوری ہمدر انجا گذشت (اردو) آغوش سے اُٹھانا ۔ پہلو سے اُٹھانا ۔

(۲۴۵۶) **برانگیختن از چیزی** (مصدر اصطلاحی) بمعنی بلند کردن از چیزی باشد متعلق بمعنی ششم برانگیختن و سندش از کلام ظہوری ہمدر انجا مذکور شد (اردو)

کسی چیز سے دور ہونا ۔ دور کرنا ۔

برانگیختن از راہ مصدر اصطلاحی بمعنی بلند (۲۹۹۴)
کردن از راہ باشد و این مصدر خاص است
از مصدر عام (برانگیختن از چیزی) کہ گذشت
(اردو) کسی چیز سے بلند کرنا ۔ اٹھانا ۔

برانگیختن سحاب مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی (۲۹۹۵)
پیدا کردن سحاب باشد متعلّق بمعنی پنجم یا ششم
برانگیختن و سندش از کلام ظہوری ہمدر انجا گذشت
(اردو) ابر پیدا کرنا ۔ ظاہر کرنا ۔

(الف) **برانگیختن گرد از جوبار** (مصادر اصطلاحی
(ب) **برانگیختن گرد از چیزی** (الف) کنایہ باشد
از کار عجیب و ناممکن کردن و برباد کردن و (ب)
بمعنی خیزاندن و بلند کردن بمعنی حقیقی متعلّق بہ
معانی سوم و ششم برانگیختن مرادف (برآوردن
گرد از چیزی) کہ گذشت (ظہوری ــہ) بگاہ گریہ گرد
از جوبار رگ برانگیزم ؎ خوش آن کز گریہ گاہ خود
جگر افسردہ می آید ؎ مخفی مباد کہ در کلام ظہوری
مصدر (ب) بمعنی حقیقی است و مصدر (الف)
بمعنی مجازی کہ کنایہ باشد و تخصیص جوبار اصلا
نباشد در (الف) کہ با آب و چشمہ و رود
و امثال آن ہم استعمال توان کرد (اردو) (الف)
عجیب اور ناممکن کام کرنا ۔ برباد کرنا (ب)
کسی چیز سے دھول اڑانا ۔ گرد اڑانا ۔

برانگیزانیدن بقول بحر متعدّی برانگیختن
باشد و فرماید کہ کامل التّصریف است مؤلّف
عرض کند کہ فارسیان بقاعدۂ خود انگیزیدن را کہ
لازم و متعدّی بیک مفعول است متعدّی بدو
مفعول کردہ اند و بزیادت کلمۂ بر مزید علیہ انگیزانیدن
است کہ بجائے خودش گذشت (اردو) دیکھو
برانگیختن اور یہ تمام معانی ہیں اُس کا متعدّی ہے
دیکھو انگیزانیدن ۔

برانگیزیدن بقول بحر ۔ مرادف برانگیختن
باشد و فرماید کہ کامل التّصریف است و مضارع
این برانگیزد مؤلّف عرض کند کہ مزید علیہ

انگیزیدن باشد کہ بجای خودش گذشت کلاً بر در اوّلش زیادہ کردہ اند و بس و مرادف	برانگیختن بہمہ معانیش (اردو) دیکھو برانگیختن کے کل معنے۔

برانہ بقول سروری و برہان و جامع و سراج بفتح اوّل و نون بروزن زمانہ نام شہری مدینہ ایست (حکیم عنصری ہ) سپہ کشید چہ از تازی و چہ از بلغار ؛ چہ از برانہ چہ از بابکند و از فاراب **مؤلّف** عرض کند کہ حیف است کہ وجہ تسمیۂ این معلوم نہ شد و تعریف مزید این شہر ہم بدست نیامد۔ (اردو) برانہ فارسی مین ایک شہر کا نام ہے۔ مذکر۔

برانی بالفتح و کسر نون۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ لغت فارسی است (۱) بمعنی ظرف گلین یا آوند چینی کہ دران گلہا و شکر و شیرینی و ادویہ نگہدارند دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلّف** عرض کند کہ بتحقیق ما مرکّب است از لفظ پُر و الف و نون زائد یعنی پران بالضّم مزید علیہ پُر۔ تحتانی آخرہ برای نسبت یعنی چیزی کہ منسوب بہ پُری است کاسہ و ظرفی باشد۔ بای فارسی را بعربی بدل کردند چنانکہ تپ و تب۔ فارسیان ناواقف از حقیقت ماخذ و محاورۂ خود این را بالفتح اوّل استعمال کردند اسم جامد فارسی زبان است (اردو) وہ چینی یا مٹّی کا برتن جس مین شکر اور شیرینی وغیرہ رکھتے ہین۔

(۲) برانی۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بضمّ اوّل و تشدید ثانی بمعنی قطع و برّش باشد کہ یای مصدری بلفظ برّان زیادہ کردہ اند (ظہوری ہ) نماند در دم شمشیر غمزہ برّانی ؛ جگر شگافی مژگان دشنہ ساز گذشت ؛ **مؤلّف** عرض کند کہ ہم او بر لفظ برّان کہ بالضّم و تشدید گذشت بمعنی تیز و بُرّندہ نوشتہ و ما ہمہ را انجا حقیقتش بیان کردہ ایم پس جز این نباشد کہ یای مصدری

ورآخرش زیادہ کردہ بمعنی حاصل بالمصدر یعنی بُرش استعمال کردہ اند و مجازاً بمعنی تیزی۔ مخفی مباد کہ بُرّان اسم حال است از مصدر بریدن و فارسیان بزیادت یای مصدری بر اسم حال بمعنی حاصل بالمصدر برش استعمال کردند و این قاعدۂ جدید بنظر آمد برای حاصل بالمصدر۔ ورای قواعد مرتوجہ کہ صراحتش برلفظ (آموی) گذشت و برلفظ (حاصل بالمصدر) می آید و این قاعدۂ جدید کہ درین لفظ بنظر آمد از قبیل (ارزانی) است کہ بجایش گذشت کہ آن ہم ورای قواعد متذا ولہ حاصل بالمصدر بود (اردو) بُرّش۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ بالتشدید۔ کاٹ۔ تیزی۔

برانیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم لغت فارسی است بمعنی بوسہ دادن دیگر کسے از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ جزین نیست کہ اسم مصدر این بران لغت سنسکرت است کہ بقول ساطع بفتح اوّل بمعنی محبوب و معشوق آمدہ و فارسیان بای فارسی را بہ بای عربی بدل کردند چنانکہ اسپ و اسب و بزیادت یای معروف و علامت مصدر دن مصدری ساختند کہ در محاورۂ عجم بالضم بمعنی بوسہ دادن مستعمل شد و این کنایہ باشد (اردو) بوسہ دینا۔ دیکھو داکردن بوسہ۔

براو بقول برہان بفتح اوّل وسکون آخر کہ واو باشد طائفہ را گویند از جنس کنّاس و سرگین کش صاحب جامع فرماید کہ طائفہ از کنّاس و سرگین کش را گویند۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ طائفہ کہ کنّاسی و سرگین کشی کنند صاحبان ناصری و انند و ہفت ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ مخفف (برآور) است بحذف رای مہملہ۔ و معنی حقیقی این بیرون کنندہ و مراد از صاف و پاک کنندہ کہ سرگین و خاشاک را دور کند دیگر ہیچ و جادار دکہ این را مخفف (برازر) گیریم کہ وا و نسبت بر لفظ

برآز زیادہ شد چنانکہ ہندو وپس ازان زای آخر حذف شدہ برآو باقی ماند و برآز بمعنی سرگین بر معنی ہفتمش مذکور شد واللہ اعلم۔ (اردو) خاکروب بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ جاروب کش مہتر۔ کناس۔ بھنگی۔ حلال خور۔

(۱۴۹۰) **براوج آمدن** | اصطلاح۔ بمعنی بلند مرتبہ گردیدن وعروج حاصل کردن باشد (انوری ے) ہرکہ سر بر خاک ایوانت نہد از روی قدر ٭ پایش از تحت الثری براوج کیوان آمدہ است ٭ (اردو) بلند مرتبہ ہونا۔ عروج حاصل کرنا۔

براہ | بقول سروری بہ رای ہملہ بر وزن مباح (۱) زیب ونیکوئی را گویند صاحب برہان گوید کہ بر وزن پگاہ بمعنی خوبی ونیکوئی وآراستگی باشد صاحب ناصری فرماید کہ بر وزن نماز بمعنی برازندگی یعنی زیبندگی ونیکوئی وآراستگی است صاحب رشیدی فرماید کہ بالفتح مرادف برآز باشد کہ گذشت بمعنی زیبائی وآراستگی وفرماید کہ برین قیاس برازش وبرازیدن ومی برازدمی آید صاحب جامع فرماید کہ بر وزن نگاہ خوبی وآراستگی را گویند خان آرزو در سراج فرماید کہ بالفتح مرادف برآز باشد بمعنی زیبیدن وآراستہ بودن وفرماید کہ قوسی برآہ را بالضم تحقیق کردہ صاحبان انند وشمس ہم ذکر این کردہ اند (حکیم عنصری ے) کار زرگر بزر شود براہ ٭ زر بزرگر سپار دکار بخواہ ٭ (حکیم سنائی ے) لاجرم کرد عروسی بہ مدیحت جلوہ ٭ کہ بہ از حور بہشت است گہ حسن وبراہ ٭ (اثیر الدین اخسیکتی ے) مجلس شاہ بدیدم ٭ بران ساز ونسق ٭ صدر درگاہ بدیدم ٭ بران فر وبراہ ٭ **مؤلف** عرض کند کہ برآز بہ ہمین معنی بر معنی دومش گذشت زای ہوز آخرہ بدل شدہ بہای ہوز چنانکہ گوزپشت وکوہ پشت۔ (اردو) دیکھو براز کے دوسرے معنے۔

(۲) براہ۔ بقول برہان وجامع بمعنی خوب ونیکو وآراستہ (حکیم اسدی طوسی ے) بدان گونہ

سالار زار و تباہ ؎ ہمی شد رہی پیشش آمد براہ ؎
(فردوسی ؏) نہ رویش نکوی و نہ رایش براہ ؎
صاحبان ناصری ۔ جہانگیری و انند و شمس ہم ذکر این
کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ مبدل ہمان براز
کہ بمعنی ششمش مذکور شد (اردو) دیکھو براز کے
چھٹے معنے۔

(۳) براہ۔ بقول برہان برازش و برازیدن را
ہم گویند۔ دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد
مؤلف عرض کند کہ جز این نباشد کہ این را
مبدل براز بمعنی اروش۔ اسم مصدر برازیدن
گیریم کہ ذکرش ہم در اینجا گذشت و (برازش)
حاصل بالمصدر برازیدن است پس براہ
مبدل براز را مرادف برازش گفتن بعید از
باریک بینی و بی اعتنائی نسبت قواعد فارسی است
(اردو) دیکھو براز کے دوسرے معنے۔

(۴) براہ ۔ بہ تحقیق ما مخفف (بہ راہ) است (۱۹۲۱)
یعنی بر سبیل و این استعمال بمعنی حقیقی است و سند این

در ملحقات می آید (اردو) راہ پر۔ راستہ پر۔

(۱۹۲۲) **براہ آوردن** | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
بر جادۂ مستقیم قائم کردن و درست کردن باشد
(ظہوری ؎) خواہمش از وفا براہ آور و ؎ بخت
عاشق کہ بیوفاست حریف (اردو) راہ پر لانا
بقول آصفیہ۔ اصلاح کرنا۔ درستی پر لانا۔ نیک
بنانا (قلق ؎) لائے خدا ہی اس بت ظالم کو
راہ پر ؎ چھائی ہوی ہے بے اثری روئے آہ پر ؎

براہ استادن | (مصدر اصطلاحی) بقول بہار
(۱) بمعنی انتظار کشیدن باشد (سالک قزوینی
؎) کبک از حسرت رفتار قیامت زایش ؎ بسکہ
استادہ بہ رہ ریختہ خون بر پایش ؎ صاحب انند
نقل نگارش **مؤلف** عرض کند کہ سند پیش شدہ
برای (بہ رہ ایستادن) باشد عیبی ندارد کہ رہ
مخفف راہ است و بس و (۲) بمعنی حقیقی او ست
(اردو) (۱) انتظار کرنا۔ بقول میر۔ منتظر ہونا
راستہ دیکھنا۔ راہ تکنا (آتش ؎) خود چلو نگا

یار سے لینے جواب خط شوق ٭ اور مین کرتا ہون
دو دن نامہ بر کا انتظار ٭ (۲) راستہ پر کھڑا رہنا۔

براہ افتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار (۱) قریب بانجام رسیدن و روبراہ آمدن
کار صاحب انند گوید کہ قریب بانجام رسیدن
و روبرو آمدن و روبراہ آمدن کار باشد صاحب
بحر فرماید کہ (۲) بمعنی روان شدن است (تاثیر لہ)
بی سرانجامی من خوب براہ افتادہ است ٭ ہیچ وزن
خانۂ ما را در و دیواری نیست ٭ **مؤلف** عرض
کند کہ بہر دو معنی کنایہ باشد و محققین بالا در معنی
اول تسامح کردہ اند کہ کار را درین ہیچ تعلق نیست
اگر مضاف کنیم بکسی معنی این روبراہ آمدن و درست
شدن کسی است و اگر مضاف کنیم بسوی چیزی
اندران صورت معنی بیان کردہ محققین بالا درست
می شود و لیکن معنی روبرو آمدن و بانجام رسیدن
قابل نظر است و نادرست۔ فتأمل (اردو)
(۱) راہ پر آنا۔ بقول آصفیہ۔ سیدھے رستہ پر آنا۔
درست ہونا۔ اصلاح پذیر ہونا (۲) جانا۔ روانہ ہونا

براہ افتادن اختلاط (مصدر اصطلاحی)
بقول بہار (۱) درگیر و مناسب افتادن اختلاط
(۲) بمعنی انتظار کشیدن (ظہوری لہ) راہ
گرداند ز ہر جا بیندم مخلص ز دور ٭ اختلاط من
چنین با او براہ افتادہ است ٭ (ولہ لہ) براہم
افتاد خوش سودای کاکل ٭ جدا از حسرت ہر مو
بمیرم (عبداللطیف خان تنہا سہ) تا بفکر جلوہ
آن آہو نگاہ افتادہ است ٭ چشم نرگس را کہ
می بینم براہ افتادہ است ٭ و فرماید کہ بی تخصیص
صاحب مصطلحات کہ تنہا بلفظ اختلاط
آوردہ صحیح نباشد صاحب انند ہمزبان بہار
مؤلف عرض کند کہ ما بر (براہ افتادن)
صراحت کردہ ایم و اینہمہ متعلق بہ (براہ افتادن
بچیزی) است کہ ذکرش ہم در انجا گذشت و
معنی دوم حاصل (براہ افتادن چشم) است
نہ مجرد (براہ افتادن) (اردو) (۱) اختلاط کا

موافق ہونا۔ مناسب ہونا۔ درست ہونا۔ (۲) دیکھو براہ استادن کے پہلے معنے۔

براہ افگندن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بیدار کردن و راہ نمودن (صائب ؎) رگ خوابست از افسردگیہا رشتہ را تنگم ؏ بہوئی این گران خوابان غفلت را براہ افگن ؏ صاحب انند ہمزبان بہار **مؤلف** عرض کند کہ ہمان (براہ آوردن) است کہ گذشت و بمجاز این معنی پیدا شد (اردو) بیدار کرنا (راہ پر لانا) دیکھو براہ آوردن۔

براہام بقول جامع وسروری و ناصری و برہان بفتح اوّل ہمان (ابراہیم) **مؤلف** عرض کند کہ مخفف و مبدل (ابراہیم) باشد کہ الف اوّل حذف شد و تحتانی بدل شد بالف و عجبی نیست کہ اصل لغت عبرانی ہمین باشد و عربان بزیادت الف وصلی در اوّل و امالۂ الف دوم بہ تحتانی (ابراہیم) کردہ باشند واللہ اعلم و مخفف این براہم ہم می آید و تعریف مزید این ہم در انجا کنیم (اردو) دیکھو براہم۔

براہ انداختن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بیدار کردن و راہ نمودن مرادف براہ افگندن کہ گذشت (صائب ؎) بال و پر شد شوق من سنگِ نشان خفتہ را ؏ من براہ انداختم این کاروانِ خفتہ را ؏ صاحب انند ہمزبان بہار **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ باشد وبس (اردو) دیکھو براہ افگندن۔

براہ او فتادن مصدر اصطلاحی بمعنی رہ راست گرفتن و براہ آمدن است ہمان (براہ افتادن) کہ گذشت واو بعد الف زائد است وبس (صائب ؎) زو شنگر وجود براہ او فتادن است ؏ در جوئبار سبزی آب از ستادنست ؏ (اردو) دیکھو براہ افتادن۔

براہ پابای کوہی رفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند

کنایہ از لواطت و اغلام کردن دیگرسی از محققین معاصر
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ (بابا بے کوہی)
بمعنی لفظی کسی کہ در دامن کوہ ہا بسر برد و از آبادی
کار ندارد - سوقیان و لوطیان عجم بطریق ہزل
آلہ تناسل را گفتہ اند و از کوہ . سیر این ارادہ کردہ
اند پس از معنی حقیقی این مصدر اصطلاحی - ہمان
کنایہ پیدا کردہ اند کہ ذکرش بالا گذشت (اردو)
اغلام کرنا - کہہ سکتے ہین - صاحب آصفیہ نے
اغلام کا ذکر فرمایا ہے - عربی - اسم مذکر - لغوی
معنی غلام کی سواری لینا - اصطلاحی - لونڈے کی
سواری کسنا - لڑکون کے ساتھ بدفعل کرنا - لواطت
لونڈے بازی (لواطت کرنا بھی کہہ سکتے ہین)

براہ بردن مصدر اصطلاحی - بقول وارستہ
و بہار و بحر و اند بسر بردن (تسلیم ۵) دو روزہ
عمر کہ خواہ و نخواہ می گذرد ؎ چنانکہ می بری آنرا براہ
می گذرد ؎ مؤلف عرض کند کہ گذاردن ہم و
این معنی پیدا می شود بر سبیل کنایہ (اردو) لیجانا
دکن مین بمعنی بسر کرنا مستعمل ہے - صاحب آصفیہ
نے (لے جانا) پر اس معنے کو ترک کیا ہے لیکن
صاحبان زبان کے زبان پر ہے - بسر کرنا -
بقول آصفیہ گزارنا - بھوگنا - اوقات گزاری کرنا

براہ داشتن (مصدر اصطلاحی) بقول انند
بحوالۂ بہار کنایہ از ترصد و انتظار در دو چیزی
داشتن گوید کہ این در بیت خواجہ نظامی واقع
است لیکن اکثر بدین معنی چشم براہ داشتن
مستعمل می شود نہ تنہا براہ داشتن مؤلف
عرض کند کہ سینہ زوری و کد کاوش محقق است
از قبیل ایجاد بندہ کہ از (چشم براہ داشتن) چشم را
حذف کردہ مجرد (براہ داشتن) بدین معنی قائم
کرد و حوالۂ کلام نظامی داد و نقل کلام نکرد تا آن را
تسلیم نہ کنیم تا آنکہ سند استعمال نہ بینیم (اردو)
دیکھو براہ استادن کے پہلے معنے -

براہ سپردن (مصدر اصطلاحی) بقول خان آرزو
در چراغ (را) سفری کردن - صاحب بحر فرماید کہ سفر

کردن یعنی کسی را مسافر گردانیدن است (قدسی ۹)
کسی کہ منع تو از راہ خانہ اکرد چو چشم منتظر آتش سپردہ ام براہ
مؤلف عرض کند کہ ازہمین معنی حقیقی (۲) کنایہ پیدا میشود
یعنی سپردن براہ عالم بقای بد دعائے مرگ و رحلت دہند بالا
متعلق بمعنی دوم ہست نہ اول۔ بہار نسبت این
گوید کہ نفرین و دعای بد کردن مثلاً سیدی بکسی
گوید کہ ترا براہ جد خود سپردم ای باطن جدم ترا
خواہد زد و نیز گویند براہ اجاغ سپردند و اجاغ
بمعنی دودمان است (محسن تاثیر ۹) بی تو دشمن
شمرم گر ہمہ چشم باشد کہ خدا با زخش گشتہ سپردم
براہش صاحب انند نقل نگار بہار (اردو)
(۱) مسافر بنا دینا۔ چلا دینا (دکن مین کہتے ہین)
سواری بڑھانا) (۲) مرنے کی بد دعا کرنا۔ موت
کے لئے کوسنا۔
(۳) براہ سپردن۔ بقول بہار در دعای نیک
و آفرین نیز مستعمل گویند براہ جد سپردم ای جد من
اجر این حسنہ خواہد داد لیکن ازین بیت راقم بمعنی
کار نیک کردن و دعای خوب گفتن مستفاد می شود و
درین صورت از اضداد خواہد بود و فرماید کہ این
از اہل زبان تحقیق پیوستہ (راقم ۹) پیوستہ خیر خواہی
دشمن طریق ماست بلی راہ رو براہ سپردن
طریق ماست صاحب انند ہم زبانش **مؤلف**
عرض کند کہ (خدا حافظ گفتن) است و بس (اردو)
(خدا حافظ کہنا) صاحب آصفیہ نے صرف
(خدا حافظ) کا ذکر کیا ہے اور فرمایا ہے ایک
کلمۂ دعا ہے جو رخصت ہوتے وقت ایک
دوسرے کو کہتا ہے۔

براہام | بقول ہفت بکسر اول و رای مہملہ
بالف کشیدہ و کسر ہای مدورہ و سکون میم ہمان
ابراہیم است دیگر کسی از محققین فرس ذکر این
نکرد **مؤلف** عرض کند کہ مخفف ابراہیم الف
اول و تحتانی را فارسیان حذف کردہ اند و بس
ابراہیم لغت عربی نیست بلکہ عبرانی است و براہم
بکسر اول و چہارم مفرس توان گفت (اردو)

ابراہیم بقول امیر ایک پیغمبر کا نام ہے۔ جو حضرت
رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم کے اجداد مین تھے
ان کا لقب خلیل اللہ تھا۔ سب سے پہلے ابراہیم آپ ہی
کا نام ہوا جس کے معنے این (مہربان باپ) آپ کے
باپ کا نام آزر تھا۔ آپ کے بدن سے مشک کی
بو آتی تھی۔ درندے آپ سے باتین کرتے تھے۔ نمرود
کے ڈر سے آپنے مدت تک ایک غار مین پرورش
پائی۔ سولہا برس کی عمر مین نمرود نے آپ کو آگ کی
ڈھیر مین ڈالدیا تمام آگ گلزار ہوگئی۔ خانہ کعبہ کو
جسکی حضرت آدم نے بنا ڈالی تھی اور طوفان نوح
مین معدوم ہوگیا تھا آپنے ازسر نو تعمیر کیا۔

براہیدن | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح وکسر ہا (۱) بمعنی فرستادن و (۲) سفر کردن
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ اسم مصدر این ہمان (براہ) است
کہ بمعنی بر راہ گذشت۔ فارسیان بقاعدۂ خود
بزیادت یاے معروف وعلامت مصدر (دن)
(در آخرش) مصدری ساختند کہ باصول متفننین فارسی
جعلی است و باصول ما کہ بر (اسم مصدر) بیان
کردہ ایم مصدر اصلی چہ اسم مصدر این لغت
زبان فارسی است معنی لفظی این براہ بودن وکنایہ
از فرستادن وسفر کردن۔ طالب سند استعمال می باشیم
(اردو) (۱) بھیجنا۔ بقول آصفیہ۔ ارسال کرنا
ابلاغ کرنا۔ روانہ کرنا۔ پہنچانا۔ (۲) سفر کرنا بقول
آصفیہ۔ سیاحت کرنا۔ مسافرت کرنا۔ روانہ
ہونا۔ کوچ کرنا۔ (غافل ۵) کاروان گل سفر
شاید چمن سے کر گیا ٭ آج جو نالان ہے تو
مثل جرس اے عندلیب ٭۔

براہیم | صاحب مؤید بذیل لغات فارسی
فرماید کہ ہمان ابراہیم کہ در فصل الف گذشت
مؤلف عرض کند کہ مخفف ابراہیم است حقیقت
این بر (براہم) نوشتہ ایم۔ (اردو) دیکھو ابراہیم

برای | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ لغت
فارسی است بمعنی بہر وجہت **مؤلف** عرض کند

که مرکب از موحّده و لفظ رای مخفی مباد که رآی بقول منتخب لغت عربی است بمعنی تدبیر فارسیان بزیادت موحّده در اقولش این را استعمال کرده اند بمعنی متذکرهٔ بالا (اردو) واسطے بقول آصفیہ لیے۔ از بہر جیسے "خدا کے واسطے"

برای آتش بردن آمدن (مصدر اصطلاحی)

بقول بحر جا گرم ناکرده رفتن و این مبالغه است از زود برگشتن دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که مرادف (آمدن بآتش گرفتن) حیف است که بهار سند استعمال این پیش نکرد خلاف قیاس نیست وآسته ذکر (برای آتش بردن آمده) می کند که ماضی مطلق همین است (عزّت فیروز آبادی ۵) شوخی که مباح داندم خون خوردن تو آمد چو بس از هزار عذر آوردن بنشست زبانی و دلم با خود بردت گویا آمد برای آتش بردن تو (اردو) آگ لینے آنا۔ دیکھو (آمدن بآتش گرفتن)

برای آتش گرفتن آمدن (مصدر اصطلاحی)

بقول بحر مرادف (برای آتش بردن آمدن) که گذشت دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که خلاف قیاس نیست معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) دیکھو (آمدن بآتش گرفتن)

برای العین اصطلاح۔ بقول صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بمعنی مقابل چشم و روبرو باشد **مؤلف** عرض کند که معنی حقیقی این بچشم خود دیگر ہیچ گویند که "برای العین مشاهده کردم" یعنی بچشم خود دیدم حقیقت این است که (رای العین) بقول انند لغت عرب است بضم تحتانی اوّل بمعنی (دیدن بچشم) و صاحب غیاث هم ذکر این کرده و بخیال ما بمعنی حاصل بالمصدر است یعنی مشاهدهٔ چشم۔ فارسیان بزیادت موحّده که افاده معنی معیت کند استعمال این کرده اند بمعنی (مشاهدهٔ خود) (اردو) آنکھوں کے سامنے۔ روبرو۔ ہماری تحقیق

کے لحاظ سے (اپنی آنکھ سے)

برای خویش بودن استعمال۔ بقول خان آرزو در چراغ۔ خود مطلب وتنہا منتفع شدن در کاری وبقول بحر۔ خود مطلب بودن وتنہا منتفع شدن از چیزی۔ بہار گوید کہ خود مطلب بودن وتنہا منتفع شدن در کاری۔ صاحب انند ہمزبان بہار (ظہوری ۵) الطاف نیست این ہمہ بودن برای خویش سود است سود با تو شریک زیان ما)۔ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (اردو) خود مطلب ہونا۔ خود غرض ہونا۔ ذاتی نفع حاصل کرنا۔ صاحب آصفیہ نے (خود غرضی) اور (خود مطلبی) کا ذکر فرمایا ہے۔

برای خویشتن استعمال۔ بمعنی خود مطلب وخود غرض باشد (خواجہ شیراز ۵) چو رای عشق زدی با تو گفتم ای بلبل۔ مکن کہ این گل خودرو برای خویشتن است)۔ **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی بمراد خود وبرای خود کنایہ از خود غرض (اردو) خود غرض۔ بقول آصفیہ خود مراد۔ خودکام۔ خود مطلبیا۔ وہ شخص جو اپنی غرض پر تو محبت اور آشنائی کا دم بھرے اور دوسرے کے مطلب پر بے پروائی و بے اعتنائی ظاہر کرے۔ اکل کھرا۔

برای سان دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول رہنما۔ بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار شمارہ لشکر۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ سان لغت فارسی است بمعنی مطلق سلاح جنگ کہ می آید۔ رسم است کہ چون نوبت بجنگ رسد تقسیم اسلحہ بر لشکر کنند وبوسیلہ آن شمارہ لشکر می گیرند پس (سان دادن) بمعنی حقیقی خودش بمعنی سلاح دادن است وکنایہ از شمارہ لشکر گرفتن۔ صاحب روزنامہ این مصدر را با لفظ (برای) استعمال کردہ محقق کم سواد در انتخاب مصدر لفظ (برای) را داخل مصدر کرد دیگر ہیچ (اردو) جائزہ

لشکر کے لئے۔

برای صرف شب چرہ استعمال۔ بقول رہنما برای طعام شب **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم طعام شب را شبچرہ گویند و فارسیان قدیم نقل و میوۂ خشک را کہ مردم در ہنگام شب نشینی خورند و این مرکب در حقیقت برای چارۂ شب حیوانات بود کہ در محاورہ برای انسانان ہم مستعمل شد چنانکہ بجایش می آید۔ کم سوادی صاحب رہنماست کہ لغت (شب چرہ) را در ردیف شین معجمہ نہ نوشت والفاظ (برای صرف) را در اوّل این نقل کرد کہ داخل محاورہ نباشد۔ (اردو) رات کے کھانے کے لئے۔

برای فلان را استعمال۔ بہار گوید کہ مزید علیہ برای فلان باشد صاحب انند ہمزبان بہار (خسرو ؎) بیجرم اگرچہ ریختن خون بود گناہ ٭ تو خون من بریز برای ثواب را ٭ (انوری ؎) ہزاران مثال کہ توقیع تو بران نبود ٭ زمانہ طی نکند

جز برای حقّ را **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین ما باستناد ہمین قسم استعمال در محاورہ دانی می زنند و در استعمال خود ہم این قسم حروف زائد آرند و معاصرین عجم استعمال قدمای عجم را ترک اولی دانند و بر فارسی دانان ہند کہ عمل بران کنند ریش خندی (اردو) فلان کے لئے۔

برای ما سر خری بہم رسید (مثل) صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ اند و از بیان معنی و محلّ استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف (از کجا این سر خر پیدا شد) بہ تبدیل بعض الفاظ ولیکن ما این را از زبان معاصرین عجم نشنیدیم (اردو) دیکھو (از کجا این سر خر پیدا شد)

برای مصلحت کون خر را می بوسند (مثل) صاحب مجبوب الامثال ذکر این کردہ از بیان معنی و محلّ استعمال ساکت **مؤلف** گوید کہ فارسیان چون بضرورت برای کردن کاری غیر مطبوع مجبور می شوند این مثل را می زنند معاصرین عجم در اوّل این (عیبی ندارد) زیادہ کنند (اردو)

ضرورت کے وقت گدھے کو باپ کہتے ہین۔ صاحب
محبوب الامثال نے اس کا ذکر کیا ہے۔

برای نہادن چہ سنگ و چہ زر مثل۔ صاحبان
خزینۃ الامثال فارسی و محبوب الامثال ذکر این
کردہ اند و از بیان معنی و محل استعمال ساکت
مؤلف عرض کند کہ این مصرع مال سعدی
شیراز است کہ صورت مثل گرفت و فارسیان
بحق بخیلان زنند (اردو) دکن مین اسی
فارسی مثل کا استعمال بخیلون کے حق مین ہوتا ہے۔

برایہ بقول ضمیمۂ برہان ترجمہ علت باشد
صاحب موارد فرماید کہ بمعنی سبب **مؤلف**
عرض کند کہ ہای نسبت بر لفظ برای زیادہ
کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) سبب۔ دیکھو (ب)
کے نوین معنے (علت۔ بقول آصفیہ۔ وجہ۔
سبب۔ باعث۔ کارن)۔

برایی بقول ضمیمۂ برہان مرادف برایہ است
کہ ترجمہ علت باشد **مؤلف** عرض کند کہ
جز این نباشد کہ یای مصدری یا نسبت در
آخر لفظ برای زیادہ کردہ اند و بس (اردو)
دیکھو برایہ۔

برباد اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
لغت فارسی است بمعنی نیست و نابود دیگر
کسے از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ بلحاظ معنی لفظی موافق قیاس است
کہ (برہوا کردن چیزی) تباہ و نابود کردن آن
باشد و استعمال این با مصادر متعددہ کہ می شود
در ملحقات می آید (اردو) برباد۔ بقول آصفیہ
فارسی۔ تباہ۔ ویران۔ اوجڑ۔ کھویا ہوا۔ خراب
خارت۔ تلف۔ ضائع۔

برباد بودن مصدر اصطلاحی بمعنی تباہ (۲۶۶۴)
بودن است (انوری ع) بودہ برباد خواجہ بیگیہ
و گاہ تر جام ساقیست پر شراب چو رنگ مو دارو
تباہ رہنا۔

برباد پای نشستن مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۶۶۵)

مستعمل بودن است (صائب ؎) برباد پای
وعده خلافی نشسته‌ئی ٭ چندین هزار خانه بسیلاب
داده‌ئی ٭ (اردو) جلد بازی کرنا۔ عجلت کرنا۔

برباد دادن (مصدر اصطلاحی) بقول بهار و انند
را) کنایه از نیست و نابود کردن صاحب بحر
گوید که بمعنی نابود گردانیدن باشد (خواجه شیراز
؎) زلف بر باد مده تا ندهی بر بادم ٭ ناز بنیاد
مکن تا نکنی بنیادم ٭ (صائب ؎) چو پسته
زر و سر خویش می دهد بر باد ٭ کسی که رخنه لب
رانی کند مسدود ٭ (خاقانی ؎) زلفش اندر
دور خسمنش بسکه کجبازی نمود ٭ دودمان خویشتن
راعاقبت برباد داد ٭ **مؤلف** عرض کند که
دادن درینجا بمعنی کردن است و معنی (برباد)
بجایش مذکور شد (اردو) برباد کرنا۔ دیکھو
(برباد بر دادن)

(۲) برباد دادن۔ بقول بهار و انند پریشان
کردن (صائب ؎) چون غنچه داشتم دل جمعی
درین چمن ٭ برباد داد یک نفس بی غمانه ام ٭
مؤلف عرض کند که چیزی که در هوا نهند ش
پریشان می شود در هوا چنانکه زلف و غیر ذلک
و این کنایه باشد (اردو) بکھیرنا۔ بقول آصفیه
منتشر کرنا۔ پراگنده کرنا۔

(۳) برباد دادن۔ بقول بحر۔ در هوا کشادن
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند که بمعنی حقیقی است (ظهوری ؎) دانه
دل را چو کاه تن عشش برباد داد ٭ تا به بیند
کشت زار خویشتن دهقان کجاست (واله ؎)
برباد دهیم خاک خود را ٭ بر خاطرش از زما غبار
است ٭ (اردو) هوا مین اڑانا۔

(۴) برباد دادن۔ بقول بحر ضایع کردن۔
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد (انوری
؎) دادم بامید روزگاری برباد ٭ نابوده
زروزگار خود روزی شاد ٭ **مؤلف** عرض کند که
مجاز معنی اول است که گذشت (اردو) برباد

کرنا۔ بقول آصفیہ۔ ضائع کرنا۔ کھونا۔ اُڑانا۔
(دیکھو بباد بردادن ۲)

برباد دادن خرمن مصدر اصطلاحی۔
بقول ضمیمۂ برہان وبحر (۱) معروف است و (۲)
کنایہ از مستہلک ساختن وضائع کردن عیش و
(۳) عمر تلف گردانیدن دیگر کسی از محققین معاصر
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ تباہ وضائع
کردن خرمن است وبس متعلق بمعنی اوّل و
چہارم (برباد دادن) وتا آنکہ این مضاف
بہ عیش یا عمر نکنیم معنی دوم وسوم اصلا پیدا
نمی شود۔ محققین بالاغور نفرمودہ اند و بدون
سند استعمال۔ معنی دوم وسوم را تسلیم نہ کنیم
(۱) خرمن برباد کرنا (۲) عیش برباد کرنا (۳)
عمر برباد کرنا۔

برباد رفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار روانند لازم (برباد دادن) کہ گذشت مؤلف
گوید کہ حقیقت معانی این۔ بر متعدی این گذشت
واین ہم کنایہ باشد بمعنی عام فقط (صائب
؎) گرچہ از بیداد خسرو زین جہان فرہاد رفت ؎
دولت او ہم بانگ فرصتی برباد رفت (ولہ ؎)
رگ جانہا بدم تیغ عدم پیوستہ است ؎ زود
برباد رود ہرچہ بدم پیوستہ است ؎ (ظہوری ؎)
بیم است کہ برباد رود خاک ظہوری ؎ ساقی
بمن آتش چہ شوی عالم آب است (ولہ ؎)
رفتہ در طوفان غم برباد اسباب نفس ؎ آری
آری ظاہر است از آوبی پایان ما ؎ (صاحبان
بحر وضمیمۂ برہان ودر مؤید بحوالہ قنیہ) ذکر ماضی مطلق
کردہ اند (اردو) نیست ونابود ہونا۔ پریشان
ہونا۔ بکھیرا جانا۔ ہوا میں پریشان ہونا۔ ضائع ہونا۔

برباد کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار
متعدی برباد رفتن کہ گذشت۔ صاحب انند
فرماید کہ متعدی برباد شدن است (مخلص کاشی
؎) چراغ برق روشن ورنہ می مردم برسوائی ؎
اگر این خرمن ہمیغز را برباد می کردم ؎ (انوری ؎)

خاک پای تو مرا ز آتش سودای مراز برز نی آب وہمہ
اندہ بربادکنی مؤلف عرض کند که شامل است
برہمہ معانی برباددادن بحیثیت متعدی (اردو)
بربادکرنا ـ دیکھو برباددادن ۔

برباد کردن خلق را خرمن مصدر اصطلاحی

بقول مؤید ای عیش خلق را استہلاک گردانیدن
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف
عرض کند که اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض
کرد که خرمن را استعاره کرده اند بہ عیش ۔ معاصرین
عجم برزبان ندارند ولیکن خلاف قیاس نیست
(اردو) مخلوق کے عیش کو تلف کرنا ضائع کرنا

برباد نشستن مصدر اصطلاحی (۱) بمعنی (۴۶۶۲)
برباد سوار شدن چنانکه تخت سلیمان علیہ السلام
وغبار وغیر ذالک که کنایه باشد از پریدن (انوری
ے) توسلیمان وبزیر تو فرس تخت رواں از تخت از
معجزه برباد نشسته چو غبار صاحبان ہفت و
مؤید این را بمعنی (۲) سوار شدن بر اسپ
گفته اند وبسند آن فقره آورده اند "برباد نشستند
ہژبران" بخیال مؤلف ضرورت نداشت
که فقرهٔ بالا بطور اصطلاح قائم کنند حقیقت ہمین قدر
است که باد بمعنی اسپ مستعمل است چنانکه بر معنی
یازدہمش گذشت واین مرکب آن ست وبس
(اردو) (۱) ہوا پر اڑنا (۲) گھوڑے پر سوار ہونا

(الف) **برباد نهادن** مصدر اصطلاحی ۔

بقول بہار وبحر وانند مرادف برآب نهادن
که گذشت (میرزا بیدل ے) بیدل مکن سرام
تمنا که در ایجاد برباد نهاد چو پرواز بنایم تو
مؤلف عرض کند که ....

(ب) **برباد نهادن بنا** یا برباد نهادن چیزی

کنایه باشد از بی ثبات ونا پائدار کردن آنرا چنانکه
برآب نهادن جہان) بائی حال مجرد (الف) بدون
اضافت چیزی نیست (اردو) (الف) ہوا پر
قائم کرنا ۔ رکھنا یعنی ناپائدار کرنا ۔ دیکھو برآب
نهادن) (ب) کسی چیز کی بنا ناپائدار قائم کرنا ۔

برباده بہانہ اصطلاح - بقول شمس بالفتح ای حجرۂ دیگر سازند **مؤلف** عرض کند کہ لفظاً ومعنیً غلط است نتیجہ کم التفاتی محقق و دست تصرف کاتبین این را بدین ہیئت قائم کرد کہ قیاس را دران دخلی نیست - خدایش بیامرزد کہ خدمت زبان فارسی خوب ادا کرد **(اردو)** ناقابل ترجمہ -

بربار بقول برہان وجہانگیری بابای ابجد بروزن سردار (۱) بمعنی بالاخانہ وحجرۂ باشد کہ بربالای حجرۂ دیگر سازند صاحب سروری فرماید کہ حجرۂ بالای حجرۂ دیگر را گویند وبروار نیز گویندش وبقول ناصری و مؤید بمعنی بالاخانہ باشد کہ بربالاخانہ سازند صاحب جامع فرماید کہ بالاخانۂ معروف - صاحبان شمس وانند وہفت ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ بار دریںجا بمعنی بست وششم اوست کہ گذشت یعنی حصار وفصیل وچیزی کہ بالای حصار وفصیل است وو بمنزلہ وبالاخانہ باشد وبس ہمین است ماخذ این **(اردو)** دیکھو بالاخانہ -

(۲) بربار - بقول سروری بحوالہ تحفہ بروزن ومعنی خروار باشد یعنی خانہ تابستانی دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ برای موسم گرما خانہ ہا بر مقام بلند تعمیر کنند کہ شب بسیار ہوا دار وخنک می باشد - مجاز معنی اوّل است وبس **(اردو)** وہ مکان جس میں موسم گرما بسر کریں - تابستانی مکان - ٹیلہ یا پہاڑی پر بنا یا ہوا مکان - مذکر -

(۳) بربار - بقول ناصری بمعنی گل ناچیدہ زیراکہ (گل بربار) یعنی گل ناچیدہ است حکیم فرخی ؎ ای از در دیدار بدیدآ ای وبدیدآر کز آن روی کران نور ستاند گل بربار ز روہم او گفتہ ؎ فری آن فریبندہ زلفین مشکین ؛ فری آن فروزندہ رخسار دلبر ؛ یکی چون بنفشہ فرو کردہ برگل ؛ دگر چون گل نافرو کردہ از بر

و فرماید کہ این لغت در برہان و فرہنگ ہا نیست
دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ (گل بربار) گلی را توان گفت کہ
بعد پیدا شدن بار برگ ہای گل ریختہ نہ شود
و قائم باشد و این بر بعض ثمرہا دیدہ ایم و در ینجا
مجرد (بربار) چیزی نیست غیر از معنی لفظی کہ ترجمہ
آن (علی ثمر) باشد کہ التفاتی محقق صاحب
زبانست کہ ایجاد بندہ کردہ و بہ معنی پی سپردہ واز
سند دومش (گل نا فرو کردہ از بار پیدا می شود
کہ مرادف (گل بربار) است وبس اگر مجرد
(بربار) این قسم گلی نام کردہ باشند برای آن سند
دیگر باید و تا بنظر نیاید اینمعنی را تسلیم نہ کنیم و
تسامح محقق اہل زبان دانیم (اردو) وہ
پھول کا حصہ جو پھل آنے کے بعد قائم رہے اور
نہ جھڑا ہو - مذکر -

بر باران اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرنگ بفتح اول و سکون رای مہملہ لغت فارسی است
بمعنی مزرعی کہ بہنگام باران کاشتہ شود دیگر کسی
از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض
کند کہ ہمان زمین کہ آنرا در ہند زمین خریف
نام است بدون آبرسانی روئندہ یعنی مخفف
(بر باران رویندہ) مشتاق سند استعمال باشیم کہ
ہر دو محقق بالا از اہل زبان نیند (اردو) خریف
کی زمین جس کی کاشت صرف برساتی پانی سے
ہوتی ہے - مؤنث -

(۱۲۹۶) **بربار داشتن** مصدر اصطلاحی - بمعنی
بارآور کردن است (انوری ۵) بی رونقی
کار من اندر غم عشقت نہ کاریست کہ جز ہجر تو
بربار ندارد نہ (اردو) بارآور کرنا - بار لانا -

بربارہ اصطلاح - بقول سروری بفتح با و رای
دوم (۱) حجرہ بربالای حجرۂ دیگر باشد و فرماید کہ
بروارہ بواو نیز گویند - صاحب برہان فرماید کہ
بروزن ہرکارہ بمعنی بربار است یعنی حجرۂ بالای
حجرۂ دیگر - صاحب ناصری فرماید کہ بمعنی بالاخانہ

خان آرزو در سراج آورده که حجره بالائین را
گویند که بالاخانه باشد و فرماید که بعضے برآر بحذف ہا
نیز بہمین معنی آورده اند و این مرکب است
از بر و بارہ و تحقیق آن در بارہ گذشت صاحبان
جامع و جہانگیری و مؤید وانند و شمس ہم ذکر این
کرده اند **مؤلف** عرض کند که محققین بالا
پے بحقیقت نبرده اند معنی لفظی این چیزے
که بر حصار است یعنی بر بمعنی علی و باره بمعنی
اولش که حصار و دیوار بلند است - پس
(بر باره) کنایه باشد از بالاخانه و جا دارد که
بارہ را درین اصطلاح - مبتدل بالا گیریم که
لام بہ رای مہملہ بدل شود چنانکه چنال و چنار
(اردو) دیکھو بربار کے پہلے معنے۔

(۲) بر باره - بقول برہان راہی را نیز گویند
غیر راه متعارف خانه که از انجا نیز آمد و شد
کنند صاحب مؤید بحواله شرفنامه فرماید مرادف
باخته بمعنی نخست و بر باخته گوید که راہی که در
غیر در برای در آمدن در خانه بود و نیز گذا
چہار پہلو و بحوالہ ادات آرد که معنی آن را
مطلق باشد صاحب انند ہم ذکر این کرده
مؤلف عرض کند که (بر باره) مبدّل
(بربالا) که لام بدل شد به رای مہملہ چنانکه
آلوند و آروند و معنی لفظی این بربلندی و کنایه
از راہی که ورای راه خانه از بالاخانه ہم
بیرون خانه رود و ہمین قدر است اتفاق ہمه
معاصرین عجم و تحقیق قیاسی اہم پس محققین بالا
تمیمی که درمعنی پیدا کرده اند اگر سند استعمال
پیش شود توانیم عرض کرد که مجاز باشد و بس
(اردو) دیکھو باخسه کے پہلے معنے۔

(۳) بر باره - صاحب ناصری بحواله جہانگیری
گوید که بربار و بر باره در فرہنگہا مرقوم گشته که
نام صنفی از مردمان است و در عربی اسم ولایتی
است بمغرب که مردم آنجا سبز چرده اند بہا نا
بربر برا گفته اند و آن ولایتی است معروف

ازا فریقہ و خوبان آنجا بلاحت مثل و پلنگان آنجا بشجاعت مشہور انوری گفتہ ؎ دشمنا نرا پایہ دادن بیش من دانی کہ چیست ٭ جمع کردن موش دشتی با پلنگ بربری ٭ و اہالی اُرپ مردمان وحشی صحرائی بی ادب و تربیت را بربری گویند (انتہی کلامہٗ) صاحب انند نقل نگار ناصری مخفی مباد کہ در نسخ موجودۂ جہانگیری بمعنی مذکور یافتہ نشد **مؤلف** عرض کند کہ (بربرہ) و امر بربری بہ ہای نسبت و یای نسبت بمعنی منسوب بہ بربر است و (بربارہ) بزیادت الف مزید علیہ آن کہ در محاورہ مستعمل شد (اردو) بربارہ فارسی مین ایک افریقی قوم کا نام ہے اور وہ غالباً بربر کی رہنے والی ہے مؤنث۔

بربا شک اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح شین معجمہ بزبان لاطن رستنی است **مؤلف** عرض کند کہ صاحب محیط ذکر این نکردہ حیف است کہ نام این در السنۂ غیر معلوم نہ شد قیاس را درین دخلی نیست و سرمایۂ لغات لاطینی نداریم کہ تعریف مزید کنیم (اردو) لاطینی زبان مین بربا شک ایک قسم ہے پودے کی جس کی حقیقت معلوم نہ ہو سکی۔

بربالای پاردم گوزیدن (مصدر اصطلاحی) (۱) بقول برہان و ضمیمۂ سروری و بحر و انند کنایہ از لاف و گزاف زدن در کاری۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ بمعنی لاف و گزاف بیجا زدن باشد مخفی مباد کہ (پاردم) بقول برہان بضم دال و سکون میم رانکی را گویند و آن چرمی باشد پہن کہ بر پس پالان چاروا دوزند و بر پس ران چاروا اندازند و فرماید کہ بعضی بمعنی چرمی گویند کہ بر پس زین اسپ بندند و بر زیر دم اسپ اندازند و این اصح است (انتہی)

صاحب غیاث گوید کہ پاردم بمعنی دمچی زین ہم است **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی متذکرہ بالا کنایہ ایست وبس (اردو) گپ مارنا بقول آصفیہ۔ جھوٹ بولنا۔ شیخی بگھارنا۔ لمبی ہانکنا۔ بڑ کی اڑانا (ڈینگ مارنا) بقول آصفیہ۔ شیخی بگھارنا۔ اترانا۔ تعلی کرنا۔ دون کی لینا۔

(۲) بربالای پاردم گوزیدن۔ بقول برہان وضمیمہ سروری وبحر واند کاری وتہمتی پیش گرفتن کہ زیادہ بر قدرت اوست **مؤلف** عرض کند کہ این کنایہ باشد کہ کسی کہ بیش از حوصلہ خود کاری گیرد گویند کہ از خوف گوز می زند (اردو) حوصلے سے زیادہ کام کا ارادہ کرنا۔

(۲۶۶۷) **بربالای کسی کار افتادن** | مصدر اصطلاحی

(۱) بمعنی واقع شدن بر ذمہ کسی کاری کہ مشکل باشد (انوری ؎) مرا افتادہ بربالای اوکار ؛ نہ بربالای من کاری بیفتاد ؛ (اردو) مشکل کام گلے پڑنا۔

(۲۶۶۸) **بربالای ہم ریختن** | استعمال بمعنی برکدیگر افتادن باشد (صائب ؎) در گلوی شمع اشک از تنگی جا شد گرہ ؛ بسکہ در بزم تو بربالای ہم پروانہ ریخت (اردو) ایک دوسرے پر گرنا۔

بربت | صاحب ناصری بحوالہ برہان گوید کہ سازیست مشہور وعود است یا طنبور ودر اغلب لغات بہمین املا است وفرماید کہ بلی بفتح ہر دو باسازیست وشبیہ بسینۂ مرغابی۔ کاسہ وار۔ وبت۔ پارسی بتای قرشت وبطا معرب آن وبربط را کہ ہر دو با مفتوح است عربان مکسور کردہ اند۔ صاحب انند نقل نگار ناصری **مؤلف** عرض کند کہ بت بہ موحدہ وفوقانی بر معنی سوم مش مذکور شد کہ بزبان فارسی مرغابی را نام است واین ساز را از ینوجہ (بربت) گفتند کہ در پائینش کاسہ شکل بط سازند بجای دمش چوب درازی کہ بالای آن تارہای ساز می باشد ومعنی لفظی این (بالای بط)

دیگر ہیچ و بربط بہ طای مہلہ بقول منتخب معرب دارد و) بربت ۔ فارسی مین ایک ساز کا نام ہے مثل ستار کے جس کا کاسۂ زیرین بط سے مشابہ ہوتا ہے اُس کا معرب (بربط) صاحب آصفیہ نے اس کو ترک فرمایا ہے۔ اردو مین بربط کہہ سکتے ہین۔

بربد | بقول سروری ورشیدی و برہان وجہانگیری و ناصری و جامع و شمس و انند بہ بای اول و دوم تازی بروزن فرقد (۱) نام ولایت سیستان باشد و (۲) مخفف باربد است۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بضم بای دوم و بفتح آن علی اختلاف المذہبین مخفف باربد مطرب مصاحب پرویز و نام ولایت سیستان و فرماید کہ غالب کہ بنام مطرب مذکور بسبب تکومت یا تعمیر شہرت گرفتہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ اگر کار از قیاس گرفتن است چرا نگوئیم کہ باربد از ولادت در ہمین شہر) موسوم بہ باربد شد واللہ اعلم بالصواب۔ وجہ تسمیہ این بمعنی اول ہیچ برنگ شود دارد و) (۱) ولایت سیستان کا نام فارسی مین بربد ہے (۲) دیکھو باربد۔

بربر | بقول برہان بروزن صرصر (۱) نام صنفی از مردمان است و (۲) ہرزہ گوئی و پُرگوئی و (۳) لجاجت و (۴) بعربی نام ولایتی است در مغرب کہ مردم آنجا سبز چہرہ می باشند۔ صاحب مؤید ذکر ہمہ معانی فرماید کہ بمعنی چہارم ہم لغت فارسی است۔ صاحب رشیدی گوید کہ نوعی از مردمان از قسم حبش و بقول بعض ولایتی است بمغرب کہ مردم آن سیہ چہرہ باشند۔ صاحب جہانگیری بر معنی اول و چہارم قانع و نسبت معنی چہارم تصریح فرماید کہ عربی است۔ صاحب جامع ذکر معنی اول و چہارم کردہ نسبت معنی دوم گوید کہ ہرزہ گوئی و بدگوئی است۔ صاحب غیاث نسبت معنی چہارم صراحت کند کہ بفتح ہر دو بای موحدہ تکلیست بجای نب

حبشه که مردم آنجا سبزه رنگ باشند و به ترکی بکسر هر دو بای موحده بمعنی یک یک. صاحب سوائح السبیل آورده که به یونانی بربرس گروهی را نام است که بمغرب افریقه آباد است بغایت سنگدل و وحشی و جمع آن برابره صاحب انند این را بمعنی اوّل هم عربی داند و فرماید که این قوم از اولاد قیس غیلان است میان حبش و زنگ ساکن وچون احدی از ایشان بر زن غیر کفو عاشق شود زنهٔ آن کس بعوض کابینش بریده باوی ازدواج دهند و بقول صاحب منتخب ومنتهی الارب لغت عربی است نام گروهی است در مغرب زمین ونام گروهی دیگر است در حبش **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل شک نیست که لغت عرب است و بمعنی دوّم مفرّس (بڑبڑ به رای هندی) که لغت سنسکرت باشد که بقول ساطع بمعنی هرزه گوئی است ومصدر سنسکرت (بڑبڑانا) از همین وضع شده (بڑبڑیا) بیهوده گورا از همین لغت گفته اند پس جز این نیست که فارسیان به تبدیل رای هندی به مهمله مفرّس کردند به معنی دوم وانچه بعض محقّقین در تعریف معنی دوم پُرگوئی نوشته اند تسامح شان است یا غلطی کتابت که هرزه گوئی عیب است و پرگوئی وصف ونسبت معنی سوم عرض می شود که مجاز معنی دوم است وبس که لجاجت هم قریب هرزه گوئی است وبمعنی چهارم بسیار شهرت دارد که نام شهری از مقبوضات فرنگستان است صاحب فرهنگ آصفیه این را بدینمعنی لغت عرب گفته می فرماید که اهل این شهر سیاه فام می باشند. صاحب غیاث این را بدینمعنی لغت ترکی گفته ولیکن صاحبان کنز ولغات ترکی ازینمعنی ساکت خیال ما این است که همان قوم که ذکرش بر معنی اوّل گذشت از همین شهری باشد که بربر نام دارد و محقّقین عرب بمعنی اوّل این را لغت عرب گفتند وبمعنی چارم ترک کردند

وجا دارد کہ لغت فارسی باشد چنانکہ بعض محقّقین گفتہ اند واللہ اعلم بحقیقۃ الحال۔ مخفی مباد کہ شہری موسوم بہ بربر در جغرافیۂ انگلیسی واقع است در افریقہ (اردو) (۱) بربر فارسی اور عربی مین ایک قوم کا نام ہے مونّث (۲) ہرزہ گوئی کہہ سکتے ہین۔ صاحب آصفیہ نے ہرزہ گو کا ذکر کیا ہے فارسی۔ اسم مذکّر۔ بیہودہ گو۔ یاوہ گو۔ (مونّث) (۳) لجاجت بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مونّث عاجزی۔ منّت۔ چاپلوسی (۴) بربر حبش مین ایک ملک ہی جہان کے لوگ سبزہ رنگ ہین مذکّر

بربرتہ بقول شمس بفتح ہردو بالغت فارسی است نام ولایتیست از زنگبار و گوسپندان آنجا را نیز بربری گویند دیگرکسی از محقّقین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ حقیقت این شہر بمعنی چہارم بربر گذشت بدون سند استعمال این لغت را تسلیم نہ کنیم کہ تحقیق صاحب شمس پایۂ ندارد (اردو) دیکھو بربر کے چوتھے معنے۔

بربردت کسی تیزیدن (مصدر اصطلاحی) بقول انند بحوالۂ بہار بحقارت دیدن کسی را مرادف (بربروت کسی گوزیدن) کہ می آید۔ مخفی مباد کہ تیزیدن بقول بحر بمعنی تیز زدن وگوز کردن آمدہ دیگرکسی از محقّقین مصادر ذکر این نکرد۔ طالب سند استعمال باشیم۔ موافق قیاس است وکنایۂ (اردو) حقارت کی نظر سے دیکھنا بقول آصفیہ دوسرے کو ذلیل وخوار سمجھکر کم توجہی کرنا۔ خاطر مین نہ لانا۔ ذلیل سمجھنا۔

بربروت کسی گوزیدن (مصدر اصطلاحی) بقول انند مرادف بربروت کسی تیزیدن کہ گذشت (شاعر) چو دختر بادہ از جام ہوس زد گذشتش از سر کیر پدر قد ٭ وگرجایش بود در زیر شوہر ٭ کہ گوزد بربردت کیر شوہر ٭ **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ ایست وبس (اردو) دیکھو بربروت کسے تیزیدن۔

بربروشان بقول رشیدی وناصری وانند بفتح هر دو با وضم رای دوم امت پیغمبران را گویند خان آرزو در سراج فرماید که بهای فارسی بفتح هر دو با و بوزن پرده پوشان بمعنی مطلق امت از هر پیغمبری **مؤلف** عرض کند که الف ونون جمع در آخر (بربروش) است وبس و (بربروش) بمعنی پیغمبر نیامده و (پرپروش) بهای فارسی هم بدینمعنی نیست ولیکن (بروشان - به بای موحده - بدون کلمه بر - بمعنی امت پیغمبری از هر جنس) می آید وآن مبتدل (بروسان باشد که بسین مهمله به همین معنی می آید) چنانکه کشتی وکستی وصراحت ماخذش هم در انجا کنیم ودرینجا همین قدر کافی است که بزیادت کلمه بر مزید علیه آنست نمیدانیم که خان آرزو این لغت را به بای فارسی از کجا پیدا کرد (دقیقی ۵) شفیع باش بریشه مرا بدین ذلت ٭ چو مصطفی بداد ار بربروشانرا ٭ (شمس فخری ۵) اگر دعوی کند رایش نبوت ٭ شود خورشید وماهش بربروشان ٭ (اردو) امت بقول آصفیه - عربی - اسم مؤنث - وہ گروہ جو کسی پیغمبر کا پیرو ہو -

بربری بقول محیط که بذیل جبلق آورده اسم فارسی بزکوچک است که بزرگ نشود شیر آن لطیف تر از شیر نوع دیگر بز باشد **مؤلف** عرض کند که بقول ساطع لغت هندی است مؤنث بز بربر که کلان می باشد بخیال ما عجیبی نیست که از نسل ملک بربر باشد که بزیادت یای نسبت بربری گفتند اندرینصورت لغت فارسی زبان گیریم بترکیب فارسی وبربر وماده هر دو شامل ومن وجه معنی بلندی هم ازین لفظ پیدا است فتأمل (اردو) بربری - بقول آصفیه اردو - اسم مؤنث - ایک قسم کی چتکبری خوبصورت اور بڑی بکری (شاید اول مین

ملک بربر واقع افریقہ سے یہ بکری آئی ہو)۔

بربست اصطلاح - بقول برہان و مؤیّد و ناصری و جامع و بحر باسین بے نقطہ بر وزن شکست (۱) بمعنی طرز و روش و قاعدہ و قانون و دستور و رسم را گویند خان آرزو و سراج بحوالۂ برہان ذکر این کردہ صاحبان بہار و انند و ہفت ہم ذکر این کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر ـ مصدر بربستن است کہ می آید یا مخفّف (بربستہ) و بلحاظ معنی لفظی این مجاز آ معنی منضبط پیدا می شود و بمجاز مجاز بمعنی روش و قاعدہ مستعمل شد و دیگر ہیچ - قول صاحب جامع کہ از اہل زبان است سندی را ماند - (**اردو**) قاعدہ بقول آصفیہ - عربی - اسم مذکر - دستور - رسم - رواج - چال - ریت - آئین - قانون - ضابطہ (نسیم دہلوی ؎) آل کار جہان فانی کبھی نہین ایک قاعدے پر ٭ جو چار دن ہے وفور راحت تو بعد اس کے غم و الم ہے ٭

(۲) بربست - بقول ناصری بمعنی نحو است کہ علمی است معروف و بخش بمعنی صرف است - صاحب انند نقل نگارش **مؤلّف** عرض کند کہ مجازہمان معنی اوّل کہ گذشت یعنی چیزی را کہ اہل زبان منضبط کردہ اند مراد از قاعدۂ نحو باشد و تخصیص این با علم نحو - محاورہ ایست و بس - (**اردو**) نحو - بقول آصفیہ عربی - اسم مؤنث جملون کا علم - وہ علم جس سے کلمون کی ترکیب آئے - ویاکرن - وہ علم جس سے اجزاے کلام کو صحیح صحیح جوڑنا - کھولنا انکا باہمی تعلّق - واسطہ یعنی لگا و معلوم ہو -

(۲۲۶۰) **بربستر افتادن** (مصدر اصطلاحی) کنایہ صاحب فراش شدن - بوجہ بیماری (انوری ؎) مرگ از برای دادن دارو طبیب شد ٭ بیمار ہیبت تو چو بستر افتاد ٭ (**اردو**) فریش ہونا دکن مین مستعمل ہے - صاحب فراش ہونا کہہ سکتے ہین یعنی بیماری کی وجہ سے بستر سے اٹھ نہ سکنا -

(ذوق ۵) اُٹھے جہان ہی سے جو بستر سے وہ اُٹھو تو
تیرا مریض عشق جو صاحب فراش ہے ٭ صاحب آصفیہ
نے صرف (صاحب فراش) کا ذکر فرمایا ہے یعنی وہ
بیمار جو بستر سے نہ اُٹھ سکے۔

برلبست رخت اصطلاح۔ بقول مؤید وہفت
ای سفر کرد و کوچ نمود **مؤلف** عرض کند کہ مصدر
اصطلاحی (بربستن رخت) می آید و این ماضی مطلق
آنست۔ کم غوری محققین بالاست کہ این را برنگ
مقولہ آوردہ اند و پے بحقیقت نبردہ **(اردو)**
دیکھو (بربستن رخت) یہ اس کا ماضی مطلق ہے۔

برلبستر فتادن مصدر اصطلاحی۔ مرادف ۱۱۶۳۳
بربستر افتادن کہ گذشت (انوری ۵) جو بر بستر
فتادم مشتری گفت ٭ کہ یارب این عطارد را چہ
افتاد ٭ مخفی مباد کہ افتادن۔ اصل است و
فتادن مخفف و (او فتادن) مزید علیہ آن
(اردو) دیکھو بربستر او فتادن۔

برلبستگان اصطلاح۔ بقول برہان بروزن
سربستگان جمع (بربست) است یعنی قاعدہا و
قانون ہا۔ ور وشیہا خان آرزو در سراج بحوالۂ
برہان ذکر این کردہ فرماید کہ این خطاست چرا کہ
بکاف والف و نون وقتی جمع کنند کہ در آخر
کلمہ ہای مختفی باشد وحال آنکہ بربست را بروزن
سربست گفتہ ونیز الف و نون در غیر ذی حیات
خلاف قیاس است پس سماعی باشد و برای این سند
ضرور۔ صاحب سفرنگ در شرح (فقرۂ تخشش و جہل
نامۂ شت وخشور زرتشت) آوردہ (وہورا) پس
ایشان را گزیر نیست از بربستگان و برنہادان
کہ ہمہ بران ہمداستان باشند" وفرماید کہ بر
بستگان بفتحہ با برا ابجد و سکون رای مہلہ و کاف
فارسی بمعنی قوانین و ضوابط است و مفرد آن
بربستہ **مؤلف** عرض کند کہ بیچارہ خان آرزو کہ
طالب سند است نمی داند کہ (بربستگان) بقاعدہ
کہ او ذکرش کرد جمع (بربستہ) باشد و (بربستہ) از
مصدر (بربستن) ماضی مطلق او ست بزیادت

های هوز در آخرش که افادهٔ معنی مفعولی کند و بلحاظ
قواعد فارسی معنی این پابندان قواعد و مراسم و
قوانین است و بلحاظ سند و ساتیر جا دارد که برنبل
مجاز بمعنی قواعد هم گیریم۔ صاحب برہان که بمعنی
قواعد و قوانین آورده جز این نیست که بر قواعد
و قوانین فارسی زبان غور نکرد۔ فتأمّل (اردو)
قواعد بقول آصفیه۔ عربی۔ اسم مذکر۔ قاعده کی
جمع۔ دستور۔ قاعدے۔ ضوابط۔ رسوم۔ ریت
رواج۔ قوانین بقوله عربی۔ اسم مذکر۔ قانون کی
جمع۔ اور ہمارے معنون کے لحاظ سے پابندان
قواعد و قانون۔ قاعده دانان۔

بربستن بقول نوادر و موارد و بہار و انند
(۱) حاصل کردن چیزے۔ صاحب بحر فرماید که
کامل التّصریف است امّا صیغهٔ اسم فاعل نیامده
(میر خسرو) کسی که دست بفتراک دولت تو
زند ز ہزار آرزو و از روزگار بربندد۔ مؤلّف
عرض کند که مضارع این (بربندد) ولیکن در
محاورهٔ فارسی (بربندد) مستعمل و (بربندد)
در حقیقت مضارع (بربندیدن) و مزید علیه
(بندیدن) است بزیادت کلمهٔ بر که می آید محققین
فارسی که از ماخذ بے خبراند می فرمایند و تصنیف قاعدهٔ
کرده اند چنانکه (صاحب تحقیق القوانین) آورده
" واگر ماقبل آخر ماضی سین غیر منقوطه و حرف
پیشینش غیر الف بود در مضارع آن سین به
نون مفتوح مبدل گردد چنانکه بند و پیوند دو
زیادت دال ساکن بلفظ بندد و پیوندد بعد نقل
فتح نون بر حرف آخرش برای دفع التباس خطست
الخ) و بعض محققین معاصر می فرمایند که سین به دال
و نون بدل می شود و ہمین بستد و بندد درا بسند
خودشان می آورند۔ ما می گوئیم که ضرورت تصنیف
این قاعده در (بندد) باقی نماند و حقیقت ماخذ
این چنانکه عرض کرده ایم بهتر از انست که قاعدهٔ
ایجاد کنند که در ینجا ضرورت ندارد۔ (اردو)
کسی چیز کو حاصل کرنا۔

(۳) بربستن - بقول نوادر و موارد و بہار و آنند بمعنی فائدہ برداشتن (خواجہ جمال الدین سلمان ع) من چہ بربستہ ام از لولوی لالای سخن ٭ کاش چون لالہ دہان سخنم بودی لال ٭ (ولہ ع) بآنکہ درمیان تو دل بست عالمی ٭ کس زان میان بغیر کمر ہیچ برنہ بست مؤلف عرض کند کہ متعلق و مجاز معنی اوّل است وبس (اردو) فائدہ اٹھانا - دیکھو از پہلوی کسے چیزی دیدن -

(۳) بربستن - بقول موارد بند کردن چون دکان بربستن (طالب آملی ع) دکان بربند عیسیٰ کاندرین عہد ٭ مسیحائی کم از بیماری نیست ٭ مؤلف عرض کند کہ معنی حقیقی است (اردو) بند کرنا - بقول آصفیہ - مقفّل کرنا -

(۴) بربستن - بقول موارد بمعنی برداشتن چون رخت بربستن و سندش پیش نکرد و دیگر کسی از محققین مصادر ہم ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است و (بربستن رخت) متعلق از ہمین کہ کنایہ از آمادۂ سفر شدن و تہیۂ سفر کردن است و روانہ شدن ہم - محقق مذکور - غور نکرد - رسم است کہ چون تہیۂ سفر کنند - رخت و سامان را بر می بندند و درست کنند (اردو) اٹھانا باندھنا -

(۵) بربستن - بقول بحر - منجمد شدن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ بستن لازم و متعدّی ہر دو آمدہ مرادف بستہ شدن و بندیدن و بربستن مزید علیہ آن (اردو) منجمد ہونا - بقول آصفیہ - جمنا - بستہ ہونا -

(۶) بربستن - بقول بحر نیفزودن از آنچہ ہست دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مقصود محقق از (بحال خود بودن) است - طرز بیانش درست نیست حیف است کہ سند استعمال پیش نکرد مشتاق سند می باشیم (اردو) اپنے حال پر رہنا -

(۷) بربستن - بقول بحر نشو و نما کردن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که ہمان معنی ششم است وبس و تعمیم بیان کردۂ ما که ذکرش ہمدر انجا کردہ ایم برینہم شامل (اردو) نشو و نما کرنا۔ (دیکھو بربستن کے چھٹے معنے۔)

(۲۶۶۲) (۸) بربستن - بہ تحقیق ما - بمعنی متعلق کردن (انوری ؎) بر دامن کسوت ہیمت ؎ بربستہ قضا خواص مردم ؎ (اردو) متعلق کرنا۔

(۲۶۶۳) (۹) بربستن - بہ تحقیق ما - بمعنی حقیقی بستن کہ لازم و متعدی ہر دو آید چنانکہ (بربستن میان) و (بربستن چیزی) که اشارۂ این بر معنی چہارم کردہ ایم (ظہوری ؎) چرخ در کین ظہوری خوش میان بربستہ است ؎ با دستارہ محبت بی محابا می روم ؎ (انوری ؎) بربست دست او که نہال امید خلق ؎ در بوستان دل زنش برگ و بار یافت ؎ (اردو) باندھنا۔ جیسے کمر باندھنا باندھنا۔ جیسے منصوبہ باندھنا۔

(۲۶۶۴) (۱۰) بربستن - بہ تحقیق ما - بمعنی پوشیدن چون قبا بربستن (انوری ؎) آصف ملک سلیمان دوم خیمہ بزد ؎ این چو ہر کلہ برنہ و بربند قبای ؎ (اردو) پہننا - بقول آصفیہ - پوشیدن کا ترجمہ جامہ زیب تن کرنا۔ کپڑا بدن میں ڈالنا۔

(۲۶۶۵) **بربستن آرزو از کسی** مصدر اصطلاحی بمعنی حاصل کردن آرزو باشد از کسی متعلق بمعنی اوّل بربستن و سندش از امیر خسرو ہمدر انجا مذکور (اردو) مقصد حاصل کرنا۔

(۲۶۶۶) **بربستن ازار** استعمال بمعنی لنگ بستن متعلق بمعنی نہم بربستن که گذشت (انوری ؎) رفت و بربست ازاری و بجیحون در جست ؎ وندران جست بکلدم بگذشت او بشناہ ؎ (اردو) تہبند باندھنا لنگ باندھنا۔

(۲۶۶۷) **بربستن از چیزی** مصدر اصطلاحی بمعنی متمتع شدن و فائدہ برداشتن از چیزے متعلق بمعنی

ودم بربستن وسندش از کلام سلمان ہمانجا گذشت
(اردو) کسی چیز سے فائدہ حاصل کرنا۔ متمتع ہونا۔
بہرہ مند ہونا۔

بربستن بر چیزی مصدر اصطلاحی۔ بمعنی (۲۷۵۸)
متعلق کردن است۔ متعلق بہ معنی ہشتم (بربستن)
وسند این از انوری ہمدرانجا مذکور شد (اردو)
متعلق کرنا۔

بربستن دروازہ استعمال۔ بمعنی بند شدن وبند (۲۷۵۹)
کردن در باشد واگر مضاف کنیم بچیزی بمعنی
مسدود شدن وکردن در بواسطہ آن چیز۔
(والہ ہروی ؎) بربستہ زیاد خود پسند ان ہر دروازہ
دل بخشت نسیان ہر واین متعلق باشد بمعنی سوم
بربستن کہ گذشت (اردو) دروازہ بند ہونا۔
بند کرنا چیننا۔

بربستن دست استعمال۔ بمعنی بستہ شدن (۲۷۶۰)
دست است وکنایہ باشد از عاجز شدن متعلق
بمعنی نہم بربستن کہ گذشت وسندش ہمدرانجا
مذکور (اردو) ہاتھ بندھنا۔ باندھے جانا۔
عاجز ہونا۔

بربستن دکان استعمال۔ بمعنی بند کردن (۲۷۶۱)
دکان باشد متعلق بمعنی سوم بربستن کہ گذشت
وسندش از کلام طالب آملی ہمدرانجا مذکور شد
(اردو) دوکان بند کرنا۔

بربستن دہان استعمال۔ بمعنی بند کردن (۲۷۶۲)
دہان باشد وکنایہ از ساکت گردانیدن وخاموش
کردن متعلق بمعنی سوم بربستن کہ مذکور شد۔
(امیر خسرو ؎) اول از زر دہانش بربستند ہر
بعد ازان مہر راز بشکستند ہر (اردو) منہ
بند کرنا۔ بقول آصفیہ۔ بولنے سے روکنا۔ زبان
بند کرنا۔ خاموش کرنا (فغان ؎) مرا لہجہ غزل
خوانی کا کردے بند منہ اُن کا ہر سنین گر عندلیبان
چمن یہ زیر وبم میرا ہر

بربستن دیدہ از خود استعمال۔ کنایہ از ترک (۲۷۶۳)
خودی کردن وبدرجہ فنا فی اللہ رسیدن متعلق

بمعنی سوم برتستن کہ گذشت (عرفی سہ) از خود
گر دیدہ بربندی چگویم کام جان بینی ز ہمان کز
اشتیاق دیدنش زادی ہمان بینی (اردو) اپنی
خودی کو ترک کرنا - اپنی انانیت سے آنکھ بند کرنا -

بربستن رخت مصدر اصطلاحی - کنایہ باشد ۲۹۷۴
از تہیۂ سفر کردن و روانہ شدن ہم چنانکہ "رخت
از دنیا بربست" یعنی روانہ شد از دنیا مرادف
(بربستن محمل) کہ می آید - (اردو) اسباب
باندھنا (دکن میں کہتے ہیں - باندھا بوندھی کرنا -
آمادۂ سفر ہونا - روانہ ہونا -

بربستن قبا مصدر اصطلاحی - کنایہ از پوشیدن ۲۹۷۵
قبا کہ چون قبا بپوشند بند قبا بر می بندند و از ہمین
عادت این مصدر بدین معنی مستعمل شد و سند این
از انوری بر معنی دوم (بربستن) گذشت (اردو)
قبا پہننا -

بربستن محمل مصدر اصطلاحی - بمعنی بستن ۲۹۷۶
محمل باشد بر شتر و کنایہ از آمادۂ سفر و روانہ شدن

بسفر متعلق بمعنی نہم بربستن کہ گذشت (خواجہ شیراز
سہ) مرا در منزل جانان چہ امن و عیش چون ہر دم
جرس فریاد می دارد کہ بر بندید محملہا ز (اردو)
محمل باندھنا - آمادۂ سفر ہونا - سفر پر روانہ ہونا -

۲۹۷۷ **بربستن میان** استعمال - بمعنی بستن میان
باشد و کنایہ از آمادہ و مستعد بودن بر کاری متعلق
بمعنی نہم بربستن کہ گذشت و سندش از ظہوری
ہمدر انجا مذکور شد - مخفی مباد کہ خصوصیت میان
نباشد - جا دارد کہ مضاف کنیم بسوی کمر ہم (اردو)
کمر باندھنا - کسی کام پر کمر باندھنا - صاحب آصفیہ
نے کمر باندھنا کا ذکر فرمایا ہے بمعنی مستعد ہونا -
آمادہ ہونا - کسی کام کے سرانجام کو تیار رہونا -
(جرأت سہ) کمر تو قتل پر کس کے بت خونخوار
باندھے ہے کہ کبھی خنجر کو تکتا ہے کبھی تلوار باندھی ہے ز

بربستہ بقول برہان و ناصری وجہانگیری و
سروری بروزن برجستہ (۱) نقیض بر رستہ است
و آن چیزی را گویند کہ روح نباتی در وی اثر

نکند و نشو و نما نتواند کرد و زیادہ از انچہ ہست
نتواند شد مانند بعضی از جمادات کہ سنگ و کلوخ
و امثال آن باشد صاحب جامع فرماید کہ جمادات
و ہر انچہ نشو و نما نکند و منجمد باشد۔ خان آرزو
در سراج فرماید کہ جماد را گویند کہ نشو و نما نکند و
این در اصل عام است کہ در خاص شہرت
گرفتہ (شاعری ع) بربستہ دگر باشد و بر رستہ
دگر۔ صاحبان رشیدی و مؤید و بحر و بہار و انند
ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ بمقابل
بر رستہ و بمعنی حقیقی بستہ شدہ و کنایہ از نشو و نما
مفقود شدہ و بہ حالتی باقی ماندہ حاصل اینست
کہ (بربستہ) ماضی مطلق مصدر (بربستن)
است کہ ہای مختفی کہ افادہ معنی مفعولی کند در
آخرش زیادہ کردہ اند و بعض محققین این را
صفت مشبہ گفتہ اند و در ینجا استعمال این معنی
مجاز است و بس (اردو) جماد۔ بقول آصفیہ
عربی۔ اسم مذکر۔ غیر ذی روح اشیا۔ بیجان
چیزیں۔ جیسے دہات۔ پتھر۔ پہاڑ۔ زمین۔ وغیرہ
وہ چیز جسے نشو و نما نہو۔ (ٹھہرا ہوا ٹھہرنا کے
مصدر سے)

(۲) بربستہ۔ بقول ناصری بمعنی سخن موزون
و شعر مقفای منظوم را نیز گویند برخلاف سخنش
کہ ناموزون و بی قافیہ است و بعربی نثر و منثور
خوانند۔ صاحب انند نقل نگارش دیگر کسی از
محققین فارسی زبان ذکر این نکرد مؤلف
عرض کند کہ مضمونی را گویند کہ آنرا در شعر بستہ
باشد۔ معاصرین عجم تصدیق این کنند طرز بیان
صاحب ناصری بہ تعریف غلط اصل مقصود را
دور کردہ و نقل نگارش را عقل نباشد اگر سند
استعمال پیش شود یا مجرد قول ناصری را کافی دانیم
مجاز معنی بیان کردہ ما باشد (اردو) شعر۔ مذکر۔ اور
وہ مضمون جو شعر میں باندھا جاے۔ مذکر۔

بربط بقول برہان و جامع بفتح اول و سکون
ثانی کہ طای حطی باشد نام سازیست مشہور و بعضی

گویند بربط ساز عود است و آن طنبوره مانندے
باشد کاسه بزرگ و دسته کوتاه. صاحب شمس گوید
که بالفتح نام سازیست که تارهای ابریشمی بندند
و بتازیش عود گویند. صاحب انند بحوالهٔ بهار
فرماید که نام سازیست معروف که مثل طنبور باشد
مگر کاسهٔ بزرگ و دستهٔ کوتاه دارد و بحوالهٔ رساله
معربات که از صاحب رشیدی است می آورد که
که بربط معرب بربت است یعنی سینهٔ بط که شبیه
باشد بسینهٔ بط و بنچه از تشبیهات اوست. صاحب
سوا السبیل می فرماید که بیونانی بربتان عود است
مشهور (کمال اسماعیل ؎) اگر ز پنجهٔ بربط مصافحه
طلبم ؛ ز پنجهٔ چنگ برون آورد چو شیر ژیان ؛
(انوری ؎) نهیب رزم تو بگسست جوشن بهرام ؛
شکوه بزم تو بشکست بربط ناهید ؛ صاحبان
منتخب ومنتهی الارب گویند که سازی است معروف
که آنرا عود نیز گویند معرب. بربط بکسر را یعنی سینه
بط زیرا که شبیه است بدان **مؤلف** عرض کند
که ما بر دربربت (که بتای فوقانی گذشت) صراحت
کافی کرده ایم و دریجا از بیان سوا السبیل
اینقدر معلوم شد که بربت که گذشت مخفف
همان بربتان یونانی باشد و بربط بتای مهمله
معرب آن وجا دارد که یونانیان از لغت
فارسی بربت بربتان وضع کرده باشند (اردو)
دیکھو بربت ۔

(۳۲۷۴) **بربط سرای** (اصطلاح) بقول بهار
وانند لغت فارسی است بمعنی بربط نواز
(سعدی ؎) چون در آواز آمد آن بربط سرای ؛
کتخدا را گفتم از بهر خدای ؛ **مؤلف** عرض کند
که تحتانی آخر زائد است و (بربط سرا) اسم
فاعل ترکیبی است و این مجاز است که سرودن را
بمعنی نواختن گرفته اند که در پرده سرود خوان است
(اردو) بربط نواز ۔ بربط بجانیوالا ۔

(۳۲۷۵) **بربطی** اصطلاح ۔ بمعنی بربط نواز که یای
نسبت بر آخر بربط زیاده کرده اند دیگر هیچ

(انوری ؎) زہرہ گر در مجلس بزمش نباشد بربطی تا
درمیان اختران چون زاد فی الطنبور باد (اردو)
بربط سرای۔

بربلند اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی (۱) بسیار
بلند۔ ونیز (۲) بالاخانہ را گویند در ممالک مشرقی۔
دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند کہ ہر دو معنی موافق قیاس است ولیکن
مجرد قول انند وصاحب فرہنگ فرنگ بدون
سند استعمال اعتبار را نشاید کہ ہر دو از اہل زبان
نیند (اردو) (۱) بہت بلند (۲) دیکھو بالاخانہ
بربلندین اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ
فرہنگ فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی
(۱) موہای مرغولہ سر کہ بالای پیشانی برآمدہ باشد
و (۲) بمعنی آرایش کہ بالای در باشد دیگر کسی از
محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند
کہ معنی لفظی این چیزی کہ منسوب بہ بلند است و
برسبیل مجاز ہر دو معنی متذکرۂ بالا توان گرفت
ولیکن طالب سند استعمال می باشیم کہ ہر دو محققین
بالا صاحب زبان نیند (اردو) (۱) پیشانی
کے بال جو پیچیدہ ہوں۔ کاکل۔ مذکر۔ (۲) وہ
آرایش اور زینت جو دروازے کی بلندی پر
کی جاے۔ مؤنث۔

بربناگوش زدن مصدر اصطلاحی بقول
بہار وانند وبحر (۱) کنایہ از تپانچہ زدن (۲) آگاہ
گردانیدن (خواجہ نظامی ؎) دگربارہ خون در
جگر جوش زد ٭ قضا را قدر بر بناگوش زد
مؤلف عرض کند کہ در سیلے زدن ضرب
قریب بناگوش رسد ہمین است وجہ کنایہ و معنی
دوم مجاز کہ چون کسی در خواب غفلت باشد
فارسیان بیدارش کنند بہ سیلی (اردو) (۱) طمانچہ
مارنا (۲) خبردار کرنا۔

بربند اصطلاح۔ بقول برہان وناصری
بروزن سربند (۱) سینہ بند طفلان وپستان بند

زنان را گویند چہ بر بمعنی پستان ہم آمدہ است و آنرا بعربی لبیبہ خوانند صاحب سروری فرماید کہ آنرا باز رنگ ہم گفتہ اند۔ صاحب رشیدی بر سینہ بند زنان قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی فرماید کہ تخصیص رشیدی بہ سینہ بند زنان خطاست۔ صاحبان جہانگیری و جامع و شمس و بحر و انند ہم ذکر این کردہ اند

مؤلف عرض کند کہ آنانکہ ذکر ہر دو معنی کردہ اند پی بہ حقیقت نبردہ اند چرا می گویند کہ بر بند مرادف سینہ بند است و بس۔ موقع استعمال این اکثر پیدا می شود برای طفلان برای حفاظت سینہ و برای زنان برای پستان واگر مردان جوان بیمار یا ضعیف را ضرورت حفاظت سینہ پیش آید استعمالش کنند۔ **قائل** (اردو) سینہ بند۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ انگیا۔ وہ کپڑا جو بچوں کی رال ٹپکنے کے سبب کپڑے بچانے کے لئے سینہ تک باندھ دیتے ہیں

مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن میں (سینہ بند) عام ہے۔ اُس کپڑے کو کہتے ہیں جو حفاظت سینہ کے لئے استعمال کرتے ہیں۔ اکثر بچوں کے لئے اور جس کا استعمال عورتیں کرتی ہیں اس کی شکل ہندو دکن میں مخصوص ہے جسکو انگیا یا چولی کہتے ہیں اور عام طور پر سینہ بند کی ضرورت بعض وقت بیماروں یا ضعیفوں کو بھی ہوتی ہے۔ سینہ کی حفاظت کے لئے۔

(۲) بر بند۔ بقول بحر و انند بمعنی شخصے کہ در کار مہارت تمام داشتہ باشد می گویند کہ فلانی در این کار بند است دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد

مؤلف عرض کند کہ بدون سند این معنی را تسلیم نہ کنیم کہ ہر دو محقق بالا از اہل زبان نیند۔ واگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) ماہر۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ استاد۔ حاذق۔ استادکار۔ کامل فن۔ تجربہ کار۔

بر بنگاہ زدن (مصدر اصطلاحی) بمعنی تاخت و (۱۲۹۰)

تاراج کردن جای رخت وکالا باشد (ظهوری ؎)
غیرت عشق تو بربنگاه زد‌ها فکر سر سودای سامان
برطرف ہا **مؤلف** عرض کند کہ بنگاه بمعنی
منزل ومکان وجای نقد وجنس می آید۔ پس معنی
تاخت وتاراج کردن از مصدر زدن پیدا شد۔
(اردو) سامان واسباب کو لوٹنا۔ تاراج کرنا

بربودن | بقول بحر۔ بالکسر بمعنی بردن باشد
وفرماید کہ کامل التصریف است ومضارع این
برباید **مؤلف** عرض کند کہ اصل این ربودن
کہ بہمین معنی می آید وموحدۂ مکسور زائد وفارسیان
بسکون رای مہملہ می خوانند (اردو) لیجانا۔

بربوز | اصطلاح۔ خان آرزو درسراج
بحوالہ برہان وجہانگیری فرماید کہ بروزن زردک
بمعنی (۱) پیرامون دہان پرندگان و(۲) منقار
مرغان باشد ونیز فرماید کہ غالباً تصحیف است
صحیح برپوز بہمین معنی است چنانکہ گذشت و
برپوس بسین مہملہ مبدل آن **مؤلف** عرض کند
کہ تعمیم معنی اوّل برسبیل مجاز است ومعنی دوم
حقیقی است ودرینجا پوز کہ بہ بای فارسی است
مبدّل (بوز بہ بای عربی) چنانکہ تپ وتب
وبر مبدّل بد کہ دال مہملہ بہ رای مہملہ بدل شود
چنانکہ بادروان وباروان۔ د (بتپوز) ودبپوز
بہمین معنی بجایش مذکور شد۔ وصراحت کامل
ماخذ بر (بتپوز) کردہ ایم کہ بہ فوقانی دوم و
بای فارسی سوم گذشت۔ خان آرزو ذوق
تحقیق ندارد ازینجاست کہ اکثر بر تصحیف می
سپارد (اردو) دیکھو بتپوز۔

بربوس | اصطلاح۔ خان آرزو درسراج
بحوالہ برہان وجہانگیری ذکر این کند (۱) بروزن
افسوس مبدّل بربوز باشد ونیز فرماید کہ غالباً
تصحیف است وصحیح برپوس است صاحب
شمس ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند
کہ حقیقت این بر اصطلاح گذشتہ گذشت
ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ زای ہوز بدل شد

بہ سین مہملہ چنانکہ آیاز و ایاس دیگر ہیچ خیال خان آرزو | نسبت تصحیف کم التفاتی اوست (اردو) دیکھو بنپوز۔

بربوسیوس بقول برہان وانند سین اوّل مکسور و تحتانی بواو رسیدہ و بسین دوم زدہ بلغت یونانی نوعی از لبلاب و عشقہ است و رنگ آن مانند رنگ زعفران باشد و بر درختہا پیچد۔ صاحب محیط ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ ذکر این بر (ار بغ) گذشت (اردو) دیکھو ار بغ

بربون اصطلاح۔ بقول مؤیّد بالضم لغت فارسی است (۱) حریر نازک و دیبای تنک صاحب ہفت فرماید کہ باین معنی بفتح اوّل و سکون رای مہملہ و ضمّ موحّدہ تحتانی بواو رسیدہ و نون زدہ باشد۔ صاحب شمس فرماید کہ (۲) بفتح با و کسر بای مجہول و واو مفتوح قوبا کہ دآ دیز گویند۔ **مؤلف** عرض کند کہ۔ نسبت معنی اوّل اگر سند استعمال پیش شود و اسم جامد فارسی زبان مسلّم شود توانیم عرض کرد کہ بر بمعنی سینہ و بغل چنانکہ گذشت و بون بمعنی حصّہ می آید۔ پس حصّۂ سینہ در ملبوس۔ حریر نازک است و دیبای تنک۔ اندرینصورت باید کہ بالفتح گیریم واللہ اعلم بحقیقۃ الحال و نسبت معنی دوم ہمین قدر کافی است کہ قول مجرّد محقّق بی تحقیق بدون سند استعمال اعتبار را نشاید۔ معاصرین عجم از ہر دو معنی ساکت (اردو) (۱) حریر۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ ریشمی کپڑا (۲) دیکھو ادرفن۔

بربی بدل چگونہ گزیند کسی بدل مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ اند و از بیان معنی و محلّ استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بوصف کسی و وچیزے زنند کہ در کمال خوبی باشد (اردو) وہ اپنی مثال آپ ہے "جس کا مقصد یہ ہے" لاثانی ہے۔ عدیم البدل ہے "

بربید یادرنگ اصطلاح۔ بقول وارستہ دبجز ظہور امر ممتنع الوقوع۔ صاحب انند و بہار ذکر

مصدر (بر بید با درنگ بودن) بہمین معنی کردہ اند
واستناد ہمہ محققین ازہمین یک سند است (حیاتی
گیلانی ؎) با آب وہوای اعتدالش ٭ بر بید ہمیشہ
با درنگ است **مؤلف** عرض کند کہ برای امر
ناممکن وممتنع الوقوع اصطلاحی قرار دادہ اند کہ
وجود با درنگ یعنی خیار بر درخت بید از ناممکنات
است (اردو) ناممکن کام۔ ہوا مین گرہ۔ ہوا
مین گرہ دینا۔ بقول آصفیہ ناممکن کام کا ارادہ کرنا۔

برپا استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح وبای فارسی بالف کشیدہ لغت فارسی است
بمعنی قائم وایستادہ ونصب کردہ شدہ **مؤلف**
گوید کہ بمعنی حقیقی است ترجمۂ (علی رجل) وحاصل
آن قیام وایستادگی است اگرچہ چیزے را کہ برپای
بیان کنند کہ پای ندارد چنانکہ (خفتہ برپاست)
وخیمہ برپا شد) استعمال این با مصادر فارسی زبان
در ملحقات می آید (ظہوری ؎) بزد در غم طناب آرم
ستون ہم ٭ زآہ ہم خیمۂ افلاک برپاست ٭ (اردو)
برپا۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ قائم ٹھہرا ہوا۔ برقرار۔

(الف) **برپاچہ رید** مقولہ۔ بقول بہار وانند
یعنی خیلے ترسید وفرمایند کہ ترجمۂ محاورۂ ہند است
(ملا طغرا در ہجو پوچی **نثر**) چون نظرش برغنیم افتاد
برپاچہ رید" مرادف بشلوار رید کہ می آید **مؤلف**
عرض کند کہ پاچہ حصۂ شلوار را گویند کہ لباس یک پای
وجزو شلوار است (کہ بجایش می آید) عادت است کہ کسی
کہ خیلی ترسناک شود در پاچہ شلوار ودر شلوار براز
می کند ازہمین عادت این کنایہ شد بمعنی اول الذکر
واین درحقیقت ماضی مطلق مصدر۔ ....

(ب) **در پاچہ ریدن** است۔ محققین
ہندنژاد مصدر را ترک کردہ ماضی مطلقش را
بصورت مقولہ ذکر کردہ اند۔ تسامح شان باشد
وبس (اردو) (ب) پاجامہ مین ہگ لینا۔ اس کا
لفظی ترجمہ ہے۔ دکن مین بمعنی زبید خوف زدہ ہونا
مستعمل ہے (پیشاب خطا ہونا) بقول آصفیہ ڈرکے
مارے کانپنا اور (ہگدینا) بقول خوف کے مارے

بے پیمانہ پھیر دینا۔ خوف سے پیمانہ نکل جانا۔ نہایت خائف
وہیبت زدہ ہونا۔ (الف) اس کا ماضی ہے۔

برپا داشتن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی قائم
داشتن و نصب کردن۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ
ناصر الدین شاہ قاچار ذکر فقرۂ "برپا داشتہ بودند"
کردہ فرماید ای نصب کردہ بودند **مؤلف** عرض کند
کہ حقیقت این بر (برپا) بیان کردہ ایم **(اردو)**
برپا کرنا۔ بقول آصفیہ۔ کھڑا کرنا۔ اٹھانا۔ دکن میں
(نصب کرنا) بھی مستعمل ہے۔ جیسے خیمہ نصب کرنا۔

برپا شدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر (۱)
برخاستن و (۲) قائم شدن۔ بہار این را با (برپا
کردن) ذکر کردہ فرماید کہ بمعنی نصب کردن و برانگیختن
باشد صاحب انند ہم بانش **مؤلف** عرض کند
کہ حیف است کہ بہار و نقل نگارش ہر دو در لازم
و متعدی فرق نہ کردہ اند این لازم است و (برپا
کردن) کہ بجایش می آید متعدی آن **(اردو)** برپا
ہونا۔ بقول آصفیہ (۱) کھڑا ہونا۔ اٹھنا۔ (۲) بلند ہونا

معنی دوم کا ترجمہ قائم ہونا بھی ہوسکتا ہے۔

برپا کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و
انند بمعنی (۱) نصب کردن و (۲) برانگیختن صاحب
بحر نسبت معنی اول فرماید کہ بمعنی قائم نمودن باشد
و گوید کہ (۳) ایجاد کردن ہم (سید حسین خالص) ۵۲
جان خود را خواہم از رشک حنا بر خاک ریخت ؎
ہیروم کز دست خوبان فتنۂ برپا کنم ؎ **مؤلف**
عرض کند کہ برای معنی سوم طالب سند استعمال باشیم
کہ از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم ہم برزبان ندارند
و محققین اہل زبان ہم این را ترک کردہ اند **(اردو)**
(۱) نصب کرنا۔ قائم کرنا۔ (۲) دیکھو برانگیختن (۳)
دیکھو ایجاد کردن۔

برپاچہ ریدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر
خیلی ترسیدن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد
مؤلف عرض کند کہ (برپایچہ ریدن۔ بہ تحتانی
پنجم) مزید علیہ ہمان (برپاچہ ریدن) کہ گذشت
تحتانی زائدہ بر لفظ پا زیادہ کردہ اند و بس صاحب بحر

کہ بجای تحتانی بعجم نون رانقل کرد. غیراز تسامح یا غلطی کتابت نباشد کہ (پاچہ بہ نون سوم) در فارسی زبان بمعنی (پاچہ یا پایچہ) نیامدہ و سند استعمال ہم پیش نہ شد (اردو) دیکھو برپاچہ ریدن۔

برپای افتادن مصدر اصلاحی۔ بقول بحر عجز و الحاح کردن و عذر تقصیر نمودن دیگرکسی از محققین مصادر ذکراین نکرد **مؤلف** عرض کند کہ عادت است کسی کہ از مخاطب عاجز شود و طلب رحمش برپای او سر خود می نہد از ہمین عادت۔ این مصدر اصطلاحی قائم شد (اردو) پاؤن پر گرنا۔ پاؤن پر سر رکھنا۔ بقول آصفیہ۔ نہایت عجز کرنا۔ دکن مین اسی کا استعمال بمعنی۔ خطا کی معافی چاہنا۔ عفو قصور چاہنا ہے۔

برپای جستن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار واننداند بمعنی بزور پا برجستن۔ صاحب بحر فرماید کہ بمعنی بزور جستن باشد د شیخ شیراز ۵ دلی ہمچنان بر دعا داشت دست ہا کہ شہ سر بر آورد و برپای جست ہا **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی دفعۃً برخاستن و ایستادن بارادہ رفتن باشد و بس (اردو) اٹھ کھڑا ہونا۔ بقول امیر چلنے پر مستعد اور تیار ہونا چاہیے" مجھے کیا دیر آپکا ارشاد پایا اُٹھ کھڑا ہوا"

برپایچہ ریدن مصدر اصطلاحی۔ بقول غیاث بحوالۂ وارستہ مرادف بر (پاچہ ریدن) کہ گذشت دیگرکسی از محققین مصادر ذکراین نکرد **مؤلف** عرض کند کہ ما حقیقت این بر (برپانچہ ریدن) بیان کردہ ایم کہ بہ نون سوم گذشت (اردو) دیکھو برپاچہ ریدن۔

برپای خاک زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول ضمیمۂ برہان و جہانگیری و بہار و بحر واننداند بمعنی ذلیل و خوار گردانیدن **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان ندارند۔ خلاف قیاس نیست۔ طالب سند استعمال می باشیم (اردو) ذلیل کرنا۔ دیکھو اہانت کردن۔

برپای داشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر

بمعنی قائم و ثابت قدم داشتن صاحب ضمیمہ
برہان فرماید کہ کنایہ باشد از قائم و ثابت قدم
بودن۔ صاحب مؤید ذکر امر حاضر این کردہ مؤلف
عرض کند کہ خلاف قیاس نیست۔ کنایہ باشد
و این ہمان است کہ بدون تحتانی پنجم زائدہ گذشت
(اردو) دیکھو (برپا داشتن)

(۱۶۹۱) **برپای کردن** | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
ثابت و قائم کردن و این بزیادت تحتانی
پنجم ہمانست کہ بجایش گذشت (انوری ؎) خورشید
روزکی دو سہ پیش از وزارتت ٭ برپای کرد نوبتی
در جوار ملک ٭ (اردو) قائم کرنا۔

برپای کسی افتادن | مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار کنایہ از نہایت عجز و الحاح کردن
و فرماید کہ درین بیت مرزا صائب کہ بردست و
پا افتادن واقع شدہ بنا بر تغلیب است و الا
تنہا بردست افتادن معنی ندارد (صائب ؎)
بفریاد کس از خواب صبوحی برنمی خیزد ٭ مگر بردست و
پای آن پریرو آفتاب افتد ٭ صاحب انند
نقل نگار بہار مؤلف عرض کند کہ حقیقت
این بر (برپای افتادن) گذشت (اردو)
دیکھو برپای افتادن

(۱۶۹۲) **برپای نشستن** | مصدر اصطلاحی۔ کنایہ
از عاجز آمدن و از تکاپو باز آمدن (انوری ؎)
برپای نشستم آخر الامر ٭ چو نانکہ گمان ہمگنان
است ٭ (اردو) تھک کر بیٹھنا۔ عاجز آنا۔
(سالک دہلوی ؎) جب تھک کے تری راہ مین
بیٹھے تو کھلا حال ٭ جو کھوے ہوے ہین وہی
کچھ پاے ہوے ہین ٭

بر پروشان | استعمال بقول برہان با بای
فارسی بر وزن پردہ پوشان مطلق اتّست را
گویند از ہر چیزی کہ باشد صاحب سروری
بحوالہ تحفہ فرماید کہ بفتح بای تازی و فارسی و
سکون رای مہملہ اول و ضم دوم است و از ہمان
ابیات شمس فخری و استاد دقیقی استناد فرماید کہ

بر (بربروشان) گذشت و فرماید کہ در نسخۂ وفائی پرستان آمدہ بفتح بای فارسی و واو و سین مہملہ و نون مشدد و نیز فرماید کہ در فرہنگ بروستان بشین معجمہ و سین مہملہ بروزن عروسان نیز بمعنی امّت نوشتہ و بیت استاد دقیقی را باین طریق آوردہ (ع) برداد ارمر بروشان راہ اما در تحفہ و معیار جمالی و نسخہ وفائی چنانکہ مرقوم شد آمدہ (انتہی کلامہ) صاحب جامع فرماید کہ بروزن پردہ پوشان مطلق امّت ہر پیغمبر و بجای میم فا نیز آمدہ۔ صاحبان ہفت و سوار دہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ ما حقیقت این بر (بربروشان) بیان کردہ ایم کہ بہر دو موحّدہ گذشت و باعتبار محققین صاحب زبان توانیم عرض کرد کہ موحّدۂ دوم کہ در اصل لغت است درینجا بہ بای فارسی بدل شد (**اردو**) دیکھو بربروشان۔

(۲۴۹۳) **بر پریدن** استعمال (۱) مزید علیہ پریدن باشد بہمہ معانیش و (۲) بمعنی دور شدن ق (۳) بلند شدن (ظہوری ے) خوش آنمرغ کزآشیان پر نپرّد ٭ زبرّت اگر خونفشان بر نپرّد ٭ کجا شمع کوبد در پای کوبی ٭ کہ پروانہ دستک زنان بر نپرّد ٭ (ولہ ے) نفس را بپرواز افگند حرفت ٭ چرا قصہ از داستان بر نپرّد ٭ کہن ژندہ خویش را می برانم ٭ نوی زاطلس و پرنیان بر نپرّد ٭ (ولہ ے) کند شعلہ ہای درونی کبابش ٭ بیان نفس گر فغان بر نپرّد ٭ (**اردو**) (۱) دیکھو پریدن (۲) دور ہونا۔ دیکھو برانگیختن کے چوتھے معنے (۳) بلند ہونا۔

(۲۴۹۴) **برپشت بستن چیزی** مصدر اصطلاحی۔ متحمل چیزی شدن و پرواہ آن نکردن (ظہوری ے) برپشت بستہ چنبر بازوی صبر و طاقت ٭ زلفت تو ذوق دارد برگوشمال مردم ٭ (**اردو**) متحمل ہونا۔ پروا نکرنا۔

برپشت خوابیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند (۱) معروف و (۲) آرام خواب

کردن وآرسته فرماید که مرادف بپشت خوابیدن باشد که گذشت صاحب بحر بر معنی دوم قانع داشته فراهانی ؎ بشتاب بسوی نجف ایدل بشتاب ٭ دریاب این فوز را بزودی دریاب ٭ چون خواب نجف عبادت یزدان است ٭ خود را بنجف رسان و برپشت بخواب ٭ مؤلف عرض کند که ما بحث کامل این بر (به پشت خوابیدن) کرده ایم و شک نیست که چون برپشت دراز کشند همه اعضا راحت یابد ولیکن بحالت نوم. خواب پشت را آرام بخش ندانند که خوابهای متوحش رو دهد پس درینجا مقصود از محض دراز کشیدن برپشت است کنایه از راحت گرفتن نه به آرام خواب کردن. صاحب رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار برپشت خوابیده را بمعنی حقیقیش آورده (اردو) (۱) چت سونا۔ پیٹھ کے بل سونا (دیکھو به پشت خوابیدن) (۲) آرام لینا۔

برپشم زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته به بای عجمی سوم کنایه از حقیر و ساقط الاعتبار دانستن و فرماید که اینجا پشم بمعنی موی خایه باشد۔ بهار گوید که از حقیر و از پایه اعتبار ساقط دانستن و فرماید که اینجا پشم بمعنی موی عانه است صاحب بحر همزبان وارسته و صاحب انند نقل نگار بهار (مخلص کاشی ؎) صوفی نیم که سرکشی برسر گذارم تاج را ٭ زور کمان وحدتم برپشم زد حلاج را ٭ مؤلف عرض کند که معاصرین عجم که از سوقیانند این را بر زبان دارند (اردو) پشم پر مارنا۔ بقول آصفیه کچھ چیز نه سمجھنا۔ خاطر مین نه لانا۔

برپوز بقول جهانگیری بمعنی پوز است یعنی پیرامون دهن و آن را بتفوز نیز خوانند۔ صاحب ناصری فرماید که بر وزن زر دوز بزای معجمه در آخر پیرامون دهان چرندگان و منقار پرندگان را گویند و برپوس نیز گویندش۔ صاحب موید فرماید که بفتح بای دوم که سوم است فارسی همان بتفوز مذکور برآوردن دهان و منقار

مرغان باشد صاحبان جامع وانند وشمس ہم ذکر این کرده اند **مؤلّف** عرض کند که حقیقت آین برتپوز که به فوقانی دوم بجایش گذشت ودرینجا ہمین قدر کافی است که فوقانی بدل شد به دال مہملہ چنانکه زرتشت وزردشت (اردو) دیکھو بتپوز۔

برپوز بقول برہان مرادف برپوز که گذشت دیگری از محققین فارسی ذکر این نکرد ودرنسخۂ قدیم برہان بزای ہوّز آورده **مؤلّف** عرض کند که اگر زای فارسی آخره را تسلیم کنیم جزین نیست که مبدّل (برپوز) است که بزای عربی گذشت چنانکه آزیر۔ وآژیر دیگر ہیچ (اردو) دیکھو بتپوز۔

برپوس بقول برہان وجہانگیری وجامع مرادف برپوز که گذشت صاحب ناصری بذیل برپوز ذکر این کرده حکیم سنائی در صفت جمع کوران گوید؎ که دست بر اعضای فیل مالیده ہریک آنرا بچیزے تعبیر نموده اند(ه) آنکه را بد زبیل ملموسش ؎ دست وپای سطبر وبرپوش ؎ گفت شکلی چنانکه مضبوط است ؎ راست ہمچون عمود مخروط است ؎ **مؤلّف** عرض کند که مبدّل برپوز که زای ہوّز آخره بدل شد به سین مہملہ چنانکه آیاز وایاس (اردو) دیکھو بتپوز

برپون بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وضمّ ثالث لغت فارسی است خارش راگویند دیگری از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلّف** عرض کند که پون بمعنی نمد زین می آید وچون این را مرکّب کردند با کلمۂ بر قلب اضافت شد بمعنی حقیقی نمد بغل وکنایه از خارش که از کثرت خراشیدن اکثر حصّۂ جسم بالائی (بوجه لباس) زیاده تر متاثر شده مثل نمد کلفت می گردد۔ طالب سند استعمال می باشیم که مجرّد قول محققین ہند نشزاد کافی نیست معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) خارش دیکھو ازوب

برپیهن اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وثالث لغت فارسی است بمعنی (۱) تخت و (۲) خرفه را نیز گویند دیگر کسی از محقّقین فارسی ذکر این نکرد و ذکر خرفه مع خواصش بر بخناه مذکور شد **مؤلّف** عرض کند که چیزی که سینه و بر او پهن می باشد تخت است و این کنایه باشد اندرینصورت باید که های ہوّز را ہم مفتوح گیریم واگر های ہوّز را ساکن و مخلوط التلفّظ خوانیم یعنی بروزن زن - جز این نباشد که کلمۂ بر مرکّب شد با پهن که لغت سنسکرت است و بقول ساطع کفچۂ مار و معنی لفظی این چیزی که بر بلندی آن کفچه مار است و کنایه از تخت شاهی و بمجاز مطلق تخت هم و فارسیان به تصرّف در تلفّظ مفرّس کردند - مخفی مبادکه راجگان سلف تخت شاهی را بشکلے می ساختند که بر بالای سر چتری بشکل کفچۂ مار می بود اگر چه شاهان عجم این را ترک کردند ولیکن در اسمش اشارۂ آن باقی ماند وجه تسمیۂ این معنی دوم متحقّق نه شد جز این نیست که اسم جامد دانیم - صاحب محیط هم این را ترک کرد (**اردو**) (۱) تخت (۲) دیکھو بخلہ -

برپیچیدن بقول بحر - (۱) بمعنی پژمرده شدن و (۲) درهم پیچیده شدن و فرماید که کامل التّصریف است و مضارع این برپیچد - و به تحقیق ما (۳) بمعنی پیچ و تاب خوردن و غضبناک شدن (ظهوری ع)

ای شیخ در مذمّت زنّار بر مپیچ ؛ گر خواهی از ردای تو تاری برآورم ؛ **مؤلّف** عرض کند که مزید علیه بپیچیدن است بزیادت کلمۂ بر (**اردو**) (۱) پژمرده ہونا (۲) لپیٹا جانا (۳) پیچ و تاب کھانا - دیکھو بتاب رفتن -

برپیچیده اصطلاح - بقول ضمیمۂ برہان بروزن سرپیچیده بمعنی (۱) پژمرده و (۲) درهم پیچیده شده - صاحب مؤیّد نسبت معنی دوم فرماید که بمعنی درهم شده و صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ذکر این کرده فرماید

که بمعنی درہم کشیده وتاب داده صاحب
هفت همزبان مؤید **مؤلف** عرض کند که ماضی
مطلق (برپیچیدن) که گذشت شامل برہر سه معانیش
بای زائده که افاده معنی مفعولی کند در آخرش زیاده
کرده اند۔ اسم جامد نیست که ذکرش جداگانه کنند
کم التفاتی صاحبان تحقیق است که بر قواعد فارسی
زبان اعتنائی کنند (اردو) دیکھو برپیچیدن
یہ اس کا ماضی مطلق ہے بمعنی مفعولی (۱) پژمردہ
لپٹا ہوا (۲) پیچ وتاب کھایا ہوا۔

برپیختن بقول نوادر بمعنی (۱) پیچیدن باشد
صاحب بحر ذکر این معنی فرماید که (۲) بمعنی تاب
خوردن۔ که مجاز معنی اول است و فرماید که کاف
ومضارع این برپیزد۔ صاحب نوادر برای
معنی اول از قاضی رکن الدین قمی استناد کرده
امّا از ان نه استعمال برپیختن ظاهر می شود نه معنی
مذکور الصدر بلکه از ان استعمال پیختن پیدا است
که بقول بحر بمعنی پرویزن کردن آمده پس استناد
نوادر من حیث اللفظ والمعنی ہر دو غلط (وہوا
ہذا ۵) جز آب دو دیده می نشوید ؛ گردی که زما
بر رخم بیخت ؛ **مؤلف** عرض کند که اسم مصدر
این بیچ بود ← بای فارسی وتحتانی وجیم فارسی
پس جیم فارسی بدل شد بعربی چنانکه کاچ وکلج
وپس از ان جیم عربی بدل شد به خای معجمه چنانچه
اسفاناج واسفاناخ وفارسیان بزیادت علامت
مصدر (تن) مصدری ساختند۔ که بیختن شد
وبزیادت کلمهٔ بر بران (برپیختن) امزید علیه آنست
(اردو) (۱) لپیٹنا۔ بقول آصفیہ۔ پیچیدن
یا نوردیدن کا ترجمہ۔ طے کرنا۔ موڑنا۔ باندھنا
کسنا (آتش ۵) قتل پر میرے اُٹھایا ہے جو
بیڑا تونے ؛ خوب کس کر کمر اے ترک جفا کار لپیٹ
(۲) لپٹنا۔ بقول آصفیہ پیچیدہ ہونا۔ لف ہونا
(حیا ۵) چارہ گرنے جو مرے سینہ سے کھینچا پیکان ؛
لخت دل ساتھ نکل آئے لپٹ کر لاکھوں ؛

برپیختہ بقول برہان وانند وہفت با بای فارسی

بروزن انگیختہ بمعنی پیچیدہ و تاب خوردہ۔ باشد۔
خان آرزو در سراج فرماید کہ بمعنی پیچیدہ و تاب
دادہ و ہم او فرماید کہ این ظاہراً تحریف ز پیچیختہ
بہای ہوّز۔ بجای بای فارسی) است چنانچہ بیاید
مؤلف عرض کند کہ کم التفاتی محققین است
کہ نظر بر مصدر گذشتہ نکردند و این ماضی مطلق
آنست بزیادت ہای زائدہ در آخرش دیگر ہیچ
کہ افادہ معنی مفعولی کند و صراحت ماخذش ہمدرانجا
کردہ ایم کہ ازان تردید خیال خان آرزو نسبت
تحریف می شود (**اردو**) (۱) پیچیدہ بقول
آصفیہ لپٹا ہوا (تاب کھایا ہوا)

برپی غلط رفتن استعمال۔ بمعنی (۱) راہ (۲۳۶۵)
گم کردن کہ معنی حقیقی است و (۲) کنایہ باشد
از راہ راستی برگشتن) و بر اصول غلط کار کردن
(ظہوری ۵) خود را مبادا گم کنم برپی غلط تا کی
روم ز از دست می افتم بدر در مغز جان کیستی تو
(**اردو**) (۱) گمراہ ہونا۔ بقول آصفیہ۔ راستہ
بھول جانا۔ بھٹکنا۔ بہکنا۔ بے راہ ہونا (۲)
غلط اصول پر کام کرنا۔

برتابد مقولہ۔ بقول مؤید و ہفت۔ ای طاقت
آرد و تحمّل کند۔ دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این
نکرد **مؤلف** گوید کہ این مضارع برتابیدن
است کہ بمعنی تحمّل کردن و طاقت آوردن
می آید محققین بالا غور نکردہ اند کہ مشتقش را برنگ
مقولہ نقل کردہ اند (**اردو**) دیکھو برتابیدن
یہ اوس کا مضارع ہے اور اس کے تمام معانی پر مشتمل

(۲۳۶۶) **برتابہ انداختن** مصدر اصطلاحی۔ (۱)
بمعنی بریان ساختن است و (۲) کنایہ از مبتلای
سوز و گداز کردن (ظہوری ۵) ولی را کعبہ در صحرای
غم و برتابہ انداز د ز کہ در تاب تمنّا ماہی زمزم نمی گردد
مخفی مباد کہ تابہ بقول برہان بروزن لابہ ظرفی
باشد پہن کہ دران کوکو و خاگینہ و ماہی بریان
کنند و نان ہم بر بالای آن بپزند (**اردو**) (۱)
توے پر بھوننا (۲) مبتلای سوز و گداز کرنا۔

(۱۵۶)

برتابہ فتادن مصدر اصطلاحی بمعنی (۱) بریان شدن برتابہ لازم مصدر گذشتہ و (۲) کنایہ از مبتلای سوز وگداز شدن (ظہوری ؎) فتد بکوی تو برتابہ ماہی خورشید ٭ ز رشک سایہ کہ در پای بام می افتد ٭ (اردو) بھونا جانا (۲) مبتلای سوز وگداز ہونا۔

برتابیدن بقول بحر بمعنی (۱) تاب وطاقت داشتن وتحمل کردن و (۲) گردانیدن باشد و فرماید کہ کامل التصریف است ومضارع این برتابد۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد (ظہوری ؎) برنتابد عشق بالادست تقدیم ہوس ٭ می برم خود را ز بزم وصل ممنون می برم (نظامی ؎) خرد تابہ وبرنیاید ترا ٭ کہ تاب خرد برنتابد ترا ٭ **مؤلف** عرض کند کہ اسم مصدر این تاب است کہ بمعنی طاقت وپیچ ہردو می آید وکلمہ بر زائدہ و بقول محققین فارسی مصدر جعلی وباصول ما کہ بر (اسم مصدر) گذشت مصدر اصلی کہ تاب اسم جامد فارسی زبان است (اردو) (۱) تاب وطاقت رکھنا متحمل ہونا (۲) پھیرنا۔ بقول آصفیہ پلٹانا۔ پھرانا۔ چکر دینا۔ واپس کرنا۔ لوٹانا۔ موڑنا۔

برتاختن بقول شمس لغت فارسی است بمعنی سوار شدن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ تاختن بمعنی دویدن بجای خودش می آید و بر بمعنی بالا پس معنی حقیقی این بالا دویدن وکنایہ از سوار شدن اگرچہ ما من وجہ صراحت ماخذ کردہ ایم ولیکن بدون سند استعمال۔ مجرد قول صاحب شمس را تسلیم نہ کنیم کہ محقق بی تحقیق است واز اہل زبان نیست (اردو) سوار ہونا۔ بقول آصفیہ چڑھنا اوپر بیٹھنا۔

برتارک زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی (۱) استوار کردن چیزی را برسر چون گل و گلدستہ وشاخ گل وتاج وافسر وپر وسواک و مانند آن و فرماید کہ بعضی کنایہ از (۲) بیخود شدن

ور۳)، دراندیشه فرورفتن نیز نوشته اند نورالدین ظهوری ے) از خار رہگذار سگت دست احترام ؎ برتارک ملک زده گلهای افتخار ؎ صاحبان بحر و اَنند همزبان بهار مؤلف عرض کند که از کلام ظهوری (برتارک زدن چیزی) بمعنی قائم کردنش برسر پیدا می شود ولیکن ما بمقابلهٔ تعمیم، تخصیص گل را پسند می کنیم یعنی (برتارک زدن گل)، کنایه باشد از قائم کردن گل در دستار و معنی دوم و سوم را بدون سند استعمال تسلیم نتوانیم کرد که موافق قیاس نیست و استعمالش از نظر ما نگذشت و مجرد قول هر سه محققین هندنژاد کفایت نمی کند و معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) سر پر لگانا (۲)، بیخود ہونا (۳)، فکر کرنا۔ بقول آصفیہ۔ تامّل کرنا۔ سوچنا۔ بچارنا۔ خیال کرنا۔ غور کرنا۔ (فکر میں پڑنا بھی کہہ سکتے ہیں۔ صاحب آصفیہ نے اس کا ذکر نہیں کیا۔

برتارک سر نهادن مصدر اصطلاحی بقول بهار کنایه از کمال تعظیم (عرفی شیرازی ے) زان دل شوریده را برتارک سر می نهم ؎ کاشیان مرغ مجنون شد دل شیدای من ؎ مؤلف عرض کند که چیزی را بر سر نهادن علامت کمال تعظیم اوست و از همین رسم این مصدر قائم شد (اردو) سر پر رکھنا۔ بقول آصفیہ تعظیماً کسی چیز کو اٹھا کر سر پر رکھنا نہایت تعظیم و تکریم کرنا۔ مقدس جاننا (جرأت ے) ہاتھ جرأت کے جو گل سنگ در یار لگا ؎ کبھی چھاتی سے لگا یا کبھی سر پر رکھا ؎

برتا زیانه اصطلاح۔ بقول شمس لغت فارسی است یعنی اشارت که سوار تازیانه کند مؤلف عرض کند که مقصودش جز این نباشد که استعمال این حالت تازیانه را ظاهر کند چنانکه "او برتا زیانه می رود" یعنی تازیانه زنان می رود اگرچه من وجه موافق قیاس است ولیکن بدون سند استعمال قول صاحب شمس اعتبار را نشاید معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین زبان

فارسی ازمن ساکت (اردو) کوڑا لگاتا ہوا۔	جیسے " وہ کوڑا لگاتا ہوا گزر گیا۔

برتاس بقول سروری وجہانگیری ورشیدی بفتح با وسکون رای مہملہ وبعد از را تای قرشت (۱) نام یکی از مبارزان سپاہ روس نام پہلوانی بودہ است ناصری فرماید کہ بقول شیخ نظامی در قصۂ اسکندر صاحب برہان فرماید کہ بہمہ معانی با طای حطّی ہم بنظر آمدہ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بروزن کرپاس باشد ونیز فرماید کہ این لفظ پارسی نیست وغالب کہ ترکی باشد صاحبان مؤیّد وشمس وانند ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ محققین ترکی زبان ازین ساکت ووجہ تسمیۂ این متحقق نہ شد واجمال تعریف ترک این را بر ذکرش تفوّق داشت واستعمال این با طای حطّی چنانکہ صاحب برہان آوردہ تصرّف عربان باشد بطور تعریب (اردو) برتاس فارسی مین ایک پہلوان کا نام ہے۔ اسم مذکر۔

(۲) برتاس۔ بقول سروری ورشیدی وجہانگیری ومؤیّد شہریست در حدود روس وبعضی نام ولایت ترکستان گفتہ اند کہ روباہ آنجا پوستین خوب دارد وفرماید کہ برطاس بطای حطّی ہم آمدہ صاحب مؤیّد فرماید کہ در انجا پوستین خوب می باشد وآن از پوست روباہ انجاست صاحب ناصری گوید کہ نام شہرے بودہ از ترکستان وبتصرّف روس آمدہ۔ خان آرزو در سراج بحوالۂ توسی می نویسد کہ نام شہری در ولایت روس وترکستان است وبحوالۂ رشیدی فرماید کہ ولایتی است در حدود روس کہ مردم آنجا پوست پوشند وبرطاس بطای مہملہ معرب آن وتحقیق آنست کہ حدود روم وروس وترکستان بہم پیوستہ است۔ پس ہمہ صحیح باشد لیکن این لفظ پارسی نیست وغالب کہ ترکی باشد۔ صاحبان برہان وجامع وانند وشمس ہم ذکر این کردہ اند حکیم سوزنی

۵) ای شیر فلک روبه برتاسی تو؛ جمشید فلک غلام نخاسی تو؛ **مؤلف** عرض کند که محققین لغات
ترکی ازین لغت ساکت و وجه تسمیهٔ این متحقق نشد که عجیب است (وبرتاش) به بای فارسی وشین معجمه
هم بهمین معنی می آید و آن مبدل این باشد یا این مبدل آن که بای عربی به فارسی وسین مهمله
بشین بدل شود و بالعکس این هم. و بدین توجیه که این ولایت در ترکستان متحقق است - قیاس
متقاضی همین است که لغت ترکی باشد (اردو) برتاس. مذکر - ایک شہر کا نام ہے جو
حدود روس میں واقع ہے اور بقول بعض ترکستان میں -

(۳) برتاس. بقول سروری پوست روباه آن ولایت را نیز گویند که بمعنی دوم گذشت -
صاحب برہان فرماید که پوستین آنجا را نیز. صاحب ناصری بذکر معنی دوم گوید که ارباب لغت
نوشته اند که از پوست روباه آنجا پوستین کنند از قرار خز و سنجاب و سمور خواهد بود صاحبان
رشیدی و سراج و شمس و انند همزبان برہان (محمد عصّار. صاحب مهر و مشتری ۵) زدوران
مشک بیدا ز تنعم؛ زده بر جامها برتاس و قاقم؛ **مؤلف** عرض کند که در معنی دوم روی
برتاسی که گذشت ازان متحقق است که معنی دوم اصل است و معنی اول و سوم و چهارم و
پنجم همه مجاز آن که بدون کلمهٔ نسبت مستعمل شد (اردو) برتاس کی لومڑی کی کھال اور پوستین کو
بھی برتاس کہتے ہیں جو اُس مقام کی لومڑی کی کھال سے بنایا جاتا ہے. مذکر -

(۴) برتاس. بقول سروری و رشیدی و شمس بمردم ولایت برتاس نیز اطلاق کنند. خان آرزو
در سراج فرماید که صاحب قاموس برطاس را بضم نام گروهی نوشته که بلاد ایشان ببلاد روم
پیوسته است (شیخ نظامی گنجوی ۵) بخز رانیان راست آراسته؛ ز چپ بود برتاس برخاسته؛

مؤلف عرض کند که بمعنی سوم صراحت کرده ایم است که مردم برتاس را بدون کلمۂ نسبت مجازاً برتاس نام شد (اردو) ولایت برتاس کے باشندون کو بھی برتاس کہا گیا ہے۔

(۵) برتاس۔ بقول رشیدی و شمس روباه آن ولایت را نیز گویند دیگرکسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که ہمان که صراحتش بمعنی سوم کرده ایم (اردو) ولایت برتاس کی لومڑی کو بھی برتاس کہتے ہین۔ مؤنث۔

برتاسی بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر سین مہملہ لغت فارسی است نوعی از صوف که از ولایت برتاس می آرند و دیگرکسی از محققین فارسی با او نیست **مؤلف** عرض کند که یای نسبت بر لفظ برتاس زیاده کرده اند و بس و حقیقت برتاس بجایش مذکور شد (اردو) برتاسی فارسی مین ایک قسم کے صوف کو کہتے ہین جو ولایت برتاس مین بنتا ہی۔ مذکر

برتاش بقول شمس بالفتح مرادف برتاس باشد بہر ہر پنج معانیش دیگرکسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که اگر سند استعمال بہش شود توانیم عرض کرد که مبدل برتاس است که سین مہملہ بدل شده بشین معجمہ چنانکه کستی و کشتی مخفی مبادا که برتاش به بای فارسی و شین معجمہ بمعنی دوم برتاس بجای خودش می آید۔ (اردو) دیکھو برتاس۔

برتاشک بقول سروری و برہان و جہانگیری بشین معجمہ و کاف بروزن فرداشب گیاہی است که آنرا بوی مادران گویند و بعربی شوبلا خوانند صاحب ناصری فرماید که برتراسک نیز بہمان معنی است و آن (بر بخاسب) است که مذکور خواہد شد صاحب رشیدی گوید که گیاہی است که گل زرد دارد۔ خان آرزو در سراج فرماید که در برہان برتراسک بزیادت راو

سین مہملہ نیز بہمین معنی آوردہ درین صورت مخفف و مبدل آن باشد صاحب محیط ذکر برتاشک نکرد والبتہ (برتراسک) را آوردہ حوالۂ (برنجاسف) داود ذکر برنجاسف مع خواص او بہ (ارطمیسا) گذشت **مؤلف** عرض کند کہ شیرازیان این را (برتراسک) نامند کہ می آید و این مبدل آنست و بس کہ راے مہملۂ چہارم حذف شد چنانکہ باہار و باہا و شین معجمہ بدل شد بہ سین مہملہ چنانکہ کشتی و کستی (اردو) دیکھو ارطمیسا۔

برتافتن بقول بہار و نوادر و موارد و آنند (۱) بمعنی برداشتن باشد۔ صاحب بحر فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این برتابد صاحب موارد این را بمعنی توان برداشتن آورد کہ غیراز متحمل شدن نباشد وہمان برداشتن است مراد از برداشت کردن (طالب آملی ؎) از ان متقاضا سر کردم این غزل طالب؛ کہ دوش قافیہ ام برنتافت بار ردیف **مؤلف** عرض کند کہ تافتن بدینمعنی نیامدہ ولیکن (تابیدن) بمعنی تاب وطاقت آوردن می آید پس محاورۂ فارسیان درین (مصدر اصطلاحی) موافق قیاس است زیراکہ اسم مصدر (تافتن) ہم لفظ تاب است کہ بمعنی طاقت می آید و صراحت کاملش بر (برتابیدن) گذشت و درینجا ہمین قدر کافی است کہ کلمۂ بر درینجا زائد است. حاصل اینست کہ بمعنی متحمل شدن باشد (اردو) دیکھو برتابیدن۔

(۲) برتافتن۔ بقول موارد و نوادر و بحر و بہار و آنند بمعنی پذیرفتن باشد (خواجہ جمال الدین سلمان ؎) دل ز غوغای می، و سوداے عشق آمد بتنگ؛ بود ملکی مختصر حکم دو سلطان برنتافت؛ **مؤلف** عرض کند کہ سند بالا متعلق است بمعنی سوم کہ می آید۔ آنچہ محققین بالا معنی تازہ و پیدا کردہ اند بر معنی شعر غور نفرمودہ اند (اردو) قبول کرنا اور بلحاظ ہمارے خیال کے دیکھو برتافتن کے

تیسرے معنے)

(۳) برتافتن۔ بقول موارد متحمل شدن و بخیال ما متعلق بمعنی اوّل است بر سبیل مجاز ظہوری ۵ ز دود و داغ دل پیچیدہ عطری در دماغ جان ۵ صداع نکہت نسرین و ریحان بر نمی تابد۔ مؤلف عرض کند که ضرورت نداشت که برداشتن و متحمل شدن را فرق قائم کنیم و باصول ما اولی آنست که این را متعلق به مصدر (برتابیدن) کنیم (اردو) دیکھو برتافتن کے پہلے معنے۔

(۴) برتافتن۔ بقول موارد و نوادر بمعنی باز گردانیدن چنانکه برتافتن دیدہ و امثال آن (اردو) پھیرنا۔ بقول آصفیہ موڑنا۔ رخ بدلنا۔ پھرانا۔

(۵) برتافتن۔ بقول موارد بمعنی تاب دادن چون برتافتن زلف (نظامی گنجوی ۵ دران پردہ کز راستی یافتم ۵ سخن را سر زلف برتافتم) و فرماید که شارح سکندرنامه درین بیت برتافتن را بمعنی آراستن نوشته صاحب بحر فرماید که بمعنی تابیدن باشد صاحب نوادر ہمزبان موارد و صاحب فرہنگ فدائی گوید که بعربی انعطاف یا منعطف ساختن را گویند مؤلف عرض کند که مزید علیه تافتن است و بس که معنی تاب دادن دران باشد (اردو) موڑنا بقول آصفیہ۔ بل دینا۔ پیچدار بنانا۔ خم دینا۔ جیسے گوکھرو موڑنا۔

(۶) برتافتن۔ بقول بحر درہم پیچیدہ شدن پایہا در وقت رفتار و دوندگی بسبب خوف و ہیبت و یا ماندگی و ضعف دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که اگر این را مضاف کنیم بسوی پا البته دران وقت این معنی حاصل می شود بموافقت قیاس و از مجرد (برتافتن) معنی پیدا کردہ صاحب بحر معتبر ندانیم تا آنکه سند استعمال پیش نه شود (اردو) چلنے کے وقت پاؤں کا ایک دوسرے سے

مل جانا۔ ضعف یا خوف یا تکان سے۔ صاحب آصفیہ نے (پاؤں ڈگنا) کا ذکر فرمایا ہے۔ بمعنی پاؤں لڑکھڑانا۔ قدم اکھڑنا۔ ہمّت ٹوٹنا۔

برتافتن افسانۂ کسی مصدر اصطلاحی۔ (۳۶۹۸)
قبول کردن افسانۂ کسی را باشد متعلّق بمعنی دوم (برتافتن) کہ گذشت وخصوصیّت افسانہ نیست برای سخن تعمیماً ہم استعمال توان کرد (ظہوری ؎) رفتہ در خواب آرزوی سرفرازی فارغم ٭ گوش ما افسانۂ فرّ فریدون برنتافت ٭ (اردو) افسانہ قبول کرنا۔

برتافتن افغان مصدر اصطلاحی بمعنی (۳۶۹۹)
متحمّل شدن افغان باشد متعلّق بمعنی سوم برتافتن کہ گذشت (ظہوری ؎) پی زند ایمان آرزو چاہ ذقن داری ٭ اگر زلف پریشان جوشش افغان برنمی تابد ٭ مخفی مباد کہ دریجا ہم خصوصیت افغان نیست و با صول ما تعلّق با مصدر برتافتن ہم ندارد کہ مصدر برتابیدن برای این اولی است و این داخل است در تعمیم مصدر (برتافتن چیزی) کہ می آید۔ (اردو) فغان کا متحمّل ہونا۔

(۳۷۰۰) **برتافتن بار** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی برداشتن بار باشد متعلّق بمعنی اوّل وسوم برتافتن کہ مذکور شد (ظہوری ؎) جامۂ گلگوں بدوش خویش خوش شیرین کشید ٭ نیست باری را کہ ازبس بار گلگون برنتافت ٭ (ولہ ؎) برنتابد تارک عاشق بجز داغ جنون ٭ بار مرغ وآشیانش فرق مجنون برنتافت ٭ و این داخل است در تعمیم (برتافتن چیزی) کہ می آید۔ (اردو) بار اٹھا سکنا۔ بار کا متحمّل ہونا۔

(۳۷۰۱) **برتافتن تہدید** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی متحمّل تہدید شدن متعلّق بمعنی سوم برتافتن کہ گذشت (ظہوری ؎) جہد کن تا کشدش شحنۂ غیرت بردار ٭ دل شب گرد کہ تہدید عسس برتابد ٭ و باصول ما اولی است کہ متعلّق بمصدر (برتابیدن) کنیم و این داخل است

در تعمیم (برتافتن چیزی) کہ می آید (اردو) دھمکی کا متحمّل ہونا۔ دھمکی کی برداشت کرنا۔

برتافتن چیزی مصدر اصطلاحی۔ بمعنی متحمّل شدن چیزی است و مصادر خاص کہ ہمہ اینجا گذشت و می آید داخل ہمین تعمیم است و بس (اردو) کسی چیز کا متحمّل ہونا۔

برتافتن حکم مصدر اصطلاحی۔ بمعنی متحمّل شدن حکم متعلّق بمعنی سوم برتافتن کہ مذکور شد و سندش از خواجہ سلمان ہمہ اینجا گذشت و تاہم داخل است در تعمیم (برتافتن چیزے) کہ گذشت (اردو) حکم کی برداشت کرنا۔ (۲۰۰۲)

برتافتن درمان را مصدر اصطلاحی۔ کنایہ از قبول کردن درمان متعلّق بمعنی دوم برتافتن کہ گذشت (ظہوری ؏) برنتابد جگر دردکشان درمان را ؎ نہ پسند د سرشوریدہ سران سامان را ؎ باصول ما اولی باشد کہ با مصدر (برتابیدن) این را متعلّق کنیم و خصوصیت درمان ہم نباشد (۲۰۰۳)

بلکہ برای مرض و امثال آن ہم استعمال توان کرد (اردو) دوا قبول کرنا۔

(۲۰۰۴) (۲۰۰۵) **برتافتن دیدہ از چیزی و برتافتن روی** ہر دو مصادر اصطلاحی۔ بمعنی بازگردانیدن دیدہ و روی از چیزی و مجازاً بمعنی کنارہ کش شدن پس متعلّق بمعنی چہارم برتافتن باشد کہ گذشت (حزین ؏) برتاب حزین از دوجہان دیدۂ دل را ؎ عشق است درین دائرہ در کار دگر ہیچ ؎ (ظہوری ؏) چند داغ تو روی برتابد ؎ تابکی سینہ پیچ و تاب خورد ؎ و باصول ما متعلّق بہ مصدر (برتابیدن) ہم توان کرد و اولی ہمان است کہ امر حاضر (برتاب) و مضارع (برتابد) حقیقۃً متعلّق است بہ ہمان (اردو) آنکھ (یا آنکھین) پھیر لینا۔ یا پھیرنا۔ بقول امیر۔ توجہ اُٹھا لینا۔ کنارہ کرنا (ناسخ ؏) پھیرئے آنکھین مژہ سے نیش عقرب کی طرف ؎ کاکل پیچان کے بدلے مار

بہ پیچان وتکھئے ۔ (منہ پھیر لینا) بقول آصفیہ ۔
روگردان ہونا ۔ منہ موڑلینا ۔ روگردانی کرلینا ۔

(خ) (الف) **برتافتن زمام** مصدر اصطلاحی (۲۶۰۶)
بمعنی بازگردانیدن زمام باشد متعلق بمعنی چہارم
برتافتن کہ مذکور شدہ ....

(ب) **برتافتن زمام اختیار** بمعنی بی اختیار
شدن است کہ از ہمین سند پیدا می شود و باصول
ما اولی تر است کہ این را متعلق بہ مصدر ر
(برتابیدن) کنیم (انوری ے) چرخ برتابد
عنان اختیار ٭ ہرکجا عزم تو برتابد زمام ٭
(اردو) الف ۔ باگ موڑنا ۔ دیکھو بازپیچیدن
عنان (ب) بے اختیار ہونا ۔

(م) **برتافتن زلف** استعمال بمعنی تابیدن (۲۶۰۷)
و تاب دادن زلف باشد سند این بر معنی پنجم
برتافتن از نظامی گذشت کہ متعلق بہ ہمان
معنی است (اردو) زلف کو مروڑنا ۔
بل دینا ۔

(۲۶۰۸) **برتافتن زورمستی** مصدر اصطلاحی بمعنی
متحمل زورمستی شدن متعلق بمعنی سوم برتافتن
کہ مذکور شد (ظہوری ے) بروای عیش ۔ زور
مستی غم برنمی تابی ٭ حریف بادۂ این بزم غم
بہ پیمانہ میساز د ٭ و این داخل است در تعمیم
(برتافتن چیزی) کہ گذشت (اردو) زور
مستی کا متحمل ہونا ۔ مستی کو برداشت کرنا ۔

(۲۶۰۹) **برتافتن صداع** مصدر اصطلاحی ۔
بمعنی متحمل دردسر شدن متعلق بمعنی سوم برتافتن
کہ گذشت و سندش ہم ہمانجا مذکور و ایہم داخل
تعمیم (برتافتن چیزے) است (اردو) دردِ
سر کا متحمل ہونا ۔ برداشت کرنا ۔

(۲۶۱۰) **برتافتن عنان** استعمال بمعنی بازگردانیدن
عنان باشد و مرادف (برتافتن زمام) متعلق
بمعنی چہارم برتافتن کہ گذشت و سندش از
کلام انوری بر (برتافتن زمام) مذکور شد (اردو)
دیکھو برتافتن زمام ۔

حرف م ۔ خ کے لحاظ سے مقدم و موخر ہیں

(۲۷۱۱) **برتافتن کیف** مصدر اصطلاحی بمعنی
متحمل کیف شدن متعلق بمعنی سوم برتافتن کہ
گذشت (باقر کاشی ؎) یکطرف جام شراب و
یکطرف روی نگارے ظرف ما کیف دو بالا برنتابد
بیش ازین ہا بخیال ما این متعلق است بہ مصدر
(برتابیدن) کہ بجایش گذشت۔ مخفی مباد کہ
کیف بالفتح بقول غیاث بمعنی نشہ و مستی وچیزیکہ
نشہ و بیہوشی آرد (اردو) مستی کا متحمل ہونا۔
مستی کی برداشت کرنا۔

(۲۷۱۲) **برتافتن نام** مصدر اصطلاحی بمعنی
متحمل نام شدن متعلق بمعنی سوم برتافتن
است کہ مذکور شد و داخل تعمیم (برتافتن چیزی)
و اولی آنست کہ متعلق دانیم بہ برتابیدن۔
(ظہوری ؎) خدا بر سینہ چاکیہای شوق ما
ببخشاید ہر کہ گوش صبر و طاقت نام ہجران
برنمی تابد ہر (اردو) کسی نام کے سننے کی
طاقت رکھنا۔ متحمل ہونا۔

برتخت نشاندن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار (۱) معروف **مؤلف** عرض کند کہ
مقصودش از معنی حقیقی باشد و (۲) کنایہ باشد
از بادشاہ قرار دادن و بر زبان معاصرین
عجم مستعمل (اردو) (۱) تخت پر بٹھانا۔
بمعنی حقیقی اور (۲) بقول آصفیہ تخت نشین
کرنا۔ عنان حکومت سپرد کرنا۔ بادشاہ بنانا۔

برتخت نشستن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار (۱)
معروف **مؤلف** عرض کند کہ (۲) کنایہ از لازم مصدر
گذشتہ۔ معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) (۱) و
(۲) تخت پر بیٹھنا۔ مصدر گذشتہ
کا لازم دونوں معنوں مین۔ (۱) حقیقی
اور (۲) مجازی۔

برتر بقول ضمیمہ برہان (۱) ترجمہ علت است صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ذکر این
کند و فرماید کہ بفتح اول و ثالث بمعنی (۲) بلند تر و اعلی باشد صاحب فرہنگ خدائی بمعنی بالاتر

وافزونستر نوشتہ (انوری ملہ) ایا بتابش وبخشش ز آفتاب فزون ٭ ویا برفعت وہمت ز آسمان برتر ٭ (ولہ ملہ) قدرش از قدر آسمان برتر ٭ علمش از راز اختران آگاہ **مؤلف** عرض کند کہ معنی اول را طالب سند استعمال باشیم کہ از نظر ما نگذشت (اردو) (۱) علّت بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ وجہ۔ سبب۔ باعث۔ کارن (۲) برتر۔ بقول آصفیہ (فارسی صفت) زیادہ بلند۔ نہایت عمدہ۔ بزرگتر۔

برتر آمدن استعمال۔ بمعنی بالاتر وبلندتر شدن متعلق بمعنی دوم برتر کہ گذشت (انوری ملہ) کس نیست کہ بر بساط عشقت ٭ از صف نعال برتر آید ٭ (ظہوری ملہ) ایام گو بطاقت بی طاقتان نیاز ٭ با کثرت جفا بوفا برتر آمدیم ٭ **مؤلف** عرض کند کہ آمدن بمعنی شدن ہم آمدہ چنانکہ بر معنی ہفتم آمدن مذکور شد (اردو) برتر ہونا۔ برتر ثابت ہونا۔ فائق ہونا۔

برتر از وزدن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ وبہار وانند۔ وبحر امتحان کردن وقدر چیزی دریافتن باشد (مخلص کاشی ملہ) تا کہ سنجد بہر متاع حسن او صد سال وماہ ٭ آسمان خورشید ومہ را بر ترازوی زند ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این بر ترازو نہادن ومعنی متذکرہ بالا کنایہ باشد کہ وزن کردن۔ امتحان کردن است (اردو) امتحان کرنا۔ بقول امیر جانچنا۔ آزمانا (داغ ملہ) امتحان کرکے ترا صاف پشیمان ہوئے ٭ ہم نے جانا تھا کہ غیروں سے بھی کیسا ہوگا ٭۔

برتراسک بقول برہان بفتح فوقانی وسین بی نقطہ بر وزن سرتراشک مرادف برتاسک است کہ بجایش مذکور شد صاحب جامع فرماید کہ گیاہ بوی مادران را گویند۔ صاحب محیط ذیل برنجاسف فرماید کہ بفارسی بوی مادران وبشیرازی برتراسک گویند وذکر افعال وخواصش بر ارطیسیا

گذشت **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد و اصل برتاشک کہ اشارۂ این ہمد را انجا مذکور شد لغت فارسی زبان است در محاورۂ شیراز (اردو) دیکھو ارطیبسا۔

(۲۶۱۲) **برتراشیدن** استعمال۔ مزید علیہ ومرادف تراشیدن باشد بہمہ معانیش (ظہوری ؎) گریہ از حسرت تماشایت ز برتراشید دیدہا ز حباب جز این نیست کہ کلمۂ بر در ینجا زائد است وبس۔ (اردو) دیکھو تراشیدن۔

(۲۶۱۳) **برتراشیدن چشم** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی (۱) ایجاد کردن چشم است وپیدا کردن آن (۲) صاف وپاک کردن آن از گرد وغبار واعراض چشم یعنی قدح کردن وآب چشم دور کردن (ظہوری ؎) زشوق دیدنت ازبسکہ برتراشم چشم ز فضای گریہ بہم سر بسر حباب شدہ (اردو) (۱) آنکھ بنانا۔ بقول امیر آنکھ پیدا کرنا (۲) آنکھ بنانا۔ بقولہ آنکھ کا پانی نکالنا پہلی

یا جالا کاٹنا۔

(۲۶۱۴) **برتراویدن** استعمال۔ مرادف و مزید علیہ تراویدن باشد شامل بر ہمہ معانیش بزیادت کلمہ بر بر ان (ظہوری ؎) این نالہ ام از کام وزبان بر نتراود ہرگز در د تو بر ہم نفشارد جگرم را (اردو) دیکھو تراویدن۔

(۲۶۱۵) **برترکشیدن** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی بلند مرتبہ ساختن باشد متعلق بمعنی دوم برتر کہ گذشت (انوری ؎) برترہ کشد قدر ترا دست وزارت تا افزون نکند سعی تو ساحت یم را (اردو) بلند مرتبہ کرنا

(۲۶۱۶) **برترنشستن** استعمال (۱) بالاتر نشستن از ہمہ و (۲) بلند مرتبہ ورفیع المنزلۃ شدن (ظہوری ؎) در کوی ابراہیم شہ بنگر ظہوری قدر خود تا برآسمان برتر نشین از آستان کیستی (اردو) (۱) بلندی پر بیٹھنا (۲) بلند مرتبہ ہونا۔

(۲۶۱۷) **برتر و برخشک حکم جاری شدن** مصدر اصطلاحی بمعنی بر تمام روی زمین جاری شدن حکم

(ظہوری ؎) جاری شدہ است بر تر و بر خشک حکم من ٭ تر چشم محیط خون و دلم کان آتش است ٭ (اردو) خشکی اور تری پر حاکم ہونا۔ تمام روے زمین پر حکم جاری ہونا۔

برتری بقول فرہنگ فدائی بمعنی بالائی و افزونی باشد **مؤلف** عرض کند کہ جز این نیست کہ یای مصدری بر لفظ برتر زیادہ کردہ اند سند این در ملحقات می آید (اردو) برتری بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مؤنث۔ عمدگی فضیلت بڑائی۔

(۲۶۱۹) **برتری جستن** استعمال۔ بمعنی طلب بلندی مرتبہ کردن (ظہوری ؎) برتری از مدحت شاہی ظہوری جستہ است ٭ کاسمان از درگہ قدرش فروتن بگذرد ٭ (اردو) برتری چاہنا برتری طلب کرنا۔

(۲۶۲۰) **برترین** بفتح اوّل و ثالث بمعنی بالاتر و بلند مرتبہ تر باشد جز این نیست کہ یا و نون نسبت بر لفظ برتر زیادہ کردہ اند (انوری ؎) کمترین آستانش درگہ تست ٭ برترین بام گنبد اخضر ٭ (نظامی ؎) توئی برترین دانش آموز پاک ٭ ز دانش قلم راندہ بر لوح خاک ٭ (اردو) اعلیٰ تر۔ زیادہ بلند مرتبہ۔ کہہ سکتے ہیں۔

برتری نخستینی استعمال۔ بقول فرہنگ فدائی بمعنی رجحان تقدّم باشد دیگرکسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است بمعنی فضیلت در تقدّم یعنی از بلند ترای بر رجہ اوّل بودن یعنی فوقیت و تقدّم از ہمہ دیگر ہیچ۔ مخفی مباد کہ تحتانی در نخستینی برای معنی مصدری است (اردو) تقدّم میں فضیلت۔ یعنی بر تر ہونا بر فوقیت۔

برترین سپہر اصطلاح۔ بقول سفرنگ وساتیر۔ فلک ہشتم را گویند کہ فلک ثوابت باشد **مؤلف** عرض کند کہ قلب اضافت (سپہر برترین) و این کنایہ باشد (اردو) فلک ثوابت

کہہ سکتے ہین۔ مذکر یعنی آٹھوان آسمان جس پر ثوابت ہین

برتقدیر استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی بالفرض و بشرط۔ دیگرکسی از اہل تحقیق ذکراین نکرد **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند ولیکن طرزبیان محقق بالادرست نباشد گویند کہ (برتقدیر رفتنش اینچنین باید کرد) یعنی بحالت رفتنش یا بصورت رفتنش (اردو) بحالت یا بصورت کہہ سکتے ہین۔

برتکان بقول غیاث بالفتح وتای فوقانی مفتوح وکاف عربی بمعنی گلیم باشد صاحب انند بحوالۂ غیاث ذکراین کردہ دیگرکسی از محققین فارسی این را نیاورد **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان ندارند اگرسند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ این اسم جامد فارسی زبان باشد یا مفرس از لغت سنسکرت تکان (بمعنی تعب) وکلمۂ بر در اوّلش زیادہ کردہ اند۔ رسم است کہ چون انسانی راتعب رو دہد وآب آب شود۔ گلیم بالای جسم کنند تا ہوای سرد نقصان نہ بخشد پس جادارد کہ فارسیان گلیم را (برتکان) نام نہادند یعنی چیزی کہ بحالت تکان برجسم کردہ میشود واللہ اعلم (اردو) کمبل۔ بقول آصفیہ (سنسکرت) اسم مذکر۔ بھیڑ کے بالون کا بنا ہوا کپڑا جو بارش اور سردی سے محفوظ رہنے کے واسطے غریب غربا کام مین لاتے ہین۔

برتل بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وثالث لغت فارسی است بمعنی ہیبت ناک وہولناک دیگرکسی از محققین فارسی زبان ذکراین نکرد **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان ندارند اگرسند استعمال پیش شود جزین نباشد کہ این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) ہیبتناک۔ بقول آصفیہ۔ خوفناک۔ دہشتناک۔ پرخطر۔ بھیانک۔ ڈراونا۔ مہیب۔

برتلہ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وضم ثالث وفتح لام لغت فارسی است

بمعنی (۱) عطا و بخشش و (۲) قسمی از کلاه تاتاری است که آنرا زیر دستار نهند و بمعنی (۳) ہار گل باشد. صاحب فرہنگ فدائی نسبت معنی اوّل فرماید که پیشکش و بخشش بسیار بزرگ نامور را گویند واز معنی دوم وسوم ساکت **مؤلّف** عرض کند که برای معنی اوّل قول صاحب فدائی که از معاصرین اہل زبان است سندی را ماند واگر سند استعمال معنی دوم وسوم ہم بدست آید توانیم عرض کرد که اسم جامد فارسی زبان است معاصرین عجم بر زبان ندارند و جادارد که بمعنی سوم اینرا مفرّس پرتلا دانیم که لغت سنسکرت است وصاحب ساطع این را لغت ہندی گوید که بمعنی حمائل و دوال شمشیر آمده پس فارسیان بای فارسی را بموحده بدل کردند چنانکه تپ و تب والف آخر را به ہای ہوز چنانکه پاسا و پاسه واستعمال کردند بمعنی سوم پس اندرینصورت مفرّس باشد (اردو) (۱) دیکھو بخشش (۲) برتلہ فارسی مین ایک قسم کی ٹوپی کو کہتے ہین جس کو تاتاری لوگ دستار کے نیچے پہنتے ہین مؤنث (۳) پھول کا ہار۔ اسم مذکر۔ صاحب آصفیہ نے ہار کا ذکر فرمایا ہے فارسی۔ اسم مذکر۔ پھولون یا موتیون کی مالا۔

برتمیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح بای تازی لغت فارسی است بمعنی (۱) تبخاله پیدا شدن برلب و (۲) درد پیدا گشتن در مثانه از غایت حرارت و (۳) انباشتن ہنبه و جز آن در جوال و (۴) برتاختن و حمله بردن و (۵) غلطان افتادن و (۶) فروافگندن۔ و (۷) فربه شدن و (۸) جوش دادن گوشت را۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرده **مؤلّف** عرض کند که تم بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی آفتی است که در چشم پیدا شود مانند پرده وآنرا بعربی غشاوه گویند وتم در سنسکرت بقول ساطع ظلمت وآتش مزاجی

و مصدر تمتانا بمعنی سرخ شدن چہرہ و گرم شدن از ہمین اسم مصدر است و تمتاہٹ حاصل بالمصدر
پس اگر سند استعمال تمیدن پیش شود توانیم عرض کرد کہ اسم این مصدر ہمان تم است کہ لغت
سنسکرت است کہ فارسیان بزیادت تحتانی و علامت مصدر و نون مصدری ساختند کہ باصول ما
و متفنین فارسی زبان جبلی است و بمعنی اول استعمال کردند کہ حقیقی است و دیگر ہمہ معانی مجاز
آن و کلمۂ بر بران زائد باشد۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین مصادر عجم ازین مصدر
ساکت تا آنکہ سند استعمال ہر یک معنی بنظر نیاید اعتبار را نشاید (اردو) (۱) تبخالہ پیدا ہونا
تبخالہ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ وہ چھالے جو بخار کے بعد ہونٹون پر ہو جاتے ہین۔
آبلۂ تپ۔ (۲) غایت حرارت سے مثانہ مین درد پیدا ہونا (۳) روئی وغیرہ کو تھیلے مین
بھرنا (۴) حملہ کرنا (۵) لڑکنا۔ غلطان ہونا۔ (۶) گرانا (۷) فربہ ہونا۔ موٹا ہونا (۸) گوشت کو
جوش دینا۔ اُبالنا۔

بر تن بقول سروری و رشیدی و سراج و شمس
و انندیہ رای مہلہ و تای قرشت بر وزن گردن
بمعنی گردن کش و متکبر و سرکش باشد ضد فروتن
(فخر الدین گرگانی ؎) زن مسکین فروتن
مرد برتن ٭ کمان سرکشی آہختہ برزن ٭ (مؤلف)
عرض کند کہ معنی لفظی این بلند تن و بدین وجہ کہ
متکبر ہمیشہ سر خود را بلند دارد او را بدین اسم
موسوم کردند از قبیل سرکش و گردن کش است
و بس۔ اسم فاعل ترکیبی و جا دارد کہ درین اصطلاح
تن را امر حاضر تنیدن یا تنودن گیریم کہ بمعنی کشیدن
می آید پس کسی کہ خود را بالا می کشد متکبر است
(اردو) سرکش۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔
باغی نافرمان متمرد۔

بر تنگ بقول سروری و برہان برای مہلہ

وتای قرشت بروزن فرسنگ (۱) تنگ دوم
باشد از دو تنگ اسپ که درزیر گردن بندند
و زبر تنگ نیز گویند صاحبان جامع و ناصری و
رشیدی و جهانگیری گویند که بروزن خرچنگ بالا
تنگ را گویند از دو تنگ زین و تنگ زیرین
را زیر تنگ نامند- صاحب رشیدی صراحت
مزید کند که چیزے اطفال را در گهواره و زین را
بر پشت اسپان و بار پشت را بدان محکم کنند-
مؤلف عرض کند که این بر معنی دوم می آید
خان آرزو در سراج بحوالۂ جهانگیری فرماید که
مخفف (زبر تنگ) است که بهمین معنی آمده
و بحوالۂ رشیدی آرد که بمعنی بالاتنگ باشد و فرماید که
برین تقدیر احتیاج بتجویز تخفیف نباشد-
صاحبان انند و شمس هم ذکر این کرده اند شرف
شفروه ؎) یکران ترا خم فلک زین است ٭
طوقش قمر و مجره بر تنگ است ٭ (خاقانی ؎)
اخضر که چو گنبد ناست از زنگ ٭ مانند گنبد ناست

بر تنگ (اردو) بالاتنگ دکن مین مستعمل ہے
نواڑ یا چمڑے کے اُس بندھن کا نام ہے جو گھوڑے
کے زین پر کستے ہین- زیر تنگ کا ضد جو گھوڑے کی
گردن کی جانب سامنے کے دونون پاؤن کے
درمیان باندھا جاتا ہے جسکو زیر بند اور پیش بند
بھی کہتے ہین (مذکر)

(۲) بر تنگ- بقول سروری نوار مانندی باشد
که از کرباس وغیره بر کودک پیچیند صاحب برہان
فرماید که نوار مانندی را گویند که از کرباس وغیره
دوزند و بر گهوارۂ اطفال نصب کنند- خان آرزو
در سراج فرماید که نوار مانندی که طفلان را بدان
در گهواره بندند (عطار ؎) چو طفلان دست
از بر تنگ بگشاد ٭ جلیل از چهره شبرنگ بگشاد ٭
(رکن الدین ؎) ز دودمان جلال تو آسمان
طفلی است ٭ فگنده دایۂ صنعش ز کهکشان بر تنگ ٭
(اردو) وہ نواڑ یا چمڑے کا فیتہ جو بچون کے
گہوارہ پر باندھا جاتا ہے تاکہ گہوارے کے جھولنے

مین بچہ گرنہ پڑے۔

(۳) برتنگ۔ بقول برہان و جامع نوعی از پارچہٴ کم عرض ہم ہست خان آرزو در سراج فرماید کہ بعضی بمعنی مذکور نوشتہ اند لیکن این تخصیص از خصوصیت مقام ناشی شدہ **مؤلف** گوید کہ طرز بیان محققین بالا در غلط انداز دو ما از معاصرین عجم تحقیق کردہ ایم کہ ہر پارچہ بسیار کم عرض را فارسیان برتنگ نامند کہ بر بمعنی پہنا بر معنی پہنش گذشت

(اردو) ہر وہ کپڑا جو بہت کم عرض ہو جسکو دکن مین چیری کہتے ہین۔

(۴) برتنگ۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ بمعنی پہنائی نیز آمدہ چہ بر بمعنی پہناست دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ اگر سند استعمال بدست آید تو ایم عرض کرد کہ کلمہ بر زائد باشد و تنگ مجازاً بمعنی پہنائی کہ بمقابلہ درازی کم است و توجیہہ خان آرزو برای معنی سوم باشد حیف است کہ از غور کار گرفت

(اردو) پہنائی۔ بقول آصفیہ (اردو) اسم مونث چوڑائی۔

برتنی بقول برہان و جامع و مؤید وانند و سراج بروزن گردنی (۱) بمعنی غرور و تکبر و تجبر باشد صاحب سروری بذکر این فرماید کہ لیکن از این بیت فردوسی (۲) بمعنی نیرو و قوت ظاہر می شود **مؤلف** گوید کہ سندی کہ می آید مقتضی معنی (استغنا) ست نہ نیرو و قوت و استغنا مجاز غرور و تکبر است و جز این نیست کہ یای نسبت بر (بر تن) زیادہ کردہ اند کہ بمعنی مغرور و متکبر گذشت (فردوسی ۵) چو از شیر آمد سوی خور دنی نیاز شد از نان و از گوشت با برتنی فراز

(اردو) (۱) غرور۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر (لغوی معنی فریفتگی) اصطلاحی۔ عجب۔ تکبر۔ گھمنڈ۔ فخر۔ ناز۔ تبختر۔ دماغ (۲) استغنا۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ بے پروائی۔ لا ابالی۔ غنی پن۔

برتنیدن بمعنی تنیدن باشد و مزید علیہ

آن کہ کلمۂ بر زائد است بمعنی بافتن (ظہوری ؎) چرخ گردان رشتہای روز و شب برمی تند تا چہ سازد	آزادی بدام از ماہ و سال افتادہ ام (اردو) بننا بقول آصفیہ کپڑا یا کوئی اور چیز تانا۔ بانا کرکے تیار کرنا۔

برتو بقول مؤید بحوالۂ قنیہ و ادات بالفتح بمعنی جامۂ باریک باشد و فرماید کہ در زفانگویا بای فارسی آوردہ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ پرتو بمعنی سایہ بہ بای فارسی می آید کہ جسمی نازک تر است فارسیان استعارۃً جامۂ باریک را برتو گفتند و بای فارسی بدل شدہ بہ موحدہ چنانکہ تپ و تب دیگر ہیچ (اردو) باریک کپڑا۔ اسم مذکر۔

برتواتر بودن چیزی مصدر اصطلاحی۔ بمعنی علی الاتصال و پی در پی بودن چیزی باشد (انوری ؎) زچرخ خست با دعمرت در تزاید تا	زبخت باد عدوے برتواتر تا (اردو) کسی چیز کا پے در پے ہونا۔ مسلسل ہونا۔ علی الاتصال ہونا۔

پرتوم بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرہنگ بالکسر و ضم ثالث لغت فارسی است بمعنی خرما کہ تمام خشک گردیدہ باشد دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ وجہ تسمیہ متحقق نشد اگر سند استعمال این پیش شود توانیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی قدیم باشد و جا دارد کہ اصل این (پرتوم) بہ بای فارسی باشد کہ مبدل شد بہ موحدہ و میم افادہ معنی تخصیص کند چنانکہ دوم و سوم پس معنی لفظی این چیزی کہ مخصوص باشد بہ فروغ و عکس و شعاع۔ خرمای خشک است و این تخصیص محاورہ باشد و بس (اردو) چھوارا بقول آصفیہ ایک قسم کی سوکھی کھجور۔

برتہ بقول سروری بفتح اول و ثالث بروزن پردہ نام مبارزیست تورانی۔ صاحبان برہان و جامع فرمایند کہ بروزن شرطہ نام پسر نوابہ کہ مبارزی بود از ایرانیان۔ خان آرزو در سراج

فرماید که بفتح و فوقانی مفتوح نام یکی از پهلوانان ایران و گوید که بعضے بروزن شرطه نوشته اند صاحبان جهانگیری ورشیدی و مؤید و شمس واننده هم ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که وجه تسمیهٔ معلوم نشد (**اردو**) برته فارسی مین ایک ایرانی پہلوان کا نام ہے جو نوآبہ کالیؔ کا بیٹا تھا

برتهیدن بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اوّل وثالث لغت فارسی است بمعنی (۱) برزمین فروافگندن و (۲) معدوم کردن و (۳) زیروزبر کردن و (۴) محونمودن و (۵) فراهم آوردن صاحب فرهنگ فدائی فرماید که (۶) بمعنی برخاک فروافتادن و (۷) سرنگون شدن و (۸) ویران گشتن هر کاخ یا بنیادی است که بتازی انهدام گویند و (۹) سرنگون کردن و (۱۰) ویران و پائمال و باخاک یکسان نمودن جای ۰ ذکر معنی سوم هم کند دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که درین مصدر کلمهٔ بر زائد است و تهیدن مرکب باشد از ته و یای معروف و علامت مصدر دن مخفی مباد که ته بقول برهان بمعنی زیر و پائین می آید ۔ پس معنی حقیقی این بزیر افگندن و معنی اوّل تا چارم ونیز معنی نهم و دهم مجاز آن و معنی ششم لازم معنی اوّل و معنی هفتم وهشتم مجاز معنی ششم ۔ و جا دارد که ماخذ معانی در چهارم وهشتم و دهم لفظ تهی را گیریم ولیکن معنی پنجم ازین ماخذ تعلّق ندارد و جا دارد که تهی را مخفف تهیه گیریم که بزیادت علامت مصدر دن در آخر و کلمهٔ بر در اوّل مصدری وضع وبمعنی پنجم استعمالش کردند پس بماخذ اوّل مصدر اصلی است که اسم مصدرش هم لغت فارسی زبانست و بماخذ آخره مصدر جعلی که از لغت عرب مرکب شد چنانکه بحث اصلی وجعلی بر (اسم مصدر) گذشت ۔ حیف است که سند استعمال پیش نه شد محققین مصادر و معاصرین عجم ازین ساکت (**اردو**) (۱) زمین پر گرانا

(۲) معدوم کرنا۔ بقول آصفیہ۔ ناپید کرنا۔ فنا کرنا نیست ونابود کرنا (۳) زیر وزبر کرنا۔ بقول آصفیہ تہ وبالا کرنا۔ اُلٹ پُلٹ کرنا۔ (معروف سہ) حسن نے کاوش مژگان سے بیک چشم زدن ؎ کردیا جسکو یہان زیروزبر وہ مین ہون ؎ (۴) مٹانا۔ بقول آصفیہ۔ محو کرنا۔ زائل کرنا۔ برآوردن کے تینتیسوین معنے (۵) فراہم کرنا۔ بقول آصفیہ اکٹھا کرنا۔ جمع کرنا۔ بٹورنا۔ (۶) زمین پر گرنا۔ (۷) سرنگون ہونا۔ (۸) ویران ہونا۔ بقول آصفیہ۔ اجڑنا۔ تباہ وبرباد ہونا۔ خراب ہونا۔ (ذکی سہ) گھر جو ویران ہوا اپنا تعجب کیا ہے ؎ نالۂ درد سے تو شہر اُجڑ جاتے ہین ؎ (۹) سرنگون کرنا۔ اوندھا کرنا۔ (۱۰) ویران کرنا۔ بقول آصفیہ اُجاڑنا۔ برباد کرنا۔ پامال کرنا منہدم کرنا۔ مسمار کرنا۔ ڈھانا۔ (ذکی سہ) جائین زندان سے کہان اے وحشت خانہ خراب ؎ کرچکے تھے پہلے ہی رو روکے ویران گھر کو ہم ؎

برتیبا بقول ضمیمۂ جہانگیری وبرہان واننداباول مفتوح بثانی زدہ وتای مکسورہ ویای معروف بزبان ژند وپاژند پرستوک را گویند وآن پرندہ ایست معروف صاحب ناصری بحوالۂ برہان ذکر این کردہ فرماید کہ در فرہنگہا نیست صاحب محیط بر پرستوک حوالۂ خطاف دادہ وبر خطاف فرماید کہ بضمّ اوّل وتشدید طاء مہملہ والف وفا وبعربی ابابیل وعصفور الجنۃ وبیونانی شالیطون وخالیدوس وبترکی قرلانفوخ وبفارسی پرستوک وفرسنگہ وبابوانہ وبسنجری بہ سنگ وبہندی سیالی وکنہیا وبت دیوری نامند وآن طائری است مشہور جثۂ آن کوچک سیاہ ومنقار آن مائل بزردی وشکم آن سفید ومالوف خانہا ومساجد ومقابر وآن از طیور مستانسہ بمعمورہ است وخانۂ خود در سقفہا وجاہای بلند کہ رسیدن

ہرکسی بسوی آن مشکل باشد مہیّا سازد وازامرِ عجب آن اینست کہ احدی ازمردم آن را بخوردن چیزے وجماع کردن باماد ۂ آن ندیده وآن را اعدای بسیار از طیور شکاری است ودرآشیانہ خود سرگین خودنمی اندازد وہرگاه آواز رعد می شنود اکثر می میرد بالجملہ گوشت آن گرم وخشک دراوّل سوم وخاکستر آن سرد وخشک وسرگین آن درگرمی وخشکی شدید وچون خاکستر آن باعسل درحنک بمالند خناق وجمیع امراض حلق را نفع کند ومنافع بسیار دارد (الخ)
مؤلّف عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است وبر (افسرگر) ذکر این بالا جمال گذشت۔ جادارد کہ مفرّس باشد ومرکّب از کلمۂ بر بمعنی علی وتیبا لغت ترکی بمعنی پشتہ بای فارسی بعربی بدل شد ومعنی لفظی این چیزے کہ برپشتہ باشد کہ این جانور جاہای بلند را براے آشیانۂ خود پسند کند واللّٰه اعلم۔ (اردو) ابابیل۔ بقول امیر۔ عربی۔ اسم مؤنّث ملا پرستوک۔ فارسی ۔ ایک چھوٹا سا پرندہ سیاہ رنگ جس کے سینہ کے پر سفید ہوتے ہین۔ (نصیرہ) ہین باہرسوی ہینی شیخ کے یون سخن نیون سے ٭ کہ جیسے آشیان سے سرنکالے ہین ابابیلین ٭۔

برتیشا بقول ہفت بفتح اوّل وسکون رای مہملہ وکسر مثناۃ فوقانی بمثناۃ تحتانی رسیده وشین منقوطہ بالف کشیده بزبان ژند وپاژند پرستوک را گویند مرادف برتیبا کہ گذشت
مؤلّف عرض کند کہ صراحت ماخذش ہمدر انجا کرده ایم ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ موحّده بدل شد بہ فوقانی چنانکہ بتکوب وبتکوت وفوقانی ہنجم بدل شد بہ شین معجمہ چنانکہ رخت ورخش۔ مخفی مبادکہ قیاس غالب ما این است کہ صاحب ہفت بہ نقل لغت سکندری خورد دیگرکسی از محقّقین فرس با او نیست بدون سند استعمال اعتبار را نشاید (اردو) دیکھو برتیبا۔

برثریا رفتن مصدر اصطلاحی - بقول بحر کمال اعتلای درجه حاصل نمودن و دیگر کسی که این نکرد **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است - مشتاق سند استعمال باشیم **(اردو)** (آسمان پر سر پہنچنا) بقول امیر سر فراز ہونا - دیکھو (از افلاک گذشتن) -

برج بقول برہان وناصری وانند بفتح اول وثانی وسکون جیم (۱) رستنی باشد که آنرا (اگر ترکی) گویند صاحب جامع فرماید که رستنی که آنرا بترکی (اگر) وبعربی (وج) گویند و فرماید که (۲) برج بضم بروزن کنج در عربی برج آسمان و قلعه که معروف است صاحب منتخب گوید که برج بالضم پاره و کوشک ویکی از دوازده بخش فلک ثوابت وبروج وابراج جمع آن فارسیان بترکیب خود استعمال این کرده اند صاحب محیط بر برج حواله وج داده وبر (وج) فرماید که بفارسی برج خوانند و ذکر افعال وخواصش بر (ادوی) گذشت **مؤلف** عرض کند که نظر بر اعتماد صاحب ناصری معنی اول را تسلیم کنیم واشارهٔ این بر (ادوی) گذشت که اسم جامد فارسی زبان ست وبمعنی دوم لغت عرب است که استعمال این در ملحقات می آید بقاعدهٔ فارسی **(اردو)** (۱) دیکھو ادوی (۲) برج - بقول آصفیه عربی - اسم مذکر - دیکھو بخش کے تیسرے معنے -

برج آبی اصطلاح - بقول مؤید وبحر وشمس وانند وغیاث سه برج اند عقرب حوت - سرطان **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی است واین ہر سه برج را بدین اسم مرکب خوانده اند که تعلق با آب دارد - **(اردو)** فارسی مین (برج آبی) تین برجون کو کہتے ہین - یعنی عقرب - حوت - سرطان - مذکر -

برج آتشی اصطلاح - بقول بحر وانند وغیاث حمل واسد وقوس را گویند **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی است وکنایه ازین ہر سه

برج کہ تعلق با آتش دارد (اردو) فارسی مین (برج آتشی) تین برجون کو کہتے ہین - (۱) حمل - (۲) قوس (۳) اسد - مذکر -

برج آذری اصطلاح - بقول ضمیمہ برہان و مؤید و بحر و شمس مرادف برج آتشی است کہ ازان حمل و اسد و قوس مراد باشد **مؤلف** عرض کند کہ مرکب توصیفی است کہ آذر بمعنی آتش گشت یای نسبت در آخر اوست و بس (اردو) دیکھو برج آتشی -

برجا اصطلاح - بقول انند بحوالہ بہار بالفتح لغت فارسی است بمعنی ثابت و برقرار و فرمائد کہ بالفظ داشتن و ماندن مستعمل - صاحب فرہنگ فدائی گوید کہ بمعنی ساکن و غیر منقول ضد جنبندہ **مؤلف** عرض کند کہ چیزی کہ برجای اوست برقرار و ثابت و قائم باشد (اردو) برقرار بقول آصفیہ - قائم - بحال -

برجا داشتن استعمال بمعنی ثابت و برقرار و قائم داشتن (نظامی گنجوی ۵) عملہای پیشینہ برپای داشت ہمان رسم دیرینہ برجای داشت (اردو) برقرار رکھنا - قائم رکھنا - بحال رکھنا - جاے پر رکھنا -

(۲۷۳)

برجاس صاحب برہان گوید کہ بضم اول و سکون ثانی و جیم بالف کشیدہ و بسین بی نقطہ زدہ آماجگاہ و نشانۂ تیر را گویند و فرماید کہ عرب آنرا کہ در ہوا نشانۂ تیر کردہ باشند (برجاس) گویند و آنرا کہ در زمین نشانہ کنند (ہدف) خوانند صاحب مؤید این را بذیل لغات عربی آوردہ فرماید کہ بالضم نشانۂ تیر کہ بلند برنیزہ یا برچوبی کنند و بحوالۂ قنیہ گوید کہ بمعنی نشانۂ آہنی کہ در ہوا باشد و بذیل لغات فارسی ہم ذکر این کردہ با برہان متفق و صاحب انند فرماید کہ لغت عرب است و صاحب سوارالتبیل گوید کہ لغت فارسی است اما عربان نشانۂ را

گویند کہ برای تیر و تفنگ بر نیزہ یا چوبی در ہوا قائم کنند و نشانہ را کہ بر زمین قائم کنند ہدف نام است۔ صاحبان منتہی الارب و صراح و محیط المحیط ہم ذکر این کردہ اند ولیکن ہیچ تصریح نکردند کہ فارسی الاصل است یا عربی الاصل **مؤلف** عرض کند کہ شک نیست کہ لغت عرب است و فارسیان بمعنی مطلق نشانہ استعمال این کردہ اند و بس۔ اندرینصورت مفرس توانیم گفت محققین فرس بر استعمال شعرا غور نکردہ اند (انوری ؎) جرم بر جبیس اگر غمی دہدت ٭ جرم بر جاس ناوک غم باد ٭ (سعدی شیرازی ؎) کسان مرد راہ خدا بودہ اند ٭ کہ بر جاس تیر بلا بودہ اند ٭ (اردو) نشانہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مذکر۔ نشان کا مزید علیہ۔ ہدف۔

برجاسب	بقول رشیدی و ناصری و جامع و انند بضمّ اوّل بروزن و معنی لہراسپ نام مبارزی

است تورانی کہ با پیران ویسہ بجنگ گودرز آمدہ بود **مؤلف** عرض کند کہ اصل این (برجاسپ) بہ الف پنجم و بای فارسی) است و (ارجاسپ) ہم بہمین معنی گذشت و صراحت ماخذ کہ چگونہ لفظ اسپ درین داخل شد ہمدرانجا کردہ ایم و اشارۂ این ہمدرانجا مذکور و درینجا ہمین قدر کافی است کہ لفظ (برجا) بمعنی خود است و بر لفظ اسپ زیادہ شدہ و وجہ تسمیۂ این جز این نباشد۔ و معنی لفظی این قائم بر اسپ۔ بای فارسی بدل شد بہ عربی چنانکہ تپ و تب۔ و الف اسپ حذف شد (اردو) دیکھو ارجاسپ۔

برجاسپ	بقول برہان و جہانگیری و سراج و مؤید و شمس مرادف برجاسب کہ گذشت **مؤلف**	عرض کند کہ حقیقت این ہمدرانجا ذکر کردہ ایم۔ (اردو) دیکھو برجاسب۔

برجاف	بقول ناصری (بحوالۂ برہان و جہانگیری) بضمّ اوّل و سکون ثانی نام غلہ ایست

کہ آنرا ملک وجلبان گویند صاحب انند فرماید کہ در برہان بابن معنی بجیم فارسی ہم آمدہ مخفی مبا د کہ صاحبان برہان وجہانگیری بمعنی مذکور (بر جابت بجیم فارسی) نوشتہ اند نہ بجیم عربی۔ صاحب محیط ذکر برجابت نکردہ و بر جلبان حوالۂ خلر دادہ و بر خلر فرماید کہ بضم خای معجمہ وفتح لام مشدد وسکون رای مہملہ وبقول بعض بہ زای معجمہ۔ غلہ کہ آنرا جلبان نیز گویند و بفارسی مشو ومشنگ دیوانہ وبہندی مٹر کابلی وبتیانہ نامند وبعض می نویسند کہ جلبان دانۂ زرعی است شبیہ بعدس۔ آنرا بشیرازی طومشو وخلر وخرقی گویند وگیلانی گفتہ کہ آن از حبوب ماکولہ است شاخہای آن مربع طویل منبسط بر روی زمین وابن سمجون نوشتہ کہ آن دانہ ایست سرخ وسبز وآنرا خام وپختہ می خورند وآن در شام کثیر الوجود است وبعض گویند کہ از علوف دواب است سرد در اول سوم وخشک در آخر دوم وآشامیدن طبیخ اقسام آن با عسل جہت سرفہ وتصفیہ ریہ ودرد سینہ وتلیین خشونت سینہ واخراج اخلاط فاسدہ ودفع فضلات غلیظہ از معدہ وامعا وادرار نمودن شیر وبول وحیض۔ نافع۔ وضماد آن مقوی اعضا ورافع کلف وبا عسل جہت تحلیل اورام مفید (ومنافع بسیار دارد) **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد وبس وذکر این بر دارد نس) ہم گذشتہ وبدین وجہ کہ اختلاف خفیف در اقوال است ما درینجا صراحت مزید کردیم (اردو) مٹر کابلی۔ بقول جامع الادویہ ایک غلہ کا نام ہے جسکو فارسی مین جلبان اور عربی مین خلر کہتے ہین دوسرے درجہ مین گرم وخشک ہے اکثر اعضا کے آماس کو دفع کرتا ہے اور فساد بلغم کو دفع کرتا ہے اور سدے کھولتا ہے اور پیشاب لاتا ہے اور ریاح پیدا کرتا ہے۔

(۲۷۲۳) **برجا ماندن** استعمال (۱) بمعنی ساکن شدن
وکنایہ از بحس و حرکت شدن و حیران ماندن و
(۲) قائم شدن (ظہوری ملہ) درتماشای آن
خرام بجاست ٭ گر بگویند چرخ برجا ماند ٭ (صائب
ملہ) از جوانی داغہا برسینۂ ما ماندہ است ٭ نقش
پای چند ازین طاؤس برجا ماندہ است ٭ (اردو)
(۱) کھڑا ہونا۔ ساکن ہونا بے حس و حرکت ہونا حیران
ہونا۔ (۲) قائم ہونا۔

برجامہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی جامۂ نفیس
وقیمتی دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد مؤلف
عرض کند کہ اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس
کرد کہ کلمۂ بر را درینجا بمعنی فائق گرفتہ اند و نفیس
بمعنی فوق است و این قاعدہ فارسیان است
کہ مصدر را گاہی بمعنی فاعل گیرند چون دار فنا
بمعنی دار فانی۔ باینحال قلب اضافت (جامۂ بر)
است دجا دارد کہ برجامہ را بمعنی جامۂ بالا قلب
اضافت گیریم کہ بر بمعنی بالا آمدہ وکنایہ از جامۂ
نفیس وقیمتی کہ آنرا بالای دیگر ملبوس می پوشند۔
(اردو) نفیس اور قیمتی کپڑا۔ مذکر۔

برجان قدم نہادن مصدر اصطلاحی۔
بقول برہان و (جہانگیری۔ درضمیمہ) وجامع و
سراج وبحر کنایہ از ترک چارہ وعلاج کردن
وبرہلاک راضی شدن باشد۔ صاحبان رشیدی
وانند وبہار فرمایند کہ کنایہ از ترک جان گفتن
وبمرگ خود راضی بودن **مؤلف** عرض کند کہ
مشتاق سند استعمال باشیم وقول محققین اول الذکر
را بہتر از آخر الذکر دانیم کہ صاحب جامع از
اہل زبان است واین مرادف بالارادہ دست
از جان شستن است (اردو) معالجہ کو ترک کرنا
اور اپنی ہلاکت پر راضی ہونا۔ جان پر کھیلنا۔ بہتر
ترجمہ ہے۔ بقول آصفیہ جان کو جوکھوں میں ڈالنا۔ اپنے
تئیں محل ہلاکت میں مبتلا کرنا۔

برجان قدم نہم مقولہ۔ بقول شمس۔

ای ترک چاره کنم و برہلاک خود راضی باشم ۔ صاحب
سروری فرماید یعنی ترک جان کنم و برہلاک خود کوشم دیگر
کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف**
عرض کند که مضارع مصدر گذشته باشد و دیگر ہیچ
آنانکه این را برنگ مقوله ذکر کرده اند اتباع
سندی کرده باشند ۔ و غور بر مصدرش نکردند (اردو)
اپنی ہلاکت پر راضی ہو جاؤں ۔ جان پر کھیلوں ۔

برج اولیا | اصطلاح ۔ بقول وارسته نام برجی
است از بروج قلعه ہرات و فرماید که از کتب تواریخ
معلوم شد صاحب برہان ہم زبانش **مؤلف**
عرض کند که مرکب اضافی است و جا دارد که بر این
برج کاہے ہزیمت نه شده باشد بر اثر دعای
اولیای وقت که اکثر سلاطین سلف طالب و
معتقد آن می بودند واللہ اعلم ۔ (شفیع اثر ؎)
از که جوید نوش داروی شفا زیرا که نیست ؛ این
دوا در طبلهٔ عطار برج اولیا ؛ (اردو) برج
اولیا فارسی میں قلعہ ہرات کے ایک برج کا نام ہے ۔

برجای | بقول بہار و انند بمعنی ثابت و برقرار
(مرادف برجا) که گذشت و فرمایند که بالفظ داشتن
و ماندن مستعمل **مؤلف** عرض کند که جز این نباشد
که تحتانی زائده در آخر این است (اردو) دیکھو جا

برجای بودن | مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی ثابت
و برقرار و ساکن و قائم بودن (انوری ؎) آفتاب
فلک آرای چو برجای بود ؛ جای دارد که جہان را
ز چراغ آید عار ؛ (اردو) برقرار رہنا ۔ ساکن
رہنا ۔ قائم رہنا ۔

برجای خود بودن | استعمال ۔ بقول بحر مناسب
بودن چیزی یا کاری ۔ دیگر کسی از محققین فارسی
ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که این کنایه
باشد چنانکه معاصرین عجم گویند «خیال او برجای
خود بود» یعنی مناسب و درست است
موافق قیاس باشد (اردو) درست ہونا
ہونا ۔ مناسب ہونا ۔ بجا ہونا ۔

برجای خویش بودن | مصدر اصطلاحی ۔

(۱۶۹)

بقول بحر مرادف (برجای خود بودن) که گذشت
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلّف**
عرض کند که صراحت کافی همدر اینجا کرده ایم -
(اردو) دیکھو برجای خود بودن -

برجای خویش نشستن استعمال بمعنی حقیقی (۲۷۶۶)
است یعنی علی محلّہ بودن (ظهوری ؎) برون
نشست ز دل جان بحکم طنّازان ؛ ز نیاز آمده
برجای خویش بنشستند ؛ (اردو) اپنی جاپر
بیٹھنا - علی محلّہ ہونا -

برجای سر دشدن مصدر اصطلاحی -
بقول بحر بمعنی مُردن باشد دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد **مؤلّف** عرض کند که خلاف
قیاس نیست زیرا که جسم مرده سردی شود و این
کنایه ایست (اردو) مرنا - بقول آصفیہ
(فعل لازم) فوت ہونا - دنیا سے گزرنا - دم نکلنا
وفات پانا - گزرنا - چل بسنا - جان دینا - انتقال
کرنا (امیر مجروح ؎) وہی درد فرقت وہی انتظار

بھلا مر کے کیا چین پائینگے ہم تو
(۲۷۶۷) **برجای فتادن** مصدر اصطلاحی - یعنی از
پای در آمدن و عاجز شدن و افتادن (ظهوری
؎) برجای فتد کوه ز سنگینی دردم ؛ تو طاقت کری
چون نشود بارگران است (اردو) عاجز ہونا
گر پڑنا -
(۲۷۶۸) **برجای ماندن** مصدر اصطلاحی - مرادف
برجاماندن که گذشت - جز این نیست که تحتانی پنجم
دره بمجاز اند است (ظهوری ؎) خواستم مقطع
رقم سازم قلم برجای ماند ؛ رفته نام خویش از یادم
ببین احوال چیست ؛ (اردو) دیکھو برجاماندن -
برج بادی (اصطلاح) بقول مؤیّد و شمس و
بحر و انند و غیاث شلہ برج را گویند یعنی جوزا -
میزان - دلو - **مؤلّف** عرض کند که از قبیل برج
آبی و آتشی است که گذشت - مرکب توصیفی
(اردو) فارسی مین برج بادی - جوزا - میزان
دلو - کو کہتے ہین - مذکر -

برج ثریّا اصطلاح - بقول سروری و برہان و جہانگیری و ناصری - در ضمیمہ) و شمس و بحر و انند (۱) کنایہ از دہان معشوق و خوبان و صاحب حسنان و (۲) برج ثور را نیز گویند خان آرزو در سراج نسبت معنی اوّل فرماید کہ کنایہ از دہان معشوق باشد بسبب کثرت دندان صاحبان مؤیّد و جامع ہم ذکر این کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است و ثریا لغت عرب است نام منزلی از منازل قمر (کذا فی المنتخب) صاحب غیاث بر ثریا گوید کہ بمعنی پروین و آن شش ستارہ باشد متصل ہمدیگر و آن منزل سوم است از منازل قمر و در اصل لغت تصغیر ثروی صیغۂ مؤنث افعل التفضیل مشتق از ثرا بمعنی کثرت و چون در ستارگان مذکور قدری کثرت است . لہذا بدین اسم مسمی گشت (الخ) پس نظر بکثرت دندان بہ تشبیہ ستارگان دہن یار را برج ثریا گفتند و این استعارہ باشد نہ کنایہ و نسبت معنی دوم عرض می شود کہ برج ثور خانۂ ثریا است از ینجا ست کہ ثور را برج ثریّا گفتند بمعنی خانۂ ثریّا (خاقانی) ؎

آخر تو آسمان شکنی یا گہر شکن ٭ از درج دُرّ و برج ثریّا چہ خواستی ٭ (اردو) (۱) دہان معشوق مذکّر - (۲) ثور - بقول آصفیہ آسمان کا دوسرا برج جو بشکل گاو ہے - مذکّر -

برج چہل سالہ اصطلاح بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ . لغت فارسی است (۱) کنایہ از آدم علیہ السّلام - صاحب شمس بذکر معنی مذکور فرماید کہ (۲) ملک و (۳) عقل را نیز گویند مخفی مبادکہ صاحب انند بذیل آدم این را مرادف آن نوشتہ و دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر این نکرد **مؤلّف** عرض کند کہ طالب سند استعمال باشیم کہ محقّقین بالا از اہل زبان نیند و ما در کلام فارسی نہ دیدیم و از معاصرین عجم نہ شنیدیم و وجہ کنایہ جز این نباشد کہ برج چہل سالہ کہ مرکّب توصیفی است بدینوجہ آدم علیہ السلام را گفتند کہ خمیر خاکش تا چہل سال شد . انچہ

صاحب شمس ذکر معنی دوم کردہ وجہ کنایہ آن متحقق نمی شود البتہ نسبت معنی سوم توان گفت کہ عقل انسان در چہل سال کامل می شود۔ پس برج چہل سالہ عقل را ہم توان گفت ولیکن از برای معنی دوم و سوم طالب سند باشیم کہ مجرد قول صاحب شمس اعتبار را نشاید (اردو) (۱) دیکھو آدم (۲) فرشتہ۔ دیکھو امشاسپند کے پہلے معنے (۳) عقل دیکھو آس۔

برج خاکستر اصطلاح۔ بقول خان آرزو در چراغ نام برجی است از بروج قلعہ ہرات و فرماید کہ از مطلع السعدین وغیرہ بثبوت رسیدہ صاحب بحر ہمزبان او دیگر کسی ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و وجہ تسمیہ جز این نباشد کہ تعمیرش از آہک خاکستر رنگ شدہ کہ فی زماننا در انگلیسی زبان (سمنٹ) نام دارد یا سنگ خاکستری رنگ بہ تعمیرش استعمال کردہ باشند واللہ اعلم (اردو) برج خاکستر فارسی میں قلعہ ہرات کے ایک برج کا نام ہے۔ اسم مذکر۔

برج خاکستری اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ وارستہ مرادف برج اولیا کہ بجایش مذکور شد دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ ہمان برج خاکستر کہ گذشت آن مرکب اضافی بود و این مرکب توصیفی و تعریفش ہمانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو برج خاکستر و برج اولیا۔

برج خاکی اصطلاح۔ بقول مؤید و بحر و شمس و انند و غیاث لغت فارسی است یعنی ثور و سنبلہ و جدی را گویند مؤلف عرض کند کہ از قبیل برج آبی و آتشی و بادی کہ گذشت مرکب توصیفی است و بس (اردو) برج خاکی فارسی زبان مین ثور و سنبلہ او رجدی کو کہتے ہین۔ اسم مذکر۔

برج خوشہ اصطلاح۔ بقول ضمیمہ برہان و مؤید و بحر برج سنبلہ را گویند مؤلف عرض کند کہ سنبلہ لغت عربست بقول منتخب بمعنی خوشہ

وسنابل جمع- ازینجاست کہ برج سنبلہ را فارسیان بترکیب اضافی برج خوشہ گفتند- (اردو) سنبلہ بقول آصفیہ- عربی- اسم مذکر- آسمان کے چھٹے برج یعنی کنیا- اس کا نام جو ایک لڑکی کی صورت پر واقع ہے جس کا دامن نیچے کو لٹکا ہوا سر شمال ومغرب کی طرف اور پاؤن جنوب ومشرق کی جانب ہین بایان ہاتھ کولے کی طرف جھکا ہوا اور سیدھا ہاتھ کندھے کی جانب اٹھا ہوا ہے چونکہ اس ہاتھ مین گیہون کی بالی بھی ہے اس وجہ سے یہ نام رکھا گیا-

برج دراند اختن (مصدر اصطلاحی) بقول رشیدی وشمس بی حجاب ملاقات کردن ودر آمدن دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد مولف عرض کند کہ صاحب سروری در ضمیمہ خود ذکر مضارع این کند وباستنا دہمین یک قولش (کہ صاحب زبان است) این مصدر اصطلاحی اعتبار را شاید- مخفی مباد کہ چون برج انداختہ شود حائلی باقی نماند وچیزے کہ در پس آنست صاف بنظر آید وبی حجاب شود پس از ہمین واقعات اصلی این محاورہ قائم شد بسبیل کنایہ دیگر ہیچ (اردو) بی حجاب ملاقات کرنا- بی حجاب آنا-

برج دریدن مصدر اصطلاحی- بقول برہان وجامع وبحر وانند کنایہ از بیحجاب در آمدن باشد **مولف** عرض کند کہ اگرچہ سند استعمال پیش نہ شد ولیکن باستنا د قول صاحب جامع کہ از اہل زبانست این مصدر اصطلاحی را تسلیم کنیم کہ از قبیل ومرادف (برج دراند اختن) است کہ گذشت (اردو) دیکھو برج دراند اختن

برج زہرمار اصطلاح- بقول وارستہ (۱) بمعنی کفچۂ مار باشد (اشرف ۵) نیست جز زہر ندانست حاصلی اوراگر ز طالع خصمت چو عقرب بود برج زہرمار ز و (۲) کنایہ شخص ترش روی غضب آلود را گویند وفرماید کہ لیکن استعمال آن بدین معنی بالفاظ تشبیہ مانند چون وہمچو

وامثال آن واقع شود (اشرف ؎) چو برج
زهر مار از خشم گشته ؛ چو افعی سینه مال ازوی گزند گشته ؛
(وله ؎) همچو برج زهر مار آمد به پیشم مدعی ؛
چون کبوتر خانه از طعنش مشبک ساختم ؛ (خان آرزو)
در چراغ فرماید که بضم بای موحده وسکون رای
مهمله وجیم تازی باضافت بسوی (زهر مار) کنایه
از شخص بسیار زخمه رو وترش رو باشد واز معنی
اول سکوت ورزیده صاحبان بحر وانند همزبان
وارسته **مؤلف عرض کند** که (زهر مار) مرکب
اضافی است بمعنی ستم مار واضافت این مرکب
بسوی برج بمعنی برج بلندی که زهر مار وارد
وکنایه از کفچهٔ مار و استعمال این بمعنی دوم از اسناد
متذکرهٔ بالا ثابت نیست ومحققین صاحب زبان
ذکر این نکرده اند واگر طالع را با برج زهر مار
تشبیه دهند یا روی کسی یا کسی را مثل برج
زهر مار گوئیم مراد از مذمت اوست وبس چنانکه
در امثال بالا گذشت وضرورت ندارد که بدون سند
استعمال معنی دوم قائم کنیم محققین بالا غور نفرموده اند
(اردو) (۱) کفچه بقول آصفیه - فارسی - اسم مذکر
سانپ کا پھن - جیسے کفچهٔ مار (۲) ترش رو بقول
آصفیه - فارسی - اسم مذکر - ناخوش - ناراض -
بدماغ - ناک چڑھا - مکدر - منغض - غصیلا -
بھی کہہ سکتے ہیں -

برجستن | بقول موارد خیز کردن که بعربی وثوب
گویند و فرماید که این مزید علیه جستن است که
می آید و بر (جستن) فرماید که (۱) بمعنی خیز کردن
و (۲) گریختن و (۳) درخشیدن و (۴) پریدن
و (۵) رها شدن و (۶) بر آمدن باشد پس بر
جستن هم شامل باشد بر همه معانیش (انوری
؎) ژاله خورشید شعله بار داگر ؛ بر جهد برق
خاطرش بنام ؛ صاحب انند هم ذکر این کرده
مؤلف عرض کند که سنه ی که پیش شد مصدر
(برجهیدن) راست که می آید وکلمهٔ بر در هردو
زائد ومصدر (جستن) اصل است و (جهیدن)

مبتدل کن بمعنی مہا دکہ اسم مصدر (جستن) جست است
کہ معنی حقیقی آن گریز باشد کذا فی البرہان۔ فارسیان
علامت مصدر (تن) درآخرش زیادہ کردند
واز دو تای فوقانی مجتمعہ یکی را حذف کردہ جستن
ساختند واسم مصدر (جہیدن) جہ کہ اصلش جس
است کہ مخفف جست باشد بہ حذف فوقانی آخرہ
فارسیان سین مہملہ را بہ ہای ہوز بدل کردند چنانکہ
خروس و خروہ وبزیادت یای مکسور وعلامت
مصدر (دن) مصدری ساختند کہ باصول مقننین
فرس جعلی است وباصول ماکہ بر (اسم مصدر)
گذشت اصلی کہ اسم مصدر مال فارسی زبان است
بحث کامل معانی این بجای خودش می آید دراینجا
ہمین قدر کافی است کہ مزید علیہ جستن است۔
(اردو) دیکھو جستن یہ اُس کا مزید علیہ ہے۔

برجستہ | بقول بہار وانند وبحر بفتح اول وثانی
لغت فارسی است بمعنی (۱) نہایت خوب وپسندیدہ
وبلند وبرکشیدہ چون شعلۂ برجستہ ومصرع برجستہ
ومعنی برجستہ وجز آن (تاثیر ؎) کلک تاثیر
ہمان معنی برجستہ کہ بست ٭ لب کشودند ملائک ہمہ
درتحسینش ٭ (ولہ ؎) از حسرت آن قامت
برجستہ الفہاست ٭ خطہا کہ کشند از پس مردن
بمزارم ٭ (منیر ؎) قدی چون شعلۂ برجستہ سرکش ٭
بلند از یاد او در سینہ آتش ٭ (صائب ؎)
گل از نشو ونما گر اینچنین برجستہ خواہد شد ٭ رگ
ابر بہاران رشتۂ گلدستہ خواہد شد (ولہ ؎)
مباش منکر آب روان گفتارم ٭ کہ سرو مصرع
برجستہ یک گواہ من است ٭ و (۲) بقول
صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ
قاچار بلند کردہ شدہ بعمل دست وغیرہ صاحب
بول چال ہمزبان او **مؤلف عرض کند** کہ
ہای زائدہ کہ افادہ معنی اسم مفعول کند بر ماضی
مطلق برجستن زیادہ کردہ اند وبس واین
معنی مرادیست کہ دراینجا مذکور شد کہ از معنی
حقیقی (گریز کردہ شدہ) پیدا است وتعلق دارد

بامعانی مجاز مصدر۔ دیگر ہیچ (اردو) (۱) پسندیدہ جیسے شعر پسندیدہ یا مصرع پسندیدہ۔ بلند۔ عالی جیسے شعلہ بلند یا معنی بلند وغیرہ (۲) اُبھار ہوا۔

برج سوم اصطلاح۔ بقول ہفت قلزم اوّل وسکون رای مہملہ وکسر جیم جوزا را نامند دیگر کسی از محققین فارسی ذکراین نکرد **مؤلف** عرض کند که در شمار منجمین آغاز برج ہا از برج حمل است و سوم آن جوزا۔ ازینجاست که فارسیان برج سوم جوزا را گفتہ اند۔ (اردو) جوزا۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ دو پیکر۔ تیسرے آسمانی برج کا نام جو دو ننگے پشت سے جڑوان لڑکون کی شکل کا ہے۔ متھن راس۔

برج سیتہ اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار بمعنی برج شہر باشد صاحب بول چال تصریح فرماید که سیتہ مفرس سٹی باشد که لفظ انگلیسی زبان است بمعنی شہر پس معاصرین فرس تحتانی سوم زیادہ کردند چنانکه بست و بیست و تای ہندی را بفوقانی بدل کردند و یای آخر را بہ ہای ہوز تبدیل۔ چنانکه رونیدہ و روہتہ و فربی و فربہ۔

(اردو) شہر کا برج جو فصیل شہر پر ہو۔ اسم مذکر

برج سیم اصطلاح۔ بقول ضمیمۂ برہان و شمس و بحر مرادف برج سوم که گذشت **مؤلف** عرض کند که سیم مبدل سوم است بہ تبدیل واو بہ تحتانی چنانکه انگور وانگیر ولیکن محققین محتاط این رانمی پسندند که (سیم) مخفف (سی ام) است نه مبدل (سوم)۔ مجرد قول ہرسہ محققین را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم۔ (اردو) دیکھو برج سوم۔

برج شرف اصطلاح۔ برجی که سیارہ را دران شرف حاصل شود چنانکه شرف آفتاب در برج حمل است و شرف ماہ در برج ثور و شرف زہرہ در حوت و شرف مریخ در جدی و شرف مشتری در سرطان و زحل در

(۱۶۹۶)

میزان پس حمل برج شرفِ آفتاب باشد و ثور برج شرفِ ماہ وہکذا (انوری ؎) بوقت آنکه ببرج شرف رسد خورشید ؛؛ بگاہ آنکه بہ صحرا کشد صبا لشکر ؛؛ (اردو) برج شرف کہہ سکتے ہین یعنی وہ برج جس مین کسی سیّارہ کو شرف حاصل ہو۔ صاحب آصفیہ نے اسکو ترک فرمایا ہے۔

(۲۶۷۰) **برجفا داشتن** (مصدر اصطلاحی) بمعنی آمادۂ ظلم کردن ومستعد ستم ساختن وعامل برستم داشتن (ظہوری ؎) کاروبار و فانستی که دہر ؛؛ خویش را گر نہ برجفا داری ؛؛ (اردو) ظلم پر آمادہ کرنا۔

(۲۶۷۱) **برجفا زدن** (مصدر اصطلاحی) آمادۂ ظلم کردن کسی را (ظہوری ؎) برجفا زن وفا بکار مبر ؛؛ در و داری دو ابکار مبر ؛؛ مخفی مبادکه درین شعر (خود را) محذوف است (اردو) دیکھو برجفا داشتن۔

برج قید اصطلاح - بقول ضمیمۂ برہان (۱) نام برجی است از حصار دربند و بقول بحر (۲) برجی که در خانه سازند صاحب مؤیّد ذکر ہر دو معنی کردہ، بہار بذکر معنی اوّل فرماید که (۳) بحوالۂ عنصر دانش برجی که دران قید کنند صاحب انند ہمزبان بہار و صاحب شمس ہمزبان مؤیّد **مؤلّف** عرض کند که مرکّب اضافی است بمعنی سوم ومعنی اوّل بہ مجاز برج متقیّد باشد و بمعنی دوم ہم مجاز است که داخل خانه واقع (اردو) (۱) محصور برج ۔مذکّر (۲) وہ برج جو مکان مین بنائین (۳) وہ برج جس مین کسی کو قید کرین ۔

برج کبوتر استعمال ۔ بقول خان آرزو در چراغ برجیکه برای ماندن کبوتران سازند عارسته وبہار فرمایند که در ایران رسم است که عمارت بلندی چشمه چشمه در صحرا سازند وآن خاصّه برای کبوتران است موسوم ببرج کبوتر

چون پیچال کبوتران بکار رنگریزان آید محصول
برج کبوتر در سرکار شاہی ضبط شود (شفیع اثر
ے) عدو کند ز خدنگ تو قلعہ را خالی ٭ بدان
صفت کہ بہرج کبوتر افتد مار ٭ (تاثیر ے)
شد فلک خالی ز پیکان از گزند روزگار ٭
گوئی این برج کبوتر مار پیدا کردہ است ٭
صاحب بحر ہمزبان خان آرزو و صاحب انند
ہمزبان بہار **مؤلف** عرض کند کہ مرکّب اضافی
است وبس (**اردو**) برج کبوتر فارسی
مین اس بلند ستون خانہ دار کو کہتے ہین جو
صحرا وغیرہ مین کبوترون کے رہنے کے لئے
بنایا جاے۔

برج کبوتر خانہ | استعمال۔ بقول (خان آرزو
در چراغ) و وارستہ و بہار و انند و بحر مرادف
برج کبوتر کہ گذشت (اشرف ے) ز جوش
فکر مرغ نامہ آور ٭ مرا برج کبوتر خانہ شد سر ٭
مؤلف عرض کند کہ مرکّب اضافی است
یعنی برجی کہ دران خانۂ کبوتر است و جادارد
کہ اسم فاعل ترکیبی گیریم بمعنی برج۔ خانہ کبوتر
دارندہ (**اردو**) دیکھو برج کبوتر۔

برج کمان | اصطلاح۔ بقول خان آرزو
در چراغ (۱) بمعنی خانہ کمان و (۲) برج قوس
را نیز گویند و فرماید کہ دوم مشہور است۔ اوّل
چنانکہ وحید گوید ے زہالہ ماہ برخ پردہ ہا کشد
ز حجاب ٭ چو روی یار ز برج کمان شود پیدا ٭
صاحبان بحر و انند و بہار ہم ذکر این کردہ اند
مؤلف عرض کند کہ مرکّب اضافی است
وبس (**اردو**) (۱) خانۂ کمان۔ کمان کے لئے
کہہ سکتے ہین۔ لفظ کمان (فی قربان) پر گزرا ہے
(۲) قوس۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث
آسمان کے نوین برج کا نام جو بشکل کمان مانا
گیا ہے۔ دہن راس۔

برج کوکنار | اصطلاح۔ بقول بہار و
انند و بحر غوزۂ کوکنار را گویند (کلیم ے) برگو

وقارش زیب افلاک ﴿ ز بےسنگی چو برج کوکنا
است ﴿ (ملا طاہر سہ) بسکہ زہر خشک
در زاہد چو افیون کارکرد ﴿ بر مزار او
سبز گنبد زبرج کوکنار ﴿ مخفی مباد کہ
کوکنار بروزن ہوشیار بقول برہان غلاف
وغوزۂ خشخاش را گویند وبعربی رمّان
السعال خوانند۔ خان آرزو در سراج فرماید
کہ مرکّب است از کوک بمعنی سرفہ ونار کہ
ترجمۂ رمّان است واین بسرفہ مفید مؤلف
عرض کند کہ مرکّب اضافی است وکنایہ کہ
غوزہ را برج گفتند وبرج کوکنار برسبیل
تشبیہ کوکنار باشد وبس (اردو) ڈوڈا
بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ پوست کوکنار مسلّم۔
(دکن مین خشخاش کا بونڈا کہتے ہین)

برجلا زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول
وارستہ (۱) معروف و (۲) از حجاب برآمدن
وبی پردہ شدن وفرماید کہ جلا بالفتح۔ بمعنی
از وطن بیرون رفتن وکار آشکارا کردن باشد
بہار وصاحبان انند وبحر ہم ذکر این کردہ
اند (سنجر کاشی سہ) تا بریزیم خون دشمن خویش
ہمچو شمشیر برجلا زدہ ایم ﴿ مؤلف عرض کند
کہ مقصود وارستہ از معنی اوّل۔ جلاوطن کردن
است ومعنی دوم مجاز آن برسبیل کنایہ۔
(اردو) (۱) جلاوطن کرنا۔ (۲) بی پردہ ہونا
ظاہر ہونا۔ پردہ سے نکل آنا۔

برجلال زدن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار خشمناک شدن (نعمت خان عالی
در محاصرۂ حیدرآباد۔ وقتیکہ بادشاہ برجلال
مخاطب بسرراہ خان) خشم نمودہ بودہ نوشتہ
بر در جلال زدند وریشش گرفتہ کشیدند مؤلف
عرض کند کہ این است مایۂ تحقیق محقق ونقل
نگارش (رانند) ذکر ماضی مطلق ہمین مصدر
مرکّب کردہ گوید کہ (کہ از روی بی پروائی
غصّہ ناک وبی تامّل در تفکّر بشدت درآمد)

وسندش ان ہمین نثر نعمت خان عالی است کہ از آن مصدر (بر در زدن) پیدا است و لفظ جلال درین نثر علم (بسر راہ خان) است کہ اسیری بود و پس مصدری کہ قائم کردہ اند چیزی نا یست (اردو) غضبناک ہونا۔ بقول آصفیہ غصّہ ہونا۔ نہایت افروختہ ہونا۔ خفا ہونا۔ بھڑکنا۔ جوش مین آنا۔ آگ بگولا ہونا۔ (بلحاظ ہماری تحقیق کے ناقابل ترجمہ)۔

برجم بقول شمس لغت فارسی است بمعنی موی بن دم مادہ گاو و بز گوہی دیگر کسی از محققین فارسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ پرچم بہردو۔ با جیم فارسی بقول صاحب کنز لغت ترکی است بمعنی (طرّہ شعر) و در فارسی زبان ہم مستعمل کہ بجای خودش می آید اگر سند استعمال این بدست آید توانیم عرض کرد کہ مبدّل و مفرّس است چنانکہ تپ و تب و کاچ و کاج (اردو) مادہ گاو کے دم کے بال۔ مذکر۔

برجنون زدن خود را مصدر اصلاحی۔ (۲۶۲۲) بمعنی جنون اختیار نمودن و خود را مجنون ساختن (صائب ؎) صبح آدینہ و طفلان ہمہ یکجا جمع ند بر جنون میزنم امروز کہ بازاری ہست **مؤلف** عرض کند کہ خود را محذوف است در مصرع دوم (اردو) جنون اختیار کرنا۔ مجنون بننا۔

برجور اصطلاح۔ بقول شمس لغت فارسی است بمعنی شریک و انباز و از حلیہ لفظ ہیچ تصریح نکرد و دیگر کسی از محققین فارسی زبان ہم ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ جور بالضم بود و معروف در محاورۂ معاصرین عجم طریق و وضع و آئین و گونہ مستعمل گویند کہ "اینجور حیلہ بازی مکن" صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر این بمعنی شکل کردہ پس کلمہ بر بمعنی حقیقی او ست یعنی علی و معنی لفظی

این (برطریق) وکنایه از شریک است بمجاز مجرّد قول صاحب شمس بدون سند استعمال اعتبار را نشاید (اردو) شریک ـ بقول آصفیه اسم مذکر ـ رفیق ـ دوست ـ ساتھ رہنے والا ـ ہمراہی (شاہ نصیر دہلوی ؎) دل مین رکھون نہ کیون ترے ابرو کا مین خیال ہر آتا ہی کام وقت برای دلربا شریک ہر طرز پر

برجوشیدگی اصطلاح ـ بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ لغت فارسی است بالفتح وضمّ جیم چیچک وآبله را گویند دیگرکسی از محقّقین فارسی زبان ذکراین نکرد **مؤلّف** عرض کند که طالب سند باشیم که استعمال این بدین معنی از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم بر زبان ندارند ولیکن موافق قیاس است یعنی چیزی که معنی برجوشش خونست چیچک وآبله باشد ـ (اردو) چیچک بقول آصفیه فارسی اسم مؤنث ـ سیتلا ـ ٹھنڈی ماتا ـ

برجوشیدن استعمال مزید علیه جوشیدن (۱۶۲۴) باشد شامل بر ہمه معانیش جز بن نیست که کلمهٔ بر در ہجا زاید است (ظهوری ؎) برنجوشد تا باشک از سینه گوہرهای غم ہر دم برد یدهٔ تر آستین افشرده ام (اردو) دیکھو جوشیدن ـ

برجہانیدن استعمال بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی برخیزانیدن دیگرکسی از محقّقین مصادر ذکراین نکرد **مؤلّف** عرض کند که جز این نیست که مزید علیه جہانیدن است که بجاپش می آید بزیادتی کلمهٔ بر بران (اردو) دیکھو جہانیدن ـ

برج هلال اصطلاح ـ بقول برہان و (تتمهٔ ناصری) ومؤید وشمس وبحر وانند و ہفت بکسر جیم وہای ہوّز کنایه از برج سرطان باشد باعتبار اینکه خانهٔ ماه است ـ خان آرزو در سراج بحواله برہان ذکراین کند وبحواله

قوسی فرماید که این غلط محض است چه برج ہلال ہمان است که ہلال دران برج باشد و ماه دیگر است وہلال دیگر مؤلف عرض کند که از ہلال بر سبیل مجاز ماه گرفتن عیبی ندارد پس وجه تسمیهٔ بیّنهٔ محققین بالا درست است قول ناصری که از اہل زبان است اعتبار را شاید (اردو) سرطان۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ آسمان کے چوتھے برج کا نام جسے ہندی مین کرک راس کہتے ہین۔ اور یہ زنانہ قمر خیال کیا جاتا ہے چونکہ اسکی صورت خرچنگ سے مشابہ ہے لہذا اس نام سے موسوم ہوا۔

برجہیدن استعمال۔ بقول موارد مرادف برجستن که گذشت دیگری از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که مزید علیه جہیدن که بجای خودش می آید بزیادت کلمۂ بر بہان (اردو) دیکھو جہیدن۔

برجیس بقول برہان و جامع وجہانگیری باول مکسور بثانی زده وجیم مکسور و یای معروف بروزن ادریس یکی از نامہای ستارهٔ مشتری باشد و باوّل وثالث ہردو فارسی ہم آمده مصنف رشیدی فرماید که بالفتح ستارهٔ مشتری را گویند و بالکسر معرب آن است چنانکه حریری در درة الخواص بآن تصریح کرده۔ صاحب ناصری فرماید که بالفتح نام مشتری باشد اعراب فتح آنرا کسره کرده برجیس کرده اند و صاحب غیاث فرماید که ستارهٔ مشتری که بر فلک ششم تابد و سعد است و آنرا قاضی فلک گویند و خانهٔ او قوس و حوت است و فرماید که این معرب برجیس است که بالفتح باشد چرا که وزن فعلیل بالفتح در کلام عرب نیامده خان آرزو در سراج گوید که بروزن ادریس و بعضی گویند که بالفتح فارسی است و بکسر معرب آن۔ صاحب سفرنگ در شرح (فقره ہشتم و ساتیر نامهٔ شت وخشور سیامک آورده

ای شنگرف بزرگ ستودہ برجیس سپہر ؎ فرماید کہ برجیس بکسر بای ابجد وسکون رای مہلہ وکسر جیم مشتری راگویند کہ اورا آہرمزد ہم گویند و برسپہر ششم است **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم یعنی ژند وپاژند است وبس وماخذ این جزین نباشد کہ دراصل پرجبیں بود بہ بای فارسی بمعنی پُررونق وپُرزینت کہ جبیں بمعنی زینت می آید (خواجہ نظامی ؎) چو برجیس در جنگ ہر بدگمان ؛ کمان دارم وبرندارم کمان ؛ (مختاری ؎) خواندہ نظم وصال را برجیس ؛ گشتہ تیر فراق را برجاس ؛ (صاحب ناصری ؎) چو عطارد قرین کیوانش ؛ جرم برجیس بادش برجاس ؛ (انوری ؎) جرم برجیس اگر غمی دہدت ؛ چرم برجاس ناوک غم باد ؛ (اردو) دیکھو آرمز کے تیسرے معنے ۔

برجلیستن بقول نوادر لغتی است در برجستن مزید علیہ جستن کہ بیاید دیگرکسی از محققین مصادر ذکراین نکرد **مؤلف** عرض کند کہ قول نوادر بدون سند استعمال اعتبار را نشاید اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ مزید علیہ (برجستن) است بزیادت تحتانی چنانکہ استادن وایستادن (اردو) دیکھو برجستن ۔

برچار میخ زدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب بحر فرماید کہ تعذیب وشکنجہ باشد بطریق معہود دیگرکسی از محققین مصادر ذکراین نکرد **مؤلف** عرض کند کہ (چار میخ) در محاورۂ فارسی زبان تعذیبی است کہ بجایش می آید کہ دودست ودو پای را بر چار میخ بندند پس معنی لفظی این بر چار میخ بستن است وتعذیب بچار میخ ۔ مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) چومیخا کرنا ۔ بقول آصفیہ ۔ چت یا اوندھا ڈالکر چاروں ہاتھ پاؤں میخوں سے باندھکر سزا دینا ۔ چار میخ کردن کا ترجمہ ۔

برچار میخ کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول خان آرزو در چراغ مرادف (برچار میخ زدن) کہ گذشت صاحب بحر ہمزبان او (اشرف) اصل قانون شریعت کا حتساب شرع او ۂ می کشد آہنگ را بر چار میخ چار تار ۂ **مؤلف** عرض کند کہ این کنایہ نیست بلکہ بمعنی حقیقی است و بمعنی مجرد تعذیب مجاز آن (اردو) دیکھو برچار میخ زدن۔

برچاف بقول برہان بضمّ اوّل وسکون ثانی و جیم فارسی بالف کشیدہ و بفای زدہ نام غلہ ایست کہ آنرا بعربی ملک و جلبان گویند صاحبان جہانگیری و سروری و رشیدی و سراج ہم تصریح فرمایند کہ بجیم فارسی است مخفی مباد کہ ذکر افعال و خواصش بقول محیط بر (برحاف) گذشت کہ بجیم تازی بجایش مذکور شد دریجا ہمین قدر کافی است کہ جیم عربی بدل شد بہ جیم فارسی چنانکہ کاج و کاچ۔ مخفی مباد کہ در ترکی زبان بقول کنز (برچاق) بہ قاف عوض فا بمعنی باقلہ آمدہ جا دارد کہ فارسیان قاف را بفا بدل کردند خلاف قیاس (اردو) دیکھو برجاف۔

برچخ بقول برہان و جامع با جیم فارسی بروزن برزخ بمعنی ژوپین است و آن نیزۂ باشد نہ کوتاہ و نہ دراز رشیدی گوید کہ بفتح با و جیم فارسی و در آخر خا نیزۂ کوچک کہ اغلب مردم ہندوستان دارند و برچہ گویند خان آرزو در سراج بذکر قول برہان و رشیدی فرماید کہ قول رشیدی من حیث القیاس اقوی ست بہار گوید کہ بضمّ اوّل و جیم فارسی پیش از خای معجمہ نیزۂ کوچک کہ اغلب مردم ہندوستان دارند۔ صاحب انند ہمزبان بہار و صاحبان ناصری و ہفت ہمزبان برہان (خاقانی) از خنجر دو رویہ سہ کشور گرفتنش ش وز برچخ سہ پایہ دو سلطان شکستنش ۂ **مؤلف** عرض کند کہ (برچہا) بقول ساطع اللغت

سنسکرت است۔ مذکر بمعنی نیزہ و حربہ و برچھی مؤنث آن۔ فارسیان ہای ہوز را حذف کردند والف آخر را بہ خای معجمہ بدل ساختہ (برچخ) کروند چنانکہ استہ وخستہ دیگر ہیچ۔ (اردو) برچھی بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ ایک چھوٹا بھالا جس کا پھل چھوٹا ہوتا ہے۔

برچد صاحب فرہنگ رشیدی ذیل برچیدن فرماید کہ مخفف برچیدن باشد و برین قیاس برچد۔ خان آرزو در چراغ گوید کہ برچد بکسر جیم فارسی مخفف برچید باشد و برین قیاس برچیدن **مؤلف** عرض کند کہ بحث کامل بر مصدر این کنیم بیان یکی از مشتقاتش ضرورتی نداشت درینجا ہمین قدر کافی است کہ بہ کسر جیم فارسی ماضی مطلق آنست (عمعق بخاری ؎) ہوای قیرگون برچد نقاب قیرگون از رخ ؛ سپہر ساج گون بنہاد تاج عاج گون بر سر ؛ (اردو) دیکھو برچیدن یہ اُس کا ماضی مطلق ہے۔ اور اس کے تمام معنوں پر شامل۔

برچدن بقول برہان و جہانگیری و جامع و ناصری و نوادر و شمس بفتح اول و کسر سوم مخفف برچیدن۔ صاحب رشیدی فرماید کہ برین قیاس برچد صاحب انند گوید کہ مخفف برچیدن و آنرا برچدہ نیز گویند کہ مخفف برچیدہ است و بقول صاحب بحر بکسر جیم فارسی مخفف برچیدن و فرماید کہ از مشتقات این غیر ماضی نیامدہ و بقول صاحب موارد مضارع این برچند (حکیم سنائی ؎) آن کبک مرقع سلب برچدہ دامن ؛ از غالیہ غل ساختہ از بہر نشان را ؛ **مؤلف** عرض کند کہ اصل این چیدن کہ بجای خودش می آید و مزید علیہ آن بزیادت کلمۂ بر (برچیدن) و مخفف این بہ حذف تحتانی (برچدن) و (برچدہ) بہ کسر جیم فارسی۔ ماضی مطلق این بزیادت ہای ہوز در آخر کہ افادہ معنی مفعولی کند و (برچند)

مضارع (برچیدن) است کہ حقیقت آن
ہمدرانجا بیان کنیم وصراحت ماخذ ہم ہمانجا
اولی (اردو) دیکھو برچیدن۔

برچشم آستین کشیدن مصدر اصطلاحی۔ (۲۶۳۲)
بمعنی تسلی دادن باشد (صائب ؎) نیست غیر
از آہ غمخواری دل تنگ مرا ٭ رشتہ گاہی آستین
برچشم سوزن می کشد ٭ (اردو) آنسو پوچھنا
بقول امیر تسکین و دلاسا دینا (نسیم ؎)
روشن کیا دیدۂ پدر کو ٭ مادر کے بھی چل کے
آنسو پوچھو ٭ (دیکھو اشک از رخسار چیدن)

برچشم گفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر وانند وغیاث کنایہ از قبول کردن **مولف**
عرض کند کہ لفظ گفتن را درین اصطلاح
داخل کردن تسامح محققین است (چشم وبچشم
مقولہ ایست کہ فارسیان باقبال حکمی کسی گویند
ترجمہ (بالرّاس والعین) اگر سند استعمال بدست
آید (برچشم) ہم مرادف آن ولیکن معاصرین
عجم برزبان ندارند (اردو) دیکھو بچشم۔

برچق بقول بہار وانند بضم اول و
جیم فارسی مرادف برچخ کہ گذشت (وحید
؎) زپرواز ہرگز نہ بیند ملال ٭ زبرچق مدا منش
کشودست بال ٭ دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر
این نکرد **مولف** عرض کند کہ بدل برچخ
است وبس کہ خای معجمہ بدل شدہ بہ قاف
چنانکہ برخ وبرق وچخماخ وچقماق صراحت
ماخذ بر (برچخ) کردہ ایم (اردو) دیکھو برچخ۔

برچوب بستن مصدر اصطلاحی۔ بہار
گوید کہ در پیشگاہ عدالت چوب بلندی نصب
کنند و عاصیان را بدان بستہ چوب وتازیانہ
می زنند چنانچہ در ہندوستان در صحن چبوترہ
کوتوالی نیز ہمین عمل کنند (منیر فطرت ؎)
شادکرد از بادہ جان مردم غمناک را ٭ جور گردون
بستہ برچوب تلافی تاک را ٭ صاحبان انند
وبحر ہمزبان بہار **مولف** عرض کند کہ این

(۵۶۹۲)

کنایہ باشد از تازیانہ زدن وگیر ہیچ (اردو) کوڑے مارنا۔

برچہار میخ کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالہ بہار مرادف (برچار میخ کشیدن) کہ گذشت وبسندش ہمان شعر اشرف آوردہ کہ درانجا مذکور شد **مؤلف** عرض کند کہ ہای ہوّز در لفظ چہار۔ اصل است وچار مخفّفش پس این اصل است وآنکہ گذشت مخفّف این بحذف ہا (اردو) دیکھو برچار میخ کشیدن۔

برچہرۂ کسی خندیدن مصدر اصطلاحی بمعنی استخفاف واستہزا کردنش (انوری ؎) آن چہرہ کہ ہرکہ وصف آن نشنید است ٭ بر چہرۂ آفتاب ومہ خندید است (اردو) ہنسی کرنا۔ بقول آصفیہ رسوائی کرنا۔ بدنامی کرنا۔ تضحیک کرنا۔ فضیحتی کرنا۔ (داغ ؎) ہماری میّت پہ تم جو آنا تو چار آنسو بہا کے جانا ٭ ذرا رہے پاس آبرو بھی کہیں ہماری ہنسی نہ کرنا ٭

برچیدن بقول موارد ونوادر (ا) فراہم آوردن وحاصل کردن صاحب بحر فرماید کہ کامل التّصریف است ومضارع این برچیند (میر مغیث محوی ؎) چو درویشان دلم ہر صبح گردد بر در دلہا ٭ کہ از ہر جا ملالی بہر قوت شام برچیند ٭ **مؤلّف** عرض کند کہ مزید علیہ (چیدن) است کہ کلمۂ بر زائد باشد بران وصراحت معنیش ہمانجا کنیم ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ ماخذ (چیدن) اسم جامد چین است کہ شکنجے را گویند کہ برجسم انسان بلند وظاہر شدہ باشد۔ نون آخر را حذف کردہ در آخرش علامت مصدر دَن آوردند ومجازاً بمعنی دانہ یا چیزے از زمین برداشتن وانتخاب کردن وغیر ذلک استعمال کردند کہ بجایش می آید (اردو) دیکھو چیدن۔

(۲) برچیدن - بقول موارد و نوادر و بحر برداشتن چنانکہ برچیدن دکان بمعنی برداشتن دکان کہ مراد از بند کردن آن است - رسم است کہ چون دکان بکشایند ہمہ سامانش را بہ آئین قائم کنند و چون بردارند سامان را فراہم آوردہ در صندوقی گذارند مجاز معنی اوّل است (صائب ؎) چار بازار عناصر پر مکرّر گشتہ است ٭ وقت آن آمد کہ برچینند این بازار را ٭ (اردو) اُٹھانا - بقول آصفیہ - برخاست کرنا - موقوف کرنا - چھوڑنا - بند کرنا -

(۳) برچیدن - بقول موارد و نوادر و بہار و انند بمعنی دور کردن باشد چون برچیدن بلا و رعشہ و سند این ہر دو در ملحقات می آید مؤلّف عرض کند کہ مجاز مجاز باشد یعنی مجاز معنی دوم (اردو) دور کرنا - دیکھو برانگیختن کے تیسرے معنے -

(۴) برچیدن - بقول موارد بمعنی در نوردیدن چون بساط برچیدن مؤلّف عرض کند کہ متعلّق بمعنی دوم است و بس (دانش ؎) بذوق آشتی از دوستان رنجیدنی دارد ٭ بساط دوستداری چیدن و برچیدنی دارد ٭ (اردو) لپیٹنا - بقول آصفیہ - پیچیدن یا نوردیدن کا ترجمہ - طے کرنا - موڑنا - باندھنا - کسنا -

(۵) برچیدن - بقول بحر بمعنی انتخاب کردن و برگزیدن باشد چنانکہ برچیدن شکست مؤلّف عرض کند کہ متعلّق بمعنی اوّل است و بس (ظہوری ؎) عہد خوبان با درستی بستہ عہد ٭ خاطرم برچیدہ از عالم شکست ٭ (اردو) انتخاب کرنا - دیکھو انتخاب کردن -

(۶) برچیدن - بقول بحر بمعنی برہم گذاشتن چیزہا و آراستن مؤلّف عرض کند کہ مشتاق سند استعمال باشیم (اردو) جماکر رکھنا - آراستہ کرنا -

(۲۰۶۶) **بر چیدن امید** مصدر اصطلاحی - کنایہ از منقطع ساختن امید باشد مجاز معنی سوم برچیدن که گذشت و خصوصیت امید نباشد بلکه با مماثل آن مضاف توان کرد چنانکه (برچیدن آرزو و مراد) - (ظہوری ؎) امید خندہ برچیدن از لب خشک ٭ که مہر گریہ بر چشم تر افتد ٭ (اردو) امید منقطع کرنا -

(۲۰۶۷) **بر چیدن بازار** مصدر اصطلاحی - بمعنی برداشتن بازار است متعلق بمعنی دوم برچیدن که مذکور شد وسندش ہمدرانجا گذشت - مخفی مباد که خصوصیت بازار نیست جا دارد که مضاف کنیم بسوی دکّان ہم (اردو) بازار اُٹھا دینا - بازار بند کرنا -

(۲۰۶۸) **بر چیدن بخیه** مصدر اصطلاحی - بمعنی دور کردن بخیه باشد (ظہوری ؎) منم دردانه پاشی بخیہای دلق برچیدم ٭ که از صید سبوہا خرقه دام خرقه پوش آمد ٭ مخفی مباد که اگر (برچیدن بخیهٔ روی) گوئیم کنایه باشد از کشایش کار وکشادن زبان و دور کردن مانعی چنانکه ظہوری گوید (؎) بروی کار من چون بخیهٔ افتاد برچیدم ٭ بکارم آمد آخر برلب انکار می چینم ٭ (اردو) بخیه اُدھیڑنا -

(۲۰۶۹) **بر چیدن بساط** مصدر اصطلاحی - بمعنی در نوردیدن بساط باشد متعلق به معنی چہارم (برچیدن) که بجایش گذشت (ظہوری ؎) خوش بساط ناز در بازار عجزم چیده بود ٭ باز خواہد چید بی تقریب برچیدن نداشت ٭ (اردو) فرش لپیٹنا -

(۲۰۷۰) **بر چیدن بلا** (مصدر اصطلاحی) بقول خان آرزو در چراغ دور کردن بلاست و فرماید که در اصل برچیدن در محل دور نمودن مستعمل شود **مؤلف** عرض کند که حاصل این بلاستانی است (سعید اشرف ؎) رفته از گل چیدنش خاری بدست وی رود ٭

خار خار دل کہ ہر چیند بلای دست او ؎ مختفی
مباد کہ این متعلق بمعنی سوم برچیدن است کہ
گذشت و صاحب موارد درست نکرد کہ این
را بمعنی پنجم برچیدن متعلق کردہ (اردو) بلا
کو دور کرنا۔ دفع کرنا۔ غیر کی بلا اپنے سر لینا۔ بلا لینا

(۲۰۶۱) **برچیدن داغ** مصدر اصطلاحی بمعنی
برداشتن داغ وکنایہ از دفع کردنش متعلق
بہ معنی سوم (برچیدن) کہ گذشت (ظہوری
ے) مرہم طلبم ز سینہ داغم برچین ؎ از
زہر نبالم شکرم پیش انداز ؎ (اردو) داغ
کو دفع کرنا۔

(۲۰۶۲) **برچیدن دامن** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی کشیدن دامن مجاز معنی سوم (برچیدن)
کہ گذشت (ظہوری ے) دامن از رشک صبا
برچیدم ؎ گو بہر عطر گریبان چہ نزاع ؎ (انوری
ے) مگر اندر میان آن حرکت ؎ عطف دامن
ز خاک رہ برچینید ؎ (اردو) دامن کھینچنا۔

صاحب آصفیہ نے (دامن جھٹک لینا) پر لکھا ہے
الگ ہو جانا۔ دیکھو (افشاندن دامن)

(۲۰۶۳) **برچیدن درد** (مصدر اصطلاحی) بمعنی
کشیدن و سلب کردن درد متعلق بمعنی سوم
برچیدن کہ گذشت و سندش از کلام خواجہ
شیراز ہمدرانجا مذکور شد (اردو) درد و تکلیف
کو دور کرنا۔ سلب کرنا۔ زائل کرنا۔

(۲۰۶۴) **برچیدن دکّان** مصدر اصطلاحی بمعنی
برداشتن دکان باشد متعلق بمعنی دوم برچیدن
کہ گذشت (حکیم حاذق پور حکیم ہمام ے) ضرر
نفع چون دکان برچید ؎ پاس اندر حقیقت
است امید ؎ (ظہوری ے) بازار جنون
من گر این است ؎ برچیدہ شود دکان ناصح ؎
(اردو) دکان اُٹھا دینا۔ دکان بند کرنا۔

(۲۰۶۵) **برچیدن رخت** مصدر اصطلاحی بمعنی
برداشتن رخت وکنایہ از ترک تعلق متعلق
بمعنی دوم یا سوم برچیدن کہ مذکور شد (کمال خجند

۵) رخت بر چید ز سودای من آن عشوہ فروش از سر بازار دگر می طلبد دانستم ؎ (اردو) سامان اُٹھانا۔ تعلقات کو ترک کرنا۔

برچیدن رعشہ مصدر اصطلاحی بمعنی دور کردن رعشہ باشد متعلق بمعنی سوم برچیدن کہ گذشت (ظہوری ۵) بکوششش نیست ممکن رعشہ از سیماب برچیدن ؎ شکیبا کے تواند کرد ناصح نا شکیبا را ؎ (اردو) رعشہ دور کرنا دفع کرنا۔ (۲۷۰۴)

برچیدن ملال مصدر اصطلاحی بمعنی فراہم آوردن و حاصل کردن ملال باشد متعلق بمعنی اوّل برچیدن کہ مذکور شد و سندش از کلام میر مغیث محوی ہمدرانجا گذشت (اردو) رنج و ملال حاصل کرنا۔ (۲۷۰۵)

برچیدن نقاب مصدر اصطلاحی بمعنی برداشتن نقاب باشد متعلق بمعنی دوم برچیدن کہ گذشت وسندش از کلام عمق بخاری بر لفظ (برچید) مذکور شد (اردو) (۲۷۰۶)

نقاب اُٹھانا۔ نقاب الٹنا۔ بقول آصفیہ گھونگٹ اٹھانا۔ گھونگٹ کھولنا۔ منہ کے اوپر سے پردہ ہٹانا۔ منہ کھولنا۔ (دیکھو از رخ نقاب کشیدن)

برچیدہ استعمال۔ بقول بول چال بمعنی برداشتہ و موقوف باشد صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار فرماید کہ بمعنی برداشتن است مؤلف عرض کند کہ ماضی مطلق برچیدن است و ہای ہوز در آخرش زیادہ کردہ اند کہ افادۂ معنی مفعولی کند یعنی برداشتہ شدہ شامل بر ہمہ معانی برچیدن (اردو) اُٹھایا ہوا۔ برچیدن کا مفعول اور اس کے تمام معنون پر شامل۔

برچیدہ شدن استعمال۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر فقرہ ”برچیدہ شد“ کردہ فرماید کہ بمعنی موقوف شد پس برچیدہ شدن بمعنی موقوف شدن است

مؤلف عرض کند کہ مصدر مجہول برچیدن است وبس چنانکہ گویند " بساط نعمت برچیدہ شد " یعنی برداشتہ شد و نوردیدہ شد ہ شامل برہمہ معانی مجہولی ومفعولی برچیدن (صائب ؎) ریخت چون دندان امید زندگی بے حاصل است ؎ می رسد بازی آخر مہرہ چون برچیدہ شد ؎ (اردو) اُٹھایا جانا۔ برچیدن کا مصدر مجہول۔ برچیدن کے تمام معانی مفعولی پر شامل۔

برچیدہ ناف اصطلاح۔ بقول وارستہ وبہار وبحر وانند بجیم فارسی کسی کہ حوالی نافش بالیدہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است ومتعلق بہ معنی دوم برچیدن برسبیل مجاز کہ بلندی حوالی ناف داخل حسن است (تجلی ؎) از زنخدانش زدی درحسن لاف ؎ قرص مہ می بود اگر برچیدہ ناف (محتشم کاشی درصفت اسپ ؎) نرم کاکل سخت سم بالیدہ مو برچیدہ ناف ؎ خرد سر کوچک دہن فربہ سرین لاغر میان (اردو) وہ جس کی ناف کے اطراف کا حصّہ بلند ہو جو داخل حسن ہے۔

برچیزی افگندن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار موقوف داشتن چیزی را بر آن چیز (صائب ؎) راہرو را لنگر آرام در منزل خوش است ؎ خواب خود را دور بین برخلوت گور افگند ؎ صاحب انند نقل نگار بہار **مؤلف** عرض کند کہ این کنایہ باشد ورای معنی حقیقی مرادف (انداختن بہ چیزی وکسی) (اردو) کسی چیز کو کسی چیز پر موقوف رکھنا (دیکھو انداختن بہ چیزے وبکسی)

برچیزی انداختن مصدر اصطلاحی بقول بہار مرادف (برچیزی افگندن) کہ گذشت صاحب انند ہم زبان او (ملا وحشی ؎) مجال گفتگو تنگ است گو وحشی زبان

وکشش ؎ همان به که این نصیحت را بوقت فرصت
انداز د؎ (وله ؎) بیازار قیامت گر در آید
چو ان تو محبوبی ؎ حساب روز محشر را بر و زد یگر
انداز د؎ **مؤلف** عرض کند که ایهام بمعنی
مجاز ورای معنی حقیقی است (اردو) دیکھو
(انداختن به چیزے و کسے)۔

بر چیزی بلا شدن مصدر اصطلاحی۔
بقول بهار و انند کنایه از ستم کردن و ستم رسیده
شدن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد
مؤلف عرض کند که کنایه از واقع شدن
بلاست و ستم لازم مصدر آینده چنانکه گویند
"آمدنش بر ما بلا شد" (اردو) کسی کے حق
میں بلا ہونا۔ ستم ہونا۔

بر چیزی بلا کردن مصدر اصطلاحی۔
بقول بهار و انند مرادف (بر چیزی بلا شدن)
که گذشت **مؤلف** عرض کند که بلا نازل
کردن بر چیزی است متعدی مصدر گذشته
و اصلا مرادفش نیست و کنایه از ستم کردن
(میر خسرو ؎) یکچند زهر سودا باز آمده بود
این دل ؎ ناگاه ترا دیدم بر خویش بلا کردم ؎
(اردو) کسی چیز پر بلا نازل کرنا۔ ستم کرنا۔

بر چیزی بها دادن مصدر اصطلاحی
قدر و مقدارش گذاشتن مرادف (بچیزی
بها دادن) که بجایش مذکور شد (محمد سعید اشرف
؎) چنان در آدمیت بود استاد؎ که بر چیزی
بهای خون می داد ؎ **مؤلف** عرض کند که بحث
کامل همدر انجا گذشت (اردو) دیکھو (چیزی
بها دادن)۔

بر چیزی پیچیدن استعمال۔ بقول بهار
کنایه از ناخوش شدن و عتاب کردن **مؤلف**
عرض کند که بمعنی حقیقی و کنایه از پیچ و تاب
خوردن و ناخوش شدن است (مخلص کاشی
؎) رشته را پیتاب دار در شک جسم لاغرم ؎
نیست بیجا گر طبیبم بر دوا پیچیده است ؎ صاحب

انند ہمزبان بہار (اردو) پیچ و تاب کھانا۔
دیکھو پیچ و تاب رفتن۔

بر چیزی چشم سرخ کردن مصدر اصطلاحی

بقول غیاث و بحر و انند بمعنی طمع داشتن آن
چیز باشد **مؤلف** عرض کند کہ طمع چیزے
داشتن است طرز بیان محققین نا خوش باشد
رسم است کہ چون چشم بر چیزے دوزند و باتصال
نظر بران کنند سرخی در چشم پیدا می شود از
ہمین عادت این محاورہ را پیدا کردہ اند۔
(اردو) دکن مین کہتے ہین (دیدے لال کرنا)
یعنی کسی چیز کو طمع سے گھورنا جیسے "پرائے
مال پر دیدے لال کرتے ہو" کسی چیز کی طمع
کرنا۔ لالچ کرنا۔

بر چیزی چیزی دوختن مصدر اصطلاحی

بقول وارستہ مشغوف بودن این بآن بنحوی
کہ چشم زدنی ازان بر ندارد صاحب بحر و انند
ہمزبان وارستہ **مؤلف** گوید کہ ہمہ تن رجوع
شدن بر چیزے چنانکہ (چشم بر چیزی دوختن)
کہ بجایش می آید یعنی یک لحظہ نظر جدا نکردن
از چیزے کہ داخل تعمیم ہمین مصدر است و ما
این تعمیم را پسند نکنیم (ظہوری ؎) گل اگر
دوختہ بر روی تو خود را رسدش ز جیب از
دست ز شوق تو دریدن دارد (اردو) فریفتہ
ہونا۔ ہنک ہونا۔ ہمہ تن کسی کا ہو رہنا۔

بر چیزی خوردن مصدر اصطلاحی۔

بقول بہار و انند و بحر پیوستن بچیزی (میرزا
طاہر وحید در تعریف قہوہ ؎) گنگ ... ش
ریختی از ہم تمام ز بوی آتش خوردی اگر ...
(مفرد قمی ؎) بسکہ کردم گریہ خون دیدہ ...
ابر و رسید ز آب این سرچشمہ طغیان کردہ ...
می خورد ز **مؤلف** عرض کند کہ با مجرد ...
ہم ہمین معنی پیدا می شود ... (بگوش خوردن)
بمعنی رسیدن بگوش و مسموع شدن و بخیال ما
جا دارد کہ تعمیم در بعض مواقع مثال محاورہ بشود ازینجاست

ما کہ تخصیص را پسند کنیم یعنی (بر مشام خوردن بو)
و (بر پل خوردن آب) و (بہ چراغ خوردن ہوا)
(صائب ؎) طرّہ خم بخمش شب ہمہ شب می لرزد ٭
کہ نسیمی بچراغ دل سوزان نخورد ٭ مخفی مبادکہ
خوردن بمعنی ملاقی شدن می آید (اردو) کسی
چیز سے ملنا۔ پیوستہ ہونا۔

بر چیزی دوختن مصدر اصطلاحی بقول
بہار کنایہ از پیوند کردن۔ صاحب انند ہم زبان
(ظہوری ؎) خدنگ افگنی از کہ آموختی ٭
کہ صد حسرتم بر جگر دوختی ٭ **مؤلف** عرض
کند کہ ازین سند مصدر (چیزی را بر چیزے
دوختن) پیدا می شود و معنی (دوختن) درینجا
بر سبیل مجاز است و بس (**اردو**) کسی چیز کو
کسی چیز سے ملانا۔ پیوند کرنا۔

بر چیزی زدن مصدر اصطلاحی بقول اہل
پیوستن بچیزی مرادف بر چیزی خوردن کہ گذشت۔ صاحب
انند فرماید کہ چون بر آہنگ زدن ٭ و بر جنون زدن
و بر در زدن و بر سپاہ زدن و بر آب زدن
کہ پیش ازین گذشت صاحب بحر ہم زبان
بہار (کلیم ؎) تا رفتہ ام ز بزم تو بر در نشستہ
ام ٭ بیتاب شوق بر در صلح اینچنین زند ٭
(صائب ؎) پردہ وحدت مقام نغمہ منصور
نیست ٭ بی محل چون مرغ بر آہنگ زد بسمل
شود ٭ (ولہ ؎) اہل وحدت را نباشد
جنگ با خصمی برون ٭ از شکست خویشتن
بر قلب اعدا می زند ٭ (ملا طغرا ؎) کند
گرہم آوازیش ارغنون ٭ فلاطون ز صوتش
زند بر جنون ٭ **مؤلف** عرض کند کہ ما
این تعمیم را نمی پسندیم و تعریف ہر یک مصدر
متذکرۂ بالا بجایش کنیم (**اردو**) دیکھو بر
چیزے خوردن۔

بر چیزی سوار بودن مصدر اصطلاحی
بقول (انند بحوالۂ غوامض سخن) بمعنی غالب
بودن بر کسی (نظیری ؎) چون غنچۂ دل بند

بو برہوا مستاب ؎ برگل سوار باش وعنایات
از سہ با مستاب ؎ (خاقانی ؎) ابر کفا از کرم
نیست چو تو یک جواد ؎ بحر ولا بر سخن نیست
چو من یک سوار ؎ (ملا طاہر وحید در دیباچہ
اصطرلاب گوید نثر) بر ربایندگان قصب السبق
مسلم الثبوتی سوار است ؎ دیگر کسی از محققین
فارسی ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ
کنایہ باشد وفارسیان این را بمعنی (مجبور کردن
کسی را) استعمال کردہ اند کہ نتیجہ آن غلبہ باشد
وبس ہر سہ سند بالا بکار این نمی خورد ولیکن
این مصدر اصطلاحی موافق محاورہ وقرین
قیاس و برزبان معاصرین عجم است (اردو)
گردن پر سوار ہونا۔ بقول آصفیہ۔ سر رہنا۔
سر ہونا۔ مجبور کرنا۔

بر چیزی کشیدن

مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار وبحر وانند بمعنی پیشکش کردن
(شاہی سبزواری ؎) عاشق کہ دم زند ز
وفا خون بریزیش ؎ در جان کشد بر تو برنجی
جان از وی ؎ **مؤلف** عرض کند کہ بکسر رای
مہملہ برؔ بمعنی پیش است وبس واز سند پیش
شدہ (بر کسی کشیدن) پیدا است بمعنی
پیشکش کردن (اردو) پیشکش کرنا۔ تحفہ
پیش کرنا۔ تحفہ دینا۔

بر چیزی گذاشتن

مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار وانند مرادف (بر چیزی افگندن
و بر چیزی انداختن) کہ بجایش مذکور شد۔
(امیر شاہی سبزواری ؎) غم نامہ آمدہ خوردن
ہنقدم رنجہ می دار ؎ ہمان بہتر کہ با فردا گذارم
کار فردا ؎ **مؤلف** عرض کند کہ موافق
قیاس است وبحث کامل این بر مصادر بالا کردہ
ایم مخفی مباد کہ سند بہار بکار او نمی خورد کہ
ازان (با چیزی گذاشتن) پیدا است جادارد
کہ در کلام شاعر لفظ برؔ باشد ونقل نگارش
آنرا با نوشت وحقیقت اینست کہ (چیزی را

بچیزی وباچیزی و برچیزی گذاشتن) اصل است
وطرز بیان محققین بالا خوب نیست (اردو)
دیکھو برچیزے افگندن۔

برچینا | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بفتح اوّل وکسر جیم فارسی وسکون تحتانی ونون
بالف کشیدہ لغت فارسی است بمعنی فراہم
کنندہ وجمع آورندہ مؤلف عرض کند کہ محقق ہند
نژاد بر قواعد فارسی غور نہ کرد ازینجاست کہ
این را بطور اسم جامد نوشت حقیقت این است
کہ برچین امر حاضر (برچیدن) است شامل
برہمہ معانیش والف فاعلی در آخرش زیادہ
شد چنانکہ دانا و بینا۔ دیگر ہیچ (اردو)
فراہم کرنے والا۔ جمع کرنے والا۔

برچین گاہ | اصطلاح۔ بقول ضمیمۂ
برہان) وبحر بالفتح وجیم وکاف فارسی
بمعنی کرسی باشد صاحب انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ ذکر این کردہ فرماید کہ بالفتح وکسر ثالث
بمعنی نشستگاہ وکرسی باشد صاحب مؤیّد
بحوالۂ زفانگویا این را آوردہ صاحب شمس
فرماید کہ بمعنی کرسی باج خواہ وباج ستان
وگذربان را گویند مؤلف عرض کند کہ
معاصرین عجم وقیاس ہردو تقاضای معنی
بیان کردۂ صاحب شمس کنند ومعنی لفظی این
جای اخذ کردن وکنایہ از کرسی باج ستان
حیف است کہ محققین اوّل الذّکر غور نفرمودند
کہ بر تعمیم معنی پے بروند۔ (اردو) کرسی
بقول آصفیّہ۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ تخت
اورنگ۔ سریر۔ سنگھاسن۔ مسند۔ گدّی
اور بلحاظ معنی آخر الذّکر محصولدار کا مقام۔ مذکر۔

(۵۶۹) **برحال کسی بخشودن** | استعمال۔ رحم
کردن برکسی باشد (انوری ۵) نالہای
کنم چنانکہ بمہر تو سنگ برحال من ببخشاید
(اردو) کسی پر رحم کرنا۔

برچ | بقول شمس با وراہردو بفتح وجیم

فارسی زشت و پلید را گویند **مؤلف** عرض کند
که بخای معجمہ سوم و جیم فارسی همین لغت بهمین
معنی می آید- جز این نیست که نقطه حرف سوم
بغلطی کتابت حذف شد- اگر سند استعمال پیش
شود توانیم عرض کرد که تبدیل خلاف قیاس
باشد یا تبدیل بعد تبدیل با اسم جامد فارسی
زبان (اردو) دیکھو برنج -

بر حذر | استعمال- بقول (خان آرزو در
چراغ) بمعنی برکنارو فرماید که همین بتحقیق پیوسته
و بهای فارسی خطاست بهار گوید که بالفتح و
حای حطی و ذال معجمہ بمعنی یکسو و برکنار- صاحب
انند همزبان بهار (محمد قلی سلیم ے) سلیم بر
حذر از تیز فتنه باش که باز به بلند ساخت
زمانه کمان شیطان را به (میر معزی ے) در
حلقهٔ زلف تو سپاه حبش و زنگ به بودند زرد و
جادو بابل بحذر بر به (میرزا صائب ے)
زانچهرهٔ سرفناک زنهار بر حذر باش به سیلاب
عقل و هوش اند این قطرهای باران به (انوری
ے) در روزگار عدل تو با جبر خاصیت به
بیجا وه از تعرض کاهست بر حذر به **مؤلف**
عرض کند که حذر به حای حطی و ذال معجمہ لغت
عرب است بمعنی پرهیز کردن و بیدار بودن
پس فارسیان این را بمعنی حاصل بالمصدر
گرفته یعنی بیداری و هشیاری پس ازان
مرکب شد با کلمه (بر به موحده) و معنی لفظی این
بر هشیاری و احتیاط و عیبی نباشد که به بای فارسی
مضموم هم گیریم اندرین صورت بمعنی سراپا بیداری
و هشیاری بسیار و مملو از بیداری باشد (اردو)
خبردار- هوشیار-

بر حذر باش که سر می شکند دیوارش | مثل-
صاحب امثال فارسی ذکر این کرده از بیان
معنی و محل استعمال سکوت ورزیده **مؤلف**
عرض کند که فارسیان این مثل را بر سبیل موعظت
و پند بحق کسی زنند که مشغول به کاری خوفناک باشد

معاصرین عجم این را بزبان ندارند (اردو) سوچ سمجھکر کام کرو۔ بچے رہو کہیں سر نہ ٹوٹے۔ یہ دکن کی کہاوت ہے اُس شخص کے لئے جو خوفناک کام کرتا ہو۔

بر حرص نماز مردہ کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول ضمیمۂ برہان۔ کنایہ از میرانیدن حرص و شرہ باشد صاحب بحر فرماید کہ کنایہ باشد از ترک دادن حرص و شرہ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم بزبان ندارند و لیکن موافق قیاس است یعنی حرص را خیر باد گفتن است و حرص را مردہ قرار دادہ برو نماز جنازہ کردن کنایہ از ترک حرص باشد صاحبان مؤید و شمس و ہفت ذکر امر حاضر این مصدر اصطلاحی کردہ اند (اردو) حرص کو ترک کرنا۔

بر حرف کسی انگشت نہادن (مصدر (۱۵۶۲) و
اصطلاحی) بمعنی اعتراض کردن و معترض شدن بر کلام کسے (صائب ؎) ہر کہ بر حرفم نہد انگشت ریزد خون خویش ٭ کشتہ گردد مار صائب چون گذارد پا براہ ٭ (اردو) اعتراض کرنا۔ حرف گیری کرنا۔ صاحب آصفیہ نے حرف گیری کا ذکر بمعنی عیب گیری و نکتہ چینی کیا ہے اور (حرف پکڑنا) بقولہ اعتراض کرنا۔ نکتہ چینی کرنا۔ اور حرف گیری کرنا۔ (انگلی رکھنا) بقولہ۔ حرف گیری یا عیب چینی کرنا

بر حسب دلخواہ استعمال۔ بقول بہار و بحر دانند بمعنی بر وفق آرزوی دل (ملّا عبد اللہ ہاتفی در ذکر فتح دمشق گوید ؎) شد آن فتح بر حسب دلخواہ نیز ٭ زن و مردش آمد غلام و کنیز ٭ **مؤلف** عرض کند کہ کلمۂ بر و لفظ (حسب) ہر دو درین جا زائد است واز (دلخواہ) مقصود حاصل میشود (اردو) دلخواہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مرضی کے موافق۔ دلپسند۔ مرغوب۔ خاطر خواہ۔

برحفنج بقول مؤید بحوالۂ شرفنامہ بفتح یکم و سوم و قیل بالضم (۱) خواب گرانی کہ مردم را در خواب فرو گیرد بہندیش اچھامہ گویند و بحوالۂ زفانگویا آرد کہ (۲) بمعنی دیو ستینہ یعنی سخت بدست و بحوالۂ ادات فرماید کہ باجیم فارسی بمعنی سرشت است دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد مخفی مباد کہ برخفنج بقول محققین فارسی زبان بہ خای معجمہ و جیم تازی و فارسی بہمین معنی می آید و ماخذش جز این نباشد کہ خفنج بہ خای معجمہ و فا و جیم عربی بمعنی کابوس است - پس کاتبین مطبع و نقل نگاران نقطہ خای معجمہ را ترک کردند دیگر ہیچ (اردو) دیکھو برخفنج -

برحلق خنجر مالیدن (استعمال) بقول بحر ذبح کردن و گلو بریدن و ہم او (برحلق کارد و امثال آن مالیدن) را مرادف این گوید و صاحبان بہار عجم و آنند ہرد و ہمین مصدر را (برحلق مالیدن خنجر) نوشتہ اند (شیخ شیراز ۵) شبانگہ تیغ برحلقش بمالید ؎ روان گوسپند از وی بنالید ؎ **مؤلف** عرض کند کہ خصوصیت خنجر نباشد - تیغ و شمشیر و امثال آن ہم توان گرفت - مخفی مباد کہ ساخت خنجر و استعمال آن نزد اسلحہ بازان مخصوص است برای پہلو و شکم چنانکہ کٹار ہندی برای قلب و جگر و سینہ و کارد و تیغہ برای حلق و شمشیر حملہ ار برای ہر یک مقام و لیکن فارسیان در استعمال خود تخصیصے قائم نداشتہ اند - چنانکہ قاتلان در وقت ضرورت از سلاح موجودہ بحسب موقع کار گیرند پس استعمال چیزی کہ خلاف آنست بر سبیل مجاز باشد و در بعض نسخ گلستان در شعر بالا لفظ کارد بعوض تیغ است (اردو) گلے پر خنجر پھیرنا -

برخ بقول سروری و برهان و جهانگیری و رشیدی با خای نقطه دار بر وزن چرخ (۱) بمعنی پاره و حصّه و بهره و لخت و بعض خان آرزو در سراج فرماید که اینکه گویند برخی چنین گفته اند مراد پارهٔ از مردم است و صاحب فرهنگ فدائی گوید که پاره و بخش و خردهٔ هر چیز را گویند و بتازی (بعض) (شاعر ع) برخی از عمر گرامی صرف کردی تا زباغ آرزو و بشکست دردی صاحب ناصری آورده که برخ بر وزن چرخ پاره و حصّه و بهره و لخت و بعض و برخی بمعنی پارهٔ و حصّهٔ و چون شتر قربانی را پاره پاره بُرند آن را (شتر برخی) گفته اند و چون (برخی) بمعنی قربانی است (برخیت سشوم) یعنی فدا و قربانت شوم باشد۔ ملک الشعرا کاشانی بهر دو معنی گفته (ع) چون همیون برخیم ای جان من برخی شاه زنده اعضایم برند و من زهر و ربیگناه (شیخ سعدی ع) همی رفتی و جان و دل در پیش دل دوستان کرده جان برخیش (وله ع) برخی جان سوز مست که شمع افق را پیش بمیرد چراغدان ثریّا (شاعری از ناصری ع) گل آب شد از شرم چو روی تو بدید در سرو خم افتاد چو قدّ تو چمید دل بندهٔ آن سرد که چون قد تو رست جان برخی آن گل که چو روی تو دمید صاحبان جامع و مؤیّد و شمس و بهار و انند هم ذکر این کرده اند **مؤلّف** گوید که برّخ در عربی بمعنی زدن شمشیر که بعض گوشت بریده شود آمده (کذا فی الصراح و منتهی الارب) پس جز این نباشد که فارسیان از همین ماخذ۔ این را مفرّس کرده اند و بس (اردو) پاره بقول آصفیہ۔ فارسی ٹکڑا۔ حصّہ۔ پرزہ۔ مذکّر۔

(۲) برخ - بقول برہان تالاب و استخر را نیز گویند صاحب جہانگیری فرماید کہ زمین پستی باشد کہ آب باران دران جمع شود و آنرا تالاب و برم نیز خوانند صاحب سروری بحوالۂ جہانگیری ذکر این کردہ - صاحب مؤیّد فرماید کہ زمین پست کہ آب باران دران جمع شود صاحبان جامع و سراج و رشیدی و ناصری و شمس و انند ہم ذکر این کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ بالفتح باشد - مخفی مباد کہ رَخ - مخفّف رخنہ است کہ بجای خود می آید فارسیان بزیادت موحدہ در اوّلش اسم جامد ساختند بمعنی تالاب بر سبیل مجاز (اردو) دیکھو استخر کے پہلے معنے -

(۳) برخ - بقول برہان - و جامع و جہانگیری و رشیدی و شمس و انند بمعنی برق ہم ہست کہ ہمراہ رعد باشد صاحبان مؤیّد و سراج ہم ذکر این کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ بخیال بعض اسم جامد فارسی است و معرّب آن برق بہ قاف و بقول منتخب برق لغت عرب است بالفتح بمعنی درخشیدن برق و ترسانیدن - پس عجبے نیست کہ فارسیان قاف را بخای معجمہ بدل کردند چنانکہ چقماق را چخماق کردند (اردو) بجلی بقول آصفیہ - ہندی - اسم مؤنّث وہ چمک یا شعلہ جو بادلوں کی رگڑ سے پیدا ہوتا ہے - برق - گاج - صاعقہ -

(۴) برخ - بقول سروری و برہان و جامع و رشیدی و سراج و ناصری و مؤیّد و شمس و انند ماہی را نیز گویند **مؤلّف** عرض کند کہ باعتبار صاحبان جامع و ناصری کہ از اہل زبانند اسم جامد گیریم مجاز معنی سوم کہ ماہی ہم در آب مثل برق در لحظہ ظاہر شود و غائب و تابشے ہم از و ظاہر می شود خصوصاً در شب (اردو) ماہی - بقول آصفیہ فارسی - اسم مؤنّث - مچھلی - حوت - مچھی - مین - جل توری -

(۵) برخ - بقول برہان و ناصری و شمس بمعنی سرشک آتش باشد صاحب جامع فرماید که بمعنی سرشک و اشک چشم است صاحب مؤیّد بحوالۂ دستور ذکر این کرده و در بیان معنی همزبان برہان **مؤلّف** عرض کند که مجاز معنی سوم است و بس که سرشک و اشک هم مثل برق تابشی دارد (**اردو**) دیکھو اشک -

(۶) برخ - بقول برہان بمعنی شبنم هم می آید و فرماید که باین معنی بضمّ اوّل نیز گفته اند صاحب سروری بحوالۂ ادات ذکر این کرده فرماید که باین معنی بضمّ اوّل باشد صاحب رشیدی همزبان سروری خان آرزو در سراج فرماید که بمعنی شبنم و د آوات بضم با نیز آمده لیکن قوی بفتحتین گفته صاحبان ناصری و مؤیّد و جامع و انند و شمس هم ذکر این کرده اند **مؤلّف** عرض کند که جزین نیست که مجاز معنی سوم است همچون معنی پنجم که گذشت (**اردو**) دیکھو فشاک

(۷) برخ - بقول ناصری بضمّ اوّل نام سیاهی بوده از اولیاء الله در قدیم که آنرا برخ اسود می نامیده اند دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلّف** عرض کند که سیاه فام را برخ نام کردن وجه تسمیه موافق قیاس نیست جزین نیست که علم است محقّف برخ اسود (**اردو**) برخ - فارسی مین ایک ولی کا نام ہے - جن کو برخ اسود کہتے ہین -

برخاج بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی دوک - دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلّف** عرض کند که صراحت ماخذ بر (برخواج) کنیم که می آید و آن مزید علیه این است - مخفی مباد که دوک بمعنی چرخه ریسیدن باشد نیز یکی از اجزای آن که بهندی تکلا گویند - (**اردو**) چرخه - بقول آصفیه - فارسی - اسم مذکر - سوت

کاتنے کا آلہ۔ ڈھیرا۔ تکلا۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ دوک۔ تکوا۔ چرخے کی وہ آہنی سلائی جس پر کاتتے وقت گکڑی بنتی جاتی ہے۔

برخار بقول ضمیمۂ برہان بروزن بردار ترجمہ رفع است و دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد است و ماخذ این غیر ازین نباشد کہ خار بمعنی حقیقی و کلمۂ بر بمعنی اوست و بمجاز مستعمل شد برای رفع۔ چنانکہ لفظ برخار بمعنی لفظی۔ خاری کہ بالاست و صورت رفع۔ خارے راماند کہ بالای لفظ واقع شود۔ طالب سند استعمال باشیم واللہ اعلم۔ (اردو) پیش بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ ضمہ۔ ضم۔ رفع۔ وہ علامت جو کسی حرف کے اوپر نصف واو کے بجائے لکھتے ہیں جیسے اُس اور تُس ہیں۔

برخاست بقول فرہنگ فدائی (۱) گزشتہ برخاستن است و نیز (۲) دوشمان نشست است کہ ہر یک از انہا ہم جدا گانہ دارد ہمچون نشست خسروی کہ (جلوس سلطنت) است و نشست چاکری کہ روز یا شب کشیک چاکراست و برخاست دوشمان انہاست و نشست و برخاست (مجالست و معاشرت) **مؤلف** عرض کند کہ اسم مصدر (برخاستن) است و ماضی مطلقش ہم و حاصل بالمصدر آن نیز و (خاست) مخفف این ہمین است حقیقت معنی اول و معنی دوم مجاز آن بمعنی رخصت۔ مقابل نشست کہ فارسیان (نشست و برخاست) گویند و نیز گویند "حکم برخاست شد" "آن دفتر برخاست شد" (اردو) (۱) برخواست۔ برخواستن کا اسم مصدر اور حاصل بالمصدر۔ بمعنی کھڑا ہونا۔ اُٹھنا (۲) برخاست بمعنی رخصت جیسے "وہ برخاست کرچکی ہین ان کی برخاست ہوچکی ہے۔ صاحب آصفیہ نے اسکو ترک فرمایا ہے البتہ برخاست کرنا اور

برخاست ہونا کا ذکر فرمایا ہے۔

برخاستن بقول بہار و انند و نوادر و ضمیمۂ برہان (۱) مقابل نشستن (خان آرزو در چراغ) فرماید کہ معروف است۔ صاحب بحر گوید کہ بمعنی استادن باشد کہ نقیض نشستن است (کامل التصریف) ومضارع این بر خیزد (صائب ۵) بدار عزّت موی سپید پیران را کہ ز جای خویش بتعظیم صبحدم بر خیز ز موی الف عرض کند کہ (الف) برخاستن و (ب) برخیزیدن و مصدر است (الف) اصل خاستن است وخاستن مخففش بحذف کلمۂ بر و (ب) مزید علیہ خیزیدن ومتعدیش خیزاندن وخیزانیدن واسم مصدر (الف) برخاست باشد کہ گذشت فارسیان بزیادت علامت مصدر (تن) در آخرش وبحذف یک از دو فوقانی مجتمعہ مصدری وضع کردند واسم مصدر (خیزیدن) خیز است کہ بمعنی جست می آید پس خیز وخیزد کہ امر حاضر ومضارع است تعلق دارد با مصدر (ب) ومضارع وامر حاضر (الف) در محاورہ نیامدہ پس فارسیان مضارع وامر حاضر (ب) را استعمال کردند ومقنّنین فارسی (بنا و قفیت از ماخذ) آنرا از مشتقات (الف) دانستند وبقرار داد قاعدۂ کہ صاحب تحقیق القوانین ذکرش کردہ امر حاضر ومضارع را با مصدر مطابق کردند (وہو ہذا)۔ واگر ما قبل آخر ماضی سین منقوطہ وحرف پیشینش الف بود در مضارع آن سین بیای مفتوح بدل شود وبرخیزد از برخاست شاذ است۔ وصاحب جامع القواعد گوید کہ اندرین حالت بحذف الف سین مہملہ بہ یا وزای ہوّز بدل شود۔ ما می گوئیم کہ چون از ماخذ ہر دو آگاہ شدیم ضرورت ندارد کہ این قاعدہ را استعلق باین کنیم کہ درینجا ضرورت ندارد۔ واضح باد کہ معنی اوّل (الف) کہ درینجا مذکور شد حقیقی است (مخفی مباد کہ

(برخاستن) باصول متقنین فارسی زبان مصدر اصلی است و (ب) مصدر جعلی و باصول ما که بیان اسم مصدر) بیان کرده ایم هردو اصلی باشد که اسم مصدر هردو مال فارسی زبان است همچنین (الف) باصول شان سماعی است که بے خبر انداز ماخذ و باصول ما (الف و ب) هردو قیاسی که صراحت ماخذ هردو کرده ایم (اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر لیٹے ہوے کا بیٹھنا یا بیٹھے ہوے کا کھڑا رہنا۔

(۲) برخاستن بقول انند و نوادر و موارد دور شدن و برطرف گشتن باشد بہار گوید که چنانکه درین عبارت "تا فتنہ فرو نشست و نزاع برخاست" (میرزا صائب ؎) روز و شب چون خونیان دارم بزیر تیغ جا تا مرا بند خموشی از زبان برخاست است مؤلف عرض کند که مجاز معنی اوّل است دیگر هیچ (اردو) اُٹھنا بقول امیر۔ مٹنا۔ زائل ہونا جیسے (ناسخ ؎) کوئی لکھ کر اُٹھاتا ہے جو آنکو اُٹھ نہیں سکتے ہیں بند اہین حرفون مضمون ہماری ناتوانی کا ہے (فقرہ امیر) ایک آنکھ کا لحاظ تھا وہ بھی اُٹھ گیا" (آتش ؎) دنیا سے رسم و راہ محبت کی اُٹھ گئی ہو رہتے ہین اب تو عاشق و معشوق ڈاب بین ہے۔

(۳) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی بیدار شدن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد (میرزا صائب ؎) درین دو وقت اجابت کشاده پیشانی است ہے دل شب از شوانی سپیده دم برخیز ہے مؤلف عرض کند که مجاز معنی اوّل است (اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر بیدار ہونا۔ جاگنا (؎) آنکھین سفید ہو ہین رو کر اسیر اپنی ہو منہ دیکھ کر وہ اُٹھتے ہین ہر صبح آرسی کا ہو

(۴) برخاستن۔ بقول نوادر رسیدن و پیدا شدن صاحب موارد فرماید که بمعنی رسیدن باشد

بہار گویدکہ چون وقت چیزی بر خاستن آنند ہمزبان بہار (خواجہ شیراز سہ) نوبت زہد فروشان گران جان بگذشت ٭ وقت شادی وطرب کردن زندان برخاست ٭ مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است وبس (اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر آنا۔ نمودار ہونا۔ (صبا سہ)

جب اُٹھا ابروہ ساقی کا کرم یاد آیا ٭ ہائے روتے مجھے گزرا ہے یہ ساون کیسا ٭ (ناسخ سہ)

اُٹھنے لگی ہے کیون مرے زخم دہن مین ٹیس ٭ آتی ہے شاید آج ہوا کوے یار کی ٭ (صبا سہ)

دل مین اک درد اُٹھا آنکھون مین آنسو بھر آئے ٭ بیٹھے بیٹھے ہمین کیا جانئے کیا یاد آیا ٭

(۵) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی رُوئیدن باشد دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد (حزین سہ) از کدامی چمن ای سرو خرامان برخاست ٭ کز پیش عمر ابد برزدہ دامان برخاست ٭ مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است وبس (اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر۔ نکلنا۔ اُگنا۔ (مصحفی سہ) نخل لالے کا جب زمین سے اُٹھا ٭ شعلہ اک دود جب زمین سے اُٹھا ٭

(۶) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی بیرون آمدن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد (حزین سہ) شور محشر از دل پیر وجوان برخاستست ٭ تیغ بیدادی کہ یارب از میان برخاست است ٭ بہار ہمین سند را بمعنی بست وسوم متعلق کردہ مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است وبہتر آن است کہ این را متعلق کنیم بمعنی بست ودوم کہ می آید یعنی برپا وبلند شدن چنانکہ برخاستن شور وتیغ واین معنی بہتر از بیرون آمدن است (اردو) باہر آنا۔ نکلنا۔ جیسے تلوار میان سے نکلنا۔ اور بلحاظ ہمارے معنون کے بلند ہونا۔ جیسے تلوار بلند ہونا۔ نیزا

بلند ہونا ۔
(۷) برخاستن ۔ بقول موارد بمعنی قطع تعلق
کردن از چیزے ۔ خان آرزو در چراغ این را
بمعنی ترک کردن آوردہ فرماید کہ اکثر بلفظ
سر مستعمل و گاہے بدون لفظ مذکور می آید ۔ سلمان
ساوجی ؎ گر تو در باغ روی لالہ کند ترک
کلہ ٭ غنچہ یکبارگی از بند قبا برخیزد ٭ سعدی
؎ گفتی برہم منشین یا از سر جان برخیز ٭
برگرد سرت گردم بنشینم و برخیزم ٭ مؤلف
عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است و بس
(اردو) اُٹھنا ۔ محاورۂ دکن مین قطع تعلق
کرنا ۔ جیسے ” وہ جان بہر سے اُٹھ گیا ہے “ امیر
نے ان معنون کو ترک فرمایا ہے لیکن آپ ہی
نے اُسکو بمعنی معدوم ہونا لکھکر ز دنیا سے اُٹھنا
کی مثال دی ہے ۔ ہماری راے مین اسی ایک
مثال سے قطع تعلق کرنے کے معنے بھی پیدا ہوتے
ہین ۔ نیز کہتے ہین ” وہ دسترخوان سے اُٹھ گئی “
جس کے معنے یہ نہین ہین کہ چلے بھی گئے بلکہ یہ مقصد
ہین کہ دسترخوان سے قطع تعلق کیا (دیکھو
برخاستن از چیزی) جس کے ترجمہ مین ہم نے
محاورۂ اردو کی مزید صراحت کی ہے ۔
(۸) برخاستن ۔ بقول موارد بمعنی آمادہ
شدن دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد
(خواجہ شیراز ؎) دل دو نیم شد و دلبر بملامت
برخاست ٭ گفت با ما منشین کز تو سلامت
برخاست ٭ مؤلف عرض کند کہ مجاز
معنی اوّل است و بس (اردو) آمادہ ہونا
امیر نے (اُٹھ کھڑا ہونا) پر فرمایا چلنے پر مستعد
اور تیار رہنا ۔ جیسے ” آپکا اشارہ پایا اور
اُٹھ کھڑا ہوا “ اس مین چلنے کی تخصیص ہے
لیکن دکن مین کہتے ہین ” وہ فساد پر ناحق
اُٹھ کھڑے ہین “ یعنی آمادہ ہین ۔
(۹) برخاستن ۔ بقول موارد بمعنی بوجود
آمدن دیگر کسے از محققین مصادر ذکر این نکرد

(حزین ؎) نمک بر داغ خورشید قیامت
می زند شورم ٭ چو من شوریدۂ از دلفگاران
برنمی خیزد ٭ مؤلف عرض کند کہ ہمان
معنی چہارم است کہ گذشت (اردو) دیکھو
برخاستن کے چوتھے معنے۔

(۱۰) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی گسیختن
باشد دیگر کسے از محققین مصادر ذکر این نکرد
(صائب ؎) خار خار دلم از سینہ نمایان گردید
بخیۂ تنگ رفویم ز گریبان برخاست ٭ مؤلف
عرض کند کہ بمعنی معدوم شدن و باقی نماندن
است مجاز معنی اوّل و من وجہ تعلّق دارد
با معنی دوم کہ گذشت و مجاز ہمان معنی اوّل
(اردو) دیکھو برخاستن کے دوسرے معنے۔

(۱۱) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی توان
شدن (سعدی در بوستان ؎) چہ برخیزد
از دست کردار من ٭ مگر دست لطفت شود
یار من ٭ دیگر کسے از محققین مصادر ذکر این نکرد

مؤلف عرض کند کہ بمعنی حاصل شدن
مجاز معنی نہم است و ایہم مجاز معنی اوّل باشد
(اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر۔ حاصل ہونا
(اسیر ؎) جب تک کہ در باغ سے دربان
نہ اُٹھیگا ٭ کچھ لطف تماشاے گلستان نہ
اُٹھیگا ٭

(۱۲) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی گشودن
و واشدن (صائب ؎) زد ہمان رو
کہ با غنچۂ محجوب تو لاف ٭ قفل شرم از
دہن بستہ خندان برخاست ٭ دیگر کسی
از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف
عرض کند کہ متعلّق است بمعنی دوم کہ بجایش
مذکور شد و معنی واشدن نتیجۂ ترکیب است
با قفل (اردو) دیکھو برخاستن کی دوسرے معنے

(۱۳) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی
پر بدن و زائل شدن چون برخاستن
رنگ (علی خراسانی ؎) مہ چہرہ خراش

شد ازین در دگر رنگ از رخ آفتاب برخاست
دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف
عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است و من وجہ
متعلّق بمعنی دوم (اردو) دیکھو برخاستن
کے دوسرے معنے۔

(۱۴) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی حاصل
شدن چون برخاستن غرض (نظامی ؎)
چو افروختندش غرض برنخاست ع در پیکر
خود ندید ندر است ع دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند
کہ مجاز معنی چہارم و نہم است (اردو)
دیکھو برخاستن کے گیارھوین معنے۔

(۱۵) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی وزیدن
باشد چون برخاستن باد وسند این بذیل
ملحقات می آید دیگر کسی از محققین مصادر
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ من وجہ
متعلّق باشد بمعنی چہارم یا نہم و معنی متحرک
شدن ہم پیدا می شود (اردو) بہنا۔ چلنا
متحرک ہونا۔ جیسے ہوا کا چلنا۔

(۱۶) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی شاد
شگفتہ شدن باشد۔ چون برخاستن دل و
برخاستن جان (خواجہ شیراز ؎) روزہ
یکسو شد و عید آمد و دلہا برخاست ع می
بمیخانہ بجوش آمد و مے باید خواست (صائب ؎)
پردہ بردار ز رخسار کہ جان برخیزد ع رنگ
از آیینہ ام بال فشان برخیزد ع دیگر کسی از محققین
مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند
کہ من وجہ متعلّق بمعنی پانزدہم است کہ
دل در عالم مسرت زیادہ حرکت می کند
وجا دارد کہ برخاستن درینجا بمعنی تعظیم کردن
گیریم رسم است کہ بہ تعظیم کسی برمی خیزند و این
معنی بہتر است از شاد و شگفتہ شدن (اردو)
شگفتہ ہونا۔ خوش ہونا۔ تعظیم کو اٹھنا ع

(۱۷) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی رہائی یافتن

باشد چون برخاستن از دام وسند این از کلام حافظ بنجایش می آید مؤلف عرض کند که من وجہ تعلق دارد با معنی ہفتم (اردو) رہائی پانا۔

(۱۸) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی منقطع شدن چون برخاستن امید (خاقانی ؎) بلبلم در مضیق خارستان٭ که امیدم ز گلستان برخاست٭ دیگر کسی از محققین مصادر فرس ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که من وجہ بمعنی سیزدہم که گذشت (اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر منقطع ہونا۔ ختم ہونا۔ مخصوص ہے آب و دانہ کے ساتھ جیسے (اسیر ؎) ہر روز گا میرے گھر میں ہیں پھر قفس نہ دام٭ صیّاد آب و دانہ ہمارا اگر اُٹھا٭ منقطع ہونا۔ اس کا عام ترجمہ ہے جیسے "امید منقطع ہوئی"

(۱۹) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی موشدن چون برخاستن چین از چیزے (کلیم ؎) ای خوش آندم که دلت از سرکین برخیزد٭ بنشینی وز ابروی تو چین برخیزد٭ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که متعلق است بمعنی سیزدہم دیگر ہیچ (اردو) دیکھو برخاستن کے دوسرے معنے۔

(۲۰) برخاستن۔ بقول موارد بمعنی برآمدن باشد چون برخاستن فال (علی خراسانی ؎) فریاد که فال طالع من٭ از ہر ورق کتاب برخاست٭ دیگر کسے از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که متعلق بمعنی چہاردہم باشد (اردو) دیکھو برخاستن کے گیارھویں معنے۔

(۲۱) برخاستن۔ بقول ضمیمۂ برہان و بحر بمعنی افروختن ہم می آید۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که (آتش برخاستن از چیزے) که بجایش گذشت متعلق است بدین معنی و غیر ازین نیست که درینجا برخاستن بمعنی بلند شدن باشد که بمعنی

ششم گذشت (اردو) دیکھو افروختن۔

(۲۲) برخاستن۔ بقول بہار و اند بمعنی بلند شدن تیغ سند پیش کردہ اش از شیخ علی حزین برمعنی ششم مذکور شد **مؤلف** عرض کند کہ ما ہمدر انجا تصفیۂ اینمعنی کردہ ایم (اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر۔ بلند ہونا جیسے " یہ دیوار اُٹھیگی "

برخاستن ابر مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی بلند شدن ابر **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی چہارم و بست و دوم برخاستن کہ گذشت طالب سند باشیم کہ استعمال این از نظر ما نگذشت (اردو) ابر اُٹھنا۔ بقول آصفیہ و امیر بادل آنا۔ آسمان پر بدلی نمایان ہونا (ناسخ ؎) ابر جب اُٹھتا ہے اسے ناسخ خیال برق بن بن کو آگ برساتا ہون اپنے دیدۂ سناک سے ہُو۔

برخاستن ازجا استعمال بمعنی حقیقی (۱۵۲)
است متعلق بمعنی اوّل برخاستن کہ گذشت

وسندش از کلام صائب ہمدر انجا مذکور (اردو) اُٹھنا۔ بقول امیر بیٹھے ہوے کا کھڑا رہنا۔ دیکھو برخاستن کے پہلے معنے۔

برخاستن ازچیزی مصدر اصطلاحی بقول بہار بمعنی ترک کردن **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی ہفتم (برخاستن) است کہ گذشت و سندش ہم ہمدر انجا مذکور گوئید کہ " دل از دنیا برخاست " (اردو) کسی چیز کو چھوڑنا۔ ترک کرنا جیسے " دل دنیا سے اُٹھ گیا " صاحب آصفیہ نے (دل اُٹھ جانا۔ اُٹھنا) پر فرمایا ہے۔ خاطر برداشتہ ہونا اور اسی کے متعدی (دل اُٹھانا) پر لکھا ہے قطع تعلق کرنا۔ دل نہ لگانا۔

(۱۵۳) **برخاستن ازخود** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی از خود قطع تعلق کردن و از خودی بیرون شدن متعلق بمعنی ہفتم برخاستن کہ گذشت (ظہوری ؎) ز خود برخیز تا عکس درافتد

تو ئی زنگار این آئینہ برخیز ٭ (اردو) دیکھو

از خود بدر رفتن ۔

برخاستن ازدام مصدر اصطلاحی ۔ رہا (۲۶۵۴)

شدن از دام است متعلق بمعنی ہفدہم برخاستن

(حافظ شیراز ع) طائر قدسم واز دام جہان

برخیزم ٭ (اردو) دام سے رہا ہونا ۔ رہائی

پانا ۔ چھوٹنا ۔

(الف) **برخاستن ازسرجان** مصادر (۲۶۵۵)

(ب) **برخاستن ازسرچیزی** اصطلاحی ۔

(الف) کنایہ باشد مرادف (دست از جان

شستن) و آمادہ مرگ بودن سند این از

کلام سعدی شیرازی بر معنی ہفتم برخاستن

گذشت و (ب) بقول بہار مرادف (برخاستن

از چیزی) کہ گذشت صاحب انند ہم باشش

(صائب ؎) کلید گلشن فردوس دست افشان

است ٭ بہشت می طلبی از سر درم برخیز ٭ مؤلف

عرض کند کہ ابہم متعلق است بامعنی ہفتم برخاستن

(اردو) دیکھو برخاستن از چیزی ۔

برخاست نامه اصطلاح ۔ بقول انند بحوالہ

فرہنگ فرنگ لغت فارسی است بمعنی عزل

نامه دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این

نکردہ مؤلف عرض کند کہ وثیقہ و پروانہ

منظوری استعفا یا موقوفی از عہدہ باشد موافق

قیاس است معاصرین عجم بر زبان دارند ۔

(اردو) پروانہ معزولی ۔ مذکر ۔

(۲۶۵۶) **برخاستن امید** مصدر اصطلاحی ۔

بمعنی منقطع شدن امید متعلق بمعنی ہجدہم

برخاستن است کہ گذشت وسندش از خاقانی

ہمدرانجا مذکور (اردو) امید منقطع ہونا ۔

برخاستن باد مصدر اصطلاحی ۔ بقول

بحر بمعنی وزیدن باد ۔ متعلق بمعنی پانزدہم

برخاستن کہ گذشت مؤلف عرض کند

کہ مجاز معنی اوّل برخاستن است وبس ۔

(خواجہ شیراز ؎) در چمن باد بہاری ز کنار

گل و سرو ؎ بہوا داری آن عارض و قامت
برخاست (اردو) ہوا اٹھنا۔ ہوا چلنا۔

برخاستن بخیہ مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۶۵۷)
گسیختن بخیہ۔ متعلق بمعنی دہم برخاستن کہ
مذکور شد۔ وسندش از کلام صائب ہمدر انجا
گذشت (اردو) بخیہ ٹوٹ جانا۔

برخاستن بملامت استعمال۔ بمعنی (۲۶۵۸)
آمادہ شدن بملامت است متعلق بمعنی ہشتم
برخاستن کہ گذشت وسند این از خواجہ شیراز
ہمدر انجا مذکور شد (اردو) ملامت اور
زجر و توبیخ پر آمادہ ہونا۔

برخاستن بند از زبان استعمال بمعنی (۲۶۵۹)
دور شدن و برطرف گشتن بند از زبان متعلق
بمعنی دوم برخاستن کہ گذشت (مرزا صائب
ؔ) روز و شب چون خونیان دارم بزمہ
تیغ جای ؎ تا مرا بند خموشی از زبان برخاست
است (اردو) زبان سے مانع کا دور ہونا۔
خاموشی باقی نہ رہنا۔ زبان چلنا۔

(۲۶۶۰) **برخاستن تیر** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
بلند شدن تیر است و آمادہ بریدن شدن
متعلق بمعنی بست و دوم برخاستن کہ گذشت
وسندش بر (برخاستن ثمر می آید) (اردو)
تیر اٹھنا۔ بلند ہونا۔

(۲۶۶۱) **برخاستن تشنگی** استعمال۔ بمعنی رفع شدن
و دور شدن تشنگی باشد متعلق بمعنی دوم برخاستن
کہ گذشت (مرزا صائب ؔ) چہ غم ز سینہ
بیاد وصال برخیزد ؎ چہ تشنگی بسراب از سفال
برخیزد ؎ (اردو) پیاس بجھنا۔ بقول آصفیہ
تشنگی رفع ہونا۔

(۲۶۶۲) **برخاستن تیغ از میان** (مصدر اصطلاحی)
بمعنی بیرون آمدن تیغ از نیام یا بلند شدن
تیغ۔ متعلق بمعنی ششم یا بست و دوم برخاستن
کہ گذشت وسندش ہم ہمدر انجا مذکور شد (اردو)
تلوار میان سے نکلنا۔ لڑائی کی آمادگی۔ تلوار اٹھنا

دکن میں مستعمل ہے جیسے دھواں اُٹھنا۔ صاحب آصفیہ نے اسکو ترک فرمایا ہے۔

برخاستن ثمر استعمال۔ بمعنی بوجود آمدن ثمر متعلق بمعنی نہم برخاستن کہ گذشت (صائب ۵) گاہی از نخل امیدم ثمری برخیزد ؎ کہ ز ہر برگ بقصدش تبری برخیزد ؎ (اردو) ثمر پیدا ہونا۔ پھل آنا۔ بار آنا۔ (۲۶۶۳)

برخاستن جان مصدر اصطلاحی۔ بمعنی شگفتہ و مسرور شدن جان و بہ تعظیم برخاستن آن متعلق بمعنی شانزدہم برخاستن وسند این از کلام صائب ہمدر انجا مذکور (اردو) جان کا شگفتہ ہونا۔ خوش ہونا۔ تعظیم کو اُٹھنا (۲۶۶۴)

برخاستن چین از ابرو و بدن و جبین وغیر ذلک مصدر اصطلاحی۔ بمعنی محو شدن چین ازان متعلق بمعنی دوم یا نوزدہم برخاستن کہ گذشت وسندش ہمدر انجا مذکور (اردو) چین کا دور ہونا۔ محو ہونا۔ (۲۶۶۵)

(۲۶۶۶) **برخاستن خط** مصدر اصطلاحی بمعنی دمیدن خط متعلق بمعنی پنجم برخاستن کہ گذشت۔ (صائب ۵) نہ خط از چہرۂ آن آئنہ سیما برخاست ؎ کہ درین آئنہ جوہر تماشا برخاست ؎ (شاعر ۵) خط سبزی کہ ز پشت لب جانان برخاست ؎ رگ ابریست کہ از چشمۂ حیوان برخاست ؎ (اردو) خط نکلنا یا آنا۔ بقول آصفیہ سبزہ آغاز ہونا۔ رخسار پر ڈاڑھی کا نمودار ہونا۔

(۲۶۶۷) **برخاستن دل** مصدر اصطلاحی (۱) بمعنی شاد و شگفتہ و مسرور شدن دل و بہ تعظیم برخاستن آن متعلق بمعنی شانزدہم برخاستن کہ مذکور شد وسندش از خواجہ شیراز ہمدر انجا گذشت از قبیل (برخاستن جان) کہ مذکور شد۔ مخفی مباد کہ معاصرین عجم (۲) بمعنی برداشتہ خاطر شدن ہم استعمال کنند چنانکہ گویند ” دلم از دنیا برخاست “ اندر نفیس

متعلق باشد بمعنی ہفتم برخاستن کہ گذشت ۔ (اردو) دل اُٹھنا۔ (۱) بقول آصفیہ دل تازہ ہونا۔ (برق ؎) ناتوانی سے غمِ ہجر کے ایسے بیٹھے ؎ اُٹھے دنیا سے مگر دل نہ ہمارا اُٹھا ؎ (۲) خاطر بر داشتہ ہونا۔ جی اُچٹ جانا۔ جی نہ لگنا (جرأت ؎) کہیو صبا جو ہووے گذر یار کی طرف ؎ دل سب طرف سے آپ کے جانے سے اُٹھ گیا ؎ ۔

برخاستن رسم مصدر اصطلاحی بمعنی دور و برطرف شدن رسم و کنایہ از موقوف شدن رسم و آئین متعلق بمعنی دوم برخاستن کہ گذشت (حزین ؎) ہر جفائی کہ کنی راحت جان است ولی ؎ رسم انصاف مبادا از دو جہان برخیزد ؎ (اردو) رسم اُٹھنا اسیر نے (اُٹھنا) پر (موقوف ہونا و بند ہونا) کا ذکر فرمایا ہے (قلق ؎) رسم انصاف اُٹھی خوب ہوا یہ ورنہ ؎ زخم دل ہر کس و ناکس کو دکھانا ہوتا ؎ (۱۶۵۸)

(۱۶۵۹) **برخاستن رنگ** مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی پریدن و زائل شدن رنگ متعلق بمعنی سیزدہم برخاستن کہ گذشت و سندش از کلام علی خراسانی ہمدر انجا مذکور (اردو) دیکھو باختن رنگ ۔

(۱۶۶۰) **برخاستن رنگ ملال** مصدر اصطلاحی بمعنی دور و برطرف شدن رنگ ملال باشد متعلق بمعنی دوم برخاستن کہ گذشت (صائب ؎) ز آب سبزہ خوابیدہ می شود بیدار ؎ ز دل بہ بادہ چہ رنگ ملال برخیزد ؎ مخفی مبادا کہ ابہام من وجہ ہمان (برخاستن رنگ) است کہ گذشت (اردو) رنگ ملال دور ہونا۔

(۱۶۶۱) **برخاستن زنگ از چیزی** مصدر اصطلاحی بمعنی دور و برطرف شدن زنگ باشد از چیزی متعلق بمعنی دوم برخاستن کہ گذشت (صائب ؎) ز پای تا نہ نشیند سپہر ممکن نیست ؎ کہ زنگ ز آئینہ ماہ و سال برخیزد ؎ (اردو)

رنگ کا کسی چیز سے دفع ہونا۔

(۲۹۹۲) **برخاستن سرو** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی روئیدن سرو باشد متعلق بمعنی پنجم برخاستن که گذشت وسندش هم همدرانجا مذکور (اردو) سرو کا اوگنا۔

(۲۹۹۳) **برخاستن سلامت از کسی** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی دور و برطرف شدن سلامتی از کسی۔ متعلق بمعنی دوم برخاستن که مذکور شد وسند این بمعنی هشتم گذشت (اردو) سلامتی کا اُٹھ جانا۔ باقی نہ رہنا۔ خیر نہ ہونا۔

برخاستن شور مصدر اصطلاحی۔ بقول خان آرزو در چراغ (۱) بمعنی بلند شدن شور و این مشهور است و (۲) بمعنی برطرف و دور شدن شور نیز پس گویا از اضداد باشد (وحید ؏) چو موج بحر گر در تربت من ناله دارد ؎ سرم شد خاک واز سر شور سودا برنمی خیزد ؎ (انتهی کلامه) بهار و بحر و انند همزبان خان آرزو مؤلف عرض کند که سند معنی اوّل بمعنی ششم برخاستن مذکور شد و نیز بر (برخاستن ضرر) می آید۔ مخفی مباد که برخاستن شور بمعنی اوّل متعلق بمعنی بست و دوم برخاستن و بمعنی دوم متعلق بمعنی دوم برخاستن باشد (اردو) (۱) شور اُٹھنا (۲) شور کا دور ہونا۔ دفع ہونا۔

(۲۹۹۴) **برخاستن ضرر** استعمال بمعنی پیدا شدن و بوجود آمدن ضرر متعلق بمعنی نهم برخاستن که گذشت (صائب ؏) نه زمی خوردن ما شور و شری برخیزد ؎ نه زهم صحبتی ما ضرری برخیزد ؎ (اردو) ضرر پیدا ہونا۔

(۲۹۹۵) **برخاستن غرض** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی حاصل شدن غرض باشد متعلق بمعنی چهار دهم برخاستن که گذشت وسندش از نظامی گنجوی همدرانجا مذکور (اردو) غرض حاصل ہونا۔

(۲۹۹۶) **برخاستن غرور** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی

دور و برطرف شدن غرور باشد متعلق بمعنی دوم برخاستن کہ گذشت (صائب ؒ) ترا زاہل کمال آن زمان حساب کنند ؛ کہ از دل توغرور جمال برخیزد (اردو) غرور دور ہونا

برخاستن غم مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی دور و برطرف شدن غم باشد متعلق بمعنی دوم برخاستن کہ مذکور گشت وسند این بر (بر خاستن تشنگی) گذشت (اردو) غم دور ہونا ۔ دفع ہونا ۔ (۲۷۶۷)

برخاستن فال مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی برآمدن فال باشد متعلق بمعنی بستم برخاستن کہ گذشت وسندش از علی خراسانی ہمدرانجا مذکور (اردو) فال نکلنا ۔ بقول آصفیہ ۔ شگون ہونا ۔ کوئی غیب کی بات معلوم ہونا ۔ (۲۷۶۸)

برخاستن فروغ مصدر اصطلاحی ۔ است ۔ بوجود آمدن فروغ باشد متعلق بمعنی نہم برخاستن کہ گذشت (صائب ؒ) گناہ ماغبار خاطر رحمت نمی گردد ؛ فروغ مہر از دریای پرخوناب برخیزد ؛ (اردو) فروغ پیدا ہونا روشنی حاصل ہونا ۔ فروغ ہونا ۔ (۲۷۶۹)

برخاستن قفل مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی کشودن و واشدن قفل باشد متعلق بمعنی دوازدہم برخاستن کہ گذشت وسندش از کلام صائب ہمدرانجا مذکور (اردو) قفل کھلنا ۔ (۲۷۷۰)

برخاستن کسی مصدر اصطلاحی ۔ بوجود آمدن کسی متعلق بمعنی نہم برخاستن کہ گذشت وسند این از حزین ہمدرانجا مذکور (اردو) کسی شخص کا وجود میں آنا ۔ (۲۷۷۱)

برخاستن کلفت مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی دور و برطرف شدن کلفت باشد متعلق بمعنی دوم برخاستن کہ گذشت (شیخ علی حزین ؒ) باتو درخلوتِ دل وصل مدامی خواہم ؛ کز میان کلفت روزان وشبان برخیزد ؛ (اردو) کلفت دور ہونا ۔ بقول آصفیہ ۔ (۲۷۷۲)

رنج وتکلیف کا مٹنا۔ کدورت کا جاتا رہنا۔

(٢٦٠٣) **برخاستن گنہ ازگردن** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی دور و برطرف شدن گنہ باشد متعلق
بمعنی دوم برخاستن کہ گذشت (خواجہ جمال الدین
سلمان ؎) چہ گنہ رفت وگرنیز گناہی کردم ہٗ
شاید از لطف تو ازگردن ما برخیزد ہٗ (اردو)
گردن سے گنہ کا بار ٹلنا۔

برخاستن نزاع مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر بمعنی زائل شدن نزاع باشد دیگر
کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد مخفی مبادا
کہ این متعلق باشد بمعنی دوم برخاستن کہ
مذکور شد وسند این از کلام صائب ہمدرانجا
گذشت (اردو) نزاع باقی نہ رہنا۔

(٢٦٠٤) **برخاستن نقش** مصدر اصطلاحی بمعنی
زائل شدن نقش باشد متعلق بمعنی سیزدہم
برخاستن کہ گذشت (بیدل ؎) بہ کوشش
برنخیزد نقش آسایش ز پہلویم ہٗ رگ خوابست
از غفلت چو مخمل بر سر مویم ہٗ (اردو) نقش
زائل ہونا۔ مٹنا۔

(٢٦٠٥) **برخاستن نہال** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی روئیدن نہال باشد متعلق بمعنی پنجم
برخاستن کہ گذشت (حزین ؎) شط خون
می رود از دیدۂ من تا تو می آئی ہٗ بایں تمکین
نہال از جویباران بر نمی خیزد ہٗ (اردو)
درخت اوگنا۔

(٢٦٠٦) **برخاستن وقت** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی رسیدن وقت باشد متعلق بمعنی چہارم
برخاستن کہ گذشت وسندش از کلام خواجہ
شیراز ہمدرانجا مذکور (اردو) وقت پہنچنا۔

برخاستہ خاطری اصطلاح۔ بقول انند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ لغت فارسی است بمعنی
آزردہ دلی ورنجش خاطر۔ دیگر کسی از محققین
فارسی زبان ذکر این نکرد مؤلف عرض
کند کہ (برخاستن خاطر) مرادف معنی دوم

(برخاستن دل) است و (برخاستہ خاطر و برخاستہ دل) اسم فاعل ترکیبی بمعنی کسی کہ دلش از کاری برخاستہ باشد مرادف آزردہ دل پس درینجا یای مصدری در آخرش زیادہ

کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) آزردہ دلی - مؤنث - صاحب آصفیہ نے (برداشتہ خاطر ہونا) کا ذکر فرمایا ہے (برداشتہ خاطری) بھی کہہ سکتے ہین -

برخاش بقول مؤید بحوالہ لسان الشعرا بالفتح بمعنی جنگ باشد و فرماید کہ دربعضی فرہنگہا بای فارسی است و آن بمعنی خصومت زبانی آمدہ و بجای فغان نیز مستعمل می شود - صاحب شمس فرماید کہ بالفتح و با بای تازی و فارسی جنگ و خصومت را گویند - صاحب انند گوید کہ بجای بای مؤحدہ بای فارسی ہم درست است صاحب ہفت ہمزبان او **مؤلف** عرض کند کہ بحد تحقیق ما اصل این با بای فارسی است - اسم جامد فارسی زبان و ترکان ہم استعمال این کردہ اند چنانکہ صاحب کنز کہ محقق ترکی است صراحت کند کہ این لغت فارسی زبان است بای فارسی درینجا بدل شد بہ عربی - چنانکہ اسپ و اسب - (اردو) پرخاش - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مؤنث - لڑائی - جھگڑا - ٹنٹا - مناقشہ - ان بن - فساد -

برخاشجو اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح وضم جیم لغت فارسی است بمعنی جنگجو دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است (اردو) پرخاشجو - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - لڑاک - جھگڑالو

(۲۶۷۶) **برخاطر گران آمدن** مصدر اصطلاحی - بمعنی بار بودن بر دل و بار خاطر بودن (ظہوری ع) گشتہ ام کاہی و می آیم گران بر خاطرش ٭ بر دلم صد کوہ اندوہ است از دو بار نیست ٭ (اردو) دل پر بار ہونا - گران ہونا - صاحب آصفیہ

نے (گران گزرنا)۔ (گران ہونا) ہم فرمایا ہے۔ ناگوار گزرنا۔ ناپسند خاطر ہونا۔ دل کو برا لگنا۔ گران خاطر گزرنا

برخاک افتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار کنایہ از خواروبی اعتبار شدن **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است۔ معاصرین عجم برزبان دارند (خواجہ شیراز ؎) چون خاک رہت شدم مزن بانگ درشت ٭ حیف است کہ آواز تو برخاک افتد ٭ (صائب ؎) سخن پاک محال است کہ افتد برخاک ٭ طوطیان مزد خود آخر زشکر می گیرند ٭ (ولہ ؎) ازہوا گیر دسخن را چون طرف باشد رسا ٭ مستمع چون نارسا باشد کلام افتد بخاک ٭ صاحب انند ہمزبانش (اردو) خوار ہونا۔ ذلیل ہونا۔ بے اعتبار ہونا۔

برخاک افتادن تکلیف مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ وبحر قبول ناشدن تکلیف باشد دیگرکسی از اہل تحقیق ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ متعلق است از مصدر گذشتہ یعنی ضائع شدن تکلیف۔ مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) تکلیف کا قبول نہ ہونا۔ ضائع ہونا۔ بے کار ہونا۔

برخاک افتادن حرف مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ وبحر بمعنی قبول ناشدن حرف باشد دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ متعلق از ہمان مصدر (برخاک افتادن) کہ گذشت (اردو) گفتگو کا مقبول نہ ہونا۔

برخاک افگندن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار کنایہ از خوار وبی اعتبار کردن **مؤلف** عرض کند کہ متعدی (برخاک افتادن) است وموافق قیاس (خواجہ شیراز ؎) اگر زمردم ہشیاری ای نصیحت گوی ٭ سخن بخاک میفگن چرا کہ من مستم ٭ صاحب انند ہمزبان او (اردو) بے اعتبار کرنا۔ خوار کرنا۔

برخاک افگندن تکلیف مصدر اصطلاحی

بقول بحر قبول ناکردن آن خان آرزو در چراغ فرماید کہ از عالم حرف کسی برخاک افگندن است **مؤلف** عرض کند کہ متعلق از ہمان (برخاک افگندن) است دیگر ہیچ (اردو) تکلیف قبول نکرنا۔ گوارا نکرنا۔

برخاک افگندن حرف مصدر اصطلاحی

بقول بحر بمعنی قبول ناکردن حرف باشد دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ متعدی ہمان (برخاک افتادن حرف) کہ گذشت (اردو) کسی کی گفتگو کو قبول نکرنا۔

برخاک انداختن مصدر اصطلاحی۔

بقول بہار کنایہ از خوار و بی اعتبار کردن مرادف (برخاک افگندن) کہ گذشت و برای سندش ہمان مثال آوردہ کہ بر (برخاک انداختن تکلیف) می آید **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند۔ موافق قیاس است (اردو) دیکھو برخاک افگندن۔

برخاک انداختن تکلیف مصدر اصطلاحی

بقول وارستہ و بحر کنایہ از قبول ناکردن تکلیف باشد مرادف (برخاک افگندن تکلیف) کہ بجایش مذکور شد (سنجر کاشی ؎) می خوردہ و مستانہ خرامید بصحرا ؛ برخاک بیند اختہ تکلیف ہوا را ؛ **مؤلف** عرض کند کہ خصوصیت اضافت بسوی تکلیف نیست۔ موافق قیاس است (اردو) دیکھو برخاک افگندن تکلیف

برخاک انداختن حرف مصدر اصطلاحی

بقول وارستہ و بحر کنایہ از قبول ناکردن حرف باشد مرادف برخاک افگندن حرف کہ گذشت دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ تخصیص حرف نباشد (اردو) دیکھو برخاک افگندن حرف۔

برخاک زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول

بحر بمعنی مغلوب و ناچیز ساختن باشد دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مغلوب را در کشتی ہمیشہ بر خاک کنند از ہمین رسم این مصدر اصطلاحی قائم شد (اردو) مغلوب کرنا۔ بقول آصفیہ۔ عاجز کرنا۔ ہرانا۔ زیر کرنا۔ مطیع کرنا۔ تابع کرنا۔ بس مین کرنا۔

(۱۲۲۲) **بر خاک ماندن** مصدر اصطلاحی بمعنی عاجز و درماندہ شدن مؤلف عرض کند کہ لازم مصدر گذشتہ باشد و بس موافق قیاس است۔ (انوری ؎) میان تو دسن ہم اندر ہم آیم ؛ کہ بر جستجوی تو بر خاک مانم ؛ (اردو) عاجز ہونا۔ یا عاجز آنا۔ بقول آصفیہ تھکنا۔ مغلوب ہونا۔ مایوس ہونا۔ چین بولنا۔

بر خاک نشاندن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند کنایہ از خوار و بی اعتبار کردن مرادف بر خاک افگندن و انداختن کہ بجایش مذکور شد (سید حسین خالص ؎) بخاک تیرہ مراد رعوض نشاند فلک ؛ بدور چشم تو گر سرمہ کامرانی کرد ؛ (انوری ؎) چون سیم و زرم بر آتش کند رخت ؛ وز سیم و زر سے کہ بود بر خاک نشاند ؛ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و معاصرین عجم بر زبان دارند۔ (اردو) دیکھو بر خاک افگندن اور بر خاک انداختن

بر خاک نشستن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند کنایہ از خوار و بے اعتبار شدن مرادف (بر خاک افتادن) کہ بجایش مذکور شد مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و معاصرین عجم بر زبان دارند (خواجہ آصفی ؎) ازان بخاک نشستم کہ آن کمان ابرو ؛ مرا چو تیر سوی خود کشید و دور انداخت ؛ (صائب ؎) نشیند زود بر خاک سیہ از گرد افرازی ؛ چو آتش ہر کہ زامداد خسان بر خود می بالد (اردو) دیکھو بر خاک افتادن۔

برخان بقول برہان و جامع و سراج و ناصری بروزن ترخان (۱) بمعنی آواز و صدا باشد و (۲) نام ولایتی است از ملک فارس۔ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع و فرماید کہ باضافہ واو نیز دیدہ شد و بباء فارسی ہم آمدہ صاحبان ہفت و انند ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ امر حاضر (برخواندن) کہ مزید علیہ خواندن است و حقیقت این ست کہ خان مخفف خوان (بحذف واو) بمعنی آواز باشد و ہمین است اسم مصدر (خواندن) کہ بجایش می آید و کلمۂ بر زائد و وجہ تسمیہ علم متحقق نہ شد **(اردو)** (۱) دیکھو آواز کے پہلے معنے (۲) برخان فارس کے ایک ملک کا نام ہے۔ مذکر۔

برخت بقول مؤید بضمّ یکم و سوم لغت فارسی است بمعنی چہرہ۔ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ تای فوقانی آخر زائد است بر لغت رُخ چنانکہ پاداش و پاداشت و موحدۂ اوّل مفتوح ہم زائد و جا دارد کہ ہمین را اسم جامد فارسی قدیم گیریم و رخ کہ حالا بر زبان است مخفف آن۔ بعضے از معاصرین عجم برانند کہ رُخت بضمّ اوّل و سکون مابعد اصل است و مخفف آن رخ کہ در محاورۂ حال مستعمل و موحدۂ اوّل زائد و عجبی نیست کہ قدمای فُرس عربی الاصل بُرخ را برقۃ نام کردہ باشند کہ چہرہ ہم مانند برق می تابد و فارسیان قدیم قاف را بخای معجمہ و تای مدوّرہ را بہ تای دراز بدل کردند چنانکہ برق و برخ و چقماق و چخماق۔ واللہ اعلم بحقیقۃ الحال تا آنکہ سند استعمال پیش نہ شود تصحیح اعراب این دشوار تر است و اجمال قول مجرّد صاحب مؤید حقیقت این را روشن نمی کنند

(اردو) چہرہ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ صورت۔ رخسارہ۔ منہ۔ مکھڑا۔

برخج بقول ناصری بروزن اعرج (۱) بمعنی زشت و نازیبا و زبون و فرماید کہ بفتح اوّل و ثانی ہم آمدہ۔ صاحب شمس فرماید

کہ بفتح اوّل و ثانی مفتوح (۲) کفل و ساغری اشتر و خر و گاو و امثال آنرا خوانند و آنرا فرخج و فرخش نیز گویند صاحب انند ہمزبان ناصری **مؤلف** عرض کند کہ اصل این (برکج) بود یعنی در بلندی کجی دارندہ۔ اسم فاعل ترکیبی۔ وکنایہ از کفل اشتر و خر و گاو و معنی اوّل مجاز آن کہ برای زشت و نازیبا ہم ہمین لغت را استعمال کردند کاف عربی بدل شد بہ خای معجمہ ہمچون کمان و خمان و شاماکچہ و شاماخچہ انچہ بہ (جیم فارسی) و رہا و جیم فارسی او (فا عوض ع‍حم) می آید ہمہ مبدل این است کہ صراحت تبدیل ہریک ہمدرانجا کنیم (اردو) (۱) بُرا۔ بقول آصفیہ۔ بد۔ خراب۔ نکما۔ زبون۔ نازیبا (۲) پٹھا۔ دیکھو آست۔

برخج بقول سروری بفتح با و رای مہملہ و سکون خای معجمہ (۱) بمعنی زشت باشد و فرخج نیز گویند و (۲) بمعنی کفل اسپ و استر و خر و امثال آن نیز۔ صاحب برہان بر معنی اوّل قانع و فرماید کہ باین معنی بفتح اوّل و ثانی ہم آمدہ است۔ صاحب شمس گوید کہ مرادف (برخج) کہ بجیم تازی گذشت **مؤلف** عرض کند کہ بر لغت گذشتہ صراحت کامل و اشارہ این ہم کردہ ایم جز این نباشد کہ جیم عربی درینجا بدل شد بہ جیم فارسی چنانکہ کاج و کاچ (اردو)

دیکھو برخج۔

برخر خود سوار شدن مصدر اصطلاحی بقول وارستہ و بحر و انند و بہار بمکافات عمل خود گرفتار آمدن **مؤلف** عرض کند کہ سہل ترین و اقل سزای عجم ہمین است کہ ملزم و خاطی را بر خری رو بسوی دمش سوار کردہ تشہیر می کنند و روی بعضی را بہ ہمین حالت سیاہ ہم می سازند از ہمین رسم این مصدر اصطلاحی بمعنی عام قائم شد (اردو) سزا پانا۔ صاحب آصفیہ نے دگدھے پر سوار کرنا) پر

فرمایا ہے۔ رسوا کرنا۔ تشہیر کرنا (یہ اسی کا لازم ہے)

برخرخود سوار کردن مصدر اصطلاحی
یعنی بمکافات عمل خود گرفتار کردن متعدی مصدر گذشتہ (طغرا ؎) امید اسپ سواری ندارم از گردون ٭ چو عیسیٰ بخر خود مگر سوار کند٭ **مؤلف** عرض کند کہ صراحت کافی بر مصدر گذشتہ کردہ ایم (اردو) گدھے پر سوار کرنا۔

برخرخود نشستن مصدر اصطلاحی۔
بقول وارستہ وبہار وبحر وانند بمکافات عمل خود گرفتار آمدن مرادف (برخرخود سوار شدن) کہ گذشت (عالی شیرازی ؎) تا چہ خرہا کش زوند بسر ٭ برخرخود نشست باز آن خر ٭ **مؤلف** عرض کند کہ حقیقت این بر (برخرخود سوار شدن) نوشتہ ایم (اردو) دیکھو برخرخود سوار شدن۔

برخرسوار کردن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار کنایہ از تشہیر کردن ورسوا گردانیدن صاحب انند ہم زبانش دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ ہمان (برخرخود سوار کردن) کہ لفظ خود درین داخل نیست وسند این ہم ہمانجا گذشت وحقیقت این مصدر اصطلاحی بر (برخرخود سوار شدن) مذکور شد (اردو) دیکھو (برخرخود سوار کردن)

برخرنشاندن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار وانند کنایہ از تشہیر کردن ورسوا گردانیدن مرادف مصدر گذشتہ (خواجہ شیراز ؎) یارب این نو دولتان را برخر خود برنشان ٭ کاین ہمہ ناز از غلام ترک واستر می کنند ٭ (اردو) دیکھو برخرسوار کردن۔

برخش بقول سروری بحوالہ تحفہ بہ رائے مہملہ
بروزن بدخش کفل اسپ را گویند صاحب برہان فرماید کہ پشت اسپ صاحب ناصری بحوالہ برہان ذکر این کردہ صاحبان جامع وانند ہم ذکر این کردہ اند (مسعود سعد ؎) بور رشید

چرمهٔ تواز بس خون ۶ که زدش بر برخش وپهلو برنگ

مؤلف عرض کند که اگر این را بر وزن مهوش گیریم مبدّل آن است که جیم عربی بدل شد به شین معجمه چنانکه کاج و کاش و صراحت ماخذ برخج بجایش گذشت و چون بر وزن بدخش گیریم چنانکه محققین بالا گفته اند مخفف بر رخش باشد که بمعنی بالای رخش است وکنایه از کفل اسپ دیگر هیچ (اردو) دیکھو برخج کے دوسرے معنی ۔

برخشان | بقول سروری به رای مهمله وشین وخای معجمتین بوزن ارمغان مقامی است میان ایران وتوران دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که وجه تسمیهٔ این متحقق نه شد که از خصوصیات این مقام ذکری نیامد (اردو) برخشان فارسی مین ایک مقام کا نام ہے جو ایران اور توران کے مابین واقع ہے ۔ مذکر ۔

برخشت زادن | مصدر اصطلاحی ۔ وارستہ وبهار وصاحبان بحر وانند فرمایند که معمول زنان باردار است که وقت وضع حمل خشت زیر پا گذاشته بر سر پا نشینند وزور بر هر دو پا زنند تا طفل بسهولت از رحم برآید (سالک یزدی ۵) من بخشت لاله در گلزار گیتی زاده ام ۶ کی می شود لبریز خون گر خاک من ساغر شود ۶ (طغرا ۵) پیش ازان کز دایه بیند مادر گلبن مدد ۶ طفلهای غنچه برخشت لطافت زاده اند **مؤلف** عرض کند که این مصدر مرکب خبری دهد از رسم زنان عجم دیگر هیچ ومعنی این غیر از زادن نیست که لازم است (اردو) ایران کی عورتون کا قاعدہ ہے کہ وضع حمل کے وقت پاؤن کے نیچے اینٹ رکھتے ہین اور اُس پر پنجون کے بل بیٹھتے ہین اور پاؤن پر زور دیتے ہین جس کی وجہ سے آسانی سے وضع حمل ہوتا ہے اسی کو فارسیون نے برخشت زادن سے تعبیر کیا ہے ۔

برخصت او استعمال - بقول وارسته و
بحر یعنی با جازت او (سلیم ؎) برخصت تو که
خواهم آب می شستن صفحه را که سخن در رساله
می گذرد و فرمایند که رخصت بمعنی اجازت
نوشته اند (محمد قلی سلیم ؎) همانا کرد حاصل رخصت
منع مرا شب که در بیرون بزمش مدعی
خوشنود می گردد صاحبان انند و بهار هم ذکر
این کرده اند مؤلف عرض کند که رخصة
لغت عرب است و بقول منتخب بمعنی دستوری
پس جز این نیست که فارسیان بقاعدهٔ فارسی
بمعنی حقیقیش استعمالش کرده اند و در خور آن
نبود که این را بالشکل مرکبی ذکر کنند (اردو)
اس کی اجازت سے -

برخط بید از سر مقوله - بقول مؤید
ای اسیر و مطیع باش صاحب هفت نیز نگارش
دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرده مؤلف
عرض کند که اصلا این مقوله نیست بلکه (برخط
تسلیم سر نهادن) مصدر لیست اصطلاحی که بجای خود
می آید و جا دارد که تسلیم را هم ازین مصدر مخصوص
نکنیم که مجرّد (سر برخط نهادن) هم به همین معنی
بجایش می آید و در محاورهٔ عجم استعمال این با مصدر
انداختن از نظر ما نگذشت - مشتاق سند استعمال
می باشیم و اگر بنظر آید این را امر حاضرش دانیم
(اردو) سر تسلیم خم کر - مصدر آئنده کا امر حاضر

برخط تسلیم سر نهادن مصدر اصطلاحی (۱۶۸۹)
بمعنی مطیع شدن و اطاعت کردن و مجرّد (سر
برخط نهادن) هم به همین معنی می آید (صائب ؎)
دیدهٔ پوشیده را صائب کشاد از حیرت است
برخط تسلیم سر نه کار چون مشکل شود (اردو)
سر تسلیم خم کرنا - مطیع ہونا - اطاعت کرنا - راضی
برضا ہونا -

برخفج بقول سروری به رای مهمله و خا و فا
بروزن برجست گرانی و ثقلی که مردم را در خواب
فروگیرد و آنرا بعربی کابوس و ضاغوط گویند

وبفرس سکاجہ و فرہانج و فرنجک و خفنج نیز خوانند۔ صاحبان ناصری وہفت ہم این را بجیم تازی آوردہ اند (شمس فخری ع) چنان در خواب شد ظلم از نہیبش ٭ کہ پنداری ورا بگرفت برخفنج ٭ (استاد آغاجی ع) بوصال تو من ایمن بدم از مکر جہان ٭ تا فراق آمد و بگرفت جو برخفنج مرا ٭ صاحب انند این را بفتح اوّل وثالث ورابع آوردہ ولیکن دیگر کسی از محققین فارسی زبان با او نیست مؤلف عرض کند کہ ما حقیقت این بر (برخفنج) ذکر کردہ ایم کہ بہ جای حطّی گذشت وکلمۂ بر درین زائد است ومجرد خفنج بہ ہمین معنی اسم جامد فارسی زبان است۔ مخفی مباد کہ فارسیان ہمین مرض کابوس را خفتنگ وخفتو گویند کہ معنی حقیقی این ہر دو خواب کوچک ومنسوب بہ خواب است۔ پس خیال ما این است کہ فارسیان عربی الاصل خفتنگ را بقاعدۂ تعریب خفنج کردند وپس ازان فوقانی بکثرت استعمال حذف شدہ خفنج باقی ماند واللہ اعلم بحقیقۃ الحال۔

(اردو) دیکھو استنبہ۔

برخفنج | بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی وثالث ومفتوح بفا وجیم فارسی زدہ گرانی باشد کہ در خواب برمردم افتد وآنرا بعربی کابوس وعبد الجنۃ خوانند وبعضے آنرا از شیاطین می دانند وفرماید کہ باین معنی بجای حرف اوّل یای حطّی ہم آمدہ صاحبان جامع ورشیدی ہم تصریح جیم فارسی فرمودہ اند صاحب جہانگیری از ہمان اسناد استناد کردہ کہ بر (برخفنج) گذشت۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ در برہان بجای حرف اوّل تحتانی نیز آوردہ واین تصحیف است چہ در کتب معتبرۂ مصححہ ببای موحدہ است و در رشیدی است کہ آنرا برنخنک بفتح با وفا وسکون نون وجیم تازی مفتوح وکاف نیز

گویند و قوسی گوید که آنرا بفارسی فرہنج و
فرہنجک نیز خوانند و نزدیک مؤلف قول قوسی
معتمد است (انتہی کلامہ) مؤلف عرض کند که درینجا
همین قدر کافی است که جیم عربی بدل شد بجیم
فارسی چنانکه کاج و کاچ و حقیقت ماخذ این
بر (برخفج به جیم عربی) مذکور شد (اردو) دیکھو

برخفجی | بقول سروری بحوالۂ مؤید بفتح با و خا
و سکون رای مہملہ و فا و کسر جیم فارسی بمعنی
سنگینی و ستیزہ کاری باشد۔ صاحب برہان
گوید که با جیم فارسی بر وزن سردستی۔ درشتی
و ستیزہ کاری را گویند صاحب مؤید فرماید
که بضمتین یکم و سوم باشد خان آرزو در سراج
بحوالۂ برہان ذکر این کرده فرماید که غالب
که منسوب است به برخفج بمعنی گرانی که در خواب
بر مردم از جهت سودا شود و لغت علیحده نیست
صاحبان جامع و ہفت ہم ذکر این کرده اند۔
مؤلف گوید که خان آرزو ذکر ماخذ این
درست کرد و معنی لفظی این به یای نسبت کسی که
مرض برخفج دارد و معنی بیان کرده محققین بالا
مجاز آن (اردو) سنگینی۔ بقول آصفیہ
اسم مؤنث۔ سختی۔ گرانی۔ لڑائی۔ بقولہ۔ اسم مؤنث
ستیزہ۔ معرکہ آرائی۔ دیکھو استہ کے چوتھے معنے۔

برخلاف | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بالفتح لغت فارسی است بمعنی برعکس و ضد
دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد
مؤلف عرض کند که از مجرد خلاف ہم
که لغت عرب است در فارسی زبان ہمین معنی
حاصل می شود فارسیان در محاورۂ خود کلمۂ بر
را برین زیاده کرده اند که ترجمه (علی الرغم)
عربی است (اردو) برخلاف۔ بقول آصفیہ
(صفت) الٹا۔ متضاد۔ برعکس۔ نقیض
متباین۔ مختلف۔ مغایر۔ مخالف۔ غیر مطابق
ناموافق۔

برخلد سر بودن | مصدر اصطلاحی۔ بقول

رشیدی وسراج وشمس وانند وبہار کنایہ از
پائداری وہمیشگی یافتن۔ صاحب مؤید ذکر ماضی
مطلق این یعنی (برخلد بردسر) کردہ گوید کہ ای
ہمیشگی یافت وفرماید کہ اولی اینست کہ گویند۔
(سرآسمان برد) **مؤلف** عرض کند کہ حیف
است از مؤید الفضلا کہ فرق نمی کند درخلد و
آسمان۔ (سر باسمان بردن) را اگر مصدر اصطلاحی
قرار دہیم وسند استعمالش یابیم۔ کنایہ باشد از
بلند مرتبہ شدن واز معنی ہمیشگی اصلا تعلقی
ندارد وپس این در غلط انداختن است (اردو)
پائداری حاصل کرنا۔ مداومت۔ ہمیشگی حاصل کرنا

برخلد سر زدن مصدر اصطلاحی۔
بقول۔ جہانگیری (درضمیمہ) کنایہ از پائداری
وہمیشگی یافتن مرادف برخلد سر بردن کہ گذشت
مؤلف عرض کند کہ طالب سند استعمال می
باشیم کہ از نظر ما نگذشت ولیکن خلاف قیاس نیست
(اردو) دیکھو برخلد سر بردن۔

برخلد سر کردن مصدر اصطلاحی بقول
بحر وبرہان وجامع وضمیمۂ ناصری کنایہ از پائداری
وہمیشگی وجاودانی یافتن **مؤلف** عرض کند
کہ کنایہ ایست موافق قیاس مرادف (برخلد سر
بردن) کہ گذشت (اردو) دیکھو برخلد سر بردن۔

برخوابہ بقول برہان وجامع وسراج و
انند وبحر یا وا ومعدولہ بروزن سرداب (۱)
بمعنی توشک ونہالی و(۲) ہمخوابہ را نیز گویند
صاحب ناصری فرماید کہ بمعنی تشک ونہالی و
رخت خوابست وہمخوابہ را نیز گویند کہ در بر
آدمی بخسپد **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول
کلمہ بر بمعنی علی است یعنی چیزی کہ بران خواب
کنند وبمعنی دوم کلمہ بر بمعنی آغوش باشد یعنی
منسوب بہ خواب آغوش۔ (اردو) (۱) توشک
بقول آصفیہ۔ ترکی۔ اسم مؤنث۔ روئی دار بستر
گبہا۔ گدّا۔ گدیلا۔ نہالچہ۔ گدڑی۔ بچھونا۔ فرش
پلنگ (۲) ہمخوابہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ ایک

بستر پر سونے والے۔ ہم بستر ساتھ سونیوالی یا والا۔
برخواج بقول اننڈ بحوالہ فرہنگ فرنگ
بالفتح لغت فارسی است بمعنی دوک مرادف
برخواش کہ می آید دیگر کسی از محققین فارسی زبان
ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ این ہمان
است کہ بدون واو بجایش گذشت مخفی مباد کہ
خاج بدون واو بمعنی چلیپا است چنانکہ صاحب
برہان ذکرش کردہ و بر بمعنی بلند پس چلیپای
بلند معنی حقیقی است و کنایہ از دوک کہ مشابہ
چلیپای بلند است - واو درینجا زائد است وبس چنانکہ
مغل و مغول - پس این مزید علیہ برخاج باشد
وبس (اردو) دیکھو برخاج -

برخواستن مصدر اصطلاحی (۱) بمعنی حقیقی خواستن کہ مزید علیہ آنست و (۲) کنایہ از (۱۶۹۰)
متمتع شدن و فائدہ حاصل کردن و برای اینمعنی بر را بمعنی بار گیریم کہ خواستن بار کنایہ باشد
از متمتع شدن و حقیقت این است کہ معنی دوم ہم حقیقی است کہ سند صائب تقاضای آن
می کند (صائب ؎) ترا کسی کہ بآہ سحر نخواستہ است ؛ ز نخل زندگی خویش برنخواستہ است ؛
(اردو) (۱) چاہنا (۲) پہل چاہنا۔ متمتع ہونا۔ فائدہ حاصل کرنا۔

برخواش بقول اننڈ بحوالہ فرہنگ فرنگ
بالفتح لغت فارسی است بمعنی دوک مرادف
برخواج کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ
مبدلش کہ جیم عربی بدل شد بہ شین معجمہ چنانکہ کاج
وکاش و صراحت ماخذ ہمدر اینجا کردہ ایم۔ دیگر
کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد (اردو)
دیکھو برخاج -

برخواندن مرادف و مزید علیہ خواندن باشد (۱۶۹۱)
کہ می آید (انوری ؎) جز جمال الدین خطیب
آنکس کہ برخواند از بنی ؛ تا آیات عابدات محکمات
ثیبات ؛ (ولہ ؎) برخوان از آنکہ طعمہ زجانست
پنبتن ؛ آنجا بپای عقل بجز جان نمی رسد ؛

(اردو) دیکھو خواندن۔

برخوان نشستن استعمال۔ صاحبان بہار و انند برمعروف قانع مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی ہمطعام شدن چنانکه گویند "او با ما برخوان نشست" یعنی ہمطعام شد طعام باما خورد (اردو) دسترخوان پر بیٹھنا۔

برخوان نہادن استعمال۔ صاحبان آنند و بہار برمعروف قانع مؤلف عرض کند که از سندی که پیش شد (برخوان نہادن کباب) بمعنی حقیقی پیدا است و معنی لفظی این آوردن برسفره باشد (شیخ اوحدی سـ) برخوان سینه از دل بریان نہاده ایم ٭ در رہگذار خیل خیالت کباب ہا ٭ (اردو) دسترخوان پر لانا۔ رکھنا۔

برخود بالیدن مصدر اصطلاحی بقول بحر (۱) فربه شدن و (۲) بغایت شاد گشتن صاحبان انند و بہار ذکر این بدون تصریح معنی کرده اند مؤلف عرض کند که معنی اوّل از بالیدن پیدا می شود و (برخود بالیدن) بمعنی دوم است و بس (ظہوری سـ) شہید تیغ تو برخود جہان جہان بالد ٭ عجب نباشد اگر درکفن نمی آید ٭ (وله سـ) برخود از ذوق بنالیم چرا از شادی ٭ پر و بالی بفشانیم ببالا بروم ٭ (اردو) (۱) پھولنا۔ بقول آصفیه موٹا ہونا۔ فربه ہونا۔ (۲) خوش ہونا۔ مگن ہونا (جامه مین پھولا نه سمانا) دیکھو استخوان در پوست نگنجیدن۔

(۳۶۹۲) **برخود بالیدن چنگ** مصدر اصطلاحی بمعنی بلند آواز شدن چنگ است (صائب سـ) زکلک من زمین خشک صائب سنبلستان شد ٭ که چون مطرب بود تر دست برخود چنگ می بالد ٭ (اردو) چنگ کا بلند آواز ہونا۔

(۳۶۹۳) **برخود بالیدن سرو** (مصدر اصطلاحی) بمعنی بالیدن سرو است از شادی (ظہوری سـ)

آزادی چرا بر خود نبالد سرو در بستان کہ زشوق
خدمت قدّتو دامان برمیان دارد کہ (اردو)
سرو کا خوشی سے پھولنا۔ بالیدہ ہونا۔

برخود برداشتن مصدر اصطلاحی۔
بقول وارستہ برخود قرار دادن و خاص خود
دانستن مرادف (بخود برداشتن) کہ گذشت
صاحب بحر ہمزبان او۔ فرمایند کہ انچہ بعد از تتبع
معلوم شد اینہا خصوصیت برخود ندارد۔ بل
اسناد بغیر نیز آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ صراحت
کافی ہمانجا کردہ ایم و (بخود) و (برخود) ہر
یکی است و این کنایہ باشد (اردو) دیکھو
بخود برداشتن۔

(الف) **برخود بستن** مصدر اصطلاحی۔
بقول وارستہ و بحر مرادف (برخود برداشتن)
کہ گذشت۔ بہار گوید کہ برخود قرار دادن چیزے
کہ در اصل نبودہ باشد۔ صاحب انند نقل نگارش
(شفیع اثر ؎) بصورت معنی انسان میسر کے
شود زاہد کہ بند از جبّہ و دستار برخود آدمیت را کہ
مؤلف عرض کند کہ ....

(ب) **برخود بستن دل** کنایہ باشد از
غرور کردن چنانکہ (سالکای یزدی ؎) من
درین دریا دلی برخود نہ بستم چون حباب کہ
گر شکستے می خورم در بند تا وان نیستم کہ وارستہ
فرماید کہ انچہ بعد از تتبع معلوم شد خصوصیت
(برخود) ندارد بل اسناد بغیر نیز آمدہ چنانچہ
حیاتی گیلانی فرماید (؎) ای صنوبر پیش سرو
مابدعوی برمخیز کہ دلربائی را خدا بر آن قد آزاد
بست کہ (شفیع اثر ؎) برنگی عاری انداز
قابلیّت مردم دنیا کہ کہ نتوان چون حنا بستن
برایشان آدمیّت را کہ **مؤلف** عرض کند
کہ چرا نمی گوید کہ (برکسی بستن چیزی) بمعنی
ختم کردن و مخصوص کردن آن چیز بر آن کس
است و این بجای خودش می آید (اردو)
(الف) دیکھو بخود برداشتن (ب) غرور کرنا۔

برخود پیچیدن مصدر اصطلاحی - بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ (۱) بمعنی پریشان و مضطر بودن باشد - صاحب بحر فرماید که (۲) بمعنی تفاخر و تکبر کردن است - دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که شارح این بر (بخود پیچیدن) کرده ایم - طالب سند استعمال باشیم (اردو) (۱) پیچ و تاب کھانا - دیکھو بتاب رفتن و بخود پیچیدن (۲) ایضاً - بقول آصفیہ - اکڑنا - بل کرنا - زور دکہانا - غرور کرنا بھی کہہ سکتے ہین -

برخود تراشیدن مصدر اصطلاحی بقول وارسته و بحر بمعنی بخود قرار دادن و خاص خود دانستن مرادف برخود برداشتن و بخود تراشیدن که بجایش مذکور گشت - صاحبان انند و بہار هم ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که ما هدر انجا صراحت معنی کرده ایم (اردو) دیکھو بخود تراشیدن -

برخود چیدن مصدر اصطلاحی بقول خان آرزو در چراغ بمعنی متکبر و مغرور بودن - وارسته فرماید که اوضاع زیاده از حوصلهٔ بخود قرار دادن و بمعنائی خود مغرور بودن **مؤلف** عرض کند که کنایه باشد و بس و مرادف معنی اول (بخود چیدن) است که گذشت -

(محسن تاثیر ۵) این لطافت نی سمن دارد نه برگ یاسمن ٭ می کند برخود گرانی نازبرخود چیده اش ٭ (وله ۵) می رسد از انقلاب دهر برخود چیده را ٭ آنقدر خفت که کشتی را ز طوفان می رسد ٭ صاحبان بحر و انند و بہار هم ذکر این کرده اند (اردو) دیکھو بخود چیدن کے پہلے معنے -

برخود چیده بقول بہار و انند کنایه از متکبر و مغرور و برای این از محسن تاثیر همان سند پیش کرده که بر (برخود چیدن) گذشت **مؤلف** عرض کند که حیف است که محققین بالا

این را اسم حاصل دانستند و خیال نکردند که مشتق همان مصدر گذشته باشد که ہای آخره افاده معنی مفعولی کند که بر ماضی مطلقش زیاده کرده آمد (اردو) متکبر۔ دیکھو۔ الخ۔

برخود دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته مرادف برخود برداشتن و تراشیدن که گذشت و فرماید که خصوصیت برخود ندارد بل اسناد بغیر نیز آمده صاحب بحر همزبان او دیگرکسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که مرادف (بخود دادن) است و بس (اردو) دیکھو بخود دادن۔

برخود راست ساختن لباس مصدر اصطلاحی۔ کنایه باشد از پوشیدن لباس (صائب ع) چه برخود راست چون فانوس می سازی لباسی را ٭ که هر دم شمع دیگر سر برآرد از گریبانش (اردو) لباس پہنا۔

برخود زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته سعی فوق الطاقة کردن در تحمل امر غیر مرغوب۔ بهار گوید که سعی فوق الطاقة کردن در تحمل امر مکروه و تحمل ناملائم کردن و بر رو نیاوردن گویند ع خیلے برخود زدم که این کار کردم یعنی کاریکه مناسب و در خور من نبود کردم و فرماید که این از اہل زبان بتحقیق پیوسته صاحبان بحر و اند هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که جبر بر خود کردن است و بس (سعید اشرف ع) برسر لطف آمد آخر سینه کوبانم چو دید ٭ خیلگی برخود زدم تا مہربانش ساختم ٭ (مخلص کاشی ع) گر کشد خنجر بقتلم غیر امشب باک نیست ٭ زانکه برخود می زند با من چو بیند یار را ٭ (اردو) طاقت سے بڑھکر کام کرنا۔ غیر مرغوب کام کی برداشت کرنا۔ اپنے پر جبر کرنا۔

برخود سپردن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته مرادف بخود سپردن که بجایش مذکور شد و فرماید که انچه بعد از تتبع معلوم شد خصوصیت

(۱۲۶۰)

برخود ندارد بل اسناد بغیر نیز آمده **مولف** عرض کند که موافق قیاس است و صراحت کامل معنی همدر انجا کرده ایم (اردو) دیکھو بخود پیچیدن

برخود سوار شدن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالۂ غیاث بمکافات عمل خود گرفتار آمدن و دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد و هم او سندی پیش نکرد مخفی مباد که صاحبان تحقیق همین معنی را بر (برخر خود سوار شدن) ذکر کرده اند و خود صاحب غیاث هم برخود سوار شدن را نیاورد بلکه (برخر خود سوار شدن) را بمعنی مذکور ذکر کرد معلوم می شود که تسامح صاحب انند است که خر را گذاشت و بجایش خود را گماشت بجای آنکه خود را خر می کرد و خر خود را بسواری میگرفت (اردو) دیکھو برخر خود سوار شدن۔

برخود شکستن مصدر اصطلاحی۔ بقول خان آرزو در چراغ بمعنی نازیدن و مغرور بودن (محسن تاثیر ۵) زلفش از در دبخود مار صفت می پیچد ٭ بسکه برخود شکند شوخی طرف کلهش ٭ وارسته فرماید که بمعنی تحمل ناملائم کردن و برو نیاوردن باشد و نیز فرماید که اینکه عزیزان معنی آن نازیدن و مغرور بودن نوشته اند و شعر محسن تاثیر به سند آورده بقیاس راه رفته اند و معنی بیت مذکور نفهمیده بهار گوید که مرادف برخود زدن باشد که گذشت "گویند خیلی برخود شکستم که فلان کار کردم" یعنی کاریکه مناسب وزن خود نبود کردم و فرماید که این از اهل زبان بتحقیق پیوسته صاحب انند نقل نگارش و صاحب بحر همزبان وارسته **مولف** عرض کند که بمعنی منسوب بخود کردن است دیگر هیچ (اردو) اپنے ساتھ منسوب کرنا ۔ اپنے نسبت خیال کرنا جیسے "اسکی شوخی کو کیون اپنے ساتھ منسوب کرتے ہو اور اپنے نسبت خیال کرتے ہو ۔ اور کیون یہ سمجھتے ہو کہ

وہ تہمین کو ناراض کرنے کے لئے ایسا کرتا ہے"

برخود فتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بر خود قرار دادن و خاص خود دانستن مرادف برخود بر داشتن و بستن کہ بجایش گذشت و سندی پیش نساخت اگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ مرادف (بخود فتادن) است کہ بجایش گذشت و صراحت معنی ہمدرانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو بخود فتادن۔

برخود کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ سوار کردن مفعول فاعل را بر خود (محسن دباغی۔ نثر) اگر نامردی کہ از عمل شنیع اغلام تائب شدہ باشد از تکلیف بر خود کشیدن استعفا نماید نشاید بکینہ کون کمر بعداوت او بستن" و فرماید کہ در بہار دانش ہم باین معنی آوردہ بہار گوید کہ بمعنی سوار کردن مابون فاعل را بر خود باشد صاحبان بحر واندہم ذکر این کردہ اند (اردو) گانڈ مرانا۔ بقول آصفیہ اغلام کرانا۔

برخود گذاشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ بخود قرار دادن و خاص خود دانستن مرادف بر خود بر داشتن و بخود گذاشتن کہ بجایش مذکور شد و نیز فرماید کہ انچہ بعد از تتبع معلوم شد اینہا خصوصیت بر خود ندارد بلکہ اسناد بغیر نیز آمدہ مؤلف عرض کند کہ صراحت معنی بر (بخود گذاشتن) کردہ ایم (اردو) دیکھو بخود گذاشتن۔

برخود گرفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول ضمیمۂ برہان و بحر بمعنی بر خود لازم کردن و بر ذمہ خود گرفتن و بقول وارستہ بمعنی بخود قرار دادن و خاص خود دانستن مرادف بخود گرفتن کہ بجایش مذکور شد و سندش از نسانی ہمدرانجا گذشت و فرماید کہ انچہ بعد از تتبع معلوم شد خصوصیت بر خود ندارد بلکہ

اسناد بغیر نیز آمده بہار گوید کہ کنایہ باشد از پذیرفتن وقبول کردن ودر خود جای دادن واو ہم بسندش ہمان بیت مولانا لسانی آورده کہ بر (بخود گرفتن) گذشت۔ صاحبان انند وہفت ہم ذکر این فرموده۔ صاحبان شمس ومؤید ذکر صیغۂ متکلم ماضی مطلق این کرده اند ومصدر را گذاشتہ مؤلف عرض کند کہ ما صراحت معنی بر (بخود گرفتن) کرده ایم (اردو) دیکھو بخود گرفتن۔

برخود لرزیدن مصدر اصطلاحی بقول بحر بمعنی مضطرب شدن باشد (ظہوری ؎) دربلای سموم دشت فراق ٭ چند برخود چو شعلہ لرزیدن ٭ (صائب ؎) زفیض راستی از محتسب برخود نمی لرزم ٭ کہ کوه قاف دارم پشت از سنگ تمام خود ٭ (ولہ ؎) کند معشوق را بی دست وپا بی تابی عاشق ٭ بلرزد شمع برخود چون زجا پروانہ برخیزد ٭

مؤلف عرض کند کہ خوف کردن وترسیدن است کہ بحالت خوف لرزه درجسم پیدا شود (اردو) کانپنا۔ بقول آصفیہ۔ لرزنا۔ خوف کے مارے تھرّانا۔ کانپ اُٹھنا بھی کہہ سکتے ہین (مصحفی ؎) کانپ اُٹھتا ہون مین جس وقت ٭ ترے کوچے مین ٭ نالہ کرتا ہے کوئی زار ونزار آخر شب ٭۔

برخود نالیدن مصدر اصطلاحی بمعنی تأسف کردن برحالت خود باشد (ظہوری ؎) نمک بنہاده شور خنده برخوان جگر خواران ٭ چرا برخود بنالم راحت آزار پیدا شد ٭ (ولہ ؎) برخود از ذوق بنالیم چرا از شادی ٭ پر وبالی بفشانیم بیالا بریم ٭ (اردو) اپنی حالت پر افسوس کرنا۔ اپنی حالت پر رونا۔

برخود نشستن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالۂ غیاث بمکافات عمل خود گرفتار آمدن

(۵۶۵۱)

مرادف (برخود سوار شدن) کہ گذشت و سند پیش نکرد۔ مخفی مباد کہ صاحب غیاث اللغات (برخر خود نشستن) را آوردہ نہ (برخود نشستن) و نمی توان گفت کہ غلطی کاتب باشد زیرا کہ صاحب اند پابند ردیف است و این را بعد (برخود کشیدن) آوردہ و محققین مصادر ہم ذکر این نکردہ اند مؤلف عرض کند کہ این از قبیل (برخود سوار شدن) است کہ گذشت و ماحقیقت تحقیق و تسامح صاحب اند ہمانجا بیان کردہ ایم و این در غلطی مراد آنست و بس (اردو) دیکھو (برخود سوار شدن)

برخود نوشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ بخود قرار دادن و خاص خود دانستن مرادف (بخود نوشتن) کہ گذشت و فرماید کہ خصوصیت برخود ندارد بل اسناد بغیر نیز آمدہ صاحب بحر ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ ماحقیقت معنی این ہمانجا نوشتہ ایم (اردو) دیکھو بخود نوشتن۔

برخود نہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ مرادف (بخود نہادن) کہ بجاییش مذکور شد و فرماید کہ آنچہ بعد از تتبع معلوم شد خصوصیت بر خود ندارد بل اسناد بغیر نیز آمد صاحب بحر ہمزبان او مؤلف عرض کند کہ حقیقت این ہمہ انجا مذکور کہ بخود و برخود ہر دو یکی است (اردو) دیکھو بخود نہادن۔

برخور بقول سروری بحوالہ نسخہ حسین وفائی و شمس فخری و لسان الشعرا بروزن فغفور (۱) بمعنی بہرہ بر باشد یعنی شریک و انباز و فرماید کہ در شرفنامہ بروزن انبر آمدہ و (۲) بوزن انبر بمعنی برخورندہ و (۳) امر بہ (بر خوردن) صاحب برہان فرماید کہ با واو معدولہ بروزن صفدر بمعنی بہرہ بر باشد کہ شریک و انباز است و مخفف برخوردار ہم و بروزن منفور ہم آمدہ صاحب رشیدی

فرماید که بفتح با و ضمّ خا یعنی صاحب برخ و
حصّه که شریک و انباز باشد و این مرکّب است
چون رنجور و گنجور۔ صاحب ناصری می نویسد
که بمعنی اوّل در اصل (برخ بر) است۔ صاحب
مؤیّد گوید که با واو معدوله یعنی برخوردار
شو و جوانمرد شو و خداوند برخ۔ وقیل در
اصل (برخ در) بوده۔ ای خداوند بهره و
فرماید که در لسان الشّعرا بروزن (مرور) مندرج
است و در ادات مذکور است ای حظ
از مرادات گیر و معنی ترکیبی برنجور۔ صاحب
شمس نسبت معنی اوّل گوید که آنکه محظوظ از
مرادات و مظفر بدرجات خود باشد۔ بهار گوید
که بروزن رنجور در اصل بمعنی صاحب
حصّه و نصیب است زیراکه مرکّب است از
برخ بمعنی حصّه و نصیب و ور که کلمه نسبت
است از عالم مزدور و گنجور و بمجاز معنی شریک
و انباز استعمال یافته و این از عالم اطلاق

عام فی الخاص باشد۔ (شمس فخری له او۳)
ز ملک و عیش و جوانی و مملکت برخور ؎
که از شهان جهان نیستت کسی برخور ؎ (فرخی
له) ز بس عطا که دهد هر که زو عطا گیرد ؎
گمان بری که مراد را شریک و برخور است ؎
(امیر معزی له او۳) مثل تو ندید و هم نه بیند ؎
از آدم تا دمیدن صور ؎ برخور ز طرب که در
بهاران ؎ با تو بطرب شدیم برخور ؎ خان آرزو
در سراج بحواله رشیدی ذکر این کند و فرماید
که بفتح با و ضمّ خا بمعنی صاحب حصّه و بهره که
شریک و انباز باشد و این مرکّب است
چون رنجور و گنجور و از استاد فرّخی سند آرد
و قول برهان را که بالا مذکور شد ذکر کرده
فرماید که تحقیق آنست که (برخوردن) بمجاز
بمعنی بهره مند شدن مستعمل است و از همین
ماخوذ است برخوردار که مرکّب است از
(برخوردن) بمعنی بهره مند شدن و کلمه آر که

مفید معنی نسبت است پس اگر بنای قافیہ
فرخی بر فتح است چنانکہ اختر و گوہر پس قول
صاحب برہان صحیح است لیکن معنی بیت استبعادی
دارد و اگر بنای قافیۂ آن بر ضم است مثل
دستور و کافور۔ پس قول رشیدی درست
باشد و معنی شعر ہم بی تکلف می شود صاحبان
جامع و جہانگیری وانند و ہفت ہم ذکر این
کردہ اند مؤلف عرض کند کہ اصل بمعنی
اوّل بالفظ برخ بفتح واو بود و در محاورہ
حرکت واو باقی نماند و ماقبلش مضموم شد
چنانکہ (گنج ور) را گنجور خوانند و بمعنی دوم
اسم فاعل ترکیبی بالفظ بر بمعنی بار و ثمر
و ہیچ ضرورت ندارد کہ بقول ناصری این
را ابدال (برخ بر) گیریم اگرچہ موحدہ بہ
واو بدل شود چنانکہ آب و آو و حاجت
نباشد کہ این را مخفف (برخوردار) دانیم
چنانکہ صاحب برہان خیال کردہ و بخیال ما

معنی اوّل و دوم یکی است (اردو) (۱) بہرہ مند
بہرہ ور۔ بہرہ یاب۔ بقول آصفیہ صاحب
نصیب۔ خوش قسمت۔ اقبالمند۔ (۲)
برخوردار۔ بقول آصفیہ۔ اقبالمند۔ بختاور۔
زندگانی کا پھل اُٹھانے والا (۳) بارآور ہو
کامیاب ہو۔

(الف) برخورد
(ب) برخوردار

اصطلاح۔ (ب) بقول بہار مرکب از (الف)
کہ بمعنی برخوردن است و آر کہ کلمۂ نسبت باشد
از عالم خریدار و فروختار و بحوالۂ قوسی گوید کہ
معنی این بہر و بخور و بدار صاحب بحر نسبت
(ب) فرماید کہ بمعنی (۱) کامیاب و متمتع و (۲)
فرزند نیک بخت۔ خان آرزو در سراج نسبت
معنی اوّل گوید کہ بہرہ ور و محظوظ و در بحث
بردار صراحت ماخذ۔ ہمان کند کہ بقول بہار
مذکور شد مؤلف عرض کند کہ (الف) بمعنی
کامیابی حاصل بالمصدر (برخوردن) است

کہ بمعنی کامیاب شدن می آید وکلمۂ آر مخفف
آورا مر حاضر آوردن پس بمعنی لفظی کامیابی
آرندہ ۔ اسم فاعل ترکیبی است وہمین است
حقیقت معنی اوّل ومعنی دوم مجاز آن (انوری
ے) جاہت از حرز و حفظ مستغنی ؂ جانت
از عمر و مال برخوردار ؂ (ظہوری ے) نخل دردش
از زمین سینہ محکم کردہ باد ؂ شکر راحت بردہ
دل از نالہ برخوردار ما ؂ (ارد و) (الف) کامیابی
بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مؤنث ۔ بہرہ مندی
مقصد وری ۔ فتحیابی ۔ فیروزمندی ۔ (ب)
برخوردار ۔ بقولہ (۱) فیروزمند ۔ اقبالمند (۲)
بیٹا ۔ فرزند ۔ قرۃ العین ۔ نورچشم **مؤلف**
عرض کرتا ہے کہ دکن مین ناخلف بیٹے کو (برخوردار)
صرف طنزاً کہتے ہین اور لفظ برخوردار سے
نیک روش فرزند مراد ہے ۔

برخوردار با مقولہ دعائیہ ۔ بقول انند
بمعنی ہمیشہ برخوردار باد **مؤلف** عرض کند
اگر سند استعمال این بدست آید توانیم عرض
کرد کہ مخفف (برخوردار باد) است بحذف دال
مہملہ چنانکہ زود تر ۔ زوتر و حقیقت معنی (برخوردار)
بجایش گذشت ومعنی اصطلاحی این کامیاب
باد کہ دعای بزرگان است برای خردان
عموماً و خصوصیت بافرزند ندارد (ارد و)
برخوردار رہو ۔ کامیاب ہو ۔

(۱۶۹۷) **برخوردار بودن** مصدر اصطلاحی ۔
بمعنی کامیاب بودن وشدن است متعلق
بہ معنی اوّل (برخوردار) (ظہوری ے)
باد برخوردار دل از راحت آزار عشق ؂
صد حیات عشق کو از بہر صرف کار عشق ؂
(انوری ے) یارب از حکمت چہ برخوردار بودے
جان من ؂ گر نبودی سعی شعر اندر جو الم برسری ؂
(ارد و) برخوردار ہونا ۔ کامیاب ہونا ۔

(۱۶۹۸) **برخوردار نشستن** مصدر اصطلاحی ۔ کامیاب
بودن وکامیاب نشستن متعلق بمعنی اوّل

(برخوردار) کہ گذشت (ظہوری ؎) بر نخل جنون تو بر نکردی ؎ بباغ داغ برخوردار بنشین ؎ (اردو) برخوردار ہونا۔ کامیاب ہونا۔ کامیاب بیٹھنا۔

(۲۶۹۰) **برخورداری** اصطلاح بمعنی (۱) کامیابی (ظہوری ؎) نخل امید بدل ریشہ دواند ؎ تو بہ برجور تو برخوردار نیست ؟ (انوری ؎) نعمت جاہ تو عالم را ہمیا نعمتے است ؎ حظ برخورداری عالم از وموفور باد ؎ و (۲) بمعنی سعادتمندی فرزند جز این نیست کہ یای مصدری در ہر دو معنی مرکب است در آخر برخوردار کہ بجایش گذشت۔ صاحبان بحر و غیاث گویند کہ بر (برخورداری) و (نورچشمی) یای تانیث برای دختر آوردن محض خطاست چراکہ در فارسی یا برای تانیث نیست مگر در ہندی واگر گویند برای متکلم است خصوصیت دختر نمی ماند بہر صورت این القاب برای دختر خالی از کراہیت نیست **مؤلف** گوید کہ چرا نمی گویند کہ این فارسی کا یستان ہند است نہ بزبان عجم وہرچہ استعمال فارسیان است بالا مذکور شد (اردو) (۱) کامیابی۔ مؤنث۔ (۲) برخورداری فرزند کی سعادتمندی جیسے " یہ اُن کی برخورداری ہے جو اپنے باپ کی خدمت کرتے ہین " صاحب آصفیہ نے (برخورداری) پر فرمایا ہے کثیر اولادی جیسے " نیستی ہین برخورداری " یہ معنے ہمارے موضوع سے خارج ہین۔

برخورداریا مقولہ دعائیہ۔ بقول ہفت بہ مثناۃ تحتانی بالف کشیدہ یعنی برخوردار باشی وفرماید کہ اگر الف ندا گویند بمعنی ای برخوردار **مؤلف** عرض کند کہ این است نقد معلومات ومتاع تحقیق محقق با نام و نشان کہ معنی اول الذکر برای (برخوردارباد) باشد کہ بہ موحدہ بالف کشیدہ گذشت مخفف (برخوردار باد) واگر الف آخر را برای ندا گیریم معنی لفظی آن (ای برخوردار من) کہ تحتانی را

برای متکلم گیریم وہمین است موافق قیاس نمی
دانیم کہ محقق بالا چطور خلاف قیاس می نویسد
- معاصرین عجم ازان ساکت وسند استعمال
بنظر نیامد (اردو) (۱) دیکھو برخوردار با
(۲) اے میرے برخوردار-

برخورد با | مقولۂ دعائیہ - بقول ضمیمۂ
برہان یعنی ہمیشہ برخوردار باشد وبرخوردار
باشی صاحب مؤید ہم ذکر این کرد **مؤلف**
عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض
کرد کہ مخفف (برخورد باد) است کہ کلمۂ (برخورد)
بمعنی کامیابی بجای خورش گذشت ودال
مہملۂ آخرہ حذف شد (اردو) دیکھو برخوردار با-

برخورد باد | مقولۂ دعائیہ - بقول شمس
بمعنی ہمیشہ برخوردار باد **مؤلف** عرض کند
کہ اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ
بمعنی حقیقی است زیرا کہ (برخورد) بمعنی کامیابی
بجایش گذشت (اردو) کامیاب ہو-

برخوردن | صاحب بحر گوید کہ با واو معدولہ
ہرگاہ صلۂ از آرند معنی آن حظ از امید ہا
ونعمت ہا برگرفتن وبہرہ بردن وبرحاجت
خود ظفر یافتن وبرخوردار شدن وبے نیاز
شدن ومیوہ خوردن وہرگاہ با صلۂ با آرند
معنی آن دوچار شدن وپیوستن ورسیدن
باشد - سالم التصریف - مضارع این برخورد
- صاحب ضمیمۂ برہان ذکر ہمہ معانی بالا بلا ایمای
صلہ می کنند خان آرزو در چراغ برملاقات
کردن ودوچار شدن قانع ورو وبرو وبرخوردن
را ہم بدین معنی آوردہ واز کلام شفائی استناد
کردہ (۵) جدا از خود نشستم آنقدر تنہا بیاد تو کہ
کہ با خود رو برو برخوردم ونشناختم خود را تو
صاحب موارد گوید کہ بمعنی کامیاب شدن
وبہم دیگر رسیدن است وبس **مؤلف** عرض
کند کہ بر درینجا بمعنی بار است وخوردن بمعنی
حقیقیش پس (۱) بمعنی حقیقی است یعنی حاصل

کردن وخوردن ثمر و (۲) مجازاً بمعنی کامیاب
شدن و (۳) بمعنی دوچار شدن۔ مخفی مباد
که در معنی سوم لفظ بر بمعنی آغوش است و معنی
اصطلاحی (برخوردن) در آغوش آمدن
باشد و بمجاز ملاقات کردن هم و (۴) بمعنی حاصل
شدن مجاز این است که در ملحقات می آید
(سعدی ع) هرگز از شاخ بید برنخوری ؎
(ظهوری ؎) عمر بگذشت نشد پاک ز خون
چشم تری ؎ نخل امید نشاندیم و نخوردیم بری ؎
(جامی ؎) خوشا وقتی و خرم روزگاری ؎
که یاری برخورد از وصل یاری ؎ سند معنی دوم
بر (برخوردن باکسی و بکسی) در ملحقات می
آید (اردو) (۱) پھل کھانا۔ پھل پانا (۲)
کامیاب ہونا۔ پھل پانا۔ (۳) ملاقی ہونا ملنا

برخوردن از چیزی — مصدر اصطلاحی

بقول بہار کنایہ از منتفع و کامیاب شدن
از چیزی چنانکه (برخوردن از درد و غم) و (برخوردن
از عمر) و (برخوردن از نعمت) و امثال آن
(ظهوری ؎) چون نماید بر تو مرہم زخمی او
نیستی ؎ برنخوری از درد و غم ہر کس جز او غمخوار
داشت ؎ (صائب ؎) برخوری از عمر گر
نظارۂ رویت ؎ عمر سبک سیر از شتاب برآمد ؎
(وله ؎) بوسۂ قیمت از ان لب ہا بصد
جان کردہ ؎ برخوری از نعمت خوبی که از ان
کردہ ؎ (اردو) کامیاب ہونا۔ صاحب آصفیہ
نے (پھل پانا) پر فرمایا ہے۔ نتیجہ پانا۔ منفعت
حاصل کرنا (آتش ؎) پھل پا گانہ عشق سے
ابروی یار کے ؎ اسے دل ہے ایسی تیغ سے
چشم کرم غلط ؎

(۲۶۹) **(الف) برخوردن باکسی** — مصادر اصطلاحی۔
(ب) برخوردن بکسی — بقول بہار (الف)

ملاقات کردن و دوچار شدن و پیوستن و رسیدن
به وی و (در کرم برخوردن) مبالغه است و فرماید
که شفائی (رو بر و برخوردن) بسته و این غریب

است (ص) جدا از خود نشستم آنقدر تنها بیاد او ؎
که با خور و بر و بر خوردم و نشناختم خود را ؎ (صائب
ص) از تو تا دوریم از ما دوری گرد حیات ؎
با تو چون بر می خوریم از زندگی بر می خوریم ؎
(محسن ص) برخور امروز گرم با من ؎ این
فیض ز نشئهٔ میتش بود ؎ **مؤلف** عرض کند
که (ب) مرادف (الف) است (صائب ص)
جان تازه می شود زلب روح پرورت ؎ هر کس
که برخورد بتو از عمر برخورد ؎ (وله ص) هر کس
دعا کند با جابت قرین شود ؎ در هر کجا بیکدگر
احباب برخورند ؎ (وله ص) اگر بهم خفتگان
گرم برخوری چه شود ؎ که شعله نیز به تعظیم خار
برخیزد ؎ مخفی مباد که اگر (ب) را بحالت
اضافت (بچیزی) خوانیم بمعنی پیوستن و نتیجه آن
کامیاب شدن است چنانکه ملاقات دل به
درد ولب به فغان (غزل ظهوری ص) سر
بفکر ترک سامان برنخورد ؎ دل بدرد ولب
بافغان برنخورد ؎ چشمه های خون مژگان سر
نکرد ؎ رگ بجنبش های مژگان برنخورد ؎
برنچیدم بستر آه ای دریغ ؎ درد بیدردی
بدرمان برنخورد ؎ آرزوی سیر چشمی داشتم ؎
از جگر خستهٔ بدندان برنخورد ؎ می گریزد دولت
از کوی سری ؎ کز خم زلفی بچوگان برنخورد ؎
راه ما بر کوچهٔ حرمان فتاد ؎ دل به دلبر جان
به جانان برنخورد ؎ (اردو) الف و ب
ملاقات کرنا۔ ملنا۔

برخوردن چیزی وکسی | مصدر اصطلاحی (۳۰۰)

(۱) بمعنی حاصل شدن چیزی و ملاقی شدن
کسی چنانکه (برخوردن آرام) (ظهوری ص)
در صف کامل تنان از بسکه خواندم درس عشق ؎
بهر مشق بیخودی آرام جانی برنخورد ؎ و (برخوردن
آستان) (وله ص) خوش ظهوری غافلی خواب
پسین نزدیک شد ؎ سر کجا خواهی نهادن آستانی
برنخورد ؎ و (برخوردن نوجوانی) (وله ص) از کهن

پیران شدیم و دورهٔ جوانی برنخورد ۞ رفت از پا رفتن و شمر
روانی برنخورده شد ۞ در برخوردن ... و کمان (ولہ) سینه
پرورم ... امیدی ... ابروکمانی
برنخورده شود (۲) بمعنی پیدا شدن که قریب بمعنی اوّل
است چنانکه (در برخوردن گلستان) (ولہ) تا زماهی پای
سیدادم ای بلبل ای دریغ از خارها در دل شکست و گلستانی
برنخورده شود (۳) کامیاب شدن چنانکه (در برخوردن
نسیان) (ولہ) خواہم خود را برم از یاد خود از بخت سستی
کرد و نسیان برنخورده شد (اردو) (۱) حاصل ہونا۔ ملاقی
ہونا۔ (۲) پیدا ہونا۔ ظاہر ہونا (۳) کامیاب ہونا۔

برخوزہ بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالفتح و ضمّ خا
و زای ہوّز در آخر لغت فارسی است بمعنی آوند گلین
بزرگ که شبانان بکار برند دیگر کسی از محققین فارسی زبان
ذکر این نکرد مؤلف عرض کند که بر بمعنی بلند است و
خوز مبدّل خود که کلاه آہنین سر باشد۔ دال مہمله بدل
شد به زای ہوّز چنانکه سرخ مرد و سرخ مرز۔ پس معنی
لفظی این۔ خود بلند و کنایه از ظرف بزرگ گلین که شبانان
از ان کار گیرند۔ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) مٹّی کا بڑا
برتن جس میں چرواہے بکریوں کو پانی پلائیں۔ مذکر۔

برخوش اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ
بالفتح بمعنی خوب و درست و بسیار نیکو مؤلف عرض کند که
اگر استعمال این بدست آید میتوانیم قیاس کرد که بمعنی بالا خوش
و زائد از خوش و کنایه از خوشتر باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند
و دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد مجرّد بیان
محقق ہند نژاد در تسلیم کردن خوش نمی آید (اردو) بہت اچھا

برخوہل اصطلاح۔ بقول ضمیمهٔ برہان با واو
معدوله بر وزن کم اہل بمعنی کج و ناراست و فرہنگ
بحذف اوّل و ثانی ہم باین معنی آمده صاحب مؤید
بذیل لغات فارسی بحوالهٔ زفانگویا گوید که بدون کلمهٔ بر ہم
بدین معنی آمده صاحب انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بمعنی
کج و ناہموار گفته مؤلف عرض کند که خوہل بر وزن
سہل (و بر وزن فوفل بمعنی دنار است) و در حیوان
دست و پای نار است) می آید۔ پس درین جا ہمین
قدر کافی است که بزیادت کلمهٔ بر درادّلش

مزید علیہ آنست (اردو) کج بقول آصفیہ - فارسی راست کا نقیص - تیڑھا -

برخویش بالیدن

مصدر اصطلاحی - بقول بحر مرادف (برخود بالیدن) یعنی (۱) فربہ شدن و (۲) بغایت شادگشتن کہ گذشت صاحب انند ہم بانش مؤلف عرض کند کہ کنایہ است وبس (ظہوری ؎) بہرت دل زبس بر خویش بالید ؎ بآن تنگی برایت فکر جا کردی (ولہ ؎) بہ سیرابی شعلہ برخویش بالد گیاہی کزین تفتہ داری برآید ؎ حقیقت این است کہ (برخویشتن بالیدن) ہم مرادف است ولیکن چیزی کہ درینجا لائق بیان است ہمین قدر است کہ (برخود یا برخویش یا برخویشتن بالیدن جان یا دل یا کسی) معنی خاص دارد یعنی شادمان شدن واگر این ہر سہ را مضاف کنیم بسوی درد و امثال آن معنی کثرت پیدا شود و شدت آن چنانکہ (ولہ ؎) چنین بالد اگر در دغمت برخویشتن شاید ؎ کہ روز ہفتہا بیرون کند از سال و ماہ و من ؎ و بہ تحقیق ما (۳) از بارچیزی یا برضی بالیدن و متورم شدن ہم (صائب ؎) سبک مغزیکہ زاسباب جہان برخویش می بالد ؎ چو حمالیست کز بار گران برخویش می بالد ؎ (اردو) ۱ و ۲ دیکھو برخود بالیدن (۳) پھولنا متورّم ہونا -

برخویش برداشتن

مصدر اصطلاحی - بقول بحر مرادف (برخود برداشتن) است کہ بجایش گذشت مؤلف عرض کند کہ بجای (برخویش) (برخویشتن) ہم می آید و صراحت معنی ہم در انجا گذشت (اردو) دیکھو برخود برداشتن -

برخویش بستن

مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بہار مرادف (برخود بستن) کہ بجایش گذشت (سالک یزدی ؎) آسیا ہای فلک

بردانہ من آفت اند ؕ تا دلی برخویش می بندم غبارم کردہ اند ؕ (کلیم ؎) کہ ہمچو تیر ہوائی بخویش رفعت پست ؕ کہ نی ترقی او مایۂ تنزّل شد ؕ **مؤلّف** عرض کند کہ صراحت معنی ہمدرانجا گذشت (اردو) دیکھو بر خود بستن۔

(۲۰۱) **برخویش پیچیدن** مصدر اصطلاحی- مرادف (بخود پیچیدن) است کہ بجایش گذشت (ظہوری ؎) بہ بین در ناتوانیہای من ای درد طغیانی ؕ ظہوری تا بکی برخویش از درد دوا پیچد ؕ (ولہ ؎) من از وصل ابد برخویش از ہجران چرا پیچم ؕ بروپیچیدہ ام خود را خجالت اینکہ وا پیچم ؕ (صائب ؎) بمن ہم چون خضر دادند عمر جاودان اما ؕ گرہ شد رشتۂ عمرم ز بس برخویش پیچیدم ؕ (ولہ ؎) ز بار در دمن کوہ گران برخویش می پیچد ؕ زمین از سایہ ام چون آسمان برخویش می پیچد ؕ (اردو) دیکھو بخود پیچیدن-

برخویش تراشیدن مصدر اصطلاحی- بقول بحر مرادف بر خود تراشیدن **مؤلّف** عرض کند کہ بجای خویش- خویشتن ہم توان گفت صراحت معنی ہمدرانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو بر خود تراشیدن-

برخویشتن بخشانیدن مصدر اصطلاحی (۲۰۲)

بمعنی بخشایش خواستن بر خود و خود را بخشانیدن چنانکہ از کلام (ظہوری ؎) بعشق گرچہ نداری ز من رحیم تری ؕ ہزار چشم کہ بر خویشتن بہ بخشایم ؕ (اردو) اپنے آپ کو بخشوانا-

برخویشتن برداشتن مصدر اصطلاحی- بقول بحر مرادف بر خود برداشتن کہ گذشت **مؤلّف** عرض کند کہ اینہم کنایہ باشد و صراحت معنی ہمدرانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو بخود برداشتن

برخویشتن بستن مصدر اصطلاحی- بقول بحر مرادف (بر خود بستن) کہ گذشت **مؤلّف**

عرض کند کہ صراحت معنی ہمد رانجا گذشت و اینہم کنایہ باشد (اردو) دیکھو برخود بستن۔

برخویشتن تراشیدن (مصدر اصطلاحی) بقول بحر مرادف (برخود و برخویش تراشیدن) کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صراحت معنی بر (بخود تراشیدن) کردہ ایم (اردو) دیکھو بخود تراشیدن۔

برخویشتن دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (برخود دادن) است۔ **مؤلف** عرض کند کہ ما صراحت معنی بر (بخود دادن) کردہ ایم کہ گذشت (اردو) دیکھو بخود دادن۔

برخویشتن فتادن مصدر اصطلاحی بقول بحر مرادف (برخود فتادن) **مؤلف** عرض کند کہ صراحت معنی بر (بخود فتادن) گذشت (اردو) دیکھو بخود فتادن۔

برخویشتن قبا دریدن صبح (مصدر اصطلاحی) بمعنی ظاہر شدن صبح است (انوری ۵) ہم ازین بود زانکہ اوّل روز؛ صبح برخویشتن قبا بدرید؛ مخفی مبادکہ از (قبا دربدن) جسم اندرون قبا ظاہری شود ازہمین نتیجہ این معنی اصطلاحی ازین مصدر پیدا شد پس مجرّد (برخویشتن قبا دریدن کسے) خود را اظہار کردن است وبس (اردو) صبح کا ظاہر ہونا۔

برخویشتن گذاشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (بخود گذاشتن) **مؤلف** عرض کند کہ صراحت معنی ہمد رانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو بخود گذاشتن۔

برخویشتن نوشتن مصدر اصطلاحی بقول بحر مرادف (بخود نوشتن) کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صراحت معنی ہمد رانجا مذکور (اردو) دیکھو بخود نوشتن۔

برخویشتن نہادن مصدر اصطلاحی بقول

بحر مرادف (بخود نہادن) گذشت (ملا وحشی
ع) اگر باشد ز تنہا خانۂ آن ماہ تنہم بر خویشتن
آزار آن ... (مؤلف) عرض کند تحقیقت
معنی ... (اردو) دیکھو بخود نہادن۔

برخویش پیچیدن مصدر اصطلاحی۔ ناقابل (۵۰۶۹)
حرکت شدن از تنگی مقام (ظہوری ع) برخود
زبس تنگی جا چرخ پیچیدہ ز وصل تو زبس غم
ز دل تنگ برآورد دم (اردو) بھنسجانا تنگی
مقام کی وجہ سے ناقابل حرکت ہو جانا۔

برخویش چیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر و بہار مرادف (برخود چیدن) است کہ بجای
خودش گذشت (مسیحا ع) تو ای گل پیش او
رنگی نداری ز نباید این قدر برخویش چیدن
(بیدل ع) این استغنا مے کہ تو برخویش چیدہ ای
چون اشک برسر مژہ پا در رکاب گیر (صائب
ع) چون غنچہ این بساط کہ برخویش چیدہ ای
تا می کشی نفس ہمہ را باد بردہ است ز مؤلف
عرض کند کہ صراحت معنی این بر (بخود چیدن)
گذشت (اردو) دیکھو بخود چیدن۔

(۵۰۷۰) **برخویش خندیدن** مصدر اصطلاحی۔
استہزا برخود کردن و تضحیک و حقارت خود کردن
(ظہوری ع) ز خندہ سیر نگردیدہ اگر ای گل تو
بہ مجلسش رو و برخویش خوش بخند آنجا (اردو)
اپنے آپ پر ہنسنا۔ صاحب آصفیہ نے ہنسنا پر
فرمایا ہے۔ تضحیک کرنا۔ ہنسی اڑانا۔ استہزا کرنا۔

برخویش دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر مرادف (برخود دادن) مؤلف عرض
کند کہ صراحت معنی بر (بخود دادن) کردہ ایم
(اردو) دیکھو بخود دادن۔

(۵۰۷۱) **برخویش زدن** مصدر اصطلاحی۔ این
مصدری است عام بمعنی (۱) مرادف (برخود
زدن) و (۲) اختیار کردن و (۳) خاموش شدن
از قبیل (تن زدن) (ظہوری ع ۳) بی وقوفیہا
ظہوری صرفہ جان کردہ ز میشوی ناگہ بہ بحثے

تنہم برخویش زن ؎ اینہمہ خاکِ مذلت فقر را
برسر منہ ؎ میزنی خودرا برارباب کرم برخویشتن زن ؎
وحق آنست کہ استعمال این اضافت بسوی چیزہا
خصوصیتی درمحاورہ پیدا کند کہ درملحقات می آید
(اردو) (۱) دیکھو برخود زدن (۲) اختیار
کرنا (۳) خاموش ہونا۔ خاموش رہنا۔ ساکت ہونا۔

برخویش زدن ارم مصدر اصطلاحی۔ (۲۰۰۷)

کنایہ از اختیار کردن باغ وبہار و دلشاد شدن
وتازہ دلی اختیار کردن متعلق بمعنی دوم (بر
خویش زدن) (ظہوری ؒ) صد چمن ؎ مردگی
درغنچۂ دل چیدہ ؎ از بہارستان نو برگی ارم
برخویش زن ؎ (اردو) تازگی اختیار کرنا۔
دلشاد ہونا۔

برخویش زدن ازعدم مصدر اصطلاحی (۲۰۰۸)

عدم اختیار کردن ومعدوم شدن متعلق است
بمعنی دوم (برخویش زدن) کہ گذشت (ظہوری
ؒ) از چہ برگردن نہی بار خراج زندگی ؎
باوجودت باج خواہد ازعدم برخویش زن ؎
مقصود شاعر اینست کہ بار خراج زندگی را
برگردن خود مپسند۔ او یعنی باج گیر از وجود تو
باج می خواہد۔ پس تو عدم اختیار کن ومعدوم
شو۔ مخفی مباد کہ درین جا کلمہ از زائد است
ومعنی ندارد (اردو) عدم اختیار کرنا۔
معدوم ہونا۔

برخویش زدن اکسیر مصدر اصطلاحی (۲۰۰۹)

کشتہ کردن خودرا یعنی مانند اکسیر کردن خویشتن
وجا دارد کہ اکسیر غم برخود زدن برای آنکہ
ہمہ تن غم شوی ہمچون زر خالص کہ چون اکسیر
برمس زنند زر خالص می کند آنرا (ظہوری ؒ)
سکۂ داغش بنام سینہ صافان میزنند ؎ عشق
درمکتب گرفت اکسیر غم برخویش زن ؎ مقصود
شاعر اینست کہ چون در اوائل عمر مبتلای عشق
شدہ کشتۂ غم یار شو تا برسینۂ صاف تو سکۂ داغ
زنند (اردو) کشتہ بنجانا۔ یا اکسیر کے مانند

متاثر ہونا۔ زر خالص بنانا۔

(۲۸۱۰) **برخویش زدن رقم** مصدر اصطلاحی۔ قابلیت پیدا کردن در خویش (ظہوری ہ) سادہ در عشق پرکاران رقم برخویش زن ؏ گر نگردی مشق بی تابی قلم برخویش زن ؏ (اردو) رونق دینا۔ قابلیت پیدا کرنا۔ اپنے آپ کو قابل اور لائق بنانا۔

(۲۸۱۱) **برخویش زدن صیقل** مصدر اصطلاحی۔ صیقل کردن خود را کنایہ از جلا دادن قلب خود (ظہوری ہ) صیقلی در کار دار ظلمتستان درون ؏ میتوانی کرد دل را جام جم برخویش زن ؏ (اردو) اپنے دل کو صاف و پاک کرنا جلا دینا

(۲۸۱۲) **برخویش زدن قلم** مصدر اصطلاحی۔ خود را آمادہ و زیر مشق چیزی کردن سند این از ظہوری بر (برخویش زدن رقم) گذشت (اردو) اپنے آپ کو زیر مشق بنانا مشق کرنا عادت کرنا۔ آمادہ کرنا۔

برخویش فتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف برخود فتادن کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صراحت معنی این بر (بخود فتادن) مذکور شد (اردو) دیکھو بخود فتادن۔

برخویش گذاشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (برخود گذاشتن) کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صراحت معنی این بر (بخود گذاشتن) مذکور شد (اردو) دیکھو بخود گذاشتن۔

برخویش لرزیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (برخود لرزیدن) کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صراحت معنی این ہم را انجا مذکور شد (ظہوری ہ) بیہوش شو ای دل اینچہ ہوشست ؏ برخویش ملرز نبش نوشست ؏ (ولہ ہ) سلامت از بتان برخویش لرزد ؏ چہ سازم گر باسلامی نسازند ؏ (اردو) دیکھو برخود لرزیدن۔

برخویش نابخشودن (مصدر اصطلاحی) بقول بحر و غیاث مانند قصد چیزی کردن که ازان ہلاک شود **مؤلف** عرض کند که نابخشودن برخود را کنایه باشد از پروای جان نکردن طرز بیان محققین بالا درست نیست - طالب سند باشیم که از نظر ما نگذشت معاصرین عجم استعمال (برخود بخشیدن) بمعنی رحم کردن بر خویش کنند (اردو) اپنے آپ پر رحم نکرنا - جان کی پروا نکرنا -

برخویش نوشتن مصدر اصطلاحی - بقول بحر مرادف (برخود نوشتن) است که بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند که صراحت معنی بر (بخود نوشتن) کرده ایم (اردو) دیکھو بخود نوشتن -

برخویش نهادن مصدر اصطلاحی بقول بحر مرادف (برخود نهادن) که بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند که صراحت معنی بر (بر خویشتن نهادن) و (برخود نهادن) کرده ایم (اردو) دیکھو بخود نہادن -

برخه بقول سروری و جہانگیری و برہان و رشیدی و ناصری و جامع و سراج . بروزن چرخه پاره از چیزی (سعدی سه) از چرخ برخه برخه سعادت بجانش باد تو از عرش جمله جمله نر احسان کردگار **مؤلف** عرض کند که صراحت ما خذ بر برخ کرده ایم در اینجا همین قدر کافی است که ہای ہوز آخره زائد است و بس (اردو) دیکھو برخ کے پہلے معنے -

برخی بقول سروری (۱) آنچه بعوض چیزی بکسی دہند فدا - صاحبان رشیدی و جہانگیری فرمایند که فدا و قربان صاحب جامع گوید که (۲) فدا و قربانی کردن و (۳) حصه و بہره داندکی از بسیار - صاحب برہان ذکر ہر دو معنی کند و نسبت معنی دوم گوید که فدا شدن است - خان آرزو و در سراج بذکر قول برہان گوید که این از دو وجه غلط است - اوّل آنکه بفتح خاست نه بکسر

چنانکہ رشیدی وجہانگیری آوردہ اند وفرماید کہ
بمعنی حصّہ وبہرہ بکسر خا ویای مجہول است ازینجا
کہ توسی نوشتہ کہ برخی بزیادتی یا بمعنی قربانی
وفدا از باب (برخ بمعنی حصّہ) نیست دوم
آنکہ بمعنی قربانی وفدا است نہ قربان شدن
وفدا گردیدن - **مؤلف** گوید کہ مقصود معنی
اوّل ودوم غیر ازین نباشد کہ فدیہ را فارسیان
برخی گویند وبس (شیخ سعدی ط) جان برخی
روی یار کردم تو گفتم مگرش وفاست چون نیست تو
(ولہ ط) ہمی رفتی ودیدہا در پیش تو دل
دوستان کردہ جان برخیش تو (سعید اشرف
ط) ہیچکی گشتہ ام از فضل خدا ماندہ ہمین تو کہ شوم
از مدد فیض تو برخی بہرہ تو معنی اوّل را باعتبار
صاحب سروری تسلیم کنیم کہ از اہل زبان است
واین مجاز معنی سوم باشد بالتحتانی معروف و
بسند شیخ شیراز درست است وصراحت ماخذ
بر معنی اوّل برخ گذشت ومعنی دوم غلط است

کہ متعلق بہ مصدر (برخی کردن) است واز مجرّد
برخی پیدا می شود وبمعنی چہارم با یای زائدہ
وحدت **(اردو)** (۱) وہ چیز جو کسی چیز کے
عوض دی جائے - مؤنث - فدیہ - بقول آصفیہ
عربی - اسم مذکر - وہ مال یا روپیہ جس سے کسی
قیدی کو سرکار مین روپیہ دیکر خرید کر لین - زر
مخلصی (۲) فدا کرنا - قربان کرنا - نثار کرنا - فدا
ہونا - (۳) دیکھو برخ کے پہلے معنے -

برخیا بقول انند بحوالہ غیاث بالفتح وخای
معجمہ مکسور بالف کشیدہ لغت فارسی است نام
پدر آصف کہ وزیر سلیمان علیہ السلام بود
مؤلف عرض کند کہ الف آخرہ زائد باشد
وعجبی نیست کہ در وجہ تسمیہ این یکی از معانی
لفظ برخ داخل باشد کہ محقق نشد (اردو)
برخیا آصف (وزیر سلیمان) کے باپ کا نام ہے مذکر

برخی بہرہ اصطلاح - وارستہ فرماید کہ
(۱) بمعنی بسیار بہرہ وگوید کہ برخی بالفتح وسکون

رای مہملہ و خای معجمہ و یای حطی معروف بقول
فرہنگ اخلاق ناصری زیادتی و (۲) بسیار
ارزانی و صاحب بحر بذکر معنی اوّل و دوم
گوید کہ (۳) آنچہ بدل چیزی بکسی دہند - مولف
عرض کند کہ کم غوری محققین است و پس معلوم
میشود کہ از سند سید اشرف کہ بر (معنی سوم برخی
گذشت) در غلط افتادہ اند - کہ دران استعمال
این بمعنی (حصۂ از بہرہ) می باشد و معنی سوم
ہم بر معنی اوّل لفظ برخی بقول صاحب سروری
مذکور شد کہ از اہل زبان است و معنی دوم را
بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم بای حال ضرورت
نداشت کہ این را اصطلاحی قرار دہیم و مجرّد
قول وارستہ و بحر کہ ہر دو ہندنژاد اند بدون
سند استعمال اعتبار را نشاید معاصرین عجم بر
زبان ندارند و محققین اہل زبان ازین اصطلاح
ساکت (اردو) (۱) بڑا فائدہ - مذکر (۲) بڑی
ارزانی - مؤنث (۳) وہ چیز جو کسی چیز کے معاوضہ
مین کسی کو دیجائے - مؤنث - دیکھو برخی کے پہلے معنے

برخیدن بقول صاحب انند بحوالہ
فرہنگ فرنگ بالفتح (۱) بیرون کشیدن و
واکشیدن و بدر آوردن و (۲) دروکردن
و (۳) کشادن صوف و پنبہ و (۴) موستردن
و (۵) خار چیدن اطراف باغ و مانند آن
و (۶) مبدّل شدن و (۷) میخ کوفتن و (۸)
نصب کردن جواہر را بر طلا - و دیگر کسی از محققین
مصادر فرس ذکر این نکرد - مؤلف عرض
کند کہ برخ بہمہ معانیش کہ گذشت بلحاظ ماخذ
ہیچ تعلّق ازین ہمہ معانی ندارد و قیاس مقتضی
آنست کہ کتابت جیم فارسی را بہ خای معجمہ کردہ
(برچیدن) را (برخیدن) نوشتہ و لیکن
(برچیدن) کہ بجایش گذشت بر بعض معانی
این شامل اگرچہ قیاس من وجہٍ اکثر معانی
بالا را بر (برچیدن) درست می کند و لیکن
نمی توانیم کہ بہ تحقیق معانی از مجرّد قیاس کار گیریم

پس طالب سند استعمال می باشیم و بدون سند
استعمال ہیچ معنی را تسلیم نہ کنیم (اردو) (۱)
باہر کھینچنا۔ باہر لانا۔ (۲) کاٹنا۔ دور کرنا (۳)
صوف اور روئی کو کھولنا۔ صاف کرنا (۴)
بال موںڈنا (۵) کانٹے چننا۔ دور کرنا۔ صاف
کرنا۔ (۶) بدل ہونا (۷) میخ گاڑھنا۔ (۸) کندن
کرنا۔ یعنی جواہر کو طلا میں نصب کرنا۔ جڑنا۔

برخیزانیدن بقول بحر و موارد متعدی
برخاستن (کامل التصریف) مضارع این برخیزاند
(ظہوری ۵) جگر خواری کن ای غیرت ز مجلس
بر مخیزانم ؛ کہ پشت دست حسرت زخم دندان
برنتی تابد ؛ **مؤلف** عرض کند کہ خیزانیدن
اصل است کہ اسم مصدرش خیز باشد و خیزانیدن
و خیزاندن متعدیش و برخیزاندن مزید علیہ
آن بزیادت کلمہ بر براں (اردو) اٹھانا۔ بلند کرنا

برخیزنگاہ و شادمان باش مقولہ صاحب
محبوب الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال
ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این را
بطور موعظت استعمال کنند مقصود آنست کہ
در صبح صادق از خواب بیدار شدن خوش است
(اردو) دکن میں کہتے ہیں "گجردم جاگو
تو قسمت جاگے" اس کا مقصد یہ ہے کہ بہت
سویرے بیدار ہونا۔ خوش قسمتی کی علامت ہے

(۲۸۱۲) (الف) **برخیزیدن** مصدریست کہ محققین
مصادر این را ترک کردہ اند مرادف برخاستن
و مزید علیہ خیزیدن بزیادت کلمہ بر براں صاحب
انند بحوالہ غوامض سخن ذکر مضارع این برخیزد
کردہ گوید کہ در مقام برآید آمدہ چنانکہ خواجہ شیراز
گفتہ (۵) اگر برخیزد از دستم کہ با دلدار بنشینم ؛
ز جام وصل می نوشم ز باغ خلد گل چینم ؛ مؤلف
عرض کند کہ وجود مضارع در کلام فارسیان
خبری دہد ازین کہ مصدر برخیزیدن آمدہ مقننین
فرس و محققین مصادر برخیزد را بنا واقفیت ماخذ
متعلق بہ برخاستن کردہ اصل مصدر را ترک کردہ اند و

(ب) **برخیزیدن از دست** مصدر مرکب است از (الف) کنایہ از ممکن شدن و باختیار بودن کہ در کلام حافظ استعمال آن بر (الف) مذکور شد صراحت ماخذ بر (خیزیدن) می آید (ار دو) (الف) اٹھنا (ب) ممکن ہونا۔ اختیار مین ہونا۔ ہوسکنا۔

برخین بقول اننہ بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وکسر ثالث لغت فارسی است بمعنی (۱) بہرۂ اندک و (۲) فدیہ اندک مؤلّف عرض کند کہ برخ بمعنی حصہ و فدیہ بجای خود گذشت۔ یا و نون نسبت در آخرش زیادہ کردہ اند و معنی لفظی این منسوب بہ برخ واگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت کہ در محاورہ معنی اندک از ہمین زیادت پیدا شد کہ خلاف قیاس است و صورت اسم جامد گرفت (ار دو) ۱ و ۲ تھوڑا سا حصّہ اور فدیہ مذکر

برد بقول سروری وجامع و برہان و سراج بضمّ با و سکون رای مہلہ چیستان باشد یعنی لغزی کہ از یکدیگر پرسند وبعربی آنرا لغز و آبدہ بمد الف وکسر با و فتح دال مہلہ نیز گویند (کذا فی السّامی) مؤلّف عرض کند کہ اسم جامد است وبس چنانکہ (ھ) یک جفت کبوتران ابلق ؎ ہستند جدا جدا معلّق ؎ پرواز بآسمان نمایند ؎ ازخانۂ خود برون نیایند ؎ می پرسیم کہ چیست آن۔ مخاطب در جواب گوید کہ چشم است (ار دو) چیستان بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ پہیلی۔ بجھول۔ بجھاوت۔ کسی قسم کا اتا پتا خواہ نظم مین خواہ نثر میں بنا کر اس چیز کا نام دریافت کرنے کو کہتے ہین مثلاً " خدا کا دیا سر پر یعنی چاند۔

(۲) برد۔ بقول جہانگیری مرادف (بردابرد) و (برد برد) بمعنی از راہ دور شو و (بردیدن) مصدر این است۔ برہان گوید کہ بفتح اوّل بروزن فردا مر است از دور شدن از

راه یعنی از راه دور شو۔ صاحبان رشیدی) وناصری وسراج وجامع همزبانش۔ **مؤلّف** عرض کند که مصدر بردیدن بمعنی از راه دور گردیدن وبطرفی شدن می آید (انوری ۵) مصرع حکم تو مصد بار فزون ۵ چرخ راگفته بود کزره بر د ۵ (اردو) دور ہو۔ ایک طرف ہو جا ہٹ جا

(۳) برد۔ بقول جهانگیری وجامع وبرهان ورشیدی وناصری بروزن فرد بمعنی سنگ۔ خان آرزو درسراج بذکر اینمعنی گوید که ازینجهت ظروف سنگین را (بردی) گویند وخرما را هم بسبب سختی (بردی) خوانند ونام دیگر این خرما (سنگ شکنک) است **مؤلّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است وبس (اردو) پتّھر۔ مذکر۔

(۴) برد۔ بقول جامع وبرهان وسراج بضمّ اوّل ماضی بردن **مؤلّف** عرض کند که اگر از مشتقات مصادر ذکر کردن است چرا نگویند که بفتحتین مضارع بُردن هم۔ چیزی که درینجا قابل بیان است اینکه بَرد ضدّ آورد است اسم مصدر بردن وبردیدن که ترجمهٔ آن نقل است وصراحت وضع مصدر بجایش کنیم (اردو) نقل بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ تبدیلی۔ سرکاو۔

(۵) برد۔ بقول رشیدی بالفتح مسجدیست در شیراز که آنرا مسجد بردی هم گویند۔ خان آرزو درسراج فرماید که مسجدی را گویند که اکثر از سنگ باشد **مؤلّف** عرض کند که بتحقیق ما از معاصرین عجم قول رشیدی اصح وجا دارد که وجه تسمیهٔ مسجد شیراز کار سنگ بست او باشد ولیکن مطلق هر مسجد را فارسیان بَردی نگویند اگرچه سنگی باشد (اردو) شیراز مین ایک مسجد کا نام بردہی جس کو مسجد بردی بھی کہتے ہین۔ مؤنث۔

(۶) برد۔ بالضم بقول خان آرزو در سراج باصطلاح شطرنج بازان حالت مقرری معروف ظہوری ۵) در برد نرد عشق ظہوری اگر بتان ٭ بازند ساز نقش بہ لیلاج می دہند ٭ **مؤلف** عرض کند کہ چون بازی شطرنج بقواعدش ناقابل بازیدن شود گویند" بازی برابر شد" وہمین را برد نامند وکسی کہ برد قائم کند غلبہ بدست او باشد کمتر از مات ومعنی مجازی این فتح وغلبہ حاصل بالمصدر بردن (اردو) برد۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مؤنث۔ جب شطرنج مین کوئی مہرہ کسی بادشاہ کے ساتھ نہین رہتا اور صرف بادشاہ ہی رہ جاتا ہے تو وہ بازی برد کہلاتی ہے اور نصف مات سمجھی جاتی ہے۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ بلحاظ قواعد شطرنج برد کے مختلف اشکال ہین۔ مات سے کم درجہ ہے جس نے برد کی اُسی کا غلبہ دوم درجہ مین سمجھا جاتا ہے۔ جب بازی بلحاظ قواعد کھیلنے کے قابل نہین رہتی تو کہتے ہین برد ہوگئی

(۷) برد۔ بقول مؤید بحوالہ ادات بالضم لغت فارسی ونوعی از جامہ کہ پوشش زمستان باشد دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلف** گوید کہ اگر سند استعمال پیش شود تو اسیم عرض کرد کہ مفرس باشد کہ فارسیان از لغت عرب بَرد کہ بالفتح بمعنی برودت است بہ تصرف در اعراب ملبوسی خاص را نام کردند کہ بزمستان می پوشند (اردو) فارسیون نے ایک خاص ملبوس کو جو سرد موسم مین استعمال کیا جاتا ہے بُرد کہا ہے غالباً یہ ایک لبادہ ہے جیسے انگریزی اوورکوٹ۔

بُرد ا بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی شور وغوغای مبارزان	وجنگ آوران **مؤلف** عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم کہ معاصرین عجم ازین

ساکت و دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد عجبی نیست کہ از (بردابرد) گرفتہ باشند کہ می آید (اردو) دیکھو بردابرد۔

بردابرد اصطلاح ۔ بقول سروری بفتح ہر دو با۔ (۱) در رکاب ملوک وسلاطین گویند یعنی دور شو دور شو و (برد برد) بحذف الف ہم آمدہ صاحبان جہانگیری وبرہان و رشیدی وبحر وجامع این را مرادف معنی دوم برد گویند وبس ۔ خان آرزو بذکر معنی بالا گوید کہ بتحقیق بہ معنی دور شدن است وبردیدن مصدر آن **مؤلف** عرض کند کہ برد امر حاضر ہمین مصدر است وتکرار امر ودرمیان آن الف الصاق واتّصال از قبیل (رواروو) ودوادو) معنی حاصل بالمصدر پیدا می کند ومراد از شور وغوغای دورباشی است (انوری ۵) وارد حضرت عالی برسید ٭ چون درآمد زدرم بردابرد ٭ و (۲) بالضم بمعنی شور وغوغای نبرد از قبیل (دمادم) و (سالاسال) کہ ذکرش بر (الف الصاق) گذشت واینہم بمعنی حاصل بالمصدر است با مبالغہ ولیکن این را با مصدر (بردیدن) ہیچ تعلق نیست بلکہ اسم جامد بُرد را کہ اسم مصدر بردن است بہ تکرار آورند ودرمیان ہر دو الف الصاق باشد ومعنی لفظی این دست درازی لشکریان در یغما چنانکہ (حکیم سوزنی ۵) روز دار و گیر بردابرد میدان نبرد ٭ ہر غلام شہ بردی ہم نبرد زال باد ٭ صاحب سروری غلط کرد کہ بذکر معنی اوّل کلام حکیم سوزنی را بسند گرفت وما از برای آن سند انوری آوردہ ایم ومحققین بالا بر نزاکت ہر دو غور نفرمودہ اند (اردو) (۱) ہٹو۔ بڑھو۔ کی آواز جو بادشاہون اور امرا کی سواری کے ساتھ کرتے ہین (۲) لوٹ گھسوٹ ۔ بقول صاحب آصفیہ اسم مؤنث غارت گری۔ لوٹ مار۔

بردادن | بقول ضمیمۂ سروری کنایہ از (۱)
تلف کردن و (۲) صرف کردن و (۳) رہا کردن
(انوری ؎) بباد بوک مگر بیست سال بردادم تا
مرا خدای ندادست زندگانی نوح ؛ صاحب
جہانگیری (در ضمیمہ) و صاحب رشیدی بر معنی
سوم قانع۔ صاحبان بحر و برہان و ناصری و
جامع و موارد بذکر معنی سوم گویند کہ سردادن
کہ ہمان معنی سوم است۔ خان آرزو در سراج
بہ نقل قول برہان گوید کہ ”لیکن درین محل
نظر است“ **مؤلف** عرض کند کہ چرا وجہ
وجہ جز این نباشد کہ نظرش بر حقیقت نرسید
ورنہ محلی نبود کہ محل نظر گوید۔ مخفی مباد کہ کلمۂ بر
کہ بمعنی علی و فوق و بالا بجای خودش گذشت
بر مصدر دادن زیادہ کردہ اند و ہر سہ معانی
بر سبیل کنایہ پیدا شد۔ قول محققین اہل زبان
ہمچو ناصری و جامع۔ سہا سروری قابل وثوق
و سندی را ماند (انوری ؎) بیش ازین عمر

بباد عشق او بردادہ ام ؛ باز گشتم عاشق دیدار
او تدبیر چیست ؛ وبہ تحقیق ما معنی حقیقی این
(۴) ثمر دادن (ظہوری ؎) شاخ و برگے
می دہم از رشک گر تقلید را ؛ نیستم نخلی کہ جز
مہر و محبت بر دہم و (۵) کنایہ از منتج شدن
(انوری ؎) روزم بآخر آمد و روزی نداد
بر ؛ زانگونہ روزگار کہ آن روزگار بود تا
و (۶) در آغوش گرفتن و آغوش دادن (رضا
؎) زخم ما پہلو بہ خنجر می دہد ؛ شیشۂ ما سنگ را
بر می دہد ؛ و (۷) مرادف دادن چنانکہ (بباد
بر دادن خاکستر) (انوری ؎) بباد عدم
بر دہد گر بخواہد ؛ خلاف تو خاکستر آفرینش تا
(اردو) (۱) تلف کرنا (۲) صرف کرنا
(۳) رہا کرنا (۴) پھل دینا۔ لیکن محاورۂ
اردو مین (پھل آنا) کا استعمال ہے جیسے ”اس
درخت کو امسال پھل نہین آیا۔ دکن مین کہتے
ہین ” اس درخت نے امسال پھل نہین دیا“

(۵) پھل دینا۔ جیسے دکن مین کہتے ہین "اُنکی محنت نے پھل نہین دیا" اور محاورۂ اردو مین "اُن کی محنت بارآور نہین ہوئی" (شفق) آغوش مین لینا (۷) دینا۔ دیکھو (دادن)

بردار | خان آرزو در سراج گوید کہ معروف چنانکہ (سعدی ؎) ہمہ از بہر تو سرگشتہ و فرمان بردار ؎ شرط انصاف نباشد کہ تو فرمان نبری و فرماید کہ بعضی از اہل تحقیق نوشتہ اند کہ یکی از اہل ایران کہ فاضل وثقہ بود می گفت کہ لفظ بُردار کہ اینجا واقع است بضم اول است بخلاف (فرمانبردار) بدان معنی کہ فرمان را برداشتہ برد مثل علم بردار کہ آن فرمان بمعنی حکم است و بردار ماخوذ از بُردن بمعنی پذیرفتن و قبول کردن و این فرمان بمعنی کاغذ نوشتہ است و بَردار مشتق از برداشتن و بردن کہ بمعنی رسانیدن است ازان (فرمان بر) می باید گفت مثل (کبوتر نامہ بر) و بردن تقدیر و تفرقہ خیلی نازان بود لیکن ضابطۂ فارسیان است کہ اسم فاعل مرکب و صیغۂ امر بیک وزن می آید مثل (تیزرو) و (سخندان) و (دقیقہ سنج) و شک نیست دران کہ امر از بُردن لفظ بَر می آید پس اسم فاعل نیز بَر می باید و این لفظ در ہر دو معنی مشترک است پس (فرمان بر) بمعنی فرمان برندہ باشد خواہ بردن بمعنی رسانیدن باشد خواہ بمعنی پذیرفتن ملاحظہ نمایند چہ لازم کہ وقت ارادۂ پذیرفتن امر از بردن۔ بُردار بضم اول باشد پس بردار بفتح اسم فاعل است از برداشتن چہ امر این مصدر نیز بَردار آمدہ و برداشتن بمعنی گرفتن بر دوش و آویختن بدست آمدہ و بمعنی پذیرفتن و قبول نمودن نیز مستعمل شدہ چنانکہ در عرف می گویند "بتن برداشت" یعنی قبول کرد و غالب آنست کہ فاضل مذکور را شبہ از لفظ (برخوردار) شدہ باشد چراکہ خوردن درین محل بمعنی معروف

نیست و اسم فاعل (خوردار) ازان آمده واز
خوردن بمعنی مشهور - خور پس از فرمان بردن بمعنی
رسانیدن فرمان بر - باید گفت مثل پنجاه بر
واز (فرمان بردن) بمعنی پذیرفتن - فرمان بردار
بضم واز فرمان برداشتن فرمان بردار بفتح و
ازانچه گفته شد بوضوح پیوست که این تفرقه
بیحساب است ونیز بر لفظ (برخوردار) که خلاف
قیاس است قیاس کردن دور از حساب
است (انتهی کلامه) وخود خان آرزو گوید
که خلاف قیاس بودن لفظ برخوردار محل نظر
است چه مردار ورفتار وگفتار ودیدار
آمده - غایتش کلمهٔ آر که مفید معنی نسبت است
گاهی افاده فاعلیت کند چنانکه (برخوردار) و
(مردار) وگاهی افاده بمعنی حاصل بالمصدر چنانچه
در رفتار وگفتار ودیدار وبرداشتن بمعنی
پذیرفتن وقبول کردن محل نظر و (بتن برداشت
تمام کلمه بمعنی قبول کرداست نه تنها برداشت

وحق تحقیق آنست که برداشتن از افعال
مصنوعه مرکبه است از قسم نگاه داشتن مرکب
از بر بمعنی بالا وداشتن بمعنی معروف - پس برین
تقدیر از عالم برخوردار نباشد چه آن ماخوذ
است از (برخوردن) بمعنی نصیب وبهره
یافتن وآر که کلمهٔ نسبت است واین از بر
بمعنی بالا ودار که اسم فاعل است از داشتن
وبردار که منظور آن فاضل است از بردن
بضم است لیکن حق آنست که قیاس درین
امور پیش نمی رود وبرهمان قدر که مسموع است
اقتصار کرده می آید وبردار بضم از هیچ اهل زبان
استماع نشده وهرکه دعوی کند سندی برای
او ضرور است (انتهی) **مؤلف** حقیر این
کتاب عرض می کند که نمیدانیم که خان آرزو
چرا نقل قول فاضل کرد وچه نتیجه از تحقیق خود
بر آورد - می گوید که (حق تحقیق آنست) و
نمی داند که هیچ تحقیق نکرد وهمچنان است که اورا

درگمان ست . باید دانست که برآ دار (۱) امر
حاضر است از برداشتن و برداشتن مرکب است
از کلمهٔ بر و مصدر داشتن و بوجه همین کلمهٔ بر
معنی بلند کردن در مصدر مرکب برداشتن پیدا
شد چنانکه بجایش می آید و اصل بر دار بقاعدهٔ
فارسی (بر داش) بود شین معجمه را بدل کردند
به رای مهمله چنانکه انگاشتن و انگاردن و
آغاشتن و آغاردن و امباشتن و امباردن
وجا دارد که برعکس این گیریم که برداشتن مرکب
است از اسم مصدر بر دار و مبدل آن برداش
و علامت مصدر تن تکمیل بحث ماخذ این
مصدر بجای خودش کنیم انشاء الله بالجمله برآر
امر حاضر است و معنی اسم فاعل اصلا در ان
نباشد و فاعل این مصدر بردارنده باشد.
فارسیان بقاعدهٔ خود چون اسم را با امر حاضر
مرکب کنند افادهٔ معنی فاعلی کند همین است اسم
فاعل ترکیبی چنانکه (علم بردار) و (فرمان بردار)

وامثال آن و (۲) بمعنی لفظی (بالای دار) که کلمهٔ بر
بمعنی علی است و دار بمعنی خودش و جا دارد که
اسم مفعول ترکیبی گیریم بمعنی کسی که بالای دار
آویخته و کشیده شده و مرکبات این در ملحقات
می آید . و حقیقت (بر خوردار) بجای خودش
بیان کرده ایم که موافق قیاس است این است
حق تحقیق که مطابق قیاس و قواعد فارسی
است . نمیدانیم که خان آرزو چه حق تحقیق
ادا کرد که نازبران می کند ما گوئیم که درین لفظ
قیاس ما به منزل رساند و ضرورت اتکا بر سماعت
باقی نماند و بهترین تحقیق آنست که هرچه از
زبان و کلام اهل زبان بگوش خورد محقق زبان
آنرا بر سبیل قیاس و قواعد باخذ برد . مخفی مباد
که اگر (بُرد آوردن) بضم موحده بمعنی بازی
به بُرد رساندن گیریم چنانکه معروف است
(م) بازیم بُرد آور و چون غیر شه باقی نماند تا
کز شهان در عرصه تنهائی آید نبرد تا اندرین صورت

(۳) (بُردار) بضمّ اوّل کسی را توان گفت که بازی (۲۸۲۵)
را به بُرد رساند که این مرکّب است از لفظ (بُرد)
ولفظ (آر) که مخفّف (آور) و امر حاضر آوردن
است و این اسم فاعل ترکیبی است بقاعدهٔ کہ
بالا مذکور شد و اسے برہند نژادی که سکندری خورده
است و باین مایهٔ تحقیق می داند که حق تحقیق
ادا کرده است مقصود فضلای عجم نمی دانند و با
قلّت معلومات خود می خواهد که از حکمرانان عجم باج
ستاند۔ صاحب انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ ذکر
معنی دوم کرده گوید که (۴) بمعنی برافراشته و
بلند ساخته و آویخته و بردار کشیدن و کردن و
(۵) بمعنی خانهٔ تابستانی۔ **مؤلّف** عرض کند
اگر سند استعمال معنی چہارم بدست آید توانیم گفت
که مجاز معنی دوم است که از معنی مدوم که خاص
است معنی چہارم بطور عام پیدا شد و آنچه
صاحب انند این را بمعنی مصدری (بردار
کشیدن) بیان کرد غور بر قواعد فارسی زبان
نکرد و برای معنی پنجم ہم طالب سند استعمال باشیم
که معاصرین عجم بر زبان ندارند اگر سند استعمال
بہ پیش شود توانیم قیاس کرد که منفرس باشد که
مرکّب است از کلمهٔ (بر) بمعنی بلند و بالا و (دار)
که بعربی زبان خانه را گویند و جادار د که دار
بلند خانهٔ تابستانی را گوئیم که معاصرین ہم برای
موسم تابستانی بالاے کوہ ہا خانہا سازند که سرد
می باشد (۶) بمعنی بر دارنده و گیرنده و
این اسم فاعل ترکیبی است به ترکیب کلمهٔ بر
بالفظ دار که امر حاضر داشتن است و سند این
معنی از اصطلاح (بردار و بدو) من وجه
حاصل می شود (اردو) (۱) اٹھا (۲) دار پر
سولی دیا ہوا شخص۔ مذکّر (۳) بازی کو بُرد
کرنے والا۔ مذکّر۔ (۴) بلند کیا ہوا۔ لٹکایا ہوا
مذکّر۔ (۵) تابستانی مکان جو بلندی پر واقع
ہو۔ مذکّر۔ (۶) اٹھا لیجانے والا۔ لینے والا

بردار زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول

بہار وانند مرادف بردار کردن وکشیدن وفرمایند
که امّا رسم ولایت چنان است که چوبی خم نصب
کنند و آدمی را رسن بحلق بسته بر دار می کشند بطوریکه
در ہندوستان کنند مرسوم نیست (ملّا وحشی رح)
اینکه وحشی راز دی بردار کم لطفی نبود ٭ اوّلش
بر دار منّت داری بایست کرد ٭ (ملّا شانی تکلو رح)
بدلان رغبت که من جان در سر کار توی بازم ٭ ہوسناکان
عشقت را ہمه بر دار خواہم زد ٭ **مؤلف**
عرض کند که جزین نیست که این بمعنی حقیقی است
و زدن بجای خودش بمعنی کردن وکشیدن می آید
مخفی مباد که حالا رسم ہند ہم ہمچنان است که در
عجم بود فرق ہمین قدر است که بعوض چوب خمیده
بالای دو ستون راست چوبی قائم کنند و رسن
در میانش آویخته بگردن مجرم می اندازند و مجرم
را آویخته کنند تا بحبس دم بمیرد نتیجه ہر دو رسم
واحد است (اردو) دار پر چڑھانا - بقول آصفیہ
سولی پر چڑھانا - سولی دینا -

(۱) بردار کردن مصادر اصطلاحی - بقول
(۲) بردار کشیدن بحر و بہار مرادف (بردار
زدن) که گذشت (امیر شاہی سبزواری رح)
من گرفتارم بجرم عشق بر دارم کنید ٭ تا بگوی
دوست دشمن ببیندم بادار دگیر ٭ (خواجه نظامی
رح) بفرمود تا خوار کردندشان ٭ برسن بسته
بر دار کردندشان ٭ (سید حسین خالص رح)
خالص آن سوخته گر خونی پروانه نبود ٭ شعله
را شمع بگو بہر چه بر دار کشید ٭ (واله ہروی رح)
نگہم را کشیده از مژگان ٭ دور باش نگاه او
بر دار ٭ (صائب رح) گردنی داریم از موی
میان باریک تر ٭ سر نمی پیچیم اگر بر دار ما را میکشی ٭
(اردو) ۱ و ۲ دیکھو بردار زدن -

بردار و بدو اصطلاح - بقول وارسته
و بحر و بہار دزد و عیار یکه چیزی را از پیش کسی
بچستی بردارد وراه خود گیرد و در محاوره گویند
طرفه بردار و بدو یست ٭ (سلیم رح) بستگین

باری کوه آورد تاب ہو که بردار و بدو باشد اعراب مؤلف عرض کند که بردار بمعنی ششم اوست که بجایش گذشت و بدو بقول منتخب لغت عرب است بالفتح بمعنی بیابان و در بیابان بودن و در محاورهٔ معاصرین عرب - عربان دشتی که در کوه و بیابان سکونت پذیرند پس فارسیان این هر دو لفظ را بواو عطف جمع کرده بمعنی عیار و دزد استعمال کردند و این محاوره باشد و بس (اردو) اچکا بقول امیر - ہندی - بدمعاش - اٹھائی گیرا - شہدا وہ چور جو دن دہاڑے نظر کے سامنے مال اڑا لے اور کسی کو خبر نہ ہو - (دیرے) اس راہ زن سے ملکر دل کیونکر کہو نہ بیٹھیں ہو انداز و ناز اچکا غمزہ اٹھائی گیرا ہو

بردارہ | اصطلاح - بقول شمس لغت فارسی است بالفتح راہی که غیر در برای آمدن خانه بود مؤلف عرض کند که معاصرین عجم و محققین فارسی زبان ازین ساکت - قول مجرد صاحب شمس اعتبار را نشاید اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد که بای نسبت بر امر حاضر برداشتن زیاده کرده اند و معنی لفظی این منسوب به بردار و بدینوجه که (بردار و بدو) دزد و عیار را گفته اند چنانکه گذشت بعید نیست که در مخفی را بدین اسم موسوم کرده باشند و این من وجه تعلق دارد به استعمال ہند ہم (اردو) چور دروازہ) دکن میں اس دروازے کو کہتے ہیں جو مکان کے معمولی دروازہ کے سوا کسی دوسری جانب رکھا جاے - صاحب آصفیہ نے اس کا ذکر کیا ہے اور فرمایا ہے - اسم مذکر - غیر معلوم دروازہ وہ راستہ جو عام لوگوں کو معلوم نہ ہو

برداشت | بقول بحر که بدل برداشتن نوشته (۱) بمعنی سواری صاحب غیاث ہمزبانش و بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ (۲) تحمل و صبر و شکیبائی و (۳) نوعی از ساز دگوید که لغت فارسی است - فدائی که از معاصرین عجم است

در فرہنگ خود بذکر معنی دوم گوید که (۴) اعزاز واکرام ہم نام گویند ”بر داشت کردم“ یعنی عزت نہادم و گرامی داشتم۔ مؤلف عرض کند که اسم مصدر برداشتن است که می آید و جادارد که این اسم را ہم مرکب گیریم از کلمۂ بر و لفظ داشن که بمعنی بالا دارندہ بود فارسیان بزیادت فوقانی در آخرش چنانکه یاداش ویادداشت و فرامش و فراموشت) خاص کردند برای ہر چہار معانی بالا که دران معنی بلندی پیدا است و نسبت معنی سوم عرض می شود که بلحاظ بلندی آوازش عجبی نیست که بدین اسم موسوم شد و نسبت معنی چہارم بر اعتبار محقق اہل زبان گوئیم که اعزاز و اکرام ہم تعلق دارد با بلندی (اردو) (۱) سواری۔ مؤنث (۲) برداشت۔ بقول آصفیہ فارسی اسم مؤنث۔ سہار۔ تحمل۔ صبر۔ سہنتوکہ۔ (۳) ایک ساز کا نام فارسی میں برداشت ہے ممکن ہے بلند آوازی کی وجہ سے یہ نام ہوا ہو (۴) اعزاز واکرام۔ مذکر۔

برداشتن مصدریست شامل برسی و دو معنی حقیقةً و مجازاً که بقول بحر و موارد (۱) بمعنی بلند ساختن و بالا بردن است (کامل التصریف) مضارع این بردار د۔ چنانکه (برداشتن نوا) و (برداشتن دست دعا) که بجای خودش می آید۔ مؤلف عرض کند که (برداشت) که گذشت اسم این مصدر است که بزیادت علامت مصدر (تن) در آخرش مصدری وضع کردند و یک فوقانی از دو فوقانی مجتمعہ حذف شدہ (برداشتن) شد و مضارع این (برداشد) بود ولیکن در محاورہ شین معجمہ بدل شد به رای مہملہ چنانکه مثالش بر (بردار) گذشت۔ و جادارد که این را مزید علیہ (داشتن) گیریم بزیادت کلمۂ بر بران و بر بمعنی بالا و فوق گذشت و (داشتن) مرکب است از (داشت) وعلامت مصدر (تن) که از دو فوقانی یکی حذف شد و داشت در

فارسی زبان بمعنی حفظ و محافظت آمدہ و متقنین و محققین مصادر فارسی داشت را حاصل بالمصدر داشتن گرفتہ اند وبتحقیق ما چنانکہ مذکور شد اسم مصدرہم منفی مباد کہ فصل میان کلمۂ بر و لفظ داشتن ہم آمدہ چنانکہ در (بر داشتن سر بہ تیغ) می آید کہ متعلق بمعنی نہم این است ۔ خان آرزو و در چراغ خوب اختصاری را پسندید و بر معروف قناعت کرد و معنی ہفتم را مزید بران وور سراج سکوت مطلق کہ ترک کردن نفتی بہتراز در دسری دانست و دعوای (حق تحقیق ادا کردن) شایان ہیچو محققین است کہ ازسی وچار معانی دو معنی را بر داشت و سی معانی را بر رکم ترک الاوّل للآخر گذاشت واز ان دو معانی یکی را معروف نام نہادن اینقدر وسعت دارد کہ سی و سہ معانی را در حیطۂ بیان می آرد اگرچہ معروفش مجہول است (۵) آفرین باد برین ہمت مردانۂ او ٭ کہ باقصای زمین است نہاں خانۂ او ٭ (اردو) اٹھانا۔ بقول امیر اونچا کرنا (فقرہ) اتنی بھی کیا کاہلی ہے ہاتھ اٹھا کر بوتل اُتار لو"

(۲) برداشتن بقول بحر تحمل کردن وبرد و باری نمودن چنانکہ (بر داشتن بار) و (بر داشتن حرف) کہ بجای خودش می آید (ظہوری ۵) حرف مرہم گفتہ باشد بے رضای من بلبم ٭ بہیر قوت این قدر از دلفگاری برنداشت ٭ (ولہ ۵) شوخ خارا پوش ما خارا شکن ٭ کردآن خاری کہ خارا برنداشت ٭ (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر جھیلنا اور سہنا۔ مصیبت برداشت کرنیکی جگہ (غافل ۵) کیا کیا اٹھائے صدمے اس نے جدائیون کے ٭ یہ دل ہے یا کہ خارا مین کچھ نہین سمجھتا ٭ (آتش ۵) روز مولود سے ساتھ اپنے ہوا غم پیدا ٭ لالہ سان داغ اٹھانے کو ہوئے ہم پیدا ٭ (اسیر ۵) ہزار زخم جگر پر اُٹھائے بلبل نے ٭ دیا ہزار دہن سے جواب خندۂ گل تو

(آتش ۵) نہ کسی کو کڑوی کہی ہنسنے ؎ نہ کسی کی کڑوی اٹھائی بات ؎

(۳) برداشتن - بقول بحر و موارد بمعنا کشیدن مؤلف عرض کند کہ تو بمعنی دوم است چنانکہ (برداشتن از کسی) یعنی برداشت جور کسی کردن وسند این بجای خود ش می آید (اردو) جور وستم سہنا -

(۴) برداشتن - بقول بحر شروع و آغاز خواندگی کردن و بقول صاحب موارد سرودن چنانکہ (برداشتن غزل) کہ بجای خود ش می آید مؤلف عرض کند کہ ما ہم صاحب بحر را پسند کنیم - (اردو) آغاز کرنا - شروع کرنا (کسی غزل وغیرہ) کا گانا - امیر نے اٹھانا پر فرمایا پڑھنا - نکالنا (مضمون کی نسبت) (انشاء ۵) یاد آتا ہے وہ حرفون کا اٹھانا اب تک جیم کے پیٹ میں اک نقطہ ہے اور خالی ہے ؎

(۵) برداشتن - بقول بحر ایذا بکسی رسانیدن مؤلف عرض کند کہ مشتاق سند ستیم از آنکہ از نظر ما نگذشت و معنی است کہ پیش نہ مقصد (اردو) ایذا دینا - ستانا - (آتش ۵) جو نہ دے ایذا کوئی میدا نہیں دینا اسے ؎ سایۂ دیوار کو اندیشۂ حال کہان ؎

(۶) برداشتن - بقول بحر و موارد دور نمودن و بقول ما دفع کردن ہم چنانکہ (برداشتن چیزی از اہد و غیر زمک) و (برداشتن نزاع) کہ بجای خود ش می آید مؤلف عرض کند کہ چیزی را از جای او دور کردن است (اردو) اٹھانا - بقول امیر کوئی چیز کسی جگہ سے ہٹانا - نکالنا - باہر کر دینا - رفع کرنا - ہٹانا - (ذوق ۵) اس بکر سے کرسیان اٹھا کر فرش بچھا دو ؎ (رشک ۵) چمن سے جب رخ انور سے تو نقاب اٹھائے ؎ یہ ننگ ہو کہ صباحت ہو یاسمن سے جدا ؎

(اسیر؎) نہو اس چار حد مین نقد رائج کیون کلام اپنا ؎ اُٹھا کر اعتراض غیر کو سکہ بٹھا یا ہوتا

(ظفر؎) اُٹھایا اے فلک کیون تونے ہمکو کوے جانان سے کہ مناسب خاکساروں کا ہو بستر تھا تو اس جا تھا

(۷) بر داشتن - بقول بحر اختیار کردن و بقول موارد پیش گرفتن چنانکہ (بر داشتن کار) و (بر داشتن راہ) کہ بجای خودش می آید۔ **مؤلف** عرض کند کہ استعمال این از ملحقات این ظاہر شود (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر اختیار کرنا۔ (فقرہ) جیسے باپ نے کام بیٹے نے اُٹھایا؎

(۸) بر داشتن - بقول بحر و موارد جائز داشتن چنانکہ (بر داشتن کسی) **مؤلف** عرض کند کہ این در حقیقت بمعنی اجازت دادن باشد و مباح کردن۔ سند این در ملحقات می آید (اردو) روا رکھنا۔ بقول آصفیہ جائز رکھنا۔ مباح سمجھنا۔ منظور کرنا۔

(۹) بر داشتن - بقول بحر و موارد بریدن و قطع کردن چنانکہ (بر داشتن سر بہ تیغ) **مؤلف** عرض کند کہ من وجہ تعلق دارد با معنی بست و سوم بر داشتن کہ بر داشتن سر بہ تیغ ہم جدا کردن سر از جسم است۔ سند این در ملحقات می آید (اردو) کاٹنا۔

(۱۰) بر داشتن - بقول بحر ساختن و بقول موارد ساختن و ایجاد کردن چنانکہ (بر داشتن چیزی) کہ بجای خودش می آید۔ **مؤلف** عرض کند کہ تعمیر و قائم کردن چیزی ہم داخل ہمین معنی باشد چنانکہ (بر داشتن دیوار) کہ بجایش مذکور شود (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر بنانا۔ تعمیر کرنا۔ (آتش؎) خرابی سے ارادہ ہے مکان تعمیر کرنیکا ؎ گرا کر قصر تن کو گھر کی منزل اُٹھائی ہے ؎

(۱۱) بر داشتن - بقول بحر و موارد بمعنی حاصل کردن۔ صاحب موارد فرماید کہ یافتن و دریافتن

ہم چنانکہ (برداشتن خجالت) **مؤلّف** عرض کند کہ (گرفتن و بدست گرفتن) ہم داخل ہمین معنی است چنانکہ (برداشتن جاروب) صاحب موارد باستشہاد کلام ظہوری (برداشتن جاروب) را بمعنی کشیدن و دادن نوشتہ ولیکن (بدست گرفتن) کہ بالا مذکور شد بہتر ازان است و (برداشتن امید) بمعنی حاصل کردن آرزو و ہم بہ ہمین تعلّق دارد و جادارد کہ معنی شانزدہم یعنی (پیدا کردن) را ہم من وجہ با این متعلّق کنیم و (برداشتن خرمن) و (برداشتن حلاوت) و (برداشتن مایہ) و (برداشتن نقش) و (برداشتن زخم) ہم کہ بجای خودش می آید متعلّق است بہ ہمین (ظہوری ؎) گشت بر سینہ عرض مخزن داغ ٭ زانچہ می خواست بیشتر برداشت) و معنی (اخذ کردن) نیز داخل ہمین معنی است (ظہوری ؎) چہ مقدار شرمندہ می خورانم ٭ عجب گر زمن اینقدر برندارد ٭ (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر حاصل کرنا۔ پانا۔ لینا۔ ہاتھ مین لینا (فقرہ) ہم نے آپ کی بدولت بڑے بڑے مزے اُٹھائے ہیں" (ذوق ؎) ابر باران سے نہ کیون لطف اُٹھائین میخوار ٭ کہ اُڑاتے ہین گنہگار ہی رحمت کے مزے ٭ (ناسخ ؎) خفّت اسدرجہ اُٹھائی ہے سیہ کاری سے ٭ کہ مرے جسم سے ہے دانۂ فلفل بھاری ٭ (فقرہ) ہمکو کسی کا احسان اُٹھانا گوارا نہین" (منیر ؎) تاچند کام لیجیے گا تیغ شرم سے ٭ اک دن تو خنجر خم گردن اُٹھائیے ٭

(۱۲) برداشتن۔ بقول بحر و موارد بمعنی ہمراہ گرفتن و بخیال **مؤلّف** بُردن ہم چنانکہ (برداشتن نوشتہ) و (برداشتن سراغ)۔ صاحب موارد گوید کہ طاہر نصیرآبادی در حال ولی قلی بیگ نوشتہ "ز نبّایان و معماران را برداشتہ متوجّہ آن مقام شد" و (برداشتن زاد راہ) ہم سند این است کہ

بجایش می آید (اردو) ساتھ لیجانا۔

(۱۳) برداشتن۔ بقول بحر مہلت کردن مؤلف عرض کند کہ صحت است کسند استعمال پیش نکردہ از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین مصادر فرس ازین معنی ساکت۔ مشتاق سندی باشیم (اردو) ملنا۔

(۱۴) برداشتن۔ بقول بحر سرانجام کردن و بقول صاحب موارد بجا آوردن کہ بخیال ما ہر دو یکی است و بیان موارد بہتر از صاحب بحر است چنانکہ (برداشتن فرمان) کہ بجایش می آید (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر انجام دینا۔ اہتمام کرنا۔ (فقرہ) اکیلی جان نے ساری گھر کا کام اُٹھالیا ہے" (بجا لانا)

(۱۵) برداشتن۔ بہ تحقیق ما بمعنی بے تعلق کردن چنانکہ (برداشتن دل) و (برداشتن دست) و (برداشتن چشم) صاحب موارد این را بمعنی دور انداختن نوشتہ و من وجہ تعلق دارد با معنی ششم کہ گذشت (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر قطع تعلق کرنا۔ آپ فرماتے ہین کہ ان معنی کا استعمال ہاتھ اور دل اور آنکھ کے ساتھ ہے (رشک ؎) اے رشک کوہ عشق بتان جب اُٹھا سکا ہم نے جہان سے دل شیدا اُٹھا لیا" (صبا ؎) پہلو تہی نہ عاشق خستہ سے کیجیے ہو ہمارے نہ ہاتھ مسیحا اُٹھائیے" (برق ؎) تیرے دیدار سے مین آنکھ اُٹھاؤن کیونکر از زلف سے پای نظر حلقہ زنجیر مین ہی

(۱۶) برداشتن۔ بقول موارد بمعنی برآوردن مؤلف عرض کند کہ پیدا کردن و من وجہ بمعنی حاصل کردن است کہ بر معنی یازدہم گذشت چنانکہ (برداشتن ثمر) کہ بجای خودش می آید (اردو) لانا۔ دیکھو برداشتن کے گیارھوین معنی۔

(۱۷) برداشتن۔ بقول موارد محو ونا پدید کردن چون (برداشتن نام ازجہان) مؤلف عرض کند کہ (مسدود کردن وموقوف کردن) داخل ہمین معنی است چنانکہ (برداشتن رسم کہ بجایش می آید (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر معدوم کرنا۔ مٹانا۔ موقوف کرنا۔ (صبا ۵) بزم جہان سے عیش ہمارا اُٹھالیا ٭ کیا قہر ہے ہمین نہ خدایا اُٹھالیا ٭ (ظفر ۵) اسلام عجم مین ظفر آیا تھا عرب سے ٭ اسواسطے تا مذہب زرتشت اٹھائے ٭ (فقرہ) ہم نے اپنے یہان سے یہ رسم اُٹھادی ''

(۱۸) برداشتن۔ بہ تحقیق ما بمعنی بار وثمر آوردن وکلمہ بر درینجا بمعنی ثمر وبار است کہ با داشتن مرکب شد وسند این از صائب بر (برداشتن خجالت) می آید (اردو) بار آور ہونا۔ (۱۶/۱)

(۱۹) برداشتن۔ بہ تحقیق ما بمعنی منقوش شدن ونقش حاصل کردن چنانکہ (برداشتن نگین نام را) کہ بجای خودش می آید۔ صاحب موارد بسند اصطلاح بالا (برداشتن) را بمعنی روشن وظاہر ونمایان شدن آوردہ وغور بر سند مرزا بیدل نکردہ کہ بر (برداشتن نگین نام را) می آید (اردو) منقوش ہونا۔ کندہ ہونا۔ کھودا جانا۔ جیسے ''کتبہ ابتک کندہ نہین ہوا۔ کھودا نہین گیا (۱۶/۲)

(۲۰) برداشتن۔ بقول موارد میراندن وفرماید کہ متعلق بہ معنی ہفدہم ہم درست می شود کہ گذشت چنانکہ (برداشتن خداکسے را) کہ بجای خودش می آید مؤلف عرض کند کہ ہمین خوش می نماید کہ این را جداگانہ قائم کنیم (اردو) اُٹھانا۔ بقول آصفیہ فنا کرنا۔ جان لینا (فقرہ) خدا دنیا سے عزت وآبرو کے ساتھ اُٹھالے (رباعی ۵) کیا خوار وزبون کیا و فانے مجکو ٭ کونے مین بٹھا دیا حیانے مجکو ٭ نظرون سے بتون کے گر پڑا تھا مومن ٭ صد شکر اٹھالیا خدا نے مجکو ٭

(۲۱) برداشتن - بقول موارد بمعنی بیرون آوردن چون (فروغ از چیزی برداشتن) -
(ظہوری ۵) نقاب چون زرخ آن آفتاب بردارد کہ صد آفتاب فروغ از نقاب بردارد
ای بیرون می آرد - مولف عرض کند کہ صاحب موارد اینمعنی را از ہمین سند پیدا کردہ است
حیرتی نیست کہ (از نقاب) را بمعنی (از برداشتن نقاب) گیرد مقصودش ہمین کہ از برداشتن
نقاب فروغ صد آفتاب کہ مراد از فروغ حسن یار است بیرون می آید زما این را متعلق کنیم
بمعنی شانزدہم کہ پیدا کردن است شامل (اردو) باہر لانا - پیدا کرنا - ظاہر کرنا -

(۲۲) برداشتن - بقول موارد بمعنی خوردن چنانکہ (برداشتن می) کہ بجای خودش می آید
مولف عرض کند کہ این کنایہ باشد کہ برداشتن جام و می حرکتی ست کہ از آن خوردن بظہور
می آید (اردو) پینا -

(۲۳) برداشتن - بقول موارد بمعنی جدا کردن چنانکہ (برداشتن سلسلہ از پا) کہ می آید مولف
عرض کند کہ جدا کردن و دور کردن قریب ہمدیگر است - پس من وجہ تعلق دارد بامعنی ششم
(اردو) جدا کرنا - دور کرنا - (دیکھو برداشتن کے چھٹے معنے)

(۲۴) برداشتن - بقول موارد بمعنی سلب کردن چنانکہ (برداشتن خواب) کہ بجای خودش
می آید مولف عرض کند کہ اینہم من وجہ بامعنی ہفدہم تعلق دارد کہ از سلب چیزی معدومی
و مسدودی آن پیدا می شود (اردو) اٹھانا - بقول ہیر مٹانا معدوم کرنا - دیکھو برداشتن کے سترھوین معنے

(۲۵) برداشتن - بقول موارد بمعنی زائل و تغیر کردن - چنانکہ (برداشتن رنگ) کہ بجای
خودش می آید مولف عرض کند کہ من وجہ تعلق از دور کردن است کہ بمعنی ششم گذشت

(اردو) زائل کرنا۔ متغیر کرنا۔

(۲۶) برداشتن۔ بقول موارد بمعنی کردن چنانکہ (برداشتن فغان) و (برداشتن الامان) و (برداشتن ترکتاز) مؤلف گوید کہ ہر دو مصادر اوّل الذکر سن و جہ بمعنی اوّل ہم تعلق دارد و از (برداشتن الامان) معنی گفتن ہم پیدا می شود کہ مراد از صدای الامان بلند کردن است (اردو) کرنا۔ بلند کرنا۔ کہنا۔

(۲۷) برداشتن۔ بقول موارد بمعنی زود زود بر رفتار آوردن چنانکہ (برداشتن پا) مؤلف عرض کند کہ متعلق است بمعنی اوّل برداشتن کہ گذشت و صراحت کافی بر (برداشتن پا) کنیم (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر۔ بڑھانا۔ دیکھو برداشتن پا۔

(۲۸) برداشتن۔ بقول موارد و بہار بمعنی پذیرفتن (صائب ہ) ہزار خرقۂ آلودہ را بمے برداشت ٭ چہ دولت است کہ پیرِ مغان بانصاف است ٭ (ظہوری ہ) گریہ سر دادیم دریا برنداشت ٭ داغ دل گشتیم و صحرا برنداشت ٭ مؤلف عرض کند کہ (برداشتن چیزی بہ چیزی) ہم متعلق بہ ہمین است کہ می آید (اردو) اُٹھانا۔ بقول امیر قبول کرنا۔ آپ نے اسکو رنگ کے ساتھ مخصوص فرمایا ہے (صبا ہ) خونباری فراق سے گلپوش ہوگئے ٭ کپڑون نے رنگ داغ جگر کا اُٹھالیا ٭

(۲۹) برداشتن۔ بقول موارد۔ یافتن و دریافتن چنانکہ (برداشتن پی) مؤلف عرض کند کہ از معنی ہفتم و یازدہم ہمین معنی بدست می آید و ذکر این معنی یازدہم کردہ ایم (اردو) پانا۔ معلوم کرنا۔ دیکھو برداشتن کے ساتوین اور گیارھوین معنے۔

(۳۰) برداشتن - بقول موارد بمعنی بردن چنانکه (برداشتن سراغ) مؤلف عرض کند
که متعلق است بمعنی دوازدهم که ذکر این هم هانجا کرده ایم و ضرورت ندارد که این را جداگانه
قائم کنیم (اردو) لیجانا -

(۳۱) برداشتن - بقول موارد بمعنی خریدن چنانکه (برداشتن چیزی بچیزی) مؤلف عرض
کند که متعلق بمعنی بست و هشتم برداشتن است که گذشت سند این بر مصدر بالا می آید و نقصانی
نیست اگر معنی اول الذکر هم قائم کنیم (اردو) خریدنا -

(۳۲) برداشتن - بقول موارد - بمعنی نوشتن چنانکه (برداشتن نقل) صاحب موارد سندی
که برای این پیش کرده ناقلش بر (برداشتن سواد) و (برداشتن نسخه) برداشته ایم مخفی مباد
که اگرچه برای این معنی سند استعمال بدست نیامد لیکن معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) لکھنا -

(۳۳) برداشتن - بتحقیق ما بمعنی بهره و نفع یافتن و حاصل کردن که کلمهٔ بر درینجا مجاز است (۲۸۱۹)
از معنی ثمره و بار که بجایش گذشت و سند این از ظهوری بر (برداشتن از چیزی) می آید -
(اردو) نفع پانا - حاصل کرنا - فائده اٹھانا -

(۳۴) برداشتن - بتحقیق ما بمعنی واکردن چنانکه (برداشتن قفل) که می آید و سند این هم (۲۸۲۰)
همدرانجا مذکور و من وجه تعلق مجاز باشد با معنی ششم (اردو) کھولنا -

برداشتن آب مصدر اصطلاحی بقول
بحر (۱) همراه گرفتن مسافر آب را مؤلف عرض
کند که متعلق بمعنی دوازدهم برداشتن و (۲) حاصل
کردن آب متعلق به معنی یازدهم برداشتن
(ظهوری ۵) ادای آبی که حسرتکش خضر از
چه از جوی خنجر برندارند ؎ مخفی مباد که (آب

برداشتن) بہ ممدودہ بہ ہمین دو معنی گذشت (اردو) دیکھو آب برداشتن۔

برداشتن اختیار از کسی مصدر اصطلاحی بمعنی سلب کردن اختیار متعلق بمعنی بست و چہارم برداشتن کہ گذشت (ظہوری ؎) ہر کسی درماندہ آوردہ از روز نخست ؛ بےاختیاری از ظہوری اختیاری برنداشت ؛ (اردو) اختیار سلب کرنا دیکھو اختیار بردن از دست)

برداشتن از جا مصدر اصطلاحی۔ بلند کردن از جا وکنایہ از ترقی دادن وکامیاب کردن متعلق بمعنی اوّل برداشتن کہ گذشت (ظہوری ؎) گوکہ بار آرزو آورد دل ؛ کاسمان زد زور از جا برنداشت ؛ مخفی مباد کہ مصدر (از جا برداشتن کسی را) بہ ہمین معنی در الف مقصورہ گذشت (اردو) دیکھو از جا برداشتن کسی را۔

برداشتن از چیزی مصدر اصطلاحی (۲۸۲۲)

(۱) نتیجہ حاصل کردن وبہرہ یافتن از ان است وکلمۂ بر درینجا بمعنی بہرہ ونفع باشد وکسیح تعلّق از مصدر (برداشتن) ندارد (ظہوری ؎) بملک خودسران بیداد پیدا است ؛ کہ از راہ سکندر برندارند ؛ مقصود شاعر ہمین قدر معلوم می شود کہ سکندر از خودسری برای آب حیات راہی اختیار کرد کہ از مقصد دور بود کسانی کہ با او بودند از آب حیات محروم ماندند بر خلاف خضر کہ او از راہش دور شد وکامیابی حاصل کرد۔ پس تشبیہ سکندر برای دعوی مندرجۂ مصرع اوّل در محض خودسری است وبس و (۲) نیست ونابود کردن وباخود بردن متعلق بمعنی دوازدہم وہفتدہم مصدر برداشتن (صائب ؎) نیست در طالع قدم میہمان این خانہ را ؛ سیل بر دارد مگر از خاک این ویرانہ را ؛ (اردو) (۱) بہرہ یاب ہونا۔ کامیاب ہونا (۲) نیست ونابود کرنا۔ اپنے ساتھ لیجانا۔

برداشتن از کسی مصدر اصطلاحی - بمعنی (۲۲۸۲)
(۱) جور کشیدن از کسی متعلق بمعنی سوم برداشتن
(کلیم ؎) بردباری چیست جور از دشمنان برداشتن
ورنہ جان پروردن است از دوستان برداشتن
مخفی مبادکہ ہمین معنی بر (از کسی برداشتن)
در الف مقصورہ گذشت و (۲) حاصل کردن
از کسی متعلق بمعنی یازدہم برداشتن ظہوری
؎) بی نصیب انداز تغافل دیگران ؏ دیدہ
نادیدن از ما برنداشت ؏ (اردو) (۱) جور
سہنا - تکلیف اٹھانا - دیکھو (از کسی برداشتن)
(۲) حاصل کرنا - دیکھو برداشتن کے گیارھویں معنے

برداشتن اشک مصدر اصطلاحی بمعنی دور کردن
و قطع کردن اشک کنایہ از بند کردن گریہ متعلق
بمعنی ششم برداشتن کہ گذشت ظہوری ؎)
ہمرہا ترک ہمرہان روزی شد یعنی نکرد ؏ چشم تر
اشک (ضیائی از نگارے) برنداشت ؏ (اردو)
رونا ترک کرنا -

برداشتن الامان مصدر اصطلاحی - کنایہ باشد
از الامان کردن و الامان گفتن و صدای الامان
برداشتن متعلق بمعنی اول و بست و ششم
برداشتن است کہ بجایش گذشت و (الامان برداشتن)
در الف مقصورہ گذشت - (صائب ؎) ملامت
از دل بیباک من فغان برداشت ؏ ز سخت
جانی من سنگ الامان برداشت ؏ (اردو)
الامان کہنا - بقول امیر پناہ مانگنا (دیکھو الامان
برداشتن)

(۲۲۸۵) **برداشتن امید** مصدر اصطلاحی (۱) حاصل کردن
و پیدا کردن آرزو و امید است متعلق بہ معنی
یازدہم و شانزدہم برداشتن کہ بجایش گذشت
(ظہوری ؎) مخمور فریب ظہوری من و تو ہم عشقیم
دل تو اینہمہ امید از کجا برداشت ؏ و (۲)
ناامید شدن چنانکہ ہمین معنی در الف مقصورہ
(برداشتن امید برداشتن) گذشت سند این از
فغانی شیرازی ہمہ را انجا مذکور و ہمین معنی متعلق است

با معنی ششم برداشتن (اردو) (۱) امید پیدا
کرنا (۲) نا امید ہونا (دیکھو امید برداشتن)

برداشتن اندازه مصدر اصطلاحی یعنی
اندازه کردن و قیاس کردن متعلق بہ معنی بست و ششم
برداشتن (ظہوری سہ) ہمین عیب دارد کہ خود
نمائی ٭ کہ اندازهٔ ہر نظر بر ندارد ٭ مخفی مباد
کہ ہمین مصدر در الف مقصورہ بر (اندازه
برداشتن) گذشت (اردو) دیکھو اندازه
برداشتن ۔

برداشتن بار استعمال (۱) متحمل بار شدن
یعنی بار بر گردن یا پشت گرفتن متعلق بہ معنی
اول برداشتن و (۲) متحمل تکلیف شدن متعلق
بہ معنی دوم برداشتن (بار برداشتن) بہ ہمین
ہر دو معنی بجایش مذکور شد (صائب سہ)
قامت خم گشت و پشتت بار طاعت بر نداشت ٭
چہرهٔ بے شرم تو رنگ خجالت بر نداشت
(اردو) دیکھو بار برداشتن ۔

(۳۸۲۶) **برداشتن بچیزے** استعمال پذیرفتن بمعاوضه
چیزے و خریدن متعلق بہ معنی بست و ہشتم و سی و یکم
برداشتن کہ گذشت (ظہوری سہ) بر کشیدم
ریشہاے جان بتارے بر نداشت ٭ گل
رساندم از نم مژگان بخارے بر نداشت ٭
(اردو) کسی چیز کے معاوضه مین قبول کرنا
خریدنا ۔

(۳۸۲۷) **برداشتن بر** مصدر اصطلاحی ۔ حاصل کردن
بر و بار باشد متعلق بہ معنی یازدہم برداشتن
کہ گذشت (ظہوری سہ) (ظہوری) شکوہ خوش
با شاخ و برگفت ٭ ز نخل انجنین بر بر ندارد ٭
(اردو) پھل پانا ۔ بقول آصفیہ ثمرہ حاصل
کرنا ۔

(۳۸۲۸) **برداشتن بقدر زندگی** مصدر اصطلاحی
کنایہ باشد از گرفتن و قبول کردن بہ پسر
خواندگی متعلق بہ معنی بست و ہشتم برداشتن کہ
بجاے خودش گذشت (ملا واقف خلجانی سہ)

دل بہا نروز پدر از من شیدا برداشت ؎ کہ بفرزندیم
این عشق جگرخا برداشت ؎ (مرزا ملک مشرقی)
چرخ آنروز کہ گہوارہ پہ پشیم برداشت ؎ پیر عشق
بفرزندی خویشیم برداشت ؎ (اردو) متبنی کرنا
بقول آصفیہ۔ گود لینا۔ فرزندی مین لینا۔ بیٹا
بنانا۔ بیٹا کرلینا۔

برداشتن بکسی مصدر اصطلاحی جائز (۲۸۲۹)
داشتن وروا داشتن بکسی متعلق بہ معنی ہشتم
برداشتن (ظہوری ؎) سخن بر سدرۂ طوبیٰ
زان قد ؎ ہمچو سرو صنوبر برندارند ؎ (اردو)
کسی کے ساتھ جائز رکھنا" جیسے محتاط لوگ یار کے
قد کی تشبیہ سرو کے ساتھ جائز اور روا نہین
رکھتے اس لیے کہ وہ بے بار ہے "

برداشتن بنا مصدر اصطلاحی بمعنی قائم (۲۸۳۰)
کردن بنا متعلق بمعنی دہم برداشتن ست کہ
بجایش گذشت (خالص ؎) گرد باد تو کجا
آہ کجائی صحرا ؎ این بنا را دل ویران شدہ بہتر

برداشت ؎ وجا دارد کہ بمعنی اول ہم متعلق کنیم کہ
بلند کردن بنا ہم محاورہ باشد (اردو) نیو
برآوردن ۔ اساس ۔

(۲۸۳۱) **برداشتن بہار** مصدر اصطلاحی بمعنی
حاصل کردن بہار متعلق بمعنی یازدہم برداشتن
کہ گذشت (ظہوری ؎) از نگاہش ہمینہ آئینہ
خزان گل از خلد ؎ دیدہ کز باغ رخسارش بہارے
برنداشت ؎ (اردو) بہار حاصل کرنا ۔

(۲۸۳۲) **برداشتن پا** مصدر اصطلاحی ۔ کنایہ
باشد از زود رفتن وبہ تعجیل برفتار آمدن
متعلق بمعنی بست وہفتم برداشتن ولیکن
بخیال ما متعلق ست بامعنی اول برداشتن پا
وقدم بمعنی حقیقی بلند کردن پا وقدم ست
برای رفتار (سالک قزوینی ؎) ہمچو مجنون
بے آواز درائی بردار ؎ سر زنجیر بدوش
افگن وپائی بردار ؎ (اردو) قدم اٹھانا
بقول آصفیہ جلدی جانا ۔ پاؤن بڑہانا ۔

جلدی جلدی قدم رکھنا (آتش ؎) جب
اٹھایا پاؤن آتش مثل آواز جرس ہم کو سون
پیچھے چھوڑ کر مین قافلہ جاتا رہا

(۲۸۳۳) **برداشتن پنبہ از گوش** مصدر اصطلاحی
(۱) کنایہ از خبردار شدن و باز آمدن از غفلت
(۲) بمعنی حقیقی دور کردن پنبہ از گوش۔
متعلق بمعنی ششم برداشتن (زلالی ؎) کہ
یعنی پنبہ جست از گوش بردار ہر رگِ گردن مباش
سر فرو آر (اردو) (۱) غفلت سے باز
آنا۔ (۲) کانون سے روئی نکالنا۔

(۲۸۳۴) **برداشتن پی** مصدر اصطلاحی بمعنی
سراغ گرفتن و پیروی کردن متعلق بمعنی ہفتم و
یازدہم و بست و ششم برداشتن کہ گذشت
سند این لفظ سالک قزوینی بہ (برداشتن پا)
مذکور (دانش ؎) نمی ماند نہان لطفِ سخن
جوینده می یابد ہم پی آہوی مشکین را ببوی صبا
بردارد ہم (نظامی ؎) چو نعمت شاہ بگذاشتند
پی کشتنِ شاہ برداشتند ہم (اردو) پتا لگانا
بقول آصفیہ کھوج لگانا۔ سراغ لگانا۔ پیروی
اختیار کرنا۔

(۲۸۳۵) **برداشتن ترکتاز** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی ترکتاز کردن ست متعلق بمعنی ہفتم و بست و
ششم برداشتن کہ گذشت (سالک قزوینی ؎)
عشق چون ترکتاز بردارد ہم پی سوار ند آسمان
فرسان ہم (اردو) لوٹ مار کرنا۔ غارتگری کرنا

(۲۸۳۶) **برداشتن توشہ** مصدر اصطلاحی مرادف
(برداشتن زاد راه) متعلق بمعنی دوازدہم
برداشتن کہ بجایش مذکور شد (ظہوری ؎)
سود از وامق کہ ہنگام سفر ہم توشہ جز سودای
عذرا برنداشت ہم (اردو) توشہ ساتھ لینا

(۲۸۳۷) **برداشتن تیغ از کسی** مصدر اصطلاحی۔
مقابل (برداشتن تیغ بر کسی) و برداشتن درینجا
بمعنی ششم اوست و معنی اصطلاحی این جان
بخشی کسی کردن (ظہوری ؎) در حرم بر ندا شتند

تیغ از ما ؎ غمزہ بر صید خود حرام نکرد ؎ (اردو) جان بخشی کرنا۔

برداشتن ثمر مصدر اصطلاحی بمعنی برآوردن و پیدا کردن ثمر متعلّق بمعنی شانزدہم برداشتن ست کہ بجایش گذشت (ظہوری ۵) بفرض نخل امیدم اگر ثمر برداشت ؎ ز کینہ دست زمین و زمان تبر برداشت ؎ (اردو) پھلنا بقول آصفیہ بارور ہونا۔ (لفظی ترجمہ پھل لانا پھل پیدا کرنا) (۲۳۳۸)

برداشتن جاروب مصدر اصطلاحی بمعنی گرفتن جاروب بدست و جاروب کشیدن متعلّق بمعنی یازدہم برداشتن کہ گذشت (ظہوری ۵) زہی خرام کہ طاؤس بہر فرّاشی ؎ بجلوہ گاہ تو جاروب بال و پر برداشت ؎ (اردو) جاروب کشی کرنا۔ جھاڑو دینا۔ (۲۳۳۹)

برداشتن جلا مصدر اصطلاحی حاصل کردن روشنی و تابندگی متعلّق بمعنی یازدہم داشتن کہ بجایش گذشت (ظہوری ۵) آن جلا گز عارضش اندوخت چشم ؎ آفتاب عالم آرا برنداشت ؎ (اردو) جلا حاصل کرنا۔ چمک دمک حاصل کرنا۔ چمکنا۔ (۲۳۴۰)

(۲۳۴۱) **برداشتن چراغ** استعمال بمعنی دور کردن آنست متعلق بمعنی ششم برداشتن (ظہوری ۵) شرر رسان شعلہ گر خورشید بارد ؎ چراغ از راہ صرصر بردارد ؎ (اردو) چراغ دور کرنا۔ ہٹانا۔

(الف) **برداشتن چشم از چیزی** مصادر
(ب) **برداشتن چشم از کسی** اصطلاحی

(ب) بقول بحر ترک نگاہ کردن (مؤلف) عرض کند کہ این متعلق ست بمعنی ششم برداشتن (ظہوری) اگر ند نظر اسپندی بسوزم ؎ کہ داغ تو چشم از جگر بردارد ؎ (ولہ ۵) نعاقلہای صیاد ست آفت حق نگہدارد ؎ مگر در صید نخچیری کہ چشم از دام بردارد ؎ (مؤلف) عرض کند

کہ از ہر دو سند بالا مصدر (برداشتن چشم از چیزی)
پیداست از ینجاست کہ ما (الف) را قائم کردیم
(اردو) آنکھہ اٹھانا (بقول امیر) قطع نظر کرنا
توجہ اٹھا لینا۔ (برق ؎) تیرے دیدار سے
مین آنکھہ اٹھاؤن کیونکر ؛ زلف سے پائے نظر
حلقۂ زنجیر مین ہے ؛

(۵۴۳۲) **برداشتن چیزی از چیزی** مصدر اصطلاحی
(۱) ساختن و مخلوق کردن و ایجاد کردن
چیزی باشد متعلق بمعنی دہم برداشتن چنانکہ
(برداشتن سیما) (حسین ثنائی ؎) زہے سپہر
ضمیری کہ چرخ آئینہ فام ؛ زگرد راہ تو سیمای
اختران برداشت ؛ و (۲) حاصل کردن و گرفتن
چیزی از چیزی متعلق بمعنی یازدہم برداشتن کہ
گذشت۔ سند این از صائب بر (برداشتن دل)
می آید (اردو) (۱) کسی چیز کو کسی چیز سے بنانا
مخلوق کرنا (۲) کسی چیز کو حاصل کرنا۔

(۵۴۳۳) **برداشتن چیزی بچیزی** مصدر اصطلاحی
بمعنی قبول کردن چیزی بمعاوضہ چیزی و خریدن
و این متعلق ست بمعنی بست و ششم برداشتن کہ
گذشت (نظیری ؎) بر محبت ہر چہ بردم سود
در محشر نداشت ؛ دین و دانش عرض کردم
کس بچیزی بر نداشت ؛ و بعض محققین این را
بمعنی سی و یکم برداشتن متعلق کنند (اردو)
قبول کرنا کسی چیز کا کسی چیز کے معاوضہ مین۔
خریدنا۔

(۵۴۳۴) **برداشتن چیزی از ابرو و غیر ذالک** مصدر
اصطلاحی بمعنی دور کردن چین ست از ابرو
مرادف (از ابرو گرہ بیرون بردن) متعلق بمعنی
ششم برداشتن کہ بجایش گذشت (مفید بلخی ؎)
مشکل ست از ابروی آن شوخ چین برداشتن ؛
چو ہر شمشیر نتوان از جبین برداشتن ؛ (اردو)
چین ابرو سے دور کرنا۔ دیکھو (از ابرو گرہ
بیرون بردن)

(۵۴۳۵) **برداشتن حرف** مصدر اصطلاحی بمعنی

متحمل شدن حرف کسی متعلق بمعنی دوم برداشتن
که گذشت (مرزا بیدل ؎) چند باید شد ز غفلت
مرکز تشنیع خلق ٭ حرف سنگین تا بکی چون گوش
کر برداشتن ٭ (اردو) گفتگو کی برداشت کرنا

برداشتن حلاوت مصدر اصطلاحی (۲۸۴۶)
حاصل کردن حلاوت متعلق بمعنی یازدهم برداشتن
است که گذشت (ظهوری ؎) حلاوتی که ز شهد
زیاده بود ٭ بشور خنده برون ریختی شکر برداشت
(اردو) حلاوت حاصل کرنا۔ پانا۔ اٹھانا۔

برداشتن خجالت مصدر اصطلاحی (۲۸۴۷)
حاصل کردن خجالت و خجل شدن متعلق بمعنی
یازدهم برداشتن که گذشت (جلال اسیر ؎)
گل پژمرده رنگی غیر حسرت بر نمیدارد ٭ دل فسرده
را غیر از خجالت بر نمیدارد ٭ (اردو) خجالت
حاصل کرنا۔ خجل ہونا۔

برداشتن خدا کسی را مصدر اصطلاحی (۲۸۴۸)
بمعنی از دنیا برداشتن و میراندن و بمرگ

رساندن متعلق بمعنی بیستم برداشتن که بجایش
مذکور شد (سنجر کاشی ؎) بسوی او نه بینیم
تا اگه نگروی تو ٭ خدا از پیش چشم من ترا ای غیر
بردارد ٭ سند دوم از نعمت خان عالی بر
(برداشتن دست دعا) می آید که دران الفاظ
(از پیش چشم) نیست (اردو) خدا کا اٹھا لینا
دیکھو برداشتن کے بیسوین معنے۔

(۲۸۴۹) **برداشتن خرمن** مصدر اصطلاحی۔
حاصل کردن خرمن است متعلق بمعنی یازدهم
برداشتن که گذشت (طغرا ؎) چو یک تخم
دهقان او کاشته ٭ دو صد خرمن فیض برداشته
(اردو) خرمن حاصل کرنا۔

(۲۸۵۰) **برداشتن خنجر** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی خنجر بدست گرفتن برای حمله متعلق بمعنی
یازدهم برداشتن و جادارد که متعلق به معنی
اول هم گنیم (ظهوری ؎) سران در رزم مغفر
برندارند ٭ سر اندازند و خنجر بر ندارند ٭

(اردو) خنجر اٹھانا (منیر ؎) تا چند کام لیجیے گا تیغ شرم سے ٭ اک دن تو خنجر خم گردن اٹھائیے ٭

(۲۸۵۱) **برداشتن خواب** | مصدر اصطلاحی۔ سلب کردن خواب و بیخواب کردن باشد متعلق بمعنی بست و چہارم برداشتن کہ گذشت و سند این بر (برداشتن نوا) می آید (اردو) بیخواب کرنا۔ نیند کو مٹانا۔

(۲۸۵۲) **برداشتن دست دعا** | استعمال۔ بمعنی بلند کردن دست برای دعا باشد متعلق بمعنی اول برداشتن کہ بجایش مذکور شد۔ (نعمت خان عالی ؎) تا چند کسی دست دعا بردارد ٭ کین ظلم ازین کلکلہ پا بردارد ٭ شکست چنان قوی کہ برداشتنش ٭ کار دگری نیست خدا بردارد ٭ (اردو) دعا کے لئے ہات اٹھانا

(۲۸۵۳) **برداشتن داغ دل را** | مصدر اصطلاحی ترک تعلق و ترک خیال کردن و ترک محبت کردن باشد متعلق بمعنی پانزدہم برداشتن کہ بجایش گذشت (خواجہ شیراز ؎) نباید بستن اندر چیز و کس دل ٭ کہ دل برداشتن کاریست مشکل ٭ (مرزا سعید ؎) چیست دانی زندگانی دل ز جان برداشتن ٭ خویشتن را رفتہ رفتہ از میان برداشتن ٭ (صائب ؎) ہر کسی چیزی ز اسباب جہان برداشتست ٭ من ہمین دل را ز اسباب جہان برداشتم ٭ (ظہوری ؎) دعوی دلبستگی ثابت نکرد ٭ ہر کہ دل از دین و دنیا برنداشت ٭ (اردو) دل اٹھانا۔ بقول آصفیہ قطع تعلق کرنا۔ دل نہ لگانا۔ (سودا ؎) اٹھایا کوہ رستم نے اگر تو سخت ناداں ہے ٭ اٹھانا دل کو دنیا سے عجب کار نمایان ہے ٭

(۲۸۵۴) **برداشتن دیوار** | مصدر اصطلاحی۔ ساختن دیوار و تعمیر کردن آن متعلق بمعنی دوم برداشتن کہ گذشت (غنی ؎) غبار خاطرم از اہل عالم جمع شد چندان کہ میخواہم بپیش روی

خود دیوار بردارم ؎ (اردو) دیوار اٹھانا
دیوار چننا۔ بقول آصفیہ دیوار بنانا۔ دیوار
کھڑی کرنا۔ دیوار بلند کرنا۔

(۲۸۵۵) **برداشتن راه** مصدر اصطلاحی اختیار
کردن و پیش گرفتن راه و رفتن باشد متعلق بمعنی
ہفتم برداشتن کہ گذشت (صائب ؎)
شوری از نالہ مجنون بہ بیابان افتاد ؎ کہ دل
از سینۂ لیلیٰ رہ صحرا برداشت ؎ (خسرو ؎)
چو لختی گشت و صید افگند تا چاشت ؎ از انجا
سوی بستان راه برداشت ؎ (اردو) راستہ
اختیار کرنا۔ صاحب آصفیہ نے راہ لینا پڑ لیا
ہے۔ راہی ہونا۔ روانہ ہونا۔ رستہ پکڑنا۔

برداشتن رسم مصدر اصطلاحی سید و فرو
کردن رسم و آئین باشد متعلق بمعنی ہفدہم
برداشتن کہ بجایش گذشت (ثنائی ؎)
دران مکان کہ تو از راه قدر بنشستی ؎ زمانہ رسم
کہن را ازان مکان برداشت ؎ (اردو)
رسم اٹھانا۔ دیکھو برداشتن کے سترویں معنی۔

(۲۸۵۷) **برداشتن رنگ** مصدر اصطلاحی
بمعنی زائل کردن و متغیر کردن رنگ است
متعلق بمعنی بست و پنجم برداشتن کہ گذشت
و سند این بر (برداشتن بار) از صائب مذکور
(حسین وفائی ؎) ز صدمت تو توان کرد
کوہ را سیماب ؎ ز ہیبت تو توان رنگ
ارغوان برداشت ؎ (اردو) رنگ اڑانا

(۲۸۵۸) **برداشتن زاد راه** مصدر اصطلاحی
کنایہ از با خود بردن توشۂ سفر متعلق بمعنی
دوازدہم برداشتن کہ بجای خودش گذشت
(صائب ؎) از رباط تن چو بگذشتی دگر معمورہ
نیست ؎ زاد راہی بر نمیداری ازین معمورہ چرا
(اردو) دیکھو برداشتن توشہ۔

(۲۸۵۹) **برداشتن زخم** مصدر اصطلاحی بمعنی
یافتن و حاصل کردن و خوردن زخم متعلق
بمعنی یازدہم برداشتن کہ گذشت (ملا محمد جان سنگ

دانشمند استانی ہ) بزیر تیغش از ذوقِ شهادت
می طپم زان رو که از شمشیر او یک زخم را صد بار
بر دارم ۴ (باقر کاشی ہ) ز دست و بازوی
سید افگنی چنان باقر ۴ غریب زخمی بر داشتی
شگون باشد (اردو) زخم کھانا۔ بقول آصفیه
زخم اٹھانا۔ مجروح ہونا۔ گھائل ہونا۔ (برقؔ)
تیغ ابرو کے سامنے جاکر ۴ زخم منه پر جوان
کھاتے ہین ۴

(۲۷۶۰) **برداشتن ساغر** | مصدر اصطلاحی۔
کنایه باشد از می خوردن متعلق بمعنی بست و دوم
برداشتن ست که گذشت۔ (ظهوری ہ)
گشت زاهد مست تقوی در خمار عجب ماند ۴
ساغری بر یاد چشم پر خماری برنداشت ۴ مخفی
مباد که در حقیقت این متعلق ست بمعنی اول
برداشتن که بلند کردن ساغر کنایه از می خوردن است
(اردو) شراب پینا۔

(۲۷۶۱) **برداشتن سر** | مصدر اصطلاحی۔ کنایه
از بیدار شدن متعلق بمعنی اول و بست و سوم
برداشتن که گذشت (ظهوری ہ) شو و بالین
سر بر آستانش ۴ که در غوغای محشر برنداری ۴
مخفی مباد که از سند ظهوری بجز (برداشتن سر)
پیداست ولیکن این معنی حاصل می شود از قرینهٔ
بالین و بدون وجودش همعنی اصطلاحی
حاصل نمی شود۔ معاصرین عجم با ما اتفاق دارند
(اردو) جاگنا۔ بیدار ہونا۔

(۲۷۶۲) **برداشتن سر از خاک** | مصدر اصطلاحی
بلند کردن و برداشتن سر از زمین و کنایه از
برخاستن مرده از گور۔ (ظهوری ہ) بحشر
کس از خاک سر برندارد ۴ گر از تیغ تو سر دگر
برندارد ۴ (مؤلف) عرض کند که این مصدر
مرکب بمعنی حقیقی او ست یعنی سر از زمین بلند
کردن و قرینه که از ذکرِ محشر پیدا شد این معنی
اصطلاحی را پیدا کرد (اردو) قبر سے اٹھنا

(۲۷۶۳) **برداشتن سراغ** | مصدر اصطلاحی بمعنی

بردن سراغ ست متعلق بمعنی دوازدہم برداشتن
کہ بجایش گذشت (بیدل ؎) از سبکروحان
گرانجانیست اظہار اثر ٭ بوی گل ہرجا رود باخویش
بردارد سراغ ٭ (اردو) سراغ ساتھ لیجانا۔ پتا دینا
نشان بتانا۔ سراغ بتانا۔

برداشتن سر بہ تیغ مصدر اصطلاحی۔ (٢٨٩٤)
بمعنی بریدن سر و قتل کردن متعلق بہ معنی نہم
برداشتن کہ گذشت (اخلاق محسنی ؎) ہر خار
کہ سر برزند از گلشن ملک ٭ فی الحال سرش بہ تیغ
برباید داشت ٭ (اردو) سر کاٹنا۔ قتل کرنا۔
سر تیغ سے جدا کرنا۔

برداشتن سر شمع را مصدر اصطلاحی۔ (٢٨٩٥)
بریدن سر شمع و گل گرفتن ست متعلق بمعنی نہم
برداشتن (باقر کاشی ؎) تا رست بی رخ تو
شبستان اہل دل ٭ بردار شمع را سر و بنشین بجای
شمع ٭ (اردو) گل کترنا۔ بقول آصفیہ چراغ کی
ٹیم کترنا۔ شمع کا گل کاٹنا۔ جلی ہوئی بتی ترا شنا۔

(٢٨٩٦) **برداشتن سلسلہ از پا** استعمال۔ بمعنی جدا
کردن سلاسل از پاست متعلق بمعنی بست و سوم
برداشتن (صائب ؎) دست اگر در کمر کوہ کند سلسلۂ
زور شوخی کہ مرا سلسلہ از پا برداشت ٭ (اردو)
پانون سے زنجیر نکالنا۔

(٢٨٩٧) **برداشتن سواد** مصدر اصطلاحی بمعنی
حاصل کردن سواد ست متعلق بہ معنی یازدہم برداشتن
کہ بجایش گذشت مخفی مباد کہ سواد بمعنی ملکہ و
ذہن و نقل بجای خودش می آید و حقیقت آن
ہم را آنجا مذکور شود انشاء اللہ المستعان (تاثیر ؎)
غبر دل کندن ز عالم دلنشین مانشد ٭ ازین سواد
از سکہ روی درم برداشتم ٭ (اردو) سواد
حاصل کرنا۔

(٢٨٩٨) **برداشتن عبرت** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی حاصل کردن و گرفتن عبرت متعلق بمعنی
یازدہم برداشتن کہ گذشت (صائب ؎) کہ
چنین رادہ خود باز ستاند صائب ٭ نغمۂ عبرت

نتواں ہیچ زد نیا بر داشت ؎ (ظہوری) بر سر دارائے
اسکندر چہ دید ؎ عبرتی از حال دارا برنداشت ؎
(اردو) عبرت حاصل۔

برداشتن غبار از رخ مصدر اصطلاحی (۲۸۵۹)
صاف و پاک و دور کردن غبار از چہرہ کنایہ از
غمخواری کردن متعلّق بہ معنی ششم برداشتن
کہ گذشت (ظہوری ؎) اینہمہ دامن فشانیہائے
آن زرکش قبا ؎ از رخ افتادہ سر گرد غباری برنداشت ؎
(اردو) گرد چہرہ سے دور کرنا۔ غمخواری کرنا۔

برداشتن غزل مصدر اصطلاحی۔ (۲۸۶۰)
سرودن و آغاز کردن خواندگی غزل متعلّق
بمعنی چہارم برداشتن کہ گذشت (حافظ ؎) مطرب از
درد محبّت غزلی خوش برداشت ؎ کہ حکیمان
جہان را مژہ خون پالا بود ؎ (اردو) گانا۔
غزل کا آغاز کرنا۔

برداشتن فرمان مصدر اصطلاحی (۲۸۶۱)
بجا آوردن فرمان و حکم باشد متعلّق بمعنی
چہار دہم برداشتن کہ بجایش گذشت۔ سند این
از شیخ شیراز بر (بردار) مذکور شد (اردو)
فرمان برداری کرنا۔ حکم کی تعمیل کرنا۔

(۲۸۶۲) **برداشتن فروغ** مصدر اصطلاحی معنی
بیرون آوردن و پیدا کردن فروغ باشد متعلّق
بمعنی شانزدہم و بست و یکم (برداشتن) کہ بجایش
مذکور شد و سند این از ظہوری بر معنی بست و یکم
گذشت (اردو) فروغ ظاہر کرنا۔

(۲۸۶۳) **برداشتن فغان** مصدر اصطلاحی
کنایہ باشد از فغان کردن و فغان بلند کردن
متعلّق بمعنی اول و بست و ششم برداشتن کہ
گذشت (اشیر ؎) اگر آئینہ از راز نہان
بردارم ؎ سوی خود بینم و از شوق فغان
بردارم ؎ (اردو) فغان بلند کرنا۔ فغان کرنا۔

(۲۸۶۴) **برداشتن قفل** مصدر اصطلاحی۔
کنایہ از وا کردن قفل متعلّق بامعنی سی و چہارم
برداشتن کہ گذشت۔ (ظہوری ؎) در کام بستنی

بروی ظہوری ؎ بقفلی کہ جز زور زر برندارد ؏
(اردو) قفل کھولنا۔

(۲۸۷۵) **برداشتن کار** مصدر اصطلاحی بمعنی
اختیار کردن و پیش گرفتن کار متعلق بمعنی
ہفتم برداشتن کہ گذشت (عبدالرزاق فیاض ؎)
واعظا کار تو بیہودہ سرائیست مدام ؏ این چہ
کارست کہ برداشتۂ کار کم ست ؏ (اردو)
کام اختیار کرنا۔

(۲۸۷۶) **برداشتن کام** مصدر اصطلاحی بمعنی
حاصل کردن مقصد متعلق بمعنی یازدہم برداشتن
ست کہ بجایش گذشت (ظہوری ؎) بشہر
شور بختان شہیر خود روم ؏ کہ کام اینجا بہ شکر اللہ
برندارند ؏ (اردو) مقصد حاصل کرنا۔

(۲۸۷۷) **برداشتن کسی** مصدر اصطلاحی بمعنی
جائز و روا داشتن کسی متعلق بمعنی ہشتم برداشتن
(فضلی جرباد قانی ؎) تا کہ از جور تو دل باکسی
جفا بردارد ؏ آنقدر جور بما کن کہ خدا بردارد ؏
(صائب ؎) عجب دارم خدا بردارد این ظلم
نمایان را ؏ کہ پیش چشم من آئینہ زان رخسار
گل چیند ؏ (اردو) جائز کہنا۔ روا رکہنا۔

(۲۸۷۸) **برداشتن کسی را** مصدر اصطلاحی
ہمراہ گرفتن کسی را متعلق بمعنی دوازدہم
برداشتن کہ بجایش گذشت سید لین از طاہر
نصیرآبادی ہمہ آنجا نہ کور شد (حزین ؎)
از ہمت سرمستان بردار حزین خضری ؏ تنہا نتوان
رفتن صحرای محبت را ؏ (اردو) کسی کو ساتھ
لینا۔ ساتھ لیجانا۔

(۲۸۷۹) **برداشتن مایہ** مصدر اصطلاحی بمعنی
حاصل کردن مایہ متعلق بمعنی یازدہم برداشتن
ست کہ بجایش گذشت (نظامی ؎) زہر نسخہ
برداشتم مایہ ہا ؏ بر بستم از نظم پیرایہ ہا۔
(اردو) سرمایہ کا حاصل کرنا۔

(۲۸۸۰) **برداشتن مغفر** مصدر اصطلاحی۔
بمعنی بالا بردن و بلند ساختن مغفر۔ کنایہ از

برسر پوشیدن آن باشد که متعلق بمعنی اول برداشتن
ست ـ سند این از ظهوری ہے (برداشتن خنجر)
گذشت (اردو) خود پہننا ـ

برداشتن می مصدر اصطلاحی ـ بمعنی (۲۸۸۱)
خوردن شراب ست متعلق بمعنی بست و دوم
برداشتن که گذشت (فردوسی ؎) شب اور
مرد آمد و ماه دی ٭ زگفتن برآساو برداری ٭
مؤلف عرض کند که معنی لفظی این برداشتن
جام شراب ست متعلق بمعنی اول و کنایه از خوردن
می بر سبیل مجاز (اردو) شراب پینا ـ

برداشتن نافه زار مصدر اصطلاحی ـ (۲۸۸۲)
پیدا کردن نافه زار متعلق بامعنی شانزدهم برداشتن
که گذشت ـ و جادارد که متعلق بمعنی دهم کنیم
(ظهوری ؎) بهچکیه برچین زلف و کاکلش گذشت
یاد ٭ کز برای بوشناسان نافه زاری برنداشت ٭
(اردو) نافه زار ـ پیدا کرنا ـ ایجاد کرنا ـ بنانا ـ

برداشتن نام مصدر اصطلاحی بمعنی ناپدید (۲۸۸۳)
کردن نام باشد متعلق به معنی هفدهم برداشتن که
بجایش گذشت (فرخی ؎) بشمشیر از جهان
برداشت نام خسروان یکسر ٭ نماند از بیم آن شمشیر
ملک آرای گیتی بان ٭ (اردو) نام مٹانا ـ

برداشتن نثار مصدر اصطلاحی ـ نثار (۲۸۸۴)
کردن متعلق بمعنی بست و ششم برداشتن ست
که گذشت (ظهوری ؎) پیش چشم ترنشد هرگز
خیالش جلوه گر ٭ کز زلال اشک مژگانم نثاری
برنداشت ٭ (اردو) نثار کرنا ـ

برداشتن نزاع مصدر اصطلاحی ـ (۲۸۸۵)
کنایه از دور کردن نزاع باشد متعلق بمعنی ششم
برداشتن (صائب ؎) همی خواهد میانجی جنگهای
زرگری ورنه ٭ نزاع از کفر و دین وسبحه و زنار
برداریم ٭ (اردو) نزاع اٹھانا ـ دور کرنا ـ
جھگڑا مٹانا ـ

برداشتن نسخه مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۸۸۶)
حاصل کردن نسخه باشد متعلق بمعنی یازدهم

برداشتن کہ بجایش گذشت (صائب ؎) شوان
نسخہ ازان چشم زشوخی برداشت ٭ ورنہ مجنون
بنظرِ چشم غزالی دارد ٭ مخفی مباد کہ نسخہ بمعنی نقل
است (کذا فی المنتخب) (اردو) نقل لینا بقول
آصفیہ کسی حکم یا کتاب وغیرہ کو دوسرے کاغذ
پر اصل کے مطابق لکھوانا۔

برداشتن نشتر مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۸۸۷)
بلند کردن و بدست گرفتن نشتر برای زدن نشتر جدا
کردن، نشتر باشد متعلق بمعنی اوّل و یازدہم برداشتن
(ظہوری ؎) رگِ جان چون نمیکاوی بغمزہای کہ
کہ نشترگان تو نشتر بر ندارند ٭ (اردو) نشتر اٹھانا
نشتر ہاتھ میں لینا۔

برداشتن نقاب مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۸۸۸)
دور کردن نقاب متعلق بمعنی ہشتم برداشتن کہ
بجایش گذشت۔ سند این از ظہوری بمعنی بست و
یکم (برداشتن) مذکور (اردو) نقاب اٹھانا

برداشتن نقش مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۸۸۹)
حاصل کردن و گرفتن و کشیدن نقش و تصویر کشیدن
متعلق بمعنی یازدہم برداشتن کہ بجایش گذشت
(صائب ؎) مصور ار کند بیدست و پا حسنی کہ
شوخ افتد ٭ نشد نقشی درست از روی او آئینہ
بردارد ٭ (ولہ ؎) اگر از صفحۂ آئینہ حیرت می شود
زائل ٭ توان برداشتن از خاک راحت نقش بیدل
را ٭ (ظہوری ؎) را می سوزد چو من گو گرم از
دست ٭ دو نقش کف پا برنداشت ٭ (اردو)
نقش اٹھانا۔ تصویر کھینچنا۔

(۲۸۹۰) **برداشتن نقل** استعمال بمعنی نوشتن
و گرفتن نقل متعلق بمعنی سی و دوم برداشتن
کہ بجایش گذشت و من و جیر بامعنی یازدہم ہم
تعلق دارد۔ معاصرین عجم این را برزبان دارند
و مرادف (برداشتن نسخہ) باشد کہ بجایش گذشت
(اردو) نقل لینا۔ دیکھو برداشتن نسخہ۔

(۲۸۹۱) **برداشتن نگین نام را** مصدر اصطلاحی
حاصل کردن نگین نام را و منقوش شدن نگین از نام

کسی متعلق بمعنی یازدہم برداشتن (مرزا بیدل ے) سرگرانجان را نباشد ہیچ نسبت با سبکروحان نگین را
می شود قالب تہی چون نام بر دارد ہمی (اردو) کسی نگینہ کا منقوش ہونا۔ کندہ ہونا۔

(۲۸۹۲) **برداشتن نم** مصدر اصطلاحی بمعنی دور کردن و دفع کردن نمی و تری ست متعلق بمعنی ششم برداشتن ہمیں کہ گذشت (ظہوری ے) حیف مژگان پنجۂ در پنجۂ مرجان نکرد ہمی گرچہ ابری دیدہ ام نم (گریہ واری) برنداشت ہمی (اردو) تری کا دور کرنا۔

(۲۸۹۳) **برداشتن ننگ** مصدر اصطلاحی متحمّل شدن ننگ و عار و گوارا کردنش متعلق بمعنی دوم برداشتن کہ گذشت (ظہوری ے) بر ظہوری نبض گیران را چہ دست ہمی درد ما ننگ مداوا بر نداشت (اردو) ننگ و عار قبول کرنا۔ گوارا کرنا۔ ننگ و عار کا متحمّل ہونا۔

(۲۸۹۴) **برداشتن نوا** مصدر اصطلاحی بلند کردن و بالا بردن نوا باشد متعلق بمعنی اول برداشتن کہ گذشت (طاہر وحید ے) شب ہجران نوا چون این دل بیتاب بر دارد ہمی ز چشم صورت مخمل فغانم خواب بر دارد ہمی مخفی مباد کہ برداشتن علم و لوا وغیرہ و امثال آن ہم از ہمین قبیل ست (اردو) آواز بلند کرنا۔

برداشتنی اصطلاح۔ بقول ضمیمہ برہان ترجمہ حملیت باشد (مؤلف) عرض کند کہ یای قابلیت در آخر مصدر برداشتن زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ چنانکہ گفتنی و شنیدنی و امثال آن بخیال ما ترجمہ حملیت صحیح نباشد و حاملیت ہم من وجہ غیر صحیح معلوم می شود کہ صاحب ضمیمہ برہان تحتانی آخرہ را مصدری قرار داد (اردو) برداشتگی برداشت۔ اور بلحاظ ہمارے خیال کے برداشت کے قابل۔

برداشتہ بقول ضمیمہ برہان ترجمہ محمول ست (مؤلف) عرض کند کہ ہای مفید معنی مفعولی بر آخر ماضی مطلق مصدر برداشتن زیادہ کردند

دیگر ہیچ (اردو) اٹھایا ہوا ۔

برداشتہ خاطر | اصطلاح ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ رنجیدہ و آزردہ دل (**مؤلف**) عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی ست مراد از کسی کہ دلش از کاری برداشتہ باشد و کنایہ از پریشان خاطر و دسراسیمہ ۔ معاصرین عجم بزبان دارند (**اردو**) برداشتہ خاطر کہہ سکتے ہیں یعنی وہ شخص جس کا دل اُچاٹ ہوا ہو ۔ صاحب آصفیہ نے (برداشتہ خاطر ہونا) کا ذکر فرمایا ہے ۔ دل اکھڑنا ۔ بے دل ہونا ۔ دل اچاٹ ہونا ۔

برداغ | بقول برہان ۔ با غین نقطہ دار و حرکت غیر معلوم ۔ اسپرک را گویند ۔ و آن گیاہی ست کہ چیزہا بدان رنگ کنند ۔ صاحبان جامع و ناصری بر گیاہ اسپرک قانع ۔ صاحب محیط ازین لغت ساکت ۔ و برا سپرک گوید کہ اسم اکلیل الملک ست و فرماید کہ بفارسی اسم زریرست ۔ و بقول بعضی آن کہ عروق نیز گویند (**مؤلف**) عرض کند کہ ما صراحت کامل بر (اسپرک) کردہ ایم کہ بجایش گذشت ۔ و وجہ تسمیۂ (برداغ) بقول معاصرین عجم جز این نباشد کہ چون این گیاہ را بردارند یا در پارچہ کنند ۔ دست و پارچہ ازو داغدار شود بوجہ رنگی کہ درین گیاہ است کہ بادنیٰ برمی آید ۔ و معنی لفظی این داغ کنندہ قلب (داغ بر) کہ اسم فاعل ترکیبی ست ۔ مخفی مباد کہ بردن بمعنی کردن و انداختن ہم می آید (**اردو**) دیکھو اسپرک ۔

برافتادن | مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار و بحر و انند بالضم بازی بردن از حریف و دست یافتن بر وی ۔ (میر خسرو ؒ) شعر از منصوبۂ رُخ

آن سپہ را کہ گزان منصوبہ برافتاد شہ را رخ ۔

(**مؤلف**) عرض کند کہ از سند بالا بمعنی (۱) فتح حاصل شدن ست و معنی حقیقی این (۲) واقع شدن برو ۔ مخفی مباد کہ بحق کسی کہ ناگہا برد کہ غلبہ اش مسلّم کہ درجۂ آن کم از مات باشد

(اردو) (۱) فتح حاصل ہونا۔ غلبہ پانا۔ (۲) برگرد ہونا۔

برداال بقول برہان و جامع و ناصری بر وزن و معنی پرکال و ہم او بر پرکال فرماید که یعنی پرکار که افزار دائرہ کشیدن است۔ صاحب مؤید گوید که بباى فارسی ہم آمدہ (مؤلف) عرض کند که مبدّل پرکار ست که بجایش می آید باى فارسی بعربی بدل شد چنانکه اسپ و اسب ورای مہملہ بہ لام چنانکه چپار و چپال (اردو) پرکار بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکّر۔ دائرہ کھینچنے کا اوزار۔

بردان بقول برہان و جامع و ناصری بر وزن درمان شیرہ گیاہیست بغایت بدبو و گندہ۔ صاحب محیط ذکر این نہ کردہ بر (بردانیا) فرماید که اسم فاشرا و بر فاشرا گوید که معرّب از فاشار سریانی ست (مؤلف) عرض کند که ما ذکر این بہار جالون کردہ ایم حقیقت رست صاحت مزید (بردان) از محقّقین نہ شد تا معلوم می کردیم که اسم این در السنۂ غیر ہیست و ظاہراہمین قدر بخیال می آید که (بردان) اسم جامد ست و شیرہ بردانہ را نام کردند که ذکرش بالا گذشت واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) دیکھو ہار جالون جس کو عربی مین کرمۃ البیضا کہتے ہین (جنگلی انگور) اور اسی کے شیرہ کا نام فارسی مین (بردان) ہے جس کی کامل حقیقت معلوم نہ ہوسکی۔

بردانگ بقول شمس بدال مہملہ اسم جانوریست که پس خوردہ شیر بخورد و بحوالہ مؤید گوید که پردانہ و پرانگ بیک معنی ست (مؤلف) عرض کند که صاحب مؤید ذکر پرد انگ بباى فارسی و دال مہملہ کردہ و دیگر محقّقین فارسی زبان ہم بہ کاف عربی و بحث کاملش بجای خود کنیم

می آید اگر سند استعمال این ببای عربی و دال سوم پیش شود توانیم عرض کرد کہ مُبدّل ست کہ موحّدہ ببای فارسی و واو بدال مہملہ بدل شود چنانکہ تپ و تب و بتو و بیۃ خیال ما ہمین قدرست کہ کم توجہی صاحب شمس تصحیف رو دادہ (اردو) دیکھو پرداک ـ

برداتہ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح لغت فارسی ست بمعنی نان کہ در شیر آمیختہ در روغن بریان کنند (مؤلف) عرض کند کہ محققین زبان فارسی ازین ساکت و معاصرین عجم برزبان ندارند اگر سند استعمال بنظر آید توانیم عرض کرد کہ اصل این ببای فارسی ست بمعنی پر از دانہ و دانہ دار (شیر برنجی) را مانند کہ بعوض برنج ـ پارہ ہای نان را در شیر و شکر کردہ بپزند کہ بصورت حلوای دانہ دار می شود ـ بای فارسی بموحّدہ بدل شد چنانکہ آسپ و اسب معاصرین عجم با بای فارسی ہم استعمال این کنند ـ طالب سند استعمال باشیم (اردو) دہ دانہ دار کھیر جو دودھ اور شکر اور روٹی کے چورے سے پکائی جاتی ہے ـ مؤنث ـ

بردبار اصطلاح ـ بقول سروری (۱) بالضم متحمّل و حلیم ـ صاحب برہان فرماید کہ تاب آورندہ و تحمّل کنندہ (۲) بارکش و (۳) جفاکش ـ و بقول جامع بروزن ظلم کار بمعنی متحمّل کنندہ ـ صاحب ناصری باتّفاق برہان فرماید کہ ملائم الطّبع ـ صاحب فدائی فرماید کہ متحمّل و صبور باشد ـ لطان آرزو در سراج و چراغ این را نیاورد ـ وزلہ برواش بہار فرماید کہ در معنی ترکیبی این تامّل ست ـ و صاحب بحر نقلش برداشتہ (ابوطالب کلیم لہ) بہرچہ رو دہد آئینہ داری سازم ؎ زمانہ منفعل از طبع بردبار منست (ظہوری لہ) جسم لاغر تر زکاہ و قدر فربہ تر زکوہ ؎ باہمہ نازک دلیہا بردباران خودند ؎ (از سروری) در تعریف شتر ؎ جہان گردے حلیمی ـ بردباری ؎ زنگزار جہان تا نغ بخاری ؎ (منوچہری لہ) تو خوا

کار ترکی من بردبار عاشق ٭ خوش نیست خوار کاری
خوب است بردباری ٭ (مؤلف) عرض کند که اسم
فاعل ترکیبی ست مرکّب از دو اسم جامد که یکی برد است
بمعنی چارمش که مقابل آورد است۔ و دیگری بار
که معنی اوّلش گذشت پس معنی این برنده و برداننده
بار است و کنایه از متحمّل و بارکش این ست معنی ترکیبی
این که تلمیذ خان آرزو و صاحب بحر در آن تامّل
است (اردو) بردبار بقول آصفیہ۔ فارسی۔
(۱) متحمّل۔ بھاری۔ بہرکم۔ سلیم الطبع۔ سہنے والا
برداشت کرنے والا۔ (۲) بارکش۔ بقولہ بوجھ اٹھانے
والا۔ دیکھو بارکش۔ (۳) جفاکش۔ جور وستم
سہنے والا۔

بردباری | اصطلاحی۔ بقول فدائی که از
معاصرین عجم بود (۱) بمعنی شکیبائی و تحمّل و صبوری و
(۲) جفاکشی و (۳) بقول انند بارکشی (مؤلف)
عرض کند که جز این نیست که یای مصدری بر لفظ بردبار
مزید علیه کرده اند (صائب ره) به بد باری من نیست
کوهکن در عشق ٭ که کوه بر دل من سایه کمرباشد ٭
(وله ۵۱) رعونت مانع ست از بردباری سربلندی را
مگر دبار سرو از راه رعنائی نمی گردد ٭ (انوری ۵۴)
بهر دست خواهی برون آی با من ٭ ز تو دستبرده
ز من بردباری ٭ (وله ۵۲) جز صبر و بردباری
روئی همی نه بینم ٭ چون عاشقم چه چاره جز صبر و
بردباری ٭ و سند معنی دوم از کلام منوچهری
بر (بردبار) هم گذشت۔ استعمال معنی سوم
از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم بر زبان ندارند
(اردو) (۱) بردباری۔ بقول آصفیہ۔ فارسی
اسم مؤنث۔ برداشت۔ تحمّل۔ صبر۔ (۲) جفاکشی
مؤنث۔ (۳) بارکشی۔ مؤنث۔

بردبرد | اصطلاح۔ بقول برهان بفتح دو بای
ابجد و سکون دو رای قرشت و دال بی نقطه
مرادف (بردابرد) که امر بدور شدن باشد یعنی
دور شو۔ صاحبان جهانگیری و بحر و رشیدی هم ذکر
این کرده اند (مؤلف) عرض کند که حقیقت

(بردابرد) بجایش عرض کردہ ایم واین مرادف
معنی اولش باشد تکرار بردست کہ امر حاضر بردن
باشد نہ (بدور شدن) صاحب برہان تسامح کرد
وبعوض لفظ معنی را بیان کرد۔ فتامل (مولوی
معنوی ۵) ہمّت سبک مدار کہ باہمّت شگرف
چاؤش پادشاہ بخواند کہ برد برد ۀ (اردو)
ہٹو بڑھو۔ دیکھو (بردابرد) کے پہلے
معنے ۔

برد خطی اصطلاح۔ بقول غیاث مانند جنسی از چادر کہ در بافت آن خطہای باریک ورنگین
می باشد۔ صاحب بحر بر مجرّد خطہا اکتفا کردہ باریک ورنگین را گذاشت (مؤلف) عرض کند
کہ بُرد بالضم بقول منتخب بمعنی جامۂ مخطّط لغت عرب ست۔ فارسیان لفظ خط را بروزیادہ کردہ
بای معروف نسبت درآخرش آوردند وبمعنی بالا استعمال کردند پس این مفرّس باشد (اردو)
وہ چادر جسکی بافت مین باریک اور رنگین خطوط ہون۔ مؤنث۔

برزر اصطلاح۔ بقول برہان وجامع
ناصری بردرزن زرگر مخفف برادرست کہ بجایش
گذشت (مؤلف) عرض کند کہ قول صاحبان
ناصری وجامع کہ از اہل زبانند اعتبار را شاید ولیکن
معاصرین عجم برزبان ندارند (اردو) دیکھو برادر۔

(۲۸۹۵) **بردر اوفتادن** مصدر اصطلاحی۔ کنایہ
از بیرون شدن کہ افتادن بردر مکان علامتست
(انوری ۵) اکنون کہ ماہ روزہ بنقصان در افتاد
آہ از حجاب حجرۂ دل بر در افتاد ۀ (بر در دل
اوفتادن آہ) بیرون آمدن آہ از دل ست لیکن
مخفی مباد کہ واو در افتادن زائد بقاعدۂ فارسیان
درست ست (اردو) باہر ہونا۔ جیسے کہ
راز پردہ سے باہر ہوا ۔"

(۲۸۹۶) **بردر پشتی زدن** مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر بمعنی تواضع وخاکساری کردن (مؤلف)
عرض کند کہ کنایہ خوب نیست ونامرغوب حیثیت

که سند استعمال پیش نه شد - دیگر کسی از محققین فارسی
ذکر این نکرده - معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو)
تواضع کرنا - بقول آصفیه عاجزی سے پیش آنا - خوش
اخلاقی سے پیش آنا - خاطر و مدارات کرنا - آؤ بھگت کرنا

بر در جلا زدن مصدر اصطلاحی - بقول بحر و
وارسته وانند مرادف (بر جلا زدن) که گذشت
(شفیع اثر ؎) تا سر نیت دم از صفا زده است ٭
آرزو بر در جلا زده است (مؤلف) عرض کند
که مقصود شاعر جز این نباشد که آرزو بے پرده شد و آمد
مرادف معنی دوم مصدر بالا باشد (اردو) دیکھو
(بر جلا زدن کے دوسرے معنی)

بر در جلال زدن مصدر اصطلاحی - بقول بحر
خشمناک شدن - وارسته بسند این همان فقرۂ خان عالی
را آورده که بر (بر جلال زدن) گذشت و بہار ہم ذکر
این کرده و ما از حقیقت این همه آنجا بحث کرده ایم
طالب سند دیگر باشیم - اگرچه موافق قیاس ست
(اردو) دیکھو بر جلال زدن -

بر در زدن مصدر اصطلاحی بقول بحر
و بہار وانند بیرون رفتن (طغرا ؎) شگوفه چو از
شاخ او سر زده ٭ غم از صحن این باغ بر در زده ٭
(صائب ؎) هر در شارع صد قافله تفرقه ہست ٭ زود
بر در زن از ان خانه که در بسیار ست ٭ (مؤلف)
عرض کند که معنی حقیقی این (۱) از آمدن خود اطلاع
کردن ست که کسی بخانه کسی رود بر درش می زند تا
صاحب خانه در را بگشاید و مرحبا گوید مرادف معنی سوم
(بدر زدن) و (۲) معنی بیان کردۂ محققین بالا که از
هر دو سند بالا پیداست مرادف معنی اول (بدر زدن)
و (۳) خلاف کردن مجاز معنی دوم ست (انوری ؎)
وعده را بر در مزن چندین بعذر ٭ زندگانی را اگر چون
می برد ٭ (اردو) (۱) زنجیر کھٹکھٹانا - دیکھو (بدر
زدن) (۲) باہر جانا - دیکھو (بدر زدن) کے پہلے معنی
(۳) خلاف کرنا -

بر در شدن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار
مرادف بر در زدن بمعنی اول یعنی بیرون رفتن -

(خواجہ نظامی ۵) زر وسیم آن بندہ بر در شود ٭
کہ با خواجہ خود برابر شود ٭ (مؤلف) عرض کند
کہ شدن بمعنی رفتن می آید پس این موافق قیاس ست
(اردو) دیکھو بر در زدن کے تیسرے معنی ۔

بر در عرفان زدن | مصدر اصطلاحی بقول
بہار و وارستہ از حجاب وشرم بیرون آمدن ۔
(صائب ۵) زشرم لست کہ آزادمیکشی صاحب
تو نیز بر در عرفان زن ومکرم باش ٭ (ظہوری ۵)
حال دل ہم مگر دلم داند ٭ زدہ دام گرچہ بر در عرفان ٭
صاحب بحر فرماید کہ از حجاب وشرم بر آمدن ست
(مؤلف) عرض کند کہ (بر در چیزی زدن) مصدر لست
عام کہ از ہر دو سند بالا پیدا است وعرفان خصوصیتی
از پن ندارد واین متعلق باشد با مصدر (بر در زدن)
کہ گذشت وکنایہ باشد از تحریک کردن بچیزی یعنی
در آن چیز کوفتن وخبر دادن از نیکہ ارادہ داخل شدن
داریم وانچہ محققین بالا معنی اصطلاحی پیدا کردہ اند
درست نباشد در ہر دو اشعار صائب وظہوری
(بر در عرفان زدن) کنایہ از عرفان اختیار کردن ست
وبس (اردو) حجاب اور شرم سے باہر آنا ۔ اور
بلحاظ ہمارے معنون کے معرفت اور سلوک کا اختیار کرنا

بر در کارت بچیند | مقولہ ۔ بقول بہار ۔ وانند
ای بر موضع مخصوص او بچیند می ارزد وفرماید کہ
این زبان الواط ست (مؤلف) عرض کند کہ
ہیچ ترکیب این درست نمی شود ٭ ہر دو محققین
ہند نژاد سند استعمال پیش نہ کردند ترک این بر
بیان تفوق داشت ۔ (اردو) ناقابل ترجمہ

بر در نہادن | مصدر اصطلاحی بقول بہار
ووارستہ کنایہ از بیرون کردن (کمال اسمٰعیل ۵)
زاغ سیاہ دل را بر در نہاد بلبل ٭ چون دیدیم
طاؤس گشتہ پر جو اصل (نظامی ۵) کہ داند کہ فردا
چہ خواہد رسید ٭ زدیدہ کہ خواہد شدن ناپدید ٭
کرا مردہ از خانہ بر در نہند ٭ کرا تاج اقبال بر سر نہند ٭
(مؤلف) عرض کند کہ موافق قیاس ست
(اردو) گھر سے باہر کرنا ۔

(۱۲۸۹۴) (الف) **بردریدن** استعمال بمعنی دریدن و مزید علیه آن بزیادت کلمهٔ بر بران (ظهوری ؎) زخود خالی پرست از نغمهٔ دوست ببین دف را که چون برمی درد پوست ؛ (انوری ؎) پنجهٔ سرو او بخنجر بید ؛ بی گنه بردریده سینه نار ؛ پس ازین دو سند مصادر اصطلاحی ---

(ب) **بردریدن پوست** بمعنی افشای راز کردن ---

(ج) **بردریدن سینه** بمعنی مجروح کردن سینه - بدست می آید (اردو) (الف) دیکھو دریدن - (ب) افشای راز کرنا (ج) سینه چاک کرنا -

(الف) **بردست گرفتن** مصدر اصطلاحی بقول بحر و بهار و اننددباور کردن و استوار داشتن (میر مغزی ؎) هر که او گیرد بدست - شراب ؛ هر چه او گوید - بردست گیر ؛ (مؤلف) عرض کند که ما معنی شعر را همین قدر فهمیده ایم که هر که شراب بردست گیرد (یعنی شراب خوار است) بر گفتهٔ او عمل مکن - پس معنی زبردست گرفتن عمل کردن ست نه باور کردن - ما این اصطلاح بمعنی بیان کرده شان ندیدیم و از زبان معاصر عجم نشنیدیم و طالب سند دیگری باشیم مخفی مباد که از همین سند مصدر ---

(ب) **بردست گرفتن شراب** بمعنی شراب خوردن بپیدا می شود که موافق قیاس ست (اردو) (الف) باور کرنا یقین کرنا - اور ہمارے معنون کے لحاظ سے عمل کرنا (ب) شراب پینا -

بردست وپازدن مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بهار و اننداز شور و تعجن با اشارات کردن (صائب ؎) غزل را بردست و پا گر عیب نقص بنود ؛ می خواهد که می گردد بیا با اشارات فال همیشه (مؤلف) عرض کند که سند بی یا شد و لبس - (اردو) ...... اشارات کرنا

بردست و پای افتادن مصدر اصطلاحی

بقول بحر مرادف (برپای افتادن) (مؤلف) عرض کند که سند آن هم پیش نه شد و سند این هم - ولیکن موافق قیاس ست - ومعاصرین عجم بزبان دارند (اردو) دیکھو برپای افتادن -

بردع | بقول برہان بروزن مجمع نام شہریست آباد کردۂ نوشابہ کہ اصلش (بردوم) بود و در زمان سکندر بردع - و بردعہ نام نہادند - صاحب جامع اینقدر بیفزاید کہ این شہر واقع ست میانۂ قراباغ و گنجہ و صاحب غیاث گوید کہ از توابع ایران ست در آذربیجان باقلیم پنجم (مؤلف) عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این بر (بردہ) می آید کہ اصل ست ہای ہوز تعریباً بعین مہملہ بدل شد (اردو) بردع توابع ایران سے ایک شہر کا نام ہے جو نوشابہ کا آباد کیا ہوا ہے - مذکر -

بردعجوز | اصطلاح - بقول بحر ہفت روز ست در آخر زمستان - گویند در آن روزہا زالی در صحرا مردہ بود لہذا باین اسم مسمّی گشت - چہ برد بمعنی سرما و عجوز بمعنی پیرزن باشد - بہار صراحت مزید کند کہ سہ روز آخر شباط و چہار روز اول آذر ست و بحوالہ صراح گوید کہ برد عجوز ست (شیخ شیراز) ہمچنان کز نہیب برد عجوز شیرہا خوردہ طفل دایہ ہنوز صاحب غیاث گوید کہ بالفتح و عین مہملہ ہم مفتوح ہفت روز ست در آخر زمستان سہ روز آخر بہمن کہ بہندی پھاگن گویند - و چار روز اول اسفندار کہ بہندی تقریباً چیت باشد - چون این روزہا در آخر زمستان واقع شدہ لہذا بردعجوز نامند - و آسامی آن ہفت روز بقول صاحب صراح این ست - (صِنّ) بکسر صاد مہملہ و تشدید نون و (صِنّبر) بکسر صاد مہملہ و تشدید نون مفتوحہ و سکون بای موحدہ و رای مہملہ (وَبْر) بفتح واو و سکون بای موحدہ و رای مہملہ و (آمِر) بروزن فاعل و (مؤتمر) بصیغہ اسم فاعل و (معلّل) بفتحتین و کسرہ و تشدید لام اول و (مطفی الجمر) بالضم (انتہی) - (مؤلف) عرض کند کہ اصطلاح

عرب ست که فارسیان بترکیب اضافی استعمالش
کردند معنی لفظی این سرمای پیرزن یعنی هفت
روزی که سرمای آن پیرزنان را خصوصًا نقصان
بخشد بوجه شدّت یعنی چنانکه جوانان متحمل آن باشند
پیرزنان تحمّل آن نکنند (اردو) برد عجوز - آخر
موسم سرما کے مخصوص سات دن کو کہتے ہیں -
جنمین سردی بہت کثرت سے ہوتی ہے - مذکر

بردعه | بقول صاحب مؤیّد و ہفت ہمان
شہری که ذکرش بر (بردع) اگذشت (مؤلف)
عرض کند که اشارهٔ این ہمہ را آنجا کرده ایم جز این
نیست که ہای ہوّز آخره درین زائد باشد یا ہمین
اصل ست و آن مخفّف این (اردو) دیکھو بردع

بردفتر افگندن | مصدر اصطلاحی -
بقول برہان کنایه از نوشتن - صاحبان ضمیمهٔ جہانگیری و
بحر و رشیدی و صراح و بہار عجم ذکر این کرده اند -
(خاقانی ۵) مثنوی درخط از پند خاقانی ای جان
که این خوش حدیثی ست بردفتر افگن * (مؤلف)
عرض کند که موافق قیاس ست که انداختن بر کاغذ
و دفتر - کتابت کردن ست و بس (اردو) لکھنا

برد قلمی | اصطلاح - بقول بحر و انند مرادف
(برخطی) صاحب غیاث صراحت مزید کند که خطہای
این چادر برابر سطری قلم باشد - و بقول بعض
فرماید که نقّاشان برو از قلم نقش و نگار کنند -
(مؤلف) عرض کند که الآخر اقوی من الاول
ما صراحت مأخذ بر (برخطی) کرده ایم (اردو)
وه قلمکار چادر جس پر نقش و نگار ہو - مؤنث -

بردک | بقول سروری بحوالهٔ نسخهٔ میرزا به را و دال مہملتین بوزن مردک افسانه و اغلوطه
که از یکدیگر پرسند و بعربی لغز گویند - و بحوالهٔ لسان الشعرا و ادات گوید که بفتح با (۱) افسانه
و بضم با (۲) لغز (شاعر ۵) جز صفات تو سخنہای مشایخ طامات * جز مدیح تو لغزہای اغانی و
بردک * (امیر خسرو ۵) ز بردک ہای دو وما دو در بسته * که از فکرش دل دانا ست خسته * (صاحبان

برهان و جامع ذکر هر دو معانی بالا کرده اند - صاحب ناصری فرماید که اصل این (پروک به بای فارسی) ست یعنی در پرده (مؤلف) عرض کند که خیال ناصری درست ست و همین لغت ببای فارسی بمعنی دوم بجایش می آید و معنی اول را مجازاً این دانیم و کاف آخر برای تصغیر باشد یعنی پرده کوچکی یا برای نسبت بمعنی منسوب به پرده یا برای تشبیه بمعنی مثل پرده - و جا دارد که زائد هم گیریم و اقسام کاف بجای خودش در ردیف کاف عربی می آید یعنی جا دارد که کاف عربی بر لفظ برو زیاده کرده باشند که بهمین معنی بجای خودش مذکور شد (اردو) (۱) افسانه بقول آصفیه - فارسی اسم مذکر - حکایت بے اصل - قصه کهانی - گھڑا ہوا قصه - جھوٹی بات - سرگذشت - حال - ماجرا - ذکر - (۲) چیستان - دیکھو معمّٰی پہیلی -

بردگی | اصطلاح - بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بالفتح و کاف فارسی لغت فارسی است بمعنی غلامی و بندگی و اسیری (مؤلف) عرض کند که هم او برد (برده) فرماید که بمعنی غلام و کنیز ترکی لغت ترکی ست - و صاحب برهان این را بمعنی اسیر آورده که می آید - و صاحب کنز که محقق ترکی زبان ست ذکر این کرده صراحت کند که لغت فارسی ست - صاحب غیاث هم این را لغت ترکی گفته - بخیال ما قول کنز برای تردید ادعای غیاث دانند کافی ست باقی حال - فارسیان بقاعدهٔ خود یای مصدری آخرش را آوردند - و های هوز آخره را به کاف فارسی بدل کردند چنانکه بخشندگی و رونده گی و بندگی (اردو) غلامی بقول آصفیه فارسی اسم مؤنث - حلقه بگوشی - بندگی - عبودیت - عبدیت -

بردل خوردن | مصدر اصطلاحی - بقول بحر بمعنی رنجانیدن - و بیلاغ نمودن - خان آرزو در چراغ فرماید که بیدماغ نمودن دیگری را صائب ؎

تیر را نه کیش می آر دل آزاری برون ٭ بردل مو منور گرہست در دین ترا ہو (وله ؎) زحرف بردل می خوری هر دم نمیدانی که از لرزیدن دل

نعم از افلاک می ریزد (شفیع اثر) در دمشه [illegible]
سال خویش ناصح واگذار چو شیطنت تا کی برد [illegible]
می خوری (محسن تاثیر) هر دل را باشد [illegible]
بر دلها مخور چو گرفتار دوست سیاری [illegible]
[illegible] (مؤلف) عرض کند که (به چیزی خوردن)
مصدری عام ست که معنی (پیوستن چیزی)
بجای خود گذشت و این مصدر خاص متعلق
بدل و معنی عام این (بدل رسیدن) ست که
[illegible] بر دل شدن و شکسته دل کردن کسی را و امثال
آن [illegible] رنجانیدن که بالا ذکر رسید و لیکن [illegible]
شدن بهتر از رنجانیدن ست و (بر طبع خوردن)
(بر دماغ خوردن) و (بر گوش خوردن) و امثال
آن هم متعلق به همین مصدر عام ست که بجای خود [illegible]
می آید (اردو) کسی کو رنجیده کرنا۔ کسی پر گران
بار خاطر ہونا۔ کسی کا دل توڑنا۔

بر دل سرد کردن | مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر و بهار دانند ناخوش و بی مزه گردانیدن

(زواله هروی سه) عاشق ست [illegible] بسبب [illegible]
فرزند بپدر نکرد و خدمت [illegible]
کسی ناکرده لذات بهشت بر دلش سرد شد (مؤلف)
عرض کند که ازین سند زواله هروی (بر دل کسی
سرد کردن لذت) بمعنی بی مزه کردن لذت پیدا
و اگر این تخصیص تعمیم را قائم کنیم مصدر مرکب
(بر دل کسی سرد کردن چیزی) قائم می شود که بعوض
لذت ذوق و راحت و امثال آن را توانیم گرفت
[illegible] که در مصرع دوم شین ضمیر که بر لفظ دل
[illegible] ست چنانکه در [illegible]
زبان [illegible] اردو ضمیر را
[illegible]
[illegible] ضمیر [illegible] بجای خود [illegible] لفظ [illegible]
[illegible] ازین کلام زواله هروی که بالا
مذکور شد (اردو) کسی کے دل کو ناخوش کرنا۔

بر دل گرفتن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر
و بهار دانند ناخوش و دل دماغ شدن۔ بهار عجم [illegible]

اند که این کنایه باشد (اسیر شاهی سبزواری ره) هیچ از نخجیر و سیاهی دلم زانکه بود دیوانه کسی دل گیر (مؤلف) عرض کند که اصل این اصطلاح (بر دل گرفتن بار) بوده لیکن در محاوره لفظ بار حذف شده (بر دل گرفتن) باقی ماند (اردو) دل آزرده ہونا۔ بقول آصفیہ ناخوش ہونا۔

بردهم | بقول برهان همان بروع که گذشت و ما اشاره این همه را آنجا کرده ایم۔ خان آرزو در سراج گوید که نام قدیم شهر بروع و فرماید که بروع غالباً معرب بردهم است بقول بعض فرماید که سکندر بدین نام خوانده۔ درینصورت فارسی بودن این محل تردد است لیکن تصحیف ست و صحیح بردوم ست بر وزن سموم چنانکه نظامی گوید (ے) بردوش لقب بود ز آغاز کار ٭ کنون بردعش خواند آموزگار ٭ (مؤلف) عرض کند که باستناد کلام نظامی با خان آرزو اتفاق داریم و ازینکه ذکر (بردهم بدال مهمله) غیر از برهان دانند و هفت دیگر کسی از محققین اهل زبان مثل ناصری و قاطع و سروری نکرد و جهر دیار محققین هند نگارد را کافی ندانیم عجبی نیست که دست کاتبین دراز شد و اشاره های هوز را بنقطه موحده و واو را بدال تبدیل کرده باشند این تبدیل غیر از تصحیف نباشد و صاحب برهان هم (بردوم را به های هوز و واو بر وزن سموم) بمعنی همین شهر آورده و ازین هم تائید خیال خان آرزو می شود (اردو) دیکھو بروع۔

بر دماغ خوردن | مصدر اصطلاحی بقول بحر ناخوش و ناپسند آمدن و غم افزا شدن و رنجانیدن و بی دماغ نمودن (سلیم ے) بی لب او باده بر طبع ایاغم می خورد ٭ نکهت گل بی رخ او بر دماغم می خورد ٭ بهار بر هردو معنی آخر الذکر قانع (صائب ے) اگر این رنگ دارد خنده های شرم بیزارش ٭ گل این باغ خواهم بر دماغ باغبان خوردن ٭ (ملا طغرا ے) دف و چنگ بی صحن این تازه باغ ٭ چو فریاد واعظ خورد بر دماغ ٭ خان آرزو در چراغ این را مرادف (بر دل خوردن) نوشت (مؤلف) عرض کند که ما صراحت کامل بر

(بر دل خوردن) کرده‌ایم و معنی این ناگوار دماغ شدن است
از قبیل بار خاطر شدن ولیکن اصلا مرادف (بر دل خوردن)
نیست و فرق دل و دماغ در معنی این هر دو مصادر هم
فرق دارد مثلاً اگر عطر ناپسند شود گویند که (بر دماغ خورد)
یعنی بوی او پسند دماغ نشد و دماغ را ناخوش کرد حیف است
از محققین بالا سیما از خان آرزو که در عرض معنی این
نزاکت را بکار نبرد (اردو) دماغ کو ناگوار ہونا۔

(۲۸۹۶) **بروم تیغ افتادن** مصدر اصطلاحی مجروح
شدن و بزیر تیغ آمدن۔ و این مصدر خاص داخل
(بر چیزی افتادن) ست۔ ما بر بیان مصدر عام این
مصدر خاص را پسند یدیم (ظہوری ؎) دلی دم تیغ نیو
روز راحت ۞ که تیغ محنتی را بر دم افتد ۞ (وله ؎)
جوشش عشقی از برای خود ظہوری فکر کن ۞ بر دم تیغ جفا
روزگار افتاده‌ام ۞ مخفی مباد که در سند اول (رای)
اضافی ست بمعنی و داخل این مصدر نیست اردو
تلوار کی زد میں آنا۔ مجروح ہونا۔ گھائل ہونا۔

(الف) بر دمید (الف) بقول سروری بمعنی

(ب) بر دمیدن

رو‌ئید و نیز در غضب شد (شہنامہ فردوسی) چو رستم
پیام سپہبد شنید ۞ چو دریای آتش زکین بر دمید ۞
صاحب برہان گوید که ماضی بر (دمیدن) باشد که بمعنی
رو‌ئیدن و سبز شدن ست یعنی سبز شد و رو‌ئید۔
و بمعنی در غضب شد و قہرآلود گردید و ماضی دم زدن
و سخن گفتن و نفس رسانیدن و خود را بر باد کردن۔
و طلوع و ظاہر شدن صبح و دم زرگران را ہم گفته اند۔
صاحب ناصری ہم ہمچو برہان پریشان بیانی کرده۔
(مؤلف) عرض کند که ضرورت نداشت که از یک
مشتق (ب) ذکر کنند و مصدر را بگذارند در ینجا ہمین
قدر کافی ست که این ماضی مطلق (بر دمیدن) است
و صراحت معانی مصدری (ب) می آید و (ب) بقول
بحر و برہان و ناصری (۱) بمعنی دم زدن (کامل
التصریف) و مضارع این (بر دمد) (مؤلف) عرض
کند که مزید علیه دمیدن ست نزیاده کلمه بر بر آن
و ہمین ست معنی حقیقی این۔ صاحب برہان بذکر ایں بمعنی
نفس رسانیدن ہم نوشته داخل ہمین معنی ست

وصاحبان ناصری وبرہان کہ اشارۂ دم زرگران
کردہ اند متعلق ازہمین معنی باشد وماخذ دمیدن دم ست
کہ اسم مصدر باشد فارسیان تحتانی وعلامت مصدر دن
بران زیادہ کردہ مصدری ساختند کہ بجای خودش ما
می آید وباصول ما مصدر اصلی ست کہ اسم مصدر این
مال فارسی زبان ست وباصول متقنین فارسی زبان
مصدر جعلی وتحتانی زائد علامت آن چنانکہ بر لفظ
(اسم مصدر) صراحت این گذشت (اردو) پہونک
مارنا۔ بقول آصفیہ زور کے ساتھ منہ سے ہوا کو چھوڑنا
آپ ہی نے پہونکنا کا بھی ذکر فرمایا ہے۔
(۲) بردمیدن۔ بقول سوارد بمعنی برآوردن چون
(بردمیدن آہ) کہ بجای خودش می آید (**مؤلف**)
عرض کند کہ سند این ہم ہمدرآنجا مذکور واین ہم
مجازمعنی اول ست کہ درآہ ہم دم ونفس را تعلق ست
(**اردو**) کھینچنا۔ نکالنا۔ کرنا۔ جیسے آہ کرنا۔
(۳) بردمیدن۔ بقول بحر وبرہان وناصری بمعنی
بجوش آمدن از خشم۔ وبقول صاحب بحر غضب آلود
شدن۔ سند این از فردوسی بر (بردمید) گذشت
بہار این را بمعنی جوش زدن۔ ودرخشم شدن نوشتہ
(**مؤلف**) عرض کند کہ بحالت غضب ہم نفس را
دخل ست پس این معنی ہم مجازمعنی اول باشد (اردو)
خشمناک ہونا۔ صاحب آصفیہ نے (جوش مین آنا)
پر لکہا ہے غصہ مین آنا۔ غضب مین بہرنا۔ بھڑکنا
(۴) بردمیدن۔ بقول بحر وبرہان وناصری بمعنی
سبز شدن (**مؤلف**) عرض کند کہ این متعلق بمعنی
پنجم ست کہ می آید محققین بالا غور نہ کردہ اند ضرورت
نداشت کہ معنی سبز شدن را بر (بردمیدن) تمام کنند
(**اردو**) دیکہو بردمیدن کے پانچوین معنے۔
(۵) بردمیدن۔ بقول بحر بمعنی روییدن (**مؤلف**)
عرض کند کہ مجازمعنی اول ست کہ بزور وکشش ہوا
نبات از زمین می دمد ومی روید (انوری ؎) از نبات
مختلف الوان کہ بردمید ؎ در سرفگند ساحت ہر حلہ
وحلل ؎ (**اردو**) اُگنا۔ دیکہو برآمدن کے
آٹھوین معنے۔

(۶) بردمیدن - بقول بحر و برہان و ناصری بمعنی سخن گفتن (**مؤلف**) عرض کند کہ با اعتماد ناصری کہ از اہل زبان ست تسلیم کنیم و مشتاق سند باشیم کہ این معنی از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند اگرچہ سخن گفتن با معنی اول بسبیل مجاز تعلق دارد کہ در سخن گفتن دم و نفس را تعلق ست ولیکن دور از قیاس می نماید و بلحاظ قول صاحب ناصری دم نتوانیم زد (**اردو**) کہنا - بات کرنا -

(۷) بردمیدن - بقول بحر و برہان و ناصری بمعنی خود را برباد دادن (**مؤلف**) عرض کند کہ دمیدن درین مصدر بہمین معنی ست کہ می آید (خود را) داخل معنی نیست تسامح صاحبان تحقیق ست کہ خیالش نکردہ اند یعنی بردمیدن خود را و کسی را ہر دو درست و بمجرد بردمیدن بمعنی (برباد دادن) ست و بس و این ہم متعلق بمعنی اول باشد (**اردو**) برباد کرنا -

(۸) بردمیدن - بقول ناصری و برہان و بحر بمعنی طلوع و ظاہر شدن صبح (**مؤلف**) عرض کند کہ محض طلوع و ظاہر شدن معنی این ست و صبح داخل معنی نیست بلکہ استعمال این برای صبح آمدہ و این متعلق ست بمعنی پنجم بردمیدن بسبیل مجاز کہ بردمیدن آفتاب و صبح ہم مماثل روئیدن نبات از زمین ست کہ بر معنی پنجم بجایش گذشت و معنی لفظی این بالا گرفتن و بلند شدن و کنایہ از برآمدن و ظاہر شدن (**اردو**) نکلنا - نمودار ہونا - ظاہر ہونا - طلوع ہونا -

بردمیدن آہ | مصدر اصطلاحی بمعنی کشیدن و برآوردن و برآمدن آہ متعلق بمعنی دوم (بردمیدن) کہ گذشت (**مؤلف**) عرض کند کہ (آہ بردمیدن) در مصدر وحدہ مذکور و صراحت کافی ہم در آنجا کردہ ایم سند ہم از طالب آملی (**اردو**) دیکھو آہ بردمیدن

بردن | بقول موارد و نوادر بالضم (۱) مقابل آوردن و فرماید کہ بُرد حاصل المصدر این ست بالضم و مضارع این بَرَد بفتحتین - صاحب بحر بر بودن قانع و بقوله (کامل التصریف) و مضارع این بَرَد بفتح اول و دوم - صاحبان ناصری و جامع ہم بمعنی

ربودن گفته اند (مؤلّف) عرض کند که صاحب
موارد که ربودن را بمعنی چهارم جا داده است تسامح
اوست که مقابل آوردن همان ربودن ست پس بردن
بمعنی حقیقی مرادف ربودن باشد و بَرد که بمعنی چهارم
بجایش گذشت اسم مصدر این فارسیان بزیادت
علامت مصدر (دن) و بحذف یک دال مهمله از دو دال
مجتمعه مصدری ساختند که قیاسی و اصلی ست و اسم
این مصدر مال فارسی زبان ست - انچه امر حاضر این
بالفتح آید حقیقت آن جز این نیست که فارسیان بدفع
التباس از امر حاضر بریدن که بُر بالضم ست این را
در محاورهٔ خود بالفتح گفتند (اردو) لیجانا۔
(۲) بردن بقول موارد و نوادر بمعنی حاصل کردن
و بدست آوردن چنانکه (بردن ارجمندی) و (بردن
ثواب) و (بردن لذّت) (مؤلّف) عرض کند
که انچه صاحب موارد معنی بست و یکم را که (یافتن است)
جداگانه قائم کرده است درست نیست - یافتن و
حاصل کردن هر دو یکی ست و این معنی هم مجاز معنی اول ست
(اردو) حاصل کرنا۔ پانا۔
(۳) بردن - بقول موارد و نوادر بمعنی عرض دادن
و اظهار کردن چنانکه (بردن حاجت) و (بردن عیب)
(مؤلّف) عرض کند که مجاز معنی اول ست۔
(اردو) پیش کرنا۔ ظاہر کرنا۔
(۴) بردن - بقول موارد و بحر بمعنی ربودن چنانکه
(بردن نقد) (مؤلّف) عرض کند که همان معنی
اول ست که گذشت و (ربودن نقد) متعلّق بمعنی
ششم باشد که می آید و ازین معنی تعلق خاص ندارد۔
(اردو) سے متعلق۔
(۵) بردن - بقول موارد بمعنی تباه کردن چنانکه (بردن
سر با پیری را) و (بردن عزت) (مؤلّف) عرض
کند که من وجه متعلق بمعنی نهم هم که می آید - معاصرین
عجم بر زبان دارند (اردو) تباہ کرنا - برباد کرنا۔
زائل کرنا۔
(۶) بردن - بقول موارد بمعنی دزدیدن و نقب زدن
خانه را و هیچ نگذاشتن در آن چنانکه (بردن خانه)

و فرماید که لفظ خانه درین اصطلاح بقاعدهٔ مجاز مرسل است
یعنی همه اسباب خانه و لفظ بردن قرینه ظاهر بمعنی
دزدیده بردن (**مؤلّف**) عرض کند که بردن نیز
که می آید سند این ست و (بردن خانه) متعلق است
بمعنی شانزدهم (بردن) که بجایش مذکور شود۔
(**اردو**) چرانا۔ بقول آصفیه چوری کرنا۔ سرقه کرنا
(۷) بردن۔ بقول موارد بمعنی کم و زیاده شدن چنانکه
(بردن هر دو خانه کمان) (**مؤلّف**) عرض کند که
ما از معنی اختلاف داریم و صراحت کامل بر (بردن هر دو
خانهٔ کمان) کنیم (**اردو**) کم و زیاده هونا۔
(۸) بردن۔ بقول موارد بمعنی گفتن چنانکه (بردن نام)
(**مؤلّف**) عرض کند که معاصرین عجم هم بر زبان دارند
و اصل این (بردن بر زبان) بود۔ در محاورهٔ فرس لفظ
(بر زبان) حذف شده محض بردن بقرینه قائم ماند
که مراد از گفتن ست مجاز معنی اول (**اردو**) کهنا
(۹) بردن۔ بقول موارد بمعنی زائل کردن چنانکه (بردن
تاب) وغیر ذلک که در ملحقات بجای خودش می آید
(**مؤلّف**) عرض کند متعلق بمعنی اول ست بر سبیل مجاز
معاصرین عجم بر زبان دارند۔ و دور کردن هم متعلق
به همین ست که سندش بر (بردن عشوه) می آید۔
(**اردو**) زائل کرنا۔
(۱۰) بردن۔ بقول موارد و بحر بمعنی کردن چنانکه
(سعی بردن) و امثال آن که در ملحقات می آید۔
(**مؤلّف**) عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند
مجاز معنی اول ست (**اردو**) کرنا۔
(۱۱) بردن۔ بقول موارد بمعنی برداشتن چون (منّت
بردن) و امثال آن که در ملحقات می آید (**مؤلّف**)
عرض کند که مجاز معنی اول ست۔ معاصرین عجم بر
زبان دارند۔ (**اردو**) اٹھانا۔
(۱۲) بردن۔ بقول موارد بمعنی ساختن چنانکه (بردن
قلاب) که در ملحقات می آید (**مؤلّف**) عرض کند
که معاصرین عجم بر زبان دارند (**اردو**) بنانا۔
(۱۳) بردن۔ بقول موارد بمعنی بجا آوردن چنانکه
(بردن فرمان) که در ملحقات می آید (**مؤلّف**) عرض

کند که معاصرین عجم برزبان دارند و مجاز معنی اول است

(اردو) بجالانا ۔ تعمیل کرنا ۔

(۱۴) بردن ۔ بقول موارد بمعنی کندن چون (نقب بردن) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که من وجہٍ متعلق بمعنی دہم نیز که نقب کردن معادل [illegible] ست و نقب کندن برزبان معاصرین عجم نیست ۔ و مجاز معنی اول ست ۔ (اردو) کھودنا ۔

(۱۵) بردن ۔ صاحب موارد ذکر این کرده بمعنی ساکت (مؤلف) عرض کند که (بردن آب) که در ملحقات می آید و این هم مجاز معنی اول ست (اردو) بہا لیجانا ۔

(۱۶) بردن ۔ بقول موارد بمعنی غارتیدن چنانکه (بردن رہزن) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که برباد کردن بمجاز داخل همین ست و بخیال ما سند این (بردن خانه) باشد که بجایش می آید و (بردن رہزن) متعلق بمعنی ششم باشد (اردو) غارت کرنا ۔ دیکھو بردن خانه ۔

(۱۷) بردن ۔ بقول موارد بمعنی رساندن چنانکه (بردن رتبه به بالا) و امثال آن که در ملحقات می آید ۔ (مؤلف) عرض کند که مجاز معنی اول ست (اردو) پہنچانا ۔

(۱۸) بردن ۔ بقول موارد بمعنی بسلامت بردن چنانکه (بردن جان) و امثال آن که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که محفوظ و نگاہ داشتن هم داخل همین ست چنانکه (بردن ایمان) و این هم مجاز معنی اول ست و معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) بچانا ۔

(۱۹) بردن ۔ بقول موارد بمعنی انداختن چنانکه (بردن پنجه به پنجه) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که مجاز معنی اول ست (اردو) ڈالنا

(۲۰) بردن ۔ بقول موارد بمعنی بسر کردن چنانکه (بردن روزگار) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که مجاز معنی اول ست (اردو) بسر کرنا بقول آصفیه ۔ گزارنا ۔ بھوگنا ۔ اوقات گزاری کرنا ۔ انجام کو پہنچانا ۔

(۲۱) بردن ـ بقول موارد و بحر و ناصری و جامع بمعنی یافتن چنانکه (بردن راه) و امثال آن که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که بامعنی دوم اتحاد دارد (اردو) پانا ـ حاصل کرنا ـ

(۲۲) بردن ـ بقول موارد بمعنی رفتن و طی کردن چنانکه (بردن راه) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند مجاز معنی اول ست ـ (اردو) طی کرنا ـ چلنا ـ

(۲۳) بردن ـ بقول موارد بمعنی گذاردن چنانکه (بردن نماز) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که بخیال ما مشغول و منہمک کردن ست و ہمین معنی از (بردن نماز) پیدا می شود که بجایش مذکور شود (اردو) ادا کرنا ـ

(۲۴) بردن ـ بقول موارد بمعنی خراب و ہدم کردن چنانکه (بردن بنیاد) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که مجاز معنی اول ست ـ (اردو) ڈہانا ـ بقول آصفیه گرانا ـ مکان توڑنا منہدم کرنا ـ

(۲۵) بردن ـ بقول موارد بمعنی تافتن چنانکه (بردن پنجه) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که مجاز معنی اول ست (اردو) موڑنا ـ پھیرنا ـ

(۲۶) بردن ـ بقول موارد بمعنی برآوردن چنانکه (بردن پوست از تن) که در ملحقات می آید (مؤلف) عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) نکالنا

(۲۷) بردن ـ بقول موارد بمعنی محفوظ و سلامت ماندن ست چنانکه (بردن جان) (نظامی ـ ۵)
بجان برد خود ہر کسی گشته شاد ٭ کس از کشتن کس نیاورد یاد ٭
(مؤلف) عرض کند که ہمان معنی ہیچ ہم ست که بالا گذشت جز این نیست که درین سند استعمال حاصل مصدر آن ست بمعنی سلامتی جان ـ کم غوری صاحب مورد ست که این را معنی جداگانه خیال کرد و ہم قواعد فارسی را بابش اعتنا نکرد (اردو) دیکھو بردن کے اٹھارویں معنے ـ

(۲۸) بردن ـ بقول موارد بمعنی برپا کردن چنانکه (بردن

حشر) کہ درملحقات می آید (مؤلف) عرض کند کہ معاصرین
عجم برزبان دارند (اردو) برپا کرنا۔
(۲۹) بردن۔ بقول سوار بمعنی آمدن چنانکہ (بردن
خواب) کہ درملحقات می آید (مؤلف) عرض کند کہ
ہمین مصدر بمعنی نہم متقضاد این می نماید ولیکن حقیقت
این بر (بردن خواب) بیان کنیم انشاءاللہ (اردو) آنا۔
(۳۰) بردن۔ بقول سوار بمعنی صرف کردن چنانکہ (بردن
لطف) کہ درملحقات می آید (مؤلف) عرض کند کہ
من وجہ متعلق معنی دہم ست ولبس (اردو) صرف
کرنا۔ کرنا۔
(۳۱) بردن۔ بقول سوار بمعنی موقوف کردن چنانکہ
(بردن رسم) کہ درملحقات می آید (مؤلف) عرض
کند کہ مسدود و بند کردن داخل ہمین ست (اردو)
موقوف کرنا۔ مسدود کرنا۔ بند کرنا۔
(۳۲) بردن۔ بقول سوار بمعنی داشتن چنانکہ (بردن
روزہ بروزہ) کہ درملحقات می آید (مؤلف) عرض
کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) رکھنا۔

(۳۳) بردن۔ بہ تحقیق ما بانجام رسانیدن چنانکہ (۲۸۹۸)
(بردن روزگار) کہ بمعنی دوم ش درملحقات می آید۔
(اردو) ختم کرنا۔ اختتام کو پہنچانا۔
(۳۴) بردن۔ بہ تحقیق ما بمعنی سبقت بردن چنانکہ (۲۸۹۹)
(بردن ازکسی) کہ درملحقات می آید وابنہم مجاز معنی
اول ست۔ صاحب نوادر (گرو بردن) را ذکر کردہ
سند مخلص کاشی پیش می کند کہ بر (بردن ازکسی)
می آید۔ و ما طرز بیانش را غلط دانیم زیرا کہ مصدر
(بردن گرو۔ یا گرو بردن) ازین سند پیدا نیست
و گرو بمعنی سبقت ہم نیامدہ با تحقیق حال درینجا ہمین
قدر کافی ست۔ (اردو) سبقت لیجانا بقول
آصفیہ آگے بڑھ جانا۔ فوقیت لیجانا (عارف ۔۵)
برق پر بھی وہ لے گئے سبقت ٭ ہو خبر کس کو آنکھ جھپکنے کی
(۳۵) بردن۔ بقول بحر در قمار از حریف غالب آمدن
از (ناصری ۔۵) طرفہ قماری بود بازی عشق بتان ٭
باختنش بردن ست بردن آن باختن ٭ خان آرزو
در سراج گوید کہ بجاز بردن بازی را گفتہ اند لیکن شہرت

نگرفته (**مؤلف**) عرض کند کسی که معلوماتش وسعت
ندارد محاوره را غیر مشهور می‌شمارد و این مصدر نیست
غیر از آن که برسی و چار معنی گذشت و اسم این مصدر
همان بُرد است که ذکرش بر معنی ششمش کرده‌ایم و معنی
حقیقی این (۱) بُرد کردن بازی و (۲) بمجاز غالب آمدن
(**اردو**) (۱) برد کرنا - (۲) غالب آنا -
(۳۶) بردن - بقول بحر بکسر اول و فتح سوم (۱) تند
و تیز رفتن - فرماید که سالم التصریف ست که غیر ماضی
و مستقبل و اسم مفعول نیاید - صاحب رشیدی (۲)
بر تندی و تیزی رفتار قانع (عبد الواسع در صفت
ابرست) گهی با خاک همخانه گهی با دهم پیشه * گهی با چرخ
هم زانو گهی با بحر هم بردن * صاحب ناصری باتفاق
رشیدی گوید که (۳) اسپ جلد و تیز را هم گفته‌اند -
صاحب جامع متفق با ناصری - خان آرزو در سراج بذکر دو
معنی بالا فرماید که (بردون - بروزن فرعون نیز بهمین
معنی آورده گویند که لفظ تازیست) و بردون بقول
برهان بکسر اول بمعنی اسپ ترجلد و تند و فرماید که

این لغت عرب ست - صاحب انند هم این را لغت
فارسی نوشته گوید که بقول بعض لغت عربیه باشند
(**مؤلف**) عرض کند که معنی اول را طالب سندیم ما هم
که مجرد بیان صاحب بحر کافی نداشتیم صحیح ماخذ نیست
نمی آید بسند معنی سوم عرض می‌شود که (برذون)
بالکسر و فتح ذال معجمه بقول منتخب مطلق ستور و نوعی از
اسپان و تحقیق آن ست که اسپی که مادر و پدرش عربی
نباشند یا یکی از آن عربی نیست (الخ) پس جا دارد که
فارسیان به تبدیل ذال معجمه به دال عربی و تخفیف
واو مفرّس کردند و معنی سوم استعمالش کرده‌اند
و معنی دوم که تعمیم دارد مجاز ست - مخفی مباد که برای
معنی دوم استناد از کلام عبد الواسع قابل قبول ستند
و برای معنی سوم قول ناصری که از اهل زبان ست
اعتبار را شاید (**اردو**) (۱) تند و تیز جانا -
(۲) رفتار میں تندی اور تیزی - مؤنث - (۳)
وہ گھوڑا جو رفتار میں تند و تیز ہو - مذکر -
(۳۵۰۰) **بردن آب** مصدر اصطلاحی یعنی با خود

بردن آب ست صاحب موارد ذکر این بذیل معنی پانزدهم کرده از معنی ساکت (گلستان سعدی ــہ) شد غلامی که آب جو آرد ٭ آب جو آمد و غلام ببرد ٭ مخفی مباد که (آب بردن چیزی ــہ) در مد ۵ گذشت (اردو) بہا لیجانا۔

بردن آبرو مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) زائل کردن آبرو (حافظ شیرازی ــہ) جام می دید لبت دم ز روان بخشا زد ٭ آبروی لب جان بخش روان بخشا برد ٭ (مؤلف) عرض کند که (آبرو بردن) در مد ۵ گذشت (اردو) دیکھو آبرو بردن۔

(۱۰۵۲) **بردن آرام** مصدر اصطلاحی۔ ربودن و دور کردن آرام از دل متعلق بمعنی چارم بردن (واله هروی ــہ) آرام و راحتی که ز دل ماتم تو برد ٭ چون مرغ اشک باز نیامد بآشیان ٭ مخفی مباد که (آرام بردن) بہمین معنی در مد ۵ گذشت (اردو) دیکھو آرام بردن۔

بردن آرزو مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی دہم بردن) بمعنی آرزو کردن (شانی تکلو ــہ) من از کجا و تمنای وصل همینم بس ٭ که می برم بخیال تو آرزوئی چند ٭ (کمال خجند ــہ) آرزو برده ام که چشم تو باز ٭ کشدم که بعشوه گاه بناز ٭ (مؤلف) عرض کند که همان (آرزو بردن) ست که در مد ۵ گذشت (اردو) آرزو کرنا۔ دیکھو (آرزو بردن)

بردن ارجمندی مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی دوم بردن) بمعنی حاصل کردن ارجمندی (عبدالحی سنکروی ــہ) در مهد رسال هوشمندی ٭ برده زطوافش ارجمندی ٭ (مؤلف) عرض کند که سن وجه متعلق بمعنی بست و یکم هم۔ (اردو) بزرگی حاصل کرنا۔ رتبہ پانا۔

(۱۰۶۱) **بردن از سرپیمان** مصدر اصطلاحی۔ آماده نقض پیمان کردن متعلق بمعنی چارم بردن ست و سند این بر (بردن نقش) می آید (اردو) وعده خلافی پر آماده کرنا۔ وعده خلافی کرانا۔

بردن از کسی | مصدر اصطلاحی۔ بتحقیق ما (۲۹۰۳)
سبقت بردن از کسی (مخلص کاشی ؎) "تا مرا فگند
از ما عشق آن وحشی غزال ؏ در دویدن طفل اشک ما
ز آہو بردہ است ؏ صاحب نوادر این را بذیل
بردن بمعنی گرو بردن باستناد ہمین شعر مخلص آوردہ
گوید کہ در ولایت رسم ست کہ در دویدن گرو می بندد۔
(**مؤلف**) عرض کند کہ ضرورت این طول عمل
ندارد۔ (**اردو**) کسی پر سبقت لیجانا۔

بردن ایمان | مصدر اصطلاحی۔ محفوظ (۲۹۰۴)
و نگاہ داشتن ایمان متعلق بمعنی ہجدہم بردن کہ
بجا لیش گذشت وسند این بر (ابردن جان آمد)
(**اردو**) ایمان بچانا۔

بردن بازی | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی اول بردن) (۱) بردن بازی بوضعی
خاص۔ (**مؤلف**) عرض کند کہ برد کردن بازی
باشد کہ بردن بدینمعنی برمعنی سی و پنجش گذشت
وسندش ہم ہمدرآنجا مذکور و (۲) بازی بردن در
محاورہ فرس بمعنی غالب آمدن و این معنی عام ست
بر سبیل مجاز از معنی اول (**اردو**) (۱) برد کرنا۔
بازی کو برابر کرنا۔ یعنی جب شطرنج بازی مین کسی کی
مات نہ ہو اور بازی برابر ہو جائے تو اسکو برد کہتے
ہین۔ اور اسی سے برد ہونا۔ برد کرنا۔ دکن مین
مستعمل ہے۔ صاحب آصفیہ نے برد کا ذکر فرمایا ہے
لیکن برد ہونا۔ اور کرنا کو نہین لکھا (۲) بازی
لیجانا۔ بقول آصفیہ جیتنا۔ غالب آنا۔

بردن بکارت | مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل معنی نہم بردن) زائل کردن بکارت
(طالب آملی ؎) بہ حجلہ خانۂ غم بکر بود دختر رز ؏
نگاہ پردہ شگاف منش بکارت برد ؏ (**مؤلف**)
عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان دارند (**اردو**)
بکارت زائل کرنا۔ ازالہ بکارت کرنا۔ صاحب آصفیہ نے
(چیرہ اتارنا) پر ازالہ بکارت کرنا کا ذکر فرمایا ہے

بردن بنیاد | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی بست و چہارم بردن) بمعنی خراب و ہدم

کردن بنیاد (خواجہ شیراز ؎) پاک کن چہرۂ حافظ بسر
زلف از اشک ؎ ورنہ این سیل دمادم ببرد بنیادم
(مؤلف) عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند
(اردو) عمارت ڈہانا۔ گرانا۔ منہدم کرنا۔

بردن پنجہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی بست وپنجم۔ بردن) بمعنی پنجہ تافتن۔
(عالی ؎) از زور حسن پنجہ خورشید بردہ است ؎ پیش
فروغ یار نگردد سفید صبح ؎ (مؤلف) عرض کند کہ
معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) پنجہ موڑنا۔
پنجہ پہیرنا۔ دیکہو افشردن پنجہ۔

بردن پنجہ بہ پنجہ مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل معنی نوزدہم بردن) بمعنی انداختن پنجہ
در پنجہ (حزین ؎) عشق آزمود قوت بازوی خویش را ؎
تا پنجہ بہ پنجہ مژگان کہ می برد ؎ (مؤلف) عرض کند
کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) پنجہ سے پنجہ
ملانا۔ پنجہ کرنا۔ بقول آصفیہ دو آدمیون کا پنجہ کے وسیلہ
سے زور کرنا۔ پنجہ لڑانا۔

بردن پوست از تن مصدر اصطلاحی۔
بقول موارد (بذیل معنی بست وششم بردن) بمعنی
برآوردن پوست از تن (حسین ثنائی ؎) گرش
نبرد زتن آفتاب لطف پوست ؎ چو ژالہ آب چکیدی
ز استخوان گوہر ؎ (مؤلف) عرض کند کہ معاصرین
عجم برزبان دارند (اردو) پوست کہینچنا۔ اتارنا
بقول آصفیہ کہال کہینچنا۔ (دیکہو باز کندن پوست)

بردن پی مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی بست ویکم بردن) بمعنی پی یافتن۔
(سلمان ؎) ز کوی تشنہ نسیم سحر بوی برد ؎ ہمیشہ
دلم پی بران کوی برد ؎ (مؤلف) عرض
کند کہ بامعنی دوم ہم تعلق دارد کہ سراغ یافتن
وحاصل کردن ہر دو یکی ست (اردو) سراغ
پانا۔ بقول آصفیہ کہوج پانا۔ پتا لگانا (ناسخ ؎)
کس کی ہم جستجو مین نکلے تہے ؎ نہین پاتے کہین
سراغ اپنا ؎

بردن پیام مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(بذیل معنی ہفدہم بردن) بمعنی رساندن پیام۔ (حزین ۵) قاصدی کو کہ پیامی بر دِلدار برد؛ سوی گلشن خبر مرغ گرفتار برد؛ (مؤلّف) عرض کند کہ مجاز معنی اول ست و معاصرین بزبان دارند (اردو) پیام لیجانا۔ پیام پہنچانا۔ کہہ سکتے ہین

بردن تاب مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) بمعنی زائل کردن تاب۔ (ظہوری ۵) شب کہ گلگشت آمد از مہ تاب برد؛ صبح از ہر جلوہ اش مہتاب برد؛ (مؤلّف) عرض کند کہ معاصرین عجم ہم بزبان دارند و حقیقت معنی مصرع دوم بر (بردن مہتاب می) می آید۔ (اردو) آب و تاب زائل کرنا۔ چمک دمک مٹانا بے نور کرنا۔

بردن تب مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) بمعنی زائل کردن تب (ذہنی تبریزی ۵) تابی در تنگ مشکل و صعب ست بر طبیب؛ بردن ز مرد پیر تب ربع در شتا؛ (مؤلّف) عرض کند کہ معاصرین عجم بزبان دارند (اردو) بخار اتارنا دکن مین مستعمل ہے۔ بخار دفع کرنا۔ تپ دور کرنا تپ اتارنا۔ صاحب آصفیہ نے (تپ اترنا) کا ذکر فرمایا ہے یعنی لازم۔

بردن تحکّم مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی یازدہم بردن) برداشتن تحکّم (سعدی ۵) سخت ست پس از جور تحکّم بردن؛ خو کردہ بناز جور مردم بردن؛ (مؤلّف) عرض کند کہ معاصرین عجم بزبان دارند (اردو) تحکّم سہنا۔ تحکّم برداشت کرنا۔ حکومت برداشت کرنا۔

بردن تلخی مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) بمعنی زائل کردن تلخی (باقر کاشی ۵) وقت مردن بزبان نام لبت آوردم؛ لذّتش تلخی جان کندنم از کام برد؛ (مؤلّف) عرض کند کہ معاصرین عجم بزبان دارند (اردو) تلخی کو دور کرنا

بردن تمتع دیکھو صفحہ ۵۷۳۱۔

بردن ثواب مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل

(۵۰۹۱)

معنی دوم بردن، حاصل کردن ثواب (خواجہ شیرازی ع) ثواب روزہ و حج قبول آن کس برد ٭ کہ خاک میکدہ عشق را زیارت کرد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ این وجہ متعلق بمعنی بست و یکم ہم (اردو) ثواب حاصل کرنا۔ پانا۔ صاحب آصفیہ نے اس کو ترک فرمایا ہے اور ثواب کمانا۔ پر لکھا ہے نیکی حاصل کرنا۔ بھلائی حاصل کرنا۔

بردن جان | مصدر اصطلاحی بقول مؤلف (بذیل معنی ہجدہم بردن) جان بسلامت بردن (حزین ع) با تیغ بازی مژہ ات جان کہ می برد ٭ از چنگ کفر زلف تو ایمان کہ می برد ٭ ناز و کرشمہ غمزہ بگون جملہ تشنہ اند ٭ جان از مصاف شیر شکار آن کہ می برد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) جان بچانا۔

بردن جور | مصدر اصطلاحی۔ بقول مؤلف (بذیل معنی یازدہم بردن) برداشتن جور و ستم۔ سند این از شیخ شیراز بر (بردن تحکم) گذشت۔

(**مؤلف**) عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) جور و ستم سہنا۔

بردن چیزی از خانہ | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی دزدیدن چیزی از خانہ باشد متعلق بمعنی بست و ششم بردن کہ بجایش گذشت (محسن تاثیر ع) از جلوہ حرص گوشہ نشین کم نمی شود ٭ کز خانہ دزد مال و کہانی نمی برد ٭ (اردو) گھر سے کسی چیز کا چرانا۔ لیجانا۔

بردن چین | مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی نہم بودن) بمعنی زائل کردن چین [illegible] **مؤلف** عرض کند کہ دور کردن بہتر از زائل کردن متعلق بمعنی چارم بردن (میر معزی ع) ہر دانشمند [illegible] دولت تیغ او خم ٭ ہر دار دوی ملت را ای [illegible] **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) چین دفع کرنا۔ مٹانا۔

بردن حاجت | مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی سوم بردن) بمعنی عرض دادن حاجت

(شیخ شیرازی ؎) سر حاجت بنزدیک ترشروی ٭
که از خوی بدش فرسوده گردی ٭ **مؤلف**
عرض کند که معاصرین عجم هم بر زبان دارند۔
(**اردو**) حاجت پیش کرنا۔ خواہش ظاہر کرنا
ضرورت اور غرض اور مطلب بیان کرنا۔

بردن حسرت | مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل معنی دہم بردن) بمعنی حسرت کردن
(حزین ؎) بوسیدہ ایم ما لب جان بخش یار را ٭
حسرت بخضر و چشمۂ حیوان که می برد ٭ **مؤلف**
عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند (**اردو**) حسرت کرنا

بردن حشر | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی بست و ہشتم بردن) بمعنی برپا کردن حشر
باشد (وحشی ؎) غمزۂ او حشر فتنه بهر جا ببرد ٭
عافیت را همه اسباب بیغما ببرد ٭ (ظهوری ؎)
فلک را بر دلرزه بر سر حشر ٭ کواکب بریزند بر یکدگر ٭
مخفی مباد که حشر بفتحتین بقول غیاث و بہار لغت
فارسی ست بمعنی گروه و فوج و بالفتح بقول صراح
لغت عرب ست بمعنی قیامت پس درین ہر دو سند
معنی حَشَر بفتحتین لشکر و فوج ست و مصادر (بردن
حشر) و (بسر بردن حشر) ہر دو متعلق بمعنی اول ست٭
ضرورت ندارد که باستناد این ہر دو اسناد معنی برپا کردن
قائم کنیم و این معنی همان وقت قائم میشود که حشر
بفتحتین بمعنی روز قیامت گیریم که نیامده (**اردو**)
حشر برپا کرنا۔

بردن حکایت | مصدر اصطلاحی بقول
موارد (بذیل معنی ہفدہم بردن) بمعنی رساندن حکایت
(بوستان سعدی ؎) وزیر اندرین شمه راه برد ٭
بخبث این حکایت بر شاه برد ٭ **مؤلف**
عرض کند که مجاز معنی اول ست معاصرین عجم بر زبان
دارند (**اردو**) خبر پہنچانا۔ کسی واقعه کا تذکره کرنا

بردن حمله | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی دہم بردن) بمعنی حمله کردن (نظامی ؎)
بر و حمله برد چون شیر مست ٭ یکی گرزه شیر پیکر بدست ٭
مؤلف عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند

(اردو) حملہ کرنا۔ بقول آصفیہ۔ دھاوا کرنا۔ یورش کرنا۔ چوٹ کرنا۔

بردن حیف مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل معنی دہم بردن) بمعنی ظلم کردن کہ حیف بمعنی ظلم آمدہ (حافظ شیرازی ؎) گر ہمہ خلق جہان بر من و تو حیف برند ٭ بکشد از ہمہ انصاف ستم داور ما ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مرادف ظلم کردن معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) ظلم کرنا۔

بردن خاصیت مصدر اصطلاحی بقول موارد (ذیل معنی بست و یکم بردن) بمعنی یافتن خاصیت۔ (شوکت ؎) دید نقش از دو رناخن میزند داغ مرا ٭ زخم دل خاصیّت مشک از سوادش می برد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) خاصیت معلوم کرنا۔

بردن تمتّع[۱۵] مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل معنی بست و یکم بردن) بمعنی تمتّع یافتن (صائب ؎) ز شعر خویش نتوان فیض شعر دیگران بردن ٭ تمتّع بیش از فرزند مردم می توان بردن ٭ **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی دوم بردن ہم (اردو) فائدہ حاصل کرنا۔

بردن خانہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل معنی ششم بردن) بمعنی دزدیدن بغصب اثاثۂ خانہ و ہیچ نگذاشتن در آن (سعید اشرف ؎) می شود خانہ بہر شعر گفتن مدعی تو می برد ٭ دیگر نمی دانم کدامی خانہ را ٭ (شیخ شیرازی ؎) خانۂ صاحب نظران میبری ٭ پردہ ز پرہیزکنان می دری ٭ **مؤلف** عرض کند کہ این مصدر اصطلاحی من وجہٍ متعلق بمعنی شانزدہم بردن ست کہ بمعنی غارتیدن گذشت۔ و بربادکردن بمجاز داخل معنی مذکور (اردو) غارت کرنا۔ بقول آصفیہ لوٹنا۔ کھسوٹنا۔ تاراج کرنا۔ تباہ و برباد کرنا۔

بردن خجالت مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل معنی یازدہم بردن) بمعنی برداشتن خجالت **مؤلف** عرض کند کہ من وجہٍ متعلق بمعنی دوم بردن باشد (خواجہ حافظ ؎) دل و [illegible]

۱۵ اسکا صحیح مقام (بردن تلخی) کے بعد ہے۔ دیکھو صفحہ ۵۷۲۸۔

بمژدہ و خجالت ہمی برم ؛ زین نقدِ قلبِ خویش
کہ کردم نثارِ دوست ؛ معاصرین عجم بزبان
دارند۔ مخفی مباد کہ در دیوان حافظ شعر بالا
باختلاف الفاظ چنین ست ؛ جان دادمش بمژدہ
و خجلت ہمی برم ؛ زین نقدِ کم عیار کہ کردم
نثارِ دوست ؛ عیبی ندارد کہ اندرین صورت
ہم (بردن خجلت) بمعنی بیان کردۂ صاحب مؤید
ست۔ (اردو) شرمندہ ہونا۔ خجالت اٹھانا
کہہ سکتے ہیں۔

بردن خسارت مصدر اصطلاحی۔ بقول مؤید
(ذیل معنی بست وہفتم بردن) بمعنی خسارت یافتن
(نظیری ؎) عشق را فائدہ در کوی زیانکاران ست ؛
ہر کہ زین کوی سفر کرد خسارت برد ؛ (مؤلف)
عرض کند کہ متعلق بمعنی دوم بردنست (اردو)
نقصان اٹھانا۔ نقصان بھرنا۔ بقول آصفیہ ٹوٹا بھرنا
خسارہ دینا۔

بردن خم مصدر اصطلاحی۔ زائل کردن خم باشد
متعلق بمعنی نہم بردن۔ سند این بر (بردن چین) از
کلام میر معزی گذشت (اردو) خم مٹانا۔ دور کرنا

بردن خمار مصدر اصطلاحی۔ بقول مؤید
بذیل معنی نہم بردن) زائل کردن خمار۔ (والہ ہروی ؎)
از سہو کی برد بگردش ایام ؛ بادہ بجای دگر خمار
ہر کس را ؛ (مؤلف) عرض کند کہ معاصرین عجم
بزبان دارند۔ (اردو) خمار دفع کرنا۔ مٹانا۔

بردن خواب مصدر اصطلاحی بقول مؤید
بذیل معنی نہم بردن) (۱) بمعنی زائل کردن خواب۔
(میر معزی ؎) در غمزۂ تو خواب نبردی بشب ازمن ؛
تا وقتِ سحر نالۂ من زار نبودی ؛ و بذیل معنی بست و
نہم بردن (۲) آمدن خواب۔ صاحب بحر (بردن خواب
کسی را) قائم کردہ فرماید کہ ظہور حالت نوم باشد۔
(اشرف ؎) آسودگیست مشکل ہر کہ شباب
بگذشت ؛ آسان نمی برد خواب چون وقت خواب
بگذشت ؛ (تنہا ؎) ای صبح نوبہار بہ بستان چو
بگذری ؛ بو را بروی بستر گل خواب می برد (مقام)

مشہدی سے) چون نسخۂ دقیق نبرد یک کم خرد ؎ از دیدن تو آئینہ را خواب می برد ؎ (صائب سے) در زیر تیغ خود آنی کردم از غرور ؎ اکنون مرا بسایۂ کل خواب می برد ؎
مؤلف عرض کند کہ (بردن خواب از کسی) بمعنی اول ست و (بردن خواب کسی را) بمعنی دوم۔ دیگر ہیچ۔
(اردو) (۱) نیند کو زائل کرنا۔ دفع کرنا۔ آنے نہ دینا (۲) نیند آنا۔

بردن راہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی بست و یکم بردن، (۱) راہ یافتن (صائب سے) بعیب خویش چہ صائب کسی کہ راہ نبرد ؎ کلی نچید ز نور چراغ بینائی ؎ **مؤلف** عرض کند کہ بخیال ما کنایۂ آگاہ شدن ست و (۲) بہ تحقیق ما موقع و قابو یافتن کہ (۲۹۰۷)
ورای دیگر معانی ست کہ بر (راہ بردن) می آید و سند این از بوستان سعدی بر (بردن حکایت) گذشت (۳) بقول موارد (بذیل معنی بست و دوم بردن) طی کردن و رفتن (صائب سے) راہی کہ مرغ عقل بیک سال می برد ؎ دریک نفس جنون سبک بال می برد ؎
(اردو) (۱) آگاہ ہونا۔ واقف ہونا۔ (۲) قابو پانا۔ بقول آصفیہ موقع پانا (۳) راستہ طی کرنا۔

بردن رتبہ ببالا مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی ہفدہم بردن) ببالا رسانیدن مرتبہ (عبد الرزاق فیاض سے) رتبہ افتادگی را خوش ببالا بردہ ام ؎ سایہ بر بالای خود می افگند دیوار ما ؎ **مؤلف** عرض کند کہ مجاز بمعنی اول ست و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) رتبہ بڑہانا۔ بقول آصفیہ درجہ زیادہ کرنا (مرتبہ بڑہانا بہی کہ سکتے ہین)

بردن رسم مصدر اصطلاحی۔ بقول صاحب موارد۔ بذیل معنی سی و یکم بردن بمعنی موقوف کردن رسم (والہ ہروی سے) فی اضطراب کردہ بدل جای و نی سکون ؎ گر زلف بیقرار تو رسم قرار بردہ ؎ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) رسم و رواج کا موقوف کرنا۔ اٹہا دینا۔

بردن رشک مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی دہم بردن) بمعنی رشک کردن (حزین ؎) بسکہ چون نقش قدم محو سراپای تو ام ٭ رشک ہا بر حیرت من صورت دیوار برد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) رشک کرنا۔

بردن رنج مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی یازدہم بردن) بمعنی رنج برداشتن۔ (نظامی ؎) ہر جا کہ میرفت میر نحیت گنج ٭ بامید راحت ہمی برد رنج ٭ (**مؤلف**) عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند ٭ (اردو) رنج اٹھانا

بردن رنگ مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) بمعنی زائل کردن رنگ (حافظ شیرازی ؎) ہزار آفرین بر می سرخ باد ٭ کہ از روی ما رنگ زردی ببرد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) رنگ مٹانا۔ بقول آصفیہ بے رنگ اور بے رونق کرنا۔ بے روپ بنانا۔

بردن روزگار مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل بستم بمعنی بردن) (۱) بسر بردن روزگار (شیخ عطار ؎) روزگاری بوی او بردم ٭ روی ننمود روزگارم برد ٭ (سعدی ؎) با فرومایہ روزگار مبر ٭ کز نی بوریا شکر نخوری ٭ (۲) بہ تحقیق ما ختم کردن و بانجام رساندن زندگی چنانکہ از مصرع دوم کلام شیخ عطار۔ بالا گذشت (اردو) (۱) زندگی بسر کرنا۔ بقول آصفیہ عمر کاٹنا۔ عمر گذارنا۔ دن بھرنا۔ (۲) فنا کرنا۔ عمر ختم کرنا

بردن روزہ بروزہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی سی و دوم بردن) بمعنی فاقہ بر فاقہ کشیدن (شفائی ؎) از غایت انصاف بری روزہ بروزہ ٭ گر گوشتہ نبود بہ سر خوان و بپوشی ٭ **مؤلف** عرض کند متصل و پیاپی داشتن روزہ باشد (اردو) پے در پے روزہ رکھنا۔

بردن رونق مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(۲۹۰۸)

(بذیل معنی نهم بردن) بمعنی زائل کردن رونق (ظهوری
ع) این مرده بدشنام کشد جان چه عجب ٭ کہ لبش
رونق اعجاز مسیحا ببرد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ
معاصرین عجم بزبان دارند (**اردو**) رونق زائل
کرنا۔ مٹانا۔

بردن رہزن مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
غارتیدن۔ بذیل معنی شانزدہم بردن) (خواجہ حافظ
ع) رہزن دہر نخفتست مشو ایمن ازو ٭ اگر امروز
نبردست کہ فردا ببرد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ
بخیال ما متعلق بمعنی ششم ست کہ بجایش گذشت
(**اردو**) چرانا۔

بردن زنگ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی نهم بردن) زائل کردن زنگ (حافظ
شیراز ع) مشو فریفتہ رنگ و بو قدح درکش ٭ کہ
زنگ غم ز دلت جز می مغان نبرد ٭ **مؤلف**
عرض کند کہ از دودن از برائے زنگ بهتر از زائل کردن
ست۔ معاصرین عجم بزبان دارند (**اردو**) زنگ مٹانا

بردن سجدہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل معنی دہم بردن) بمعنی سجدہ کردن) شیخ
شیراز ع) گر او می برد پیش آتش سجود ٭ تو وا پس
چرا می بری دست جود ٭ **مؤلف** عرض کند
کہ معاصرین عجم بزبان دارند۔ مخفی مباد کہ از سند
بالا مصدر (بردن سجود) پیدا می شود عیبی ندارد
کہ برای سجدہ ہم ہمین استعمال درست باشد۔
(**اردو**) سجدہ کرنا۔ بقول آصفیہ سر جھکانا۔ ماتھا
ٹیکنا (ذوق ع) گیا شیطان مارا ایک سجدے کے
نہ کرنے میں ٭ اگر لاکھوں برس سجدے میں سر مارا
تو کیا مارا ٭

بردن سرما گوش را مصدر اصطلاحی۔
تباہ کردن سرما گوش را ٭ (محمد سعید اشرف ع)
ای کہ زاہد بردار حرف خنک ہوش ترا ٭ باخبر
باش کہ سرما نبرد گوش ترا ٭ **مؤلف** عرض کند
کہ زائل کردن سماعت ست و این کنایہ باشد۔
مخفی مباد کہ صاحبان موارد و نوادر از ہمین سند

و بردن سرما چیزی را) قائم کردہ اند و ما ابن تقیم را پسند
نہ کنیم (اردو) سماعت کو زائل کرنا۔ بہرا بنانا۔

بردن سعی مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(بذیل معنی دہم بردن) بمعنی سعی و کوشش کردن۔
(ظہوری ؎) تا قفل حاجتی نگشاید کلید سعی ٭ بس سعی
در شکستن دندانہ بردہ ایم ٭ **مؤلف** عرض کند
کہ معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) سعی کرنا
بقول آصفیہ زور مارنا۔ کوشش کرنا۔ محنت و جانفشانی
کرنا۔ تگ و پو کرنا (مصحفی ؎) ایک نے آگے مرے
سعی نہ کی قاتل سے ٭ کہا کوئی دوست مرا گبر و مسلماں نہ تھا

بردن شادمانی مصدر اصطلاحی۔ بقول

موارد (بذیل معنی دہم بردن) بمعنی شادمانی کردن
(گلستان سعدی ؎) غمی کو پیش شادمانی بری ٭ ازان
شادی گزین کش غم خوری ٭ **مؤلف** گوید کہ متعلق
بمعنی دوم ست صاحب موارد غور نہ کرد۔ معاصرین عجم
برزبان دارند (اردو) خوشی حاصل کرنا۔

بردن ظن مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(بذیل معنی دہم بردن) بمعنی گمان کردن (میر معزی ؎)
قبول بود ہمہ ظن من باوّل کار ٭ کنون معائنہ دیدم
ہر آنچہ بردم ظن ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین
عجم بر زبان دارند (اردو) گمان کرنا۔ بقول آصفیہ
احتمال کرنا۔ شبہ کرنا۔

بردن عزت مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(بذیل معنی پنجم بردن) بمعنی تباہ کردن عزت (ملّا وحشی
؎) ز فیب عزت عفو دگو مبر کہ بر در عشق ٭ حریف
کوہ کنی نیست ہر کہ پرویز ست ٭ **مؤلف**
عرض کند کہ من وجہ متعلق بمعنی نہم ہم زائل کردن
عزت ہم تباہ کردن آن ست (اردو) عزت لینا
بقول آصفیہ عزت اتارنا۔ عزت بگاڑنا۔

بردن عیب مصدر اصطلاحی۔ بقول

موارد (بذیل معنی سوم بردن) اظہار کردن عیب
(شیخ شیراز ؎) ہر کہ عیب دگران پیش تو آورد و شمرد ٭
بیگمان عیب تو پیش دگران خواہد برد ٭ **مؤلف**
عرض کند کہ معاصرین عجم ہم بر زبان دارند۔

(اردو) عیب ظاہر کرنا۔

بردن غیرت مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی دہم بردن) بمعنی غیرت کردن (صائب ؎) باخیال یار صحبت داشتن خوش دولتیست ٭ می برم غیرت بر آن عاشق کہ تنہا می شود٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) غیرت کرنا۔ بقول آصفیہ شرم کرنا۔ حیا کرنا۔ لاج کرنا

بردن فرمان مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی سیزدہم بردن) بمعنی بجا آوردن فرمان (صائب ؎) دل محال ست ز من عشوۂ دنیا ببرد٭ یوسف آن نیست کہ فرمان زلیخا ببرد٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) فرمانبرداری کرنا۔ بقول آصفیہ اطاعت کرنا۔ حکم ماننا۔

بردن قدر مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) زائل کردن قدر (ابونصر نصرائی بدخشانی ؎) وادیم صد ہزار ہنر کس نمی خرد٭ از بخت تیرہ قدر ہنر بردہ ایم ما٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) قدر و منزلت کم کرنا۔ زائل کرنا۔ گھٹانا (رتبہ گھٹانا۔ نظروں سے گرانا۔

بردن قلاب مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی دوازدہم بردن) بمعنی قلاب ساختن (ظہوری ؎) عشق ہر دل را کہ سوی خود کشید٭ از غم گیسوی او قلاب برد٭ **مؤلف** عرض کند کہ قلاب بقول غیاث بالضم و تشدید لام خار آہنی خمیدہ حلقہ مانندی کہ چیزی بدان تو ان آویخت (اردو) قلابہ بنانا۔ حلقہ بنانا۔

بردنگ بقول برہان و جامع و اننددبر وزن فرہنگ کوہ کوچک و پشتہ خرد کہ درمیان صحرا واقع باشد۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالاگوید کہ بکسر اول ساز یست معروف در ہند و فرماید کہ اکثر استعمال آن ہمیں ست عرض با **مؤلف** عرض کند کہ باعتبار قول جامع کہ از اہل زبان ست

معنی اوّل الذکر را اسم جامد فارسی زبان؛ دانیم و نسبت معنی آخر الذکر عرض می شود که مرد نگ بہ میم اول مکسور بقول صاحب ساطع لغت سنسکرت ست۔ نام سازی کہ طبلہ را ماند۔ و بقول آصفیہ در ہندی فانوس شیشہ را نامند کہ بشکل ساز پیدا نند نمی دانیم کہ خان آرزو این را بہ موحدہ از کجا پیدا کرد وجہ او در فارسی زبان این را بذیل (بردنگ) جا داد جز این نیست کہ ایجاد بندہ باشد اگرچہ گندہ (اردو) ٹیلا بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ تودہ۔ (دکن مین اسی کو ٹیکری کہتے ہین) چھوٹی پہاڑی

بردن لذّت مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی دوم بردن) بمعنی حاصل کردن لذّت (حزین ؎) یک جلوہ خیال تو در اندیشۂ ما کرد؛ دل لذّتِ دیدار جدا دیدہ جدا برد؛ **مؤلّف** عرض کند کہ من وجہِ متعلّق بمعنی بست و یکم ہم باشد۔ (اردو) لذّت اٹھانا۔ بقول آصفیہ مزہ لینا۔ لطف حاصل کرنا۔ حظ اٹھانا۔ ذائقہ لینا۔ اور لذّت

پانا بھی انہین معنون مین ہے۔

بردن لطف مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی سی ام بردن) بمعنی صرف کردن لطف در کار کسی (وحشی ؎) دیگر مبر در کار دل این لطف بیش از بیش را؛ کو از بسکہ ضائع می کنی بر من جفای خویش را؛ **مؤلّف** عرض می کند کہ متعلّق بمعنی دہم ست (اردو) لطف کرنا۔ مہربانی کرنا۔

بردن منّت مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی یازدہم بردن) بمعنی برداشتن منّت (گلستان سعدی ع) منّت حاتم طائی نبرد؛ **مؤلّف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) منّت اٹھانا۔ بقول آصفیہ احسان اٹھانا ممنون ہونا (دیا شنکر نسیم ؎) منّت دلا کسی کی نہ اصلا اٹھایئے؛ مر جایئے نہ نازِ مسیحا اٹھایئے؛

بردن مہتاب مصدر اصطلاحی۔ بمعنی تباہ کردن وکنایہ از بے نور کردن و نہفتن قمر است

سنداین از کلام ظہوری بر (بردن تاب) گذشت متعلق ست بمعنی پنجم بردن (اردو) چاند کو چھپانا بے نور کرنا۔ معدوم کرنا۔

بردن مہربانی مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) زائل کردن مہربانی۔ (ظہوری ؎) در زمانِ ما ظہوری روزگار ؛ مہربانی از دل احباب برد ؛ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) مہربانی۔ محبت۔ دور کرنا۔ زائل کرنا۔ مٹانا۔

بردن نام مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی ہشتم بردن) بمعنی گفتن نام (خواجہ حافظ ؎) کو حریف خوش و سرمست کہ پیش کرمش ؛ عاشقِ سوختہ دل نام تمنا ببرد ؛ (عرفی ؎) منم آن سحر بیان کز مددِ طبع سلیم ؛ نہ برد ناطقہ نام سخنم بے تعظیم ؛ (صائب ؎) بی اختیار نام خدا می برند خلق ؛ ہر جا کہ یار نام خدا رقص می کند۔ **مؤلف** عرض کند کہ من وجہ تعلق دارد بامعنی ہشتم بردن ہم و ما بر معنی ہشتم این صراحت کردہ ایم کہ الفاظ (بر زبان) از اول این مصدر حذف شدہ اند (اردو) نام لینا۔ بقول آصفیہ نام زبان پر لانا جیسے ”تم بڑوں کا نام لیتے ہو“ (ظفر ؎) تا بام یار طاقت پرواز تھی کسے ؛ ای عشق تیرا نام ظفر لے کے اڑ گیا ؛۔

بردن نفع مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد بذیل معنی بست و یکم بردن) بمعنی نفع یافتن۔ (طغرا ؎) الماس او بسکہ دل نفع برد ؛ تو ان سودہ اش را چو یاقوت خورد ؛ **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی دوم بردن ست (اردو) نفع پانا۔ نفع حاصل کرنا۔

بردن نقب مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی چہاردہم بردن) بمعنی کندن نقب (کلیم ؎) خانۂ صبر و خرد رفتی و بستن نست کہ باز ؛ شرہ ات نقب بگنجینۂ دلہا ببرد ؛ **مؤلف** عرض کند کہ جا دارد کہ این را بمعنی دہم بردن بیریم

(دالہ ہروی ؎) نہ می شود ز دِہ وشہر پر خزینۂ آز ٭ چہ حکمت ست خدائی سپہر گردان را ٭ مگو بشرق برد بعدازین بشب نقبی ٭ کہ در خزانہ نہد مہر مہر تابان را ٭ (اردو) نقب دینا یقنب لگانا۔ بقول آصفیہ دیوار مین گھٹّا پھوڑنا سیندھ لگانا۔

بردن نقد مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی چہارم بردن) بمعنی ربودن نقد (خواجہ حافظ ؎) اگرچہ دیدہ بود پاسبان نوای گل ٭ بہوش باش کہ نقد تو پاسبان نبرد ٭ **مؤلّف** عرض کند کہ این متعلق بمعنی ششم ست کہ بجایش گذشت بمعنی وزدیدن نقد (اردو) نقدی کی چوری کرنا۔ نقدی اڑا لیجانا۔

بردن نقش مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی نہم بردن) زائل کردن نقش (ظہوری ؎) لوح خاطر زجہالت نہ نگارستانی ست ٭ کہ اہل نقش ترا از نظر ما ببرد ٭ (شیخ شیرازی ؎) بازت ندانم از سر پیمان کہ می برد ٭ بازا نگین عہد تو نقش وفا کہ برد ٭ **مؤلّف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) نقش مٹانا۔

بردن نماز مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی بست وسوم بردن) گذاردن نماز۔ (فردوسی ؎) چو بشنید پیران گردن فراز ٭ پیادہ شد از اسپ و بردش نماز ٭ **مؤلّف** عرض کند کہ ما بر معنی بست وسوم صراحت کردہ ایم کہ منہمک ومشغول ساختن نماز ست یعنی نماز نمازی را منہمک ساخت در خود ومشغول خود ساخت۔ پس بخیال ما (بردن نماز کسی را) (۱) مشغول شدن آنست در نماز (۲) کنایہ باشد از خمیدن بسجدہ کردن بعاجزی۔ شاعر گوید کہ (پیران۔ کہ نام پہلوانیست) پیش مقابل خود از اسپ فرود آمد وسجدہ کرد بعاجزی۔ (اردو) (۱) نماز پڑھنا بقول آصفیہ صلوٰۃ ادا کرنا (۲) جھکنا عاجزی سے سجدہ کرنا۔

بردن ہر دو خانۂ کمان مصدر اصطلاحی

بقول موارد (بذیل معنی ہفتم بردن) کم و زیاد شدن ہر دو خانۂ کمان (طاہر وحید ؎) جز من کہ براہ تو گذشتم ز دو عالم ٭ ہرگز نبرد از دو طرف خانہ کمانی ٭ و صاحب نوادر بہ سند طاہر وحید مصدر (خانہ بردن) قائم کرد و بذیل آن گوید کہ (خانہ بردن کمان) کم و زیادہ شدن ہر دو خانۂ کمان ست **مؤلف** عرض کند کہ بر معنی شعر غور نکرد۔ شاعر گوید کہ غیر من کسی از دو طرف کمانی خانۂ حاصل نکرد یعنی چنان سخت جانم کہ از دو جانب کمان یار خانہ حاصل کردہ ام مخفی مباد کہ چون در کمان تیر قائم کنند دو رکمان تنصیف گیرد و دو خانہ دران پیدا می شود ہمین را فارسیان خانۂ کمان گویند۔ و بردن درین اصطلاح متعلق بمعنی دوم اوست۔ نمیدانیم کہ ہر دو محققین بالا از کجا معنی کم و زیاد شدن ہر دو خانہ کمان پیدا کردہ اند (اردو) دونون خانہ ہاے کمان کا کم و زیادہ ہونا

بر دنبہ دندان زدن مصدر اصطلاحی۔

بقول وارستہ و بحر و بہار رغبت بلواطت نمودن چہ دنبہ بمعنی سرین آمدہ (اشرف ؎) زند بر کہ بر دنبہ دندان خویش ٭ بشانہ حیا پاک سازد زریش ٭ بہار گوید کہ دنبہ بمعنی سرین و دندان بمعنی خواہش آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ دنبہ مرکب ست از دنب و ہای نسبت بمعنی لفظی این۔ جائی کہ با دنب منسوب ست و کنایہ از سرین بر سبیل مجاز دبزی را ہم نامند کہ دم کلفتی دارد (دندان زدن) کنایہ از چسپیدن و گزیدن می آید پس معنی لفظی (بر دنبہ زدن) چسپیدن بر کون و کنایہ از اغلام کردن نہ رغبت آن و از سند اشرف ہم معنی رغبت پیدا نمی شود ما ضرورت ندارد کہ دندان را بمعنی خواہش گیریم و (دندان زدن) بمعنی خواہش کردن نیامدہ ہمین قدر ست حقیقت این مصدر اصطلاحی۔ فتأمل (اردو) لواطت کی رغبت کرنا۔ اور بلحاظ ہماری تحقیق کے اغلام کرنا۔ دیکھو (از راہ کون زفتن)

بروندہ | بقول شمس لغت فارسی است بالفتح سلّہ قماش ای سپید بقچہ جامہ وفرماید کہ بابای فارسی ہم آمدہ **مؤلّف** عرض کند کہ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکراین نکرد و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند و در بای فارسی ہم یافتہ نمی شود محققین ترکی ہم ازین ساکت بدون سند استعمال اعتبار را نشاید ولیکن ہمین لغت بہ واو سوم عوض دال مہملہ بہمین معنی بجای خودش می آید و بیای فارسی ہم پس جزین نیست کہ صاحب شمس را بی تحقیق بنرہ و دال مہملہ را عوض واو بنشاند و سلسلۂ ردیفش گوید کہ تصرّف کاتب نیست بل تسامح محقق ست وبس (**اردو**) بقچہ بقول آصفیہ ترکی۔ اسم مذکر جامہ پیچ۔ بوغبند۔ بغچہ۔ کپڑے رکھنے کی گٹھری (دیکھو بروندہ)۔

بردوام | اصطلاح۔ بقول انندراج از فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی ہمیشہ و علی الدوام **مؤلّف** عرض کند کہ ترجمۂ علی الدوام ست کہ بر بمعنی علی و دوام بمعنی خودش (انوری ۵) زانکہ برمن ہمچو روزی دائم و بی سابقہ است ٭ خرد باشد انچنین انعام وانگہ بردوام ٭ (**اردو**) علی الدوام بقول آصفیہ۔ ہمیشہ۔ ہمیشہ کے لئے۔

بُردوباخت | اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار شکست وفتح و غلبہ و مغلوبی بازی **مؤلّف** عرض کند کہ ہر دو حاصل بالمصدر بردن و باختن ست (**اردو**) ہار جیت۔ بقول آصفیہ اسم مؤنّث شکست و فتح۔ نفع و نقصان۔ **مؤلّف** عرض کرتا ہے کہ یہ مخصوص ہے بازی سے جیسے ع ہار جیت قسمت کی ہے۔ (مخمّس نظیر ۵) کسی نے گھر حویلی گرو رکھا ہاری ٭ جو کچھ تھی جنس میسّر بنا بنا ہاری کسی نے چیز کسی کی چرا چھپا ہاری ٭ کسی نے گٹھری پڑوسن کی اپنی لا ہاری ٭ یہ ہار جیت کا چرچا پڑا دوالی میں ٭

بردوجہان زن | منقولہ بقول شمس یعنی بر ہر دو جہان غالب آئے۔ **مؤلّف** عرض کند کہ محققین و معاصرین ازین معنی ساکت چشم ماندید و گوش مانخورد

تا سندی بدست نیاید اعتبار را نشاید که بپایهٔ تحقیق صاحب
شمس اظهر من الشمس (اردو) دوجہان پر غالب آ۔

بردوختن بقول موارد (۱) بمعنی بستن چون
(بردوختن دیده) (شیخ سعدی ؎) ز دیدنت نتوانم
که دیده بردوزم ٭ اگر مقابله بینم که تیر می آید ٭ (وله ؎)
خردمندا دیده بردوختی ٭ یکی حرف ازوی نیاموختی ٭
مؤلف عرض کند که معنی حقیقی این (۱) دوختن است
(انوری ؎) برکشیدم جامهٔ شادی زتن ٭ وز بلا گفتی
کنون بردوختم ٭ پس معنی اول مجاز معنی حقیقی ست که
دوختن دیده بند کردن آنست چنانکه طیور شکاری را
دیده می دوزند (اردو) (۱) بند کرنا (۲) سینا۔

بردوست اصطلاح۔ بقول بہار مانند نخل بارور
(خواجه نظامی ؎) سپارک درختم که بردوستم ٭ برآور گلم
گرچه در پوستم ٭ **مؤلف** گوید که اسم فاعل ترکیبی ست
یعنی دوست دارنده بر کنایه از بارآور (اردو) بارآور
درخت۔ مذکر۔ یعنی وہ درخت جو پھلتا ہو۔

بردوش احمد دار دست مقوله۔ بقول صاحب
اندراج وصفت ملازم۔ ای مطیع احمد باش۔ صاحب مؤید
بحوالهٔ ادات ذکر این کرده بر لفظ احمد (علیه السلام) زیاده
کرد صاحب شمس گوید که بمعنی متابعت **مؤلف** عرض
کند که (دست بردوش داشتن) مصدر یست مرکب
که بمعنی رام و مطیع بودن بجایش می آید۔ پس اگر این مقوله
را تسلیم کنیم متعلق از ہمان مصدر ست۔ معاصرین عجم
بر زبان ندارند (اردو) مطیع و فرمانبردار ہونا۔
دیکھو (دست بر دوش داشتن)

بردوش بردن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر مست و مدہوش کردن (شاعر ع) (نسیم لطف تو
بردوش می برد ما را ٭ **مؤلف** عرض کند که موافق
قیاس و کنایه باشد که مست و مدہوشان را بر دوش
می برند از آنکه طاقت رفتار ندارند (اردو) مست اور
مدہوش کرنا۔

بردوش گرفتن مصدر اصطلاحی بمعنی حقیقی (۲۹۱۱)
یعنی بار یا چیز دیگر را بر دوش برداشتن (صائب ؎)
زخواری آن یتیم دامن صحرای امکان را ٭ که گر خاکم

سبو گردوش گیرند بر دوشم ۱۲ (اردو) کندھے پر اٹھانا

(الف) بردوش نومسلمان تیغ بودن

(ب) بردوش نومسلم تیغ داشتن

(ج) بردوش نومسلم تیغ گذاشتن

(مصادر اصطلاحی) بقول انند و بہار چون کافری
نقل مذہب کند تیغ بر سر یا دوش او گذاشتہ تبلیغ احکام
کنند و این برای تحذیر بود تا ارتداد نکند (آقا شاپور ع
بدست خصم کہن گبر او بود شمشیر ۱۲ از ان قبیل کہ بردوش
نومسلمان تیغ ۱۲ صاحب بحر ذکر ب و ج کرد و وارستہ
بر (ج) قانع **مؤلف** عرض کند کہ این ہر سہ مصادر
بہ حکم کہن را ظاہر کند دیگر ہیچ (اردو) عجم مین جب کوئی
کافر اسلام قبول کرتا ہے تو اوسکے کندھے اور سر پر تلوار
رکھتے ہین اور یہ ایک قسم کی تخویف ہے اس بات کے
اظہار کے لئے کہ اگر وہ مرتد ہو جائیگا تو اوسکی سزا قتل ہے

بردون | بقول برہان و انند بروزن فرعون
اسب ازجلد و تند را گویند و بقول بعض صراحت کنند کہ
لغت عرب ست ۱۲ ما اشارۂ این بر مخفف این (ابردن)
کردہ ایم ۔ صاحب منتخب ہمین لغت را بذال معجمہ عوض
دال مہملہ بمعنی ستور و نوعی از اسپان آوردہ ما صراحت
کافی ہمہ را آنجا کردہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است
کہ فارسیان بہ تبدیل ذال منقوطہ بدال مہملہ مفرس
کردہ باشند بہ تصرف در معنی ہم ۱۲ (اردو) تیز رو گھوڑا

بردہ | بقول سروری و ناصری و جامع بروزن
پردہ (۱) بمعنی اسیر ۔ صاحب برہان گوید کہ دختر
باشد یا پسر ۔ خان آرزو در سراج بحوالۂ برہان فرماید
کہ ازین قید طفلی معلوم می شود ۔ صاحب نوادر گوید
کہ ظاہرا مبدل (وردہ ۔ مخفف آوردہ) باشد بمعنی
ماخوذ ۔ مجاز ۔ صاحب غیاث فرماید کہ این لغت
ترکی ست (خاقانی ع) کہ با نوی بود چون لعبتان
بردہ شدہ باز یوسف آسا ۱۲ **مؤلف** عرض کند
کہ صاحب کنز کہ محقق ترکی زبان ست این را بمعنی
لغت فارسی گفتہ ۔ و صاحب لغات ترکی این را
نیاوردہ پس الغیاث از تحقیق غیاث و آنچہ خان آرزو
صاحب برہان را طفل مکتب قرار می دہد مقصودش

جز این نیست کہ بیچارہ برہان بجای (زن و مرد)
(پسر و دختر) را استعمال کردہ حرف گیری او
صنعت تجنیس دارد و لیکن طرز بیانش چنانکہ عادت
اوست گرانی را بہ پایۂ طنز می سپارد از ینجاست
کہ ما تصفیۂ این کنیم کہ فتح یابان جنگ در زمانۂ
سلف برگرفتاری جوانان و پیران غالب نمی آمدند
از ینکہ آنان برگرفتاری خود مرگ را تفوق میدادند
و دست از شمشیر باز نمی داشتند تا می کشتند و کشتہ
می شدند و آخر الامر بچگان شان دختر باشند یا پسر
بہ بردگی گرفتار می شدند حیف ست از خان آرزو
کہ دم تحقیق می زند چرا از ماخذ این ذکری نہ کرد
حقیقت این ست کہ بردن بمعنی شانزدہمش
بمعنی غارتیدن گذشت و این ماضی مطلق ست
بزیادت ہای ہوز در آخرش کہ افادۂ معنی مفعول
کند بمعنی غارتیدہ و (بردا برد نبرد) ہم از ہمین
مصدر (بردن) ست پس فارسیان اسیران
جنگ را مرد باشد خواہ زن (بردہ) نام نہادند
و در محاورہ بالفتح مستعمل شد دیگر ہیچ - صاحب
فدائی کہ از معاصرین عجم بود می فرماید کہ آنچہ از مردان
دشمن ہنگام جنگ بدست آید و گرفتار شدہ باشد
مؤلف عرض کند کہ تخصیص مردان در قول
فدائی قابل نظر ست و تعمیم اولی ست کہ بالا مذکور
شد مخفی مباد کہ فارسیان در محاورۂ خود غلامانی
را ہم بردہ گفتہ اند کہ بوسیلۂ شان بازار (بردہ
فروشی) در بلاد عرب و عجم الی الآن گرم ست و
بردہ فروشان اطفال را از نواحی شہرہا بحیلہ ہا
گرفتار می کنند یا از والدین و اقربای مفلوک شان
خرید کردہ در بازار می فروشند و نفع حاصل کنند
گویند کہ این قسم بردہ ہا ایشان را در گرجستان
بسیار گیر می آید و ہمین شہر را در فارسی زبان بردہ
نام ست چنانکہ بمعنی سوم مذکور شد و آنچہ بہار
این را مبدل وردہ و وردہ را مخفف آوردہ گرد
خلاف قیاس نیست - اگر وردہ مرادف این بنظر
آید میتوان گفت کہ مبدل بردہ باشد چنانکہ آو

مبدّل آب ست و ماخذ بیان کردۂ بہار را من
وجہے بہتر از ماخذ اوّل الذّکر دانیم کہ فتح اوّل درین
صورت توجیہی می خواہد (ارد و) بردہ بقول
آصفیہ - فارسی - اسم مذکر وہ لڑکے اور لڑکیان
جو لڑائی مین ہاتہ آئین - اسیر - قیدی - غلام
داس حلقہ بگوش - اور آپ ہی نے (بردہ فروشی)
پر غلام کی تجارت اور غلام فروشی کا ذکر کیا ہے
پس اس وقت تک بلاد عرب وعجم مین جو (بردہ
فروشی) ہوتی ہے اسکو اسیران جنگ سی تخصیص
نہین ہے بلکہ (بردہ فروش) مختلف ممالک سے
کم سن اطفال کو مختلف حیلون سے حاصل کرکے
اونکی تجارت کرتے ہین -

(۲) بردہ - بقول ناصری بروزن مردہ معروف
و فرماید کہ مصدر آن بردن و (بردہ دل) بمعنی
عاشق و پارسی لفظ مجذوب چنانکہ (رفتہ) پارسی
سالک ست و گوید کہ چون حکیم سنائی را اول
حالت کششی و جذبہ براہ معرفت آوردہ مولوی
در تضمین مضمون یک بیت او گفتہ (۵) مثنوی
این پندار حکیم بردہ ؛ سر ہمانجا نہ کہ بادہ خوردہ
مؤلف عرض کند کہ اینہم متعلق بہ معنی اوّل
مصدر بُردن کہ بجایش گذشت بمعنی (بسوی
خدا بردہ) ولیکن در محاورہ فرس مجرد (بردہ) بمعنی
مجذوب باقی ماند و معنی عاشق ہم بمجاز داخل
این ست (ارد و) مجذوب بقول آصفیہ عربی
کہینچا گیا - جذب کیا گیا (محبت خدا مین یا یاد الٰہی مین
غرق - صاحب جذبہ - مست - بیہوش -

(۳) بردہ - بقول ناصری بحوالہ قاموس نام
شہریست در آذربائیجان در وجہ تسمیہ آنکہ شاہی
اسیر و بردۂ بسیار از ملکی دیگر آوردہ برای آنان
شہری ساختہ (بردہ دان) نامش نہاد و بتدریج
دان حذف شدہ بردہ باقی ماند و عربان آنرا
معرب کردہ (بردع) گفتند و نوشابہ بردعی
معاصر اسکندر - بادشاہ آن شہر بود و اکنون
جزو گرجستان ست **مؤلف** عرض کند ہمان کہ

بر(ہ‌ دع) گذشت (اردو) دیکھو بردع۔

(۴) بردہ۔ بقول بہار بمعنی دایہ۔ و قابلہ (ملا عبداللہ ہاتفی ۵) زجان مادر دہر شد بردہ اش زشیر خرد کردہ پروردہ اش ٭ **مؤلف** عرض کند که بردہ درینجا بمعنی خدمتی ست بر سبیل مجاز و جا دارد که از خدمتی طفل دایہ شیر ہم مراد گیریم لیکن قابلہ را ہیچ تعلق ازین نیست زیرا که قابلہ در محاورۂ فارسیان دایہ را گویند که بوقت تولد تدبیر و خدمت بچہ ورزیدہ کند و پروردن مولود بوسیلۂ شیر متعلق با مادر ست یا دایۂ شیر نہ قابلہ و حق آنست که بردہ در مصرع اول بمعنی اول اوست و بر سبیل مجاز بمعنی دوش یعنی شاعر گوید که مادر دہر بجان وول اسیر و مشغوش شد و از شیر خرد پرورشش او نمود پس ضرورت ندارد که بوسیلۂ مجرد این شعر بردہ را بمعنی دایہ قائم کنیم۔

(اردو) دایہ۔ دیکھو (اونہ کلنی)

(۹) بردہ۔ بقول رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار متقابل باختہ یعنی بازی بردہ۔

مؤلف عرض کند که موافق قیاس ست و متعلق بمعنی سی و پنجم بردن که بجایش گذشت (اردو) بازی جیتا ہوا۔

بردہ برد اصطلاح۔ بقول جامع مراد (بردہ برد) و (بردا برد) **مؤلف** عرض کند که با حقیقت این ہمہ را آنجا بیان کردہ ایم و با تقیاد صاحب جامع که از اہل زبان ست تبدیل الف الصاق و اتصال (بردا برد) باہای ہوز دہیم چنانکه یاسا و یاسہ (اردو) دیکھو بردا برد

بردہ بردن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی اسیر کردن **مؤلف** عرض کند که متعلق بمعنی اول بردہ و موافق قیاس ست که بردن بمعنی دہش بمعنی کردن آمدہ پس معنی لفظی این اسیر کردن کسی را بمیدان کارزار۔ و خصوصیت با اسیران جنگ دارد نہ عام (اردو) اسیر کرنا۔ بقول امیر

قید کرنا۔ اور ہماری راے کے لحاظ سے بردہ بنانا یعنی میدان جنگ مین کسی کو اسیر کرنا۔

بردہ خریدن استعمال یا لفتح بمعنی خریدن غلامی از بازار و (بردہ فروشی) الی الآن جاریست و درین اصطلاح بردہ مجاز معنی اول اوست کہ ذکرش ہم در آنجا کردہ ایم وخصوصیت با کارزار و اسیران جنگ نیست بل (بردہ فروشان) بحیلہ ہا اطفال را اسیر یا از والدین و اقربای مفلوک خرید می کنند و تجارت بدان کنند (انوری ؎) ہم در آن لحظہ بفرمود یکی را کہ برو ٭ بخر این بردہ بیا در بہ تنہا گوہی سیاہ (اردو) بردہ خریدنا۔ غلام خریدنا۔ صاحب آصفیہ نے غلام پر فرمایا ہے (زر خرید چھوکرا) اور اسی کی تانیث (باندی) اور (لونڈی) ہے۔ (۲۹۱۲)

بردہ فروش اصطلاح بقول انند بحوالہٗ فرہنگ فرنگ کنیز فروش را گویند مؤلف عرض کند کہ این ہمان بردہ فروشی ست کہ ذکرش بمعنی اول بردہ کردہ ایم وتخصیص کنیز درست نیست بلکہ شامل ست بر غلام ہم معاصرین عجم (بردہ فروش) و (بردہ فروشی) ہر دو را بمعنی خودش بر زبان دارند (اردو) بردہ فروش اس سوداگر کو کہتے ہین جو لونڈیون اور غلامون کی تجارت کرے۔ صاحب آصفیہ نے بردہ فروشی کا ذکر فرمایا ہے۔

بردہن زدن مصدر اصطلاحی بقول بہار و انند مرادف (در دہن زدن) و (در دہن زدن) را بجای خودش قائم نہ کردہ اند تا معلوم می شد کہ مقصود ہر دو محققین از ذکر این ہر دو مصادر چیست و معنی ہر دو چہ باشد واستناد ہر دو محققین از کلام ظہوری ست۔ (؎) زنم گر چہ خمیازہ را بر دہن ٭ بدست تو باشد ہمان چشم من ٭ مؤلف عرض کند کہ ظاہرا ہمین قدر معلوم می شود کہ این مصدر خاص ست متعلق بہ مصدر عام (بر چیزی زدن)

که بقول بہار بمعنی پیوستن بچیزی گذشت و صراحت بعض مصادر مخصوص آن ہم بذیل تعمیم مذکور شد۔ ولیکن از کلام ظہوری پیداست که (بر دہن کسی زدن) (۱) کنایه باشد از ساکت کردن کسی را و (۲) معنی حقیقی این یعنی بر دہن کسی ضرب رسانیدن وسیلی زدن مخفی مباد که عادت ست که چون خمیازه واقع شود و دہن کشاده گردد دست بر دہن کنند واین عادت مبنی بر حکمت ست که صراحت آن بر (خمیازه) کنیم ۔ وخمیازه در حالت انتظار واشتیاق ہم می آید۔ پس شاعر گوید که اگرچه من دست بر دہن خمیازۂ اشتیاق می نہم واو تسکین می دہم ولیکن بر آمدن آرزو وامید من بدست اختیار نیست ۔ (اردو) (۱) خاموش کرنا زبان بند کرنا۔ منه پر لا نه رکھنا ۔ (۲) منه پر مارنا ۔

بردی | بقول جہانگیری و رشیدی و جامع با اول مفتوح بر رای زده (۱) بمعنی نوعی از خرمای لطیف و آنرا سنگ اشکنک نیز گویند۔ صاحب ناصری این را خرمای نیکو گوید **مؤلف** عرض کند که از اسم دوم این قسم خرما می کشاید که خرمای سخت ست نه لطیف پس تعریف صاحب ناصری بہتر از دیگران باشد واین مرکّب باشد از برد که بمعنی سنگ بجایش گذشت ویای نسبت در آخرش و معنی لفظی این منسوب به سنگ و کنایه از خرمای خاص که سخت و نیکوست وظاہراً که خرمای خشک ست که صفت سختی بحالت خشکی پیدا شود وآن علامت کثرت شکر در وست و شکسته نمی شود مگر از سنگ یا مبالغه در سختی اوست که سنگ را می شکند۔ بعض محققین فارسی این را (سنگ اشکن) گویند۔ عجب ست که در (فلاحة النخل) که از تالیف ماست بر لفظ بردی ذکر بمعنی سوم ست و در اسامی خرما متروک ۔ صاحب منتخب گوید که بالضم لغت عرب ست نوعی از خرمای نیکو۔ اندرین صورت

ضرورت ندارد کہ در وجہ تسمیہ از معنی سوم برد فارسی کار گیریم۔ (اردو) بردی کھجور کی ایک عمدہ قسم کا نام ہے۔ مذکّر۔

(۲) بردی۔ بقول جہانگیری و رشیدی و برہان و جامع ظروف سنگی را گویند مؤلّف عرض کند کہ یای نسبت بر لفظ برد کہ بمعنی سومش بمعنی سنگ گذشت زیادہ کردہ اند و اشارۂ این ہم در آنجا مذکور و اسم جامد فارسی زبان باشد۔ بنید ایم محققین بالتخصیص این با جمع چرا کردہ اند کہ یک ظرف سنگی را ہم (بردی) توان گفت (اردو) پتّھر سے بنا ہوا ظرف یا ظروف سنگی۔ سنگی برتن مذکّر۔

(۳) بردی۔ بقول برہان و جامع۔ نام گیاہی و آن بیشتر در مصر می باشد و از آن کاغذ می سازند و بعربی حقّار گویند۔ صاحب ناصری صراحت مزید کند کہ در اصفہان این گیاہ را (پیزر) بکسر بای فارسی و ضمّ زا بارای قرشت گویند و آن نباتی ست کہ ساقش غلیظ و زیادہ بر زرعی و مدوّر و نرم و آن را ریزہ کردہ ریسمان ترتیب دہند۔ و بحوالۂ تحفہ گوید کہ قرطاس مصری از آن ست کہ آنرا با (بشنین) کہ نوعی از نیلوفر ست مخلوط کردہ سازند گو نیز عربی ست و چنین ست صاحب سوار السّبیل این را بلغت قدیمی مصر گوید۔ صاحب مؤیّد بحوالۂ طبّ حقائق الاشیا ذکر این بذیل لغات فارسی کردہ فرماید کہ گیاہیست معروف کہ بیخ او خوردہ می شود و فرماید کہ نیز گیاہی کہ در آب روید کہ بہندی آن را بتر (؟) مند۔ نادر تالیف خود (فلاحۃ النّحل) بردی را در اسمای خرما نیافتیم و بحوالۂ قول صغر یث کہ فلّاحی در عرب بود نوشتہ ایم کہ چون تخم خرما کاشتہ شود سایہ بردی بحق او مفید ست۔ و بردی نوعی از گیاہ است کہ در فارسی لخ نام دارد کہ موافق طبع خرما ست صاحب منتخب فرماید کہ لغت عرب ست بالفتح نام گیاہی کہ از شاخ و برگ آن بوریا بافند و بفارسی

نخ خوانند۔ صاحب محیط گوید کہ اسم عربی حفا و حفاہم عربی ست و معروف بہ توخ و بہ یونانی وسریانی بافورس و فافرن و فافروس و فافیرو فافیبورس و بفارسی پیرز و بلغت اہل مصر فافیر و بلغتی خوص جہت مشابہت برگ آن ببرگ خرما و بہندی گونڈل و پٹیرا و آن نباتی ست در حوالی نیابیع و زمین ہائیکہ در آن آب ایستادہ باشد می روید و برگ آن دراز۔ ازان کاغذی سازند و ریسمان۔ سرد در دوم و خشک باعتدال۔ محرّق آن قاطع خون نزف و نفث و منافع بیشمار دارد۔ (اردو) پٹیلا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کی پیٹھے دار کہانس جس سے بوریئے بنے جاتے ہیں۔

(۴) بردی۔ بقول ناصری در حوالی شیراز باغستانی ست معروف و آن باغستان را (مسجد بردی) گویند و فرماید کہ ہمانا پیش از آبادی در آنجا از سنگ مسجدی بود مؤلف عرض کند کہ اشارہ (مسجد بردی) بر معنی پنجم برد گذشت و جا دارد بلکہ ظن غالب ست کہ باغستان را بوجہ کثرت درخت ہای خرمای بردی بدین اسم موسوم کردہ باشند و جا دارد کہ پیش از درستی این باغستان مسجدی کہ موسوم بدین اسم بود در وجہ تسمیۂ آن ہم درخت خرمای بردی را دخلی باشد یا عمارت سنگی آن این مسجد را بہ بردی موسوم کرد واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) حوالی شیراز میں ایک باغستان کا نام بردی ہے اور (مسجد بردی) کا مخفف بھی بردی ہے۔

(۵) بردی۔ بقول بہار۔ نام یکی از افراز جولاہان (میر یحییٰ شیرازی ؏) مردشان و رکھال نامردئی دستہ ہا کو ستان شان بردی ؛ مؤلف عرض کند کہ کسی از محققین فارسی زبان این را بمعنی افراز جولاہگان ننوشتہ۔ سند بالا البتہ مفید معنی بیان کردۂ بہارست مخفی مباد کہ دستہ بقول برہان قبضۂ

کارد و شمشیر و تیشه دماکو بقول غیاث یکی از افراز جولاهان که بهندش نال گویند و سنان بقول منتخب سرنیزه مقصود شاعر این ست که جولاهگان نامرد اند و جُبن دارند و بعوض دسته ماکو را بدست گیرند و بجای سنان۔ بردی را (اردو) جولاہون کے ایک آلہ کا نام بردی ہے جس کا اردو ترجمہ معلوم نہو سکا۔ مذکر

بُردیافتن استعمال۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالضم بازی بردن **مؤلف** عرض کند که طالب سند استعمال باشیم که استعمال بُرد با مصدر یافتن از نظر ما نگذشت معاصرین عجم بزبان ندارند برد شدن بمعنی بازی برابر شدن و بُرد کردن بمعنی بازی برابر کردن مستعمل ست (اردو) بازی لیجانا دیکھو بردن بازی۔

بردیدن بقول سروری و موارد و نوادر به رای قرشت و دال مهمله بوزن لرزیدن بمعنی از راه دور شدن و بقول بحر بطرفی شدن از راه کامل التصریف است مضارع این بردد۔ صاحب موارد بذکر معنی بالا گوید که بُرد حاصل بالمصدر و امر حاضر این ست که (گذشت) صاحبان انند و جامع و هفت قلزم و مؤید و (خان آرزو در سراج) هم ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که اسم مصدر را این همان بُرد که بمعنی چارمش اشاره این کرده ایم باصول منقّنین فرس مصدر جعلی ست و باصول ما چنانکه بر لفظ (اسم مصدر) گذشت مصدر اصلی که اسم مصدر۔ مال فارسی زبان ست و تحتانی ساکن زائد (اردو) راستے سے ہٹ جانا۔ ایک طرف ہو جانا۔ صاحب آصفیہ نے (کترا کر جانا) پر فرمایا ہے راستے سے بچ کر جانا۔ راستہ کاٹ کر جانا بچ کر نکل جانا۔ کنارے ہو کر جانا۔ (جرأت ؎)

کوئی یہ بھی کج ادائی کی اچی ہے چال واہ ؏ سامنے سے یون نہ کترا کر ہمارے جائیے ؏

بردیده جلا ریختن مصدر اصطلاحی۔ روشن شدن چشم باشد (ظهوری ؎) از شب هجر ظهوری سحر وصل دمید ؏ ریخت بردیده جلا روز تماشای من ست ؏ (اردو) آنکھون مین روشنی

(۳۶۹)

آجانا۔ بقول امیر آنکھون مین نور آنا (فقرۂ امیر)
ہمکو دیکھتے ہی آنکھون مین روشنی آگئی۔

بر دیده دویدن مصدر اصطلاحی۔

بقول وارسته (۱) گرم عتاب شدن (طغرا)
اشکم ز یک نگاه تو بر دیده می دود ٭ این خون
گرفته با پدر خود رقیب شد ٭ و بقول بحر (۲) گرم
عنان شدن و شوخی کردن۔ بہار بحوالۂ جہانگیری
ذکر معنی اول کند و بحوالۂ حجت ساطع (۳) گرم گردیدن
در گفتگو و شوخی کردن۔ و سند بالا را مال حسن
رفیع قرار می دہد و صاحب انند نقل نگارش مولف
عرض کند که (دویدن کسی بر چیزی یا بر کسی) گرم
عتاب شدن۔ بجای خود وش می آید و چون
(دویدن اسب بر چیزی) اگوئیم معنی دوم پیدا
می شود و سند بالا برای معنی اول ست که ازان
(دویدن اشک بر دیده) مصدر خاص ست
داخل تعمیم (دویدن کسی بر چیزی یا بر کسی)
حیف ست که محققین بالا بر لفظ و معنی سند غور
نه کرده اند و مصدری که ازان اخذ کرده اند لفظاً
ناقص فتأمل (اردو) غصّے ہونا۔ دیکھو بخشم
شدن۔ گرم ہونا اور گرمانا بھی انہین معنون مین
مستعمل ہے۔ (۲) گھوڑے کا گرمانا (۳)
گفتگو مین شوخی کرنا۔

بر دیر لوس بقول صاحب برہان۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی کشیده و بہ ای
قرشت زده و لام بواو رسیده و بسین بی نقطه زده بلغت یونانی مرغیست که آنرا چکاوک خوانند
و بعربی ابو الملیح صاحب مؤید ہمین لغت را بہ موحدۂ ششم عوض لام (بر دیر بوس) نوشته و صاحب
محیط بر چکاوک گوید که اسم قنبره و بر قنبره فرماید که جمع این قنابر و کنیت این (ابو الملیح) و بفارسی
چکاوک و (حجوزولک) و بیونانی (بر دالوس) و (بر بیدالوس) و بلاطینی (کلونیه) نامند و آن
مرغیست منجمله گنجشک و لاکن اندک بزرگتر و خوش منظر و خوش آواز۔ و بر سر آن کاکل و تاج

مانند طاؤس و ہد ہد ۔ مزاج آن گرم و خشک ۔ وشوربای آن ملین طبع ۔ وگوشت آن قابض شکم ومداومت کباب آن غذای نیک ۔ ومدربول جہت صاحبان قولنج و درد مثانہ نافع (ومنافع بسیار دارد)
مؤلّف عرض کند نمیدانیم کہ فارسیان با وجود اسم زبان خود چرا این لغت یونانی را جادادند معلوم میشود کہ استعمال این لغت در روزمرّۂ شان بیشتر از لغت فارسی ست ۔ (اردو) چنڈول بقول آصفیہ اسم مذکّر ایک خوش آواز چڑیا سے بڑے تاجدار پرند کا نام جس کو عربی مین قبرہ اور فارسی مین چکاوک کہتے ہین ۔

بہ ردیف | استعمال ۔ بقول رہنما ۔ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار در پس کسی **مؤلّف** عرض کند کہ ردیف بقول منتخب لغت عرب ست بمعنی آنکہ پس سوار نشیند و کلمۂ مستقل کہ بعد از قافیہ آرند (الخ) پس فارسیان بزیادت بای مصاحبت در اوّلش استعمال این کردہ اند چنانکہ ؎ بردیف من بیا ؎ یعنی بر نقشِ قدم من بیا (اردو) پیچھے پیچھے ۔ بقول آصفیہ ساتہ ساتہ ۔

بردیق | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ لغت فارسی ست بالفتح وکسر دال بمعنی نادان و بیخبر **مؤلّف** عرض کند کہ دیگر کسی از محقّقین فارسی زبان ذکر این نہ کرد وضع لغت متقاضی آن ست کہ ترکی باشد ولیکن محقّقین ترکی زبان ازین ساکت ۔ صاحب کنز برداق را بمعنی ابریق و کوزہ آوردہ جا دارد کہ فارسیان با مالۂ الف با تحتانی بمفرس و معنی خاص استعمال کردہ باشند اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت کہ اسم جامد ست (اردو) نادان بے خبر ۔

بردیمانی | استعمال ۔ بقول ضمیمۂ برہان قسمی ست از پارچۂ خط دار کہ در یمن پیدا شود و بقول بحر نوعی از جامۂ مخطّط کہ از ملک یمن آرند صاحب انند بحوالۂ غیاث فرماید کہ بضم اول و فتح چارم و کسر

نون و تخفیف یای تحتانی نوعی از جامۂ مخطط از ملک یمن و الف در لفظ یمانی عوض یکی از یای مشدّد **مؤلّف** عرض کند کہ بُرد بالضّم بقول منتخب لغت عرب ست بمعنی جامۂ مخطط و یمن نام شہری و تحتانی آخرہ مشدّد در یمنی برای نسبت الف زائد میان میم و نون آوردند چنانکہ مہاآ و ماہار۔ چاپ و چاک و بہ تخفیف تحتانی آخرہ خوانند مرکّب توصیفی ست۔ (**اردو**) بردیمانی ایک دہاری دار کپڑے کا نام ہے جو ملک یمن میں تیار ہوتا ہے۔ مذکّر۔

بُرِدِین بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر دال لغت فارسی ست بمعنی دُرد و فضلہ و سفل چیزی **مؤلّف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین زبان ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ اسم جامد ست (**اردو**) فضلہ دیکھو انگندگی۔

(الف) **برراہ** استعمال۔ بقول جہانگیری و جامع و شمس بمعنی براہ (شیخ نظامی ؎) از شیر و گوزن و گرگ و روباہ ۞ لشکر گاہی کشید براہ ۞ **مؤلّف** عرض کند کہ (۱) حقیقت این بمعنی چہارم (براہ) مذکور و (۲) بعض محققین برابرش کہ می آید این را بمعنی آراستہ و آراستگی مرادف معنی اوّل (براہ) گویند و ماخذ (براہ) ہمدرآنجا ذکر کردہ ایم پس اندرین صورت زیادتی یک بای مہملہ موافق قیاس ست چنانکہ شنا و شنار مخفی مباد کہ مصدر ----------

(ب) **برراہ کشیدن** بمعنی آراستہ کردن و جمع کردن متعلق بمعنی دوم (الف) ست چنانکہ از سند نظامی پیداست (**اردو**) (الف) (۱) راستہ پر (۲) دیکھو براہ کے چوتھے معنے (ب) آراستہ کرنا۔ جمع کرنا۔

برِرُخ اصطلاح۔ بقول وارستہ و بحر با صنافت چہرہ۔ مرادف (برِرو) کہ می آید و بہار گوید کہ بمعنی یک سمت رو و کنایہ از رخسار بود۔

مؤلف عرض کند کہ قول محقق آخرالذکر بہتر از وارستہ و بحر ست و موافق قیاس (یحیی کاشی ۵) گلہا بر رخش نتواند برآمدن؛ گیرم کہ خارہای جہان تیز کردہ است؛ (اردو) رخسار۔ دیکھو آینہ حی گون۔

بر رخ انگشت سیاہی کشیدن مصدر اصطلاحی بقول وارستہ و بہار بمعنی رسوا نمودن (شاپور ۵) ز لوح سینہ شستم پاک حرف بیگناہی را؛ بدست خود کشیدم بر رخ انگشت سیاہی را؛ صاحب بحر گوید کہ بمعنی رسوا شدن ست **مؤلف** عرض کند کہ تسامح صاحب بحر ست کہ بمعنی لازم نوشت اگرچہ حاصل معنی این لازم ست ولیکن الفاظ لغت متقاضی آن ست کہ معنی متعدی را ذکر کنیم (اردو) رسوا کرنا۔ بقول آصفیہ بدنام کرنا۔ فضیحت کرنا۔ ذلیل وخوار کرنا۔ زبون کرنا۔

(الف) **بر رخ دویدن** مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ مرادف (بر دیدہ دویدن) کہ گذشت یعنی گرم عتاب شدن (رفیع ۵) پامال درد عشق شد آخر دل رفیع؛ چون اشک گرچہ بر رخ مژگان دویدہ بود؛ صاحب بحر گوید کہ ہمان گرم عنان شدن وشوخی کردن **مؤلف** عرض کند کہ گرم عنانی وشوخی مخصوص اسپ ست پس ما با بحر اتفاق نداریم واین بمعنی عام ست برای چیزی کہ می دود بر رخ چنانکہ قطرۂ خوی و اشک وغیرہ ذلک کنایہ از معزز شدن مقصود ما این ست کہ اگر (برکسی دویدن) قائم کنیم معنی بیان کردۂ وارستہ درست می شود چنانچہ اشارۂ این بر (بر دیدہ دویدن) کردہ ایم و بلحاظ سند بالا مصدر ــ ــ ــ ــ ــ

(ب) **بر رخ دویدن اشک** قائم میشود و معنی آن عزت یافتن اشک ست یعنی شاعر گوید کہ اگرچہ دل رفیع مانند اشک بر رخ و مژگان دویدہ بود وعزتی داشت ولیکن آخرالامر

پامال در عشق شد (اردو) (الف) دیکھو (بر دیدہ دویدن) اور بلحاظ ہمارے معنون کے عزّت پانا۔ معزّز ہونا۔ (ب) آنسو رخسار پر دوڑنا

بر رخ کشیدن مصدر اصطلاحی بقول بہار وانند حریف و روکش کردن (درویش والہ ہروی ھ) دل از غلامی غم خواست تا بہ والہ کشید بر رخش از داغہا گواہان را۔ صاحب بحر گوید کہ کسی را حریف کسی ساختن و مقابل کردن **مؤلّف** عرض کند کہ بمعنی عام پیش کردن ست چنانکہ گویند "شہود خود را بر رخ قاضی کشیدیم" یعنی بر اجلاس قاضی پیش کردیم وبہمین معنی استعمال این در کلام والہ ہرویست (اردو) حریف بنانا۔ اور بلحاظ ہمارے معنون کے پیش کرنا

بررس اصطلاح۔ بقول سروری و رشیدی یعنی (۱) بپرس (ناصر خسرو ھ) بررس کہ چہ بود نیک ازان اسما۔ منگر بدروغ عامّہ وغوغا۔ (ادیب صابر ھ) گر نیست مر ترا ز دل وصبر من خبر۔ بررس ز چشم تنگ و میان نزار خویش۔ (حکیم سنائی ھ) آز بگذار کہ با آز بحکمت نرسی۔ گریبان بایدت از حال سنائی بررس۔ (کمال اسمعیل ھ) از حال دل سوختہ خرمن بحرس۔ حال دل زار خواہی از من بررس۔ گر درد دل منت ز من باور نیست۔ ای دوست روا بود ز دشمن بررس۔ صاحب جہانگیری بذکر معنی اول فرماید کہ (۲) امر از بررسیدن (حکیم سوزنی ھ) شاہی کہ ماہ رایت منصور او بقدر۔ از ماہ برگذشت وبخورشید بررسید۔ صاحب برہان فرماید کہ بارای قرشت بروزن الملس امر (بروارسیدن) و پرسیدن یعنی وارس و بپرس۔ صاحب جامع گوید کہ امر از پرسیدن و امر از رسیدن **مؤلّف** عرض کند کہ ضرورت نداشت کہ محققّین بالا مشتق را برنگ اسم جامد جا دہند و در عرض معنی ہم تسامح کردہ اند نہ امر پرسیدن ست و نہ رسیدن (چنانکہ صنا

بجامع آورده) بلکه امر حاضر (بررسیدن) که
می آید شامل بر ہمه معانیش و دریجا ہمین قدر
کافی ست (اردو) دیکھو (بررسیدن)
یہ اس کا امر حاضر ہے۔

بررسته اصطلاح۔ بقول سروری براے
مہملہ وسین (۱) گیاه بی ساق چنانکه (ع) بررسته
دگر باشد و بررسته دگر ۵ و بقول صاحب جہانگیری
نباتات صاحب برہان بذکر معنی اول گوید که
بضمّ ثالث بروزن سرشسته باشد و (۲) کنایه
از مردم بی ادب صاحب ناصری بذکر معنی اول
فرماید که (۳) بمعنی رُسته یعنی روئیده واز
کلام خود سند دہد (ب) به پیش تخت شه بررسته
سروی ۵ که بر ہر شاخ آن زیبد تذروی ۵
صاحب جامع ذکر معنی اول و دوم کرده خان
ارزو در سراج اکتفا بر معنی اول فرموده **مؤلف**
عرض کند که ماضی مطلق مصدر (بررُستن)
ست که بضمّ سوم باشد و (بررستن) مزید علیه
(رستن) بزیادت کلمهٔ بر بر آن و ہای ہوّز آخره
مفید معنی مفعولی۔ پس معنی سوم حقیقی ست
و معنی اوّل مجاز آن و برای معنی دوم براعتماد
قول صاحب جامع که از اہل لسان ست مشتاق
سند استعمال باشیم و این را ہم مجاز دانیم۔
معاصرین عجم بمعنی دوم بر زبان ندارند (اردو)
(۱) نباتات بقول آصفیه عربی اسم مؤنّث
نبات کی جمع۔ پودے۔ سبزی۔ ترکاریان۔
(۲) بے ادب شخص (۳) اُگا ہوا۔

بر رسولان بلاغ باشد و بس مقوله
۔صاحبان خزینه و امثال فارسی ذکر این کرده اند
واز معنی و محلّ استعمال ساکت **مؤلف** عرض
کند که فارسیان چون کسی را نصیحتی کنند و از حسن و
قبح چیزی آگاه کنند و مخاطب را عامل بر آن بینند
این مقوله را استعمال کنند مقصود آن ست که کار
ما ابلاغ صواب ست و بس و عمل بر آن از اختیار
تست دیگر ہیچ (اردو) دکن مین اسی فارسی

مقولہ کا استعمال اس موقع پر ہوتا ہے جب کسی نصیحت پر کوئی شخص عمل نہ کرے۔ نیز کہتے ہیں کہ "ہم نے تو کہہ دیا تم کرو یا نہ کرو" ہمارا کام صرف کہنے کا تھا۔

برسید | استعمال۔ بقول سروری یعنی (۱) پرسید (مولوی معنوی ؒ) چون در آثار سستی شد پدید ٭ یک مرید او را از آن دم برسید ٭ و فرماید کہ (۲) بمعنی سوال کنید و پرسید نیز (سراج الدین راجی ؒ) قفل ہر مشکل کہ خواہش کلید ٭ از ضمیر روشن او برسید ٭ صاحب برہان گوید کہ (۳) بمعنی رسید و آمد کہ ماضی رسیدن و آمدن ست و بمعنی سوال کرد و پرسید ہم کہ ماضی سوال کردن و پرسیدن باشد صاحب ناصری بر معنی اول تابع **مؤلف** عرض کند کہ مشتق مصدر (برسیدن) کہ می آید۔ شامل بر ہمہ معانیش و بمعنی اول ماضی مطلق ست و بمعنی دوم بہ تحتانی مجہول جمع امر حاضرش دیگر ہیچ طرز بیان محققین نامرغوب کہ مشتق را بہ شکل اسم جامدی بیان می کنند (**اردو**) دیکھو برسیدن یہ اسکا ماضی مطلق اور جمع امر حاضر ہے

بررسیدن | بقول بحر و موارد و نوآل و سراج (۱) تفحص و تجسس کردن (۲) سوال کردن و پرسیدن و (۳) رسیدن و آمدن صاحب بحر فرماید کہ (کامل التصریف) است و مضارع این بررسد **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ رسیدن بزیادت کلمہ بر در اولش۔ سند استعمال این ہا (بررس) و (بررسید) گذشت (**اردو**) (۱) تفحص اور تجسس کرنا۔ (۲) سوال کرنا۔ پوچھنا۔ (۳) پہنچنا۔ آنا۔

بررشتہ | اصطلاح۔ بقول شمس خشک بستہ و بہم آگیا دتن دار چنانکہ (ع) بررشتہ دگر باشد و بربستہ دگر ٭ **مؤلف** عرض کند کہ محقق بے تحقیق سین مہملہ چہارم را بہ شین مبدل کردہ فضول می کند و از حقیقت خبر ندارد و غلطی

کاتبش نیست کہ لغت (بررستہ) بعین ہم نوشتہ است و مصرعی را کہ بسند خود نقل غلط کرد ہمان است کہ بر (بررستہ) مذکور شد لفظ و معنی او غلط ست و بس (اردو) دیکھو بررستہ

بررضا رفتن مصدر اصطلاحی بقول انند بحوالۂ غوامض سخن - موافق رضا کار کردن (نظیری ۵) غمگین مباش زو د نظیری فراد سند؛ چون بندۂ مطیع ہمہ بر رضا رود ؛ **مؤلّف** عرض کند کہ موافق قیاس ست و رفتن درین مصدر مرکّب بمعنی عمل کردن ست و بس (اردو) رضا جوئی کرنا کہہ سکتے ہین - خواہش کے مطابق عمل کرنا -

بررفتن مصدر اصطلاحی - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ (۱) پیش رفتن و پیشی گرفتن و ہم او بر (بررفتہ) گوید کہ بمعنی بلند و بالا شدہ (ناصر خسرو ۵) اں گرد گرد گنبد بر رفتہ ؛ خانۂ و غایہ ست خفار فتہ ؛ صاحب موارد این را بمعنی (۲) بالا رفتن نوشتہ (بوستان سعدی ۵) نہ باران ہمی آید از آسمان ؛ نہ بر می رود دود فریاد خوان ؛ **مؤلّف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی ست کہ بر بمعنی بالا گذشت و معنی اوّل ہیچ سند ناصر خسرو ہم متعلّق بمعنی دوم ست -

(اردو) (۱) سبقت لیجانا - (۲) بلند ہونا -

بررکاب محمّد عنان درار مقولہ - بقول ہفت و شمس - امی متابع محمّد علیہ السلام باش **مؤلّف** عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود تو انیم عرض کرد کہ (بررکاب کسی عنان آوردن) مصدر یست اصطلاحی بمعنی متابعت و پیروی کردن معاصرین عجم برزبان ندارند (اردو) متابعت کرنا حکم ماننا - پیروی کرنا -

بررو اصطلاح - بقول وارستہ و بحر و بہار مرادف بررخ کہ گذشت **مؤلّف** عرض کند کہ ما ہمدر آنجا صراحت کامل کردہ ایم (ابوطالب کلیم ۵) گذشت از ان بررو زلف تا خطش سرزد

کنون نهاده زهر حلقهٔ چشم بر کمرش (صائب ؎)
درخوش تماشی از بررو دست برده ایم ؛ باریک
شو مشاهده کن تار و پود را ؛ (محمد جان قدسی
؎) نشاط رفت و پنجیدم گل از برِ روئی ؛ گذشت
عمر و ندیدم هلال ابروئی (صائب ؎) چون صفحهٔ
مسطر زده آمد به نظرها ؛ از سیلی بیرحمی اخوان برِ
رویم ؛ (اردو) دیکھو برِ رخ۔

بررو آمدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر طرف شدن **مؤلف** عرض کند که طرف
شدن بمعنی مقابل و حریف شدن است
موافق قیاس باشد۔ معاصرین عجم برزبان
دارند (اردو) مقابل ہونا۔ حریف ہونا۔

بررو آوردن | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی (۲۹۱۴)
ظاهر کردن است سند این از مرزا عبدالغنی
قبول بر (بر روی کسی چیزی کردن) می آید۔ مستند کہ
مصدر گذشته باشد (اردو) ظاهر کرنا۔

بررو استادن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب بحر
و (خان آرزو در چراغ) گوید که حریف شدن
است (تاثیر ؎) ہچو مسطری نمایم ہر کرا راہ
سخن ؛ تا بدست آورده بر روی من استاد ؛
است ؛ **مؤلف** عرض کند که مراد ف
(بر رو آمدن) است که گذشت و موافق
قیاس است (اردو) دیکھو بر رو آمدن

(۲۹۱۵) **بررو پنجه کشیدن** | مصدر اصطلاحی۔
کنایه از مزاحمت کردن و (بر روی بحر پنجه
کشیدن) کار بیکار و بی نتیجه کردن باشد۔
(صائب ؎) بر سینهٔ کشادهٔ ما دست ردّ
خلق ؛ بر روی بحر پنجهٔ خونین کشیدن است ؛
(اردو) روکنا اور بلحاظ مصدر آخر الذکر
فضول اور بے نتیجه کام کرنا۔

بررو دمیدن | مصدر اصطلاحی۔
بقول شمس۔ گرم عتاب شدن **مؤلف**
عرض کند که جزین نیست که دست تصرف
کاتبین دراز شد یا بی تحقیقی صاحب شمس

این مصدر اصطلاحی را پیدا کرد (بررو دویدن) بہ ہمین معنی می آید۔ سند استعمال ندارد معاصرین عجم ساکت۔ خلاف قیاس و غلط (اردو) دیکھو بررو دویدن۔

بررو دویدن مصدر اصطلاحی بقول بحر و وارستہ وغیاث مرادف (بردیدہ دویدن) کہ بجایش گذشت سند استعمال پیش نہ شد **مؤلف** عرض کند کہ ما ہمدر انجا خیال خود ظاہر کردہ ایم (برروی دویدن) ہم می آید و تکمیل رای خود در انجا کنیم (اردو) دیکھو بردیدہ دویدن و (برروی دویدن)۔

بروزافتادن راز مصدر اصطلاحی بقول بہار کنایہ از بسیار ظاہر و آشکارا شدن صاحب بحر بر ظاہر شدن راز قانع ولفظ بسیار را ترک کرد۔ صاحب انند ہمزبان بہار **مؤلف** عرض کند کہ با صاحب بحر اتفاق داریم (فیضی ع) گرچہ این گریۂ خونین بشب انداختۂ ؎ عاشق آن نیست کہ بر روز نیفتد رازش ؎ (اردو) راز کا ظاہر ہونا۔ راز افشا ہونا۔

بررو کشیدن مصدر اصطلاحی۔ خان آرزو در چراغ گوید کہ کسی را حریف کسی ساختن چنانکہ گویند" فلانی روکش فلانی است" (سلیم ع) نو بہار است و جنونم سوی ہامون می کشد ؎ شور رسوائی مرا برروی مجنون می کشد ؎ صاحب بحر ہمزبانش **مؤلف** عرض کند کہ از سند بالا مصدر مرکب (برروی کسی کشیدن کسی را) قائم می شود و این کنایہ باشد (اردو) کسی کو کسی کا حریف بنانا۔

بررو نشستن گرد (مصدر اصطلاحی) گرد آلود شدن چہرۂ باشد (صائب ع) رو بدیوار آورد ہر کس بمن آورد روی ؎ بسکہ گرد کلفت دوران مرا بررو نشست ؎ (اردو) چہرہ کا گرد آلود ہونا۔ گردنہ پر

(۳۹۱۲)

بیٹھنا۔ صاحب آصفیہ نے (منہ پر خاک اڑنا)
پر فرمایا ہے چہرے کا بے رونق ہونا۔

بر روی آب آمدن مصدر اصطلاحی
بقول ضمیمۂ برہان و بحر و بہار کنایہ از ظاہر
شدن۔ صاحب ہفت ذکر ماضی مطلق این
بہ ہمین معنی کردہ۔ **مؤلف** عرض کند کہ (بر
آب آمدن) ہم بہ ہمین معنی گذشت۔ موافق
قیاس است۔ مشتاق سند باشیم (اردو)
دیکھو (بر آب آمدن) کے پہلے معنے۔

بر روی آمدن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار۔ طرف شدن **مؤلف** عرض
کند کہ ہمان کہ بدون تحتانی گذشت (اردو)
دیکھو برو آمدن۔

بر روی استادن مصدر اصطلاحی
بقول بہار وانند حریف و روکش شدن
وقدم فشردن با حریف در جنگ (صائب
؎) زجولان نظر مجروح می شد روی نیکویش ز
چسان دل دادۂ خط کا بچنین استادہ بر رویش ز
(شفیع اثر ؎) آثر این شیوہ دار دگر نگاہ
عافیت سوزش ز زبیدادش نخواہد ایستادن
رنگ بر رویش ز (میر صیدی ؎) درد
مہر کہ ہست مہیای جنگ ماست ز بر روی
ما کسیکہ نہ استاد رنگ ماست ز **مؤلف**
عرض کند کہ ہمان (بر رو استادن) کہ گذشت
تحتانی پنجم زائد است و در کلام اثر تحتانی
در ایستادن ہم زائد۔ عیبی ندارد کہ متعلق
بہ ہمین مصدر است (اردو) دیکھو بر رو استادن

بر روی بزرگی نیاوردن مصدر اصطلاحی
بقول وارستہ و بہار و بحر از روی بزرگی
ادای خارج کسی بر رو نیاوردن (مرزا طاہر
وحید ؎) کنند از وسمہ پیرانی کہ ریش خویش
را رنگین ز نمی آرند بر روی بزرگی عیب
پیری را ز **مؤلف** عرض کند کہ از سند وحید
(بر روی آوردن عیب) پیدا است و این

متعلق به مصدر (برروآوردن) است که بجایش گذشت۔ شاعر گوید که پیرانی که از وسمہ خضاب کنند عیب پیری را ذریعۂ بزرگی ظاہر نمی کنند یعنی مخفی کنند۔ حیف است از محققین بالا که بی ضرورت مصدری در نفی قائم کردہ اند باستناد ہمین یک شعر۔فتامل (اردو) دیکھو برروآوردن۔

برروی درافگندن مصدر اصطلاحی

بقول بحر ظاہر ساختن **مؤلف** عرض کند که اگرچه موافق قیاس وکنایه ایست ولیکن طالب سند استعمال می باشیم۔ معاصرین عجم برزبان ندارند و استعمال این از نظر ما نگذشت وبگوشش مانخورد (اردو) ظاہر کرنا۔

برروی دریا پل بستن مصدر اصطلاحی

بقول بہار وبحر واننذ کنایه از امر محال کردن چه دریا ترجمۂ بحر است وبستن پل بران متعذر بلکه محال مگر بتصرف و اعجاز (خواجه نظامی

ﮧ) تمنای سشہ انگه آید بدست٭ که برروی دریا توان پل بہ بست٭ **مؤلف** عرض کند که ما درین کنایه امر محال را پسند نه کنیم بلکه کار مشکل تر را سرانجام دادن است که پل بر دریا بستن کار بسیار مشکل است نه محال (اردو) نہایت سخت اور دشوار اور مشکل کام کرنا۔

برروی دست بردن مصدر اصطلاحی

بقول بحر واننذ باعزاز واحترام بردن **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم استعمال (دست بدست بردن) می کنند که بجای خودش به ہمین معنی می آید۔ حیف است که سند استعمال پیش نه شد (اردو) ہاتھوں ہاتھ لیجانا بقول آصفیه نہایت قدر ومنزلت سے لیجانا۔ زمین پر پاؤں نه رکھنے دینا۔ دست بدست لیجانا (بشیر ﮧ) ہیک قضانے لے ہی لیا بڑھکے ہاتھوں ہاتھ٭ کوچه مین اس کے بھول کے جو آ نکل گیا٭۔

(الف) بر روی دویدن | مصدر اصطلاحی
بقول برہان کنایہ از گرم عنان شدن در گفتگوی
وارستہ (بر رو دویدن) را ذکر کردہ مرادف
(بر رخ و دیدہ دویدن) نوشت کہ بجایش
مذکور شد۔ بہار این را مرادف (بر دیدہ
دویدن) می داند (صائب ؎) دہان تنگ
تو بر روزگار تنگ گرفت ٭ غبار خط تو بر
روی آفتاب دوید ٭ مؤلف عرض
کند کہ ما بر مصادر (بر دیدہ دویدن) و
(بر رخ دویدن) خیال خود را ظاہر کردہ
ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ اگر
اضافت این بسوی چیزی شود معنی اصطلاحی
آن مخصوص باشد چنانکہ از سند صائب
کہ بالا مذکور شد..........

(ب) بر روی دویدن غبار | کنایہ
باشد از غبار آلود شدن چہرہ۔ صاحب
برہان معنی کہ بر (الف) بیان کردہ است
بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم کہ محققین اہل
زبان یعنی سروری و ناصری و جامع ازین
ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند
(اردو) (الف) گفتگو مین گرم ہونا۔
غصّہ سے گفتگو کرنا (ب) چہرہ کا غبار آلود ہونا

(الف) بر روی روز افتادن راز | مصدر
اصطلاحی۔ خان آرزو در چراغ گوید کہ ظاہر
شدن راز است و فرماید کہ بر روز افتادن
ہم۔ صاحب بحر ہم زبانش (ظہوری ؎)
چنان از شرر شعلہ انجم فروز ٭ کہ راز شب
افتاد بر روی روز ٭ زلہ بردارش بہار
باستناد ہمین شعر گوید کہ کنایہ از بسیار ظاہر
و آشکارا شدن است مؤلف عرض کند
کہ از سند بالا مصدر..........

(ب) بر روی روز افتادن راز شب | کنایہ
باشد از روز شدن شب یعنی شب چنان روشن
شد کہ روز نمایان شد و اگر مجرد افشای راز

گیریم از برای آن قیام مصدر (برروی افتادن راز) باستثنا و همین شعر کافی است بالجمله (روز) را درین مصدر داخل کردن و (شب) را گذاشتن دلیل آنست که خان آرزو در چراغ هدایت معنی شعر روشن نکرد و آنچه بهار بسیاری را درمعنی این داخل کرده است کمی توجه اوست قائل (اردو) (الف) راز کا افشا ہونا (ب) رات کا دن ہوجانا۔

برروی روز افگندن | مصدر اصطلاحی

بقول غیاث بمعنی ظاهر ساختن۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند که معلوم می شود که محقق با نام و نشان از اصطلاح گذشته که لازم بود متعدی قائم کرده است و برهنه نکتی که ما در اینجا برروی افگنده ایم غور نکرد از ینجاست که روز را داخل مصدر کرد قائل (اردو) ظاہر کرنا۔

برروی زمین منت می نهد | مقوله۔ بقول انند و بهار ای تکبر وزعم ورعونت واعتقاد باطل بخود دارد و در واقع چنان نیست **مؤلف** عرض کند که دیگر کسی از محققین فارسی زبان با او نیست و معاصرین عجم ازین مقوله ساکت و قیاس می خواهد که (برروی منت نهادن) یا (برکسی منت نهادن) آنرا ممنون کردن است معنی بیان کرده بهار و انند را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) غرور و تکبر سے اپنے آپکو کوئی چیز سمجھنا۔ کسی پر منت رکھنا۔

برروی کار | اصطلاح۔ بقول مؤید و صفت ای ظاهر۔ صاحب شمس گوید که بمعنی ظهور است **مؤلف** عرض کند که با صاحب مؤید اتفاق داریم طرز بیانش بهتر از صاحب شمس است و استعمال این با مصادر فارسی زبان در ملحقات می آید (اردو) ظاہر۔ بقول آصفیه۔ عربی۔ آشکار۔ صریح۔ عیان روشن۔ واضح۔ کھلا ہوا۔ ہویدا۔

(الف) **بر روی کار آمدن** مصادر اصطلاحی (ب) **بر روی کار آوردن** (الف) بقول بحر و انند ظاہر شدن ۔ (ب) بقول انند ظاہر ساختن **مؤلف** عرض کند کہ مرادف (بر روی کار آمدن و آوردن) کہ می آید و موافق قیاس است (اردو) (الف) ظاہر ہونا (ب) ظاہر کرنا ۔

بر روی کسی جام کشیدن مصدر اصطلاحی بقول انند ۔ بیاد کسی شراب خوردن **مؤلف** عرض کند کہ طالب سند استعمال باشیم مجرد بیان محقق بالا کافی نیست معاصرین عجم بر زبان دارند و معنی لفظی این مقابل کسی شراب خوردن است (اردو) کسی کی یاد مین شراب پینا ۔

بر روی کسی چیزی کردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول انند و بہار ای بیاد کسی یعنی بمواجہہ وی (صائب ؎) یکست حرف بوسہ بر رویش تواند فاش گفت ٭ دیدن دزدیدہ را ابرام میداند ہنوز ٭ (میرزا عبد الغنی قبول ؎) زضبط گریہ چشم من توقع بیش ازین داری ٭ کہ خون شد دل زرخسار تو در بر رونمی آرم ٭ **مؤلف** عرض کند کہ (بر روی) درینجا بمعنی دو بدو ظاہر است و از سند صائب مصدر (بر روی کسی گفتن) پیدا است ۔ سند ثانی متعلق بمصدر (بر رو آوردن) است کہ گذشت ۔ محققین بالا در لفظ و معنی این مصدر تسامح کردہ اند کہ از ہر دو سند بالا مصدر کردن حاصل نمی شود و معنی مصدری از تعریف شان پیدا نیست (اردو) کسی کی یاد اور کسی کے مواجہہ مین ۔

بر روی کسی شراب خوردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول انند مرادف بر روی کسی جام کشیدن **مؤلف** عرض کند کہ ما خیال خود ہم را انجا ظاہر کردہ ایم (اردو) دیکھو (بر روی کسی جام کشیدن) ۔

برروی کسی کالا زدن مصدر
برروی کسی نماز زدن اصطلاحی-

بهار نذکر هر دو گوید که کنایه از رد کردن و
باز گردانیدن آنرا (خواجه جمال الدین سلمان
؎) رها کن جنس هستی را و ترک خود فروشی
کن که در بازار دین خواهند برروی‌ت
زد این کالا (صائب ؎) زان دست
پیش رو بدعا برده ام مباد که برروی من
زنند ملائک نماز من که صاحب بحر این را
مخصوص با کالا و نماز نمی کند مقصودش
چیزی نباشد که بعوض این هر دو لفظ (چیزی)
را قائم کنیم که عام است و کالا و نماز داخل
چیزی باشد مؤلف را باخیال صاحب بحر اتفاق
است - چنانکه گویند " هدیه اش را برویش
زدیم و گفتیم که عطای شما بلقای شما" (اردو)
منه پر مارنا - بقول آصفیه کسی بُری چیز کو
واپس کرنا - لوٹانا -

برروی کشیدن (مصدر اصطلاحی-

بقول بهار و انند حریف و روکش کردن
سندی از سلیم بر (برروکشیدن) مذکور شد
میرزا صائب ؎) می کشد هر لحظه بزم تازه
برروی ما که داغ دارد جام جم را کاسهٔ زانوی
ما که **مؤلف** عرض کند که مرادف (برروکشیدن) است جز این نیست که تحتانی زائد
بر رو آورده اند (اردو) دیکهو برروکشیدن-

(الف) برروی هم افتادن مصادر
(ب) برروی هم شکستن چیزی را اصطلاحی-

بهار بر معروف قانع و نقل نگارش (انند) گوید
مشهور است (صائب ؎) هر طرف لاله
رخی هست نظر می باید که داغ برروی هم افتد
جگری می باید که (عرفی ؎) بسان رنگ زلیخا
و زلف پر شکنش که بروی هم شکند شیوه های
طراری که **مؤلف** عرض کند که (برروی هم)
و (بروی هم) هر دو یکی است بمعنی بالای یکدگر

ور الف) بمعنی موجود بودن بالای یکدگر
یعنی بکثرت و (ب) ظاہر شدن یکی بعد دیگرے
پیاپے (اردو) (الف) تہ بتہ اور بکثرت
موجود رہنا (ب) پیاپے ظاہر ہونا۔

بر روی ہم فتادن چیزی | مصدر اصطلاحی
ہمان (برروی ہم افتادن) است کہ بجایش
گذشت و در اینجا (فتادن) بحذف الف
اوّل است (ظہوری ۵) برروی ہم فتادے
ہر سو ہزار گفتن ؎ دادی اگر جواب ست راہ
سوال مردم ؎ (اردو) دیکھو برروی ہم افتادن

بر رہ | بقول برہان بروزن ورگہ
آراستہ و خوب و آراستگی و خوبی۔ صاحب
جامع گوید کہ مرادف (براہ) و (برراہ)
است۔ کما مرّ۔ صاحب ناصری ہم زبانش
مؤلف عرض کند کہ صراحت ماخذ
برمعنی اوّل (براہ) گذشت و در اینجا ہمین قدر
کافی ہست کہ فارسیان یک رای مہملہ درین
زیادہ کردہ اند چنانکہ شنا و شنار والف را
حذف کردند (اردو) آراستہ۔ خوب
آراستگی۔ خوبی۔ مؤنث۔

(۱) برریش کسی تیز دادن | (مصادر اصطلاحی)
(۲) برریش کسی تیز دیدن | بقول بہار وانند
(۳) برریش کسی گوز دادن | مرادف یکدیگر
(۴) برریش کسی گوز زدن | است می فرمایند
(۵) برریش کسی گوز فرستادن | کہ این کلمات
(۶) برریش کسی گوزیدن | در مواقع دشنام
و استخفاف گویند **مؤلف** عرض کند کہ
کسی را خفیف و ذلیل کردن و این زبان
رندان و سوقیان عجم است بجای کلمۂ بر
از مجرد موحدہ ہم کار گیرند کہ بمعنی بر باشد و
ہمہ اسناد ذیل متعلق (بریش) است نہ
(برریش) (ملا فوقی یزدی ۵۱) دلی صد حیف
ازان رند شکر ریز ؎ کہ میدادی بریش
طبع خود تیز ؎ (ولہ ۵۳) زپہ واند بشمع

آور سلامی ٭ بریش ہر دو دہ گوز پیامی ٭ (ولہ ۵۴) زنم ہر گہ شوم مست تحمل ٭ بریش کان زر گوز تغافل ٭ (ولہ ۵۵) پر مشو مغرور بر باد بروت جاہ خویش ٭ کانیکت گوزی	فرستادم بریش اعتبار ٭ (ولہ ۵۶) خوش آن کو از غم دنیا شد آزاد ٭ بریش نہ فلک گوزید و جان داد ٭ (اردو) خفیف اور ذلیل کرنا۔

برز بقول سروری بضم با (۱) بلندی مردم و چہارپا (ابوشکور ۵) منش باید از مرد چون سرو راست ٭ اگر برز و بالا ندارد رواست ٭ صاحب جہانگیری فرماید کہ بمعنی قد و قامت (فردوسی ۵) پس و پیش ہر سو ہمی کوفت گرز ٭ دو تا کرد بسیار بالا و برز ٭ (ولہ ۵) بسر برہمی برد آن گرز را ٭ ہمی باد کرد آن برو برز را ٭ وبقول برہان نو خاستگی و قد و قامت آدمی و بلندی بالای مردم و چاروا وبقول جامع بالفتح و بالضم خصوصاً بلندی مردم وہم او گوید کہ بالضم قد و قامت و صاحب ناصری ہمزبانش بالضم و گوید کہ خاصّۃً قامت بلند **مؤلف** عرض کند کہ کلمہ بر بمعنی بلندی بر معنی سوّمش گذشت و چنین نیست کہ فارسیان بزیادت زای ہوّز در آخرش چنانکہ ترب و تربز اسم جامد قرار دادند برای معنی ششم کہ می آید و مجازاً بمعنی قد و قامت مردم و چہارپا استعمال کردند۔ دیگر ہیچ۔ پس بلحاظ ماخذ فتح اوّل صحیح باشد و استعمال شعرای عجم بالضم تصرّف محاورہ بیش نیست۔ قامت (اردو) قامت بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ قد۔ بالا۔ (دبیر ۵) تڑپا جو شہ کے ہاتھون پہ قامت سرگ گیا ٭ ٹوپی گری زمین پہ منکا ڈھلک گیا ٭ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ چارپایون کے لئے قد کا استعمال ہے۔ مذکر۔

(۲) برز - بقول جہانگیری و برہان و ناصری و جامع و فدائی و (سروری بحوالہ نسخہ میرزا) بالفتح کشاورزی و زراعت و صاحب سروری بحوالہ فرہنگ گوید کہ بدین معنی (ورز) ہم گویند (خواجو ۵) نہ بیند کس دریںجا کشتہ و برز ؛ نہ کس ماندست ازین مردم درین مرز ؛ صاحب جہانگیری فرماید کہ (برزگیر) از ہمین است (حکیم انوری ۵) کار خالد جز بہ جعفر کی شود ہر گز تمام ؛ زان یکی جولاہگی آید دگر برزگیری ؛ خان آرزو در سراج گوید کہ برز بروزن لرزہ ہم بہمین معنی آمدہ - صاحب منتخب فرماید کہ برز بالفتح و بہ زای معجمہ دوم و زای مہملہ سوم لغت عرب است بمعنی تخمی کہ از وترہ و توابل حاصل شود و ابذار و ابازیر جمع آن **مؤلف** عرض کند کہ ما اشارۂ این بر (بذرگر - بذال معجمہ دوم) ہم کردہ ایم و دریںجا ہمین قدر کافی است کہ فارسیان (برزر - عربی را کہ بہ زای ہوز دوم) است بہ قلب بعض (برز) کردہ اسم جامد قرار دادہ اند و این مفرس باشد (اردو) زراعت بقول آصفیہ - عربی - اسم مؤنث - کشت - کھیتی باڑی -

(۳) برز - بقول (سروری بحوالہ نسخہ شرف نامہ) بالضم بمعنی تنۂ درخت - صاحب برہان ہم با اوست **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی ششم است - بلحاظ بلندی و اشارۂ این ہم دراںجا گذشت (اردو) تنہ بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - درخت کا وہ حصہ جہاں تک شاخ نہ نکلی ہو - منڈلا - درخت کا دھڑ -

(۴) برز - بقول سروری بحوالہ شرف نامہ بالضم بمعنی زیبائی و بحوالہ لسان الشعرا گوید کہ بالفتح باشد و بقول صاحب جہانگیری و ناصری بالفتح صاحب برہان فرماید کہ

بمعنی زیبائی ومشوقی وبلندی و بالائی مردم - صاحب جامع گوید کہ بالفتح زیبائی و براز ندگی مؤلف عرض کند کہ حیف است کہ سند استعمال پیش نہ شد و بہ اعتماد قول محققین اہل زبان گوئیم کہ مجاز است از معنی اوّل کہ بالائی قدر ابمعنی زیبائی استعمال کردہ اند (اردو) زیبائش اسم مؤنث - دیکھو اروند -

(۵) برز - بقول - (سروری بحوالۂ شرفنامہ) بالضم مالہ کہ بدان انداوہ کنند - بحوالۂ لسان الشعرا گوید کہ بالفتح باشد و بقول صاحب برہان مالہ بنّایان کہ بدان کاہ گل و گچ بہ دیوار مالند - صاحبان جامع وجہانگیری وناصری وسراج ہم بالفتح گفتہ اند مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است نظر بشکل این آلہ (اردو) دکن مین اس لکڑی کو زیبن کہتے ہین جس سے گِلاب اور چونے کو دیوار پر تھوپنے کے بعد صفائی کے لئے اس پر پھیرتے ہین اس آلہ سے دیوار پر گِل آبہ یا چونا تھوپا جاتا ہے اُس کا نام تھاپی ہے - جسکو فارسی مین اندا وہ کہتے ہین - ہماری راے اور تحقیق مین برز کا صحیح ترجمہ زیبن ہی ہے -

(۶) برز - بقول (سروری بحوالۂ لسان الشعرا) و برہان بالضم بمعنی بلندی مجرد (حکیم فردوسی ۵) چو خورشید برزد سر از برز کوہ ٭ میانہا بہ بستند توران گروہ ٭ و فرماید کہ ہمین معنی ظاہر می شود اگر باضافت نخوانیم مؤلف عرض کند کہ مقصود صاحب سروری ہمین قدر است کہ بمعنی بلند ہم آمدہ (ولہ ۵) برش چون بر شیر و پالاش برز ٭ ز ترکان ندیدم چنین دست و گرز ٭ (حکیم اسدی ۵) نہادند در کید گر تیغ و گرز ٭ چو سنگ گران کاید از کوہ برز ٭ مؤلف عرض کند کہ ہمین معنی آخر الذکر اصل است - چنانکہ اشارہ ماخذ این بر معنی اوّل کردہ ایم و

ضرورت ندارد کہ بمعنی بلندی گیریم وآنانکہ از کلام اوّل الذکر فردوسی (برزکوہ) را مرکّب اضافی
گرفتہ اند۔ خیال نکردند کہ اگر قلب اضافت (کوہ برز) خواہیم کہ مرکّب توصیفی است ضرورت
معنی مصدری نمی باشد واگر بالفرض سندی واضح تر ازین بدست آید تو انیم عرض کرد کہ معنی
بلندی مجاز بلند است (حکیم علی فرقدی در صفت اسپ ۵) چنانکہ از تک او کوہ برز شد
ہامون ﴿ چنانکہ از عرقش سنگ صلب گشت خلاب ﴿ صاحب جامع این را بالفتح گوید و بالضّم
ہم (اردو) بلند۔ دیکھو (اوج سا ے) اور بلندی۔ دیکھو (باشجر)۔

(۷) برز۔ بقول سروری وناصری وفدائی بالضّم بمعنی شکوہ (فردوسی ۵) ز دستش
برافتاد زرّینہ گرز ﴿ توگفتی برفتش ہمہ فرّ و برز ﴿ وبقول برہان شکوہ وعظمت وبقول
جامع فروشکوہ وبقول فدائی زور ونیرو وتوان وتوانائی مؤلّف عرض کند کہ مقصود
از بزرگی وبلند پائگی باشد مجاز معنی چہارم است وبس (اردو) بزرگی۔ بقول آصفیہ
فارسی۔ اسم مؤنّث ۔ برتری ۔ عزّت ۔ شان ۔

(۸) بزر۔ بقول فدائی بالضّم گوشتہای نیم پیچیدۂ دست وبازو وسینہ کہ جای بودن زور
است مؤلّف عرض کند کہ کلمۂ بر بمعنی ۔ بغل وسینہ وتن بجایش گذشت ۔ پس فارسیان
بزیادت زای ہوّز در آخرش (چنانکہ بر معنی اوّل این مذکور شد) اسم جامد ساختند و
بمعنی اعصاب دست وبازو وسینہ استعمال کردند ۔ قول فدائی کہ از معاصرین عجم بود
اعتبار را شاید وضمّہ اوّل تصرّف محاورہ باشد وجا دارد کہ نظر بہ بلندی اعصاب
دست وبازو وسینہ این را مبدل برج گیریم کہ جیم فارسی بہ زای ہوّز بدل شود چنانکہ

پچوچہ و پچوزہ اندرین صورت ضمۂ اوّل ہم درست می شود (اردو) مچھلیاں ۔ صاحب آصفیہ نے مچھلی پر لکھا ہے ''عضلۂ بازو ۔ گوشت بازو ۔ ڈولا ۔

برزانو نشستن مصدر اصطلاحی بطرزی (۲۹۱۶)
زانو برزمین کردہ نشستن نشانہ بازان تا تیر تفنگ نشانہ خطا نکند (صائب ؏) تیر آید خاکساران را نمی باشد خطا ٭ پرحذر باش از کماندار کہ برزانو نشست ٭ (اردو) نشانہ بازی کے لئے زانو پر بیٹھنا ۔ گھٹنوں کے بل نشانہ لگانا ۔

برزبان اصطلاح ۔ بقول شمس بمعنی سخنگو مؤلف عرض کند کہ بدون سند استعمال اعتبار را نشاید کہ استعمال این از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم برزبان ندارند و معنی این سخنی است کہ برزبان بمعنی بالای زبان کنایہ از حرف و سخن ۔ (ظہوری ؏) بمنع حرف تو تکلیف بر ظہوری نیست ٭ جز این دگر چہ توان گفت برزبان اینست ٭ استعمال این در ملحقات می آید (اردو) بات ۔ بقول آصفیہ ۔ ہندی ۔ اسم مؤنث ۔ شبد ۔ لفظ ۔ بول ۔ کلمہ ۔ بول چال ۔ گفتار ۔ مکالمہ ۔ کلام ۔

برزبان آمدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول ضمیمۂ برہان و بحر و بہار کنایہ از گفتن صاحب ہفت بذکر ماضی مطلق این (برزبان آمد) گوید کہ یعنی گفتہ شد مؤلف عرض کند کہ بمعنی گفتہ شدن و لازم (برزبان آوردن) کہ می آید معنی بیان کردہ محققین بالا برای متعدی این است چنانکہ (برزبان آمدن حدیث) و (برزبان آمدن راز) استعمال کردہ اند (انوری ؏) مکن تکبر بہر خدای راست بگوی ٭ کہ تا [illegible] مست ہیچ برزبان آمد ٭ (عرفی ؏) چہ عجز دم مزدم اندیشہ لب گزید و بگفت ٭ کہ راز سینہ اندیشہ برزبان آمد ٭ (اردو) زبان پر آنا ۔ صاحب آصفیہ

نے (زبان پر آسکنا) کا ذکر کیا ہے۔ بیان ہوسکنا ظاہر ہوسکنا۔ اور اسی سے (زبان پر آنا) ثابت ہے

برزبان آوردن مصدر اصطلاحی متعدی مصدر گذشتہ کنایہ از گفتن (صائب ے) برزبان حرف طلب ہرگز نمی آریم ما ٭ میہمان بی طلب را دوست میداریم ما ٭ (اردو) زبان سے نکالنا بقول آصفیہ۔ زبان پر لانا۔ بیان کرنا۔ کہنا۔

برزبان افتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار شہرت یافتن اعم از انکہ بخوبی باشد یا بزشتی و فرماید کہ از اہل زبان بتحقیق پیوستہ (علی خراسانی ے) زبس از خلق رو پوشی نشانی ہست در جنت ٭ فتادہ برزبانہا تا قیامت نام دیدارت ٭ مؤلف عرض کند کہ کنایہ باشد (اردو) (زبان زد ہونا) بقول آصفیہ مشہور و معروف ہونا۔ مشہور خلائق ہونا۔ ہر ایک کی زبان پر ہونا (میر ے) ہے عشق کا فسانہ میرا نہ یان زبان زد ٭ ہر شہر میں ہوئی ہے

یہ داستان زبان زد ٭

برزبان افگندن مصدر اصطلاحی بقول بہار (۱) کنایہ از زبان زد کردن و (۲) رسوا نمودن (والہ ہروی ے) بی زبانی برزبان مردم افگندہ است ٭ ہستم از فیض خموشی ہمان تنگ نفس ٭ (میرزا صائب ے) ترسم آخر از تہی ذکر خیر این گروہ ٭ برزبانہا افگند لعل سخنگوی ترا ٭ (رضی دانش ے) گلعذاری شوخی در جہان افگندہ است ٭ ہمچو بلبل ہمہ کسی را برزبان افگندہ است ٭ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و متعدی مصدر گذشتہ کنا (اردو) (۱) زبان زد کرنا مشہور کرنا (۲) رسوا

برزبان داشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر (۱) در نفرین گرفتن (زکی ہمدانی ے) دگر آزادگی باکائنا تم سرگران دارد ٭ جنونم از شکایت عالمی را برزبان دارد ٭ مؤلف عرض کند کہ (۲) بمعنی حقیقی است ظہوری ے

حدیث بوسہ کہ خواہم بخاکپایت تو گفت ٭ بصد
ہزار عزیزیش برزبان دارم ٭ (اردو) (۱)
برائی سے یاد کرنا (۲) زبان پر رکھنا۔

برزبان دویدن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار وانند گفتہ شدن **مؤلف** عرض کند مقصود
(برزبان آمدن) است کہ بجای خودش گذشت
و خیال ما بعجلت و بسرعت رسیدن واقعہ برزبان
خلائق است محققین بالا برنزاکت معنی غور نکردہ
اند (اردو) زبان پر دوڑنا۔ دکن میں مستعمل ہے
کسی واقعہ کا جلد تر مشہور ہونا۔

برزبان رفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار مرادف برزبان دویدن **مؤلف** عرض
کند کہ مرادف برزبان آمدن است چنانکہ
معاصرین عجم گویند " ذکر او برزبان رفت "
یعنی برزبان آمد (کمال خجند ؎) چندان کہ عای
جان تو گوئیم کز ملال ٭ بیخود است برزبان تو
دشنام می رود ٭ (اردو) دیکھو (برزبان آمدن)
کا ترجمہ۔

برزبان گذشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار مرادف برزبان دویدن **مؤلف** عرض
کند کہ مرادف برزبان آمدن است چنانکہ معاصرین
عجم گویند " ذکرش برزبان گذشت " یعنی
برزبان آمد (اردو) (دیکھو برزبان آمدن)

برزبان گرفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار مرادف (برزبان افگندن) (ملا سالک
قزوینی ؎) دشمن زکینہ جوئی من صرفہ نبرد ٭
چون شمع سوخت ہر کہ مرا برزبان گرفت ٭
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است
و معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) دیکھو
برزبان افگندن)

برزبان نہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار بمعنی گفتن **مؤلف** عرض کند کہ اضافت
بسوی حرف یا امثال آن لازم است ورنہ
معنی گفتن درست نمی شود مرادف (برزبان

آوردن حرف) است (خواجہ حسین ثنائی ؎)
حرفی کہ از جفای تو دل بر زبان نہاد ٭ بر جبہ دل ز... گر
کہ گوش تواند بران نہاد ٭ (اردو) دیکھو برزبان
آوردن حرف۔

برزور بر چشم ابرو گفتن | مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار مرادف (بالای چشم ابرو گفتن) کہ
گذشت (حکیم زلالی ؎) اگر توان گفت کہ
آہو بود ٭ برزبر چشم تو ابرو بود ٭ **مؤلف**
عرض کند کہ با حصر است کافی ہمہ را انجا کردہ ایم ضرورت
اعادہ آن نیست (اردو) دیکھو (بالاے چشم ابرو گفتن)

برزبر رسیدن | مصدر اصطلاحی۔ کنایہ از بلند
مرتبہ شدن است معاصر عجم بر زبان آرند۔
(انوری ؎) من اینہمہ ندانم و دانم کہ بیدون تو نیست ٭
در زیر چرخ کس نرسیدہ است برزبر ٭ (اردو) بلند مرتبہ ہونا

برزدن | بقول سروری (در ملحقات) و جہانگیری
و رشیدی و برہان و جامع و سراج و نوادر و موارد
(۱) کنایہ از برابری و ہمسری کردن (ابو الفرج رونی
؎) گہ منزل او برزدہ است بہ نیم قند ٭ گہ مجلس او
طعنہ زدہ باغ ارم را ٭ (حکیم فرخی ؎) از غالیہ
عیدی نارفتہ ہنوز ٭ زان بناگوش کہ باسیم برزد در نگش
برز صاحب ناصری فرماید کہ ہمسری و برابری داشتن
با یکدیگر چہ بر بمعنی سینہ است و برابر شدن و برزدن
شدن و مقابل شدن و پہلو بہ یکدیگر زدن (حکیم
عنصری ؎) بہ برزنی کہ از و اندکی بیفروزند ٭
ہنوز بہ فلک ماہ ... برزند برزن ٭ صاحب بحر فرماید
کہ کامل التصریف است و مضارع این برزند
مؤلف عرض کند کہ معنی حقیقی این زدن سینہ
باشد و معنی برابری و ہمسری و مقابلہ کنایہ باشد
(اردو) برابری کرنا ہمسری کرنا۔ مقابل ہونا
(۲) برزدن۔ بقول (جہانگیری و ضمیمہ و رشیدی
بلند و بحر و نوادر) دو کس انگشتان از دو طرف پیش
آوردن و حساب بُرد و باختی کردن۔ صاحب
ناصری باتفاق معنی بالا گوید کہ در فارسی باین معنی
برزخم با استعمال می شود۔ صاحب برہان گوید کہ

(۳۹۱)

دو کس یا بیشتر از دو سه - طرف انگشتان خود را
پیش آورند و حساب جفت و طاق کنند صاحب
جامع فرماید که حساب کردن چند نفر قمار را بانگشت
خان آرزو در سراج گوید که این اصطلاح مقامران
است مؤلف عرض کند اگر این را بالضم گیریم
چنانکه قول ناصری است مخفف (بُرد زدن) بحذف
دال مهمله باشد و معنی حقیقی آن بُرد کردن بازی
و کنایه از معنی بالا ولیکن تردید ضم حرف اوّل
از کلام ظهوری می شود که اکثر محققین برای همین معنی
استنادش کرده اند (رباعی) یک روز ببزم
عشرتی سر نه زدیم * چون حلقه زدیم و حلقه بر در
نه زدیم * اینک سر زد ز من از و بوس و کنار *
با دلبر خویش هرگز این بر نه زدیم * اگرچه ما معنی
بالا را باعتماد جامع و ناصری که هر دو از اهل زبانند
تسلیم می کنیم ولیکن این سند را متعلق بآن نه
کنیم بلکه متعلق بمعنی اوّل است که برابری کردن
باشد فتامّل (اردو) قمار بازون کا اپنی انگلیون سے
باہم ہار جیت کا حساب کرنا۔

(۲) برزدن - بقول برهان و ناصری و بحر و نوادر
و موارد بمعنی بهم برآوردن و بقول جامع بهم آوردن
مؤلف عرض کند که مقصود شان جز این نیست
که برهم و منغّص کردن باشد و صاحب موارد در
ترجمه اردو هم همین معنی نوشته است که (بهم برکردن)
بقول بحر بمعنی در غضب شدن می آید و این
متعدی آنست و عجبی نیست که کاتب جامع در
بیان معنی کلمهٔ بر را بسهو ترک کرده باشد و اگر
کتابتش را درست دانیم (بهم آوردن) بمعنی
در غضب آوردن نیست - پس برای معنی بیان
کردهٔ محققین بالا که بدون سند استعمال پیش کرده
اند محض قول ناصری سندی را ماند که از اهل زبان نیست
و مجرّد زدن هم بمعنی برهم کردن و در غضب
آوردن نیامده که این را بزیادت کلمهٔ بر مزید علیه
آن دانیم پس ماخذ این جز این نباشد که (بر
زدن غضب و خشم) بمعنی حقیقی بلند کردن خشم و غضب

وکنایہ از برہم کردن باشد۔ طرز بیان محققین بالا حقیقت را ظاہر نکرد و اندرینصورت (برزدن) را بمعنی مخفف آن گیریم کہ خشم و غضب را حذف کردہ بمعنی استعمال کردہ اند باقی حال مشتاق سند استعمال می باشیم تا بہ بینیم کہ استعمال این چگونہ می آید۔ معاصرین عجم برزبان ندارند (اردو) بھڑکانا۔ بقول آصفیہ غصہ دلانا۔ برافروختہ کرنا۔

(۴) برزدن۔ بقول برہان وجامع وناصری وبحر ونوادر وموارد بمعنی ازہم جدا کردن مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم استعمال (برزدن صحبت) بمعنی پریشان کردن صحبت می کنند و (برزدن ہنبہ) ہم شنیدہ ایم۔ پس معنی بالا موافق قیاس است ولیکن تعمیم ندارد برای ہر یک اضافت بلکہ مخصوص است برای چیزی کہ محاورۂ آن باشد (اردو) پریشان کرنا۔ ایک دوسرے سے جدا کرنا۔ دیکھو ازہم جدا کردن دو چیز یا دو کس۔

(۵) برزدن۔ بقول برہان وجامع وبحر ونوادر وموارد رسیدن کشتی بکنار دریا وبقول صاحب ناصری رسیدن برلب دریا مؤلف عرض کند کہ از (برزدن کشتی) اینمعنی پیدا می شود نہ از مجرد (برزدن) چنانکہ گویند "کشتی برزدیم" یعنی رسیدیم بساحل پس مجرد (برزدن) در پنجا بمعنی رسیدن باشد موافق قیاس است کہ معنی حقیقی بالا زدن کنایۃً پیدا می کند از فائز شدن بساحل ورسیدن بمنزل مقصود طرز بیان محققین بالا بغلط می اندازد (اردو) پہنچنا

(۶) برزدن۔ بقول بحر بمعنی ظہور کردن و بقول نوادر وموارد ظاہر وآشکارا شدن (دیہیم خسرو)

(۷) بسی می کرد زنیسان نا امیدی ہر کہ نا گہ از افق برزد سپیدی ۱؎ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است کہ بر بمعنی بلند گذشت وبلند شدن چیزی۔ ظاہر وآشکارا شدن آن نسبت دا نیم تعمیم ندارد بلکہ باضافت مخصوص است بمعنی

پیدامی شود (اردو) ظاہر ہونا۔
(۷) برزدن۔ بقول بحر و موارد بمعنی برداشتن چنانکہ برزدن پردہ و برقعہ (ناطق ﴿۵﴾) برزدی برقع و فوّارۂ آتش گر دیدۂ از فروغ رخ تو دود کش خانۂ ماۂ مؤلّف عرض کند کہ درین معنی ہم کلمہ بر بمعنی بالاست (اردو) اُٹھانا۔ اتارنا
(۸) برزدن۔ بقول موارد بمعنی بالازدن چون آستین و دامن برزدن مؤلّف عرض کند کہ موافق قیاس است کہ بر بمعنی بالا آمدہ ومن وجہٍ قریب بمعنی ہفتم (اردو) چڑھانا اُٹھانا۔ جیسے آستین چڑھانا۔ دامن اُٹھانا۔
(۹) برزدن۔ بہ تحقیق ما مزید علیہ زدن باشد شامل بر جملہ معانیش کہ بجایش می آید بزیادت کلمہ بر۔ برین وہمہ معانی خاص کہ بالا گذشت من وجہٍ داخل ہمین تعمیم است (اردو) دیکھو زدن کے تمام معنے۔

برزدن آستین | مصدر اصطلاحی۔ بقول نوادر کنایہ از ساختہ شدن برای کاری مؤلّف عرض کند کہ (۱) بمعنی آستین چیدن است متعلق بمعنی ہشتم (برزدن) کہ گذشت و (۲) مستعد شدن برای کاری چنانکہ برد آستین برزدن) در مدودہ گذشت و از کلام ملّا عبد اللہ ہاتفی سندی ہم در انجا مذکور۔ طرز بیان صاحب نوادر خبر می دہد ازین کہ قوت بیان ندارد (اردو) (۱) دیکھو آستین چیدن (۲) آستین چڑھانا (ناسخ ﴿۵﴾) قیامت کیون نہو جس دم چڑھائے آستین قاتل۔ صفائے ساعد سیمین بیاض صبح محشر ہے

برزدن برقع | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی برداشتن برقع یعنی دور کردن برقع متعلق بمعنی ہفتم (برزدن) و سند این از کلام ناطق ہمانجا مذکور (اردو) برقع اُتارنا۔

برزدن دامن | مصدر اصطلاحی۔ بقول نوادر کنایہ از ساختہ شدن برای کاری مؤلّف عرض کند کہ طرز بیانش غیر مرغوب متعلق است

بمعنی ہشتم برزدن (۱) بمعنی بلند کردن دامن
کہ معنی حقیقی است و (۲) مستعد و آمادہ شدن
چنانکہ بر (برزدن آستین) گذشت معاصرین
عجم برزبان دارند (عرفی ؎) اے برزدہ
دامن بلا را ہا خود رسم چنین بود شمار را ؟
(اردو) (۱) دامن اٹھانا (۲) آمادہ
ہونا مستعد ہونا۔

برزدن سپیدی از افق (مصدر
اصطلاحی) بقول نوادر بذیل برزدن
بمعنی ظاہر و آشکارا شدن سپیدی از
افق است **مؤلف** عرض کند کہ متعلق
است بمعنی ششم برزدن و سند این از
کلام میرخسرو ہمدرانجا مذکور (اردو)
سپیدی افق سے ظاہر ہونا۔

برزدن نالہ سر از لب مصدر اصطلاحی (۱۶۴)
بمعنی بلند کردن نالہ سر از لب کنایہ از
ظاہر شدن نالہ از لب متعلق بمعنی ششم
(برزدن) کہ بجایش گذشت (ظہوری
؎) برنزد نالہ سر از لب ما ؟ کہ نشد
شعلہ از تف تپ ما ؟ (اردو) نالہ لب
سے بلند کرنا۔ نالہ لب سے نکلنا ظاہر ہونا

برزدہ بقول ضمیمہ برہان (۱) شاخ
درخت و (۲) ہر چیز ساختہ و (۳) بلند
شدہ و بالیدہ را گویند۔ صاحب ہفت
وانند بر معنی سوم قانع و صاحب نوادر
بذکر معنی دوم و سوم فرماید کہ (۴) برچیدہ
و (۵) برمالیدہ۔ صاحب نوادر بذکر معنی
اول و دوم ذکر معنی چہارم ہم کرد **مؤلف**
عرض کند کہ معنی پنجم تصحیف کاتبین است
کہ ہمان بالیدہ را کہ بموحدہ اول بود۔
(مالیدن بہ میم) نوشت و باقی معانی
داخل مصدر (زدن) ولہ برزدن
است طرز بیان محققین این را بصورت
اسم جامد قائم کردہ است و حقیقت این

است کہ فارسیان بر ماضی مطلق (برزدن) ہای ہوز زیادہ کردہ اند کہ افادۂ معنی مفعول کند (اردو) (۱) شاخ بقول آصفیہ مؤنث ۔ ڈالی شعبہ (۲) ہر ایک بنائی ہوئی چیز ۔ مؤنث (۳) بلند و بالیدہ چیز ۔ مؤنث (۴) کائی ہوئی اور جدا کی ہوئی چیز ۔ مؤنث (۵) ملی ہوئی چیز مؤنث ۔

برزکار اصطلاح ۔ بقول سروری و رشیدی و برہان و جامع و ناصری و بحر بفتح با و سکون را و زا برزگیر باشد (ناصر خسرو) ؎ بدرود خوشہ برزکارے کہ گہے نشکست شاخی باغبانت ۔ مؤلف عرض میکند کہ صاحب ہفت صراحت می کند کہ بہ کاف عربی است و دیگر محققین ہم مرکزہ دوم را کہ صاحب ہفت کاف فارسی است گذاشتہ اند ولیکن صاحب جامع در سطر زکتابت خود صراحت کاف فارسی کردہ و صاحب رشیدی ہم این را آوردہ مؤلف می گوید کہ از زبان معاصرین عجم ہر دو شنیدہ ایم آنچہ بکاف عربی است مرکب است از برزوکار اسم فاعل ترکیبی یعنی کار برز دارندہ و آنچہ بہ کاف فارسی است مرکب از برزوگار کہ گار بقول برہان افادۂ معنی فاعلیت کند ہمچو آموزگار و سازگار و امثال آن و ہر دو مقرّس باشد کہ صراحتش بر لفظ برز کردہ ایم (اردو) کاشتکار ۔ دیکھو بازدار ۔

برزگر اصطلاح ۔ بقول بحر و سروری و رشیدی و جامع و جہانگیری و برہان و ہفت مرادف برزگار مؤلف عرض کند کہ مرکب است از لفظ برز کہ بجایش گذشت و گر بقول برہان بمعنی سازندہ کہ افادۂ معنی فاعلیت کند وقتی کہ با کلمہ دیگر ترکیب شود ہمچو کارگیر و درودگر و امثال آن (فخر گرگانی ؎) عقل بود برزگر و تخم روح

؛ آب دہش خضر و مسیحا و نوح ؛ (اردو) دیکھو برزکار ۔

برزگری اصطلاح ۔ بقول ہفت بمعنی کاشتکاری مؤلف عرض کند کہ یای مصدری در آخر برزگر زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) زراعت ۔ کاشتکاری ۔ مؤنث ۔

برزم بقول سروری و رشیدی و ناصری بہ رای مہملہ و معجمہ بوزن مرہم (۱) بمعنی کرشمہ (فرہنگ منظومہ ؎) ہست برزم کرشمہ بالا اسپ ؛ دہ ہزار است بیور اینجا اسپ ؛ صاحب برہان مذکر معنی اول فرماید کہ (۲) نام قلعہ ایست برکنار آب آموہم و برلغت زم گوید کہ نام رودخانہ ایست صاحب جامع در ہر دو معنی ہم بانش ہم نوشت مؤلف عرض کند کہ بمعنی اول اسم جامد فارسی قدیم باشد و بمعنی دوم مرکب از کلمہ بر و زم کہ نام رودخانہ ایست پس قلعہ را بدین اسم موسوم کردند کہ برکنار این رودخانہ واقع است کہ آن را آمو نام است و آمو دریا بود و وہ بجای خودش گذشت (اردو) (۱) کرشمہ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مذکر آنکہ کا اشارہ ۔ بہون کا اشارہ ۔ جھانولی ۔ غمزہ ۔ عشوہ ۔ ناز ۔ نخرہ (رند ؎) سنین سرگوشیان غیرون سے اشارے دیکھے ؛ آج آنکھون سے کرشمے ترے سارے دیکھے ؛ (۲) برزم ایک قلعہ کا نام ہے جو دریای آمو کے کنارے پر واقع ہے ۔ مذکر ۔

برزمین افتادن مصدر اصطلاحی بقول بہار لازم (برزمین افگندن) کہ می آید (صائب ؎) می توان خواند از جبین خاک احوال مرا ؛ بسکہ پیش یار صد رقم برزمین افتادہ است ؛ مؤلف عرض کند کہ وارستہ و بہار ازہمین مصدر عام (برزمین افتادن تکلیف و صرف) را خاص

کرده‌اند ما می گوییم که احتیاط شان مبنی بر
سند باشد که دران اضافت بسوی
حرف است جا دارد که این را مضاف
کنیم بسوی (کسے) هم با می حال معنی عام
این بی خوار و بی اعتبار شدن است
مرادف (برخاک افتادن) که بجایش
گذشت (اردو) دیکھو برخاک افتادن

برزمین افتادن تکلیف | مصدر اصطلاحی

بقول وارسته و بحر کنایه از قبول ناشدن
آن حیف است که سند استعمال پیش
مؤلف عرض کند که مرادف (برخاک
افتادن تکلیف) است که بجایش گذشت
و متعلق به تعمیم مصدر گذشته (اردو)
دیکھو برخاک افتادن تکلیف۔

برزمین افتادن حرف | مصدر اصطلاحی

بقول وارسته و بحر قبول ناشدن حرف باشد صاحب
انند فرماید که کنایه از خوار و بی اعتبار شدن آن
(اسیر ؎) گفتگوی بی عرض آخر بجائی میرسد
یک حرف طوطی برزمین افتاده سنبل سبز شد
(طغرا ؎) دمیده زبس سبزه و یاسمین
نیفتاده حرف کسی بر زمین ؎ مؤلف عرض
کند که مرادف (برخاک افتادن حرف) که
بجایش گذشت و متعلق با مصدر عام (بر
زمین افتادن) که بالا مذکور شد (اردو)
دیکھو برخاک افتادن حرف۔

برزمین افگندن | مصدر اصطلاحی۔

بقول بهار و انند (۱) کنایه از خوار و بی
اعتبار کردن مؤلف عرض کند که موافق
قیاس باشد حیف است که سند استعمال پیش
نشد صاحب بحر (برزمین افگندن تکلیف
و حرف) را قائم کرده بمعنی قبول ناکردن
آن نوشت یعنی عام را خاص کرده و ما تعجب
را می پسندیم چرا که بحالت اضافت درمعنی
تبدیل می شود چنانکه (برزمین افگندن سایه

که بمعنی حقیقی است (انوری ع) سایهٔ حلم بر زمین افگند ﴿ گوهر خاک از وقار گرفت ﴿ پس مجرد (بر زمین افگندن) (۲) بمعنی حقیقی و(۳) بمعنی مغلوب کردن هم که کشتی گیران مغلوب خود را بر زمین می افگنند (اردو) (۱) خوار و بے عقیار کرنا (۲) زمین پر ڈالنا جیسے آفتاب اپنا سایہ زمین پر ڈالتا ہے (۳) زمین پر گرانا مغلوب کرنا۔

بر زمین انداختن تکلیف مصادر اصطلاحی

بر زمین انداختن حرف بقول بحر و وارستہ مرادف (بر زمین افگندن تکلیف و حرف) که گذشت مؤلف عرض کند که مرادف (بر خاک انداختن) که بجایش مذکور شد (ثنائی ع) حرف حق را بر زمین انداختن بی حرمتست ﴿ از سر بردار منبر می کند منصور بین ﴿ (اردو) دیکھو بر زمین افگندن تکلیف و حرف۔

بر زمین پشت دست نهادن مصدر اصطلاحی۔ کنایه باشد از سجدهٔ دعا کردن۔ (صائب ع) پیش آن طاق دو ابرو بر زمین نه پشت دست ﴿ قبلهٔ خود کن کمانی را که تنوانی کشید ﴿ مخفی مباد که سجدهٔ که برای دعا کنند دران پشت دست را بر زمین دارند و از همین عادت این اصطلاح قائم شد (اردو) سجدهٔ دعائیہ کرنا۔ دعا کے لئے سجدہ کرنا۔

بر زمین حرف نهادن مصدر اصطلاحی۔ مرادف بر زمین حرف افگندن که بر (بر زمین افگندن) گذشت (ظهوری ع) خوشا رندی که کامش از شراب کام بردارد ﴿ نهد حرف حجم از لب بر زمین و جام بردارد ﴿ (اردو) دیکھو بر زمین انداختن حرف۔

بر زمین زدن مصدر اصطلاحی بقول بهار مرادف (بر زمین افگندن) که گذشت (صائب ع) عاقبت زد بر زمینم آنکه از روی نیاز ﴿ سالها بر روی دستش چون دعا می داشتم ﴿ (انوری ع) جهان

(۶۹۴)

چون دل من بر زمین زد؛ کنون از دست
دلداری بیفتاد؛ (صائب ۵) بر زمین
چند آنکه زد خورشید تابان خویش را؛ آسمان
سنگدل از خاک راهش بر نداشت؛ (اردو)
دیکھو بر زمین افگندن۔

بر زمین منّت می نهد مقولہ بقول بہار
وبحر واننداے تکبّر و زعم و رعونت و اعتقاد
باطل بخود دارد و در واقع چنان نیست
مؤلّف عرض کند کہ تا آنکہ سند استعمال
پیش نشود این مقولہ را تسلیم نکنیم کہ معاصرین
عجم بر زبان ندارند و بگوش ما نخورد و
معاصرین اہل زبان ازین ساکت و ہر سہ
محققین بالا سند نداده اند (اردو) تکبّر
اور غرور کرتا ہے اور خلاف واقع اپنے
آپ کو کچھ چیز سمجھتا ہے۔

بر زمین نشستن مصدر اصطلاحی۔ مراد ف
(بر زمین افتادن) است (ظہوری ۵)
غمزهٔ صیاد تا کے بر زمین خواہد نشست؛ رحم
پرورکن جگرگاہ شکار خویش را؛ (اردو)
دیکھو بر زمین افتادن۔

بر زمین نواختن مصدر اصطلاحی بقول
آنند و بہار مرادف (بر زمین افگندن) است
مؤلّف عرض کند کہ نمی دانیم کہ محققین ما
و نشان این مصدر را از کجا پیدا کرده اند
و سندی پیش نکردند و ما از معاصرین عجم
نشنیدیم۔ اعتبار را نشاید (اردو) ہوا
وبے اعتبار کرنا۔ زمین پر ڈالنا۔ دیکھو
زمین افگندن)

برزن بقول سروری (۱) سر کوچہ و محلّت و بقول صاحبان رشیدی و جہانگیری
کوچہ و بقول صاحبان جامع و سراج و برہان و (بحر ذیل برزدن) کوچہ و محلّہ
مؤلّف عرض کند کہ اسم مفعول ترکیبی است معنی حقیقی این با لابستہ و ساختہ شده

کہ زدن بمعنی بستن و ساختن بجای خود ثابت آمد پس مراد ازین سقف بالای کوچہ و ورا استعمال کوچہ سقف دار را ہم گویند و بمجاز مجرد کوچہ را نیز و در محاورۂ فرس از (بام و برزن) بام و سقف کوچہ مراد است و از (کوچہ و برزن) کوچہ مقصود بر سبیل تکرار و از (خانہ و برزن) خانہ و مقامی مراد است کہ بالای آن مسقف است و (بازی برزن) بازئی را گویند کہ دکان در سایۂ برزن می بازند تا از آفتاب و باران محفوظ مانند (منوچہری ع) و یا اندر تموز ی مہ بیارد ہمچو اندر نقش بر بام و برزن ؎ (از ناصری ع) ہمہ شہر از نار است خانہ و برزن ؎ (حکیم انوری ع) ای ترک می بیار کہ عید است و بہمن ست ؎ غائب مشو نہ نوبت بازی برزن است ؎ محققین کہ در تعمیم و تخصیص و نزاکت معنی و استعمال فرق نکردہ اند پی بماخذ نبردہ اند معاصرین عجم سر کوچہ و محلت ہمان کوچۂ مسقف را گویند (اردو) سقف کوچہ مسقف کوچہ ۔ کوچہ ۔ مذکر (دیکھو بارہ) کوچۂ مسقف کو دکن مین پٹی ہوئی گلی بھی کہتے ہین ۔

(۲) برزن ۔ بقول سروری و جامع و دیگران بحوالۂ ادات الفضلا و رسالۃ النصیر بمعنی صحرا (حکیم قطران ع) اے فتنۂ شہر و آفت برزن ؎ در روی تو خیرہ ماندہ مرد و زن ؎ خان آرزو در سراج گوید کہ این معنی از معنی اول ظاہر القیاس نوشتہ اند کہ کوی و برزن در شعر استادان دیدہ غلط کردہ اند مؤلف عرض کند کہ از مضمون کلام حکیم قطران مراد از شہر و برزن ہمان معنی اول کہ گذشت ہمانجا گذشت یعنی مطلق کوچہ چنانکہ خان آرزو خیال کردہ است ولیکن باعتبار صاحب جامع کہ از اہل زبان است معنی صحرا ہم تسلیم

کنیم وبرای این معنی مرکب دانیم از کلمہ بر بمعنی بستمش کہ گذشت یعنی زمین خشک و زن امر حاضر از مصدر زدن و معنی لفظی این زمین خشک دارندہ (اسم فاعل ترکیبی) کنایہ از صحرا (اردو) صحرا۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ میدان جنگل۔ بیابان۔

(۳) برزن۔ بالکسر بقول رشیدی و جامع و ناصری و سراج و برہان چیزی مانند تابہ کہ از گل سازند و بران نان پزند و این را بریزن نیز گویند (فرید الدہر ۵)
برسفرۂ سخای تو خورشید و مہ دو نان ٭ در مطبخ نوال تو افلاک برزن است ٭
مؤلف عرض کند کہ بہ کسر اول و تشدید رای مہملہ بقول منتخب در عربی زبان بمعنی نیکی آمدہ و بالضم بمعنی گندم پس بلحاظ اینکہ محاورۂ فارسیان بالکسر است توانیم گفت کہ مفرس باشد بہ تخفیف رای مہملہ بمعنی نیکی کنندہ و کنایہ از تابہ کہ نان مخلوق را درست می کند و پختہ می سازد و با مخلوق نیکی می کند۔ و جا دارد کہ مخفف بریزن گیریم بحذف تحتانی و (بریزن) لغتی باشد بزیادت نون نسبت۔ بر لفظ بریز بمعنی چیزی کہ نان برو ریختہ می شود و جا دارد کہ تحتانی (بریزن) را زائد گیریم۔ مخفی مباد کہ تخصیص با گل درست نیست کہ تابہ آہنی ہم می باشد (اردو) توا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر تابہ۔ لوہے کا وہ گول ظرف جس پر روٹی پکاتے ہیں مؤلف عرض کرتا ہے کہ لوہے کی تخصیص قابل عذر ہے

(۴) برزن۔ بالفتح بقول جامع و برہان امر (برزدن) مؤلف عرض کند کہ ضرورت نداشت کہ مشتقات را ذکر کنند و اگر این قسم تعریف اختیار کنیم (برزن) بمعنی حقیقی بالای زن ہم

(اردو) دیکھو برزدن یہ اس کا امر حاضر ہے۔

برزنی بقول ہفت بالفتح بمعنی (۱) طفلی کہ از کوچہ آورند و پرورش نمایند و (۲) ہمہ راگذری وامر (زدن) ہم و یای خطاب است مؤلف عرض کند کہ در معنی اول یای نسبت است بمعنی منسوب بہ برزن واگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت کہ کنایہ باشد معاصرین عجم	برزبان ندارند و نسبت معنی دوم عرض می شود کہ صیغہ واحد حاضر امر است از مصدر (برزدن) نہ (زدن) (اردو) (۱) وہ لڑکا جس کو گلی کوچوں مین پاوین اور پرورش کرین۔ مذکر۔ (۲) برزدن کے امر کا صیغہ واحد حاضر۔

برزون بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ لغت فارسی است بالفتح وضمّ ثالث اسپ ترکی راگویند مؤلف عرض کند کہ محققین ترک ازین ساکت ودر فارسی زبان یافتہ نمی شود اما بقول منتخب بہ ذال معجمہ عوض زاے ہوز بالکسر وفتح ذال ستور و نوعی از اسپان واسپی کہ مادر و پدرش عربی نباشد یا یکی ازان عربی نبود (الخ) پس عجبی نیست کہ فارسیان بہ تصرف خفیف در لفظ و معنی بمعنی خاص استعمال کردہ باشند اندرینصورت مفترس دایم ومشتاق سند استعمال باشیم و معاصرین عجم ہم برزبان ندارند (اردو) ترکی گھوڑا۔ مذکر۔

برزویلا بقول سروری و برہان بضمّ اول نام مبارزی تورانی کہ سرلشکر افراسیاب بود مؤلف عرض کند کہ چون تعریف مزید را نہ پسندیدند ترک این بربیان لفوق داشت (اردو) برزویلا ایک تورانی پہلوان کا نام ہے۔ مذکر۔

برزہ بقول سروری و برہان وجامع ۔	ہمری بروزن ہرزہ (۱) زراعت و (۲)

شاخ درخت (شاعرؔ) برزہ گاوی گفت
باگاوی دگر ہا مازمین سخت آسان می کنیم ؎
(نزاری ؎) مکن بیش جہد و مزن آتشی ؎
کہ در برزہ تر نخواہد گرفت ؎ مؤلف عرض
کند بمعنی اوّل لغتی است از برز کہ بہ ہمین
معنی گذشت و ہای ہوّز در آخرش زائد
است و بمعنی دوم مخفف (برزدہ) کہ بہمین معنی
گذشت (اردو) (۱) دیکھو برز (۲) دیکھو
برزدہ۔

برزہ گار اصطلاح۔ بقول رشیدی و
برہان و بحر و جامع وانند مرادف ہمان (برزگار)
کہ بجایش گذشت۔ حقیقت برزہ بجایش
مذکور و حقیقت کار بر (برزکار) بعض محققین
این را بکاف عربی و بعض شان بکاف فارسی
نوشتہ اند و حقیقت این ہم بر (برزکار) بیان
شد (اردو) دیکھو (برزکار)

برزہ گاو استعمال۔ بقول جامع بہ کاف
فارسی گاوی کہ جفت کردہ زراعت کنند
صاحب جہانگیری گوید کہ بکاف عجمی گاویست
کہ جفت نمودہ بآن قلبہ برانند (مختاری
در مذمت فلک ؎) برزہ گاویست کو خورد
ناچار ؎ بر تخمی کہ خود کند شدیار ؎ صاحب
رشیدی ہم زبانش۔ صاحب بحر بکتابت کاف
عربی بر کاو زراعت قانع و صاحب برہان
کہ پابند صراحت کاف فارسی است این را
بکتابت کاف عربی نوشتہ می فرماید کہ کاویست
کہ زمین را بدان شیار کنند مؤلف عرض کند
کہ مقصود برہان از کاو۔ آلہ کاویدن است
کہ زمین را بدان آلہ می کاوند و مقصود محققین
بالا از (گاو بکاف فارسی) ثور کہ قلبہ بدان
رانند ہر دو موافق قیاس و لیکن سند مختاری
ثور را است و این مرکب۔ قلب اضافت
است بمعنی حقیقی (اردو) وہ بیل جس
سے ہل چلاویں یا وہ آلہ جس سے زمین کھود کر

صاف و پاک کرین ۔ مذکر ۔

برزہ گری اصطلاح ۔ بقول سروری وجہانگیری و رشیدی و بحر و برہان و جامع مرادف برزگری که بدون ہای ہوز گذشت و حقیقت ہای ہوز بر (برزہ) مذکور اگرچہ سند استعمال این پیش نشد ولیکن قول سروری و جامع که از اہل زبان سند ی را ماند (اردو) دیکھو برزگری

برزی بقول سروری (۱) بمعنی حاصل کنی و (۲) پیاپی کاری کنی (عطار سه)

اگر مهر فلک عمری ببرزی ﴿ بدزد تا ندوزد هیچ درزی ﴿ و فرماید که (۳) بمعنی کشت و زرع کنی نیز و ورزی نیز باین معنی است صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ گوید که (۴) بمعنی دہقان و کاشتکار مؤلف عرض کند که (برزیدن) مبدل (ورزیدن) بمعنی مواظبت و مداومت کردن در کاری و کشت و زراعت مودن و حاصل کردن می آید پس محقق اہل زبان امر حاضر ہمین مصدر را بشکل اسم جامد بیان کردہ و ورزی که بواو عوض موحدہ می آید مبدلش و بمعنی چہارم ظرین نباشد که یای نسبت بر برز زیادہ شد که برز بمعنی زراعت بجای خودش گذشت مخفی مباد که (۵) برزی بیای زائد در آخرش بمعنی زراعت ہم و (برزیگری) از ہمین است که می آید (اردو) (۱) و (۲) و (۳) برزیدن کا امر حاضر (۴) (دیکھو برزگر) (۵) کھیتی ۔ زراعت ۔ مؤنث ۔

برزیدن بقول سروری (۱) حاصل کردن و (۲) پیاپے کاری کردن و (۳) کشت و زرع کردن نیز و فرماید که (ورزیدن) ہم بہمین معنی آمدہ ۔ صاحب موارد بر مشق کردن و اختیار کردن قانع که متعلق بمعنی اول و دوم است ۔ صاحب بحر بذکر معنی سوم معنی دوم را مداومت کردن گوید و فرماید که کامل التصریف و مضارع این برزند و صاحب نوادر

گوید کہ مبدل (ورزیدن) است وبس و
صاحبان جامع وناصری وبرہان بر معنی دوم
قناعت کردند۔ خان آرزو ہم این را مبدل
(ورزیدن) گوید بمعنی دوم واز دیگر معانی
ساکت مؤلف عرض کند کہ (ورز) اسم
جامد فارسی زبان است بمعنی حاصل وکشت
وزراعت وپیاپے پس برز را ہم شامل بر
ہمۂ معانی بالا ومبدل این دانیم کہ واو بہ
موحدہ بدل شود چنانکہ آو وآب پس این
مصدریست کہ مرکب شد از اسم جامد برز بزیادت
تحتانی وعلامت مصدر دن وباصول محققین
فرس مصدر جعلی وباصول ما کہ بر (اسم مصدر)
گذشت مصدر اصلی است کہ اسم مصدر آن
مال فارسی زبان است وحق آنست کہ معنی
سوم بر سبیل مجاز حاصل شدہ باشد از معنی اول
کہ زراعت ہم۔ حاصل است (اردو)
(۱) حاصل کرنا (۲) کسی کام مین مداومت
کرنا (۳) زراعت کرنا۔

برزیدہ بقول سروری بمعنی (۱) حاصل
کردہ و (۲) پیاپے کاری کردہ و (۳)
زرع وکشت کردہ مؤلف عرض کند کہ
محقق اہل زبان این را اسم جامد دانست
وبر مصدر (برزیدن) کہ خود او بیان
کردہ است غور وبر قواعد زبان خود
اعتنا نکردہ جز این نیست کہ این اسم مفعول
(برزیدن) است ضرورت نداشت کہ مشتقات
مصادر را ہیچو اسم جامد بیان کند (اردو)
دیکھو برزیدن یہ اس کا اسم مفعول ہے۔

(۱) برزگر اصطلاح۔ (۱) بقول سروری
(۲) برزگری وجہانگیری ورشیدی و
برہان وبحر وجامع مرادف (برزگر) کہ گذشت
و (۲) بقول رشیدی (بذیل برزگیر) وبقول
ہفت بمعنی کشاورزی۔ مرادف برزگری
مؤلف عرض کند کہ برز وبرزی ہر دو

بمعنی زراعت بجای خودش گذشت وحقیقت ماخذ (برزگر) بجایش مذکور پس ترکیب این ہم ہمچنان است ودر (۲) یاے مصدری	در آخر (۱) زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) (۱) دیکھو برزگر (۲) دیکھو برزگری ۔

برزین بقول سروری (۱) بالضم نام یکی از ائمۂ دین ابراہیم زردشت کہ آتشکدہ ساخت صاحبان جہانگیری ورشیدی ووارستہ وبہار ذکر این بالفتح کردہ اند وخان آرزو در سراج گوید کہ اغلب کہ بلحاظ معنی سوم تیمناً وتبرکاً نام کردہ باشند مؤلف عرض کند کہ ماخذ این بمعنی سوم می آید وآنچہ خان آرزو نسبت این علم خیال می کند قرین بقیاس است (انوری ع) گفتی آتشکدۂ برزین است ۞ (اردو) برزین ۔ مذکر ۔ دین ابراہیم زردشت کے ایک امام کا نام ۔

(۲) برزین ۔ بقول سروری بالضم نام آتشکدۂ کہ قائم کردۂ برزین بود ۔ موسوم بہ نام بانی (لامعی جرجانی ؎) میر الامراستید سادات فرامرز ۞ بر شاہان مہتر چو بر آذرہا برزین ۞ مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل بلحاظ بناکہ مسمی را بنام بانی خواندند یا مجاز معنی سوم کہ عام را خاص کردند (اردو) دیکھو آذر برزین ۔

(۳) برزین ۔ بقول جہانگیری ورشیدی وبرہان وبہار بمعنی آتش (نظامی ؎) ز برزین دہقان واَفسون زند ۞ برآوردہ دودی بچرخ بلند ۞ صاحب رشیدی فرماید کہ وجہ تسمیۂ این بر (آذر برزین) گذشت مؤلف عرض کند کہ برز بمعنی بلندی وشکوہ و عظمت بجای خودش گذشت پس فارسیان بزیادت یا ونون نسبت در آخرش آتش را

بدین نام منسوب کردند واین کنایہ باشد (اردو) دیکھو آتش ۔

(۴) برزین ۔ بقول برہان وناصری بمعنی برزن ہم آمدہ ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ از تصحیفات جیدۂ برہان است مؤلف عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ تحتانی زائد در لغت برزن باشد چنانکہ تبت وتبیت ۔ از آنکہ قول صاحب ناصری بحوالۂ مجرد برہان است مشتاق سند استعمال می باشیم ۔ موافق قیاس است (اردو) دیکھو برزن ۔

(۵) برزین ۔ بقول برہان وناصری نام مبارزی ہم کہ ایرانی بود ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ قول برہان غلط است مؤلف عرض کند کہ چنانکہ بمعنی اوّل علم است (تیمناً وتبرکاً) چہ عیب است اگر این را ہم ازان قبیل دانیم وقول دو محققین را وجہی نیست کہ غلط خوانیم محقق سند نژاد با قلت معلومات خود ش اشارۂ غلط را بہتر از تحقیق داند مخفی مباد کہ معنی لفظی (برزین) ہم برای لقب مبارزی موافق قیاس می نماید واللہ اعلم (اردو) ایک ایرانی پہلوان سپاہی کا نام برزین تھا ۔ مذکر ۔

(۶) برزین ۔ بقول سواطع السبیل در فارسی زبان زنبیل وکوزۂ پوست باشد مؤلف عرض کند کہ کوزۂ چرمی یعنی مشک خورد را بطرف زین اسپ آویزند ازینجاست کہ (برزین) نامش گردند ۔ سکوت محققین ومعاصرین عجم ۔ تقاضای سند استعمال می کند ۔ باوجود آنکہ موافق قیاس است قول صاحب سواطع السبیل را کافی ندانیم (اردو) چھاگل ۔ بقول آصفیہ فارسی ۔ اسم مؤنث ۔ مشکیزہ ۔ چھوٹی سی مشک (ناسخ ۵) نکلی زبان خشک ہر اک خار د

کی ؎ پہنچا جو آبلون کی مین چھاگل بھرے ہوے ؎

برزین کروس اصطلاح۔ بقول برہان بضم کاف ورائے قرشت وسکون واو وسین سعفص نام یکی از مؤبدان است وئوبد حکیم و دانشمند و عالم و بزرگ آتش پرستان باشد صاحب ناصری ذکر این کردہ وصاحب جہانگیری (برزین کریس) بہ تحتانی ہشتم عوض واو آوردہ مگر سندش ہم از کلام (زرتشت بہرام) است کہ تصحیف کتابتش را ظاہر می کند (وہو ہذا بہرام ۵) مر آن پیر را نام برزین کروس ؎ بیاید بہنگام بانگ خروس	خان آرزو در سراج گوید کہ معلوم نیست کہ (برزین) بانی آتشکدہ بود یا غیر آن وصاحب ناصری اشارہ کند کہ ہمان باشد مؤلف عرض کند کہ کروس مبدل خروس است کہ خای معجمہ بدل شد بہ کاف چنانکہ خمان وکمان پس ہمان برزین را کہ بہ معنی اولش گذشت۔ فارسیان نظر بہ واقعہ کہ ذکرش در کلام بہرام است (برزین کروس) خواندہ باشند (اردو) دیکھو برزین کے پہلے معنے۔

برز بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول وسکون ثانی وزای فارسی در آخر لغت فارسی است (۱) بمعنی کامل وتمام وبلند واعلی و (۲) قدرت وتوانائی وشان وشکوہ و (۳) بمعنی گرداب مؤلف عرض کند کہ برز بزاے عربی بمعنی ششم و ہفتم بلند وقدرت وتوانائی وشکوہ گذشت ومعنی کامل وتمام را مجاز بلند گیریم پس معنی اول و دوم این مبدل آن یا آن مبدل این است زاے ہوز بزاے فارسی بدل شود و بالعکس آن ہم چنانکہ آژیر و آزیر وژند و زند ومعنی سوم اسم جامد فارسی زبان

وہنیم (اردو) (۱) دیکھو برز کے چھٹے معنے (۲) دیکھو برز کے ساتوین معنے (۳) گرداب
بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ بھنور۔ ورطہ۔ گھمن گھیری۔ وہ جگہہ جہان پانی گہرا
ہونے کے سبب چکر کھاتا ہے۔ پانی کا چکر (ظفر۵) ترے کیا ہجر مین روئے کہ ہم
اب آپ حیران ہین ٭ یہ دور آستین یا رب ہے یا گرداب پانی کا ٭

برس بقول سروری بضم باو سکون رای مہملہ (۱) سرو کوہی است و (ورس) نیز گویند صاحب برہان گوید کہ میوہ و بار سرو کوہی باشد و صاحبان جامع و انند و مفت ہمزبانش **مؤلف** عرض کند کہ صاحب محیط کہ محقق مفردات طب است بر ابہل ذکر ابرس و اورس کردہ گوید کہ لغت فارسی است ثمر سرو کوہی باشد و بر سوسن میفرماید کہ اہل فرنگ این را ابرس گویند چنانکہ اشارۂ این بر ابرس و ابرسا گذشت و ذکر برس نکرد و بر ورس تعریفی کہ می کند ورای برس است و تحقیق ما درین اختلافات لفظی ہمین قدر است کہ برس اسم جامد فارسی زبان و ورس بہ واو مبدل آن کہ موحدہ بواو بدل شود چنانکہ آب و آو و برس ہمان ابہل است کہ تعریفش بجای خودش گذشت (اردو) دیکھو ابہل۔

(۲) برس۔ بقول مؤید بذیل لغات فرس بالکسر بمعنی پنبہ کہ بعربی قطن خوانند و بذیل لغات عرب ہم برس را ذکر کردہ و صاحب برہان ہم ذکر این کردہ۔ صاحب محیط بر پنبہ گوید کہ بعربی قطن و بترکی ماموق و بہندی روئی و بفارسی پنبہ ہا و ہیچ ذکر برس نکرد و فرماید کہ گرم و خشک در دوم و بعضی تر دانستہ اند و گویند قریب باعتدال مقوی و مسخن و مجفف بدن و صلب آن و موافق صاحبان امراض دماغیہ و عصبانیہ

مانند رعشہ و استرخا و فالج و لقوہ و کزاز و امثال آن و منافع بسیار دارد مؤلف عرض کند کہ برس بقول منتخب بالکسر لغت عرب است بمعنی پنبہ فارسیان استعمال این کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) روئی۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ پنبہ۔ قطن۔ تول میں ہلکی ہوئی کپاس۔

(۳) برس۔ بقول برہان بفتح اوّل و سکون ثانی چوبی باشد کہ در بینی شتر کنند و ریسمان را بدان بندند۔ مہار شتر مؤلف عرض کند کہ ہمین معنی بر و ورس بہ واو عوض موحدہ ہم آمدہ کہ مبدل این است و جز این نیست کہ اسم جامد فارسی قدیم است و بس و جا دارد کہ مفرس گیریم کہ ہمین لغت بقول محیط المحیط بالفتح بمعنی سختی کردن است و مہار شتر ہم چیزی کہ بدر شتی آن شتر را محکوم کند (اردو) مہار۔ بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مؤنث۔ اونٹ کی نکیل۔ وہ لکڑی جسے اونٹ کی ناک میں ڈالکر رسی باندہ دیتے ہیں۔

(۴) برس۔ بقول برہان و جامع بالفتح بمعنی مہمیز مؤلف عرض کند کہ بر اعتماد صاحب جامع کہ از اہل زبان است عرض می شود کہ مجاز بمعنی سوم است و بس۔ و جا دارد کہ معنی سوم را مجاز این گیریم (اردو) مہمیز۔ دیکھو اسپ انگیز۔

برسات | بقول بہار بالفتح لغت ہند است و در کلام عجم بتحریک مستعمل کہ موسم بارش باشد (درویش والہ ہروی ۵) در دہر کرم گر نبود نیست عجب کان ؎ نے معدنی و نے حیوانی نہ نبات است ؎ در لفظ کرم بر و زنی بینی مرقوم ؎ اندر ہمہ ہند بغایت برسات است ؎ صاحب انند گوید کہ برسات و برشکال ہر دو لغت ہندی است

بمعنی موسم بارش و فارسیان برسات بتحریک استعمال نمایند مؤلف عرض کند کہ بقول ملحق برسات و برشکال ہر دو لغت سنسکرت است بمعنی باران و موسم بارش۔ فارسیان برسات را مفرس کردہ اند بتصرف در اعراب تکمیل بحث برشکال بجایش کنیم (اردو) برسات بقول آصفیہ۔ اسم مؤنث۔ چوماسا۔ بارش کا موسم۔

(۲۹۲۵) **برساختن** مصدر اصطلاحی۔ مزید علیہ ساختن بمعنی موافقت کردن است بزیادتی کلمۂ بر برای (ظہوری ۵) ای در دنفس سوختہ برساز زمانی ہ از نالۂ ہر شعلہ کہ درمان گلہ دارد ہ (اردو) موافقت کرنا۔

(۲۹۲۶) **برساز رقصیدن** مصدر اصطلاحی۔ رقص کردن بر آواز ساز (ظہوری ۵) نالہ برساز خویش می رقصد ہ در دبہ تار رگ زد این مضراب ہ (اردو) ساز پر رقص کرنا۔ آواز ساز کی موافقت سے ناچنا۔

برسال خوردہ اصطلاح۔ بقول شمس (۱) پیر فرتوت (۲) شراب کہنہ مؤلف عرض کند کہ فارسیان پیر فرتوت را (سالخوردہ) گویند و شراب کہنہ را ہمی سالخوردہ توان گفت ولیکن (برسالخوردہ) بدین دو معنی بگوش ما نخوردہ چشم ماندید۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فرس ساکت بدون سند استعمال اعتبار را نشاید (اردو) (۱) سالخوردہ۔ بقول آصفیہ۔ بوڑہا۔ بڈہا۔ زمانہ دیدہ (۲) پرانی شراب۔ مؤنث۔

برسام بقول برہان و ناصری و انند بر وزن سرسام نام علتی است و آن ورمی باشد حار کہ در سینہ مردم بہم میرسد چہ بر بمعنی سینہ و سام بمعنی ورم است صاحب سراج التکمیل فرماید کہ ورمی کہ در حجاب مابین جگر و معدہ پدید آید و صاحب اکسیر اعظم گوید کہ برسام

نزد اکثر ورمی حار است در حجابی که مابین معدہ و کبد حائل است و بقول بعضی در حجابی
که میان آلات غذا و آلات تنفس فاصل است و بحوالۂ راضی گوید که ذات الجنب را
برسام گویند و علامت برسام زوال عقل است و صراحت کافی در (اکسیر اعظم) مؤلف
عرض کند که سام ہم لغت فارسی زبان است و تعریف آن بجای خودش می آید (اردو)
برسام فارسی مین ایک مرض کا نام ہے جسکو عربی مین ذات الجنب کہتے ہین ۔ مذکر ۔

برسان | بقول سروری بہ را و سین مهملتین بوزن افسان (۱) دوشاب خوشبوے
اعلی صاحب جهانگیری گوید که نوعی از دوشاب خوشبو که رنگ آن بسیاہی زند ۔ صاحبان
ناصری و برہان و جامع و سراج و رشیدی ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند که باعتبار
صاحب جامع که محقق اہل زبان است این را اسم جامد فارسی زبان دانیم مخفی مباد که دوشاب
بقول غیاث شیرۂ انگور و خرماست و بقول بعض شیرۂ انگور که یکدو روز نگاہ دارند
تا ترش شود ۔ صراحت کافی بجای خودش کنیم و درینجا ہمین قدر کافی است که معنی لفظی
(برسان) چیزی که (بر خوبی) است یعنی خوبی پیدا کردہ است چنانکه دوشاب که چون
شب بر شیرۂ انگور بگذرد در خواص و طبیعتش خوبی پیدا شود که سان بقول برہان بمعنی نمایش
بخوبی آمدہ و جا دارد که (برسان) را بمعنی آلۂ جراحتی گیریم که فسانش کردہ باشند و تیز شود فارسیان
شیرۂ را (برسان) نام نهادند که بگذشتن یک شب بر و تندی و تیزی پیدا کردہ باشد مانند
شمشیر فسان زدہ و امثال آن واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) دوشاب ۔ وہ شیرۂ انگور
یا خرما جس پر ایک شب گزری ہو ۔ مذکر ۔

(۲) برسان - بقول سروری بمعنی اژدہاست و فرماید کہ باین معنی (بروسان) بزیادت واو ہم آمده صاحب برہان ہم ذکر این کرده - صاحب ناصری گوید کہ بدین معنی دیده نشد الّا در برہان وخان آرزو در سراج بذکر قول محقّقین گوید کہ غلط کرده اند وآنچہ بمعنی اژدہا است (برغمان) است بغین ومیم مؤلّف عرض کند کہ قول سروری کہ صاحب زبان است معتبر تر از خان آرزوست برای لغات فارسی - ہرگاه صاحب سروری این لغت را بدین معنی آورده - خان آرزو را نمی رسد کہ بی دلیل وحجّت برخلاف آن رود اگر (برغمان) بہمین معنی می آید - لازم نمی آید کہ (برسان) مرادف آن نباشد بخیال ما ماخذ این ہم ہمان است کہ بر معنی اوّلش ذکر کرده ایم یعنی معنی لفظی این آلت جراحتی کہ بر فسانش زده باشند واژدہا بوجہ زہری کہ دارد ہمچو (تیغ تیز) وامثال آن مہلک انسان است واین استعاره باشد (اردو) دیکھو اژدہا کے پہلے معنے -

(۳) برسان - بقول جہانگیری امّت را گویند وفرماید کہ باشین معجمہ بزیادت واو ہم آمده صاحبان ناصری وجامع ہم ذکر این کرده اند وصاحب برہان می فرماید کہ گروه ومیان وامّت ہر پیغمبر - خان آرزو در سراج بذکر قول محقّقین گوید کہ غلط است وفرماید کہ آنچہ بمعنی امّت است (بربروسان) کہ گذشت مؤلّف عرض کند کہ (بربروشان بشین معجمہ) بمعنی امّت پیغمبران بجای خودش گذشت وما از ماخذش ہمدرانجا بحث کافی کرده ایم و (بروسان) را کہ می آید اصل قرار داده ایم پس عیبی نیست کہ (برسان) را مخفّف (بروسان) گیریم وجائز کہ (برسان) را معرّب گوئیم ومرکّب از (برس) باشد کہ لغت عرب وبقول منتخب بالفتح بمعنی

محکم بودن بر عزم خود ۔ فارسیان الف ونون جمع در آخرش زیادہ کردہ بمعنی امت ہر پیغمبر استعمال کردند بر سبیل کنایہ ۔ اندرینصورت (بروسان) راکہ ہمین معنی می آید مزید علیہ آن دانیم بزیادت واو چنانکہ نغل ونغول (اردو) امت ۔ بقول امیر گروہ جو کسی پیغمبر کا پیرو وتابع ہو (وزیر ؎) نظر ونہین شفاعت کا عمل قول لئے ہین ہاتھ پہ ہی امت کے ترازو محمد

برسلت کسی تیز بدین مصدر اصطلاحی بقول بہار وانند بمعنی بربروت کسی تیز یدن (حکیم سراج الدین شفائی ؎) پور جولاہ شحنہ لاہور ہا کہ بہ تیزم بسلت کرمش ہا مؤلف عرض کند کہ سلت لغت عرب است بقول منتخب بفتحتین بمعنی بروت فارسیان بالفتح خواندہ اند وتاے مذکورہ رادرازنوشتہ (اردو) دیکھو بربروت کسی تیزیدن

برسبیل اصطلاح بمعنی لفظی بطریق وبر راہ است ۔ فارسیان این را بمعنی بر وضع وبر آئین استعمال کنند صاحبان رہنما وبول چال بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گویند کہ (بر سبیل استمرار) بمعنی بطریق استمرار ۔ است مؤلف عرض کند کہ حاصل معنی این دائما ومدام (اردو) طریق پر ۔ ڈھنگ پر ۔ وضع پر ۔

برستاد بقول سروری بفتح باورای مہملہ وسکون سین مہملہ بمعنی وظیفہ باشد (شیخ عطار ؎) روان می گفت شعر ومی فرستاد ہا نہادہ بود خود را این برستاد ہا وگوید کہ (ورستاد) بواو ہم آمدہ مؤلف عرض کند کہ بقول محققین (ورستاد وورشتاد) بمعنی روزمرہ ووظیفہ بجاے خودش می آید شیخ عطار (ستاد) مخفف (استاد) را با کلمہ بر کہ زائد است در مصرع ثانی استعمال کردہ است بمعنی طرز وروش وعادت وآئین مخفی مباد کہ معنی حقیقی استاد قیام است کہ اسم مصدر استادن باشد و(براستاد) اسم مصدر (براستادن) ومعنی طرز وروش وآئین

مجاز آن شاعر گوید کہ شعر را روان یعنی فی البدیہہ و فوراً می گفت و پیش ممدوح خود می فرستاد و ہمین آئین و روش خود نہادہ بود یعنی ہمین عادت می داشت بالجملہ (ورستاد بسین مہملہ) و (ورشتاد۔ بہ شین معجمہ) بجاے خورش می آید مبدل ہمین (برستاد) است کہ موحدہ بہ واو و سین مہملہ بہ شین معجمہ بدل می شود چنانکہ آب و آو۔ کستی و کشتی۔ پس ماخذی کہ ذکرش بالا گذشت متقاضی آنست کہ راے مہملہ را مکسور خوانیم آنانکہ مفتوح بیان کردہ اند از ماخذش خبر ندارند (اردو) دیکھو آئین ۔

برسخنش زدن مقولہ۔ بقول مؤید و بحر و ہفت یعنی بر سخن او درآویز۔ مؤلف عرض کند کہ بگوش ما نخوردہ۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و از نظر ما نگذشت محققین فارسی زبان ساکتند اگر سند استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد کہ مصدر (بر سخن کسی زدن) کنایہ باشد از درآویختن بر کلام کسی یعنی حملہ کردن بر کلام کسی و مسلسل اظہار ناخوشی خود بر کلام کسی کردن و از وقطع نظر نکردن و این امر حاضر ہمین مصدر است (اردو) دکن میں کہتے ہیں (کسی کی بات کو جھنجوڑنا) کسی کے کلام پر حملہ کرنا۔ یہ اسی مصدر کا امر حاضر ہے ۔

بر سر اصطلاح۔ بہار گوید کہ بر سر و بر سرے علاوہ و آن عبارت است از بار قلیلی کہ بر بار کثیر بر سر گذارند و آن را سر باری نیز گویند وارستہ گوید کہ ترجمۂ علاوہ باشد۔ صاحب بحر نقل ہر دو بر داشتہ مؤلف عرض کند کہ (۱) بمعنی حقیقی است یعنی بالاے سر ہمچو باری و دستاری و (۲) مجازاً بمعنی بالای آن و علاوہ و استعمال این بعد عرض واقعہ می شود (۳) کنایہ از یار (مولانا لسانی ۱۳۵) از تو آزردہ دلی دارم و صد غم بر سرش جان بلب سرزنش ہر دم عالم بر سر

(اسیری لاهجی ؎) به یغما ترک چشم مستت از ما
دل و دین می برد جان نیز بر سر ۔ (جلال ال
آذری ؎) اگرم بر سم پرسش قدمی نهی
ببالین ۔ سر خود کشم بپای تو وصد نیاز بر سر
۔ (میر معزی ؎) بخشش و مردمی و دین و
داد پادشاه را ۔ هر چهارش هست و تائید
الهی برسری ۔ (باقر کاشی ؎) نیاز بر سر بشکن
طره پریشان را ۔ بیا بگیر که جان بر سر است
ایمان را ۔ (اردو) (۱) سر پر (۲) علاوه
(۳) بار ۔ بوجهه ۔ مذکر ۔

(۲۴۲۰) **برسر آسیا گردیدن** مصدر اصطلاحی
۔ بی خواب داشتن و خلل انداز راحت
شدن که از آواز گردیدن آسیا خواب
نمی آید (انوری ؎) هیچ شب نیست تا زخون
جگر ۔ برسرم آسیائی گردد ۔ (اردو)
سرهانے چکی چلنا ۔ خواب راحت مین
خلل انداز هونا ۔ (دکن مین مستعمل ہے)

برسر آمدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول سروری
در ملخفات (۱) کنایه از غلبه و افزونی باشد
صاحب جهانگیری بذکر معنی بالا گوید که بمعنی هم
داخل همین معنی و بقول صاحب رشیدی و (خان آرزو
در سراج) غلبه و افزونی نمودن است و بقول
برهان و بحر کنایه از غلبه و افزونی و زیادتی
کردن و بقول بهار کنایه از غالب و افزون
آمدن مؤلف عرض کند که معنی سوم این حقیقی
است و دیگر معانی مجاز آن (انوری ؎)
دریای تو هر که گشته گردد ۔ از کل زمانه برسر
آید ۔ (کمال اسمعیل ؎) زانکه باریک چو موئی
است معانی رهی ۔ آمد از شعر همه اهل خراسان
برسر ۔ (قدسی ؎) جهان دیده از تاجداران
بسی ۔ بغیر از تو برسر نیاید کسی ۔ (اردو)
دکن مین کهتے هین ۔ سرسائی حاصل کرنا ۔ سر ہو
هونا ۔ بمعنی غالب هونا ۔ اور سر پر آنا بمعنی چڑھائی
کرنا ۔ زیادتی کرنا ۔

(۲) برسر آمدن - بقول بہار و بحر کنایہ از تمام شدن و آخر شدن چنانکہ برسر آمدن عمر و امثال آن (سعید اشرف ؎) برسر آمد عمر و در گلگشت بستانی ہنوز ۔ وقت طفلی رفت و در سیر گلستانی ہنوز ۔ (اردو) آخر ہونا ۔ ختم ہونا ۔

(۳) برسر آمدن - برای عیادت بیماری بر بالین آن رسیدن (میر خسرو ؎) وہ کین چہ عیش باشد نے مردہ را نہ زندہ ۔ نے بر سرم تو آئی نے عمر برسر آید ۔ (اردو) عیادت کے لئے آنا ۔ (۲۴۲۸)

(۴) برسر آمدن - کنایہ از واقع شدن چیزی و مصیبتی و بلائی (ظہوری ؎) ندانم توبہ را برسر چہ آمد ۔ کہ ساقی در مقام انتقام است ۔ (مثل معروف) ہر چہ آید برسر فرزند آدم بگذرد ۔ (اردو) آن پڑنا ۔ بقول آصفیہ آفت سر پہ آجانا (موزون ؎) چپ رہتے رہتے آن پڑی اپنی جان پر ۔ تو بھی نہ لائے ہم ترا شکوہ (۲۴۲۹)

زبان پر ۔

(۲۴۳۰) (۵) برسر آمدن - کنایہ از بیکار شدن و بی اثر و دیوانہ شدن (خلاق المعانی ؎) برسر آمد ز تہی مغزی خصمت چہ عجب ۔ ز اب چون گشت تہی پیکان آید برسر ۔ (اردو) بے کار ہونا ۔ بے اثر ہونا ۔ دیوانہ ہونا ۔

برسر آن و این نہادن مصدر اصطلاحی ۔ بقول وارستہ و بحر برای آن ۔ این از دست دادن ۔ بہار ہمین را باستناد ہر دو سند کہ بذیل می آید (برسر این و آن نہادن) قائم کردہ ۔ مؤلف عرض کند کہ استناد ہمہ محققین بالا رای این مصدر اصطلاحی از کلام سالک و سلیم است (سالک یزدی ؎) سامان زہد برسر رندی نہادہ ایم ۔ ما توبہ نامہ را بہ می ناب شستہ ایم ۔ (سلیم رباعی ؎) اے سر تا پا تن تو چون آئینہ صاف ۔ چون تیغ ثمرہ برآمدی خوش ز غلاف ۔ رفتی بضیافت حریفان آخر ۔ کردن را برسر شکم

نہادی چون ناف ۴ بخیال ما این ہردو مصدر مصدر بالا قائم کردن غلط است کہ اسناد لفظاً مطابق دعوی نیست و ہرچہ ظاہر می شود (چیزی را بر سر چیزی نہادن) است بمعنی حقیقیش و مصدر خاص کہ از کلام سلیم پیدا می شود (کون را بر سر شکم نہادن) و آن کنایہ ایست از کون دادن۔ وارستہ پی بمغز سخن نبردہ و صاحبان بحر و بہار باعتماد وارستہ سکندری خوردہ کہ نقلش برداشتہ اند و بر لفظ و معنی اسناد توجہ نگماشتہ (اردو) اسکے لئے یہ ہاتھ سے دینا۔

برسر آوردن مصدر اصطلاحی۔ غالب کردن متعدی (بسر آمدن) کہ بمعنی اولش مذکور شد (ظہوری ؎) نزدیک شد زطوق جنون سر بر آورم ۴ خود را لعقل از ہمہ کس بر سر آورم ۴ (ولہ ؎) ز افتادگان جہان خوشم را ۴ بافتادگی بر سر آوردہ ام ۴ (اردو) غالب کرنا۔

برسر افتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر (۱) بمعنی از حد متجاوز بودن (تاثیر ؎) یک سر موی تو کوتاہی ندارد در فریب ۴ ہرچہ از خط بر سر افتد زلف و کاکل می شود ۴ مؤلف عرض کند کہ (۲) بمعنی حقیقی این۔ (اردو) (۱) حد سے بڑھنا متجاوز ہونا۔ (۲) سر پر پڑنا۔

برسر بازار نہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند کنایہ از غایت آشکارا کردن و شہرت دادن (ظہوری ؎) راز دل بر سر بازار نہد گر نہ بسوز آہ ز نجیر بپای دل دیوانہ ما ۴ مؤلف عرض کند کہ در محاورۂ فارسیان بحذف کلمہ بر ہم آمدہ (اردو) زیادہ شہرت دینا۔ مشہور کرنا۔

برسر بردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند بآخر رسانیدن مؤلف عرض کند کہ مرادف (بسر بردن) کہ بجایش می آید۔

(۱۵۷)

(محسن تاثیر ؎) گرفتم آشنائی بعد از نیم با تو
درگیرد ٭ که برسر می برد ایام طاقت آزمائی
را ٭ (اردو) آخر کر دینا ۔ بقول امیر ۔ ختم
کرنا (فقرہ) تم نے تو باتون ہی باتون مین
رات آخر کر دی ؛

برسرپاآمدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول
وارسته (۱) ظهور کردن و پیدا شدن و فرماید
که اصطلاح لوطیان است (میر نجات ؎)
سرو بالا صنمی آمده خوش برسرپا ٭ از سر صدق
بگوئیم همه نام خدا ٭ (قدسی ؎) یادگار سخنی
چند براوراق نوشت ٭ هر که آمد دو سه
روزی چو قلم برسرپا ٭ بهار گوید که بمعنی ظهور
آمدن است و فرماید که (برسرپا آمده) اصطلاح
لوطیان باشد صاحب بحر بامعنی بیان کرده
وارسته متفق و ذکر اصطلاح لوطیان نکرد
مؤلف عرض کند که (۲) ایستادن چنانکه از
سند میر نجات پیداست و (۳) برفتار آمدن
و روان شدن چنانکه از کلام قدسی ظاهر است
و این موافق قیاس است و معنی اول بیان کرده
محققین مجاز آن که خلاف قیاس نیست ولیکن
سند شان بکار ما می خورد ۔ طالب سند دیگر تا شیم
و آنچه بهار (برسرپا آمده) را اصطلاح لوطیان
گوید چنین نباشد که ماضی مطلق است از
همین مصدر بزیادت ہاے ہوز در آخرش
که افادهٔ معنی مفعولی کند (اردو) (۱) ظاہر
ہونا ۔ پیدا ہونا ۔ (۲) کھڑا ہونا ۔ دیکھو پیدا شدن
(۳) چلنا ۔

برسرپاآوردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول
بهار و آنند (۱) ظهور آوردن گویند که ۔
(برسرپا آورده) اصطلاح لوطیان است
مؤلف عرض کند که مفعول همین مصدر است
آمادهٔ مفعولی کرده شده اگر این معنی را با تعصب
محققین بلا تسلیم کنیم معنی مصدری این مصدر
(۲) (آمادهٔ مفعولی کردن کسی را) باشد ۔ باقی حال

طالب سند استعمال باشیم و بلحاظ معنی تحقیقی (۳)

ایستادہ کردن و (۴) مجاز آبرفتار آوردن

متعدی (برسرپا آمدن) کہ گذشت (اردو)

(۱) ظاہر کرنا۔ (۲) کسی مفعول کو آمادہ لوطت

کرنا (۳) کھڑا کرنا (۴) چلانا۔

(الف) برسرپا استادن | مصادر اصطلاحی

(ب) برسرپا ایستادن | (الف) بقول بہار

واند کنایہ از آمادہ و مہیا بودن برای کاری

و صاحب بحر بر (ب) ہم بانش مؤلف عرض

کند کہ (ب) مزید علیہ (الف) است بزیادت

تحتانی چنانکہ نسبت و بیت و معنی لفظی این

(۱) استادن برائے تعظیم و (۲) کنایہ از آمادہ (۲۴۲۲)

شدن برفتن و (۳) مطلق آمادہ بودن برای

کاری کہ مجاز مجاز است (صائب سـ) استادہ

اند برسرپا شعلہ ہا تمام ٭ امشب کدام سوختہ

مہمان آتش است ٭ (محمد ہمگر سـ) جان

بی رخ تو برسرپا ایستادہ است ٭ دل در

غمت بر آتش سوزان نشستہ است ٭ محققین

بالا بر معنی سوم قناعت کردہ اند طالب سند

استعمال باشیم و از ہر دو اسنادشان معنی اول

و دوم پیدا کردہ ایم۔ بہار درینجا (حاطب اللیل)

است و ما از اقسامش خبر دادہ ایم و حقیقت

آنرا ظاہر کردہ ایم (اردو) (۱) تعظیم کے

لئے اٹھنا۔ کھڑا ہونا (۲) جلنے کے لئے آمادہ

ہونا (۳) مطلق کسی کام کے لئے آمادہ ہونا۔

(الف) برسرپا بودن | مصدر اصطلاحی بقول

وارستہ و بحر و بہار استادہ و قائم بودن۔

(میر نجات سـ) دار منصور فلک در ہمہ جا

برسرپاست ٭ چہ عجب گر سخن حق زکسی سر

نزند ٭ و بہ تحقیق ما - - - - - - - - -

(۲۴۲۳) (ب) برسرپا بودن در خواب | کنایہ از غنودن

وا و ناییدن بحالت قیام (شاپور رہی سـ)

خفتہ چون غنچہ گل زندہ دلان بیدارند ٭

ہمچو نرگس تو چرا برسرپائی در خواب ٭ (اردو)

(الف) قائم ہونا۔ استادہ ہونا۔ کھڑا رہنا۔ (ب)
کھڑے ہوے اونگھنا۔

برسر پا ماندن مصدر اصطلاحی۔ استادہ (۲۹۳۳)
ماندن بانتظار کاری و آمادہ بودن (ظہوری
؎) بہ تمنای خدمت قدرش پسدرہ در
خلد برسر پا ماند ۔ (اردو) کھڑے ہوے
انتظار کرنا۔ آمادہ رہنا۔

برسر پا نشستن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار مرادف (برسر پا استادن) و بقول بحر
مرادف (برجست زادن) کہ گذشت (شانی
تکلو ؎) در تولدگاہ مدحت مریم آبستن است
چون نشیند برسر پا کلک عیسی زای من ۔
مؤلف عرض کند کہ (۱) بمعنی حقیقی است (۲۹۳۵)
یعنی برسر کف پا نشستن کہ سرین بر زمین نہ چسپد
و ہمین نشست زنان باردار است وقت
زائیدن و این رسم عجم باشد و گویند سہولت
دست دہد در وضع حمل پس اصلا مرادف
(برجست زادن) نیست بلکہ بمعنی حقیقی است
و (۲) آمادہ شدن برای زائیدن و سند (۲۹۳۴)
شانی تکلو استعمال ہمین دو معنی را ظاہر کند (محمد
قلی سلیم ؎) تیر ہوائیم کہ زبس بی تعلقی ہا ہر جا
نشستہ ام برسر پا نشستہ ام و (۳) بمعنی بیان کردۂ
بہار کہ آمادہ و مہیا بودن است مطلق (انوری
؎) بعذر ماضی تا کین زخصم بستاند ۔ نشستہ
برسر پا ایست و برسر میان ۔ (اردو) (۱) اکڑوں
بیٹھنا۔ بقول امیر۔ تلوؤں کے بل اسطرح
بیٹھنا کہ گھٹنے پیٹ سے اور پنڈلیاں زانو سے
وصل رہیں (۲) جننے کے لئے آمادہ ہونا (۳)
آمادہ ہونا۔ دیکھو (برپا استادن) کے تیسرے معنے

برسر پا نہادن مصدر اصطلاحی۔ کنایہ از (۲۹۳۶)
ذلیل کردن (ظہوری ؎) چہ لیست سامان کہ
بدل رخت کشد از رویش ۔ پا بنہ برسر آنکس
کہ بسر پیدا زدہ ۔ (اردو) سر پر پاؤں رکھنا
ذلیل کرنا۔

برسر پای کسی زدن مصدر اصطلاحی - بقول وارسته و بحر و بهار برپای کسی افتادن از راه نیاز (طغرا در تعریف فقیرے ؎) شده زهره قربان بالاے او ٭ زده مشتری برسر پاے او ٭ مؤلف عرض کند که (خود را) درین محذوف است و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) پاؤن پر گرنا بقول آصفیه - قدمون پر گرنا - نهایت عجز کرنا - سربسجود هونا - پیرون مین سر دینا - قدم لینا - (شوق ؎) فعلیا ین هے یه بھی اور کیا هے ٭ پاؤن پر گرنا خوب سیکھا هے

برسر پیچیدن مصدر اصطلاحی - بقول خان آرزو در چراغ (۱) مشهور کنایه از نهادن (سر بخاک ؎) بر مکرر شده دستار زری ٭ ساده باشد بسرش می پیچم ٭ صاحب بحر این را مرادف (بسر پیچیدن) گوید که بقولش بمعنی نهادن می آید مؤلف عرض کند که مقصود خان آرزو از معنی مشهور همان پیچیدن دستار بسر باشد که معنی نهادن ازو پیدا کرده است و بخیال ما از سندش هم معنی مشهور پیداست و این متعلق به (بسر پیچیدن) است که بجایش می آید و مصدر مرکب (برسر یا بسر پیچیدن) بمعنی حقیقیش بهتر از نهادن بر سر است - (اردو) سر پر باندهنا جیسے "دستار سر پر باندهنا - سر پر رکھنا"

(۲) برسر پیچیدن - بقول بهار سماجت کردن و تنه کردن - وارسته بر (برسر کسی پیچیدن) که می آید فرماید که (تنه کردن امرد را) وصاحب بحر گوید که راضی کردن امرد را و هم او بر (بسر پیچیدن) فرماید که باصطلاح لوطیان فعل بد کردن مؤلف عرض کند که (تنه شدن) بمعنی قبول کردن بجاے خودش می آید پس (تنه کردن) که در تعریف این مذکور شد بمعنی راضی کردن است چنانکه صاحب بحر نوشته و این کنایه باشد

باصطلاح لوطیان از لواطت کردن که برسر
شعور پیچیدن اشاره همان است چنانکه
پای گرفتن اشاره جماع بازن (میر نجات ؎
بهتر است از همه برگرد سرت گردیدن یکدست
برداشتن از پا بسرت پیچیدن ؛ (اردو) غلام کرنا
(۳۳) برسر پیچیدن - بقول بهار نام فنی از کشتی
(میر نجات ؎) کمتر از کاکل خود نیستی ای
شوخ دلیر ؛ برسرش پیچ حریفانه و پایش
پس گیر ؛ مؤلف عرض کند که (برسر کسی پیچیدن
و بسر کسی پا پیچیدن) حمله کشتی گیر است بسر که
می خواهد حریف خود را مغلوب کند بطریقی که
حمله بسر کند و برسر پیچیدن مقابل برداشتن پای
اوست طرز بیان بهار درست نیست که معنی
مصدری را در خفای انداز دپس معنی حقیقی
این حمله بر سر کردن است (اردو) رقیب
کو سر کے بھل گرانا - سر سے لپٹ جانا -

برسر تخت کشیدن | مصدر اصطلاحی بقول
بهار و آنند بمعنی بر تخت نشاندن (میر خسرو
؎) گرچه پدر بر سر تختش کشید ؛ نشست و
فرود آمد و پیشش دوید ؛ مؤلف عرض کند
که کنایه باشد (اردو) تخت پر بٹھانا دیکھو
بر تخت نشاندن -

برسر تیر آمدن نخچیر | مصدر اصطلاحی - بهار
گوید که قراولان نخچیر را بمرور رام می کنند بطوری
که اگر تیر کمان یا تیر بندوق بران بیاید رم
نخورد صاحبان آنند و بجز نقل نگارش (میرزا
رضی دانش ؎) شوق مژگانت بدست
از کوه نخچیر آورد ؛ گردش چشم تو آهو برسر تیر
آورد ؛ مؤلف عرض کند که این مصدر مرکب
قائم کرده بهار است و از سندش (برسر تیر
آوردن آهو) بمعنی بر نشانه آوردنش پیداست
دیگر هیچ و هیچ [illegible] بیان کرده بهار ندارد
و سندش لفظاً هم با مصدر بیان کرده اش
تعلق ندارد (اردو) آهو کو نشانه پر لانا -

برسر جنگ آمدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند (۱) کنایہ از کمال قرب (۲) یاد ر قبض و تصرف خود آمدن۔ صاحب بحر گوید کہ قریب بقبض و تصرف آمدن۔ مؤلف عرض کند کہ تا آنکہ سند استعمال پیش نہ شود تصفیہ معنی دشوار است۔ و قیاس معنی دوم را پسند کند و بس کہ با معنی حقیقی مطابق است۔ معاصرین عجم بر زبان نداہ ند و محققین فارسی زبان ذکر این نکردہ اند (اردو) (۱) قرب حاصل کرنا (۲) قبض و تصرف مین آنا۔

برسر چیزی بودن مصدر اصطلاحی۔ قائم بودن بر چیزی است کہ لفظ سر در ینجا ہیچ معنی ندارد (انوری ؎) گر لگد کوب صد جفا باشی ۂ ہمچنان برسر وفا بودن ۂ (اردو) قائم رہنا۔ (کسی بات پر)

برسر چیزی خون شدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحبان بہار عجم و انند ذکر این از معنی ساکت (میرزا صائب ؎) در طریق ما کہ نعل واژگون خضر رہ است ۂ بیشتر خون برسر تیغ تغافل می شود ۂ (ملا محمد باقر شیرازی ؎) چون خرامان در چمن آن سرو موزون می شود ۂ در میان لالہ و گل برسرش خون می شود ۂ (علی خراسانی ؎) تا رگ افغان بلبل مانع گل چیدن است ۂ برسر گلہای بستان عاقبت خون می شود ۂ مؤلف عرض کند کہ این است مصدر آفرینی ہر دو محققین بالا و شان تحقیق کہ کلام قدما را بحضور حقیقت جویان می کشند و فیصلہ معنی بدست ناظرین می گذارند مخفی مباد کہ (خون شدن) بمعنی واقع شدن ہلاکت و مجازاً جنگ شدن بجالیش می آید و (برسر چیزی) بمعنی بوجہ آن چیز (اردو) کسی چیز کی وجہ سے خون ہونا۔ لڑائی ہونا۔ جنگ ہونا۔ صاحب آصفیہ نے (خون ہونا) پر فرمایا ہے۔ قتل ہونا۔ تلوار سے مارا جانا۔ زخمی ہونا۔ مجروح ہونا۔

برسرچیزی لرزیدن (مصدر اصطلاحی)
بقول بہار و بحر وانند (۱) باک داشتن از
چیزی و (۲) کنایه از رحم آوردن برچیزی
و مرادف (بچیزی لرزیدن) که بجایش گذشت
(خواجهٔ شیراز ے) چو بید بر سر ایمان خویش
می لرزم ٭ که دل بدست کمان ابروییست
کافرکیش ٭ مؤلف عرض کند که معنی اول
حقیقی است و معنی دوم مجاز آن که رحم بر
حال کسی ہمان وقت پیدا می شود که از زبونی
حالش دل خوفناک شود (اردو) خوف کرنا
بقول آصفیه (۱) ڈرنا۔ اندیشه کرنا (۲)
رحم کھانا۔ ترس کھانا۔

(۱) **برسرحرف آمدن** مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار در سخن آمدن و فرماید که این لفظ
از اہل زبان به تحقیق پیوسته (ملا طاہر غنی
ے) جلوهٔ حسن تو آورده مرا بر سرحرف ٭
تو حنا بستی و من معنی رنگین بستم ٭ ہم او فرماید

که در بعض نسخ (برسرفکر) است صاحب انند
نقل نگارش مؤلف عرض کند که ذوق سخن ہمان
نسخه را صحیح میداند که در مصرع اول (برسرفکر)
دارد که مضمون بستن کار فکر است نه کار حرف
ہای حال این مصدر اصطلاحی۔ بدون سند ہم
درست و قرین قیاس است معاصرین عجم
برزبان دارند صاحب بحر ذکر

(۲) **برسرحرف آوردن** ہم کرد که متعدی
این است بمعنی بگفتار آوردن (اردو) (۱)
بات کرنا۔ بقول آصفیه فعل لازم۔ بولنا۔ گفتگو
کرنا۔ اور اسی کا متعدی (۲) کہلوانا۔ بقول
آصفیه کسی عبارت کا منه سے نکلوانا۔

برسرحرف بودن مصدر اصطلاحی۔ بقول
وارسته و بحر و بہار برگشتن از گفتهٔ خود (رفیع
ے رباعی ے) ما عاشق زار جوہر حرف خودیم
٭ شیرازهٔ ربط دفتر حرف خودیم ٭ آن نیست که
از گفتهٔ خود برگردیم ٭ چون نقطه ہمیشه برسرحرف خودیم

(اردو) اپنی بات یا قول پر قائم رہنا۔ دکن
مین مستعمل ہے۔ اسی کو ہم نے محاورہ دانان
ہند سے بھی سنا ہے۔ صاحب آصفیہ اور امیر نے
اسکو ترک فرمایا ہے۔

برسرخوان کسی مہمان شدن | استعمال۔ مہمان (۹۳۹۸)
کسی شدن است بمعنی حقیقی (صائب ؎) درندانیش
خاک صحرای قناعت تلخ بود ۔ برسر خوانت سلیمان
مور تا مہمان نشد ۔ (اردو) کسی کے دسترخوان
پر مہمان ہونا۔ کسی کا مہمان ہونا۔

برسرخود | اصطلاح۔ بقول وارستہ بمعنی خودسر
وخودرای وباختیار خود۔ (اشرف ؎) کافی نبود
بارش گردون گذشتہ است ۔ ہرگردباد برسر
خود آسمان برف ۔ وبہار در نسخۂ قدیمش گوید
کہ کنایہ از خودسر وخودرای ودر مصرع دوم
اشرف بجای (برف) (برفت) نوشتہ ودر نسخۂ جدیدش
متحد با وارستہ وصاحب انند در مصرع اول
(بارش) را (گردش) نوشت ودر مصرع دوم
(برف) را (برفت) نگاشت مؤلف عرض کند
کہ (وارستہ) موجد ایمعنی باستناد ہمین یک
شعر است وبہار وانند پیروانش ونقل شعر
در فرہنگ انند راج موافق اصل است یعنی
(؎) کافی نبود گردش گردون گذشتہ است ۔
ہرگردباد برسرخود آسمان برفت ۔ شاعر گوید
کہ آیا گردون را گردش او کافی نبود کہ بحالتی
شدہ کہ (بوسیلۂ گردباد برسرخود رفتہ است) یعنی
باوجودیکہ گردش در ذات خود می داشت چرا
بخودسری خود (گردباد) را قائم کرد پس (بر
سرخود رفتن) مصدریست مرکب کنایہ از
خودسر شدن وازین مصدر مجرد (برسرخود)
را بمعنی (خودسر) اصطلاحی توان گرفت چنانکہ
وارستہ خیال کردہ آنانکہ در کلام اشرف تصرف
کردہ اند باوجود آن پی بحقیقت نبردہ اند
واتفاق شان در معنی اصطلاحی با (وارستہ)
ازانست کہ او مشتاق ایجاد است وایشان

پابند اعتقاد و اعتماد۔ فاتل (اردو) دیکھو
برسرخود رفتن۔

برسرخود بودن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر خودسر و خودرای بودن مؤلف عرض کند
که (برسرخویش بودن) بهمین معنی می آید موافق
قیاس است اگر سندی پیش نگردد عیبی نیست که
معاصرین عجم برزبان دارند (اردو) خودسر
ہونا۔ خودسری کرنا۔

برسرخود رفتن مصدر اصطلاحی۔ کنایه از
خودسر شدن۔ سند این با صراحت کافی بر (برسر
خویش) نقل کرده ایم (اردو) خودسر ہونا۔ خود
سری کرنا۔ صاحب آصفیه نے (خودسر) بمعنی
خودرائی۔ خودپسند۔ لکھا ہے اور (خودسری)
بمعنی خودرائی۔ خودپسندی۔ سرکشی۔

(الف) برسرخویش اصطلاح۔ بقول وارسته
و بهار و وشند مرادف (برسرخود) که گذشت۔
(اشرف سه) اینقدر هم نمی توان بودن ؛
برسرخویش پیش خود برپا ؛ مؤلف عرض کند که
ازین شعر مصدر

(ب) برسرخویش بودن حاصل می شود که خان آرزو
در چراغ این را بمعنی خودسر و خودرای بودن
نوشته گوید که (پیش خود برپا) مرادف اینست
و ازهمین شعر استناد و این را منسوب به وحید
کند و صاحب بحر هم ذکر (ب) کرده۔ مؤلف
عرض کند که تسامح محققین است که مجرد (الف) غیر
معنی لفظی معنی دیگر ندارد و تسامح خان آرزو است
که (پیش خود برپا) را مرادف (ب) شمارد و حقیقت
اینست که (پیش خود برپا بودن) مرادف (ب) باشد
(اردو) (الف) دیکھو (برسرخود) (ب) خودسر ہونا
خودرائے ہونا۔ خودسری۔ خودرائی کرنا۔

برسرخی زدن گل مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار
رنگین شدن اوراق گل۔ چه اول موسم خوب
رنگین نمی باشد بعد یک چندی بالیده و رنگین
می گردد صاحبان بحر و اننذ نقل نگارش مؤلف

عرض کند که تجربهٔ ما اینست که رنگینی گل بوسم بهار
مخصوص است و این مصدر کنایه ایست از موسم
بهار رسیدن (میرزا رضی دانش ے) جام می
در دست و از مرغ چمن دستان خوشست ٭
گل چو بر سرخی زند وقت سیه مستان خوشست ٭
(اردو) بهار آنا ۔

برسردست آمدن | مصدر اصطلاحی ۔ بهار
گوید که بمعنی بر سر جنگ آمدن است (ملا ابو البرکات
منیر ۔ رباعی) هر دل که به بزم وصل مست آمده است
٭ بر یاد لب تو می پرست آمده است ٭ تا شانه
سر زلف تو آورده بدست ٭ پیداشت که شب
بر سر دست آمده است ٭ همو گوید که ازین
عبارت که در مناظره از زبان شب با روز
آورده که (چون بر سر دست می آیم بچهٔ از
آفتاب می ربایم) بمعنی کمال قوت و غلبه مستفاد
می شود صاحب بحر گوید که مرادف (بر سر جنگ
آمدن) است که بجایش گذشت مؤلف
عرض کند که کمال قوت و غلبه را هیچ تعلق با این
مصدر نیست بالجمله (۱) (برسردست آمدن
چیزی) بمعنی (بدست آمدن چیزی) است
دیگر هیچ و (۲) (برسردست آمدن کسی) (مقابله
کردن باشد باکسی (اردو) (۱) هاتهه آنا ۔
(۲) مقابله کرنا ۔

(الف) برسردندان رفتن | مصدر اصطلاحی
۔ بقول بهار کنایه ۔ مؤلف عرض کند که مایهٔ
معلوماتش از صراحت کنایه باز داشت
و این مرادف

(۱۴۹۲) **(ب) برسردندان شدن** | است کنایه از
(۱) (آمدن بمعرض ناخوشی کسی) و مجازاً (۲)
بمعنی خود سری کردن و شتربی مهار شدن
چنانکه دندان که از حسن و قبح چیزی خبر ندارد
جزین که چیزی که در میان آید او را بجاود (حکیم
شرف الدین شفائی الف ے) باوجود آنکه صد
سرگیری از اجلاف خورد ٭ بر سر دندان مهمان

آن نامقیدمی رود ٭ (انوری ب ـــه) از بن
دندان بکشم جور تو ٭ بو که ترا برسر دندان شوم
٭ (اردو) (الف و ب) (۱) معرض ناخوشی
مین آنا (۲) خودسر ہونا۔ خودسری کرنا۔
قابو سے باہر ہونا۔ دکن مین کہتے ہین شتر
بی مہار ہونا۔ یعنی کسی کے قابو مین نہ رہنا۔

برسر دویدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ
و بحر و بہار۔ مرادف بررو و رخ دویده دویدن
که گذشت مؤلف عرض کند که دویدن کسی
برسر کسی بخشم و غضب (حسن رفیع ـــه)
پامال درد عشق شد آخر دل رفیع ٭ چون
اشک اگرچه برسر مژگان دویده بود ٭۔
(طغرا ـــه) گر از خوان گردون لب نان نشکستم
٭ دود برسرم بہر تاوان گرفتن ٭ (اردو)
کسی پر غصہ سے دوڑنا۔

(الف) **برسر راه آمدن** | استعمال۔ بدریافت (۱۲۹۲)
چیزی یا برای مزاحمت کسی برسر راه رسیدن
بمعنی حقیقی است (ظہوری ـــه) با بخیران از
ہوس نکہت موئی ٭ پنہان ز صبا برسر راه
خبر آیند ٭ و از ہمین قبیل است ----

(ب) **برسر راه نشستن** | بمعنی نشستن بانتظار
کسی (وله ـــه) بجلدی چون نگاه تیز بینان قاصدی
خواہم ٭ نشستن برسر راه صبا از من نمی آید ٭
(اردو) (الف) سڑک پر آنا (ب) راه دیکھنا
بقول آصفیہ۔ انتظار کرنا۔ چشم براه ہونا۔

برسر رفتن چیزی | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار معروف و بقول صاحب انند مرادف
(برسر گذشتن چیزی) است مؤلف عرض کند
که واقع شدن چیزی برسر انسان مرادف (برسر
آمدن) که گذشت (حافظ شیراز ـــه) سر ارادت
ما و آستان حضرت دوست ٭ که ہرچه برسر ما میرود
ارادت اوست ٭ (اردو) دیکھو برسر آمدن

(۱۲۹۳) **برسر ریختن** | استعمال۔ بمعنی افگندن چیزی
برسر (صائب ـــه) از ہوا جوئی درین دریای

گوہر چون حباب ہا بر سر من خانہ را آخر ہوای خاک ریخت ہا (اردو) سر پر گرانا۔

برسر زبان داشتن مصدر اصطلاحی۔ (۱) یاد داشتن و حافظ آن بودن و (۲) مجازاً واقف بودن ازان (انوری ؎) بر سرم ہر چہ عشق بنوشتہ است ہا یک بیک بر سر زبان دارم ہا (اردو) (۱) نوک زبان رکھنا۔ صاحب آصفیہ نے نوک زبان کرنا اور (نوک زبان ہونا) کا ذکر فرمایا ہے (۲) واقف ہونا۔

برسر زدن مصدر اصطلاحی۔ بقول ضمیمۂ برہان و بہار و بحر و مؤید (۱) بیخود شدن مؤلف عرض کند کہ کسی کہ بی خود و بی عقل می شود البتہ بر سر خود می زند در عالم بیخودی و دیوانگی و بحالت غم و اندوہ ہم دست بر سر می زنند و استعمال این در ملحقات بر (برسر زدن دست) می آید (اردو) آپے میں نرہنا دیکھو بخود نبودن۔ (۲) برسر زدن۔ بقول ضمیمۂ برہان و بحر و مؤید در اندیشہ شدن و بقول بہار در اندیشہ فرو رفتن مؤلف عرض کند کہ کسی کہ در اندیشہ غرق شود سر خود را بر دست تکیہ کند و ما این کنایہ را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم کہ (سر بر دست زدن) البتہ موافق قیاس است و (برسر زدن) برای این معنی خلاف قیاس و ہمچو معانی را سندی باید یا قول محققین اہل زبان ہمچو ناصری و سروری و جامع (اردو) غور و فکر کرنا۔ سوچنا۔

(۳) برسر زدن۔ بقول ضمیمۂ برہان ظاہر است و صاحب مؤید گوید کہ معنی ترکیبی این ظاہر است مؤلف عرض کند کہ مقصود ہر دو محققین از معنی حقیقی و لفظی است دیگر ہیچ (اردو) سر پیٹنا سر پر مارنا۔

(۴) برسر زدن۔ بقول بہار و بحر استوار کردن چیزی را بر سر چون گل و گلدستہ و شاخ گل و تاج و افسر و تیر و مسواک و مانند آن (علی قلی بیگ ترکمان ؎) تا شود مرغ چمن داغ بہر رنگ کہ ہست

و میزند فاتحہ را سرو چو گل برسر خویش ؎ مؤلف
عرض کند کہ این معنی متعلق است بترکیب چنانکہ
(افسر بر تارک زدن) بجایش گذشت و ہمہ
مرکبات این بجای خودش می آید لیکن در تعریف
این (قائم کردن برسر) بہتر از (استوار کردن
برسر) است - قائل و مقصود از برسر نہادن
و قائم کردن و پوشیدن است (اردو) سرپر
رکھنا - پہنا - لگانا - قائم کرنا -

(الف) **برسر زدن دست یا چوبی** مصادر

(ب) **برسر زدن گل** اصطلاحی

(الف) حرکتی کہ بحالت غم و اندوہ سرزند از
بیخودی و مجاز متعلق بمعنی اول (برسر زدن)
است مخفی مباد کہ اضافت این مصدر مرکب
بسوی (چوبی) مخصوص نیست بلکہ ہرچہ در
دست بحالت غم و اندوہ باشد بدان برسر
می زنند و (ب) گل برسر قائم کردن یعنی بر
دستار زدنش متعلق بمعنی چہارم (برسر زدن)
کہ گذشت (صائب ؎) آنکہ گل برسر زند ...
کہ ہنگام زدن ؎ دست را با شاخ گل یکجا
برسر می زند ؎ (اردو) (الف) سرپیٹنا بقول
آصفیہ ماتم کرنا - غم کرنا - نوحہ کرنا (نصیر ؎)
خیال زلف میں سر اپنے نصیر پیٹا کر ؎ نکل کے
سانپ گیا ہے لکیر پیٹا کر ؎ (ب) پھول سر پر لگانا

برسر سنگ راندن مصدر اصطلاحی بقول
آنند بمعنی تیز کردن تیغ و خنجر و امثال آن بسنگ
(برفسان خوردن و نشستن) مؤلف عرض کند
کہ باید کہ این مصدر مرکب را مضاف کنیم بسوی
تیغ و امثال آن و بغیر اضافت معنی بیان کردہ
محقق درست نمی شود حیف است کہ سند استعمال
پیش نکرد و معاصرین عجم و محققین فرس ازین
مصدر اصطلاحی ساکت (اردو) پتھر چڑھانا
بقول آصفیہ پتھری لگانا - دھار تیز کرنا - سان
رکھنا (مخبر ؎) چڑھا لیتے نہیں خنجر کو پتھر اے
...رسے بیدردی ؎ رگڑتے ہیں گلے کو خاک

پتھر ذبح کرتے ہیں ۔۔

بر سر سنگ زدن (مصدر اصطلاحی) بقول بہار و انند (۱) کنایه از ظاهر کردن و گفتن و (۲) بمعنی حقیقی شکستن چیزی بر سنگ چون آبگینه و شیشه و مانند آن و (۳) بمعنی تیز کردن تیغ و خنجر و امثال آن و (۴) بمعنی عیار گرفتن مؤلف عرض کند که سند یک معنی هم پیش نشد و معنی اول را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که موافق قیاس نیست ۔ البته معنی دوم و سوم و چهارم موافق قیاس است و مخصوص است باضافت خاص یعنی اضافت بسوی شیشه و امثال آن برای معنی دوم و اضافت تیغ و امثال آن برای معنی سوم و اضافت زر و نقره و امثال آن برای معنی چهارم ۔ صراحت کامل در اسناد معانی این بر (بر سنگ زدن) می آید که مرادف این است (اردو) دیکھو بر سنگ زدن ۔

(الف) بر سر سنگ نشاندن مصادر اصطلاحی **(ب) بر سر سنگ نشستن** (الف) بقول بہار کنایه از خوار و بی اعتبار کردن و (ب) کنایه از خوار و بی اعتبار شدن (میر یحیی کاشی ــــه) بت سنگین دلی هر جو بنیرنگ بنشاند ۔۔ عاشقان را بر سر سنگ ۔۔ (محسن تاثیر ــــه) بر نیاوردم بشهرت نام چون نقش نگین ۔۔ چرخ کج رفتار بیجا بر سر سنگم نشاند ۔۔ (وله ــــه) زمان تخته سنگ همچو او در سنگ ۔۔ بنشسته را نه بر سر سنگ ۔۔ خان آرزو در چراغ ذکر (ب) کرده گوید که کنایه از زبون گشتن و معذب شدن است صاحب بحر بر (ب) متفق با خان آرزو و بذیل آن ذکر (الف) هم کرده ۔ مؤلف عرض کند که آئین عجم است (الزم و مجرم را تعذیباً بر سنگ نشانند و او در گرمی آفتاب عذابی می کشید (۲) بر خلق رسوا هم پس (الف) و (ب) متعدی و لازم از همین رسم است (اردو)

(الف) سر از دینا (ب) سوا کرنا (ب) ہمرا بانا (ب) سوا ہونا

برسر شدن مصدر اصطلاحی - بقول بحر بمعنی آخر شدن صاحب انند گوید که مرادف (برسر آمدن عمر) است که گذشت (میرخسرو ے عمر برسر شد بر سوائی مرا * این ہوس بین جان بی حاصل نرفت * مؤلف عرض کند که موافق قیاس است و معاصرین عجم استعمال (برسر شدن) می کنند که می آید (اردو) آخر ہونا - دیکھو بآخر آمدن -

برسر صحرا افگندن راز مصدر اصطلاحی - بقول انند افشای راز کردن و فرماید که مرادف (برسر بازار نہادن) است مؤلف عرض کند که بدون سند استعمال این را تسلیم نکنیم که کنایه لطیف نیست معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فرس از ین ساکت (اردو) راز فاش کرنا - بقول آصفیہ بھید کھولنا -

برسر فرزند آدم ہرچہ آید بگذرد مثل - صاحب خزینہ و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که فارسیان چون کسی را بابتلای مصیبتی ببینند بحق او این مثل زنند (اردو) یہی فارسی مثل اردو میں مستعمل ہے صاحب محاورات ہند نے اس کا ذکر کیا ہے اور فرمایا ہے کہ بنی آدم پر نیک و بد جو آتا ہے سب گزر جاتا ہے - لیکن ہم کہتے ہیں کہ جو کچھ ہو آپ پر آئے (اچھا ہو یا برا) گزر ہی جاے

(الف) **برسر قدم است** مقولہ - وارستہ ذکر

(ب) **برسر قدم بودن** - (ب) گوید که در بیت الخلا بودن یا شدن و فرماید که چون کسی به بیت الخلا برود گویند (برسر قدم است) (فوقی یزدی ے) مگر آن زلف پیچشی دارد * که شب و روز برسر قدم است * مؤلف عرض کند که نشست بیت الخلا برای رفع حاجت بر سر قدم است از ہمین حادث این مصدر مرکب و مقوله قائم شد (اردو) (الف) پاخانے میں ہے (ب)

بیت الخلا میں ہونا (قدمچہ پر ہونا) کہہ سکتے ہیں قدمچہ
بقول آصفیہ لکڑی کا پایہ۔ پیخانہ کے اندر کا چبوترہ
یا وہ پایہ جس پر پاؤں رکھکر بیٹھتے ہیں۔
(الف) برسرکار | اصطلاح۔ صاحب بہار عجم
(ب) برسرکار آمدن | نسبت (ب) گوید کہ شروع (۲۴۵۱)
نمودن در کاری و فرماید کہ از اہل زبان
بہ تحقیق پیوستہ۔ صاحب انند نقل نگارش مؤلف
عرض کند کہ (الف) باضافت سر۔ در محاورۂ
فارسی بمعنی مشغول کار است چنانکہ (ظہوری
۵) برسرکار اندمستان لطف شامی برفرید؎
ہفتۂ ما را خمار جمعۂ تعطیل نیست؎ (انوری
۵) دست در کار عافیت نشود؎ ہرکہ عشق
برسرکار است؎ پس معنی حقیقی (ب) (برسر
کاری آمدن) ومشغول بکار آمدن ومشغول بکار
بودن وشدن است نہ شروع کاری کردن
ہو معاصرین عجم بایا اتفاق دارند۔ تا آنکہ سند
مستعملی پیش نشود اعتبار را نشاید مخفی مباد کہ

استعمال (الف) با مصادر فارسی در ملحقات می آید
(اردو) (الف) برسرکار۔ بےکار کا مقابل۔
کام پر مامور۔ باکار (ب) کام کے لئے آنا۔
برسرِکار آنا۔ جیسے ؎ آپ تو برسرکار آئیے
ہیں۔ بےکار نہیں ہیں ؎ برسرکار رہنا۔
(۲۹۵۲) برسرکار آوردن | مصدر اصطلاحی۔ آمادۂ
کاری ومشغول بکاری کردن (ظہوری ۵) زبانم
برسرِکار آنچنان آوردہ حرف تو؎ اگر خواہند نتوان
جز بحرفش ساخت خاموشم؎ (ولہ ۵) عشق آورد
برسرکارم؎ کرد در ملک دردمعارم؎ (اردو)
کسی کام پر آمادہ کرنا کسی کام میں مشغول کرنا۔
(الف) برسرِکار رفتن | مصادر اصطلاحی۔
(ب) برسرکار نشستن | بقول بہار وبحر وانند
ہردو بمعنی مشغول شدن بکاری مؤلف عرض کند
کہ موافق قیاس است۔ معاصرین عجم بزبان دانند
(محمد قلی سلیم ۵) شد بہار ورفت ہرکس برسر
کاری سلیم؎ محتسب ہم عید پس کاری کہ میدانی

نشست ۴ (طالب آملی ؎) زبان مارشده
موی برتن دشمن ۴ چو تیغ موی شگافش نشست
بر سرِ کار ۴ (اردو) کسی کام مین مشغول ہونا
برسر کسی پیچیدن مصدر اصطلاحی بقول
وارسته (۱) سماجت کردن و تنگ کردن امری
را و (۲) فرماید که نیز فنی است از کشتی چنانچه
بحر نسبت معنی اول گوید که (راضی کردن امری
را) و ذکر معنی دوم هم کرده مؤلف عرض کند
که (۳) بمعنی حقیقی و باهر سه معانی همان (برسر
پیچیدن) که بجایش گذشت و سند استعمال
این هم مصدر انجاند کور (اردو) دیکھو برسر پیچیدن
برسر کسی چیری شدن مصدر اصطلاحی ـ
بقول وارسته شریک شدن برادر او و از پی
چاق خود دانستن ـ بهار رواند نقل نگارش
مؤلف عرض کند که هر سه محققین سندی پیش
نکرده اند و توانیم گفت که پیاده روشنی طبیعت من
برسر من بلا شد ؎ همین است سند این مصدر
اصطلاحی پس معنی بیان کردهٔ محققین بالا اصطلاح
درست نمی شود و بکار نمی خورد وحق آنست
که این مصدر مرکب بمعنی حقیقی اوست و بالفظ
(چیزی) تعمیم قائم کردن درست نباشد بلکه
باید که به تخصیص کار گیریم و معنی بیان کردهٔ
شان را بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم (اردو)
شریک حال ہونا کسی کو زیر اقتدار سمجھنا ـ
(الف) برسر کسی دوانیدن مصادر اصطلاحی
(ب) برسر کسی دویدن (الف) و (ب)
بقول بهار کنایه از شرمنده کردن کسی را یعنی
حرکات و سکنات بحیثیتی که از ان این کس در غضب
آید و از جا برود (درویش واله هروی ؎) در
پریشانی کم دو آله سیه بختیم بین ۴ بسکه برسرمی دواند
برمثال کاکلم ۴ (ملا طغرا ؎) گل خیری ز شهرت
بسرم چون نه دود ۴ که زخیریت خود کرده ابادر
کشمیر ۴ صاحبان بحر واند نقل بهار کرده اند
مؤلف عرض کند که در (الف) و (ب) فرق لازم

ومتعدی است واین فرق از معنی حقیقی دَویدن
و دوانیدن پیداست پس هر دو را بیک معنی
آوردن قابل خیال است و از هر دو اسناد
بالا هرچه ظاهر می شود همین قدر است که (الف)
بمعنی شورانیدن و پریشان کردن است
وهرچه از کلام واله هروی حاصل می شود
(برسر دوانیدن کسی وکسی را) است وعادت
است که چون کسی را بشورانند و پریشان
کنند می دود و برکسی بر سر کسی همچون دیوانه (ب)
بمعنی لازم یعنی (برکسی دویدن) کنایه از حمله
کردن برکسی است خواه بشرارت باشد یا
بعداوت و همین معنی (برسر دویدن) گذشت
(اردو) (الف) کسی کو غصہ دلانا۔ پریشان
کرنا۔ (ب) حملہ کرنا ۔

برسرکسی نوشتن مصدر اصطلاحی۔ کنایه (۲۹۳۸)
از (بہ تقدیر برکسی نوشتن) که (سرنوشت) کنایه
از تقدیر وحکم ازل و خط پیشانی است ۔

(کذا فی البحر) وسند این از انوری به (برسینه بار
داشتن) گذشت (اردو) تقدیر میں لکھنا
جیسے "ہماری تقدیر یوں ہی لکھا ہوگا"

(الف) برسرکشیدن مصدر اصطلاحی ۔
(ب) برسرکشیدن پیاله و جام (الف) بقول (خان
آرزو در چراغ) بیکدفعه وتمام واز جرعه در
کشیدن (سلیم ۵) چون تنک ظرفان کجا من
می زساغر می کشم ٭ همچو غواص گهر چون شیشه
برسر می کشم ٭ وفرماید که حقیقت شیشه برسر
کشیدن آنست که غواصان برای حفظ صورت
از تندی وتلخی آب شور دریا ظرفی از شیشه
ساخته برو می گیرند یعنی سر را دران داخل
می کنند بعد ازان غوطه در دریا می زنند صاحب
بحر بحواله وارسته نسبت (الف) گوید که نوشیدن
است و بحواله خان آرزو فرماید که بیکدفعه تمام
بلا جرعه درکشیدن ۔ بهار بذکر (ب) گوید که (به سر
کشیدن) بمعنی یکبار خوردن شراب بتمامه چنانچه

از وی چیزی نماند (ابراہیم ادہم سہ)
اگر تیغ بارد تو ساغر بکش ٭ قدح را بسر سان
بر سر بکش ٭ (صائب سہ) بکش در زندگی
مردانہ جام نیستی بر سر ٭ کہ باشد در بلا بودن
بہ از بیم بلا بودن ٭ مؤلف عرض کند کہ الف
بمعنی حقیقی است یعنی گرفتن بر سر شامل ہر
ہمہ معانی کشیدن و بحالت اضافت بسوی
چیزی معنی خاص پیدا می شود کہ تعلق بمعنی حقیقی
دارد چنانکہ (بر سر کشیدن تاج) بمعنی پوشیدن
تاج و (بر سر کشیدن تیغ) ارادہ قتل کردن
و (بر سر کشیدن جام و پیالہ و قدح و امثال
آن) یعنی (ب) کنایہ باشد از خوردن شراب
کہ دران است بتمامہ۔ کہ نتیجہ آوردن
جام وغیرہ بر سر ہمین است کہ قطرہ دران
باقی نماند مخفی مباد کہ (بر سر کشیدن شیشہ)
بحالتی کہ شیشہ را بمعنی مینای شراب گیریم
از قبیل (بر سر کشیدن جام و قدح) باشد

و بحالتی کہ شیشہ بمعنی مطلق آئینہ گیریم پوشیدن
ہمان ظرف آئینہ بر سر و روی کہ غواصان در
غواصی استعمالش کنند تا چشم شان وا باشد
و دہن و بینی از اثر آب محفوظ و تنفس شان
باقی ماند بواسطہ نے کہ از ان ظرف بالاے
سطح آب می رسد (اردو) (الف) سر پر
کھینچنا۔ پہننا۔ رکھنا (ب) ساغر یا جام یا قدح
یا شیشہ کی تمام شراب کو ایک وقت میں پی لینا
اور وہ آئینہ کا غلاف سر اور چہرے پر چڑھا لینا
جو دریا میں غوطہ لگانے کے وقت استعمال کرتے ہیں

بر سر گذشتن چیزی | مصدر اصطلاحی بقول
آنند مرادف (بر سر رفتن) کہ گذشت بہار ہم
معروف قانع مؤلف عرض کند کہ معاصرین
عجم بر زبان دارند و محاورہ (سر گذشت)
متعلق بہ ہمین است اردو (دیکھو بر سر رفتن)

بر سر مژگان دویدن اشک | مصدر اصطلاحی
کنایہ باشد از جاری شدن اشک بند این

از کلام حسن رفیع بر (برسر دویدن) مذکور شد.
مرادف اشک دویدن که بجایش گذشت (اردو)
آنسو چلنا. دیکھو اشک دویدن۔

بر سر من | اصطلاح. بقول وارسته و بهار و
بحر یعنی بذمهٔ من و عهدهٔ من مؤلف عرض کند
که معاصرین عجم بر زبان دارند و عوض من
استعمال ما کنند (عالی ۵) عجب حریفی کرده
دلم از تو ها وگرچه دلم تو بسر باخته است بسر من
(اردو) میرے سر پر میرے ذمہ۔

(۱) برسر نو مسلمان تیغ بودن | مصادر اصطلاحی
(۲) برسر نو مسلمان تیغ داشتن | (۱) بقول بهار
(۳) برسر نو مسلم تیغ داشتن | مرادف (بر دوش
(۴) برسر نو مسلم تیغ گذاشتن | نومسلمان
تیغ بودن) و (۲) بقول او مرادف (بر دوش نو
مسلمان تیغ داشتن) که گذشت (طغرا ۵)
چون شود کافر مسلمان بر سرش دارند تیغ

صاحب بحر (۳) و (۴) را مرادف (بر دوش
نومسلم تیغ داشتن) گوید و وارسته نسبت
(۴) هم بانش مؤلف عرض کند که ما همانجا
خیال خود را ظاهر کرده ایم و درینجا همین قدر
کافی است که بوسیلهٔ همین یک سند طغرا محققین
با نام و نشان این هر چهار مصدر را قائم کرده اند
و هر آنچه از کلام طغرا استنبط می شود عملی که با نو
مسلمانان عجم مرسوم و لفظاً هر چه بدست می آید
(بر سر کافر که مسلمان شود تیغ داشتن) است
حیف است از محققین بالا که از لفظ و معنی
سروکاری ندارند و نمیدانند که مصادر ما
لفظاً و معنیً باشند ما تعلق دارد یا نه و خیال
نمی کنند که از مصادر اصطلاحی موضوع نشان
چه باشد (اردو) دیکھو (بر دوش نومسلمان
تیغ بودن و داشتن)

بر سر برگ آوردن | مصدر اصطلاحی

فروچیدیم بکام خویشتن اسباب ناکامی به بسازند
برگ خود را برسر و برگ مراد آرم (اردو) اپنے
ساز و سامان کے ساتھ مہیا کرنا۔

برسر هم | اصطلاح - بقول صاحب روزنامه
بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاه قاجار باضافت
سر (۱) بمعنی همه و بتحقیق ما در کلام قدما (۲)
برسر یکدگر و بر یکدگر (ظهوری ــه) از نگاه
تیز مژه ها ترک چشمت تیر ریخت به از دل و جان
برسر هم کشته ها نخچیر ریخت (اردو) (۱) تمام
(۲) ایک دوسرے پر۔

برسرتا | اصطلاح - بقول بهار و بحر و انند مرادف
برسر که گذشت مؤلف عرض کند که ما بجا
صراحت کافی کرده ایم (اردو) دیکھو برسر

برسر یکدگر افتادن | مصدر اصطلاحی افتادن
بر یکدیگر بمعنی اظهار کثرت است که چون
جای تنگ و مردمان بسیار باشند بر سر یکدیگر
می افتند (ظهوری ــه) براحت زخم دل
نه غلطند به گر بر سر یکدیگر افتند (اردو) ایک
پر ایک گرنا - بقول آصفیه اوپر تلے گرنا گنجان
سے متوجه ہونا۔

برس غنچه | اصطلاح - بقول برهان بفتح اول
و غین منقوط دار تخم سرو کوهی و آن سیاه رنگ
و فربهی شود و سفوف آن کرم معده را می کشد
و آن را بعربی (جوز الابهل) و (ثمرة العرعر) گویند
صاحب بحر هم ذکر این کرده - صاحب انند
فرماید که لغت فارسی است - صاحب محیط
ذکر این کرده به (ثمرة العرعر) و (جوز الابهل)
گوید که ابهل است مؤلف عرض کند که
اشاره این به (اورس) کرده ایم و تحقیق
سوم آرس هم و لیکن تحقیق کامل اینست که ابهل که
و اورس به همین معنی بجای خودش می آید پس
نباشد که (برس) به موحده مبدل (اورس) باشد
چنانکه آو و آب و ترکیب این با غنچه چیزی نیست
که در فارسی زبان غنچه بمعنی گل هم آمده و (غنچه برس)

یعنی گل برس مرکب اضافی است و بر سبیل مجاز
تخم برس را غنچه برس گفتند که تخم در گل می باشد
و در برس غنچه قلب اضافت است و بس
(اردو) دیکھو ابہل ۔

برسکه رسانیدن | مصدر اصطلاحی بقول بهار و آنند مسکوک گردانیدن ۔
(واله هروی سه) از چه بهیچ است
تسلی دل واله به برسکه رسانیدیم زر مختصری را
مؤلف عرض کند که موافق قیاس است
(اردو) مسکوک کرنا ۔

برسم | بقول سروری بحواله مؤید به را و سین مهمله بوزن مرهم کتابیکه آتش پرستان در حین پرستش آتش و غیر آن بدست گیرند۔ صاحبان سراج و برهان و محققین دیگر هم ذکر این بحواله سروری کرده اند صاحب مؤید این را بذیل لغات فارسی جا داده مؤلف عرض کند که مجاز معنی دوم است که حقیقت آن همه را انجا مذکور شود بعض فارسیان بنا واقعی از ماخذ کتاب آتش پرستان را برسم نام کردند و در اصل برسم کتابی نیست بلکه همان است که به معنی دوم می آید (اردو) برسم آتش پرستون کی ایک کتاب کا نام ہے جو پرستش کے وقت پڑھتے ہیں۔ مؤنث ۔

(۲) برسم ۔ بقول جهانگیری شاخهای باریک بی گره بدرازی یک وجب باشد که از درخت هوم یا گز یا انار برند بکار روی که دسته آن از آهن باشد و نامش (برسم چین) و در ظرفی مدور مانند قلمدان از طلا یا نقره یا مس که (برسم دان) نام دارد گذارند و در حین نسکی از نسکهای ژند یا عبادت کردن یا طعام خوردن چند عدد برسم بدست گیرند و شرط برسم بدست گرفتن بدن شستن و جامه پاک پوشیدن است چنانچه بجهت

خواندن (نسک وندیداو) همی و پنج برسم بدست گیرند و چون یکبار (نسک وندیداو) خوانده شود آن برسم ها باطل گردد و بجهتهٔ خواندن نسک پشت بست و چهار برسم بدست گیرند و هنگام خوردن خوردنی پنج برسم (حکیم فردوسی ره) پرستندهٔ آذر زردهشت ٭ همی رفت با باژ برسم بمشت ٭ چو از دور جای پرستش بدید ٭ شد از آب دیده رخش ناپدید ٭ فرود آمد از اسپ برسم بدست ٭ بزمزم همی گفت و لب را ببست ٭ فرماید که شرح این لغت را از مجوسئی که در دین خود لغایت فاضل بود و اردشیر نام داشت و اورا مجوسیان موبدی دانستند و حضرت آشیانی محض بجهتهٔ تحقیق لغات فرس مبلغها ابدالش فرستاده از کرمان طلبیده بودند تحقیق نموده نوشت (انتهی) صاحبان برهان و رشیدی و ناصری ذکر این کرده اند. صاحب جامع گوید که گرفتن برسم بدست گویا بمنزلهٔ وضوی مسلمانان باشد خان آرزو در سراج گوید که بقول بعض گیاهی و این بی تحقیق است و صحیح همان است که مشرو حاً در جهانگیری نوشت مؤلف عرض کند که برس نام درختی است که گذشت فارسیان قدیم برای عبادت سیم تخصیص در آخرش شاخهای این درخت را نام کرده اند که بعبادت مخصوص است یکی از معاصرین زردشت باما گفت که اگر شاخهای درخت برس بدست نیاید بدرجهٔ دوم از شاخهای درخت هوم یا گز یا انار کار می گیرند (الخ) پس چنان معلوم می شود که محققین بالا بنا واقفیت از ماخذ لغت (برسم) را به درخت هوم یا گز یا انار مخصوص کردند و اصل درخت را گذاشتند که در وجه تسمیه این داخل است بالجمله این لغت ژند و پاژند باشد (اردو) برسم اون شاخون کا نام ہے جنکو آتش پرست لوگ درخت برس یا ہوم یا گز

یا تارہ سے حاصل کرکے اپنی عبادت کے وقت استعمال کرتے ہین ۔ مؤنث ۔

برسم چین اصطلاح ۔ بقول برہان باجیم فارسی بروزن فروردین کاردی بود کہ دستہ انہم از آہن بود و فارسیان بدان ۔ برسم از درخت ببرند ۔ صاحبان بحر و مؤید و سراج و انند ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ حقیقت برسم بمعنی دوم ش مذکور شد و این اسم فاعل ترکیبی است بمعنی حقیقی و ذکر این بمعنی دوم برسم گذشت (اردو) برسم چین ۔ فارسی مین اوس چہری کا نام ہے جس سے شاخ ہاے درخت برسم کاٹی جاتی ہین جن کا نام برسم ہے ۔ مؤنث ۔

برسم دان اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ظرفی مدور و دراز مانند قلمدانی کہ اندک از برسم کہ چیدہ اند بلند تر باشد و برسم را درون آن نہند مؤلف عرض کند کہ ذکر این بمعنی دوم برسم گذشت از قبیل قلمدان و آتشدان کہ مرکب است از برسم و دان و دان بقول برہان لغتی است کہ چون در آخر کلمہ آید معنی ظرفیت بخشد ۔ ما می گوئیم کہ دآن مبدل دآر است کہ امر حاضر باشد رای مہملہ بدل شد بہ نون چنانکہ تار و تان پس این لغت مرکب اسم فاعل ترکیبی است و بس و خیال مانسبت ہمہ این قسم مرکبات ہمین است چنانکہ قلمدان و قہوہ دان و امثال آن و تصفیہ دآن بجایش کنیم (اردو) برسم دان اوس ظرف کا نام ہے جس مین برسم رکھے جاتے ہین ۔ مذکر ۔

برسم ہدیہ استعمال ۔ بفتح اول و دوم و اضافت رسم بسوی ہدیہ مرکب اضافی ہست با موحدہ صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار ۔ این را بمعنی (بطریق ہدیہ) نوشتہ مؤلف عرض کند کہ رسم بمعنی آئین و طریق

است و این مرکب بمعنی حقیقی است (اردو)	ہدیہ کے طور پر ۔

برسن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ و فرہنگ وصاف بضم اول و ثالث وسکون نون لغت فارسی است بمعنی (۱) حلقۂ چوبین یا از موکہ در بینی شتر کنند و ریسمان مہار را بدان بندند مؤلف عرض کند کہ چنین باشد کہ نون زائد بر لغت (برس) زیادہ کردہ اند بمعنی گذشت چنانکہ گذارش و گذارشن اختلاف اعراب تصرف محاورہ پیش نیست (اردو) دیکھو برس کے تیسرے معنے ۔

(۲) برسن ۔ بقول انند بضم اول و ثالث بمعنی زیور بینی کہ بممالک مشرقی ۔ زنان استعمالش کنند مؤلف عرض کند کہ نون نسبت بر لغت برس زیادہ کردہ چنانکہ جوش و جوشن بلاق را نام کردند کہ زیور بینی است و معنی لفظی این منسوب بہ مہار شتر و کنایہ از زیور بینی کہ ہمچو مہار شتر است (اردو) بلاق ۔ بقول آصفیہ ترکی ۔ اسم مذکر ۔ ایک زیور کا نام جو دونوں نتھنوں کے بیچ میں پہنا جاتا ہے ۔

(۳) برسن ۔ بقول انند بضم اول و ثالث بمعنی عروس مؤلف عرض کند کہ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ مجاز معنی دوم است کہ بینی کہ بلاق است در بعض بلاد و قوام مخصوص عروسان است و جا دارد کہ بجہت آن ہمین را مخصوص عروسان کنند کہ مجازاً عروس را ہم بدین نام خوانند معاصرین عجم از ممالک مختلفہ ہستند کہ عروس در عجم بلاق نام است کہ عروسی پوشندہ و بتقرب زنانت عروسی عروس نام دارد و ہمین عروس را بمعنی دختر و پسر نو کدخدا گفتہ و لیکن بلحاظ زنانت گفتہ باشد کہ بلاد بینی از دختر کہ خدا مراد است (اردو) عروس بقول آصفیہ عربی ۔

اسم مؤنث۔ دلھن۔ بنی۔

(۴) برسن۔ بقول انند بضم اول و ثالث بمعنی یوغ و یوغ بقول برہان بضم اوّل و سکون ثانی مجہول و غین نقطہ دار چوبی باشد کہ بر گردن گاو زراعت و گاو گردون گذارند۔ مؤلف عرض کند کہ این ہم از قبیل چہار شتر است مجاز (اردو) جوا۔ بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مذکر۔ وہ لکڑی جو گاڑی یا ہل کے بیلون کے کندھے پر رکھی جاتی ہے۔ لباد۔ جُغ انتہی اسی کو دکن مین کانڈی کہتے ہین جو غالباً کاندھی کا بگڑا ہوا لفظ ہے۔

(۵) برسن۔ بقول انند بکسر اوّل وضم ثالث بمعنی پنبہ مؤلف عرض کند کہ چنین نباشد کہ مزید علیہ برس دانیم کہ نون در آخرش زیادہ کردہ اند چنانکہ گذارش و گذارشن و برس بہمین معنی بجایش گذشت (اردو) دیکھو برس کے دوسرے معنے۔

برسنگ اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث (۱) بمعنی پاسنگ است کہ آنرا بارسنگ ہم گویند مؤلف عرض کند کہ از ملحقات این کہ می آید تصدیق این نمی شود اگر سند استعمال پیش شود توہم شود کہ مخفف پاسنگ است و بظاہر (۲) بمعنی حقیقی بالای سنگ باشد (اردو) (۱) پاسنگ۔ بقول آصفیہ اسم مذکر۔ وہ وزن جو ترازو کی ڈنڈی برابر کرنے کے واسطے ڈس مین باندہ دینے مین آتا ہے۔

برسنگ آمدن پا مصدر اصطلاحی۔ بہار و انند ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (۱) بمعنی سکندری خوردن۔ گویند کہ ؎ پایم در شب تاریک برسنگ آمد ؛ یعنی سنگ پایم خورد۔ صاحب بحر (پای برسنگ آمدن)

را در ردیف بای فارسی ذکر کرده و بهار
هم همدر انجا گوید که (۲) کنایه از بلا و مکروهی
پیش آمدن (میرزا صائب ؎) اگر سیل سبک
رفتار در دنبال من باشد ٭ همان از خواب
سنگین پای من بر سنگ می آید ٭ ما می گوئیم که
ازین سند صائب معنی اول هم حاصل می شود
مخفی مباد که (آمدن پا بسنگ) در محدود دهم
همین دو معنی گذشت (اردو) ٹھوکر لگنا
دیکھو آمدن پا بسنگ - (۲) صدمہ پہنچنا پھر پہنچنا

برسنگ آمدن تیر مصدر اصطلاحی - بهار
و انند ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که در محدوده (آمدن تیر بر سنگ) گذشت
و صراحت معنی همدر انجا (ابوطالب کلیم ؎)
صبر را از دهنت حوصله تنگ آمده است
کو ناله یار از دلت تیر بسنگ آمده است ٭
(اردو) دیکھو (آمدن تیر بر سنگ)

برسنگ آمدن ناخن مصدر اصطلاحی
بهار و انند ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که صاحب بحر و بهار (ناخن بسنگ
آمدن) را در ردیف نون بمعنی امر نا ملائم
پیش آمدن نوشته و سندش هم همدر انجا می آید
عیبی نیست که در انجا موحده بمعنی کلمهٔ بر مستعمل
شد هر دو یکی است (اردو) ناگوار بات پیش ہونا

(۲۵۴۲) **برسنگ خوردن پیکان** مصدر اصطلاحی
از قبیل (بر سنگ آمدن تیر) است که گذشت
یعنی بی نتیجه و لا حاصل شدن کاری و این
کنایه باشد (ظهوری ؎) اگرم خونی بین که
پیکان خدنگش هر کجا ٭ خورده بر سنگ از
شرارش نیزه بالا آتش است ٭ (اردو) دیکھو
برسنگ آمدن تیر -

برسنگ خوردن سر مصدر اصطلاحی - بهار
و انند ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است که افتادن
سر بر سنگ باشد و (۲) مبتلای تکلیف و درد

شدن که حاصل معنی اوّل است و کنایه (محمد قلی
سلیم ؎) بعشق از بس سر من خورده بر سنگ
٭ کند دائم چو پای ره روان درد ٭ (اردو)
(۱) سر پتھر سے ٹکرانا (۲) مبتلای تکلیف اور رنج ہونا

برسنگ راندن | مصدر اصطلاحی - بقول
بهار عجم مؤلف عرض کند که خلاف محاوره
و تا آنکه این را مضاف بسوی چیزی کرده
سند استعمال پیش نکنند اعتبار را نشاید اگرچه
بظاهر مرادف (برسنگ زدن) است
ولیکن برسنگ راندن شمشیر یا چیز دیگر همان
وقت درست شود که سند استعمال بدست
آید (اردو) پتھر پر چلانا -

برسنگ زدن | مصدر اصطلاحی - بقول
وارسته و بهار (۱) دلیرانه ظاهر کردن و
گفتن - مؤلف عرض کند که معنی حقیقی آن
چیزی را برسنگ زدن است که آواز می
می کند و ظاهر شود از همین معنی حقیقی که بر نشان

سوم می آید این کنایه پیدا شده است بحالتی
که اضافت این بسوی راز و دعوی و حرف
و امثال آن کنند (صائب ؎) شیشهٔ ام
می شکند در جگر از حرف درشت ٭ باز تا
دشمن دل سخت چه برسنگ زده است
٭ (و له ؎) بی آئینه برسنگ نزند راز دل عالم
٭ این طوطی مست از شکرستان که جسته است
٭ (سالک یزدی ؎) کوه کن هیچ از نزد بر
سنگ یکیک راز دل ٭ صورت شیرین
چه میداند زبان تیشه را ٭ (یحیی کاشی ؎)
تا چها برسنگ می زد خسرو از دعوای عشق کم
کوهکن میداد اگر یکدم بدستش تیشه را ٭
(وحید ؎) گرفت جای در ان بزم شیشه
دل رازم ٭ ز چها بسنگ دگر پیش یار من
نزده باشد ٭ حاصل این است که آنچه بلا
اضافت استعمال این یافته شود در ان هم
سخن یار راز و امثال آن محذوف می باشد

چنانکه (حسن بیگ رفیع سه) آگه نیم ز شیشه
چه بر سنگ می زند ٭ می دانم این قدر که
بر آهنگ می زند ٭ مخفی مباد که از کلمهٔ چه
در مصرع اوّل چه سخن و چه راز مراد است
با بجامه محققین بالا بر نزاکت استعمال غور نفرموده اند
فتأمّل (اردو) کسی بات یا دعوے یا
راز وغیره کو دلیری کے ساتھ کہنا اور ظاہر کرنا
(۲) بر سنگ زدن ـ بقول خان آرزو در
چراغ) بمعنی تهمت بستن و دروغ گفتن
(وحید سه) همچو نقش سنگ از آئینهٔ آن
دل نرفت ٭ هر چه پهر مار رقیب سنگدل بر
سنگ زد ٭ وارسته بر سنگ می زند که بعضی
اغزه که بمعنی تهمت کردن نوشته اند محض
تهمت است و سند بالا را متعلق بمعنی اول
کرده است مؤلف عرض کند که با خان
خان آرزو اتفاق داریم زیرا که چیزی که
آن را کسی دلیرانه ظاهر کند و می گوید لازم
نسبت که دروغ باشد و جادارد که سخن راست
یا راز باشد و آنچه رقیب نسبت عدوی خود
پیش یار ظاهر می کند تهمت و نا راست بود
نه واقعهٔ اصل پس وارسته بر نزاکت معنی
شعر غور نکرده و ذوق سخن نداشت که بر خان
آرزو اعتراض بیجا کرد ـ مخفی مباد که دریجا
هم اضافت (بر سنگ زدن) بسوی سخن
و راز و امثال آن است و اشارهٔ هر چه
بسوی همان یعنی هر سخن ـ (اردو) تهمت
کرنا ـ جھوٹ کہنا ـ

(۳) بر سنگ زدن ـ بقول بهار بمعنی شکستن
چیزی بر سنگ حقیقت است چون بیضه و شیشه
و مانند آن (عرفی سه) رو بیضه را بسنگ زن
ای هدهد بهشت ٭ بر شاخ سدره [illegible] کنج آشیان
مخواه ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است
و اشارهٔ این به معنی اول هم کرده ایم و مراد
ازین معنی حقیقی شکستن است و بس (اردو)

پتھر پر مارنا توڑنا پھوڑنا ۔
(۴) برسنگ زدن ۔ بقول بہار بمعنی عیار
گرفتن (امیر خسرو ؎) برسنگ زن عیار
زری راگلی است زرد ٭ چون در ترازوی
خودش برکشیدہ ایم ٭ (انوری ؎) خاک
پالیش را ز غیرت آسمان برسنگ زد ٭ تا بگاہ
چرخ موزون نامعتدل می رود ٭ گفت صراف
قضا ای شیخ اگر ناخدامتہم ٭ در دیار مالبصرف
فرق فرقد میرود ٭ مؤلف عرض کند کہ
برای این معنی ہم اضافت (برسنگ زدن)
بسوی چیزی لازم است چنانکہ (برسنگ
زدن عیار وغیر ذلک) وظاہر است کہ
برای دریافت عیار زرونقرہ وامثال
آن را برسنگ محک می زنند (اردو) کسوٹی
پر رکھنا کسنا ۔ لگانا ۔ بقول آصفیہ عیار کردن
کا ترجمہ ۔ محک پر گھسکر سونے چاندی کا
کس دیکھنا ۔ سنگ زرکش کے وسیلہ سے
کھوٹا کھرا پرکھنا ۔ چاشنی دیکھنا ۔
(۵) برسنگ زدن ۔ بقول بہار بمعنی تیز کردن
تیغ وخنجر وامثال آن (از ادتحان واضح ؎)
برسنگ محک زد نگہش تیغ تغافل ٭ ای
عزم زدل شرمندہ رسان اہل وفارا ٭ (عبدالعزیز
عزت ؎) صدائی برنمی خیزد دم بسمل زنخچیرش
٭ مگر زد آن شکار افگن بسنگ سرمہ شمشیرش
٭ (خواجہ سلمان ؎) چون زند برسنگ تیغ
آن شوخ خوش می آیدم ٭ آب چون غلغلہ
بروی سنگ گردد خوشگوار ٭ (امیر خسرو ؎)
حصارت سر چنان برآسمان بردہ کہ زرد
خورشید تیغ خویش برسنگ ٭ مؤلف عرض
کند کہ برای این معنی ہم اضافت (برسنگ
زدن) بسوی تیغ وخنجر وامثال آن لازم
است وازمجرد (برسنگ زدن) این معنی
اصلا پیدا نمی شود (اردو) پتھر چٹانا ۔ گھسو
برسنگ راندن ۔

برسنگ فسان خوردن مصدر اصطلاحی
(و) نشستن تیغ و مانند آن بقول بحر تیز شدن
شمشیر و مانند آن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس
است معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو)
تلوار یا اسکے مماثل اسلحہ کا تیز ہونا ۔

برسنگ کشیدن خنجر و مانند آن مصدر
اصطلاحی ۔ بقول بحر تیز کردن آن مؤلف
عرض کند کہ (بسنگ کشیدن خنجر و مانند آن)
ہم بہمین معنی می آید و سندش ہم ہمدر انجا مذکور
شود ۔ مجرد موحدہ درانجا بمعنی کلمۂ بر است
موافق قیاس باشد (اردو) سان چڑھانا ۔
لگانا ۔ بقول آصفیہ سان کے ذریعہ سے تیز
کرنا ۔ تیز کرنا (ذوق ؎) قتل کو کس کے
چڑھائی تیغ تونے سان پہ یا اترے ہے آنکھوں میں
زخموں کے مرے خون دیکھکر ؎

برسنگ نشاندن مصدر اصطلاحی
بقول انند کنایہ از خوار و بی اعتبار کردن
وہمہ اسنادش متعلق بہ (برسرسنگ نشاندن)
است کہ بجایش گذشت ۔ موافق قیاس است
(اردو) وصراحت کافی ہمدر انجا کردہ ایم
دیکھو برسرسنگ نشاندن ۔

برسنگ نشستن مصدر اصطلاحی بقول
بحر (۱) زبون گشتن و (۲) معذب شدن
مؤلف عرض کند کہ لازم مصدر گذشتہ
و مرادف (برسرسنگ نشستن) کہ بجایش
گذشت موافق قیاس است (اردو)
دیکھو (برسرسنگ نشستن)

برسو استعمال ۔ بقول سروری بہ را و سین مہملتین
بوزن بدخو بمعنی بالا ۔ ابوشعیب صالح ہروی ؎
از فروسو گنج و از برسو بہشت بسوی ما
سیمین میان ہر دو صد ہا ۔ مؤلف عرض کند
کہ مقابل (فروسو) و قلب اضافت سوی بر
کہ بمعنی طرف بالا است یعنی بالا (اردو) اوپر

برسوائی کشیدن کار مصدر اصطلاحی ۔ نوبت

برسوائی آمدن و رسوا شدن (ظهوری ع) کار مجنونان برسوائی کشید ؛ عشوه و پنهان نمی آید	دگر ؛ (اردو) رسوائی کی نوبت آنا۔ رسوا ہونا ۔

برسوله بقول سروری و جہانگیری و برہان و ناصری و سراج بسین مهمله و لام بر وزن مرغوله قرصی مرکب از جوز و بزر بازو بنگ و دیگر ادویهٔ حاره (نزاری ع) روح مارا عصامی صافی است ؛ نه معاجین و بنگ و برسوله ؛ صاحب جامع این را معجونی گفته مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی زبان است یکی از معاصرین عجم با ما گفت که برسول در فارسی قدیم نام معجونی است که از تریاک ساخته می شود و های نسبت در آخرش زیاده کرده این معجون خاص را نام کردند ما می گوئیم که قولش قرین قیاس است و جا دارد که مرکب از برس باشد که بقول ساطع بزبان سنسکرت نام معجونی است مسکر که از افیون می سازند و صاحب انتر برس فرماید که معجون البرش است نوعی افیون و آنکه در فارسی زبان به لام مفتوح یا های هوز شراب انگوری و درخت صنوبر و (ول) به واو مفتوح و لام بمعنی شگوفه و شگوفهٔ انگور خصوصاً پس جا دارد که این معجون مرکب باشد با نوعی افیون و شگوفهٔ انگور و های هوز در آخرش از برای نسبت باقی حال این معجون مرکب را با تریاک و انگور تعلقی می نماید آنانکه صراحت اجزای این کرده اند نا آگاه از حقیقت این خبر بوده اند چنانکه از ماخذ ظاهر می شود والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) ایک معجون مرکب کا نام فارسی مین برسوله ہے جو جوز اور بنگ وغیره ادویۂ حاره سے بنائی جاتی ہے یا افیون اور انگور سے ۔ مؤنث ۔

(۱) **برسیا** بقول ناصری و انند بحواله تحفه ۔ نام گیاهی که نسبت آن بلاد بابل و کوفه می باشد

دبی شگوفه وگل تخم کند و در اول تموز می رسد و عرق آن بوی قرنفل می دہد و در خواص مثل (بادرنجبویہ) مؤلف عرض کند کہ بخیال ما ہر دو محققین بالا (برسیان) و (برسیانا) را (ابرسیا) نوشتہ باشند یا (برسیا) مخفف (برسیان) است باقی حال۔۔۔۔۔۔

(۲) برسیان | نام نباتیست۔ صاحب برہان ذکر (۳) کردہ گوید کہ رستنی باشد کہ تخم آن

(۳) برسیانا | مانند کرفس است علت جرب را نافع و صاحب انند ہمین را بہ ہای ہوز عوض الف (برسیانہ) نوشتہ و صاحب محیط بہ (برسیان) فرماید کہ در آخر این باضافۂ الف نیز آمدہ و این اسم فارسی زبان است و گویند اسم یونانی بقالطیبہ۔ بالجملہ نباتیست بی شگوفہ وگل و تخم آن در عظم شبیہ بہ بادر۔ در اول تموز بہ می رسد و بزمین بابل کہ حوالی کوفہ است بسیار می روید۔ معتدل در حرارت و رطوبت۔ گویند گرم و خشک۔ بوئیدن و آشامیدن آن مطیب نفس و مقوی دماغ و روح نفسانی و تیز کنندۂ بصر و محلل ریاح و مسہل اخلاط و مقوی جگر و منافع بسیار دارد از ادویۂ غیر مشہورہ (اردو) برسیان۔ ایک پودے کا نام ہے جس کا مشہور نام دوسری زبان مین معلوم نہ ہو سکا اور بقول بعض بقالہ طیبہ اس کا عربی ترجمہ ہے ۔

برسیخ زدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و انند یعنی بہ سیخ کشیدن (شیخ شیراز ع) بہ نیم بیضہ کہ سلطان ستم روا دارد زنند لشکریانش ہزار مرغ بہ سیخ ہا مؤلف عرض کند کہ گوشت یا نخچیر را برای بریان کردنش بر سیخ نہادن و مرادف بر سیخ کشیدن (اردو) سیخ پہ لگانا۔ بقول آصفیہ کباب لگانا کباب بھونا۔

برسیخ کشیدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار

مرادف برسیخ زدن (صائب ع) دل می طپد بخون زتمنای خویشتن ⁂ بر سیخ می کشد رگ خامی کباب را ⁂ (میر یحیی شیرازی ع) چون بیاد کباب آہ کشد ⁂ گوشت بر سیخ از نگاہ کشد ⁂ (میرزا معز فطرت ع) در ہمان گرمی کشد بر سیخ ما نخچیر را ⁂ ناوکش را شست صاف او نیاوردہ است ⁂ (اردو) دیکھو بر سیخ زدن۔

(۲۹۵۴) **برسینه چسپیدن داغ** مصدر اصطلاحی۔ برسینه قائم شدن داغ است (ظہوری ع) داغ غمش برسینه چسپید ⁂ چه شادم مهر گنجینه چسپید ⁂ (اردو) سینه پر داغ قائم ہونا۔

(۲۹۵۵) **برسینه دست نهادن** مصدر اصطلاحی۔ (۱) بمحاورہ معاصرین عجم بحالت غم حرکتی است و (۲) بحق دیگری برای تسکینش (صائب ع) بحرانیجۂ مرجان نه پذیرد آرام ⁂ چند بر سینه نهی دست پی تسکینم ⁂ (اردو) (۱) سینه پر ہاتھ دھرنا۔ بقول آصفیه کسی صدمه پر دل کو تھامنا۔ دلکو تسلی دینا۔ اضطراب خاطر کو روکنا (ممنون ع) ہاتھ سینه پہ مین دھر دھر کے بہت بیٹھ گیا ⁂ راہ مین تیری کیا دل نے یہ ہر گام قلق ⁂ (۲) دوسرے کے سینه پر ہاتھ رکھنا تسکین دینا۔

برش بقول بہار (۱) بوزن خورش ونیز به تشدید دوم بمعنی بریدن و بقول صاحب بحر بذیل بریدن حاصل بالمصدر رش و خان آرزو در چراغ این را آوردہ مؤلف عرض کند که اسم مصدر ہم بمعنی قطع و تراش و آنچه حاصل مصدر باشد مرادف برندگی مقصود بہار از بریدن ہم ہمین است فارسیان مصدر بریدن را از ہمین اسم مصدر بحذف شین معجمه و بزیادت تحتانی مرکب کردند با علامت مصدر دن و استعمال این به تشدید رای مهمله تصرف محاورہ باشد و بس (خاقانی

۵) چون میغ رسیدی آتش آمیغ ٭ باغرش گوش و برش تیغ ٭ (ابوطالب کلیم ۵) شمشیر اتیاز جہان را برش نماند ٭ یک جوہری در و خزف از ہم جدا نساخت ٭ (اردو) بُرش دیکھو براش ۔

(۲) برش ۔ بقول (خان آرزو در چراغ) و بقول ضمیمہ برہان تراشہ و قاش و بقول بہار بمعنی قاش خربزہ وغیرآن مجاز است (میرزا طاہر وحید در تعریف قاش فروش ۵) مرانیست غیر از غم او خورش ٭ ز دنیا مرا بس بود یک برش ٭ صاحب بحر بذیل بر این ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ مطلقاً بمعنی قاش مجاز معنی اوّل است و تخصیص قاش خربزہ مجاز در مجاز و لیکن برای معنی مخصوص سند استعمال پیش نشد ۔ مشتاق آن باشیم (اردو) قاش ۔ بقول آصفیہ ۔ ترکی ۔ اسم مؤنث پھانک ۔ پھل کا طولانی تراشا ہوا ٹکڑا آم یا خربزہ وغیرہ کی پھانک اور بلحاظ معنی خاص خربزے کی قاش ۔

(۳) برش ۔ بقول تحقیق الاصطلاحات بضمّ اوّل و کسر رای مہملہ جای چلّہ در گوشہ کمان و آن را در عربی فرض بہ فا و ضاد معجمہ گویند چنانچہ آملی در شرح قانون شیخ رئیس در مبحث تشریح آوردہ (خالص اصفہانی ۵) دم شمشیر کجا قامت خم گشتہ کجا ٭ تربش اینست کہ با پشت کمان است اینجا ٭ مؤلف عرض کند کہ فرض بقول منتخب بمعنی سوفار یعنی سوراخ گوشہ کمان و سپہ آمدہ پس بخیال ما درین شعر برش بمعنی اوّلش بہتر می نماید و بمعنی فرض خوش نمی نماید باقی حال برای این معنی طالب سند دیگر می باشیم (اردو) گوشہ کمان کا سوراخ ۔ صاحب آصفیہ نے سوفار پر فرمایا ہے کہ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ تیر کا وہ سوراخ

یا تسگاف جو تیر کے گز مین جس طرف سے کمان مین رکھتے ہین اُس جانب ہوتا او راسے چلاتے وقت چلّہ مین رکھکر چھوڑتے ہین۔ دہان تیر۔ تیر کی چٹکی (ذوق ۵) ہے کا نداز تری تیر فرہ تشنۂ خون ہے منہ کھلا رہتا ہے اس واسطے سوفارون کا ٭

(۴) برش۔ بقول فدائی کہ از معاصرین عجم بود آنچہ بتازی جزر نام دارد و آن دور شدن آب دریاست از لب دریا رو بہ توی دریا چنانکہ باز بسوی لب دریا برمی گردد ما را کشش می گویند (برش وکشش) جزر و مد باشد مؤلف عرض کند کہ قول فدائی اعتبار را شاید و ہیچ ضرورت سند ندارد (اردو) جزر۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ بھاٹا سمندر کے پانی کا اُتار۔ بخلاف مد یا جوار۔

(۵) برش۔ بہ کسر اوّل بتحقیق ما اسم مصدر برشتن کہ بکسر تین بمعنی بریان کردن و بریان گردیدن بر آتش می آید و معنی لفظی این کباب کہ ترجمۂ آن در عربی شوی باشد حیف است محققین فارسی زبان این را ترک کردہ اند و معاصرین عجم بر زبان دارند و حاصل بالمصدر (برشتن) ہم (اردو) کباب۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ کوئلون پر بھنا ہوا گوشت۔ دکن مین بھناوٹ۔ حاصل بالمصدر ہے (بھنا) کا اور صاحب آصفیہ نے اسکو ترک فرمایا ہے اردو کے محاورہ مین بھناوٹ کو بُھنا ہی کہتے ہین۔

برشاخ آہو | اصطلاح۔ بقول سروری در ملحقات یعنی وعدۂ دروغ و نیز معدوم را موجود نمودن صاحب مؤید بحوالۂ ادات گوید کہ معدوم را موجود نمودن بہ دروغ و خبرہای بی بنیاد و وعدۂ دروغ است و فرماید کہ این ضرب مثل است جائیکہ حصول

مقصود ممکن نیست و وصول بمراد متعذر است
زیرا که شاخ آهو خالی از برگ و بار است
و حاصل از آن خار خار (الخ) چنانکه (ع)
برات عاشقان بر شاخ آهو ۞ صاحب انند
نقل نگارش مؤلف عرض کند که ما صراحت
کافی برین مثل کرده ایم که گذشت و مجرد
(بر شاخ آهو) را بغیر ترکیب مزید اصطلاحی
ندانیم محققین بالا غور نکرده اند (اردو)
جهوٹا وعدہ کرنا ۔

برشان | بقول برهان و جهانگیری و جامع بر وزن
افشان بمعنی اشت مطلقاً از هر چیز که باشد
مؤلف عرض کند که ما صراحت ماخذ
این بر معنی سوم برسان کرده ایم که به سین
مهمله گذشت و خبرین نیست که این مبدل آن
باشد که سین مهمله بدل شد به شین معجمه
چنانکه گستی و کشتی (اردو) دیکهو برسان
کے تیسرے معنے ۔

برشت | بقول مؤید بحواله قنیه بکسر تین
بمعنی بریان که در روغن بریان کنند صاحب
هفت هم ذکر این کرده مؤلف عرض کند
که محققین بالا بر اصل حقیقت و ماخذ این غور نکرده
اند و استعمال این بدون ترکیب نیاید چنانکه
(تیم برشت) و امثال آن و این مخفف برشته
است بحذف های هوز بمعنی مفعولی از مصدر
(برشتن بکسر اول و دوم) دیگر هیچ به تحقیق
ما از معاصرین عجم خصوصیت روغن ندارد
مخفی مباد که ماضی مطلق هم از مصدر مذکور
است (اردو) گهی مین تلا هوا ۔ بهنا هوا

(الف) **برشتر نشستن** | مصدر اصطلاحی ۔
بقول ضمیمه برهان و بحر کنایه از آشکارا
شدن چیزی که اخفای آن مقصود باشد خان
آرزو در سراج گوید که ---

(ب) **برشتر نشستن و سر بپایین کردن** | بمعنی کار آشکارا
پنهان کردن صاحب

جهانگیری در ملحقات هم ذکر مصدری کرده
است که موافق خیال خان آرزو است
و از کلام مولوی معنوی استناد کرده که
ما بر مصدر مرکب (براشتر سر فرو کردن)
نوشته ایم و خیال خود را هم همد را انجا ظاهر
کرده ایم و این بمعنی حقیقی خودش باشد
مرادف (بر اشتر نشستن) و معنی اصطلاحی

پیدا نمی شود تا آنکه با مصدر دیگر مرکب نه کنیم
(ج) **بر شتر نشستن و سر فرو کردن** صاحب
رشیدی هم ذکر (ب) کرده از کلام مولوی معنوی
استناد می فرماید حیف است از محققین
بالا که غور بر لفظ و معنی نکرده اند (اردو)
دیکھو براشتر نشستن و سر فرو کردن۔
جو گزرا ہے۔

برشتن بقول بحر بکسرتین (۱) بریان کردن و بریان گردیدن بر آتش و فرماید که کامل التصریف
و مضارع این برید و گوید که (برشته بریان و هرچه مرغوب و محبوب باشد) از همین مصدر
صاحبان نوادر و موارد و بهار و انند بر معنی متعدی قانع **مؤلف** عرض کند که برش
که بمعنی بخشش گذشت۔ اسم مصدر این فارسیان بزیادت علامت مصدر تن در آخرش
مصدری ساخته اند و بقاعدهٔ فارسی مضارع این برشتد ولیکن در استعمال فارسیان
برید بالکسر و فتح تحتانی مضارع است و این دلیل آنست که بریدن بکسرتین هم بهمین
معنی آمده ولیکن استعمالش متروک و یادگارش در مضارع باقی ماند و همین قدر کار
قیاس است و محققین فارسی که از مصدر برشتن۔ برید را مضارع گرفته اند نسبت
آن گویند که شاذ است (کذا فی تحقیق القوانین) و حقیقت این همین قدر معلوم می شود که
(بریدن) بکسرتین مصدری بود بمعنی (برشتن) که استعمالش ترک شد و از مضارع

این بر بید نشانش باقی ماند وحقیقت این مصدر را بر (بریدن) بیان کنیم که می آید (صائب
ے) زدود داغ محبت سرشته اند مرا ٭ در آفتاب محبت برشته اند مرا ٭ (اردو) بھونا
۔ بقول آصفیہ بریان کرنا ۔ بھننا بقولہ بریان ہونا ۔

(۲) برشتن ۔ بقول نوادر و موارد بکسر تین بو دادن مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال این
پیش شود توانیم عرض کرد که اسم مصدر این هم همانست که بر معنی اول ذکرش کرده ایم که
کباب هم بوی دهد و این معنی بر سبیل مجاز باشد از معنی اول (اردو) بو دینا ۔

(۳) برشتن ۔ شامل بر همهٔ معانی مصدری برشته که اسم مفعول همین مصدر می آید بسبیل
مجاز در ملحقات همین مصدر (اردو) دیکھو برشتہ جسکے تمام مجازی معنوں کا یہہ مصدر ہے

برشته بقول سروری بکسر با و را (۱) بریان کرده و بقول بهار و سراج بریان کرده شده و بقول سراج بو داده صاحب ضمیمهٔ برهان گوید که بریان کرده و بریان گردیده مؤلف عرض کند که اسم مفعول مصدر (برشتن) که گذشت بمعنی حقیقی اولش (حکیم زلالی ے) دیگیر من و آن شعله که برخوان برشته ٭ تسبیح کنندش همه مرغان برشته ٭ در جوش در افگنده (؟) دیگر مطلع حسنش ٭ صحرای غزل را نغزالان

برشته ٭ مخفی مبادکه (خوان برشته) مراد از خوانی است که شامل بر ... برشته باشد وخوانی که بوی از و آید متعلق بمعنی اول و دوم برشتن ۔ (وله ے) بر سفرهٔ لخت جگر وخوان دل ریش ٭ با داغ دو روییه همه مهمان برشته ٭ مخفی مبادکه مهمان برشته مرکب اضافی است نه توصیفی (اردو) بھونا ہوا ۔ بھنا ہوا ۔ بودار ۔

(۲) برشته ۔ بقول بهار هر چیز که بغایت مرغوب

(۴۵۸)

و محبوب باشد و اسناد یکه از کلام حکیم زلالی
پیش کرده است طوفان بی تمیزی را ماند که
هیچ اعتنا بر ادّعای خود نکرد و حاطب اللیلی
را بکار آورده ما از اسنادش (دیوان برشته)
و (آن برشته) و (خوبان برشته) را برای همین معنی
اخذ کرده ایم و این معنی مجاز معنی اوّل است
که کباب برشته مرغوب طبع می باشد پس
فارسیان بر سبیل مجاز لفظ (برشته) را بمعنی
مرغوب و محبوب برای غیر غذا هم استعمال
کرده اند. (حکیم زلالی ــه) توحید خداییست
که گل داره و خوانَد ٭ در خون دل مرغان
همه. دیوان برشته ٭ (وله ــه) در کار
شکر خندهٔ عامش همه کردیم ٭ حسنی که به مجلس
بود از آن برشته ٭ از گرد رهش داد ز تغییر
نشانی ٭ رنگی که برشته است بخوبان برشته کو
(اردو) نهایت مرغوب (محبوب) دلکش
(۳) برشته. بقول بهار دردمند چنانکه
(یار برشته) مؤلف عرض کند که مرادش
از دلسوز است متعلق بمعنی حقیقی اوّل که
فارسیان بر سبیل مجاز (برشته) را برای غیر
غذا هم بدین معنی استعمال کرده اند و صفت
(کسی) آورده اند (واله هروی ــه) جز داغ
جگرسوز که یاریست برشته ٭ در کس نتوان
بست دل امروز که یاریست ٭ (اردو)
دلسوز. بقول آصفیه دردمند. همدرد.
خیرخواه. غمخوار.
(۴) برشته. بمعنی سوز دارنده چنانکه (افغان
برشته) (حکیم زلالی ــه) گل کرد دماغ همه
از شعلهٔ داغش ٭ غمّازی بوی و دم افغان
برشته ٭ در آتش و آهم من گریان برشته ٭ بر
شاخهٔ دردش گل خندان برشته ٭ خاموشی هم
ز چنگ جگرسوز شد آهنگ ٭ قانون نوا را
رگ نالان برشته ٭ مؤلف عرض کند که
در شعر اوّل (افغان برشته) مرکب توصیفی است

(۲۵۸)

یعنی فغان و ناله که سوز دارد و در شعر دوم ۔
(شخص برشته) کنایه از عاشق که سوز عشق
دارد و در مصرع دوم (گل برشته) متعلق
به معنی پنجم است که می آید و در شعر سوم (رگ
برشته) هم بمعنی رگی و تاری که در آوازش
سوز و درد باشد ۔ و این معنی هم متعلق به
معنی حقیقی اوّل است بر سبیل مجاز که فارسیان
(برشته) را برای غیر غذا هم استعمال کرده اند
(ظهوری ے) خام سوزی شد است پروانه ۂ
از ظهوری برشته تر مائیم ۂ (اردو) صاحبِ
سوز و گداز جس کا دل جلا اور بہنا ہو ۔
(۵) برشته ۔ بمعنی روشن و سرخ و گلگون
چنانکه (چهرهٔ برشته) و (رخ برشته) و امثال
آن ۔ بهار گوید که (چهرهٔ برشته) کنایه از چهرهٔ
آتشین است مؤلف عرض کند که مرادش
و این هم مجاز معنی اوّل است که چیزی که
بریان شود سرخ گردد ۔ همین عمل فارسیان بر
سبیل مجاز (برشته) را بدین معنی برای غیر غذا
هم استعمال کرده اند صاحب تحقیق الاصطلاحات
فرماید که چهرهٔ برشته چهره که حسن شوخ دارد ۔
(صائب ے) سمن بران طلب آبدار چون
گهر اند ۂ بچهره از جگر عاشقان برشته تر اند ۂ
(وله ے) اگرچه لاله بسی هست نوبهاران
را ۂ ز چهرهٔ تو ندارد برشته تر لاله ۂ (حکیم
زلالی ے) هرگاه که در رخش سمن و گل ار بعراید
ۂ فرش است براهش رخ خوبان برشته ۂ
افروخت ز خامی سخن مطلع دیگر ۂ چون شعله
برق فروزان برشته ۂ داده ز گهر آب
بتاب سخنانم ۂ آن حقهٔ یاقوت بدخشان برشته
ۂ خان آرزو در سراج فرماید که بمعنی حسن
شیرین گلگون است و آن را ته برشته هم گویند
ما می گوئیم که تعریفش بر (برشته ته) می آید و هم
مجرد معنی (برشته) ذکرش بیکار است (اردو)
روشن ۔ لال ۔ گلگون ۔

(۲۹۵۹) (۶) برشتہ۔ بمعنی سوختہ چنانکہ (جگر برشتہ) و (دل برشتہ) و (جان برشتہ) سند جگر برشتہ از صائب بر معنی پنجم گذشت (سراج الدین راجی ع) تنی باشیرۂ محنت سرشتہ ٭ دلی در آتش فرقت برشتہ ٭ (حکیم زلالی ع) نو نوزدہ ام شاخ سمن بر سر توحید ٭ از جسم کہن ساختہ و جان برشتہ ٭ در رہ چہ تجربہ داغش کردم ٭ دیدم زشقائق سر و دامان برشتہ ٭ مؤلف عرض کند کہ این ہم مجاز معنی اوّل است کہ از برشتن سوختگی پیدا می شود (اردو) جلا ہوا۔ جیسے جلا ہوا دل اور جگر یا جلا ہوا سامان۔

(۲۹۶۰) (۷) برشتہ۔ بمعنی صاف و پاک و خالی از زوائد بالائی چنانکہ (میدان برشتہ) مؤلف عرض کند کہ چیزی کہ برشتہ باشد از زوائد بالائی صاف و پاک و خالص می شود ہمچنان میدانیکہ از خس و خاشاک و درختان پاک وصاف باشد آنرا فارسیان بر سبیل مجاز (میدان برشتہ) گفتہ اند و این ہم متعلق بہ معنی اوّل است (حکیم زلالی ع) بکتاہ دلم دامن میدان برشتہ ٭ بر خنجر دود افگن مژگان برشتہ ٭ (اردو) صاف و پاک ستھرا۔ زوائد بالائی سے خالی۔

(۲۹۶۱) (۸) برشتہ۔ بمعنی تاب دادہ شدہ بر آتش چنانکہ (مژگان برشتہ) و سند این از زلالی بر معنی ہفتم مذکور شد (ولہ ع) از تیر و کمانش کہ جگر سوختگانند ٭ زخیلیت نہان غمزۂ مژگان برشتہ ٭ مؤلف عرض کند کہ اسلحۂ آہنین را بر آتش تاب دادن ہم گویا برشتن آنست فارسیان بر سبیل مجاز برشتہ را بدین معنی استعمال کردہ اند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) آتش پر تاؤ دیا ہوا۔

(۲۹۶۲) (۹) برشتہ۔ بمعنی چست و درست ہمچون (سپاہان برشتہ) (حکیم زلالی ع) بر درگہ

شکرش سمنا سند شکرزار ۂ پرشور و نمک
خورده سپاهان برشته ۂ مؤلف عرض کند
که کباب بعد از انکه برشته شود چست و درست
می شود - فارسیان بسبیل مجاز سپاهان چست
و درست را بصفت برشته استعمال کرده اند
و این هم مجاز معنی اوّل است (اردو) -
چست اور درست -
(۱۰) برشته - بمعنی حرکت کننده و جوش زده (۲۹۵)
و جوشنده چنانکه (ماهی برشته) و (عمان برشته)
(حکیم زلالی ع) خوناب کفش کرده نگارین
کف و کلکم ۂ نالیده بهم ماهی و عمان برشته
ۂ مؤلف عرض کند که چون گوشت و غیر ذلک
را در روغن بر آتش برشته کنند روغن از
گرمی آتش جوش می زند و چیزی که در روست
همچون ماهی در آب حرکت می کند پس فارسیان
ماهی و عمان هر دو را بصفت برشته استعمال
کردند که سیر ماهی در آب هم همچنان است
که بحالت برشتنش در روغن و (عمان برشته)
کنایه از بحر جوشنده همچو روغن جوشنده بحالت
برشتن چیزی - دیگر هیچ (اردو) تهرکتا هوا
جیسے مچهلی پانی مین تهرکتی هے یا پهرکتا هوا
جیسے مچهلی پهرکتی هے اور جوش مارتا هوا
موج زن - جیسے سمندر جوش مارتا هوا اور موج زن
(۲۹۶) (۱۱) برشته - بمعنی چاک زده و چاک شده -
(حکیم زلالی ع) دامان شقایق مین از دو
خبر داد ۂ از چاک دل لاله گریبان برشته ۂ مخفی
مباد که گوشت و غیر ذلک در عالم برشتن
پاره پاره می شود و شقوق هم پیدا می کند
پس فارسیان از همین واقعه - برشته را بر
سبیل مجاز بمعنی چاک زده و چاک شده
بصفت گریبان استعمال کرده اند (اردو)
چاک زده - پهٹا هوا -

برشته ته | اصطلاح - بقول بهار و انند چیزی
که ذات او برشته شده باشد - خان آرزو

در سراج بذیل برشته گوید که (حسن ته برشته)
بمعنی حسن سبزهٔ گلگون است مؤلف عرض
کند که فارسیان بصفت جام شراب و حسن
(برشته ته) را استعمال کردند که چون شراب
در جام اندازند در ته جام جوش می زند چنانکه
در برشتن گوشت و امثال آن روغن بر آتش
در ته خود جوش زند پس (برشته ته)
چیزی است که در ته او جوش پیدا می شود.
این هم مجاز معنی اول برشته باشد که گذشت
(حکیم زلالی ع) جام برشته تهش داغ دل
لاله زار ۂ ساقی ستانه اش نرگس تکیه عصا
۱؎ (جام برشته ته) بمعنی ساغری است که در
ته آن جوش پیدا شده و اگر سند استعمال
(حسن برشته ته) بدست آید چنانکه خان آرزو
نوشته توانیم عرض کرد که کنایه از حسنی است که از ته
آن سرخی عارض نمایان شود (اردو) (۱) وه تلی
ہوئی یا بھنی ہوئی چیز جسکے نیچے کا حصہ سرخ ہوا ہو۔
مؤنث (۲) تہ میں جوش مارنے والی چیز جیسے "تہ میں
جوش مارنیوالا دریا یا گرم دود یا گرم گھی یا کھولتا
ہوا پانی وغیرہ وغیرہ۔

(الف) برشیجا | اصطلاح - صاحب جامع بذکر الف و ب گوید که بر وزن کربلا و کهکشان
(ب) برشیجان | نام موضعی است میان ایران و توران و فرماید که بجای جیم - خای معجمه
(ج) برشیخا | نیز آمده صاحبان رشیدی و جهانگیری هم ذکر الف و ب کرده اند صاحبان
(د) برشیخان | برهان و ناصری بذکر (ج و د) گویند که بجیم عربی عوض خای معجمه هم آمده
خان آرزو در سراج (ب ج) را آورده و بذیل آن ذکر (الف و د) هم کرده می فرماید که
کلمه اخیر تصحیف است و صاحب سروری بر (د) قانع مؤلف عرض کند که خان
آرزو مسلکی که در تحقیق لغات اختیار کرد بسیار آسان است ما به حدی که تحقیق کرده ایم

(برشخان به شین و خای معجمه و نون در آخر) اصل است مرکب از برش که بمعنی بحجم گذشت و خان بمعنی خانه می آید پس فارسیان (برشخان) بمعنی خانه کباب یعنی سیخ موضعی را نام کردند که باعتبار آب و هوا بسیار گرم است نون آخر تخفیف شده (ج) باقی ماند و (الف و ب) مبدلش که خای معجمه به جیم بدل شود چنانکه (اسفاناخ) و (اسفاناج) (اردو) برشجا و برشجان ـ برشخا ـ برشخان ـ ایک موضع کا نام ہے جو ایران اور توران کے درمیان واقع ہے ذکر ہو

برشدن بقول موارد (۱) نشستن و (۲) بالا رفتن (سکندرنامۂ نظامی ؎) شد از مهر فرزند فیروز بخت ٭ در گنج بگشاد و برشد بہ تخت ٭ و فرماید که مضارع این (برشود) (فردوسی ؎) فروشد بماهی و برشد بماه ٭ بن نیزه و قبّهٔ بارگاه ٭ صاحب اننداج بمعنی دوم قانع **مؤلف** عرض کند که مصدر مرکب است با کلمۂ بر بمعنی علی و شدن بمعنی حقیقی آن و معنی این بالا شدن و بلند شدن و به بلندی رفتن و معنی اوّل بیان کردهٔ موارد حاصل آنست که (برشدن به تخت) نشستن بر تخت است (اردو) (۱) بیٹھنا (۲) بلند ہونا ـ بلندی پر جانا

برشدن به تخت مصدر اصطلاحی ـ بمعنی رفتن بالای تخت و کنایه از بر تخت نشستن و عنان شاهی بدست گرفتن ـ سند این از کلام نظامی بر (برشدن) گذشت (اردو) تخت پر بیٹھنا ـ بقول آصفیہ تخت نشین ہونا ـ حکومت ہاتھ میں لینا ـ بادشاہ بننا ـ (۲۹۶۵)

(۲۹۶۶) **برشدن بخود** مصدر اصطلاحی ـ خود بخود بالا شدن و بلند شدن متعلق بمعنی اوّل برشدن است (انوری ؎) چه ظن بری که بخود برشد آسمان بلند ٭ گهی ز گردش او روشنی و گاه غسق ٭ (اردو) خود بخود بلند ہونا ـ

(۲۹۶۷) **برشدن بگردون** مصدر اصطلاحی بلند

شدن بفلک و بالا رفتن (انوری ؎) ہجو

قارون در زمین نہان کنی بدخواہ را

گر گرد ون برشود ہمچون دعای مستجاب

(اردو) آسمان پر چڑھنا۔ بہت بلند ہونا

انتہای عروج۔

(۲۹۶۸) **برشدن بباد** مصدر اصطلاحی۔ مرادف

برشدن بہ آسمان) سند این از فردوسی

بر (برشدن) گذشت (اردو) دیکھو برشدن

بہ آسمان۔

(۲۹۶۹) **برشدن دام** مصدر اصطلاحی۔ گسترده

شدن دام بالای زمین (ظہوری ؎) از قد

تر دام طرہ برشده است ہ اگر از خال دانہ

بوده است (اردو) دام زمین پر بچھایا جانا

(۲۹۷۰) **برشدن دود** مصدر اصطلاحی۔ بلند شدن

و رسیدن دود است (ظہوری ؎) ظہوری

غالباً سوزت ندارد آنچنان مغزی بمغزی

دود برشد داغ بوی استخوان دارد با (اردو)

دہوان بلند ہونا یا پہنچنا۔

(۲۹۷۱) **برشدن سپہر** مصادر اصطلاحی۔ بلند شدن

(۲۹۷۲) **برشدن فلک** آسمان۔ سند اول از انوری

بر (برشده) می آید (ظہوری ؎) فلک از

دشمنی خاک نہادان برشد ہ نه بدست

بہ برخاستن افتاده ما ہ (اردو) آسمان

بلند ہونا۔

برشده بقول سروری بالا رفتہ و بلند شده

(انوری ؎) سپہر برشده را رای او نجد مت

خواند ہ میان بہ بست بہ جوزا چو بندگان

بدوال مؤلف عرض کند کہ ہا ہی ہوز کہ افاده

معنی مفعولی کند بر ماضی مطلق برشدن زیاده

کرده اند حیف است از سروری کہ این را

بصورت اسم جامد نوشت (اردو) بلند کیا

یا گیا ہوا۔

برش دید اصطلاح۔ بقول انند و ناصری

بحوالہ فرہنگ دساتیر) ترجمہ قطع نظر است

صاحب سفرنگ در شرح چارمی فقرہ (نامۂ شت
ساسان نخست) گوید کہ بضم بای ابجد وکسر
رای مہملہ وسکون شین وکسر دال ابجد و
تحتانی معروف و دال ابجد دیگر بمعنی قطع نظر
است (دوھونڈا) زیرا کہ اگر نگہ در روان
ہمرافتہ او کردہ برش دید از جز او از لاد
ستایش نیستی نداشتہ باشد بایستہ ہستی است
؀ مؤلف عرض کند کہ برش بمعنی قطع بحالش
گذشت و دید بمعنی مشاہدہ می آید پس این مرکب
اضافی است بمعنی حقیقیش و استعمال این در
فارسی زبان (۱) بمعنی حقیقی است چنانکہ ؀ برش دید
از و کردم ؀ یعنی قطع نظر از و کردم و نگہ اشتم
او را ندیدم بسوی او و باز آمدم ازو و (۲)
بمعنی مجازی سوا و غیر او علاوہ باشد چنانکہ
گویند ؀ برش دید از افلاسش قابلیت او ہم درست
نیست ؀ یعنی ورای افلاس او قابلیت او ہم
درست نیست مخفی مباد کہ معاصرین عجم حالا استعمال
این نمی کنند و (قطع نظر) را بر زبان دارند
(اردو) قطع نظر (۱) تجاہل ۔ درگذر کرنا ۔
باز آنا ۔ جیسے ؀ مین نے اس کے حرکات سے
قطع نظر کر کے اس سے ملاقات کی ؀ (۲) بقول
آصفیہ ۔ علاوہ ۔ سوا ۔ چھوڑ کر ۔ جیسے ؀ اس کے
اخلاق سے قطع نظر ۔ قابلیت بھی اچھی نہیں ہے

برشست یا برشستن مصدر اصطلاحی بقول
موارد و بحر و بہار و انند (۱) مہیای جماع شدن
چہ در انحالت برشست یا نشینند (شاعر ع)
ہرگز نہ شد کہ با تو دو زانو فرو کنم ؀ برشست یا
نشستم و تا خایہ تو کنم ؀ مؤلف عرض کند کہ موقوف
قیاس است ۔ معاصرین عجم بر زبان دارند ۔
و (۲) بمعنی حقیقی (اردو ف) (۱) جماع پر آمادہ ہونا
مین مرد کی نشست (۲) پاؤن کے نیچے بیٹھنا
پر بیٹھنا ۔

برشک بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث لغت فارسی است (۱) بمعنی

شکنجه و معصره (۲) تسمه و تنگ - زین بند مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد که اسم جامد فارسی زبان است مجرد قول محققین بالا که هند نژاد اند قبول را نشاید که معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) شکنجه - دیکھو باب (۲) تنگ بقول آصفیه - مذکر - گھوڑے کی پٹی - دکن مین زیر بند بھی کہتے ہین -

برشکال اصطلاح - بقول بهار فصل باران و فرماید که این لغت هندیست مثل برسات و در فارسی زبان مستعمل (باقر کاشی ؏) فرو رسیده باقر اگر حریف می ٭ رسید خم به ته و برشکال می گذرد ٭ (ابوطالب کلیم ؏) می شادمانی بزم طرب ٭ فراوان تر از آب در برشکال ٭ (طالب آملی ؏) گهی ابر تر و گاهی ترشح گون گهی باران ٭ بیاد چشم من شد بهوای برشکالی ٭ (محسن کاشی ؏) تنگی دلها اگر باشد چنین در برشکال ٭ قطره جا شاکه از دست سحاب آید برون ٭ صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید که اصل این در هندی به سین مهمله است یعنی برس بمعنی بارش و کال بمعنی موسم و ترکیب آن مثل گیتی خداوند است فارسیان سین مهمله را معجمه خوانند صاحب غیاث فرماید که مفرس برسکال مؤلف عرض کند که به شین معجمه هم بقول ساطع لغت سنسکرت مرکب از برشا که بمعنی باران است و کال بمعنی اجل و وقت و هنگام ما از تفریس این اتفاق داریم و ضرورت تبدیل سین مهمله با شین معجمه باقی نماند (اردو) برشکال بقول آصفیه - سنسکرت - اسم مؤنث - برسنے کا زمانه - برسات -

(۲۵۴۲) **برشکر زدن** مصدر اصطلاحی - حمله کردن برشکر و خود را افگندن بر شکر و همه تن مشتاق شکر بودن (ظهوری ؏) پروانه ام شمع ظهوری نمای راه ٭ آن نیستم که همچو مگس بر

شکر زنم ہا اگرچہ بخیال مؤلف خصوصیت
شکر نباشد و بلحاظ سند مصدر مخصوص قائم
شد و ہمین معنی عام از (بر چیزی زدن) ہم
پیداست ولیکن مصادر خاص فرق
نازک در محاورہ دارد چنانکہ بر (بر چیزی
زدن) بیان کردہ ایم (اردو) شکر پر
ٹوٹ پڑنا۔ جھک پڑنا۔ گر پڑنا۔ حملہ کرنا۔ پل
پڑنا۔ نہایت خواہش ظاہر کرنا۔

برشکرش نرگس ریختہ مقولہ۔ بقول ضمیمہ
برہان و بحر و ہفت یعنی عاشق و معشوق بہم
آمیختہ و بہم پیوستہ مؤلف عرض کند
کہ (برشکر نرگس ریختن) مصدریست و بیان
مصدر بہتر است ازین مقولہ۔ حیف است
کہ سند استعمال پیش نشد ولیکن خلاف
قیاس نیست کہ نرگس عاشق شکر است
(اردو) عاشق اور معشوق کا ملجانا۔

برشکستن بقول جہانگیری و جامع و برہان و رشیدی و سراج و سروری در ضمیمہ کنایہ
از اعراض کردن و روتافتن بہار بذکر معنی اوّل الذکر سند حاصل المصدر پیش کردہ
(خسرو) ازوی خوشست برشکنیہا نگاہ نازہا و ز خسرو شکستہ فغانہای زار خویش ہا صاحب
بحر فرماید کہ رنجیدہ شدن ہم کہ مجاز روتافتن است (کامل التصریف) و مضارع این برشکند و بقول
صاحب موارد کنایہ از اعراض نمودن و بیدماغ شدن۔ مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ
شکستن بزیادت کلمہ بر بران و معنی حقیقی این برشان ہم ہم می آید (اردو) منہ پھیر لینا۔
(دیکھو برتافتن رو) و (اعراض)
(۲) برشکستن۔ بقول ناصری مرادف (آستین برزدن) کہ گذشت یعنی مستعد و آمادہ شدن
مؤلف گوید کہ (برشکستن بانگشتان و بلیستہ) کنایہ ایست از قہقہہ کردن پس معنی لفظی

آن آماده شدن بانگشتان است کنایه از قبضه و از ہمین مصدر اصطلاحی که می آید این معنی پیدا شد (اردو) آمادہ ہونا ۔

(۳) برشکستن ۔ بقول موارد برہم خوردن چون (برشکستن مجلس) که در ملحقات می آید مؤلف عرض کند که مزید علیہ شکستن است چنانکہ بر معنی اوّل ذکر کردہ ایم (اردو) برہم ہونا ۔ بقول آصفیہ پریشان ہونا ۔ گڈمڈ ہونا تتر بتر ہونا ۔

(۴) برشکستن ۔ بقول موارد بمعنی از ہم واکردن موہا چنانکہ (برشکستن زلف و کاکل) کہ در ملحقات می آید ۔ مؤلف عرض کند کہ متعدی معنی سوم است یعنی پریشان کردن مزید علیہ ہمان شکستن کہ ذکرش بر معنی اوّل گذشت (اردو) کھولنا ۔ پریشان کرنا ۔

(۵) برشکستن ۔ بقول موارد بمعنی شکست دادن چنانکہ (برشکستن غنیم را) کہ در ملحقات می آید مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ ہمان شکستن کہ بہ ہمین معنی بجای خودش می آید (اردو) شکست دینا ۔ بقول آصفیہ ۔ ہرانا ۔ پسپا کرنا ۔ مغلوب کرنا ۔

(۶) برشکستن ۔ بقول موارد و بحر ۔ ترک دادن و واگذاشتن و برگشتن مؤلف عرض کند کہ قطع تعلق کردن ہم داخل ہمین معنی (سعدی ؎) پیام من کہ رساند بیار مہر گسل ؎ کہ برشکستی و ما را ہنوز پیوند است ؎ (اردو) ترک کرنا ۔ چھوڑ دینا ۔ پھر جانا ۔ قطع تعلق کرنا ۔

(۷) برشکستن ۔ بمعنی حقیقی شکستن بزیادت کلمہ بر بران کہ مزید علیہ آنست چنانکہ (برشکستن شاخ) کہ در ملحقات می آید مخفی مباد کہ این ہم مزید علیہ شکستن است بزیادت کلمہ بر

بران (اردو) توڑنا ۔

(۲۶۶۲) **برشکستن از طرف** مصدر اصطلاحی بمعنی
ترک دادن و واگذاشتن و دوری اختیار
کردن از طرف متعلق بہ معنی ششم (برشکستن)
(سعدی ع) یکی فتنہ دید از طرف برشکست ؎
(اردو) جانب اور طرف سے دوری اختیار کرنا
(۲۶۶۳) **برشکستن از کسی** مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی
اعراض کردن ازو متعلق بمعنی اوّل برشکستن
(امیر خسرو ؎) ازین شوخی وزین در غم نشستن
؎ ازین زاری وازوی برشکستن ؎ (مسعود
رشید ؎) بقول دشمن بدگوی برشکست از
من ؎ چہ شد چہ کردہ ام و بہر چہ چرا برگشت
؎ وجہ دارد کہ این را متعلق بہ معنی ششم
(برشکستن) کنیم (اردو) کسی سے منہ پھیر لینا
۔ اعراض کرنا ۔ دوری اختیار کرنا ۔ پلٹ جانا
۔ قطع تعلق کرنا ۔
(۲۶۶۵) **برشکستن بہ بلیتہ** مصدر اصطلاحی ۔ کنایہ

از قبضہ کردن متعلق بمعنی دوم و صراحت [illegible]
این مصدر را انجا کردہ ایم مخفی مباد کہ بلیتہ بمعنی
انگشتان بجای خودش می آید (اسدی ؎)
بلیتہ دیبای چین برشکست ؎ ببامدرۂ سیم
بگرفت شست ؎ (اردو) قبضہ کرنا ۔
(۲۶۶۴) **برشکستن بکسی** مصدر اصطلاحی ۔ مرادف
(برشکستن از کسی) کہ گذشت (حکیم انوری ؎)
مہر من آزرم جوی بسکہ بتو درگریخت ؎ خوی
تو بیگانہ وار بسکہ بمن برشکست ؎ مؤلف
عرض کند کہ متعلق است بمعنی اوّل و ششم برشکستن
(اردو) دیکھو برشکستن از کسی ۔
برشکستن زلف و کاکل مصدر اصطلاحی
بقول انند ازہم واکردن زلف و کاکل ۔ و [illegible]
ذیل معنی چہارم (برشکستن) ذکر این کردہ ۔
(حافظ شیراز ؎) چو برشکست صبا زلف عنبر
افشانش ؎ بہر شکستہ کہ پیوست زندہ شد جانش ؎

مؤلف عرض کند که پریشان کردن زلف و کاکل باشد (اردو) زلف و کاکل کو کھولنا پریشان کرنا ۔

برشکستن سلام مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد و بذیل (برشکستن) کنایه از روز بار نیافتن چنانکه نسقچیان نادر شاه بحرائیان می گفتند که "سلام برشکست بخانهای خود بروید" بهار بذیل (برشکستن مجلس) ذکر این کرده مؤلف عرض کند که این هم متعلق است بمعنی سوم برشکستن ۔ (اردو) سلام کا موقع نہونا ۔

(۲۶۷۹) **برشکستن شاخ** استعمال ۔ بمعنی قطع کردن و شدن شاخ متعلق بمعنی حقیقی شکستن که برشاخ بهفتم گذشت (انوری ع) بحزم تو از بس درنگ بیخ خطر پاک سوخت ٭ بعزم تو از بس شتاب شاخ ستم برشکست ٭ مخفی مباد که برای معنی عام (برشکستن چیزی) هم درست باشد (اردو) شاخ توڑنا ۔ ٹوٹنا ۔

برشکستن غنیم را مصدر اصطلاحی ۔ کنایه از شکست دادن به غنیم ۔ صاحب موارد ذکر این بذیل معنی پنجم برشکستن کرده (از سوانح عمری حزین ۔ نثر) غنیم را برشکست" ای شکست داد ۔ مؤلف عرض کند که مجاز معنی پنجم است (اردو) شکست دینا ۔

برشکستن مجلس مصدر اصطلاحی ۔ بقول بهار و سراج پاشیدن صحبت و بقول بحر پراگنده شدن یاران بعد برخاستن از مجلس ۔ صاحب موارد بذیل معنی سوم برشکستن ذکر این کرده (ملا ظهوری ع) مجلس چو برشکست تماشا بما رسید ٭ در بزم چون نماند کسی جا بجا رسید ٭ مؤلف عرض کند که کنایه از برهم خوردن مجلس که موافق قیاس است و مزید علیه (شکستن مجلس) (اردو) مجلس ٹوٹنا ۔ دکن مین مستعمل ہے ۔ مجلس برہم ہونا ۔ باہم نہ رہنا ۔

(۲۶۸۰) **برشکستن معرکه** مصدر اصطلاحی ۔ کنایه از

فتح و غلبہ حاصل کردن متعلق بہ معنی پنجم برشکستن
(ظہوری ع) برکج کلہان معرکہ داری بسر آمد
؎ بس معرکہ ہا برشکند طرف کلاہش ؛ مؤلف
عرض کند کہ چون معرکہ پریشان شود و برہم
خورد نتیجۂ آن فتح یکی است (اردو) فتح
حاصل کرنا۔ ہونا۔

برشگافتن | مزید علیہ شگافتن است بزیادت (۱۵۹۱)
کلمۂ بر بران (ظہوری ع) برکند عیدی سر
از ہر قطرہ خون ؛ برشگافی گر دل قربانیان ؛
مخفی مباد کہ (برشگافتن دل) و (شگافتن دل)
بمعنی حقیقی چاک زدن بہ دل باشد (اردو) چیرنا

برشما باد | مقولہ۔ بقول وارستہ و بحر و بہار
یعنی لازم باد بر شما مراعات و حفظ این امر
(خان زمان امانی ع) ہیچو مینای می از خون
دلم مالامال ؛ بر شما باد مرا بر سر گفتن سر این
؎ مؤلف عرض کند کہ ہیچ تخصیص از مراعات
و حفظ نیست معنی این ہمین قدر است کہ
(بر ذمۂ شماست) مثلاً کسی گفتہ کہ (ع)
بر شما باد کہ جانم ہدف تیر شماست ؛ یعنی تیر
شما بر سر نخچیر شماست ؛ مقصود آنست کہ صورت
حال کہ پیش شدہ است کہ عاشق بمعرض ہلاکت است
ضمان این بذمہ شماست و بس (اردو) آپ کے
ذمہ ہے۔ آپ ذمہ دار ہیں۔

(۱۵۹۲) **برشمردن** | مزید علیہ شمردن است بزیادت کلمہ بر
بران (انوری ع) ہر تیرہ شبی کہ رہ بروزی نبرد ؛
گردون بحساب عمر من برشمرد ؛ (اردو) گننا۔ حساب کرنا۔

برشن | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ثالث و سکون نون لغت فارسی است بمعنی
عشق پیچہ مؤلف عرض کند کہ سراحت کامل این بہ (ارغج) گذشت صاحب محیط ہیچ ذکر
این نکرد اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی زبان است و ماخذ
این غیر از این نباشد کہ بر بمعنی بالا است کہ گذشت و شن در فارسی زبان ناز و کرشمہ را

گویند پس بناتیکہ بالا درخت نازو کرشمہ کند عشق پیچ است و بس (اردو) دیکھو ارغج ۔

برشورید بقول شمس در غضب کرد و جوشید مؤلف عرض کند کہ (برشوریدن) فرید علیہ (شوریدن) است کہ بجای خودش می آید ۔	پس این ماضی مطلق آن ۔ موافق قیاس است مشتاق سند استعمال باشیم و تحقیق کامل بر (شوریدن) می آید (اردو) دیکھو شوریدن ۔

برشوم بقول برہان و انند و ہفت بروزن موسوم بلغت اہل نجد نوعی از خرمای خشک مؤلف عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این خزین نباشد کہ بر بمعنی بار گذشت و شوم لغت عربست کہ فارسیان بمعنی منحوس استعمال کنند کذا فی الغیاث پس مراد از (بار منحوس) خرمای خشک باشد (اردو) سوکھی کھجور ۔ مؤنث ۔

برشہی بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح شین معجمہ و کسر ہا لغت فارسی است (۱) بمعنی موی نرم و ملائم کہ بر جناح مرغان باشد و فرماید کہ (۲) بمعنی جناح مرغ نیز آمدہ مؤلف عرض کند کہ اگر سند استعمال این پیش شود توانیم قیاس کرد کہ اصل این (پرشہی) بہ بای فارسی باشد از قبیل شہپر کہ اولین بال جانوران پرندہ است کہ بجایش می آید و بای فارسی بدل شد بموحدہ چنانکہ تپ و تب و جا دارد کہ شہپر جناح را بدین نام موسوم کردہ باشند و معنی دوم مجاز آن ۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین بالا غیر از اہل زبان پس طالب سند استعمال باشیم (اردو) (۱) پرندون کے پکہ کے نرم اور ملائم پر ۔ مذکر (۲) پکہ بقول آصفیہ ۔ ہندی ۔ اسم مذکر ۔ پنکہ ۔ بازو ۔ پر ۔ بکش ۔

برشی بقول شمس بمعنی برشجان کہ بجایش	گذشت و فرماید کہ لغت فارسی است محققین

دیگر و معاصرین عجم ازین ساکت مؤلف
قیاس کند که برشجا بدون نون هم به معنی
برشجان است که حقیقت آن همدر انجا مذکور
پس محقق غیر محتاط (برشجا) را بدون نقطه
جیم عربی (برشحی) خوانده باشد که مشابهت
نقلی دارد باقی حال طالب سند باشیم
(اردو) دیکھو برشجا ۔

برشیان دارو اصطلاح - بقول برهان و
آنند و هفت بکسر ثالث و تحتانی بالف کشیده
و به نون زده دارویست که آن را اسخرو
گویند و بعربی (عصا الراعی) صاحب
محیط ذکر این کرده بر (عصا الراعی) حواله
کند و ما بحث کامل این بر (بحشجات) کرده ایم
و نسبت وجه تسمیه این جز این متحقق نمی شود
که برشیان مبدل برشجان است که نام
مقامی است جیم عربی بدل شده به تحتانی
چنانکه کالجوش و کالیوش و عجبی نیست
که این نبات در برشجان به دارو مستعمل می شود
نسبت این هم همان مقام باشد - قلب اضافت
است و بس (اردو) دیکھو بحشجات ۔

برشیدن بقول شمس بالفتح تخصیص و تخمین کردن مؤلف عرض کند که همین مصدر بنای فارسی بجای خورش می آید بمعنی بر باد دادن و صراحت ماخذش همدر انجا کنیم و دریجا این قدر کافی است که محقق بی تحقیق مصدری دیگر را تصحیف نوشته است معاصرین عجم بر زبان نذارند و محققین مصادر ازین ساکت بدون سند استعمال اعتبار را نشاید که هیچ ماخذ هم بدست نمی آید (اردو) تخصیص کرنا تخمین کرنا ۔

برشیر نر زیر نهادن مصدر اصطلاحی
بقول سروری و جهانگیری (در ملحقات) و رشیدی
و برهان و بحر و سراج کنایه از نهایت غلبه و
افزونی کردن (سعدی ره) گدائی که بر شیر نر

زین نہد ؎ ابوزید را اسپ و فرزین نہد ؎ مؤلف
عرض کند کہ موافق قیاس است و بہتر آنست کہ
کنایہ گیریم از (دشمن قوی را مطیع کردن)۔
(اردو) غالب آنا۔ قوی دشمن کو مطیع کرنا۔

برصحرا افتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ
و بحر کنایہ از ظاہر شدن (حیاتی گیلانی ؎) قصہ
گل می کند و راز بصحرا افتد ؎ آہ اگر باد صبا نامۂ
ما بکشاید ؎ مؤلف عرض کند کہ این مخصوص
می نماید بارا از و امثال آن یعنی سخن و استعمال
این با غیر آن از نظر ما گذشت (اردو) ظاہر
ہونا۔ افشا ہونا۔

(الف) **برصحرا افگندن** مصادر اصطلاحی۔
(ب) **برصحرا نہادن** بہار نسبت ہر دو
گوید کہ کنایہ از غایت آشکارا کردن و شہرت
دادن است (شیخ شیراز ؎) مجال صبر تنگ
آمد بیکبارہ ؎ حدیث عشق برصحرا افگندم ؎ (کمال
اسمٰعیل ؎) بہ نیم جرعہ کہ از ساغر ہوا کشید ؎
نہاد و خاک ہمہ راز خویش برصحرا ؎ صاحبان
بحر و جامع و برہان و (سروری و ناصری در
ملحقات) ذکر ب اکردہ اند (شاعر ؎) ہر آن
رازیکہ برصحرا نہادیم ؎ تو زیبا بین کہ ما زیبا
نہادیم ؎ (شیخ عراقی ؎) تا کمال علم او ظاہر
شود ؎ این ہمہ اسرار برصحرا نہاد ؎ مؤلف
عرض کند کہ متعدی مصدر گذشتہ و موافق قیاس
و ضرورت ندارد کہ در معنی این غایت را دخل
دہیم (اردو) افشا کرنا۔

برصراط مستقیم ابدال کسی گمراہ نیست مثل
۔صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ
از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض
کند کہ فارسیان بحق کسی می زنند کہ بر جادۂ اعمال
و بر راہ راست قائم باشد یعنی محتاط و راست باز
باشد استعمال این بطریق موعظت است (اردو)
دکن میں کہتے ہیں ؎ سیدھے راستہ سے کوئی
نہیں بہٹکتا ؎ یعنی روش میں جوکھم نہیں ؎

سیدھا راستہ منزل پہنچاہے۔ ٹیڑھی روش
گڑھے مین گرائے۔

برصفحہ صفحہ گشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار
و بحر و انند کنایہ از مطالعہ کردن کتاب۔ بہار
گوید کہ مرادف (ورق ورق گشتن) و ہم او
بر (ورق ورق گشتن) گوید کہ مطالعۂ خوب
نمودن مؤلف عرض کند کہ این را ہم بہمان
معنی گیریم کہ موافق قیاس است و مشتاق سند
استعمال باشیم کہ معاصرین عجم در استعمال خود
کلمۂ بر را حذف کنند و گویند کہ ”صفحہ صفحہ گشتیم
و این مضمون را نیافتیم“ (اردو) خوب مطالعہ کرنا

برطاق ابروی کسی می خوردن مصدر اصطلاحی
بقول انند و غیاث بیاد کسی شراب خوردن
صاحب انند حوالۂ بہار دہد و صاحب غیاث
حوالۂ چراغ ہدایت۔ بہار (بطاق ابروے
کسی کار کردن) را بیاد کسی کاری کردن گفتہ
از محمد قلی سلیم سندی پیش می کند (ع) آنم کہ
می بنغمۂ زنجیر می خورم ؛ ساغر بطاق ابروی شمشیر
می خورم ؛ و خان آرزو در چراغ (بطاق ابروی
کسی می خوردن) بمعنی بیاد کسی شراب خوردن
مؤلف عرض کند کہ محققین بالا از مطابقت
و معنی کار گرفتہ اند و حوالہ ہای غلط دادہ اند۔
ما این مصدر اصطلاحی را با کلمۂ بر نمی پسندیم کہ
محاورۂ فارسیان نیست و از زبان معاصرین
عجم نشنیدیم و در کلام متاخرین و متقدمین ندیدیم
(بطاق ابروی کسی کاری کردن) بیاد کسی کاری
کردن البتہ درست باشد کہ بجایش می آید و نظر
برین مصدر عام (بطاق ابروی کسی می خوردن)
موافق قیاس باشد ولیکن ازین مصدر عام مصادر
خاص پیدا کردن غیر از سند استعمال درست نباشد
(اردو) کسی کی یاد مین شراب پینا۔

(الف) برطاق بلند گذاشتن مصادر اصطلاحی
(ب) برطاق بلند نہادن ہر دو بقول بحر
(۱) مشہور گردانیدن و (۲) ترک کاری نمودن

چهارم ذکر (ب) فرماید که (۴) بدور داشتن و
(۴) فراموش کردن (نظام دست غیب)
زکیوان جهان دید رسم گزند ٭ ستم را نهاد
برطاق بلند ٭ صاحب غیاث نسبت معنی اول
گوید که چیزی را بکمال نمایش دادن و ذکر معنی
دوم و سوم فرماید که (۵) مرتبهٔ اعلی رساندن
و (۶) برجای بلند نهادن که دست بآن نرسد
خان آرزو در چراغ برای معنی اول سند بالا
پیش می کند و برای معنی دوم از (ظاهر غنی)
به بزم می چو آئی سرکشی برطاق نه زاهد ٭ که
می ریزد مستان بیحابا خون مینا را ٭ مؤلف
عرض کند که سند معنی اول پیش کردهٔ خان آرزو
متعلق (برطاق بلند نهادن) است و سند
معنی دوم متعلق (برطاق نهادن) که می آید
و درینجا بعنی سند سکوتی است که معنی ششم بیان
کردهٔ غیاث حقیقی است و معنی اول و دوم
و سوم و چهارم مجاز آن بسبیل کنایه و بزاین

این طالب سند استعمال می باشیم و نسبت معنی
پنجم گوئیم که کنایه ایست مستند از کلام نظام
دست غیب اگرچه دران بای موحده عوض
بر مستعمل عیبی ندارد (اردو) (۱) مشهور
کرنا (۲) ترک کرنا (۳) دور رکھنا (۴) بھولنا
فراموش کرنا (۵) مرتبهٔ اعلی پر پہنچانا (۶)
طاق مین رکھنا۔ حقیقی معنون مین بلند جگہ پر رکھنا

برطاق گذاشتن مصدر اصطلاحی بقول
بحر (۱) بمرتبهٔ اعلی رسانیدن و (۲) ترک
دادن و (۳) فراموش کردن مؤلف عرض
کند که (۴) بمعنی حقیقی نهادن چیزی را برطاق
و معنی دوم و سوم مجاز آن بسبیل کنایه و
برای معنی اول طالب سند باشیم که خلاف
عادت و هم معاصرین عجم بر زبان ندارند
(اردو) (۱) اعلی مرتبه پر پہنچانا (۲) ترک
کرنا۔ بھولنا۔ فراموش کرنا (۴) محراب مین
رکھنا۔ طاق مین رکھنا۔

(۴۷۵۲) **برطاق نسیان نہادن** مصدر اصطلاحی فراموش کردن است (صائب ؎) طاعت صد سالہ را برطاق نسیان نہ کہ ہست پیش رحمت از تہی دستی متاعی ناب تر (اردو) طاق نسیان پر رکھنا۔ بقول آصفیہ بھلا دینا یاد نہ رکھنا (جرأت ؎) سمجھتے ہم جو پہلے معنی لفظ جدائی کو تو رکھتے طاق نسیان پر کتاب آشنائی کو۔

برطاق نہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و برہان و جامع (۱) بمرتبہ اعلی رساندن مؤلف عرض کند کہ باعتبار صاحب جامع کہ از اہل زبان است تسلیم کنیم کہ چیزے کہ برطاق نہادہ می شود بہ بلندی می رسد و ہمین معنی بر (برطاق بلند نہادن) گذشت و آن بوجہ صفت بلندی واضح تر است زین (اردو) مرتبہ بلند کرنا۔

(۲) برطاق نہادن۔ بقول بحر و برہان و جامع ترک دادن صاحب ناصری در ضمیمہ فرماید کہ کنایہ از ترک کردن و موقوف داشتن بہار گوید کہ بدور داشتن است مؤلف عرض کند کہ کنایہ ایست لطیف یعنی چیزی را کہ بطاق نہند دور و ترک می شود (شہاب الدین عزیز ؎) برطاق نہ ہوای جہان را کہ در ہوا قوس قزح ز الوان صد طاق می کشد (الوحدی ؎) برلب و چشمت نہادم دین و دل برطاق خم ابروی تو (اردو) طاق پر رکھنا بقول آصفیہ الگ کرنا منقطع کرنا۔ باز آنا۔ کام نہ رکھنا۔

(۳) برطاق نہادن۔ بقول برہان و بحر و جامع و بہار فراموش کردن مؤلف عرض کند کہ چیزی کہ برطاق می نہند عادت است کہ آنرا فراموش کنند زیرا کہ پیش نظر نمی ماند۔ این ہم کنایہ ایست (ملا ابوالبرکات منیر ؎) ہر کہ ماند بہ بند قصر و رواق ذوق آزادگی نہد برطاق

(اردو) طاق پر رکھنا۔ بقول آصفیہ ٹہلانا (ذوق ؎) طاق سے تو اتار لے شیشہ کو طاق پر رکھ کتاب اندیشہ ؎	نہادن چیزی بر طاق (اردو) طاق پر رکھنا۔ بقول آصفیہ طاق پر اٹھا رکھنا۔ (فقرہ) یہ کتاب یہان کیون پڑی ہے۔ طاق پر کیون نہین رکھدیتے ۔
(۴) برطاق نہادن۔ بہ تحقیق ما بمعنی حقیقی یعنی (۵۸۹۴)	

برطانیقی بقول برہان بکسر نون وسکون یای حطی وقاف بہ تحتانی رسیدہ بلغت یونانی گلی است کہ آن را بستان افروز گویند وبقول بعض تخم بستان افروز۔ صاحب سوار السبیل گوید کہ معرب وو در اصل لغت یونانی بہ تنگی است کہ بستان افروز باشد۔ صاحب محیط فرماید کہ یونانی است واین را برومی قسطرق وبہندی سروالی گویند معروف بتاج خروس وحماحم وبستان افروز وبقول بعض این نباتیست ربیعی وغیر بستان افروز۔ سرد وخشک در اول وبقولی مرکب باقوت قابضہ ونزد بعضی گرم وخشک در اول ودوم وبقول شیخ برگ آن قابض و منافع بسیار دارد) مؤلف عرض کند کہ اطبار فارس باوجود نام این در فارسی زبان گل یوسف است استعمال این لغت یونانی کردہ اند ازینجاست کہ محققین فارسی زبان جا دادہ اند (اردو) سروالی۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ ایک قسم کی نہایت چکنے اور چمکدار سیاہ تخم کا نام جو اکثر دوا کے کام مین آتے ہین اور نیز جہان دشمنون کو رپٹانا منظور ہوتا ہے وہان بھی ڈال دیتے ہین (الخ) لیکن صاحب محیط نے سروالی اسکے درخت کو کہا ہے۔ صاحب جامع الادویہ نے سروالی پر لکھا ہے برطانیقی ایک بوٹی بقدر گز بھر کے جسکی شاخین اور پھول سرخ اور پتے برابر اور مشابہ پالک کے ۔

برطایل بقول سروری و برهان بفتح با و سکون رای مهمله و کسر یای حطّی نام جزیره ایست در هند که آنجا از درختی بانگ عظیم آید (اسدی ے) جزیره همه جای شادی و کام که خوانند برطایل او را بنام ۔ و فرماید که در یکی از نسخ معتبره بنظر رسیده که کوهیست دران جزیره و ازان کوه شبها بانگ طبل و دف و سنج می آید صاحب انند ذکر این کرده گوید که لغت فارسی است مؤلّف عرض کند که در فارسی بودن این محل نظر و حیف است که از جغرافیه حال نام این معلوم نمی شود تا بوجه تسمیه چه رسد (اردو) برطایل ۔ بقول فارسیان هندوستان مین ایک جزیره کا نام ہے جسکے ایک درخت سے ڈراونی آواز نکلتی ہے اور بقول بعض ایک پہاڑ سے راگ و رنگ کی آواز آتی ہے ۔ مگر افسوس ہے کہ اسکا نام جغرافیہ حال سے معلوم نہو سکا ۔

برطبع خوردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول خان آرزو در چراغ ۔ بیدماغ نمودن دیگری مرادف (بردماغ خوردن و بردل خوردن) که گذشت (سلیم ے) لی لب او باده برطبع ایاغم می خورد ۔ نکهت گل بی نو بردماغم می خورد ۔ صاحب بحر گوید که ناخوش و ناپسند آمدن و غم افزا شدن و رنجانیدن و بیدماغ نمودن صاحبان غیاث و انند هم ذکر این کرده اند مؤلّف عرض کند که کنایه باشد و ما حقیقت این به (بردل خوردن) نوشته ایم (اردو) دیکھو بردل خوردن ۔

برطبق اصطلاح ۔ بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بالفتح بمعنی مطابق و برو فق مؤلّف عرض کند که طبق بکسر اوّل و سکون با بمعنی طریق و دستور (کذا فی الغیاث) و بزبان عربی بقول منتخب بالکسر هر چیز که بچسپد ۔ و بقول محیط المحیط بمعنی موافق و برابر پس فارسیان با کلمه بر که بمعنی علی است استعمال این کرده اند بمعنی برو فق و مطابق و بموجب (اردو) مطابق ۔ بقول آصفیه عربی ۔ موافق ۔ بموجب ۔ حسب

(۲۹۸۵)(۲۹۸۶) **برطرف** اصطلاح ۔ (۱) معنی حقیقی این یکسو
ویکطرف وعلیحدہ وجدا و (۲) کنایہ از بیکاری
بی ضرر یعنی ما را درکار نیست ۔ و ما را ہیچ
پروا و باک نیست چنانکہ ظہوری در غزلی این
(۲۹۸۷) را ردیف کردہ و (۳) غیر از چنانکہ یکی از معاصرین
عجم گوید ‘‘ (ع) فضولی برطرف حسن تو دارد
وصف یکتائی ؎ یعنی غیر از فضولی و مبالغہ می گویم
کہ حسن تو بی بدل است و یکتا ۔ (ظہوری ؎)
شعلہ خواریم آب حیوان برطرف ؎ مردۂ دردیم
و درمان برطرف ؎ راز ہا در دامنت از چاک
دل ؎ بخیۂ چاک گریبان برطرف ؎ از شمیم طرہ
می گوید مشامم ؎ بوی سنبل عطر ریحان برطرف ؎
بر سر کوی تو پا از پا فتاد ؎ سیر گلشن گشت بستان
برطرف ؎ غیرت عشق تو برہنگاہ زد ؎ فکر سر
سودای سامان برطرف ؎ زد ظہوری انتخاب
بر گنج وصال ؎ سینہ کاویہای مژگان برطرف
؎ (اردو) (۱) یکطرف ۔ بقول آصفیہ یکسو ۔
ایک جانب ۔ علیحدہ ۔ جدا (۲) بے کار بے ضرر
یعنے ہمکو نہ چاہیئے ۔ (ہوا کرے) یعنی ہمکو اسکی پروا
اور خوف نہیں ہے (۳) غیر از ۔ سوے ۔
برطرف افتادہ اصطلاح ۔ بقول بحر خودرای
وخودپسند ۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکرش
نکرد مشتاق سند استعمال باشیم معاصرین عجم ہم
زبان ندارند (اردو) خودرای وخودپسند ۔
برطرف شدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر
وبہار (۱) دور شدن و (۲) برکنار افتادن
بقول صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین
(۲۹۸۸) شاہ قاچار (۳) موقوف شدن و بہ تحقیق ما
(۴) مردن مؤلف عرض کند کہ دفع شدن
و باقی نماندن متعلق است بمعنی اول ومعنی
دوم حقیقی است کہ بسوئی افتادن داخل
آنست و دیگر ہمہ معانی بر سبیل مجاز گذاشتہ شد
در ملحقات می آید (اردو) (۱) دور ہونا
دفع ہونا ۔ باقی نہ رہنا (۲) کنارے پر پڑنا ۔

(۳) موقوف ہونا۔ (۴) مرنا۔

برطرف شدن آمد و شد مصدر اصطلاحی (۲۹۸۹)
بند و موقوف شدن آمد و رفت متعلق بمعنی سوم
(برطرف شدن) کہ بجایش گذشت (ملا شریف
؎) می خواست باخیال تو دل دوش خلوتی
٭ آمد شد نسیم و صبا برطرف نشد ٭ (اردو)
بند ہونا۔ موقوف ہونا۔

برطرف شدن بلا مصدر اصطلاحی۔ دور (۲۹۹۰)
شدن و دفع شدن بلا متعلق بمعنی اول۔
(برطرف شدن) کہ بجایش گذشت (ملا شریف
؎) درد اکہ درد من بدوا برطرف نشد
از جانم این بلا بدعا برطرف نشد ٭ (اردو)
بلا دفع ہونا۔

برطرف شدن بیماری مصدر اصطلاحی۔ (۲۹۹۱)
بمعنی دور شدن و دفع شدن مرض متعلق
بہ معنی اول (برطرف شدن) کہ بجایش گذشت
(ملا شریف ؎) یک مو فرو گذاشت نکرد
از دوا طبیب ٭ بیماری شریف چرا برطرف
نشد ٭ (اردو) بیماری دور ہونا۔ دفع ہونا۔

(۲۹۹۲) **برطرف شدن درد** مصدر اصطلاحی مرادف
(برطرف شدن بیماری) کہ بالا گذشت و سند
این بر (برطرف شدن بلا) گذشت (اردو)
درد دفع ہونا۔

(۲۹۹۳) **برطرف شدن رسم** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
بند و موقوف شدن رسم متعلق بہ معنی سوم
(برطرف شدن) کہ بجایش گذشت (ملا شریف
؎) زارم بہ بیکسی چہ شد آئین جور را ٭
این نیز ہم چو رسم وفا برطرف نشد ٭ (اردو)
رسم بند ہونا۔ موقوف ہونا۔

(۲۹۹۴) **برطرف شدن سیر** مصدر اصطلاحی۔ موقوف
شدن سیر متعلق بمعنی سوم (برطرف شدن)
کہ بجایش گذشت (ظہوری ؎) برطرف شد
سیر باغ و بوستان ٭ باغ و بستان را بزندان
کردہ ایم ٭ (اردو) سیر موقوف ہونا۔

(۲۶۵۱) **برطرف شدن کسی** | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی (۱) موقوف شدن کسی از سلسلۂ ملازمت چنانکہ معاصرین عجم گویند کہ ”او از عہدۂ خویش یا ملازمت خود برطرف شد“ و (۲) مردن (ملا شریف ؎) جان رفت و ہیچنان بہ بلا مبتلاست دل ٭ ما برطرف شدیم و بلا برطرف نشد ٭ (اردو) (۱) برطرف ہونا۔ بقول آصفیہ موقوف ہونا۔ برخاست ہونا (۲) مرنا۔

(۲۶۵۳) **برطرف کردن** | استعمال۔ بمعنی موقوف و معزول کردن از عہدہ و ملازمت۔ متعدی معنی اول (برطرف شدن کسی) چنانکہ۔ معاصرین عجم گویند ”ما برطرف کردیم این پدر سوختہ را کہ در کار خود خیلی تساہل می کرد“ (اردو) برطرف کرنا۔ بقول آصفیہ۔ موقوف کرنا۔ برخاست کرنا جواب دینا۔ نوکری سے چھڑانا۔ نام کاٹنا۔

(۲۶۵۲) **برطرف گردیدن صحبت** | مصدر اصطلاحی برہم شدن صحبت است (محمد قلی سلیم ؎) صحبت ما و تو ای طوفان نگردد برطرف ٭ ناخدا کو تا حریف ساحلم بنشیند مرا ٭ (اردو) صحبت برہم ہونا۔ صاحب آصفیہ نے (صحبت برخاست ہونا) اور (صحبت ٹوٹنا) کا ذکر فرمایا ہے

برطرف نہادن | مصدر اصطلاحی۔ بقول [illegible] بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی برکنار نہادن و دور نمودن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و معاصرین عجم ہم بزبان دارند (اردو) دور کرنا۔ ہٹانا۔

برطیستقون | بقول برہان۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بہ تحتانی رسیدہ و بسین بی نقطہ زدہ و ضم قاف و واو و نون ساکن بلغت یونانی گل سرخ را گویند۔ بعربی طین الاحمر خوانند و بہترین وی آن بود کہ از مصر آورند و آن قائم مقام گل مختوم است۔ صاحب محیط ذکر این نکرد و بر طین گوید کہ (طین احمر) مغرہ باشد و بر مغرہ فرماید کہ طین احمر و

بیونانی میلطوس و برومی (فلاعامغری) و بهندی گیرو گویند و بقول گیلانی فرماید که در
بعض بلاد (گل ارمنی) نام دارد. خاکی است سرخ. تیره مائل به زردی گویند از روم
آورند و در هندوستان به نواح گوالیار و راج محل و بنگاله کثیر الوجود. سرد در اول
و خشک در دوم و بقول بعض سرد در دوم نیز مغری و قابض و مجفف و حابس و از شامیان
آن نافع اوجاع جگر و منافع بی شمار دارد (الخ) مؤلف عرض کند که فارسیان با وجود
اسم این در فارسی زبان استعمال همین لغت می کنند از ینجاست که محققین لغات این را
جا داده اند (اردو) گیرو۔ بقول آصفیه ہندی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کی لال مٹی جس سے
اکثر جوگی یا سپیرے وغیرہ اپنے کپڑے رنگتے ہیں۔ گل ارمنی۔ منده۔ اور آپ ہی نے گل ارمنی کو
مستقل طور پر لکھا ہے۔

بر عالم عرفان زدن مصدر اصطلاحی بقول
وارسته و بحر و بهار و انند از حجاب و شرم
بر آمدن (میلی ـه) داد میلی به جنون دامن
ناموس ز دست ٭ زده بر عالم عرفان و فراغی
دارد ٭ مؤلف عرض کند که مرادف (بر در
عرفان زدن) است که بجایش گذشت و ما
خیال خود را همدر انجا ظاهر کرده ایم و در ینجا
هم که معنی بیان کرده محققین بالا درست نیست
بلکه اختیار کردن سلوک و معرفت است و بس
(اردو) دیکھو (بر در عرفان زدن)

بر عذر لنگ زدن مصدر اصطلاحی. احتراز
کردن از عذرهای لنگ که معقول نباشد (ظهوری
ـه) دیده دیدن نداری در صف کوران
نشین ٭ مرد این ره نیستی بر عذرهای لنگ زن
٭ (اردو) عذر لنگ سے احتراز کرنا۔

برعکس اصطلاح. بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ

(۲۵۵۷)

بمعنی برخلاف مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (انوری ؎) بہ حقیقت نہ بہشتی نہ جہانی کہ جہان ٭ عمر کاہست و تو برعکس جہان عمر فزای ٭ مخفی مباد کہ ترجمۂ علی الرغم باشد و مرکب از کلمۂ بر کہ بمعنی علی است و عکس عربی (اردو) برعکس بقول آصفیہ خلاف ۔ اُلٹا ۔ متضاد ۔

برعکس نہند نام زنگی کافور مثل ۔ صاحبان خزینہ و امثال فارسی و مجموعۃ الامثال ذکرش کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند کہ فارسیان چون واقعہ برخلاف حقیقت و برعکس آن بینند این مثل را زنند (اردو) ڈرین لومڑی سے نام دلیر خان ٭ پڑھے نہ لکھے نام محمد فاضل ٭

برعنان پیچیدن مصدر اصطلاحی ۔ کنایہ از عنان گیر شدن و ساکن کردن از سیر ۔ (ظہوری ؎) آہ آنچنان دمید کہ پیچید بر عنان ٭ اشک آنقدر دوید کہ گرد رکاب نشست ٭ (اردو) لگام کو لپٹ جانا ۔ روکنا

برعیش اینکار اصطلاح ۔ بقول شمس بمعنی حیلہ و تدبیر مؤلف عرض کند کہ محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ازین اصطلاح ساکت و بخیال ما محض اصطلاح آفرینی است بدون غور بر لفظ و معنی ۔ تاآنکہ سند استعمال پیش نشود اعتبار را نشاید (اردو) حیلہ ۔ مذکر ۔ تدبیر مؤنث

برغ بقول سروری بفتح با و سکون رای مہملہ (۱) کوی بزرگ کہ دران آب جمع باشد و بند نیز گویند و (سر برغ) جائی کہ آب از جوی یا از چشمہ در برغ رود و صاحب جہانگیری گوید کہ (۲) بندی کہ از چوب و خس و گل در پیش آب بندند و آنرا ورغ نیز خوانند و فرماید کہ با اول مفتوح و ثانی مکسور نیز درست است (شیخ عطار ؎) چو شمع از عشق ہر دم با خندم ٭ بہ پیش چشم برغی باز بندم ٭ (ولہ ؎) زمین از خون خصمان لالہ زاری ٭ ہوا از تیر باران

ژاله باری ۶۸ جهان را بود برغ آب جبته ۶۹ زکشته پیش برغی باز لبته ۶۸ صاحبان رشیدی و جامع و ناصری ذکر این کرده اند و خان آرزو در سراج فرماید که آنچه برهان به زای منقوطه نیز آورده غلط است که آن بمعنی غوک است مؤلف عرض کند که باغ بقول کنز و لغات ترکی بمعنی بند آمده فارسیان الف را به زای معجمه بدل کرده مفرس کرده اند چنانکه ازوغ و زرغ پس آنچه بزای هوز عوض رای آید اصل است و این مبدلش و جا دارد که تبدیل الف با رای مهمله گیریم و برای این هر دو همین مثال است این است تحقیق خان آرزو که خود غلط می کند و حکم غلط می دهد. بای حال معنی اوّل را مشتاق سند استعمال می باشیم که به زای معجمه هم می آید (اردو) (۱) گڑھا جس میں پانی جمع ہو۔ مذکر (۲) بند۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ روک۔ پشتہ۔ بیند۔

برغاب بقول سروری بحوالۂ شرح الشامی با رای مهمله و غین معجمه بوزن مهتاب بمعنی بند آب یعنی کوی که آب دران جمع شود و بحوالۂ نسخۂ حلیمی فرماید که بزای معجمه هم آمده و رای خود ظاهر می کند که اوّل اصح است. و بقول ناصری و برهان جائی که پیش آب را به بند تا آب در انجا جمع شود مؤلف عرض کند که برغ بجای خودش بمعنی بند گذشت و درینجا مرکب شده است بالفظ آب. و الف اضافت بمعنی بند آب و آنچه سروری بصراحت معنی بند. کو آب را ذکر کرده مهمل است و آنچه بزای معجمه می آید مرکب است از بزغ که اشارهٔ آن بر (برغ به رای مهمله) گذشت (اردو) دیکھو برغ کے دوسرے معنے۔

برغالیدن بقول شمس بمعنی انگیختن و فرماید که در لغت آغالیدن گذشت مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که مخفف (برآغالیدن) است بحذف الف و

(براغالیدن) بجایش مذکور شد فرید علیہ (آغالیدن) کہ در ممدودہ گذشت وازانکہ دراینجا ذکر ماخذش نکردہ ایم تلافی	مافات کنیم کہ اسم مصدر آن ہمان آغال است کہ ذکرش رفت (اردو) دیکھو آغالیدن ۔

برغست بروزن سرمست ۔ بقول سروری بحوالۂ تحفہ و معیار جمالی بہ راو سین مہملتین (۱) گیاہی است کہ بہار پایان دہند و بیشتر خورش خرپود و گل زرد دارد و گویند در عراق محچہ و موچہ گویند (شمس فخری ے) برای دشمنان گاو طبعش ، ز تخم حنظل آرد بہر غست ، و بحوالۂ نسخۂ وفائی گوید کہ (ترہ بہاری) کہ طعم آن تیز بود و آنرا پزند و خورند و چون خشک شود بگاو دہند ۔ صاحب جہانگیری گوید کہ بمعنی اوّل الذکر گیاہی باشد سبز خود رو کہ مانند اسفناج داخل آش ساختہ بپزند بخلاف اسفناج کہ آن را در باغات بکارند و محچہ و تژہ نیز خوانند و بیشتر در میان زراعت گندم و دیگر غلات و کنارہ ہای جوی آب روید (حکیم سوزنی ے) برین قوافی گر سوزنی نہ شاعر ، خدای داند تا چند خایدی برغست ، صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل الذکر فرماید کہ بعضی مردم خراسان (بلغست) ہم گویند صاحبان جامع و ناصری و سراج و برہان ذکر این کردہ اند ۔ صاحب محیط این را بثای مثلثہ عوض سین مہملہ آوردہ گوید کہ اسم خراسانی قنابری است و برقنابری فرماید کہ لغت عربی است و گویند لغت نبطی کہ بعربی علولی و قملول و تملول و فوہق و شجرۃ البہق و بیونانی قنبغہمیاون و بہ رومی (قبا بودسبدوس) و بخراسانی برغشت و بفارسی بژند و بجند و بشیرازی سبزہ دستودہ و بہ اصفہانی موجہ نامند نباتی است کہ باوّل ربیع می روید گرم در اوّل و خشک در آخر

آن وگویند معتدل درحرارت لطیف وجلاء ومقطع وازادویۂ نافعہ برای سردمزاجان ومنافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ فارسیان بہ مجاز این را برغست نام کردند و ماخذ این برمعنی دوم بیان کنیم واز ینکہ این نبات برکنار آب ہامی روید این را ہم برغست گفتند وجا دارد کہ اصل این (بلک است) باشد بمعنی تحفۂ (است) کہ بلک بکسر اول وفتح ثانی بمعنی تحفہ می آید و اَست چارپایۂ خاص کہ در ہند آن را نخچر نامند لام بدل شد بہ رای مہملہ چنانکہ آلوند و اروند وکاف بدل شد بہ غین چنانکہ کشکا و غشکا والف حذف شد واللہ اعلم بحقیقۃ الحال باالجملہ فارسیان بمعنی مطلق خوراک چارپایان ہم استعمال کنند چنانکہ از کلام شمس فخری پیداست کہ بالا گذشت (اردو) (۱) ایک خودرو گھانس کا نام جو کنارۂ آب پر پیدا ہوتی ہے جسکو شل بھاجی ترکاری کے استعمال کرتے ہین اور سوکھنے پر چارپایون کو کھلاتے ہین۔ افسوس ہے کہ اس کا اردو یا مشہور نام معلوم نہو سکا اور بقول محیط قنا بری ہے اور صاحب جامع الادویہ نے (قنب بری) پر لکھا ہے کہ ایک گھانس ہے تیز بو جو بنگ کی قسم کی ہے۔ لیکن ہمارے خیال مین یہ وہ موٹی گھانس ہے جو پانی مین اُگتی ہے جسکو دکن مین تنگا کہتے ہین خچرون اور ہاتیون کو اور دیہاتی خود بھی پکا کر کھاتے ہین واللہ اعلم۔ چارپایون کی خوراک مؤنث۔

(۲) برغست۔ بقول سروری سبزی روی آب۔ صاحب ناصری این را سبزو نام نہادہ کہ برروی آب ہا بندد و بایستد و زغ بران منزل کند صاحب جامع این را (جل وزغ) گوید کہ برروی آب باشد صاحب برہان ہم ذکر این کردہ خان آرزو در سراج بحوالہ تونسی

و برہان فرماید کہ بمعنی (جامۂ غوک) و آن سبزیست کہ بر روی آب پیدا می شود صاحب
برہان (جامۂ غوک) را ذکر کردہ است و گوید کہ چیزی باشد سبز شبیہ بہ ابریشم کہ در روی
آب بہم رسد و صاحب محیط ذکر (جل و زغ) کردہ حوالہ کند بر طحلب و بر طلحب فرماید
کہ اسم عربی است و نیز بعربی (خرء الضفادع) و (عرماض) و (خز الماء) و بہ سریانی
طلحبا) و بیونانی اولیسون و برومی بروتیا و بفارسی کشش جوی) و جغرا بہ و جام خواب یک
و (اشیم وزغ) و بشیرازی (جلبک) و بہ اصفہانی (جل وزغ) و بہندی سوار و کائی نامند
و آن سبزیست کہ بالای آبہا ایستادہ پیدا می شود بہترین آن آنست کہ در آب شیرین پیدا
می شود سرد و تر در دوم - قابض - حابس نزف الدم و منافع بسیار دارد مؤلف عرض کند
کہ برغ بمعنی گو آب بمعنی اولش گذشت و ایست امر حاضر استادن و معنی لفظی این استادہ
بر گو آب و بمجاز روئیدہ بر آب - اسم مفعول ترکیبی - فارسیان (جامۂ غوک) را بدین نام
موسوم کردند دیگر ہیچ (اردو) کائی - بقول جامع الادویہ - طحلب ایک قسم کی سبزی
جو پانی مین پیدا ہوتی ہے - صاحب آصفیہ نے کائی یہ فرمایا ہے - اسم مؤنث - وہ سبزی
جو اکثر بند پانی کے اوپر - یا برسات مین چونے کی دیوارون وغیرہ پر جم جاتی ہے - جامۂ
غوک - ایک قسم کی پھپوند - پانی کا جالا - (گہرا سیاہی مائل سبز رنگ)

(۳۳) برغست - بقول جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع و سراج جوی آب کہ برزیگران
از منبع بجانب زراعت خود ببرند (خسروانی ۵) و گرش آب نبودی و حاجتی بودی
بہ نوک ہر قرۂ بر راندمی دو صد برغست ۶ مؤلف عرض کند کہ نالہ آب را فارسیان بر

سبیل مجاز (برغست) گفتند و حقیقت آنست کہ برغست در نالہ ہامی روید (اردو) نالا۔ بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مذکر۔ نہر۔

برغستاب اصطلاح۔ ہمان برغست است (۲۹۹۹)
کہ بمعنی سومش گذشت فارسیان بترکیب آن بالفظ آب استعمال کردہ اند قلب اضافت است یعنی آب برغست (عطار ۵) ہمہ خلق جہان را خواب بردہ ٭ ترا گوئی کہ برغستاب بردہ ٭ (اردو) نالا مذکر۔ دیکھو برغست کے تیسرے معنے۔

(الف) **برغست آوردن** مصادر اصطلاحی (۳۰۰۰)
(ب) **برغست خائیدن** (الف) بمعنی (۳۰۰۱)
(ج) **برغست راندن** حقیقی آوردن (۳۰۰۲)
و پیش کردن و مہیا کردن برغست کہ بمعنی اولش گذشت وسند این از کلام شمس فخری ہمانجا مذکور شد و (ب) کنایہ باشد از (کار نکردن بہ نزاکت) و (کار بہ بدسلیقگی کردن) و (شعر بی لطف گفتن) سند این از کلام سوزنی بر معنی اوّل (برغست) گذشت و (ج) کنایہ از آب تا لاب و غیر ذلک بہ کشت بردن متعلق بہ معنی سوم (برغست) وسند این از کلام خسروانی ہمانجا گذشت (اردو) (الف) برغست لانا (ب) گھاس کاٹنا۔ بقول آصفیہ۔ بے سلیقگی سے کام کرنا۔ بیگار سے ٹالنا۔ بے مزہ شعر کہنا (معروف ۵) کہے ہے شعر جو معروف اتنی جلد دستی سے ٭ اُسے لکھے ہے شعر آب یا گھانس تو اے یار کاٹے ہے ٭ (ج) نالا چلانا۔

برغستوا بقول برہان باواو بالف کشیدہ طعامی و آشی کہ آنرا از برغست بپزند صاحب ناصری فرماید کہ با و وا بمعنی آش است مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی اش آش برغست قلب اضافت (وای برغست) صاحبان انند

وصفت ہم ذکر این کردہ اند (اردو) برغستوا فارسی میں اُس آش کا نام ہے جو برغست	سے پکائی جاتی ہے۔ مؤنث۔ اس کے لئے اردو میں کوئی خاص نام نہیں ہے۔

برغلانیدن بقول بحر بروزن خرچرانیدن بمعنی برانگیختن و تحریص کردن شخصی بہ کاری و فعلی و چیزی فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این برغلاند صاحب برہان متفق با بحر و بقول صاحب جہانگیری و موارد و جامع مرادف (برآغالیدن) است کہ بجایش گذشت مؤلف عرض کند کہ (ورغلانی) در سنسکرت بمعنی برانگیختگی و اغواست و از ہمین است مصدر ہندی (ورغلانا) کہ مرادف برغلانیدن است فارسیان واو (ورغلانی) را بہ موحدہ بدل کردند چنانکہ آب و آو و پس ازان علامت مصدر (دن) برو زیادہ کردہ مصدری ساختند و بمعنی (برآغالیدن) استعمال کردند کہ بہ اصول ما مصدر جعلی است و بعضی برآنند کہ (برغلانیدن) مخفف و مقلوب و مزید علیہ (برآغالیدن) کہ ماخذش آغال باشد و کلمۂ بر زائد بران کہ مجرد (آغالیدن) ہم بہ ہمین معنی گذشت اندرین صورت (الف) اول را حذف چنانکہ آہنگ و ہنگ و الف دوم را کہ بعد غین معجمہ واقع است بعد لام بہ تبدیل بدل بعض چنانکہ استخر و استرخ و نون اول را زائد گیریم چنانکہ گذارش و گذارشن ولیکن ماخذ اول قوی تر است از ثانی و بصورت ثانی مصدر اصلی باشد کہ اسم مصدر ہم مال فارسی زبان است (اردو) دیکھو برغلانیدن۔

برغلطیدن مزید علیہ غلطیدن کہ بمعنی برگردیدن ازین سو بآن سو و ازان سو باین سو می آید۔	(ظہوری ۵) سرو کار این تمنا را کہ در زخم تو برغلطم بہ غزالان را اگر بیگانگی صیاد می گردم

(اردو) لوٹنا۔ بقول آصفیہ غلطان ہونا۔ لڑھکنا۔ لڑکیاں کھانا۔ زمین پر لوٹنا (ذوق	ع) لیلی کے شوق وصل مین مجنون کو دیکھنا ۔ ہوگیا کیا ہے راہ ناقہ محمل مین لوٹنا ۔

برغم | بقول شمس لغت فارسی است بمعنی شگوفۂ درخت مؤلف عرض کند کہ محققین فرس ازین لغت ساکت ومعاصرین عجم بر زبان ندارند ودر لغات ترک وعرب یافتہ نمی شود مجرّد قول صاحب شمس اعتبار را نشاید اگر استعمال این بنظر آید توانیم قیاس کرد کہ اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) شگوفہ۔ اسم مذکر۔ دیکھو اشگفتہ۔

(الف) برغمان | بقول سروری وبرہان وجامع بہ رای مہملہ وغین معجمہ ومیم بوزن ارمغان مار بزرگ (مولوی معنوی ع) آدمی را عجز وفقر آمد امان ۔ از بلای حرص ونفس برغمان ۔ وبقول صاحب جہانگیری اژدہا صاحب رشیدی بحوالہ سروری فرماید کہ بہ تقدیم میم (برمغان) ہم آمدہ خان آرزو فرماید کہ آنچہ در سروری بتقدیم میم گفتہ غلط است کہ مخالف جمیع فرہنگہای معتبرہ است صاحب ناصری فرماید کہ بہ اضافت ----------

(ب) برغمان روئین | کنایہ از توپ است (ملک الشعرای کاشانی ع) بہار خرمی بنگر عیان بر درگہ دارا ۔ ز روئین برغمانش برق واز روئینہ خم تندر ۔ مؤلف عرض کند کہ ما در سروری ذکر (برمغان) نیافتیم واگر در نسخہ کہ پیش ہر دو محققین بالا باشد مذکور باشد غلط نتوانیم گفت کہ بدل بعض در فارسی زبان بسیار آمدہ چنانکہ اسطلم واسطخ وآفراز وافراز واغلدہ والغدہ وابناقون وانباقون وباموون ومابون بمعنی مبادکہ مغ بالکسر مخفف میغ است وبخاری را گویند کہ تیرہ وملاصق زمین باشد (کذا فی البرہان) وبالف ونون مزید علیہ آن (۱۰۰ع)

که با کلمهٔ بر مرکب شد معنی لفظی این بخار بلند که بر بمعنی بلند آمده و کنایه از مار بزرگ وجا
دارد که اصل این (برقمان) بقاف عوض غین معجمه بمعنی مثل برق و کنایه از اژدها که زبانش
می درخشد مثل برق وجا دارد که اصل این (برنمان) باشد بمعنی بر بلندی خم دارنده و کنایه
از اژدها خای معجمه بدل شد به غین معجمه چنانکه تاخ و تاغ و (ب) کنایه باشد از بسیاری و سطبری
و درازی و مضرت اژدها والله اعلم باقی حال اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) [illegible]
دیکھو اژدها (ب) توپ - مؤنث دیکھو بادلیج -

برغمه بقول شمس لغت فارسی است بالفتح بمعنی شگوفه با غلاف برون آوردن درخت مؤلف عرض کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان ازین ساکت و وضع لغت متقاضی معنی مصدری در فارسی زبان نیست اگر سند استعمال فارسیان بدست آید توانیم گفت که شگوفه با غلاف باشد و اسم جامد فارسی زبان و ظاهر الغت ترکی می نماید ولیکن محققین ترکی هم ازین ساکت و مجرد برغم را ماند که بقول همین محقق بلی تحقیق گذشت باقی حال اعتبار را نشاید که مایهٔ تحقیق صاحب شمس بین من الاس (اردو) وہ شگوفہ جو غلاف کے ساتھ ہو - مذکر -

برغنچه اصطلاح - بقول محیط ابهل است در بحث ابهل بجایش کرده ایم محققین فارسی
زبان ذکر این نکرده اند و ما برا اعتبار صاحب محیط که محقق مفردات طب است این
را نوشته ایم او هم نه نوشت که این لغت فارسی زبان است ولیکن از الفاظ لغت
معلوم می شود که لغت فارسی است و مرکب یافته می شود از کلمه بر بمعنی ثمر و غنچه بمعنی شگوفه

پس معنی لفظی این ثمرۂ شگوفه باشد ۔ فارسیان تخم سروکوہی را بدین اسم موسوم کردہ اند بسبیل کنایه (اردو) دیکھو ابہل ۔

برغندان بقول جہانگیری و رشیدی و برہان وجامع وناصری با اوّل مفتوح بثانی زدہ وغین مفتوح بانون زدہ جشن ونشاطی را گویند که در ماہ شعبان بسبب نزدیک آمدن رمضان کنند وبسیرگاہ ہا روند (حکیم نزاری ؎) رمضان می رسد اینک دہم شعبان است ٭ می بباریدو بنوشید که برغندان است ٭ (وله ؎) تو چو در آخرمه شعبان ٭ زدہ یک ہفته طبل برغندان ٭ صاحب برہان صراحت مزید کند که بقول بعضی آخر ماہ شعبان است وبجای حرف ثالث قاف ہم آمدہ وصاحب مؤید گوید که درین جشن شراب خواران بکثرت شراب نوشند و تفریط روا دارند ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا فرماید که ہمین لغت که بقاف آمدہ بسبب اختلاط عرب وعجم وترکی وفارسی است مؤلّف عرض کند که وضع لغت ترکی را ماند ولیکن محقّقین ترک ازین ساکت وہمه محقّقین بالا این را لغت فارسی زبان گفته اند وآنچه بقاف آید مبدل این که غین معجمه به قاف بدل شود چنانکه آرغ وآروق وماخذ این جز این نباشد که اصل این (برخندان) بود بمعنی خندہ کنندہ ومسرور اسم حال از مصدر (برخندیدن) که مزید علیه (خندیدن) است خای معجمه بدل میشود به غین معجمه وقاف ہر دو چنانکه تاخ وتاغ وچخماق وچقماق (اردو) فارسیون نے ایک خاص جشن کا نام (برغندان) رکھا ہے جو ماہ شعبان مین مناتے ہین اور شراب خوار کثرت سے شراب پی لیتے ہین اس لئے که رمضان مین می خواری نصیب نه ہوگی ۔ مذکر ۔

برغو بقول سروری وجهانگیری وبرهان وجامع وسراج بروزن پرگو بضم با وغین معجمه (۱) شاخ سیاه تهی که چون نفیر بنوازند (شیخ آذری ؎) آه سحر از نایژه صبح بر آمد * پیچان بهوا چون نفس از لوله برغو * (وله ؎) زان طرف چون کند برغو ساز * نشنود زین طرف کسی آواز * (شیخ مطهر ؎) ز بانگ طبل ودم نای وناله برغو * همی درید دل کوه وسینهٔ گردون * وفرماید که برقو به قاف هم آمده صاحب رشیدی بفتح اول آورده بهار و وارسته بذکر معنی اول گویند که از ظفرنامهٔ شرف الدین علی یزدی (۲) بمعنی منادی معلوم می شود واز کلام خواجهٔ شیراز هم (؎) عاشق از قاضی نترسد می بیار * بلکه از برغوی سلطان نیز هم * مؤلف عرض کند که معنی لفظی این بلند صدا وبلند آواز که بر معنی بلند بشیا گذشت وغو بالفتح معنی صدا وآواز بسیار بلند پس زیادتی کلمه بر بر لفظ غو مبالغه کند در بلند آوازی پس معنی اول بفتح غین معجمه صحیح باشد ومعنی دوم مجاز آن یعنی نفیر سلطانی را هم گفته اند که برای (اطلاع عام از واقعه) می نوازند که در انگلیسی زبان بیوگل نامند مخفی مباد که آنچه بقاف عوض غین معجمه می آید مبدل این است چنانکه آروغ وآروق (اردو) (۱) ایک قسم کی نفیری یعنی ترہی جو سینگ کے مغز کو خالی کرکے بناتے ہیں ۔ مؤنث (۲) شاہی بیوگل یا ترہی جسکے ذریعہ سے حکم شاہی کی منادی کرتے ہیں ۔ مؤنث ۔

برغوثی بقول برہان با ثای مثلثه بروزن سرگوشی تخمیست که آنرا بفارسی اسفیوشه وبعربی بزرقطونا وبشیرازی بنگو وبیونانی فسلیون خوانند . صاحب انند این را لغت عرب گوید وما بحث این جا اسفیوش واسبغول کرده ایم ضرورت نداشت که صاحب برهان

این را در لغات فرس جا دہد (اردو) دیکھو اسبغول ۔

برغول بقول سروری بحوالۂ نسخۂ وفائی بہ رای مہملہ و غین معجمہ بوزن اسلوب (۱) آشیکہ از گندم و جو نیم کوفتہ پزند (شمس فخری ے) مطلب مال و جاہ قانع شو بدو تا نان و کاسۂ برغول ہا و فرماید کہ این را بلغور نیز گویند و (۲) جو و گندم نیم کوفتہ و (برغوی) نیز خوانند (حکاک ے) آسیای صبوریم کہ ورا ہا گہ برغول و کہ بسر بہ کشتم ہا و بحوالۂ نسخۂ میرزا فرماید کہ (۳) حلوائیست کہ از آرد سازند و آن را آفروشہ ہم گویند و گوید کہ بہ بای فارسی ہم آمدہ و بقول جہانگیری آش جو کہ با گندم دلیدہ بپزند صاحب برہان گوید کہ با واو مجہول بر وزن مرغول بہر سہ معنی بالا آمدہ و بمعنی اوّل و دوم بالضّم ہم و معنی دوم را عام کند یعنی ہر چیزی کہ آن را ورہم کوفتہ باشند برغول نام دارد ۔ صاحب رشیدی بر معنی اوّل قانع و صاحبان ناصری و جامع متّفق با برہان ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ تحقیق آنست کہ بضمّ اوّل و واو معروف بمعنی گندم نیم کوفتہ و آشی کہ از ان پزند و بلغور قلب بعض آن و آن نیز بالضّم و بالفتح حلوای مذکور مؤلّف عرض کند کہ معرّس است کہ بقول کنز (بلغور بہ لام دوم و رای مہملہ) آرد سمید را گویند کہ نان سفید است و بقول لغات ترکی (بلغر بضمّ اوّل و سوم آش گندم) و بقولہ (بلغور ۔ بالضّم و بالفتح با واو معروف) طعام کاچی و دیگ مخصوص و ظاہر است کہ رای مہملہ بہ لام و بالعکس آن تبدیل می شود چنانکہ چنار و چنال و آلوند و اروند و واو ظاہر شمّہ ہم می آید پس فارسیان این لغت را ساختند از لغات بالا و غیر از معنی اوّل باقی معانی بر سبیل مجاز است آنچہ خان آرزو معنی سوم را با لغت مفتوح مخصوص کند بی دلیل ہست

(اردو) (۱) نیم کوفتہ جو یا گیہوں کی آش۔ مؤنث (۲) نیم کوفتہ گیہوں اور جو۔ مذکر گرم کی ہوئی سیر جنیر۔ مؤنث۔ (۳) ایک حلوا جو آٹے سے پکایا جاے۔ مذکر۔

برف بقول سروری بفتح با۔ آنچه در شدت سرما بارد که بعربی ثلج گویند (خلاق المعانی ے) ہر گز کسی ندادیدین سان نشان برف ؛ گوئی که لقمه ایست زمین در دہان برف ؛ بہار گوید معروف و فرماید که سیم از تشبیہات اوست و بالفظ باریدن و دمیدن و ریختن و گداختن و ماندن مستعمل (ابوطالب کلیم ے) بی قدری سیم برف را بین ؛ در چشم بخیلی نیز خوار است ؛ (حکیم رودکی ے) بفصل اندر کرده چنین و زی که زبرف ؛ زمین چو برف شده بود و آب چون سندان ؛ صاحب فدائی گوید که آنچه در زمستان مانند ریزه ہای نمک بجای باران می بارد و بقول محیط لغت فارسی زبان است و بعربی ثلج و بهترین آنست که بر زمین سنگریزه و سخت افتد و ردی آنست که بر خنادق افتد و آب گداخته آن ردی است۔ سرد در سوم و خشک در دوم و گویند گرم و تر در ان و گفته اند سرد بالطبع و خشک بالعرض و خشکی آن در مزاج انسان اثر نمی کند بلکه باطل می شود چون بر تارک سر نهند رعاف را قطع نماید و خوردن آن اخراج زلوی تشبث در حلق کند و مضمضه بآب آن مسکن درد دندان حار است و آن مخدر و محرک سرفه و تشنگی و گاه تشنگی ساکن کند و برای مشائخ و سرد مزاجان و صاحبان معده و جگر بارد و ضعیف و او رام باطنی و گرم مزاجان و صاحبان معده و جگر گرم و کسانیکه بر ایشان خون یا صفرا غالب موافق بود و مضر عصب و مقبض معده و مضر آن و مصلح آن قرنفل و عسل مؤلف عرض

اسم جامد فارسی زبان است وبس. معاصرین عجم ہم بر زبان دارند (اردو) برف. فارسی
اسم مؤنث۔ پالا۔ وہ کہر جو روئی کی شکل مین برستی ہے۔

برفاب | اصطلاح. بقول بحر (۱) آب سرد و
(۲) کنایہ از آب دہان کہ در وقت خوردن
شخصی چیزی را بسبب میل و خواہش طبیعت
در دہن دیگری می گردد صاحب ناصری فرماید
(۳) آب برف و ذکر معنی دوم ہم کردہ کہ شش
مر (برفاب دادن) می آید صاحب برہان بذکر
ہر سہ معنی نسبت معنی دوم صراحت مزید کند
کہ گاہ باشد کہ از دہن بیرون آید و بی اختیار
بریزد. صاحب جامع ہم ذکر ہر سہ معنی کردہ
مؤلف عرض کند کہ مرکب است از برف
و آب بقلب اضافت (آب برف) و معنی سوم
حقیقی است و مقصود از آب برف نہ آبی کہ
از برف جمع شدہ باشد بلکہ آبی کہ برف دران
اندازند تا سردتر شود و معنی اول ہم کنایہ
کہ آب سرد را برفاب گفتند ولیکن دران
مبالغہ ضرور است یعنی آب سردتر و آب حسرت
را ازین وجہ برفاب نام نہادند کہ سردتر میباشد
(اردو) (۱) بہت ٹھنڈا اور سرد پانی مذکر۔
(۲) دیکھو آب حسرت (۳) برف مین لگا یا ہوا
یا برف ڈالا ہوا پانی۔ مذکر۔

برفاب دادن | مصدر اصطلاحی. بقول (جہانگیری
و ناصری در ملحقات) و رشیدی و بحر و سراج و
برہان (۱) کنایہ از دل سرد کردن و نا امید
ساختن (حکیم سنائی ؎) برف آب ہمی دہی
تو مارا٭ ما از تو قفع ہمی کشائیم٭ (نظامی ؎)
تنش چون کوہ برفین تاب می داد٭ ز حسرت تشنہ
را برفاب می داد٭ مخفی مباد کہ قفع لغت عرب
است بمعنی در کشیدگی دست و پای از سردی
بہار بذکر معنی بالا و سند سنائی گوید کہ فقیر را
در معنی این بیت کلام است۔ مؤلف گوید کہ

(۲) بمعنی آب خنک تر دادن و (۳) دادن آبی
که برف دران داخل است حیف است که ما
نفهمیدیم که فقیر راچه وجه در کلام سنائی کلام آتش
زرگه بر دار خان آرزوست وطرزش را اختیار
کرده (اردو) (۱) دل سرد کرنا. نا امید کرنا
(۲) بهت ٹهنڈا پانی دینا۔ (۳) برف مین لگا یا
هوا پانی دینا۔ برف ڈالا هوا پانی دینا۔

برفاب کردن | مقوله۔ بقول مؤید ای در دهان
کردن وقت خوردن دیگر بسبب حمیت طبع
و فرماید که این معنی سماع از عمائد خراسانی است
مؤلف عرض کند که (برف آب کردن)
بمعنی سرد تر کردن آب بواسطه برف یعنی
انداختن پارۂ برف درآب باشد که معنی حقیقی
و موافق قیاس است معاصرین عجم به خادم خود
گویند "امروز حرارت بسیار است برف
آب کن و بیار" آنچه مؤید الفضلا از عمائد
خراسان نقل کرده است روز قره شان را
نفهمیده باشد یا قوت عرض مطلب ندارد۔
ما نفهمیده ایم و فضلا بفهمند دارد و حمیت
کی وجه سے منه مین لیا (یه صرف ترجمه هے)

برفان | بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بالفتح
لغت فارسی است (۱) بمعنی پشم بزغاله و
(۲) بمعنی پیراهن چرمین. مؤلف عرض کند
که آن که بمعنی مفتمش گذشت افاده معنی تخصیص
و اضافت کند پس لفظ برف مرکب شد با آن
و معنی لفظی این متعلق به برف یا الف و نون
نسبت گیریم که بر برف زیاده کرده اند.
بمعنی منسوب به برف از قبیل ایران و توران
پس چیزی که منسوب به برف است پشم بزغاله
باشد یا پیراهن چرمین که استعمال این هر دو
در برفستان می کنند هر چه ما نوشته ایم موافق
قیاس است ولیکن بدون سند استعمال
هر دو معنی بالا را تسلیم نه کنیم که محققین فرس
از بین ساکت و معاصرین عجم به زبان ندارند

(اردو) (۱) بزکوہی کے بال۔ مذکر۔ (۲) پوستین بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کی کھال کی پوشش جو بالون کے باعث نہایت گرم ہوتی ہے۔ بال دار چمڑے کا کوٹ۔

برف باریدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است و سند این بر مصدر آیندہ می آید (اردو) برف برسنا۔

برف باریدن بر پر زاغ مصدر اصطلاحی۔ کنایہ باشد از ہنگام پیری رسیدن و پیر شدن (نظامی ؎) مرا برف بارید بر پر زاغ ؎ نشاید چو بلبل تماشای باغ ؎ (اردو) بال سپید ہونا۔ بقول آصفیہ بڑھاپا آنا۔

برفتادن شور استعمال۔ مزید علیہ افتادن شور و بلند شدن و برپا شدن آن (انوری ؎) از افق برکشیدہ شیر علم ؎ در جہان برفتاد شور سیاہ ؎ مؤلف عرض کند کہ (برافتادن) مزید علیہ افتادن است بزیادت کلمہ بر برآن کہ بجایش گذشت و (برفتادن) بحذف الف مخفف آن و این متعلق است بمعنی بست و دوم افتادن کہ بجایش گذشت (اردو) شور برپا ہونا۔ شور بلند ہونا۔

برفنج اصطلاح۔ بقول انند مرادف (برخنج) کہ بجایش گذشت مؤلف عرض کند کہ صراحت ماخذ ہم درانجا کردہ ایم اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ قلب بعض است چنانکہ استخر و استرغ (اردو) دیکھو (برخنج)

برف دمیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ پیدا شدن برف است و بس۔ (رودکی ؎) ہمی دمیدی بر چشم بر صبا چون الماس ؎ ہمی وزیدی بر چہرہ باد چون سوہان ؎ (اردو) برف بننا۔

برفر اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری وجامع ومؤید وانند وموارد بروزن صرصر (۱) بمعنی شان وشوکت وعلو وقدر ومنزلت مؤلف عرض کند کہ صاحب سفرنگ در شرح فقرۂ شانزدہم (نامۂ شت وخشور کیخسرو) کیخسرو را در شکوی زرین چار زن برفر بودند" می فرماید کہ (۲) برفر بمعنی باشان وشوکت است پس اسم فاعل ترکیبی باشد نیز انیم کہ ہمہ محققین بالا بچہ وجہ سکندری خوردہ اند خصوصاً قول صاحبان ناصری وجامع کہ از اہل زبانند بیشتر تعجب خیز است کہ از معنی لفظی ہیچ کار نگرفتہ اند ومعنی اوّل خلاف قیاس را بیان کردہ اند اگر سند استعمال سفرنگ پیش ما نمی بود کلمۂ بر را در معنی اوّل زائد خیال می کردیم تا آنکہ سند دیگر برای معنی اوّل برادعای خود بدست نیاید (برفر) را بمعنی مطلق شان وشوکت تسلیم نکنیم۔ تسامح شان پیش نیست

(اردو) (۱) فر۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ شان وشوکت (۲) باشان وشوکت۔ باکروفر

(۷۰۰۲) **برفراختن رایت** استعمال۔ بلند کردن رایت وعَلَم است ومصدر (برفراختن) مخفف ہمان (برافراختن) کہ گذشت بتخفیف الف (ظہوری ۵) خیل امید وبیم خورد شکست ؛ رایت فتح برفراختہ ایم ؛ (انوری ۵) چہ برفرازد ہر بامداد رایت صبح ؛ کہ برکشاید ہر شب بضد صبح شفق ؛ (اردو) جھنڈا اکھڑا کرنا۔ دیکھو انگیختن رایت۔

(۷۰۰۳) **برفروختن** استعمال۔ (۱) مخفف ہمان (برافروختن) کہ بجایش گذشت۔ الف را حذف کردہ اند و (۲) مزید علیہ (فروختن) کہ بجایش می آید زیادتی کلمۂ بر بران (اردو) (۱) دیکھو برافروختن (۲) دیکھو فروختن۔

(۷۰۰۴) **برفروختن چراغ** استعمال۔ روشن کردن چراغ باشد مرادف (برافروختن شمع) کہ بجایش گذشت

(ظهوری ـ ه) آسمان مدان چراغ وفا برفروختن
٭ باید که کار مغز کند استخوان کس ٭ (اردو)
دیکھو برافروختن شمع ۔

۴۰۱۰ **برفروختن رخساره** | مصدر اصطلاحی ۔ (۱)
کنایه از روشن شدن رخسار باشد چنانکه
(برافروختن رخ) که بجایش گذشت و (۲) کنایه
از می خوردن هم که از ان رخساره سرخ و
روشن می شود (ظهوری ـ ه) رخساره برفروخته
باغ از گل قدح ٭ با عندلیب باش که مست
ترنم است ٭ (اردو) (۱) دیکھو برافروختن
رخ (۲) شراب پینا ۔

۴۰۱۱ **برفروختن شعله** | استعمال ۔ روشن و مشتعل
کردن شعله چنانکه (برافروختن شمع) بجایش
گذشت (ظهوری ـ ه) از داغهای سینه توان
شعله برفروخت ٭ دل بر وفای لاله خود رو
گذاشتیم ٭ (اردو) شعله روشن کرنا ۔

برفروشان | اصطلاح ۔ بقول برهان و مؤید
و هفت وانند بر وزن پرده پوشان ...
است که امت پیغمبر باشد مؤلف عرض کند که
صراحت کامل همه را انجا کرده ایم و در ینجا همین
قدر بس است که این مبدل آن که موحده به
فا بدل شود چنانکه زبان و زفان (اردو)
دیکھو بروشان ۔

برفره | اصطلاح ۔ بقول برهان و جامع و هفت
و موارد وانند بر وزن شه تره بمعنی برفر که
گذشت مؤلف عرض کند که حقیقت این به
(برفر) بیان کرده ایم و این حضرات نباشند که
مزید علیه آنست که های هوز در آخر این زیاده
کرده اند (اردو) دیکھو برفر ۔

(الف) **برف ریختن** | استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که (۱) بارانیدن برف باشد و (۲) انداختن
برف در چیزی (نظامی ـ له) بنفشه نکرده
سر غنچه تیز ٭ چو ابر بهار آسمان برف ریز ٭

مؤلف عرض کند کہ ما این سند را متعلق با

(ب) برف ریزیدن | کنیم کہ ریختن و ریزیدن آن

ہر دو مرادف یکدیگر است کہ تعریف آن بجایش

کنیم و سند معنی دوم الف از روزمرہ شناسان

بدست می آید گویند کہ "برف در آب بریزد و

بیاید" (اردو) (الف) برف برسانا (ب) برف پڑنا

(الف) برف زدن | اصطلاح (ب) بقول

(ب) برف زدگی | انند بحوالہ فرہنگ فرنگ

بالفتح و فتح زای معجمہ و کسر دال مہملہ تحتانی معروف

بمعنی ضرر و نقصانی کہ از برف بزراعت میرسد

مؤلف عرض کند کہ طالب سند استعمال باشیم

فارسیان زراعتی را کہ از ژالہ نقصان خورد

گویند "این کشت را ژالہ زدہ است"

پس عجبی نیست کہ ہمین مصدر (زدن) را

با برف استعمال کنیم و گوئیم کہ (الف) بمعنی

افتادن و باریدن برف باشد معنی حقیقی و

از ہمین مصدر حاصل بالمصدرش (برف زدگی)

واستعمال (ب) ندیدیم (اردو) (الف) برف

پڑنا۔ برف برسنا۔ حقیقی معنون مین۔

(ب) برف پڑنا بمعنی حاصل بالمصدر جیسے

"یہ کھیت برف پڑنے سے بگڑا" یعنے برف

زدگی سے نقصان اٹھایا ہے اور برف زدہ ہے

(الف) برفسان خوردن | مصادر

(ب) برفسان زدن تیغ و مانند آن | اصطلاحی

(ج) برفسان کردن | بہار

(د) برفسان کشیدن | ذکر الف

(ہ) برفسان نشستن | و ج و

(و) برفسن زدن | دوہ

ذکر کردہ گوید کہ بمعنی تیز شدن و کردن تیغ

و امثال آن (محمد سعید اشرف الف سے)

نے تند گردد آن و نہ این سودہ می شود (؟)

ہر چند تیغ مہر خورد برفسان برف (قاسم

مشہدی د سے) خوبان بدیر و کعبہ عنانی کشیدہ اند

تا تیغ غمزہ را بفسانی کشیدہ اندکم (ظہیر فاریابی)

ف۹) سپهر برنکشد با مداد خنجر صبح ٭ اگر بشب
ترند همت تو بر فسنش ٭ (خواجه سلمان و
ف۹) دمبدم غمزهٔ تو بر دل من تیزتر است
٭ راست ماننده تیغی که زنی بر فسنی ٭ صاحب
انند هم بانش . صاحب بحر الف و ه را
بمعنی لازم و ب و ج و د را بمعنی متعدی
آورده و اضافت هر یک مصدر بسوی تیغ
و خنجر و امثال آن کرده . ما اضافت را پسند
کنیم مخفی مباد که در سند (ج) استعمال (فسان)
است نه (بر فسان) عیبی ندارد که موحده و
کلمهٔ بر هر دو بدین معنی مرادف یکدیگر است
و فسن مخفف فسان باشد . همه مصادر موقوف
قیاس (اردو) (الف و ه) سان پر چڑھنا
بقول آصفیه پتھری پر تیز ہونا . فسان پر لگنا .
(ف۹) آنکھوں کی گردشوں سے یہ جوہر عیاں
ہوئے ٭ تیغ نگاہ یار بھی چڑھتی ہے سان پر ٭
(ب) و (ج - د - و) سان چڑھانا یا رکھنا یا لگانا

سان دھرنا - دیکھو (بر سنگ کشیدن خنجر)

بر فشاندن بقول بحر نثار کردن (ظهوری ف۹)
بسنبل زما بوسه ها بر فشان ٭ که آورده از
زلف ساقی نشان ٭ و فرماید که کامل التصریف
است و مضارع این بر فشاند . خان آرزو
در سراج فرماید که رقص کردن و افروختن
آتش و فرماید که تحقیق این گذشت و ظاهراً این
معنی حقیقت است نه مجاز چه بر بمعنی بالا
و در افروختن بی تکلف راست می آید و لهذا
آتش مشتعل را گویند بلند شد و بعضی بمعنی حفظ
نیز گفته اند و بحث این گذشت (انتهی) صاحب انند
فرماید که بمعنی حرکت دادن دست را تا هر چه
در دست باشد بیفتد و ازینجا بمعنی نثار کردن
اخذ کرده اند مؤلف عرض کند که محققین بالا
از نزاکت و حقیقت کار نگرفته اند حقیقت
اینست که معنی چهارم اصل است که معنی حصولی
است ولیکن دست را در معنی هیچ تعلق نیست

دست باشد یا زلف یا دامن از برای همه
(برفشاندن) بمعنی حرکت دادن مستعمل می‌شود
پس معنی چهارم مجرد حرکت دادن است
وبس۔ مخفف (برافشاندن) و در معنی دوم
بر بمعنی بدن است و بمعنی سوم بیان کرده
خان آرزو مرادف (آتش افشاندن)
که در مصدر گذشت حاصل اینست که همه
معانی مصدر (افشاندن) که گذشت در
(برافشاندن) باشد و محاورهٔ فارسیان بحالت
اضافت در ملحقات آن گذشت و (برفشاندن)
مخفف (برافشاندن) باشد که بجایش مذکور
شد و همه ملحقات (افشاندن) و (برافشاندن)
از برای این هم پس بعض معانی را ذکر کردن
و بعض را گذاشتن درست نباشد (اردو)
دیکھو (افشاندن و برافشاندن) معہ ملحقات۔

برف گداختن | استعمال۔ صاحب آصفیہ
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
که آب کردن و شدن برف (سعدی) بوی
چمن برآمد و برف چمن گداخت ؎ گل با شگوفه
آمد و بلبل به بوستان ؎ (اردو) برف کو
گھلانا۔ پانی کرنا۔ برف کا گھلنا۔ پانی ہونا۔

برفلان چکیدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر
و ملحقات برہان و بہار (۱) برفلان افتادن و (۲)
برفلان گمان بردن و (۳) برفلان ثابت شدن
۔ صاحبان مؤید و هفت و شمس ذکر ما عنی مطلق
این کرده اند مؤلف عرض کند که مشتاق سند
استعمال می باشیم (اردو) (۱) کسی پہ پڑنا
(۲) کسی پہ گمان کرنا۔ (۳) کسی پہ ثابت ہونا

برفلان قلم نیست | مقوله۔ بقول بہار (در انشای
نقل نگار) ای محاسبه و بازپرس نیست یعنی
معاف و مرفوع القلم است و حسابی و کتابی
ندارد و فرماید که آنچه صاحب برهان تہمد
(قلم نیست) را بدین معنی آورده صحیح نباشد
(صائب ؎) گنج است اگر هست به ویرانه خو...

تیغ است اگر بر سر مجنون قلمی نیست ؛ (ولہ ـــہ)
ہر کہ شد دیوانہ اینجا در حساب مردم است ؛
در دیار ما قلم بر مردم آگاہ نیست ؛ (مولانا ناجی
ـــہ) بستہ خدا آزادی خود کاتبی از عشق ؛
دیگر قلمی نیست برین بندۂ درگاہ ؛ (بابا فغانی
ـــہ) مارند خراباتی و معشوق پرستیم ؛ بر ما قلمی
نیست کہ دیوانہ و مستیم ؛ مؤلف عرض کند
کہ صاحبان برہان و بحر ترک صلہ نوشتہ اند البتہ
اظہار صلہ بہتر از ترک است بہترین طرز بیان
(قلم نیست بر کسی) یعنی او لائق محاسبہ و مواخذہ
نیست (اردو) وہ مرفوع القلم ہے۔ وہ قابل
گرفت نہیں ہے وہ معذور ہے (درد ـــہ)
مشابہ کوئی ان آنکھوں سے کم ہے ؛ یہ نرگس ہے
مرفوع القلم ہے۔

بر فلک خوردن زور مصدر اصطلاحی۔ واقع
شدن زور بر فلک یعنی لازم (با فلک زور آزمائی
کردن) (انوری ـــہ) زور تو در کشاکش اگر بر فلک
خورد ؛ زاسیب او گسستہ شود تار روزگار ؛ (اردو)
آسمان معرض مقابلہ میں آنا آسمان پر زور پڑنا

برفناک اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
از عالم غمناک و غضبناک مؤلف عرض کند کہ لفظ
(برف) را مرکب کردہ اند با کلمۂ (ناک) و ناک
بقول برہان لفظی کہ بجہتہ بیان اتصاف موصوف
بصفتی در آخر کلمات می آورند کہ دلالت می کند
بر داشتن چیزی ہمچون طربناک و معنی آلودہ و آغشتہ
(الخ) پس این قسم استعمال بدون سند یا قول
صاحب زبان اعتبار را نشاید و ما از معاصرین
عجم نہ شنیدیم کہ گفتہ باشند ؛ این آب برفناک
است ؛ یعنی برف در و شامل است قائل
(اردو) برف ڈالا ہوا۔ برف لگایا ہوا۔

برفنج اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول و ثالث و سکون نون و جیم
[illegible] است بمعنی (۱) سخت و درشت و (۲) ناہموار و ناسازگاری کاری

و (۳) بمعنی نوعہ نادر و (۴) میوۂ نورس مؤلف گوید کہ فنج بمعنی اوّل می آید کہ اسم جامد فارسی زبانست و این مزید علیہ آن بزیادت کلمۂ بر بران و معنی دوم مجاز آن و معنی سوم البتہ خلاف قیاس است طالب سند باشیم و معنی چہارم مجاز سوم (اردو) (۱) سخت (۲) راستہ کی ناہمواری ۔ کام کی خرابی مونث (۳) نیا ۔ نادر (۴) تازہ میوہ ۔ مذکر ۔

برفنجک اصطلاح ۔ بقول سروری و برہان و ناصری و جامع کابوس را گویند صاحب جہانگیری فرماید کہ با اوّل مفتوح بثانی زدہ و فای مفتوح ہمان (برخفج) کہ گذشت و (فرنجک) ہم گویند و بتازی کابوس و بسریانی خرخجیون ۔ صاحب رشیدی بذیل (برخفج) ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ ماخذ این جز این نباشد کہ بہ لغت (برفنج) بمعنی اوّلش ۔ کاف تحقیر زیادہ کردہ برای مرضی خاص مخصوص کردند دیگر ہیچ (اردو) دیکھو برخفج ۔

برفند اصطلاح ۔ بقول اننداجوالہ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث لغت فارسی است بمعنی (۱) مکر و حیلہ و فریب و (۲) گفتار ناشایستہ و (۳) ظرف و (۴) جای عمیق و خندق و (۵) عمارت محراب دار و (۶) بمعنی لشکر و فوج ۔ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد مؤلف عرض کند کہ فند بمعنی مکر و حیلہ و فریب و شید و زرق بجایش می آید و این مزید علیہ آن بزیادت کلمۂ بر بران و معنی دوم را مجاز آن توان گرفت و اگر برای معنی سوم و چہارم و پنجم و ششم سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی قدیم است مجرد قول صاحب فرنگ را برای این معنی کافی ندانیم کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین اہل زبان ساکت (اردو) (۱) مکر و حیلہ و فریب ۔ مذکر (۲) ناشایستہ گفتگو ۔ مؤنث (۳) ظرف ۔ مذکر (۴) عمیق مقام

مذکر (خندق دیکھو بارگین) (۵) محراب دار عمارت۔ مؤنث (۶) لشکر۔ مذکر۔

برفندار اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح لغت فارسی است بمعنی (۱) مفسر و (۲) مدرس و (۳) دانشمند و (۴) عالم کہ مسائل شرعیہ را حل نماید و (۵) مطرب و سرایندہ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی فن دارندہ و صاحب فن و کلمۂ بر زائد یا آن را بمعنی بلند گیریم کہ بجایش گذشت یعنی فن بلند دارندہ و بلند مرتبہ در فن پس معنی چہارم حقیقی است کہ عالم۔ دانشمند و صاحب علم و فن باشد و باقی ہمۂ معانی مجاز آن و برای آن طالب سند باشیم کہ صاحب فرہنگ فرنگ صاحب زبان نیست معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) مفسر۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ تفسیر کرنے والا۔ معنی بیان کرنے والا۔ شارح (۲) مدرس۔ بقولہ عربی۔ درس دینے والا۔ پڑھانے والا۔ ملّا۔ مکتبی۔ پنڈت۔ معلم۔ استاد طلبا (۳) دانشمند بقولہ عقلمند۔ سمجھدار۔ زیرک (۴) عالم۔ بقولہ عربی۔ صاحب علم (۵) مطرب۔ بقولہ عربی گویا۔ گانے والا۔ مغنّی۔

برفور اصطلاح۔ بقول انند و غیاث و مؤید بالفتح و فتح فا و سکون واو و رای مہملہ زدہ بمعنی جلد و شتاب و فی الفور مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم ہم بر زبان دارند و گویند کہ "برفور حکمش تعمیلش کردیم" پس جزین نیست کہ کلمۂ بر بر لغت فور عربی زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) فی الفور۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ فوراً۔ جلد۔ معاً۔

(الف) برفوز با زای معجمہ و سین مہملہ در آخر۔

(ب) برفوس بقول برہان و جامع بروزن سردوزہ و افسوس اطراف و پیرامون دہان و مرادف بر پوز۔ صاحب ناصری فرماید کہ بہمین معنی برکابوز و برکابوس و برکافوز و کافوس

ہم می آید (مولوی معنوی سہ) چنان باشد بیان نور ناطق بی لب باشد نہ آواز و نہ برفوز ۔ مؤلف عرض کند کہ اصل این تپوز است کہ بفوقانی دوم و بای فارسی سوم بجایش گذشت و صراحت ماخذش ہم در انجا کردہ ایم و (الف) مبدل (بدپوز) کہ بہمین معنی گذشت ۔ دال مہملہ دوم بدل شد بہ رای مہملہ چنانکہ باددان و باردان و بای فارسی سوم بدل شد بہ فا چنانکہ سپید و سفید و (ب) مبدل (الف) کہ زای ہوز بدل شد بہ سین مہملہ چنانکہ آیاز و ایاس و سندی کہ صاحب ناصری از مولوی معنوی آوردہ ہمان است کہ بر دبدپوز گذشت حیف است از محققین کہ کلامی را بسند خود در جاہا می آرند بہ تبدیل املای لفظ ۔ خدامی داند کہ مولوی معنوی درین شعر استعمال بدپوز کردہ یا بدفوز (اردو) دیکھو تپوز ۔

برفی بقول انندبحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح وکسر فا لغت فارسی است نوعی از حلوا مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان دارند و گویند کہ از شیر و شکر ساختہ می شود و سفید رنگ است ہمچون برف پس تحتانی آخرہ برای نسبت باشد و بس (اردو) برفی ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مؤنث ۔ ایک قسم کی سفید اور میٹھی دودھ کی مٹھائی

برق (۱) بقول سروری بروزن و معنی ترغ است کہ گذشت و بند نیز گویند (شیخ آذری سہ) بگشا بندشی ز مغرب برق ۔ می کند شرق و غرب را ہمہ غرق ۔ و فرماید کہ (۲) بتازی معروف ۔ بہار بنسبت معنی دوم گوید کہ درخشیدن برق و روشنی کہ از ابر بجہد و آنرا بفارسی درخش گویند و جمع آن بروق و آتش دست و بی محابا و بی مروت

و خانہ سوز و سبک سیر و عالم سوز از صفات اوست و تیغ و جوی و چراغ و مصرع از تشبیہات او و با لفظ افتادن و جہیدن و درخشیدن و ریختن مستعمل ۔ (ملا طغرا ےؔ) ز رنگینی مصرع تند برق ؎ جہان گشت در آتش لعل غرق ؎ مؤلف عرض کند کہ نسبت معنی اول حقیقت برغ بجایش گذشت و این مبدل آنست چنانکہ آروغ و آروق و این معنی دوم لغت عرب است فارسیان استعمالش (۳) بمعنی سوزندہ ہم کردہ اند کہ بر (برق حاصل) می آید وبر (برق مذہب) ہم کہ بہمین معنی مستعمل (اردو) (۱) دیکھو برغ (۲) برق ۔ مؤنث دیکھو ادرخش (۳) جلانیوالا ۔

برق آفت استعمال ۔ فارسیان برق را بہ تشبیہ آفت استعمال کردند ۔ اضافت تشبیہی است یعنی آفتی کہ مثل برق است (صائب ےؔ) یکی صد شد ز گلچین برگ عشرت گلشن ما را ؎ حمایت کرد مور از برق آفت خرمن ما را ؎ (اردو) وہ آفت جو مثل برق کے ہے ۔ مؤنث ۔ (۲۰۱۵)

برق آہ استعمال ۔ از قبیل (برق آفت) است کہ فارسیان آہ را بہ برق تشبیہ دادند (ظہوری ےؔ) جولان بعشق گرچہ دہد باد خرمن ؎ شوق ؎ خواہد ز برق آہ گہی تازیانہ ؎ (اردو) وہ آہ جو مثل برق کے ہے ۔ مؤنث ۔ (۲۰۱۶)

برق آہنگ استعمال ۔ بہار ذکر این کردہ بر معروف قانع مؤلف عرض کند کہ بدون اضافت اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ آہنگ او مثل برق است و کنایہ باشد از تیز و چالاک و ہوشیار ۔ اگرچہ سند استعمال پیش نشد ولیکن خلاف قیاس نیست ۔ (اردو) براق ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی چالاک ہوشیار ۔ زیرک ۔

(۱۰۶) **برق ابرگردش** اصطلاح - مرکب توصیفی است - کنایہ از اسپ - سند استعمال این از میرمعزی بر (ابرگردش) گذشت و اشارۂ این ہمہ رانجا کردہ ایم (اردو) براق بقول آصفیہ - بادرفتار - تیزگام - سبک رفتار گھوڑے کی صفت میں اس کا استعمال ہے -

(۱۰۷) **برق اشک** استعمال - اضافت تشبیہی یعنی اشکی کہ مثل برق می تابد و می سوزد (ظہوری ٥) از برق اشک سوزد سرای خواب [illegible] چراغ مجلس افسانہ نور [illegible] (اردو) وہ اشک جو مثل برق ہے (اشک آتش ناک) (اشک آتشین)

برق افتادن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت - مؤلف عرض کند کہ (۱) معنی حقیقی یعنی افتادن برق بر چیزی و (۲) کنایہ از آفت و مصیبت نازل شدن (ملا صبح اصفہانی ٥) چو برق شعلہ یادش مرا بجان افتاد ؛ فروغ ماہ در آئینۂ کتان افتاد ؛ (اردو) بجلی پڑنا - بقول آصفیہ (۱) بجلی گرنا - بجلی کا شعلہ گرنا - (۲) آفت آنا - صدمہ پہنچنا -

(۱۰۹) **برق افگندن** استعمال - مرادف برق انداختن است کہ می آید (ظہوری ٥) عشق برہم بخرمن افگندہ است ؛ آرزو طرح شیون افگندہ است ؛ (اردو) دیکھو برق انداختن

برق قالب زدن مصدر اصطلاحی - بقول وارستہ (۱) مہیا کردن (۲) سرانجام دادن (زلالی ٥) فرود آمد قضا از عالم پاک ؛ کہ برقالب زند خود را کف خاک ؛ (طغرا در توصیف کلاہ ابری - فقرہ) گلستان بقالب زدن رابیکاری می شمارد ؛ و فرماید کہ بزعم بعضی معنی این (۲) ہمرنگ گشتن و کلید را بجدہ کردن است [illegible] عبارت [illegible] صاحب بحر نقل نگارش بہار بمعنی اول قانع - خان آرزو در چراغ

برای معنی دوم سند محسن تاثیر آورده (ع)
خنده ہا دارد ز روزن خانه بر معماریت
تا چه بر قالب زند بہر تو قالب کاریت ہا
مؤلف عرض کند که (۳) بمعنی حقیقی مراد
به پیمانه زدن باشد که بجایش گذشت معنی
چیزی را درست کردن و ساختن بذریعۂ
قالبش و بخیال ما سند زلالی و طغرا ہر دو
برای معنی سوم است و معنی اول و دوم
بیان کردۂ محققین بالا از اسنادشان صاف
نمی برآید مشتاق سند دیگر باشیم و سند محسن تاثیر
بمعنی (۴) بروی کار آوردن است و
نتیجه پیدا کردن نفاق (اردو) (۱) مہیا
کرنا۔ سرانجام دینا۔ (۲) فضول باتین کرنا
بیہوده کام کرنا (۳) دیکھو پیمانه زدن (۴)
نتیجه پیدا کرنا۔

برقان | بقول شمس لغت فارسی و عربی است
بمعنی درخشیدن مؤلف عرض کند که برقیدن
در فارسی زبان بمعنی درخشیدن نیامده که
این را اسم حال گیریم۔ پس این را لغت
فارسی نگیریم مجرد قول شمس اعتبار را نشاید
که سند استعمال پیش نشد و معاصرین عجم بزبان
ندارند (اردو) چمکنا۔

برق انداختن | استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که متعدی (برق افتادن) است بہر دو
معنی اش (شانی مشہدی ع) ز بادم شعلہ
کش تر می شود سوز دل و ترسم ہا که برق غیرتی
در خرمن گردون بیندازد ہا (اردو)
بجلی گرانا۔ آفت ڈھانا۔ دیکھو (برق افتادن)
یه دونون معنون مین اس کا متعدی ہے۔

برق باریدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که بمعنی حقیقی لازم و متعدی ہر دو
آمده یعنی برق افتادن و برق انداختن و

(برق بار) کہ اسم فاعل ترکیبی بسند مغربی نیشاپوری بر (ابرگردش) بصفت اسپ گذشت ازہمین است (اردو) بجلی گرنا بجلی گرانا ۔

برق برخاستن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ ظاہر شدن و سربرآوردن و درخشیدن برق است (اثیر اخسیکتی ؎) برخاستہ زجبہۂ غرا وگوش تیز ٭ برقی کزو دو پیکر الیاس شد عیان ٭ (اردو) بجلی ظاہر ہونا ۔ بجلی چمکنا ۔

برق تازہ اصطلاح ۔ بقول بہار معروف (ناصر علی ؎) برق تازان جہان تا کمر دل بستند ٭ چون شرر برنفس سوختہ محمل بستند ٭ مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی تیزرو و چالاک (اردو) تیز رفتار ۔ بقول آصفیہ ۔ جلد چلنے والا ۔ چالاک ۔

برق جستن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند کہ درخشیدن برق باشد (ملک قمی ؎) کنون کہ تیر فلک سینہ کردسینہ بدزد ٭ بجست برق بلا نم ورآبگینہ بدزد ٭ (اردو) بجلی چمکنا ۔

برق جولان استعمال ۔ بقول بہار معروف مؤلف عرض کند کہ جولانی برق دارندہ ۔ اسم فاعل ترکیبی (صائب ؎) بپوش چشم چو شبنم درین چمن صائب ٭ کہ چون نشانۂ صبح است برق جولان گل ٭ (ولہ ؎) آنکہ جولان برآوردہ دو دازخرمن مراد ٭ درمیان نی سواران برق جولانی کجاست ٭ (اردو) برق جولان کہہ سکتے ہین بمعنی تیزرو ۔ صاحب آصفیہ نے برق خرام ۔ برق رفتار کا ذکر انہین معنون مین کیا ہے ۔

برق جہیدن استعمال ۔ صاحب آصفیہ ذکر این کردہ ازمعنی ساکت مؤلف عرض کند

که مرادف (برق جستن) است که بجایش گذشت (کلیم همدانی ؎) از هر کنار برق بلا در جهیدن است ٭ باید گلیم بخت سیه را بجا گذاشت ٭ (اردو) دیکھو برق جستن -

برق چنگال | اصطلاح. بقول بهار معروف (صائب ؎) ز دلهای ضعیفان استعانت جو چو در مانی ٭ که شیر برق چنگال از نیستان می شود پیدا ٭ مؤلف عرض کند که بصفت درند مستعمل مراد از درندی که چنگال می زند به تیزی و خونخواری اسم فاعل ترکیبی است (اردو) تیز پنجوں والا، پنجه مارنے والا درنده جس کا پنجه مثل بجلی کے تیز اور مهلک ہو

(الف) **برق حاصل** | اصطلاح. بقول بهار و بحر و انند کنایه از تاراج کننده غارتگر (ناصر علی ؎) دل و دین جمع کرده خط مشکین نمایان شد ٭ هجوم مور نزدیک است گردد برق حاصل ها ٭ مؤلف عرض کند که درینجا برق بمعنی سوزنده خرمن است که حاصل کشت همان خرمن باشد و از مجرد حاصل درینجا حاصل کشت مراد است از قبیل (برق مذهب) که می آید بالجمله

(ب) **برق حاصل گردیدن** | مصدر است اصطلاحی بمعنی خرمن را سوختن و برباد کردن مرکب از همان معنی لفظ برق که ذکرش بر (الف) گذشت (اردو) (الف) غارتگر، تاراج کرنے والا اور ہمارے معنوں کے لحاظ سے خرمن کو جلانے والا. (ب) خرمن جلا دینا -

برق حسرت | **برق خواهش** | استعمال. فارسیان حسرت و خواهش را تشبیه داده اند به برق یعنی این هردو دل انسان را می سوزد بهمان که برق مرکب اضافی است وبس -

(۲۰۲) (۲۰۲)

یعنی برق حسرت، حسرت است و برق حوادث
حوادث (ظہوری ؎) ز برق حسرتم دود
تر د بر خرمنم ہرگز ٭ شد انبار آرزوی خا
تاکی از اثر جوشِ چشم ٭ (صائب ؎) دانہ من
صائب از برق حوادث سوختہ ست
تخمی خوش کہ دارد نوبہاری در نظر ٭ از
حسرت کی بجلی۔ حوادث کی بجلی۔ مؤنث۔

برق خاستن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف
عرض کند کہ بمعنی بلند شدن برق و کنایہ از
تیز شدن برق در رفتار و سریع السیر شدنش
(واصف بخاری ؎) پیداست کہ تیز ہر برق
گردون سیرت ٭ برقی نتوان دید کہ خیزد ز
زمین ٭ (اردو) بجلی کا تیز ہونا۔ بلند ہونا
و سریع السیر ہونا۔

(الف) **برق خاطر** | استعمال (الف) باضافت
(ب) **برق خانہ سوز** | مرکب اضافی و تشبیہی است

کہ خاطر را بہ برق تشبیہ دادند و در (ب)
خانہ سوز صفت برق است کہ بر لفظ برق
اشارہ آن گذشت۔ مرکب توصیفی (انوری
؎) ز انہ خورشید شعلہ بار داگر ٭ برجہد
خاطرش بنام ٭ (صائب ؎) این برق
سوز مہیای جستن است ٭ ای خون گرفتہ
من ناتوان مگیر ٭ (اردو) (الف) وہ طبیعت
جو مثل برق کے تیز ہے۔ فارسی ترکیب
خاطر کہ ... میں۔ (ب) گھر جلانے والی بجلی
(برق خانہ سوز) ترکیب فارسی اردو میں

برق خرمن شدن | مصدر اصطلاحی
خرمن ... (ظہوری ؎) شد آن کرشمہ ...
برق خرمن صبرم ٭ ... نکہت ...
... دارد ٭ (اردو) خرمن کو جلانا ...
... بجلی گرانا۔ خرمن کے حق میں بجلی ہونا۔

برق خزان | استعمال۔ فارسیان خزان
را بہ برق تشبیہ دادہ اند مرکب اضافی است

(صائب ؎) ہر نسیمی می تواند خضر راہ او شدن ٭ ہر کہ چون برق خزان آمادۂ رفتن شود ٭ (اردو) خزان کی بجلی۔ برق خزان بھی کہہ سکتے ہیں۔

(۳۰۳۷) **برق خوی** | استعمال۔ مرکب اضافی است کہ فارسیان خوی را بہ برق تشبیہ دادہ اند (ظہوری ؎) عجب دارم از کشتۂ بوالہوس ٭ بخرمن رسد برق خوی تو ہست ٭ (اردو) طبیعت کی بجلی۔ طبیعت کی تیزی۔ وہ طبیعت جو مثل بجلی کے ہے۔

(۳۰۳۸) **برقد جامہ دوختن** | مصدر اصطلاحی۔ بموافق قد جامہ کار ساز کردن (ظہوری ؎) در تقاضای قد اگر دیدی کار خویش ٭ بر قد خود جامۂ عشق بلندی دوختی ٭ (اردو) حوصلہ کے مطابق کام کرنا۔

برق درخشیدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی مرادف برق جستن ودرخشیدن (حافظ شیراز ؎) برقی از منظر لیلی بدرخشید سحر ٭ وہ کہ با خرمن مجنون دل افگار چہ کرد ٭ (اردو) بجلی چمکنا۔ دیکھو برق جستن۔

(۳۰۳۹) **برق در عنان داشتن** | مصدر اصطلاحی۔ تیز رفتار بودن (ظہوری ؎) ز شوقت گرم دوی آہ تازیانہ شد است ٭ زپا افتادہ ام و برق در عنان دارم ٭ (اردو) تیز رفتار ہونا۔

برق دمان | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ مظہر العجائب بمعنی برق درخشندہ۔ مؤلف عرض کند کہ (دمیدن برق) بمعنی (درخشیدن برق) از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم بزبان ندارند و محققین فارسی زبان ساکت۔ بدون سند استعمال این محاورہ را تسلیم نکنیم و اگر سند بدست آید توانیم عرض کرد کہ مرکب توصیفی است کہ دمان را صفت برق قرار

داده اند و (دمیدن آفتاب) آمده کنایه از
طلوع شدنش (اردو) چمکنے والی بجلی ۔ موٴنث

بر قدم خاک زد | مقوله ۔ بقول موٴید بحوالهٔ
قنیه (۱) خدمت بسر کنانید و (۲) خوار
گردانید ۔ صاحب انند نسبت معنی دوم
گوید که (خوار کرد) و صاحب شمس فرماید که
(خوار شد) موٴلف عرض کند که بدون
سند استعمال تسلیم نکنیم اگرچه قول هر دو
محققین بالا موافق قیاس است و قول
شمس نسبت معنی دوم خلاف قیاس معاصرین
عجم بزبان ندارند (اردو) (۱) خدمت ادا
کروایا (۲) ذلیل کیا ۔

برق را در آستین داشتن | مصدر (۵۵۰۱)
اصطلاحی ۔ شعله را مخفی داشتن و سوز مخفی
داشتن و سوز پنهان داشتن ۔ و این کنایه ایست
(صائب ـه) نهان در پرده هر موی من
آه آتشین دارد ۔ چو رگ ابر بهاران برق
را در آستین دارد ۔ (اردو) بجلی آستین
مین رکهنا ۔ ترجمه ہے اور سوز مخفی رکهنا
اس کا مقصود ۔

بر قرار | استعمال ۔ بقول انند بحوالهٔ فرهنگ
فرنگ بفتح اول و ثالث بمعنی (۱) ثابت و
(۲) بحال ۔ موٴلف عرض کند که قرار لغت
عرب است بقول منتخب بالفتح بمعنی آرام ۔
فارسیان با کلمهٔ بر مرکب کرده بمعنی بالا استعمال
کرده اند به سبیل مجاز و معاصرین عجم بر زبان
دارند و گویند ۔ عهد میمنت مهد او قائم
و برقرار باد ۔ مخفی مباد که بحال خود و
باقی ۔ داخل معنی دوم است (انوری ـه)
در حجر زد بی قرارم ہمکان در دهنوز
برقرار است ۔ (اردو) (۱ و ۲) برقرار
دیکهو برجا ۔

(الف ۵۵۰۲) (الف) **بر قرار افتادن** | استعمال ۔ (الف)
(ب) **بر قرار بودن** | کنایه از تسکین

(ج) برقرار ماندن | و آرام یافتن (ظهوری
ﮯ) اضطراب من برآرد آفت تسکین زبی ؂
خوش شدم در بی قراری برقرار افتاده ام ؂
و (ب) قائم و دائم بودن سند این از معاصرین
عجم بمعنی اوّل برقرار گذشت و (ج) باقی
ماندن و بحال خود بودن (صائب ﮯ) چون
ریشۂ درخت که ماند بجای خویش ؂ شد زندگی
و طول امل برقرار ماند ؂ (اردو) (الف)
آرام پانا۔ (ب) برقرار رہنا۔ قائم و دائم رہنا
(ج) باقی رہنا۔ بحال خود رہنا۔

برق روانی | اصطلاح۔ بقول شمس کنایہ
از سالکان که زود و تیز روند۔ مؤلف
عرض کند که کنایہ بجز لطیف و نامرغوب و
محققین از بیان ساکت و سند عصری عجم بر زبان
آرند بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو)
سالکان سالک کی جمع۔ سالک بقول آصفیہ
عربی۔ راہرو۔

برق ریختن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف
عرض کند که مرادف (برق انداختن) که گذشت
(صائب ﮯ) فروغ روی تو برقی بخرمن گل
ریخت ؂ که جای نغمہ شرر از زبان بلبل ریخت
؂ (اردو) دیکھو برق انداختن۔

برق زدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و صاحب
رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار
می گوید که (۱) روشن شدن و درخشیدن چنانکہ
گفته "برق می زند" (بدر چاچی ﮯ) راه برانداز
ستاره شد خنجر او چو برق زد ؂ خود قمر دو پاره
شد سهم چو در کمان گرفت ؂ و بتحقیق ما (۲)
مرادف برق انداختن (ظهوری ﮯ) گر زند
آذر و گو برق هم بر خرمن خود زن ؂ که جان
شعله پرور شد سپند دانه خالی ؂ (اردو)
(۱) روشن ہونا۔ چمکنا (۲) دیکھو برق انداختن۔

برق زدہ را کافور چہ سود مثل۔ صاحبان خزینۂ امثال فارسی و محبوب الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند کہ فارسیان این مثل را بجائی زنند کہ بمقابلۂ آفت و مصیبت تدبیری حاصل باشد (اردو) آگ لگنے پر کنوان کھودتے ہو۔ دکن مین کہتے ہین۔ بجلی کی آگ پانی سے نہین بجھتی۔

(الف) برق سنان اصطلاح۔ بقول

(ب) برق سوار ہرکدام معروف مؤلف

(ج) برق سیر عرض کند کہ ہر سہ بدون اضافت اسم فاعل ترکیبی است یعنی (الف) (۱) بدون اضافت کسی کہ سنان او مثل برق می درخشد و جگر سوز است و (۲) باضافت مرکب اضافی یعنی سنانی کہ مثل برق است درخشیدن (انوری ۲) از پس گرد سپہ برق سنان آبدار ہمچنان باشد کہ اندر تیرہ شب اختری (ب) کسی کہ مثل برق بسیار تیز رو یا بر اسپ تیز و تند سوار باشد (بیدل) با برق سواران چہ کند سعی غبارم واماندگی ہست اگر پیش برآید (ج) کسی کہ بسیار زود سیر و تیز رو باشد (صائب) از عمر برق سیر [illegible] [illegible] [illegible] رفتار [illegible] (اردو) (الف) (۱) وہ شخص جسکی [illegible] مثل برق کے چمکتی ہے۔ مذکر (۲) وہ سنان [illegible] بجلی کی طرح چمکتی ہو۔ مؤنث (ب) و (ج) وہ شخص [illegible] [illegible] نہایت تیز رو صاحب آصفیہ [illegible] اور برق رفتار کا ذکر فرمایا ہے یعنی تیز رفتار۔ زود [illegible]

برقش بقول ضمیمۂ برہان بر وزن ورزش بمعنی رنگ برنگ شدن مؤلف عرض کند کہ بکسر اول و ثالث بزبان عرب مرغی است [illegible] [illegible] [illegible] و بزبان اہل حجاز شرشور۔ صاحب محیط این را ترک کرد و بہ شرشور فرماید کہ مرغ کوچک تیرہ رنگ با

سرخی و گویند که اقیس است مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد که مقیس باشد که فارسیان همان لغت عرب را به تصرف در اعراب و معنی بمعنی رنگارنگی و رنگ برنگی استعمال کرده باشند دیگر هیچ۔ محققین فارسی زبان ساکت و معاصرین عجم برزبان ندارند (اردو) رنگ برنگی اور رنگارنگی دکن مین کہتے ہین۔ رنگ برنگ ہونے کا حاصل بالمصدر۔

برق شتاب اصطلاح۔ بقول بہار معروف مؤلف گوید که اسم فاعل ترکیبی است بمعنی تیز ترونده۔ فارسیان بصفت اسپ استعمال کنند ہمچون باد پا (میرزا معز فطرت ع)

ازبسکہ سمند تو برہ برق شتاب است ٭
سپید از نفس سوختہ بر سیخ کباب است ٭

(اردو) بجلی کا سا تیزرو۔ برق رفتار۔ دیکھو برق سیر۔

مؤلف عرض کند که موافق قیاس است بمبالغه ولیکن معاصرین عجم برزبان ندارند و مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) نہایت پھرتیلی کو اردو مین بجلی کہتے ہین جیسے ''گھوڑا کیا ہے بجلی ہے'' یعنی نہایت تیز رو ہے پس اس کا ترجمہ برق رفتار ہونا۔ اور بلحاظ قول محققین فارسی (جلد چلنا۔ دوڑنا)

برق شدن مصدر اصطلاحی۔ بقول ملحقات برہان و بحر و بہار و آنند (۱) کنایہ از شتاب رفتن و دویدن صاحبان ہفت و آنند ذکر ماضی مطلق این کردہ اند

(الف) **برقص آمدن** استعمال۔ الف

(ب) **برقص افتادن** و ب لازم است

(ج) **برقص در آوردن** بمعنی آمادہ رقص شدن و رقصیدن و (ج) متعدی آن

(۴۰۳۴/۲۰۳۴/۰۳۴/۰۳۴)

یعنی رقصانیدن وکنایہ از تکلیف دادن (ظہوری الف ے) چو نغمہ طلب از بزم وصل برخیزد ٭ برقص آی بر آہنگ احتراز ایل ٭ (ولہ ے) ندارم گرچہ برگ وساز آغوش ٭ برقص افتادہ ام بر ساز آغوش ٭ ۔

(انوری ج ے) صبر کہ ساکن ترین عالم عشق است ٭ زلف تو ہر ساعتش برقص در آرد ٭ (اردو) (الف) و(ب) آمادۂ رقص ہونا۔ ناچنا۔ (ج) نچانا۔ بقول آصفیہ رقص کرانا۔ ستانا۔ دق کرنا۔ ناک مین دم کرنا

برقع بقول بہار بالضم روبند زنان عرب وفارسیان مطلق بمعنی روبند و بالفظ (از رخ برافگندن وبرانداختن وبرداشتن) و (از روی درکشیدن) و (برخ افگندن وبستن ودریدن وزدن وشگافتن وفروہشتن) استعمال کنند مؤلف عرض کند کہ بقول منتخب لغت عربست بمعنی اول الذکر واستعمال فارسیان در ملحقات می آید وتعمیم استعمال شان متصرف محاورۂ فرس بلکش نیست تقریباً (اردو) برقع۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ روپوش۔ نقاب۔ وہ سلا ہوا کپڑا جو عورتین سر سے پاؤن تک اوڑھ کر باہر نکلتے مین اور اس مین آنکھون کے موقع پر جالی لگی ہوتی ہے ۔

برقع از جمال افتادن مصدر اصطلاحی دور شدن برقع باشد از روی (نظیری نیشاپوری ے) شبی بمیکدہ اش برقع از جمال افتاد ٭ قرابہ آب فشان جام در غش است ہنوز ٭ (اردو) برقع چہرے سے جدا ہونا۔ دور ہونا ۔ (۲۰۳۱)

(۲۰۳۲) **برقع از جمال برافگندن** استعمال مرادف (برقع از رخ برافگندن) است کہ می آید یعنی دور کردن برقع (رضی ارتیمانی ے) برقع زجمال خود برافگن ٭ تا ملک

آرد به عفت اقرار ٭ مؤلف عرض کند که
عیبی ندارد که عوض کلمهٔ آن مخفّفش (زای
هوّز) را گیریم (اردو) دیکهو (برقع از
چهره کشودن)

برقع از چهره کشودن | استعمال ـ دور کردن
برقع از رخ (شفائی اصفهانی ؎) برغم
منکر رویت ز چهره برقع ناز ٭ چنان کشود
که هم کافر و مسلمان دید ٭ (اردو) نقاب
اوٹهانا ـ الٹنا ـ بقول آصفیه گهونگٹ اٹهانا
کهولنا ـ منه کے اوپر سے پرده ہٹانا ـ

برقع از رخ برافگندن | استعمال بقول
آصفی دور کردن برقع ـ مؤلف عرض کند
که اگرچه سند استعمال پیش نشد ولیکن خلاف
قیاس نیست معاصرین عجم به زبان وارند
(اردو) دیکهو برقع از چهره کشودن ـ

برقع از رخ برانداختن | استعمال ـ
بقول آصفی ـ مرادف (برقع از رخ برافگندن)
که گذشت (طالب آملی ؎) بدست حسن چو
برقع ز رخ براندازی ٭ زمانه بر سر خورشید
چادر اندازد ٭ مؤلف عرض کند که عیبی
نیست که عوض کلمهٔ آن زای هوّز استعمال
کنیم که مخفّف آنست (اردو) دیکهو برقع
از چهره کشودن ـ

برقع از رخ برداشتن | استعمال بقول
آصفی دور کردن برقع (ظهوری ؎)
که برداشت برقع ز رخ راز را ٭ که انگشت
بر لب زد آواز را ٭ مؤلف عرض کند که
سند بالا کارش می خورد ٭ و هم از این مصدر
(برقع از رخ برداشتن راز را) بمعنی افشای
راز کردن هم پیدا می شود که بجای خودش
می آید مخفی مباد که عوض کلمهٔ از مجرد زای
هوّز هم درست است که مخفف اوست
(اردو) دیکهو برقع از چهره کشودن ـ

برقع از رخ برداشتن راز را | مصدر

اصطلاحی. کنایه از افشای راز کردن است
سند این از ظهوری بر (برقع از رخ برداشتن
گذشت (اردو) راز افشا کرنا ۔
برقع از رخ فگندن استعمال. مرادف
(برقع از رخ برافگندن) است (ظهوری
ع) بخلوت آمد و برقع ز رخ فگند آنجا ؛
رساند خوش مددی عشق چشم بند آنجا ؛ مؤلف
عرض کند که کلمهٔ آز و مخففش مجرد زای هوز
و افگندن و فگندن همه یکسان است عیبی
ندارد (اردو) دیکھو برقع از چهره کشودن
برقع از رخ گرفتن مصدر اصطلاحی دور
کردن برقع از رو باشد (خان آرزو ع)
دران محفل که ای نور نظر برقع ز رخ گیری
ز حباب باده می گردد گل چشم ایاغ من ؛ مؤلف
عرض کند که مجرد زای هوز مرادف
کلمهٔ از باشد عیبی ندارد. و معاصرین بر
زبان دارند (اردو) دیکھو برقع از
چهره کشودن ۔
برقع از روی برداشتن استعمال بقول
صاحب آصفی دور کردن برقع ؛ مؤلف عرض
کند که اگرچه سند استعمال پیش نه شد ولیکن
معاصرین عجم بر زبان دارند. موافق قیاس
است (اردو) دیکھو برقع از چهره کشودن
برقع از روی درکشیدن استعمال بقول
آصفی دور کردن برقع (سلمان ساوجی
ع) بدان نسیم عنایت که درکشد ناگه ؛
ز روی شاهد مقصود برقع حرمان ؛ مؤلف
عرض کند که عیبی ندارد که عوض کلمهٔ آز زای
هوز را استعمال کنیم که مخفف آن است
(اردو) دیکھو برقع از چهره کشودن ۔
برقع از روی دریدن استعمال بقول
آصفی دور کردن برقع. مؤلف عرض کند
که بمعنی حقیقی که چاک کردن نقاب و برقع
باشد و سند این بر (برقع کسی و چیزی دریدن

برکسی) می آید ومعنی بیان کردهٔ آصفی نتیجهٔ
آنست وبس ودرینجا ضرورت (از روی)
نباشد که ازسند مذکور هم پیدا نیست (اردو)
برقع پھاڑنا. دور کرنا۔

برقع از روی شگافتن | استعمال بقول
آصفی دور کردن برقع. مؤلف عرض کند
که سند این به (برقع شگافتن) می آید وهمان
است سند آصفی برای این وآنچه صاحب
آصفی (از روی) را زیاده کرده است
بی ضرورتی اوست (اردو) دیکھو برقع
از روی دریدن۔

برقع از روی کشادن | استعمال بقول
آصفی دور کردن برقع (ناظم هراتی ؎)
سرم هم بود از زانو نشستن ٭ گشاید برقعم
از رو نشستن ٭ مؤلف عرض کند که رو
ومزید علیه آن روی هر دو یکی است۔
(اردو) دیکھو برقع از چهره کشودن۔

برقع از روی کشودن | استعمال بقول
آصفی دور کردن برقع. مؤلف عرض کند
که اگرچه سند این پیش نشد ولیکن بر زبان عجم
است ومصدر (برقع از چهره کشودن)
بجایش گذشت موافق قیاس باشد (اردو)
دیکھو برقع از چهره کشودن۔

برق عالم سوز | استعمال. مرکب توصیفی
است که (عالم سوز) راکه اسم فاعل ترکیبی
است بصفت برق آورده اند واشارتی بآن
در صفات برق گذشت (صائب ؎) از
جلالت برق عالم سوز در هر خرمنی ٭ نور تاب
آفتابی فرش در هر خانهٔ ٭ (اردو) عالم کو
جلانے والی بجلی. برق عالم سوز بھی کہہ سکتے ہیں۔

برقع برخ افگندن | استعمال. بقول آصفی
بمعنی برقع بستن (سیدی طهرانی ؎) برقع
برخ افگنده برد ناز بباغش ٭ تا نکهت گل
بنجیده آید بدماغش ٭ مؤلف عرض کند که

موافق قیاس است و معاصرین عجم بر زبان
دارند (اردو) برقع ڈالنا بقول آصفیہ
برقع اوڑھنا۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ اوڑھنا
چہرہ پر ڈالنا بھی کہہ سکتے ہیں۔

(۴۴۰۰) **برقع برخ بستن** | استعمال۔ آویختن برقع
بر روی (خالص اصفہانی ؎) برقع برخ
زدیدن ما از حیا بند چو بر روی باغبان در
این باغ را بند چو (اردو) دیکھو برقع برخ افگندن

برقع برخسار فروہشتن | استعمال۔ بقول
آصفی بمعنی برقع بستن مؤلف عرض کند کہ
اگرچہ سند استعمال پیش نکرد ولیکن موافق قیاس
است و معاصرین عجم بر زبان دارند و (برقع
فروہشتن) می آید (اردو) دیکھو برقع برخ
افگندن۔

(۴۴۰۱) **برقع برفگندن** | استعمال۔ بمعنی دور کردن
برقع باشد (ظہوری ؎) دیدہ می بایست
پوشیدن چو برقع برفگند ز دود از خود
خود برآوردم تماشا آتشست (اردو)
نقاب چہرے سے ہٹانا۔ دیکھو برقع از رخ برکشیدن

برقع بر روی کشیدن | استعمال۔ بقول
آصفی بر بستن برقع (نظام شیرازی ؎)
بر روی خود چو کشد روز برقع
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است
(اردو) دیکھو برقع برخ افگندن۔

برقع بستن | استعمال۔ بقول آصفی بمعنی برقع
بستن۔ مؤلف عرض کند کہ چہ خوش تعریف
است کہ از روی وسعت زبان محقق تحقیق
بہم انداز د و مقصودش حزین نباشد کہ
آویختن برقع باشد برخ و سند این از
خالص اصفہانی بر (برقع برخ بستن) گذشت
(اردو) دیکھو برقع برخ بستن۔

برقع زدن | استعمال۔ بقول آصفی مراد
برقع بستن۔ مؤلف عرض کند کہ (برقع
نسیان زدن) کنایہ باشد از فراموش کردن

کہ بجای خودش می آید (عرفی سہ) حسن عبادت را برقع نسیان زدن بہ زشتی اعمال را لوح و قلم داشتن ۔ (اردو) دیکھو برقع برخ بستن
برقع شگافتن استعمال ۔ (۱) بمعنی حقیقی و (۲) دور کردن برقع بر سبیل مجاز (عرفی سہ) مگر دعای تو جوشد ز دل کہ حسن قبول شگافت برقع و تا سر حد زبان آمد ۔ (اردو) برقع پھاڑنا (۲) دیکھو برقع از چہرہ گشودن ۔
(الف) **برقع فروہشتن** استعمال ۔ صاحب
(ب) **برقع فروہلیدن** آصفی ذکر (الف) کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی انداختن برقع بر روی باشد (امامی اصفہانی سہ) آن روی را بہر کس منمای و للہ اللہ ۔ یا پردہ برافگن یا برقعی فروہل (شیخ شیراز سہ) یا خلوتی برآور یا برقعی فروہل ۔ ورنہ بشکل شیرین شور از جہان برآید
مؤلف عرض کند کہ (ہشتن و ہلیدن) مرادف یکدیگر است و مزید علیہ آن (فروہشتن و فروہلیدن) پس وجہی نباشد کہ این سند را متعلق بہ فروہلیدن نگنیم ازینجاست کہ (ب) را قائم کردہ ایم (اردو) (الف و ب) دیکھو برقع برخ افگندن ۔
برقع کحلی اصطلاح ۔ بقول بحر و شمس (۱) شب و (۲) آسمان باشد صاحبان اندو ہفت بر معنی اوّل قانع مؤلف عرض کند کہ کحلی در عربی زبان بقول منتخب بالضم بمعنی سرمہ آمدہ پس فارسیان بزیادت تحتانی نسبت در آخرش این مرکب توصیفی را بمعنی شب استعمال کردند و آسمان ہم و این کنایہ لطیف است و موافق قیاس ۔ شتاق سند می باشیم معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) رات ۔ مؤنث (۲) آسمان ۔ مذکر ۔ امیر نے تشبیہات آسمان

مین پردہ شبرنگ۔ پردہ نیلگون کا ذکر فرمایا ہے

برقع کسی وچیزی دریدن برکسی مصدر اصطلاحی۔ ظاہر کردن حقیقت چیزی وکسی برکسی (فیضی اکبرآبادی ۵) آئینۂ طلعتش نظرسوز ہا برچرخ دریدہ برقع روز ۵ (اردو) حقیقت کو ظاہر کرنا۔ حقیقت پر سے پردہ اٹھانا۔

(الف) برقع کشا اصطلاح
(ب) برقع کشادن بہار ذکر
(ج) برقع کشای ہر مشکل انف کردہ

ازمعنی ساکت (عرفی ۵) ہر کجا خواست شاہدی بطلب ٭ شوق برقع کشا فرستادے ۵ صاحب آصفی ذکر (برقع از روی کشادن) کردہ گوید کہ بمعنی دورکردن برقع کہ بجای گذشت وسند این ہم ہمدرانجا مذکور و صاحب انند (ج) را بحوالۂ فرہنگ فرنگ آوردہ فرماید کہ ای کشایندہ وحلال ہر مشکل

مؤلف عرض کند کہ مجرد (ب) (۱) بمعنی حقیقی است یعنی دورکردن برقع (۲) بمجاز افشا وظاہر کردن کہ چون برقع دور شود حسن ظاہر می شود پس (الف) اسم فاعل ترکیبی است و (ج) بوجہ اضافت بسوی مشکل برسبیل مجاز بمعنی بیان کردۂ انند خلاف قیاس نیست ولیکن طالب سند استعمال می باشیم (اردو) الف۔ برقع اٹھانے والا۔ (ب) (۱) برقع اٹھانا (۲) ظاہر اور افشا کرنا۔ (ج) ہر مشکل کو حل کرنیوالا آسان کرنے والا۔

برقع کشودن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی (برقع از روی کشودن) را بمعنی دور کردن برقع نوشتہ وسندش بر (برقع انہ چہرہ کشودن) گذشت واین مرادف (برقع کشادن) است وبس (اردو) دیکھو برقع کشادن۔

برقع کشیدن استعمال - صاحب آصفی (برقع بروی کشیدن) را بمعنی برقع بستن نوشته که بجایش گذشت و سندش از نظام شیرازی مضارع را ظاهر کند که از برای گشادن و کشودن و کشیدن - هر سه آمده پس دریجا همین قدر کافی است که این مصدر مرکب بصلهٔ از و زای هوز بمعنی دور کردن برقع باشد و بصلهٔ بر و موحده بمعنی پوشیدن و آویختن برقع (اردو) برقع اٹھانا - برقع ڈالنا -

برقع گرفتن استعمال - صاحب آصفی این را ذکر کرده از معنی ساکت و ما (برقع از رخ گرفتن) را بجایش ذکر کرده ایم وسندش هم همدرانجا مذکور پس دریجا همین قدر کافی است که با صله از و بر اختلاف در معنی پیدا شود چنانکه ذکرش بر (برقع کشیدن) کرده ایم (اردو) دیکهو برقع کشیدن

(الف) **برق عنان** اصطلاح - بقول انند و بهار معروف مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است بدون اضافت بمعنی تیز و تند و زود تر رونده فارسیان این را بصفت اسپ و غیر آن استعمال کنند و مصدر...
(ب) **برق عنان کردن** هم آمده یعنی تیز (۴۹)
و تند کردن در رفتار (صائب ۵) خار صحرای ملامت پر وبال است مرا ٭ تا ز بینایی دل برق عنانم کردند ٭ (طالب آملی ۵) طالب از عرصهٔ اندیشه برون خواهم تاخت ٭ توسن ناطقه را برق عنان خواهم کرد ٭ (اردو) (الف) تیز رو - تیز رفتار (ب) تیز رفتار کرنا -

برقع نسیان زدن مصدر اصطلاحی - (۵۰)
کنایه باشد از فراموش کردن سند این از عرفی بر (برقع زدن) گذشت (اردو) بهولنا - فراموش کرنا -

(۲۰۵۱) **برق غم** | اصطلاح - مرکب اضافی است
باضافت تشبیہی کہ برق غم - غم باشد یعنی غمی کہ
مانند برق قلب وجگر را می سوزد (ظہوری
؎) دردش کشد چون کاروان در سینہ ام
آید فرو ٭ ہر جا جہد برق غمش جان ودل
من خرمنست ٭ (اردو) وہ غم جو مثل بجلی
کے ہے - برق غم - بترکیب فارسی کہہ سکتے ہین

(۲۰۵۲) **برقفای آئینہ نشستن** | استعمال - کنایہ باشد
از منعکس شدن چون آئینہ را بپشت رخ گیرند
عکس آن در قفای آئینہ ظاہر شود نہ پیش آئینہ
(ظہوری ؎) بعکس آئینہ دل آنچنان نیم محرم
٭ کہ روبروی نشینیم برقفا نہ نشست ٭ مقصود
شاعر حزین نباشد کہ ہر چند کہ من متقابل نشستمی
آن آئینہ رود ارم ولیکن بوجہ آنکہ محرم عکس
او نبودہ ام عکس من در پس آئینہ روی او
نمی نشیند یعنی عکس من بر آئینہ دل او ظاہر
نمی شود و آنچہ برخلاف عادت بوقوع می آید
قصور من است یعنی بناواقفیت و نامحرمی بود از
آئین عکس - عکس خود را در آئینہ دلش نمی بینم -
(اردو) منعکس ہونا - آئینہ مین نظر آنا -

(۲۰۵۳) **برق فتادن** | استعمال - مخفف [illegible]ان
(برق افتادن) کہ بجایش گذشت بہ تخفیف
الف (ظہوری ؎) در پیشہ شکیب وتحمل
فتادہ برق ٭ در پای شعلہ زلف ہر شرر
چکید ٭ (اردو) دیکھو برق افتادن -

(۲۰۵۴) **برق فنا** | استعمال - مرکب اضافی است
کہ فنا را برق قرار داد یعنی فنائی کہ ہمچو برق
است باضافت تشبیہی (صائب ؎) مزرع
امید را آب تنک برق فناست ٭ عیش را
ناقص کند جامی کہ مالامال نیست ٭ (ولہ ؎)
عجب کہ برق فنا گرد من تواند یافت ٭ چنین
کہ جلوہ او می برد مرا از ہوش ٭ (اردو)
برق فنا - فارسی ترکیب کے ساتھہ کہہ سکتے
ہین یعنی وہ فنا جو مثل برق کے ہے - جو نیست

برقک | بقول برہان و موارد باقاف بر وزن زردک (۱) طلق و (۲) زر و رق را گویند و بقول صاحبان ہفت و انند طلق و صاحب منتخب بر طلق فرماید که بالفتح لغت عرب است بمعنی سنگ سفید براق که ابرک نام دارد معرب تلک بالجملہ فارسیان کاف تصغیر یا نسبت بر برق زیادہ کردہ طلق را بدین نام موسوم کردند و نیز ورق زر را که ہر دو مثل برق می تابد. بحث طلق بر (ابرک) گذشت و ورق زر ہمانست که زر را کوفتہ ہمچو کاغذ باریک کنند (اردو) (۱) دیکھو ابرک (۲) ورق. بقول آصفیہ. اسم مذکر. چاندی یا سونے کا باریک کیا ہوا ٹکڑا۔

برق لشکر | اصطلاح. بقول بحر و بہار و آنند شمشیر مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و کنایہ از چیزی که در لشکر می تابد مانند برق ہمان شمشیر باشد (حکیم زلالی ﷺ) ایا زان

برق لشکر تند خو شد ﴿ بجوشش شعلہ فرو افروشد

(اردو) تلوار. مؤنث۔

برق مذہب | اصطلاح. مرکب اضافی است بمعنی سوزندۂ مذہب و برق دریجا بمعنی سوزش که گذشت (صائب ﷺ) زہی (۵۳۰)

بغمزۂ جانسوز برق مذہب ہا ﴿ بخندۂ نمکین نوبہار شرب ہا ﴾ مؤلف عرض کند که از قبیل (برق حاصل) که بجایش مذکور شد (اردو) مذہب کا جلانے والا. مذہب کو برباد کرنے والا۔

برقندان | بقول سروری و برہان بحوالۂ نسخۂ میرزا روز آخر شعبان مؤلف عرض کند که مبدل ہمان برغندان که گذشت و اشارۂ این ہم در آنجا کردہ ایم و صراحت ماخذ ہم ہمانجا گذشت حیف است از بعض محققین که سند رازی قہستانی را که بر (برغندان)

گذشت دریںجا ہم نقل کردہ اند و لفظ برغندان
را دریںجا بہ قاف برقندان نقل کردہ اند۔
(اردو) دیکھو برغندان۔

برق نگاہ اصطلاح۔ بقول بہار و انند
معروف مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل
ترکیبی است بمعنی نگاہ ہمچو برق تیز دارندہ
کہ مقابل را بسوزد۔ کنایہ از معشوق باشد
(صائب ؎) فریاد ازیں برق نگاہان
کہ نکردند ؛ رحمی بہ گل کاغذی سوختہ ما
؎ (اردو) وہ شخص جس کی نگاہ مثل برق
کے تیز ہو۔ برق نگاہ بترکیب فارسی کہہ
سکتے ہیں۔ معشوق۔ مذکر۔

برق نور اصطلاح۔ بقول شمس صبح کاذب
و عمود الصبح۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر
این نکرد۔ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی
است و کنایہ از نور صبح کاذب کہ ہمچو برق
درخشد و گم شود۔ خلاف قیاس نیست
ولیکن بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم از آنکہ
معاصرین عجم بر زبان ندارند و محقق بالا
در پایۂ اعتبار بقولش برق نور است
(اردو) صبح کاذب۔ اسم مؤنث۔ دیکھو
اوّل قنوت۔

برق وجود سوز استعمال۔ فارسیان (وجود
سوز) را بہ صفت برق استعمال کردہ اند۔
(ظہوری ؎) ہستی بانقاب شد آن رخ
جان فروز را ؛ کاش برون افگند برق
وجود سوز را ؎ (اردو) وہ بجلی جو وجود
شی کو جلا دیتی ہے۔ مؤنث۔ (برق وجود سوز
بقاعدۂ فارسی کہہ سکتے ہیں۔

برق وزرق اصطلاح۔ بقول بحر و انند
و غیاث (۱) روشنی و ساختگی۔ صاحب بحر
بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاجار گوید کہ
(۲) بمعنی آب و تاب و روشنی۔ صاحب بحر ہمین
اصطلاح را بتقدیم و تاخیر الفاظ (زرق و برق)

نوشته و (۳) فرماید که طمطراق و کر و فر باشد۔
مؤلف عرض کند که برق بمعنی دوم اوست
و زرق بقول برہان بمعنی مکر و دروغ و
نفاق آمده شک نیست که بلحاظ ماخذ معنی
اوّل درست می نماید ولیکن ما استعمال
این را از زبان معاصرین عجم بمعنی دوم و
سوم شنیده ایم و معنی سوم مجاز دوم پس
معنی اوّل را طالب سند باشیم که ہر سه محققین
اوّل الذکر ہند نژاد اند و معنی سوم بیان کردهٔ
خود صاحب بحر ہم فرقی دارد با معنی اوّلش
که دران ساختگی را ہیچ دخل نیست یعنی طمطراق
و کر و فر مجاز آب و تاب می نماید نه روشنی
و ساختگی و جا دارد که زرق مبدّل زرک
باشد که بقول برہان بفتح اوّل و ثانی زر و رق
را نام است و آن چیزی است که زنان عجم
بر روی پاشند و در اصل صفت باشد فارسیان کاف عربی را
بقاف بدل کردند چنانکه کند و قند و درین معنی ساختگی
را دخل است باری حال با معنی دوم را تسلیم
کنیم و معنی سوم را مجاز آن دانیم و معنی اوّل را
طالب سند استعمال باشیم (اردو) (۱)
بناوٹی آب و تاب (۲) (زرق برق) یا
(زرق و برق) بقول آصفیه۔ آب و تاب کا
آراسته و پیراسته۔ چمک دمک کا۔ بھڑکیلا۔ پھڑک
دار (۳) زرق برق بقوله کر و فر طمطراق

(الف) برق یمان	اصطلاح (الف) بقول
(ب) برق یمانی	انند و غیاث و مؤیّد

و صفت برقی که از طرف یمن آید و اکثر برقی
از آن طرف جهد دلیل بر باران بود و (ب)
بقول انند شمشیر یمنی و بقول بحر شمشیری که در
یمن سازند و در ملحقات برہان (ب) بمعنی
الف ہم آمده مؤلف عرض کند که (الف)
مرکب اضافی است مخفی مباد که یمن ملکی است
در عرب که چون کعبه را به پشت گیرند بجانب
دست راست واقع پس برق یمانی بلحاظ

ہند برقی است کہ جانب جنوب می درخشد و (ب) مرکب توصیفی و استعارہ باشد بہ تشبیہ شمشیر با برق و تحتانی آخرہ در (ب) برای نسبت	(اردو) (الف) وہ بجلی جو یمن کی جانب سے چمکتی ہے۔ مؤنث۔ یعنی جنوبی برق مؤنث (ب) یمن کی بنی ہوئی تلوار۔ مؤنث۔

برک باکاف عربی۔ بقول سروری و برہان و ناصری و سراج (۱) بروزن نمک رودخانہ ایست (خسروی ؎) چون نمک خود تبہ شود چہ علاج ٭ چارہ چہ غرقہ رانہ رود برک ٭ خان آرزو در سراج فرماید کہ قطب جنوبی ازہمین جانمودہ می شود۔ **مؤلف** عرض کند کہ صاحب انند صراحت کند کہ لغت فارسی زبان است و صاحب برہان این را در ردیف بای فارسی ہم آوردہ وجزین نباشد کہ ازین ہر دو یکی اسم جامد و علم است و دیگری مبدلش کہ بای عربی بفارسی بدل شود و بالعکس این ہم چنانکہ تب و تپ۔ و بیغارہ و پیغارہ۔ حیف است کہ وجہ تسمیہ معلوم نشد معاصرین عجم ہم ازان ناواقف و نمی دانند کہ این رودخانہ کجا واقع است و آنچہ خان آرزو منظر قطب جنوبی قرار می دہد برخلاف دیگر محققین است چنانکہ بر معنی پنجم می آید۔
(اردو) برک۔ فارسی میں ایک ندی کا نام ہے جسکی تعریف مزید معلوم نہو سکی کہ کس مقام پر واقع ہے۔ مؤنث۔

(۲) برک۔ بقول سروری و برہان و جامع و ناصری و سراج بروزن نمک بمعنی سہیل (ثناء عمید ؎) طالع بہ شکستہ شد در سرو پای ہر چہ ہارہ بہ محیط لبتہ شد گرد ستارۂ برک ٭ و فرماید کہ جامع شرفنامہ بدین معنی بہ بای فارسی آوردہ و فرمودہ (؎) بتابد

اگرچند در شب پرک ؎ بر چهر رایش بود شبپرک ؎ مؤلف عرض کند که صاحب برهان
این را در ردیف بای فارسی هم آورده و بخیال ما جزین نباشد که فارسیان کلمهٔ پر را
که بمعنی بالا گذشت با کاف التصغیر مرکب کرده برای ستارهٔ سهیل نام نهادند چنانکه
لغت عربی سهیل هم مصغّر است والله اعلم و ما پرک را که بیای فارسی می آید مبدّل
این دانیم چنانکه تب و تپ (اردو) سهیل۔ بقول آصفیه۔ اسم مذکر دیکهو اگست
(۳) برک۔ بروزن فلک بقول سروری قسمی از گلیم و بنقل قول جهانگیری هم گوید
(شاعر ؎) برکی بسته بود بر سر خویش ؎ بر زمین می کشید ریشهٔ آن ؎ و بقول جهانگیری
و برهان و رشیدی و جامع و ناصری و سراج و مؤید بفتح اوّل و دوم بافته از پشم شتر
که از آن درویشان قبا و دستار سازند (شیخ سعدی ؎) حاجت بکلاه برکی داشت
نیست ؎ درویش صفت باش و کلاه تتری دار ؎ صاحب رشیدی فرماید که آنچه از این
جامه سازند برکی نام دارد۔ صاحب ناصری صراحت مزید کند که این پشمینه اکنون در
ایران چنان تکمیل یافته که ملوک و امرا از ان قبا و جبّه سازند و صاحب جامع (ذیل
برک) فرماید که برکی کلاه دراز زاهدان است و خان آرزو در سراج فرماید که این
کلاه را برکی گفتن صحیح نیست آنرا (کلاه کاهی) گویند مؤلف عرض کند که ما لفظ بر را
که بمعنی [illegible] است با کاف نسبت مرکب دانیم بمعنی منسوب به بر و این را اسم جامد تازی
و بیان ما خواهیم برای این قسم پارچه و برکی بیای نسبت در آخر منسوب به برک چنانکه
کلاه برکی در کلام شیخ شیراز مذکور که بجای خودش می آید و قول صاحب جامع که از اهل

زبانست برای کلاہ مخصوص معتبر خیال می کنیم وتردید خان آرزو را بی دلیل و داخل عادت او دانیم اگر (کاہ کاہی) نام این کلاہ باشد لازم نمی آید کہ نامی دیگر برای او نباشد حیف است کہ او برخلاف قیاس و برخلاف اہل زبان در اصطلاحات زبان نشان می رود (اردو) برک بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ ایک اونی کپڑے کا نام جو اونٹ کی پشم سے بنایا جاتا ہے
(۴) برک۔ بروزن فلک۔ بقول سروری وجہانگیری وبرہان ورشیدی و جامع و ناصری ومؤید وسراج جامہ کوتاہ کہ اکثر اہل دار المرز پوشند صاحب ناصری صراحت مزید کند کہ تا کمر باشد (اکمال غیاث ۵) تو سبز پوش و روی سپیدی بسان خضر٭ از سندست عمامہ و زاستبرق برک ٭ و گوید کہ ازین بیت معنی اول نیز می توان فہمید مؤلف گوید کہ حاشا و اگر چنان می فہمد معنی شعر را نفہمیدہ باشد کہ استبرق نام پارچہ ایست نہ لباسی۔ قاتل۔ صاحب رشیدی فرماید کہ این را تجابی ہم گویند و صاحب ناصری گوید کہ مردم تبرستان از ان پوشش کنند و آن را تپتک خوانند مؤلف عرض کند کہ درین جا ہم کاف نسبت مرکب است با لفظ بر کہ بمعنی آغوش بجایش گذشت و معنی لفظی این منسوب بحصۂ جسم بالائی و نام ملبوسی خاص کہ تا کمر سازند (اردو) فارسی مین برک ایک خاص لباس کا نام ہے جو کمر تک ہوتا ہے جسکو دکن مین کبچہ اور محاورۂ اردو مین سیر زائی کہتے ہین۔ صاحب آصفیہ نے فرمایا ہے۔ سیر زائی۔ فارسی۔ نیم جامہ کمری۔ جو مرزا لوگون کا ایجاد ہے۔ مؤنث۔
(۵) برک۔ بقول برہان وجامع بروزن فلک نام ولایتیست کہ قطب

جنوبی آنجا نمودہ می شود صاحب مؤید این معنی را بحوالۂ زفانگویا نوشتہ مؤلف عرض کند
کہ غیر ازینکہ اسم جامد دانیم بہ ترکیب کاف تعظیم یا نسبت با کلمہ بر چارۂ نیست وجا دارد
کہ این مقام بر بلندی باشد و حیف است کہ از تحقیق مزید قاصریم (اردو) برک
فارسی میں ایک ولایت کا نام ہے جہاں سے قطب جنوبی نظر آتا ہے۔ مؤنث ۔
(۶) برک بروزن فلک۔ بقول برہان و جامع و سراج نام مکانیست خوفناک در راہ فارس
کہ الحال بہ امن آباد اشتہار دارد مؤلف عرض کند کہ اجمال بیان محققین و بی خبری
معاصرین عجم از تحقیق مزید قاصر داشت اسم جامد فارسی زبان دانیم و بس (اردو)
برک ایک خوفناک مکان کا نام ہے جو فارس میں واقع اور اسوقت اس کا نام (امن آباد)
ہے ۔ مذکر ۔
(۷) برک۔ بقول صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار زرۂ اسپ
و برگستوان۔ مؤلف عرض کند کہ این زبان معاصرین عجم است و بخیال ما با کاف
فارسی مخفف برگستوان باشد کہ بجای خودش می آید۔ صاحب روزنامہ صراحت کاف
فارسی نکرد و معاصرین عجم بکاف فارسی استعمال کنند (اردو) دیکھو برگستوان ۔
(۸) برک۔ بقول مؤید بحوالۂ شرفنامہ بفتحتین۔ گلخن مؤلف عرض کند کہ بدون سند
استعمال تسلیم نکنیم کہ محققین فارسی زبان ذکر این نکردہ اند و معاصرین عجم ساکت۔
(اردو) گلخن بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ آتش گاہ۔ بھٹی۔ چولھا۔ تنور۔ آتشدان
بھاڑ۔ کوڑا پھینکنے کی جگہ ۔

(الف) برکاپوز | بقول برہان وجہانگیری
(ب) برکاپوس | و ناصری وجامع با بای فارسی
پنجم (۱) پیرامون واطراف دہان باشد وہمین
ہر دو لغت با فا عوض بای فارسی ہم می آید
مرادف بیتوز کہ گذشت۔ صاحب ناصری
بحوالۂ مصحح برہان گوید کہ در فرہنگ شعوری
(برکاپوز وغیر آن را) تنہا (۲) بمعنی کابوس
نوشتہ کہ فرنجک باشد خان آرزو در سراج
بذیل الف۔ ب را ہم نوشت ومعنی متفق
با محققین اوّل الذکر۔ مؤلف عرض کند
کہ ہرچہ صاحب ناصری بحوالۂ مصحح برہان
گوید موافق قیاس است کہ کلمۂ بر بلفظ
کابوس زائد وتبدیل بعض حروف در بعض
مرادفاتش قرین بقیاس یعنی تبدیل بای عربی
با فارسی وزای ہوّز با سین وبای فارسی
با فا در فارسی آمدہ چنانکہ تب وتپ وآباز
وآپاس وسپید وسفید وبا ماخذ معنی اوّل
کہ اصل آن (بتپوز) گذشت این را تعلق
نمی نماید ولیکن باعتبار صاحب جامع ناگزیر
معنی اوّل ہم کردہ ایم۔ حیف است کہ سند
استعمال پیش نشد کہ بوسیلۂ آن دریافت
حقیقت می کردیم معاصرین عجم از معنی اوّل
ساکت وبمعنی دوم کابوس را برزبان دارند
کہ لغت عربست (اردو) (الف) و(ب)
(۱) دیکھو بتپوز (۲) دیکھو استنبہ کے تیسرے معنے

برکار | اصطلاح۔ بقول وارستہ باضافت
۔برآمدگی سینہ وپستان نو رسیدہ وفرماید کہ
لوطیان گویند "این زن خوش برکاری
دارد" یعنی سینہ وپستان خوشی دارد و
فرماید کہ (درکار) ہم بہ ہمین معنی می آید خان
آرزو در چراغ گوید کہ (۱) سینۂ برآمدۂ جوانان
و (۲) پستان (میرنجات ؎) سینۂ باز توای
سیمبر خوش برکار ہا۔ در گلزار بود واشدہ
بر روی بہار ہا۔ صاحب بحر نقل ہر دو محققین بالا

کرده بهار گوید که (۳) روی کار راست و
به مجاز (۴) سر و ذکر معنی اوّل هم کند و فرماید
که (۵) کنایه از کون و کفل و به نقل مقولهٔ اوّل
الذکر صراحت کند که یعنی کون و کفل چاقی
دارد ـ (میر نجات سه) باو در معرکهٔ فتح و ظفر
عقش یار ٭ آن بر کار که بر دست ...
را از کار ٭ صاحب غیاث فرماید که (۶) بمعنی
معشوق و بحوالهٔ (شرح گلگشتی) گوید که برآمدگی
و بالیدگی سینه و پستان باشد مؤلف عرض
کند که معنی سوم حقیقی است چنانکه گویند ٭
او بر کار خود است ٭ و معنی اوّل مرکّب از
بر که بمعنی سینه گذشت و کار بمعنی صنعت ـ
پس معنی لفظی این سینهٔ صنعت و کنایه از سینه
خوشی و بلندی دارند و معنی دوم هم مجاز
آن که پستان نو رسیده شان هم بلند و خوش
باشد و معنی چهارم ایجاد بهار است و غلطی
اوست و معنی پنجم را اگر سند استعمال بدست آید
مجاز معنی اوّل گیریم که بلندی کفل هم همچو پستان
است و کون را در ان دخلی نیست که کون
ورای کفل باشد و معنی ششم را بر مجرّد قول
غیاث بدون سند استعمال تسلیم نکنیم بهار بر دو
اسناد میر نجات را غالباً متعلق بمعنی پنجم کرده
است که فارسیان را اشتاق سینه و پستان
نمی دانند معاصرین عجم هم با بهار اتفاق دارند
(اردو) (۱) اُبھرا ہوا سینہ ـ سینہ کا اُبھار
مذکر ـ (۲) چھاتیون کا اُبھار ـ بقول آصفیہ
مونہی پستان ـ مذکر (۳) کام پر (۴) سر ـ مذکر
(۵) چوتڑ ـ دیکھو است (۶) معشوق ـ مذکر ـ

بر کار بستن کسی را مصدر اصطلاحی بقول
بهار و بحر و انند مقرر کردن کسی را بر کاری ـ
(صائب سه) موم گردد سنگ خاره از رگفتش
چون کوهکن ٭ روی گرم کار فرما هر که را بر
کار بست ٭ مؤلف عرض کند که موافق
قیاس و کنایه باشد (اردو) کسی کو کسی

کام پر مقرر کرنا ۔

(الف) برکار خود سوار بودن	مصادر
(ب) برکار سوار است	اصطلاحی
(ج) برکار سوار بودن	(الف) بقول
(د) برکار سوار شدن	وارستہ و بحر

برکسب و پیشۂ خود غالب بودن و کار را مغلوب کردن (وحید ۵) سوار است سراج برکار خویش ہا کہ از خوبرویان قناد آینش ہا و فرمایند کہ (سوار بودن) بمعنی غالب بودن مخصوص کار نیست چنانکہ زعم عزیزان است بلکہ عموم دارد ۔ مؤلف عرض کند کہ (بر چیزی سوار بودن) بجایش گذشت و درینجا کار را از مرکبات (برکار) بیان کردن است کہ داخل ہمان مصدر عام باشد تسامح وارستہ باشد کہ خود را تعریف (الف) شامل کرد و سند او برا (خویش) و حق آنست کہ از خود و خویش درین اصطلاح کاری نیست

و نہ استعمال این با مصادر ۔ صاحبان انند و بہار کہ (ج) را بمعنی عام بلا تخصیص شود قائم کردہ اند اندکی پی بحقیقت بردہ اند و بوضع مصدر سکندری خوردہ ۔ خان آرزو در چراغ (د) را قائم کردہ بر جدت خود نازان است کہ مصدر بودن را شدن نوشت و از ہمان سند بالا کار گرفت کہ نہ بودن دارد نہ شدن و محاورۂ فارسیان الطبہ مقولہ ایست کہ ماہر (ب) قائم کردہ و استاد وحید بکار ما می خورد (وحید ۵) سواریست خونریز گرم شکار ہا کہ برکار خود ہست دائم سوار ہا مخفی مباد کہ این کنایہ ایست کہ سوار بودن بر چیزی گویا بقبضہ و قابوی خود آوردن آنچیز است و ما کہ بودن را در تعریف این مقولہ نوشتہ ایم نتوانیم کہ در محاورۂ (ب) تصرف کنیم و نمی توانیم کہ در محاورہ قیاس را دخل دہیم (اردو) (الف) اپنے کام پر

غالب آنا (ب) کام پر غالب ہے۔ حاوی ہے
(ج و د) کام پر غالب آنا۔ حاوی رہنا۔ غالب
ہونا۔ قادر ہونا۔

برکاریدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی (۱) تراشیدن قاش از تربز و (۲) قطع نمودن گریبان پیرہن و مانند آن مؤلف عرض کند کہ محققین مصادر این را ترک کردہ اند و (کاریدن) را ہم بخیال ما این مزید علیہ (کاریدن) است بزیادت کلمۂ بر بران و ماخذ این کارد باشد کہ بمعنی سکین لغت فارسی است کہ بجایش می آید فارسیان بحذف دال مہملہ بزیادت تحتانی معروف وعلامت مصدر (دن) مصدری ساختند یا در مصدر (کاردن) از دو دال معجمہ اول را بہ تحتانی بدل کردند چنانکہ (آدو) (آدوا) تا حال طالب سند استعمال باشیم تحقیق نمیاید کہ معنی حقیقی این (۳) بریدن و تراشیدن باشد مطلقاً و ہر دو معنی بالا مجاز آن (اردو) (۱) تربز کی قاش تراشنا (۲) گریبان اور پیرہن پھاڑنا۔ (۳) کاٹنا۔ تراشنا۔

(الف) **برکاشت** (الف) بقول سروری
(ب) **برکاشتن** بروزن برداشت

یعنی برگردانید (فردوسی ؎) عنان را بپیچید و برکاشت اسپ ٭ بیاید بکردار آذرگشسپ ٭ صاحب ناصری ہرچہ می نویسد حاصل آن ہمین است کہ مصدر این بمعنی (۱) برگردانیدن و (۲) رو برگردانیدن است خصوصاً۔ صاحب مؤید بحوالۂ شرفنامہ ذکر این کردہ بر معنی اول قانع و صاحب ہفت متفق با ناصری مؤلف عرض کند کہ (کاشتن) بمعنی برگشتن و برگردانیدن و تنہا گذاشتہ رفتن از روی مکر و فریب بجای خودش می آید و چنین نیست کہ (ب) (برکاشتن) بزیادت کلمۂ بر بران مزید علیہ آنست شامل بر ہمہ معانیش

و الف ماضی مطلقش و ماخذ (کاشتن) بجایش مذکور شود (اردو) (الف) پھیر اموڑا (ب) پھیر نا موڑنا کاستن کے تمام معنوں پر شامل ہے۔

برکافوز اصطلاح۔ صاحبان جہانگیری و ناصری و جامع و برہان ذکر این کردہ اند و مابحث این بر (بر کاپوز و بر کاپوس) کردہ ایم و این مبدّل آنست وبس (اردو) دیکھو بر کاپوز اور بر کاپوس۔

برکافوس و ناصری و جامع و برہان ذکر این کردہ اند و مابحث این بر (برکاپوز و برکاپوس) کردہ ایم و این مبدّل آنست وبس (اردو) دیکھو برکاپوز اور برکاپوس۔

برکانون بقول شمس بالکسر نام گاوی کہ فریدون از شیر آن پرورش یافت و فرماید کہ لغت فارسی است دیگر محققین ازین لغت ساکت و سند استعمال پیش نظر اگر بدست آید توانیم قیاس کرد کہ این گاو را در جای گرم داشتند یا شیرش بخصوصیت مزاج آنبسیار گرم بود کہ کانون بمعنی آتشدان آمدہ۔ ازین سبب این را بدین نام موسوم کردہ باشند یعنی چیزی کہ بر آتشدان است و نیز عادت است کہ شیر گاوی کہ باطفال خورانند دائما بر آتشدان می دارند تا حرارت خفیفی دایما دران باشد پس عجبی نیست کہ حکمای شاہی ہمین قسم تدبیری برای خوبی شیرش باگاو کردہ باشند کہ شامل در وجہ تسمیہ شد و اختلاف اعراب چیزی نیست کہ نتیجۂ محاورۂ زبان باشد واللہ اعلم (اردو) برکانون اُس گائے کا نام تھا جس کے دودھ سے فریدون کی پرورش ہوئی۔ مؤنث۔

برکاوس بقول شمس باوّل مفتوح و ثانی زدہ لغت فارسی است بمعنی بریدن و پیراستن شاخہا کہ زیادتی باشد از تاک و دیگر درختان۔ مؤلف عرض کند کہ ہمہ محققین فرس و معاصرین عجم ازین ساکت ولیکن (پرکاوش) بباے فارسی و شین معجمہ بہمین معنی می آید کہ حاصل بالمصدر است یعنی پیراستگی شاخہای زائد از درختان اگر سند استعمال این پیش شود

توانیم عرض کرد که این مبدّل آنست که بای فارسی بموحده وشین معجمه به مهمله بدل شود چنانکه تپ وتب وکشتی وکستی وجا دارد که محقق بی تحقیق یا کاتبش تصرّف در نقطه های حروف کرده باشد ولیکن سلسلۂ ردیف کاتب را بری کند (اردو) شاخون کی کانٹ چھانٹ مؤنث

برکت بقول وارستہ بفتحتین معروف وبسکون نیز آمده (هاتفی در معراج ؎) چو افتاد برآفتابش عبور * شد از برکتش چشمه دریای نور * بهار گوید که بالتحریک بالیدن و افزودن که فارسیان بسکون استعمال می نمایند صاحب غیاث گوید که آنچه در عوام به تشدید مستعمل است محض غلط (قدسی ؎) چنان باد شمشیر دستی فشاند * که در خرمن عمر برکت نماند * **مؤلف** عرض کند که لغت عربیست که فارسیان تصرّف در اعراب مفرسش کرده اند (اردو) برکت بقول آصفیه۔ عربی۔ اسم مؤنث۔ افزایش۔ افزونی نعمت۔ بالیدگی۔ درازی۔

برکت شدن مصدر اصطلاحی۔ خان آرزو در چراغ گوید که بمعنی تمام شدن و مردن۔ (میر نجات ؎) مطربا خانه ات آباد شود جرم بدان * که بیک نالۂ دیگر برکت خواهم شد * بهار گوید که کنایه ایست۔ صاحب بحر هم ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که ازین استعمال می نماید که فارسیان به تحریک دوم هم استعمال کرده اند و درینجا مفرس نباشد واستعمال این ترکیب فارسی آمده و بامعنی بالیدن مستحق کنیم که تن انسان بعد از مرگ هم می بالد (اردو) تمام ہونا۔ مرنا۔

برکف ابر چادر آسا اصطلاح۔ بقول مؤید وهفت۔ ای بالای ابر آفتاب وروشنی آفتاب **مؤلف** عرض کند که حیف است که

سند استعمال پیش نکرد تا ظاهر می کردیم که محققین
بالا بواسطهٔ آن چسان این اصطلاح را پیدا
کرده اند فارسیان گویند که "آفتاب برکتف
ابر چادر آسامی نماید" و ازین استعمال شان
لفظ آفتاب را گذاشتن و مجرد (برکتف ابر چادر
آسا) را بمعنی اوّل الذکر آوردن غلط انداز
حقیقت طلبان است نه مؤید فضلا فتامل
و در عرض معنی تکرار (روشنی آفتاب) ظاهر
می کند که از آفتاب قرض مهر هم گرفته اند۔
این هم غلط است (اردو) ابر پر دھوپ۔

برکت ماندن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که از سند پیش کرده اش می کشاید که
(در خرمن برکت نماندن) کنایه باشد از
بر باد شدنش و مجرد (برکت ماندن و نماندن)
بمعنی حقیقی اوست (قدسی مشهدی ؎)
چسان باد شمشیر دستی فشاند ؛ که در خرمن عمر
برکت نماند ؛ (اردو) برکت رہنا جیسے
"آج کل ہماری آمدنی مین برکت نہین ہی"

از (۳۰۵۸) تا (۳۰۵۹)

(الف) **برکران افگندن** (مصادر اصطلاحی)
(ب) **برکران داشتن** (الف) کنایه باشد
(ج) **برکران فشاندن** از کناره کردن
و کناره کشیدن (انوری ؎) راست
چون جان برمیان بندد دلم ؛ خویشتن
را برکرانی افگنی ؛ و (ب) مرادفش (وله
؎) درمیان دلی و خواهی بود ؛ خویش
را چند برکران داری ؛ و (ج) کنایه از
یکطرف و دور داشتن (ظهوری ؎)
عشقت بمیان جان فشاندیم ؛ مهر همه بر
کران فشاندیم ؛ (اردو) (الف و ب)
کناره کرنا. کناره کشی کرنا (ج) دور رکھنا

برکردن مصدر اصطلاحی۔ بقول جهانگیری
در ملحقات و رشیدی و برهان و ناصری فی بهار
سروری (۱) کنایه از افروختن آتش مؤلف

عرض کند که سند این بر (برکردن آتش)
می آید. گفته که بر درین مصدر بمعنی بلند باشد
پس بلند کردن آتش افروختن آنست که
شعله ها بلند شود. مخفی مباد که مجرد معنی این مصدر
افروختن است وبس که استعمالش برای
آتش می شود (اردو) دیکهو افروختن۔
(۲) برکردن. بقول سروری در ملحقات و
بقول برهان و ناصری بمعنی حفظ کردن و نگاه
نگاه داشتن چنانکه (از برکردن شعر وامثال
آن) (حافظ شیرازی) صبح دم از عرش
می آمد خروشی عقل گفت ٭ قدسیان گویا که
شعر حافظ از بر می کنند ٭ صاحب موارد
گوید که این مخفف (از برکردن) است۔
مؤلف عرض کند که (از برکردن) بجای
خود گذشت و سند دیگر از ظهوری (بر
گردانیدن ورق) می آید. ودرینجا باعتماد
قول سروری و ناصری که از اهل زبانند این

معنی را تسلیم کنیم معاصرین عجم بر زبان ندارند
(اردو) دیکهو از برکردن۔
(۳) برکردن. بقول رشیدی و ناصری و بهار
و موارد بمعنی روشن کردن شمع و چراغ
و سند این بر (برکردن چراغ) می آید و
درین اصطلاح هم کلمۀ بر بمعنی بلند که چون
شمع روشن شود زبانش بلند گردد مخفی مباد
که معنی این محض روشن کردن که از برای شمع
مستعمل (اردو) سلگانا۔ روشن کرنا۔
(۴) برکردن. بقول موارد و بهار بلند کردن
و افراختن چون (برکردن سر) و (برکردن
نام) مؤلف عرض کند که درین مصدر
اصطلاحی هم کلمۀ بر بمعنی بلند است وبس
(اردو) بلند کرنا۔
(۵) برکردن. بقول بهار برآوردن و بیرون
انداختن از چیزی. سند این بر (برکردن چیزی
از جائی) و (برکردن سر از غرفه) می آید۔

موءلف عرض کند که کلمهٔ بر درینجا بمعنی بیرون است که بر معنی سیزدهمش گذشت (اردو) نکالنا۔ باہر کرنا۔ دور کرنا۔

(۲۰۲۰) (۶) برکردن۔ بہ تحقیق ما کنایہ از پیدا کردن و ظاہر کردن چنانکہ بر (برکردن رنگ) می آید و سند این ہم ہمانجا مذکور شود و درین اصطلاح ہم بر بمعنی بلند است کہ بلندی چیزی آنرا ظاہر کند و بمعنی لازم ہم می آید یعنی ظاہر و پیدا شدن و سندش بر (برکردن سواری) می آید و این متعلق باشد بمعنی سوم کلمهٔ بر کہ بلندی است و بلندی کردن ظاہر شدن است (اردو) پیدا کرنا۔ ظاہر ہونا۔

(۲۰۲۱) (۷) برکردن۔ بہ تحقیق ما بمعنی آویختن۔ سند این بر (برکردن بدار) می آید مخفی مباد کہ برای آویختن بدار ہم مجرم را از جایش بلند می کنند پس کلمهٔ بر درینجا ہم بمعنی بلند است۔ (اردو) لٹکانا۔

(۸) برکردن۔ بقول موارد نصب کردن و برپا کردن چنانکہ (برکردن خیمہ) و سند این ہمانجا می آید موءلف عرض کند کہ کلمهٔ بر درینجا بمعنی بلند است و من وجہٍ متعلق بمعنی چہارم کہ گذشت (اردو) نصب کرنا۔ کھڑا کرنا۔

(۹) برکردن۔ بقول موارد بمعنی کشادن چنانکہ (برکردن دیدہ) و سند این ہمدرانجا می آید موءلف عرض کند کہ درینجا ہم کلمهٔ بر بمعنی بلند است کہ در کشادن دیدہ حصّهٔ بالائی غلاف چشم بلند شود (اردو) کھولنا۔

(۱۰) برکردن۔ بقول موارد بمعنی تبدیل کردن چنانکہ بر معنی سوم (برکردن رنگ) می آید موءلف عرض کند کہ این مجاز معنی ہم است کہ من وجہٍ تبدیل ہم درآن داخل است (اردو) بدلنا۔

برکردن آتش

افروختن آتش متعلق بمعنی اوّل برکردن (حکیم نزاری ؂) تا چند زجان وتن، تن سیزن وجان می کن ؛ در خرمن هستی زن این آتش برکرده ؛ مؤلف عرض کند که (آتش برکردن) بجایش گذشت۔ (اردو) آگ سلگانا۔ دیکھو آتش برکردن۔

برکردن به دار مصدر اصطلاحی بمعنی آویختن بدار۔ سند این از نظامی بر (بردار کردن) گذشت۔ متعلق به معنی هفتم برکردن است (اردو) دیکھو بردار کردن۔

برکردن چراغ وشمع مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد بذیل (برکردن) روشن کردن چراغ وشمع (حافظ شیراز ؂) ستارۂ شب هجران نمی فشاند نور ؛ ببام قصر برآ و چراغ مه برکن ؛ (وله ؂) دگر باره شرند آتشی می زند ؛ ندانم چراغ که بر می کند ؛ (صائب ؂) بروشنائی دل رازنه فلک خوانی ؛ اگر تو در دل شب ها چراغ برنکنی ؛ (امیرخسرو ؂) ز آتش دل شمع خرد برکنم ؛ بیت به بیتش همه انور کنم ؛ مؤلف عرض کند که متعلق است بمعنی سوم برکردن (اردو) چراغ روشن کرنا۔ شمع روشن کرنا۔

برکردن چیزی ازجائی مصدر اصطلاحی دور کردن و بیرون انداختن آن چیز از آنجا متعلق بمعنی پنجم برکردن۔ بهار بذیل (برکردن) ذکر این کرده (انوری ؂) هین که برکرد مرغ و ماهی را ؛ شغب از خوابگاه و خلوتگاه ؛ (اردو) دور کرنا۔ باہر کرنا۔

برکردن خیمه مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل معنی هشتم برکردن) نصب و برپا کردن خیمه (امیرخسرو ؂) در سوادی بتازگی چمن بهار ؛ خیمه برکرد کاروان سالار ؛ مؤلف عرض کند که حقیقت این بر معنی هشتم برکردن ظاهر کرده ایم (اردو) خیمه کھڑا کرنا۔

برکردن دیده مصدر اصطلاحی. بقول موارد تذییل معنی نهم برکردن. گشادن چشم (سلمان ع) من جز بقدح برنکنم دیده چو نرگس ٭ فردا که زخاک لحدم باز شناسند ٭ مؤلف عرض کند که ما همدر اینجا حقیقت این را ظاهر کرده ایم (اردو) آنکھ کھولنا

برکردن رسوائی مصدر اصطلاحی. ظاهر شدن و سرکشیدن رسوائی متعلق بمعنی ششم برکردن (ظهوری ع) برکرد رسوائی گمر از پرده های ساز ما ٭ خنگ ملامت سازشد از طالع ناساز ما ٭ (اردو) ظاہر ہونا۔

برکردن رنگ مصدر اصطلاحی. بقول بحر وخان آرزو در چراغ (۱) بمعنی پیدا کردن رنگ متعلق بمعنی ششم برکردن (صائب ع) ممکن تعجیل تا از عشق رنگی برکند کارت ٭ که سازد سنگ را لعل آفتاب آهسته آهسته ٭ بخیال ما این کنایه باشد از نتیجه بخش شدن و رونق گرفتن و (۲) بقول موارد تذییل معنی دهم برکردن. تبدیل کردن رنگ (نادم گیلانی ع) گاه مستم از نگاه و گاه مخمورم بناز ٭ اول عشق است رنگی هر زمان برمیکنم (طاهر وحید ع) چو من در هر لباسی می شناسم جلوهٔ او را ٭ بهر ساعت چرا بر می کند آن لاله رو رنگی ٭ و (۳) بتحقیق ما کامیاب شدن من وجه. متعلق بمعنی ششم برکردن (ظهوری ع) بامیدی که شاید آرزو ٭ برکند رنگی ٭ دل صد پاره شب تا روز در خون جگر غلطد ٭ (اردو) رنگ نکالنا. دیکھو برآوردن رنگ اور ہمارے خیال کی رو سے نتیجہ بخش ہونا۔ رونق پانا۔ (۲) رنگ بدلنا (۳) کامیاب ہونا

برکردن سر مصدر اصطلاحی. بقول بهار و موارد (تذییل معنی چهارم. برکردن) (۱) بمعنی افراختن سر. (خواجه شیراز ع)

زدو رو رآی و شبستان ما منور کن ؎ میان بزم
حریفان چو شمع سر برکن ؎ مؤلف عرض کند
که سر برکردن شمع ہم از تیر سند پیدا شود
که بجای خودش بمعنی روشن شدن شمع می آید
و (۲) بمعنی برآوردن سر و کنایہ از ظاہر شدن
(ظہوری ؎) برکشد عید تیغ سر از بسر قطرہ
خون ؎ برشگافی گردن قربانیان ؎ حقیقت
این معنی را بر معنی ششم برکردن بیان کردہ ایم
(اردو) (۱) سربلند کرنا (۲) ظاہر ہونا۔

برکردن سر از شرفہ | مصدر اصطلاحی بقول
بہار و غیاث آرزو دریچہ بمعنی برآوردن سر
از دریچہ (طغرا ؎) گل از دختر رز بچین
ازین سپہر ؎ که برکردہ از شرفہ چبا ہم سر ؎ مؤلف
عرض کند که متعلق است به معنی پنجم برکردن
(اردو) دریچہ سے سر نکالنا۔

برکردن نام | مصدر اصطلاحی بقول
بہار و بدیل معنی چہارم برکردن بمعنی بلند کردن
نام ؎ مؤلف عرض کند که حیف است که
سند استعمال پیش نشد و بدون سند تسلیم
نکنیم معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین
فرس ساکت (اردو) نام نکالنا دیکھو برآوردن نام

برکردہ | اصطلاح بقول سروری بفتح با و
کاف بمعنی روشن کردہ و افروختہ (نظامی
؎) خرد را تو روشن بصر کردہ ؎ چراغ
ہدایت تو برکردہ ؎ و فرماید که بمعنی حفظ
کردہ نیز آمدہ مؤلف عرض کند که می پرسیم
ازو که فارسی زبان مادری تست آیا نمی دانی
که (برکردن) مصدری شامل پردہ تا تعاقبش
گذشت و خود تو ذکرش کردہ و مبداء این
این مفعول و مشتق از وست بانہ چرا
ہمچون اسم جامد با چند معانی مخصوص شی
وسند بالا ہم بکارش نمی خورد که متعلق به
ماضی قریب است و معنی مفعولی در رویت
چنانکه (چراغ برکردہ) (اردو) روشن

کیا ہوا ۔ سلگا یا ہوا ۔ حفظ کیا ہوا ۔ دیکھو برکردن
یہہ اُس کا اسم مفعول ہے اور تمام معنون
پر شامل ۔ صرف ان تین معنون کے لئے مخصوص
نہیں ہے ۔

برکرسی شرف اصطلاح ۔ بقول مؤیّد و
شمس یعنی آفتاب بر نقطۂ حمل صاحب ہفت
گوید کہ کنایہ از آفتاب است بر نقطۂ حمل مؤلف
عرض کند کہ حاشا کہ این اصطلاح باشد خبر نیست
کہ بمعنی حقیقی است ۔ نمی دانیم کہ ہر سہ محققین
بچہ حجّت و برہان این را در مصطلحات
جا دادہ اند ۔ قائل (اردو) آفتاب
برج حمل میں ۔

برکرسی نشاندن مصدر اصطلاحی ۔
(۱) بمعنی حقیقی کہ جا دادن کسی را بر کرسی و
نشاندنش بران و (۲) مرتبہ افزودن و این
مجاز است و (۳) بقول جہانگیری کنایہ از خوب شان
دادن (ظہوری ع) نبود از من تلاش شان داغش
امّا این تمنّا را بچہ نشانیدم بکرسی داغ از
لخت جگر کردم ہم صاحب رشیدی با نسبت
معنی سوم صراحت فرید کند ۔ یعنی کار را
نظام و سامان دادن صاحب برہان
بفرماید کہ بفعل آوردن کاری ۔ ...
بجز ہنر با نش (تاثیر ع) نوای راستی سر تا
صاحب کنایہ کن ہم بکرسی گفتہای خویش
را بنشان و شاہی کن ہم خان آرزو در ...
فرماید کہ سر انجام دادن کاری چنانکہ ...
مؤلف عرض کند کہ بحالت اضافت
بسوی کسی معنی اوّل و دوم پیدا کند و
بحالت اضافت بسوی چیزی از قوہ بفعل
آوردن و خوب ادا کردن مضمون و خوب
کردن کاری و انتظام ہر چیزی تا ...
چنانکہ (برکرسی نشاندن حرف و سخن) کہ
کنایہ باشد از ادا کردن حرف و سخن با ...
ہمین ۔ بہار بر تمثیل قانع و فرماید کہ از

عہدۂ دعوی خود بر آمدن و حرف خود را
راست ساختن (ظہوری سے) یک سخن
نشاند بر کرسی بسعی گو گرچہ واعظ منبر صد
زینہ داشت ۔ ہمین یک سند است کہ بکار
این مصدر اصطلاحی می خورد و اکثر استعمال
فارسی بموحدہ ایست بمعنی بر آید و سند اول
با مصدر نشانیدن تعلق دارد (اردو)
(۱) کرسی پر بٹھانا (۲) کرسی نشین کرنا (۳)
صاحب آصفیہ نے اسی مصدر کے لازم
(کرسی نشین ہونا) کا ذکر کیا ہے جو مصدر
آیندہ سے متعلق ہے پس اسی کا متعدی کرسی
نشین کرنا ہے یعنی (کسی بات یا انتظام کا کرسی
نشین کرنا) سے مراد اچھی طریقہ سے ادا کرنا
اور عمدہ طریقہ سے انتظام کرنا (قوہ سے
فعل مین لانا ۔ ادا کرنا)

برکرسی نشستن مصدر اصطلاحی ۔ (۱)
و (۲) لازم مصدر گذشتہ بمعنی اول و دوم

یعنی جا یافتن بر کرسی و کرسی نشین شدن و
(۳) بقول بحر از قوہ بفعل آمدن و نیک سا
یافتن و فرماید کہ لازم و متعدی ہر دو اکثر
با حرف و سخن و دعوی مستعمل صاحبان بہار
عجم وانند بذیل (برکرسی نشستن حرف وغیرآن)
گویند کہ راست شدن حرف (مرزا اسد عریان
تخلص سے) نظر بر پایۂ عرش خموشی می توان
گفتن ۔ سخن ہر جا کہ بر کرسی نشیند بر زمین
افتد ۔ **مؤلف** عرض کند کہ معنی اول حقیقی
است و دیگر معانی بر سبیل مجاز و کنایہ ۔
(اردو) (۱) کرسی پر بیٹھنا (۲) کرسی
نشین ہونا ۔ بقول آصفیہ ۔ دربار مین کرسی
پانا ۔ کرسی پر بیٹھنے کے درجہ کو پہنچنا ۔ مقبول
و منظور ہونا ۔ (۳) سرانجام پانا ۔ خوبی کے ساتھ
سرانجام پانا ۔

(۲۰۴۴) **برکرشمہ زدن** مصدر اصطلاحی ۔ کرشمہ
کردن و این کنایہ باشد (ظہوری سے)

جواب صد نگه از یک نظر فرو ریزد ٭ چو برکرشمه	زند نرگس سخن گویت ٭ (اردو) کرشمه کرنا۔

(الف) برکس اصطلاح۔ صاحب سروری بذکر هر دو گوید که بروزن هرکس و برست
(ب) برلست بمعنی (۱) نعوذ بالله و (۲) مبادا (رودکی الف ٥) گرچه نامردست
آن ناکس ٭ بشود سیر از و دلم برکس ٭ (شمس فخری ب ٥) کسی چون او بود در
ملک هیهات ٭ شهی چون او بود بر تخت برکست ٭ (حکیم قطران ٥) بهمت چون
فلک عالی بصورت همچو مه رخشا ٭ فلک چون او بود برکست و مه چون او بود حاشا ٭
مؤلف عرض کند که (برک) لغت ترکی است بمعنی خسیس (کذا فی الکنز) فارسیان
قدیم این را با کلمه (است) مرکب کردند معنی لفظی این (خسیس است) و بدو معنی استعمال
کردند بجای کلمه (۱) اظهار ناگواری و (۲) تردید چیزی مقصود باشد۔ چنانکه حاشا و (الف)
مخفف آن بحذف فوقانی۔ در سند اوّل و سوم بمعنی حاشا مستعمل است و در سند دوم
بمعنی نعوذ بالله و مبادا (اردو) (الف و ب) (۱) نعوذ بالله۔ بقول آصفیه۔ پناه
مانگتے ہین ہم خدا سے۔ خدا کی پناه۔ خدا بچاے۔ خدا محفوظ رکھے (۲) مبادا بقول آصفیه
خدا نکرے۔ خدا نخواسته۔ دور پار ایسا نهو (حاشا و کلا) بقول آصفیه۔ حرف تردید۔
پہلی بات کی رد کرنے کے لئے بولتے ہین۔ ہرگز نہین۔

برکسی بخشودن مصدر اصطلاحی۔ رحم کردن برکسی (انوری ٥) دل گفت مرا که بر تو باید بخشود ٭ در عشق صبور اگر بمن خواهی بود ٭ (۲۲۴)	کو (صائب ٥) سوختم تا گرم شد هنگامهٔ دلهای زمن ٭ بر جهان بخشودم و بر خود نه بخشیدم چو شمع ٭ (اردو) کسی پر رحم کرنا۔

(٣٠٥٨) **برکسی جاتنگ گردیدن** مصدر اصطلاحی
(۱) بمعنی حقیقی و (۲) کنایہ از پیش آمدن دقت
و واقع شدن تکلیف (صائب ؎) از کثرت
نیست برخاطر غبارہ می سینہ صافان را بگو زحجوم
عکس بر آئینہ کی جاتنگ می گردد ؛ تلاش
صدر در بیرون در بگذار و خورش بنشین ؛
کہ بر بالانشینان بیشتر جاتنگ می گردد ؛ ۔
(اردو) (۱) جگہ تنگ ہونا (۲) دقت پیش آنا

(٣٠٥٩) **برکسی خندیدن** استعمال ۔ بمعنی خندہ زدن
بر حال کسی است کہ می آید و این بمعنی ذلیل کردن
آنہاست و عادت است کہ چون کسی را ہم بسبب
حماقت و غفلتی بیند مردمان بر او می خندند
(ظہوری ؎) آنقدر قدر نداریم کہ بر ما
خندند ؛ جز گل گریہ ما کس ز رخ ما نشگفت
(انوری ؎) بخندد خرد بر کسی کو زغفلت
بہ بلبل چنین لحن و دستان فرستد ؛ (اردو)
کسی کی حماقت اور غفلت پر قہقہہ مارنا ہنسنا

(٣٠٦٠) **برکسی روزگار تنگ آوردن** مصدر
اصطلاحی ۔ از زندگی بر داشتہ خاطر و بیزار
کردن کسی را (انوری ؎) خوی تنگش
بروزگار آخر ؛ بر دلم روزگار تنگ آورد ؛
(اردو) کسی کو زندگی سے بیزار کرنا ۔

(٣٠٦١) **برکسی قلم راندن** مصدر اصطلاحی حکم
بحق کسی دادن (انوری ؎) ای چرخ چہ
آیت بلا خوانی نے ؛ بر کس قلمی زعافیت
رانی نے ؛ (اردو) کسی کے حق مین قلم
چلانا ۔ حکم دینا جیسے ’’ہمارے حق مین کاتب
تقدیر نے یون ہی قلم چلایا ہے ‘‘

(٣٠٦٢) **برکسی گرفتن** مصدر اصطلاحی ۔ الزام
نہادن و حرف نہادن برکسی (ظہوری ؎)
از حدیث بوسہ بر مستان مگیر ؛ ساغر لبہای
میگون می کشند ؛ (اردو) کسی پر الزام
لگانا ۔ بقول امیر ۔ قصور عائد کرنا ۔ مجرم ٹھہرانا

(٣٠٦٣) **برکسی لشکر کشیدن** مصدر اصطلاحی

تا تخت آوردن بر کسی (انوری ؎) حسن تو
بر ماه لشکر می کشد ٭ عشق تو بر عقل خنجر می کشد
٭ (اردو) کسی پر حمله کرنا ۔ دہاوا کرنا چڑھائی
کرنا ۔ یورش کرنا ۔

برکسی نرم شدن دل مصدر اصطلاحی (۳۰۷۴)
۔ رحم کردن بر حال کسی (انوری ؎) دل
بر تو ز ناله ات کجا گردد نرم ٭ آنرا که هزار دیده
باشد بی شرم ٭ (اردو) کسی پر رحم کرنا ۔

برکشادن مزید علیه کشادن است بزیادت (۳۰۷۵)
کلمه بر بران شامل بر همه معانی لازم و متعدی
هر دو که بجایش می آید حیف است که محققین
مصادر این را ترک کرده اند و محققین فارسی
زبان ازین ساکت چنانکه (برکشادن شفق)
بمعنی ظاهر کردن و پیدا کردن شفق و (برکشادن
عقده) بمعنی عقده و گره کشادن و (برکشادن
نور) بمعنی ظاهر شدن و ظاهر کردن نور ۔
(انوری ؎) که بر فراز دهر بامداد رایت صبح
٭ که برکشاید هر شب بصد صبح شفق ٭ (ظهوری
؎) ز عرض حال بکارم چه عقده ها افتاد
٭ به برکشادن آن بستن زبان نذر است ٭
(انوری ؎) آفتابی گر بخواهد برکشاید نور
او ٭ جادوان از نیمه روز اندر شبی گیتی دگر
٭ (اردو) دیکھو کشادن ۔

برکشیدن بقول موارد و نوادر و بحر (۱)
بمعنی بالا بردن چنانکه (برکشیدن سر بفلک)
و (برکشیدن گردن) که بجایش می آید
بر مصروف قانع ۔ صاحب بحر گوید که (کامل التصریف)
است و مضارع این برکشد مؤلف عرض
کند که دریجا همین قدر کافی است که این
مزید علیه کشیدن است بزیادت کلمه بر بران
و بمعنی هفتم که می آید حقیقی است و باقی همه
معانی مجاز آن مخفی مباد که کشش در فارسی زبان
بالفتح بمعنی جذب آمده و بمجاز بمعنی جرعه معانی
عجم بر زبان دارند و گویند ٭ دو کشی از ساغر

کشیدم و بی خود شدم» و برای قلیان هم
کش را استعمال کنند و گویند «یک کش قلیان
حواس ما را درست کرد» و همین است
حاصل بالمصدر کشیدن که بجایش می آید
عجب است که محققین فارسی زبان این
معنی را از لغت کش ترک کرده اند و صاحب
ناصری اینقدر نوشت که کش کشیده را گویند
و مقصودش از همان جذب است که ذکرش
بالا گذشت - طرز بیانش واضح نیست پس
کش اسم مصدر کشیدن است و کشش حاصل
بالمصدر آن بالجمله معنی اول مجاز معنی هشتم باشد
که حقیقی است و نیز معنی بیستم این حقیقی باشد که
معنی هفتم کشیدن بدست است و معنی بیستم
کشیدن بلب - وجا دارد بلکه بهتر است که
کلمه بر را درینجا بمعنی بلند گیریم که بالا کشیدن
بمعنی بالا بردن قرین تر است بقیاس -
(اردو) بلند کرنا -

(۲) برکشیدن - بقول موارد و نوادر بمعنی
نواختن و پروردن مؤلف عرض کند
که (پروردن) را ازین معنی هیچ تعلق
نیست و نواختن بس است که در حقیقت
مقبول بارگاه کردن از خاصان و برگزیدگان
قرار دادن - برکشیدن است و سند این
بر (برکشیدن کسی و کسی را) می آید مخفی مباد
که این هم مجاز معنی حقیقی است که ذکرش
بر معنی هفتم می آید و من وجهٍ جذب را هم
با این تعلق است و کلمه بر را بمعنی بلند
هم توان گرفت که خاصان بارگاه و نواختگان
را رتبهٔ بلند حاصل می شود - و معنی دهم که
می آید داخل همین معنی است (اردو)
مقبول بارگاه بنانا -

(۳۰۷۲) (۳) برکشیدن - بتحقیق ما بمعنی گستردن
و سند این از انوری بر معنی اول (برکشیدن
دامن) می آید و این هم مجاز معنی حقیقی

است که ذکرش بر معنی ہفتم می آید که در گستردن
کشیدن داخل است (اردو) بچھانا ۔

(۴) برکشیدن ۔ بقول موارد بمعنی بلند کردن
چنانکه (برکشیدن علم) که بجای خودش می آید
مؤلف عرض کند که برپا کردن است که
دران بلندی هم داخل و فرق نازک است
میان این و معنی اوّل که اینجا در بلندی قیام
داخل است ۔ این هم مجاز معنی حقیقی باشد
که ذکرش بر معنی ہفتم می آید و جا دارد که در اینجا
هم کلمهٔ بر را بمعنی بلند گیریم چنانکه در معنی اوّل
(اردو) کھڑا کرنا ۔ دیکھو استاد دادن ۔

(۵) برکشیدن ۔ بقول موارد بمعنی دور کردن
و برداشتن چنانکه (برکشیدن نقاب از
چهره و روی) که بجای خودش می آید مؤلف
عرض کند که این هم مجاز معنی حقیقی است
که ذکرش بر معنی ہفتم می آید (اردو) دور کرنا
ہٹانا ۔ اٹھانا ۔

(۶) برکشیدن ۔ بقول موارد و وارسته و بحر
و نوادر بمعنی وزن کردن و سنجیدن چنانکه ۔
(برکشیدن چیزی با چیزی و کسی با کسی) که بجایش
می آید مؤلف عرض کند که مقصود از مقابل
کردن است اعم ازینکه بذریعهٔ وزن باشد
یا کیل یا محک یا آلهٔ دیگر و این هم مجاز معنی حقیقی
است که ذکرش بر معنی ہفتم می آید (اردو)
وزن کرنا ۔ بقول آصفیه ۔ تولنا ۔ اندازه کرنا
مقابل کرنا ۔

(۷) برکشیدن ۔ بقول موارد بمعنی بیرون آوردن
چنانکه (برکشیدن خنجر) که بجای خودش می آید
و بقول بحر برآوردن چیزی از چیزی ۔ چون
(تیغ از غلاف) و (دست از بغل و جیب)
مؤلف عرض کند که (آه برکشیدن) هم
که در معنی دوم گذشت متعلق از همین است
و همین است معنی حقیقی این مصدر ۔ مزید علیه
کشیدن ۔ بزیادت کلمهٔ بر بران که جذب در تن

داخل است و حقیقت این بصراحت ماخذ
برمعنی اوّل بیان کرده ایم (اردو) کھینچنا
بقول آصفیه ـ اینچنا ـ باهر لانا ـ نکالنا ـ
(۸) برکشیدن ـ بقول موارد بمعنی حاصل کردن
چنانکه (برکشیدن خرمن) که بجای خودش می آید
مؤلّف عرض کند که مجاز معنی حقیقی است
که برهفتم معنی نشان گذشت که در حصول چیزی
هم کشیدن داخل است (اردو) حاصل کرنا
(۹) برکشیدن ـ بقول موارد بمعنی برکندن
چنانکه (برکشیدن مسمار) که بجایش می آید ـ
مؤلّف عرض کند که مسمار بمعنی میخ آهنی
لغت عربست پس قریب بمعنی هفتم است
به فرق نازک که در بیرون آوردن آسانی
است و در برکندن زحمت و دشواری
(اردو) اُکھاڑنا ـ اُکھیڑنا ـ بقول امیر
گاڑنا کا ضد جیسے کیل اُکھاڑنا کھونٹا اکھاڑنا
(۱۰) برکشیدن ـ بقول موارد و بهار و واسته
و بحر بمعنی وزن و ترقی دادن کسی را و برتبهٔ
او افزودن چنانکه (برکشیدن کسی را) که
بجایش می آید مؤلّف عرض کند که دریجا
کلمهٔ بر بمعنی بلند باشد و زائد نیست ـ پس
درینصورت مزید علیه کشیدن نباشد و حق
آنست که این را داخل معنی دوم دانیم که بلند کردن
کسی رتبهٔ او افزودن است (اردو) ترقی
دینا ـ مرتبه بڑہانا ـ
(۱۱) برکشیدن ـ بقول موارد بمعنی نهادن و
قائم کردن و درست کردن چنانکه (برکشیدن
اساس) که بجای خودش می آید ـ و (برکشیدن
خرمن) بمعنی دومش هم متعلق به همین است
مؤلّف عرض کند که مجاز معنی حقیقی است
که ذکرش بر نشان هفتم گذشت (اردو)
رکھنا ـ قائم کرنا ـ
(۱۲) برکشیدن ـ بقول موارد بمعنی پوشانیدن
چنانکه (برکشیدن چادر) که بجای خودش

می آید مؤلف عرض کند که بر جسم کردن و
کشیدن است تخصیص پوشانیدن را ازین
پسند نکنیم که پوشانیدن چادر محاورۂ عجم
نیست بلکه پوشانیدن ملبوس مستعمل است
و چادر بر جسم کشیدن و برکشیدن هر دو بر زبان
معاصرین عجم است مخفی مباد که این هم مجاز
معنی حقیقی است که ذکرش بر معنی هفتم گذشت
(اردو) اُٹھانا جیسے (چادر اٹھانا) دیکھو
برکشیدن چادر۔ اسی کا لازم چادر اوڑھنا
بھی مستعمل ہے۔
(۱۳) برکشیدن۔ بقول موارد بمعنی گذاشتن
و نهادن و زدن چنانکه (برکشیدن داغ)
که بجای خودش می آید مؤلف عرض کند که
این هم مجاز معنی حقیقی است که ذکرش بر معنی
هفتم گذشت (اردو) دینا۔ لگانا جیسے
(داغ دینا) دیکھو (برکشیدن داغ)
(۱۴) برکشیدن۔ بقول بحر بمعنی دراز کردن

مؤلف عرض کند که مقصودش غیر از
معنی سوم نباشد که طرز بیانش صورت
معنی جدید پیدا کرد و سندی پیش نشد تا
مقصود این را ظاهر کند (اردو) دیکھو
برکشیدن کے تیسرے معنے۔
(۳۰۶۶) (۱۵) برکشیدن۔ بتحقیق ما بمعنی باز داشتن
چنانکه (برکشیدن کسی را از کاری) که بجایش
می آید و جا دارد که این متعلق به معنی نهم کنیم
مخفی مباد که این هم مجاز معنی حقیقی است که
ذکر آن بر معنی هفتم گذشت (اردو) باز رکھنا
(۳۰۶۷) (۱۶) برکشیدن۔ بتحقیق ما بمعنی حرکت دادن
چنانکه (برکشیدن دامن) بمعنی دوش می آید
و این هم مجاز معنی حقیقی است که ذکر آن بر
معنی هفتم گذشت (اردو) حرکت دینا۔ ہلانا
(۳۰۶۸) (۱۷) برکشیدن۔ بتحقیق ما بمعنی پیدا کردن
و ظاهر کردن۔ سند این بر (برکشیدن آهن
از موم) و (برکشیدن پرتو) می آید که بجای

خودش مذکور شود - این هم مجاز معنی حقیقی است که ذکرش به معنی هفتم کرده ایم (اردو) پیدا کرنا - نکالنا -

(۱۸) برکشیدن - بہ تحقیق ما بمعنی جدا کردن چنانکه (برکشیدن تار) که بجایش می آید واین هم مجاز معنی حقیقی است که ذکر آن به معنی هفتم گذشت (اردو) جدا کرنا - (۳۰۷۰)

(۱۹) برکشیدن - بہ تحقیق ما بمعنی داخل کردن چنانکه (برکشیدن مس به اکسیر) که بجایش می آید واین متعلق بمعنی حقیقی است که برنشان هفتم گذشت (اردو) داخل کرنا ملانا - (۳۰۷۱)

(۲۰) برکشیدن - بہ تحقیق ما بمعنی خوردن و آشامیدن چنانکه (برکشیدن از ساغر) که بجای خودش می آید و این معنی حقیقی است بلحاظ ماخذ که اشاره این به معنی اول کرده ایم (اردو) پینا - (۳۰۷۲)

برکشیدن آه مصدر اصطلاحی - همان آه کشیدن که بجایش در ممدوده گذشت واین متعلق است بمعنی هفتم برکشیدن که آه را از اندرون سینه بیرون می آرند - (اردو) دیکھو آه برکشیدن -

برکشیدن آهن از موم مصدر اصطلاحی - برآوردن و پیدا کردن آهن از موم و کنایه از کار عجیب و غریب کردن واین من وجه متعلق به معنی هفتم باشد و بظاهر متعلق با معنی هفدهم برکشیدن - و همین مصدر بر (آهن از موم برکشیدن) در ممدوده گذشت (اردو) دیکھو (آهن از موم برکشیدن) (۳۰۸۳)

برکشیدن از ساغر مصدر اصطلاحی (۱) گرفتن و حاصل کردن از ساغر متعلق بمعنی هشتم برکشیدن (ظهوری ۵) ساقی دارم که شاخ ارغوان از عکس خویش برکشید از ساغر و بر گوشه دستار زد ها مقصود (۳۰۸۴)

شاعر از بیان حسن ساقی است و سرخی رخسارش
که عکس او همچو شاخ ارغوان بر ساغر می افتد
و باز از ساغر بر گوشهٔ دستارش مانند شاخ
ارغوان قائم می شود و (۲) معاصرین
عجم این را بمعنی می خوردن هم استعمال
(۳۰۸۵) کنند که چیزی که در ساغر است همان می باشد
که آن را از لب می کشند و این متعلّق بهشتم
بمعنی بستم برکشیدن (اردو) (۱) ساغر
سے لینا ـ حاصل کرنا (۲) شراب پینا ـ

(۳۰۸۶) **برکشیدن از عیش** مصدر اصطلاحی ـ
باز داشتن از عیش باشد متعلّق بمعنی پانزدهم
برکشیدن (ظهوری ے) دل را که ریش بود
بمرهم نهاده ایم ٭ از عیش برکشیدم و بر غم
نهاده ایم ٭ (اردو) عیش سے باز رکھنا

برکشیدن اساس مصدر اصطلاحی بمعنی
قائم کردن و نهادن اساس است ـ صاحب
موارد ذکر این بذیل معنی یازدهم برکشیدن
کرده **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس
است و معاصرین عجم بر زبان دارند و
بجای اساس ـ بنا و بنیاد و مماثل آن را
هم توانیم استعمال کرد و (اساس برکشیدن)
در مقصوره گذشت و سند این هم همد انجا
(اردو) دیکھو اساس برکشیدن ـ

برکشیدن بازو مصدر اصطلاحی بمعنی
شکستن بازو باشد و برکندنش متعلّق بمعنی
نهم برکشیدن ـ سند این از ظهوری بر (برکشیدن
زبان از کام) می آید (اردو) بازو
توڑنا ـ اکھیڑنا ـ

برکشیدن پرتو مصدر اصطلاحی بمعنی (۳۰۸۷)
ظاهر کردن پرتو باشد متعلّق بمعنی هفدهم
برکشیدن (ظهوری ے) آفتاب از بام او
گر بگذرد مقدور نیست ٭ پرتو خود را اگر
خواهد نه روزن برکشد ٭ (اردو) پرتو ڈالنا

برکشیدن پنبه از گوش مصدر اصطلاحی (۳۰۸۸)

کنایہ باشد از خبردار شدن و از غفلت باز
آمدن و برکشیدن درینجا بمعنی پنجم اوست
و من وجہٍ بمعنی ہفتم (ظہوری ؎) بوعظ
پیرخرد ساعتی نشستم دوش ٭ دل سخن نشنو
برکشیدپنبہ زگوش (اردو) غفلت سے
باز آنا۔ خبردار ہونا۔ دکن مین (کان سے
روئی نکالنا) انھین معنون مین مستعمل ہے

برکشیدن تار مصدر اصطلاحی۔ جدا (۳۰۴۹)
کردن تار متعلق بہ معنی ہجدہم برکشیدن و
من وجہٍ بامعنی ہشتم ہم تعلق دارد (ظہوری
؎) می بردعشقم بدیر و تحفہ می بایدم ٭ تار
دلقم بہر زنار برہمن برکشید ٭ (اردو)
تار کھینچنا۔ تار کو پودے سے جدا کرنا۔

برکشیدن تیغ مصدر اصطلاحی۔ بیرون
آوردن تیغ از غلاف متعلق بہ معنی ہفتم
برکشیدن۔ صاحب بحر بہ ذیل برکشیدن ذکر
این کردہ (ظہوری ؎) برکشیدی تیغ و
جان از شوق گردن برکشید ٭ خون برقص
افتاد و از ہر قطرہ شیون برکشید ٭ (اردو)
تلوار کھینچنا۔

برکشیدن چادر مصدر اصطلاحی بمعنی
پوشانیدن چادر است (انوری ؎)
سایۂ بید او بچہرۂ روز ٭ بی سبب برکشیدہ
چادر قاز ٭ صاحب موارد بذیل معنی
دوازدہم برکشیدن ذکر این کردہ مؤلف
عرض کند کہ معنی این کشیدن بر تن باشد (اردو)
چادر اڑھانا۔ امیر نے اڑھانا کا ذکر فرمایا ہے
(نسیم ؎) آبشار اشک کے کام آتے ہین
عریانی مین ٭ کہ اُڑھا دیتے ہین اکثر مجھے چادر آنسو ٭

برکشیدن چاک گریبان مصدر اصطلاحی (۳۰۵۰)
بمعنی حاصل کردن چاک باشد متعلق بہ
معنی ہشتم برکشیدن (ظہوری ؎) بیدلی
را گر شود چاک گریبانی ضرور ٭ رخصت
است از سینۂ صدپارۂ من برکشید ٭ (اردو)

چاک گریبان حاصل کرنا۔

(۱۰۹۰) **برکشیدن چیزی از چیزی** مصدر اصطلاحی بیرون آوردن چیزی از چیزی متعلق بمعنی هفتم برکشیدن و برکشیدن تیغ و خنجر و امثال آن متعلق از همین مصدر عام (انوری ؎) هفته راز قدر برکشد بجذب ضمیر؛ درونه رنگ ثواب آید و نه بوی خطا؛ (اردو) ایک چیز سے دوسری چیز نکالنا۔ باہر لانا۔ کھینچنا۔

برکشیدن چیزی با چیزی وکسی باکسی مصدر اصطلاحی بمعنی وزن کردن چیزی وکسی با چیزی وکسی (امیر خسرو ؎) یکشبه رنج تو که ما برکشید؛ با دو جهان کشش نتوان برکشید؛ صاحب موارد بذیل معنی ششم برکشیدن ذکر این کرده مؤلف عرض کند که مراد از مقابله هر دو کردن است که این نتیجه از وزن کردن در ترازو هم پیدا می شود (اردو) کسی چیز کو کسی چیز کے ساتھ وزن کرنا۔ مقابلہ کرنا۔ اندازہ کرنا۔ تولنا۔

(۱۰۹۲) **برکشیدن چیزی وکسی بچیزی وکسی** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی مقابل کردن چیزی بچیزی وکسی بکسی متعلق بمعنی ششم برکشیدن۔ (ظهوری ؎) باد دامانش زخار و خس گل و سنبل درماند؛ نوبهار گلخن ما را به گلشن برکشید؛ (اردو) دیکھو برکشیدن چیزی با چیزی وکسی باکسی۔

(۱۰۹۳) **برکشیدن خار از پای** مصدر اصطلاحی بیرون آوردنش از پای و دور کردنش از ان متعلق بمعنی پنجم و هفتم برکشیدن (ظهوری ؎) تیزی مژگان خلد تا حشر در چشم ترش؛ خار از پای سگش هر کس بسوزن برکشد؛ (وله ؎) در دیده ام چو سوزن مژگان شکسته باد؛ گر خار رهگذار تو از پای برکشم؛ (اردو) کانٹا پاؤں سے نکالنا۔

برکشیدن خرمن مصدر اصطلاحی - (۱) بمعنی حاصل کردن خرمن (ظہوری ے) تخم الفت کاشت دل در مزرع مہر و وفا ؛ حاصلش بنگر کہ از ہر گوشہ خرمن برکشد ؛ صاحب موارد بذیل معنی ہشتم برکشیدن ذکر این کردہ و (۲)
بہ تحقیق ما بامعنی یازدہمش ہم تعلق دارد (۳۰۹۴)
یعنی درست کردن و قائم کردن خرمن ہم (ولہ ے) جملہ ملک حسن ملک اوست ار بامی نماند ؛ خوشہ چین تا بد بمہر و ماہ خرمن برکشید ؛ (اردو) (۱) خرمن حاصل کرنا (۲) خرمن بنانا - خرمن لگانا -

برکشیدن خنجر مصدر اصطلاحی - بمعنی بیرون آوردن آن از نیام (ظہوری ے) الفرار ای عقل - سلطان جنون لشکر کشید ؛ الوداع ای سر غرور حسن خنجر برکشید ؛ صاحب موارد بذیل معنی ہفتم برکشیدن ذکر این کردہ (اردو) خنجر کھینچنا -

(۳۰۹۵)
برکشیدن خودرا مصدر اصطلاحی - صاحب مرتبہ بلند دانستن خود را (افضل کاشی ے) عیب است عظیم برکشیدن خود را ؛ وز جملہ خلق برگزیدن خود را ؛ از مردمک دیدہ بباید آموخت ؛ دیدن ہمہ کس را وندیدن خود را ؛ صاحب موارد بذیل معنی دہم برکشیدن ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) اپنے آپ کو بلند مرتبہ سمجھنا -

برکشیدن داغ مصدر اصطلاحی - بمعنی گذاشتن و نہادن و زدن داغ است (نظامی ے) بفرمود تا داغ شان برکشند ؛ حبش زین سبب داغ بر سر کشند ؛ صاحب موارد ذکر این بذیل معنی سیزدہم برکشیدن کردہ - موافق قیاس است و اصل این (بداغ کشیدن) بود موحدۂ اول در محاورہ

حذف شد (اردو) داغ دینا۔ دیکھو
افگندن داغ۔

برکشیدن دامن مصدر اصطلاحی۔ (٣٠٥٨)
(١) کنایہ باشد از پہنائی دادن وگستردن
دامن متعلق بہ معنی سوم برکشیدن (انوری
ع) دامن سایہ برکشیدہ اوست کہ
از و راز روز مستور است کہ صاحب
موا[illegible] و این را متعلق بہ معنی دوم کردہ
گوید کہ برکشیدہ درین شعر بمعنی نواختہ
و پروردہ مؤلف عرض کند کہ غور بر
معنی شعر نکردہ و (٢) حرکت دادن دامن
را برای رساندن ہوا متعلق بمعنی شانزدہم
برکشیدن (ظہوری ع) در نہادن ہیچ
کس نہ نہادہ عشق از تاب و تف کہ برق
برمن نگذرد از شعلہ دامن برکشد کہ و (٣)
کنارہ کردن و این متعلق باشد بہ معنی پنجم
برکشیدن (انوری ع) چو برکشید شفق دامن
از بسیط ہوا کہ شب سیاہ فرو ہشت خیمہ را
دامن کہ (اردو) (١) دامن بچھانا حقیقی
معنوں میں (٢) دامن ہلانا (ہوا دینے کے
لئے) (٣) دامن چھڑانا۔ بقول آصفیہ۔
پیچھا چھڑانا۔ گریز کرنا دکن میں (دامن
کھینچ لینا) بھی انھیں معنوں میں مستعمل ہے
کنارہ کرنا (دامن جھٹک لینا) بقول
آصفیہ۔ الگ ہونا۔ انکار کرنا۔

(٣٠٥٩) **برکشیدن روز** مصدر اصطلاحی یعنی
پیدا کردن روز باشد متعلق بہ معنی ہفدہم
برکشیدن (ظہوری ع) صبح و شام می
پرستان را فروغ دیگر است کہ از شب
تارم سپہر این روز روشن برکشید کہ (اردو)
دن پیدا کرنا۔

(٣١٠٠ ٣٠٥٨) (الف) **برکشیدن ریشہ از چیزی**
(ب) **برکشیدن ریشہ جان و دل از تن**
(ج) **برکشیدن ریشہ مہر از دل**

مصادر اصطلاحی ۔ (الف) صاف و خالص
کردن آن را و (ب) با جان و دل مخلص
بودن و محبت خالص کردن و (ج) محبت
را خالص کردن (ظہوری ع) رشتہ مہر
بت از دل چون برہمن برکشد ہا رشتہ ہای
جان و دل صد بار از تن می کشد ہا و سند
دیگر از ظہوری بر (برداشتن بچیزی) مذکور
شد و بعضی از معاصرین ما گویند کہ (الف) بمعنی
بی کار کردن آن چیز را و (ب) بمعنی بیجان
کردن تن را و (ج) دور کردن مہر از دل
و دل را بی مہر کردن است مخفی مباد کہ
این ہر سہ مصادر از زمین یک سند ظہوری
می بر آید۔ خدا می داند کہ مقصود شاعر چہ بود
و ما بجز ذوق خود معنی این شعر را بیان کردہ
ایم و نقل خیال محبان ہم (اردو) (الف)
کسی چیز کو صاف اور خالص کرنا (ب) جان
و دل کے ساتھ مخلص ہونا اور محبت خالص
کرنا (۳) محبت کو خالص بنانا اور ملحوظ
خیال احباب (الف) کسی چیز کو بیکار کرنا
(ب) تن کو بیجان کرنا۔ بے کار کرنا (ج) محبت
دل سے دور کرنا۔

(۱۰۳) **برکشیدن زبان از کام** مصدر اصطلاحی

۔ سزائیست کہ مجرمین عجم را می دہند کہ زبان
از کام می کشند و نتیجہ آن موت است مرادف
(زبان از قفا کشیدن) کہ بجایش می آید و
(زبان از کام برکشیدن) ہم (ظہوری ع)
گر ز ابراہیم عادل شہ بگوید در چمن ہا غنچہ
باز دگل زبان از کام سوسن برکشد ہا مخفی
مباد کہ (برکشیدن) درینجا بمعنی ہفتم اوست
(اردو) گدی سے زبان کھینچنا۔ کھینچ لینا۔
بقول آصفیہ۔ پشت گردن کو چیر کر اس راستہ
سے زبان نکال لینا تاکہ مجرم کو نہایت تکلیف
ہو۔ سخت سزا دینا فرمایا ہے کہ بیرحمی کے
زمانہ مین بادشاہون اور راجاؤن کی طرف سے

یہ سزا دیجاتی تھی (نکہت ؂) گر آگے ترے بزم میں
تقریر نکلے ؂ گدی سے زبان شمع کی گلگیر نکال

برکشیدن سر بفلک | مصدر اصطلاحی بر دن (۲۱۰۵)
وبلند کردن سر باشد از تکبر و تفاخر (ظہوری
؂) حاشا کہ سرکشی زمن آید بزیر تیغ ؂
گر سر کشم ز فخر بافلاک برکشم ؂ صاحب
موارد نقل این سند بذیل معنی اوّل برکشیدن
کردہ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس
است و معاصرین عجم بر زبان دارند و
حقیقت این معنی بر معنی اوّل (برکشیدن)
بیان کردہ ایم (اردو) سر بلند کرنا۔
(غرور اور تفاخر سے)

برکشیدن شیون | مصدر اصطلاحی بمعنی (۲۱۰۶)
پیدا کردن شیون متعلق بمعنی ہفدہم برکشیدن
وسند این از ظہوری بر (برکشیدن تیغ)
گذشت. مخفی مباد کہ شیون بمعنی نالہ وفغان
است (اردو) شیون نکلنا۔ پیدا ہونا
نالہ وفغان پیدا ہونا۔

برکشیدن علم | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی
بلند کردن علم و رایت و امثال آن (نظامی
؂) علم برکش ای آفتاب بلند ؂ خرامان
شو ای ابر مشکین پرند ؂ صاحب موارد
ذکر این بذیل معنی چہارم برکشیدن کردہ
مؤلف عرض کند کہ برپا کردن علم است
(اردو) جھنڈا کھڑا کرنا۔ جھنڈا گاڑنا۔
دیکھو انگیختن رایت۔

(۲۱۰۸) (الف) **برکشیدن کسوت** | مصدر اصطلاحی
دور کردن لبوس باشد متعلق بمعنی پنجم برکشیدن
(انوری ؂) برکشد نور بازوی سخطش ؂
کسوت صورت از نہاد جنین ؂ مخفی مباد کہ
(ب) **برکشیدن کسوت صورت از نہاد** | بمعنی
مسخ کردن صورت است و این کنایہ باشد
(اردو) (الف) لباس اتارنا (ب) مسخ
کرنا۔ صاحب آصفیہ نے اس کے لازم

پر فرمایا ہے (مسخ ہو جانا) صورت بگڑنا۔ چہرہ پلٹ جانا۔

(۹۰۱۲) (الف) برکشیدن کسی مصادر اصطلاحی
(ب) برکشیدن کسی را نواختن و مرتبہ افزودن و از خاصان خود کردن و این متعلق است بمعنی دوم و دہم برکشیدن کہ گذشت (فرخی ؎) خدایگان جہان را بہ برکشیدن او ہ بعنایتی است کہ آن را پدید نیست کنارہ ہ (انوری ؎) گر ترا ایزدان و سلطان برکشید ہ بر جہانی تا جہانت شد غلامم ہ (اردو) الف و ب کسی کو نوازنا۔ مرتبہ بڑھانا۔ مقبول بارگاہ بنانا۔

(۲۰۱۲) **برکشیدن کسی را از چاہ** مصدر اصطلاحی (۱) بمعنی برآوردنش از چاہ و (۲) کنایہ از قعر گمنامی برآوردن ہم متعلق بہ معنی ہفتم برکشیدن (ظہوری ؎) داستان از رستم دستان مرتب کردہ شد ہ رستم زابلستان از چاہ بیژن برکشید ہ (اردو) (۱) باولی سے نکالنا (۲) قعر گمنامی سے نکالنا۔ مشہور کرنا۔

برکشیدن کسی را از کاری مصدر اصطلاحی۔ باز داشتن کسی از کاری (ظہوری ؎) برکشیدم از تلون خویش را ہ در ملال وعشرتم تغییر نیست ہ مؤلف عرض کند کہ متعلق است بمعنی پانزدہم برکشیدن و جا دارد کہ این را متعلق بمعنی پنجم کنیم (اردو) باز رکھنا۔ دور رکھنا۔ (۳۱۰۴)

برکشیدن گردن مصدر اصطلاحی بمعنی بلند کردن گردن و گردن افراختن (صائب ؎) ہیچ از مردن ندارد شعلۂ بی باک ما ہ شمع ما گردن بامید صبا برمی کشد ہ صاحب موارد ذکر این بذیل معنی چہارم (برکشیدن) کردہ و بخیال ما متعلق بمعنی اوّل برکشیدن است (اردو) سر بلند کرنا۔

گردن بلند کرنا ۔

برکشیدن مس بہ اکسیر مصدر اصطلاحی (۲۰۱۳)
بمعنی اکسیر را بمس گداختہ انداختن و داخل کردن یعنی مس را طلا کردن و این متعلق بمعنی نوزدہم است (ظہوری ے) از طلای جان ظہوری گشت صاحب دستگاہ ٭ تا بہ اکسیر غم عشقت مس تن برکشید ٭ (اردو) اکسیر کو گلائے ہوئے تانبے مین ڈالنا ۔ تانبے کو سونا بنا دینا ۔

برکشیدن سمار مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی برکندن سمار است (انوری ے) سمار سہ ملک برکشیدیم ٭ جائیکہ دو دم بابستادیم ٭ صاحب موارد ذکر این بذیل معنی نہم برکشیدن کردہ گوید کہ در بعض نسخ انوری بجای (برکشیدیم) (برکشادیم) نوشتہ ۔ مؤلف عرض کند کہ (برکشیدن میخ آہنی یا چوبین) بر زبان معاصرین عجم است ۔ (اردو) میخ اکھاڑنا ۔ اکھیڑنا ۔ کیل اکھیڑنا ۔

برکشیدن نفس از سینہ مصدر اصطلاحی (۲۰۱۴)
(۱) حرکت دادن نفس را و نفس کشیدن و دم زدن و (۲) کنایہ از سخن برآوردن از زبان و زبان کشادن متعلق بہ معنی شانزدہم برکشیدن (ظہوری ے) بہرہ از آفرین ہرگز ظہوری را مباد ٭ گر نفس از سینہ در نفرین دشمن برکشد ٭ (اردو) (۱) دم لینا (۲) زبان کھولنا ۔ بات کرنا ۔

برکشیدن نقاب از چہرہ و روی مصدر اصطلاحی ۔ دور کردن و برداشتن نقاب است از چہرہ و روی (حافظ شیرازے) حافظا غم مخور کہ شاہد بخت ٭ عاقبت برکشد ز چہرہ نقاب ٭ (انوری ے) یک سہ از ہجر خدمت صاحب ٭ برکش از روی اضطراب نقاب ٭ صاحب موارد ذکر این بر معنی پنجم برکشیدن کردہ ۔ مؤلف عرض کند کہ خصوصیت نقاب و روی ندارد

بلکه پرده و برقع و رخ و چهره و امثال آن هم درین داخل است (اردو) نقاب اٹھانا۔ الٹنا۔ دیکھو از رخ نقاب کشیدن۔

برکشیده اصطلاح۔ بقول بہار نوختہ و برآورده۔ صاحب بحر هم بذیل برکشیدن ذکر این کرده (خواجہ جمال الدین سلمان ؎) ہم تاب خورده غضبش آتش جحیم ہم برکشیده گردش آب زمزم است (؎) تیغ تو برکشیدهٔ دولت نشست راستی گوهری باصل خویشتن هست باصل گوهری (نوری ؎) دامن سایه برکشیدهٔ اوست و رازی دستور است ؎ مؤلف عرض کند که اسم مفعول مصدر برکشیدن است و بامعنی قریبش هم بزیادت های آخر۔ وشامل باشد بر همه معانی برکشیدن که بجایش گذشت نمیدانیم که بہار بمعنی بالا را نوشته چرا سه تا اشعار سند آورد که هر یک معنی جداگانه دارد و این همه معنی داخل معانی برکشیدن است (اردو) دیکھو برکشیدن۔ یہ اس کا اسم مفعول ہے۔

برکف کسی دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند حواله کردن و سپردن (امیر خسرو ؎) سیاست برکف بہرام داده سعادت مشتری را وام داده ؎ مؤلف عرض کند که کلمهٔ بر درینجا بمعنی در باشد چنانکه بر بمعنی بست و دوش گذشت موافق قیاس است (اردو) حواله کرنا۔ سپرد کرنا۔

(الف) **برکف گرفتن** مصادر اصطلاحی

(ب) **برکف نهادن** صاحبان بہار عجم و انند ذکر این کرده از معنی ساکت۔ مؤلف عرض کند که (الف) بدست گرفتن است و (ب) نهادن بدست مرادف الف در مقصود (ملا مفید بلخی ؎ الف) مارا فراق نرگس او پیر کرده است پاربعصا

زمیل سرمه عصائی گرفته ایم ؎ (میر معزی ؎)
از بهر ترا توبه وسوگند شکستیم ؎ برکف تو دیگر
باده نهادیم دگر بار ؎ (اردو) (الف ؎)
ہاتھ مین لینا۔

برک لاجورد | اصطلاح۔ بقول (جهانگیری در ملحقات) کنایه از آسمان۔ مؤلف عرض کند که جز این نباشد که برگ راکه بکاف عربی بمعنی پنجم یا ششم گذشت مضاف کردند بسوی لاجورد و این مرکب توصیفی است و معنی لفظی این مکانی یا چیزی که رنگ لاجوردی دارد و کنایه از آسمان که فارسیان آنرا به لاجورد منسوب کرده اند وجا دارد که برک بالکسر لغت عرب را که بمعنی حوض آمده مضاف کردند بسوی لاجورد دیگر محققین فارسی زبان ازین ساکت۔ معاصرین عجم برزبان ندارند مشتاق سند استعمال باشیم (اردو) دیکھو آسمان۔ امیر نے آسمان کی تشبیهات مین۔ سقف لاجوردی۔ طاق لاجوردی۔ قدح لاجوردی۔ مہرۂ لاجورد۔ ورق لاجورد۔ لکھا ہے۔

برکم | بقول سروری بر وزن پرچم (۱) بمعنی باز داشتن (شمس فخری ؎) گر شود
گر نه عدل او باشد ؎ خیل یاجوج ظلم را برکم ؎ (مسعود سعد ؎) اندرین کوہسار
چون گوهر ؎ اگر امروز مانده برکم ؎ و فرماید که ازین بیت معنی (۲) باز داشته
بهتر ظاهر می شود۔ صاحب مؤید بذکر معنی اوّل فرماید که (۳) منع را گویند و (۴)
باز دارنده و منع کننده و (۵) امر بدین معنی نیز یعنی منع کن و باز دار۔ صاحب
برهان به کاف فارسی ذکر معنی اوّل و سوم و چهارم و پنجم کرده فرماید که بجای
حرف ثانی زای فارسی هم آمده مؤلف عرض کند که کلمه بَر درین لغت زائد است

و از بیان محققین بالا معلوم می شود که کمیدن و مزید علیه آن برکمیدن مصدر لیست از کم و مزید علیه آن برکم که اسم جامد است به ترکیب فارسی با علامت مصدر دن بزیادت تحتانی معروف و معنی لفظی اسم جامد منع باشد و بس۔ پس معنی این مصدر منع کردن است و حاصلش باز داشتن۔ اندرین صورت معنی اول و دوم برای برکم غلط و معنی سوم حقیقی است و معنی چهارم بحالت ترکیب با اسمی (اسم فاعل ترکیبی) و معنی پنجم امر حاضرش۔ مخفی مباد که صاحب برهان هم کم را اسم جامد بمعنی ترک نوشته و ازین تائید تحقیق ما می شود و آنچه به زای فارسی عوض رای مهمله می آید مبدل این است اگرچه خلاف قیاس می نماید ولیکن از بزرگان معاصرین عجم شنیده ایم که فارسیان قدیم در همهٔ لغات فارسی زای هوز را بزای فارسی می خواندند و تبدیل رای مهمله به زای هوز هم آمده چنانکه برغ و بزغ پس کلمهٔ بر را در فارسی قدیم بزای فارسی بژ گرفتن غلط نباشد۔ حیف است که سرمایهٔ لغات ژند و پاژند در لغات فرس محفوظ نیست تا از آن تحقیق قدامت کلمهٔ بر می کردیم باقی حال نظر بر قوت ماخذ این لغت که به رای مهمله گذشت (بژکم) را که به زای فارسی آید اصل ندانیم و خبرین نیست که مبدل همین برکم است و مصدر کمیدن و برکمیدن حالا از استعمال متروک۔ و یادگارش از صیغهٔ امر و اسم فاعل ترکیبی آن باقی ماند که بر معنی چهارم و پنجم ذکرش گذشت بالجمله معنی اول و دوم هیچ است و حقیقت معنی سوم و چارم و پنجم همان که بالا مذکور شد۔ و از همین است مصادر (برکم باشیدن) بمعنی مانع بودن چنانکه از سند شمس

فخری برالف گذشت و (برکم ماندن) بمعنی مخفی ماندن که معنی خفا مجاز معنی سوم باشد و آنچه صاحب سروری این را بمعنی دوم (باز داشته) نوشت بر قواعد فارسی زبان غور نکرد و بر معنی شعر سعود سعد توجه بر نگماشت. فقاتل (اردو) (۱) باز رکھنا (۲) باز رکھا ہوا۔ (۳) منع (۴) باز رکھنے والا۔ منع کرنے والا (۵) باز رکھ۔ منع کر۔

برکمر آمدن شیشه مصدر اصطلاحی۔ بهار وانندش نقل نگار گوید که ظاهر دریخا کنایه از سنگ است یا کنایه از کمر کوه و حاصل هردو یکی است مؤلف عرض کند که سبحان الله چه خوش تعریف معنی مصدریست و به خیال ما شکستن یا خورد بنظر آمدن است که کمر بقول برهان بمعنی کمر کوه و بلند آمده پس شیشه که بر کمر کوه می آید خورد می نماید یا بشکند (صائب) از کمرش کام دل چگونه برآید که خرد شود شیشه که برکمر آید که نمی دانیم که هردو محققین بالا معنی شعر را چه فهمیدند که این مصدر اصطلاحی را کنایه از سنگ و کمر کوه گرفتند شاعر گوید که از کمر یار کام دل ما برآمدن دشوار است زیرا که شیشه او یعنی کونش خورد تر است ازین که بر بلندی کفل است و هر شیشه که بر بلندی کوه آید بشکند یا بسیار خرد می نماید بوجه بُعد از نگاه۔ پس (برکمر آمدن چیزی) بمعنی حقیقی بر کوه آمدن آنچیز و کنایه از خرد بنظر آمدن است یا شکستن این است حقیقت مصدر و تحقیق هردو محققین دانشور (اردو) شیشه کا چھوٹا نظر آنا۔ ٹوٹ جانا۔

(الف) **برکمر بستن** استعمال۔ بقول بهار وانند بر (شمشیر و امثال آن) معروف مؤلف عرض کند که (۱) بمعنی حقیقی است یعنی بستن چیزی بر کمر اعم ازینکه شمشیر باشد یا کمربند و امثال آن و (۲) آماده شدن برای کاری

وازہمین مصدر عام است مصدر خاص۔

(ب) **برکمر بستن توشہ** | یعنی آمادہ سفر شدن۔

(ج) **برکمر بستن دامن** | آمادہ شدن بکاری

(صائب ؎) زخواب سیر درمنزل توان زلہا بستن ✿ سبک سیری کہ جای توشہ دامن برکمر بندد ✿ و

(د) **برکمر بستن شمشیر** | آمادہ پیکار شدن

(اردو) (الف) (۱) کمر پر باندہنا (۲) آمادہ ہونا (ب) کمر پر توشہ باندہنا۔ آمادہ سفر ہونا (ج) کمر پر دامن باندہنا۔ کسی کام کے لئے آمادہ ہونا (د) کمر مین تلوار باندہنا۔ لڑائی کے لئے آمادہ ہونا۔

برکمرت می زنم | مقولہ۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید کہ فارسیان این را درمقام ترسانیدن می گویند (اشرف ماژندرانی ؎) میزنم برکمرت واقف باش ✿ دلم از دست تو چون بہلہ برآست ✿ **مؤلف** گوید کہ عادت سیاہان است کہ چون کسی را خواہند کہ قتل کنند حملہ برگردن کنند وچون خواہند کہ تعزیری رسانند برپشت وکمر زنند پس مقصود ازین مقولہ ہمین قدر است کہ آگاہ باش حملہ می کنم برتو وسوقیان عجم ازین مقولہ معنی لواطت ہم پیدا کنند (اردو) مارتاہون خبردار ہوجا۔

برکمرکوہ | اصطلاح۔ بقول شمس (۱) میان کوہ وبلندی او و (۲) بر آسمان چہارم۔ صاحب مؤید فرماید کہ باو او فارسی بر میانہ کوہ وبلندی کوہ وقیل تا آسمان چہارم **مؤلف** عرض کند کہ بدون کلمہ بر معنی اوّل حقیقی است ومعنی دوم را اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ استعارہ باشد کہ آسمان چہارم ہم میانۂ آسمانہا است وباکلمۂ بر موافق قیاس نیست باقی حال طالب سند استعمال باشیم

(اردو) (۱) کمر کوه - بقول آصفیه - فارسی اسم مؤنث - پہاڑ کا بیچ کا حصہ - میان کوه (۲) چوتھے آسمان تک -

برکمیدن ہمان مصدری که ذکر ماخذش (۱۰۱۱)
بر لغت برکم گذشت بمعنی منع کردن و باز داشتن - استعمال این متروک است و محققین مصادر ذکر این نکرده اند (اردو) منع کرنا - باز رکھنا -

برکن بقول سروری در ملحقات کنایه از بالا کردن مطلقاً چنانچه آستین بالا کردن - (حکیم خاقانی ؎) هر ثریا نه خوشهٔ عنب است * که دست برکن ز خوشه می بفشار ها و فرمایدکه ازین معنی دست بالا کردن نیز می توان فهمید بانذک تکلفی - صاحب ناصری فرماید که بر وزن مرہم باز داشتن و منع را گویند و باز دارنده را نیز و امر بدین معنی هم - مؤلف عرض کند که این است طرز تحقیق هر دو محققین اهل زبان - مخفی مباد که هر دو این را اسم جامد تصور کرده اند و حاشا که چنین باشد بلکه - (۱) بضم کاف عربی امر حاضر است از مصدر برکردن شامل برهمهٔ معانیش و (۲) بفتح کاف امر حاضر است از مصدر برکندن که به جاے خودش می آید و اصلا درین معنی مصدری نباشد و نه بدون ترکیب معنی فاعلی وارد - محقق اوّل الذکر سکندری خورده و معنی (برکردن دست) را از مجرد (برکردن) پیدا کرده در حالیکه از سندش مصدر (برکردن دست) پیدا است و نمیدانیم که مقصودش از تکلف چیست جزین نیست که اهل زبان بر آگاهی زبان مادری از قواعد زبان خود کار نگیرند و همچنین خامه فرسائی کنند و محقق آخر الذکر هم پیرو اوست و نظر بر اعتبار ثانی اگر اینها را

بمعنی منع اسم جامدگیریم مبدّل (برکم) باشد
کہ گذشت میم بہ نون بدل شد چنانکہ کجیم و
کجین (اردو) دیکھو برکم۔ اور برکردن
اور برکندن یہ ان دونوں مصادر کا امر
حاضر ہے۔ تمام معنوں پر شامل۔

برکنار استعمال۔ (۱) بمعنی حقیقی است (۱۱/۲)
یعنی برساحل و (۲) کنایہ از طرفی و (۳)
محفوظ و کامیاب (انوری ؎) برکنار م
ز یار اگر نہ مرا ॥ ہمہ مقصود برکنار ستی ॥ استعمال
این با مصادر و لغات فارسی در ملحقات
می آید (ظہوری ؎) آرزو در کنار می
خواہند ॥ آرز برکنار می باید ॥ (اردو)
(۱) کنارے پر۔ ساحل پہ (۲) ایک طرف
(۳) محفوظ۔ کامیاب۔

برکنار آمدن استعمال۔ (۱) واصل (۱۱/۲)
شدن بساحل و (۲) کنایہ از یکسو شدن
و (۳) کامیاب و محفوظ شدن (صائب
؎) می توان از آب تیغ آمد سلامت برکنار
ہو وای بر آنکس کہ بر دلہای پرخون می خورد
ہو (اردو) (۱) کنارے پر پہنچنا (۲) ایک
طرف ہوجانا۔ (۳) محفوظ اور کامیاب ہونا۔

(۱۱/۲) **برکنار افتادن** استعمال۔ (۱) بساحل رسیدن
و (۲) بطرفی افتادن (۳) محفوظ و کامیاب شدن
(صائب ؎) حال زخم من جدا از تیغ او دان
کہ چیست ॥ موجہ از بہر رحمت برکنار افتادہ
است ॥ (ظہوری ؎) دیدہ بودی درمیان
بہر بلای صحبتم ॥ حرفتم بینا کہ ز ہمہ چون بر
کنار افتادہ ام ॥ (اردو) (۱) کنارے
پہنچنا۔ (۲) ایکطرف ہونا۔ (۳) محفوظ ہونا
کامیاب ہونا۔

(۱۱/۲) **برکنار بودن** استعمال۔ (۱) برساحل
بودن و (۲) بسوئی بودن و (۳) محفوظ
و کامیاب بودن (انوری ؎) آن رونگار
کو کہ مرا با یار بود ॥ من برکنار از غم فلاو

درکنار بود ہے (اردو) (۱) کنارے پر ہونا۔ ساحل پر ہونا۔ (کنارے لگنا) تقول آصفیہ۔ ساحل پر پہنچنا۔ دریا پار ہونا۔ (۲) ایک طرف ہونا (کنارے ہوجانا) تقول ایکطرف کو ہٹ جانا (۳) محفوظ ہونا۔ کامیاب ہونا

(۱۳/۱۵) **برکنار رفتن** | استعمال۔ (۱) برساحل رفتن و (۲) یکسو شدن و (۳) کامیاب شدن (ظہوری ؎) ہرکہ دم در میان نالہ زند ہے برود برکنار و دم نزند ہے۔ (اردو) (۱) کنارے پر جانا۔ ساحل پر جانا۔ (۲) ایکطرف ہونا (۳) کامیاب ہونا

(۱۳/۱۶) **برکنار نشستن** | استعمال۔ بمعنی درکنار نشستن و در بر نشستن است و کلمہ بر در اینجا بمعنی در باشد چنانکہ بمعنی بست و سومش گذشت (انوری ؎) بنشست برکنار من و بادہ نوش کرد ہے آن ماہ سرو قامت و آن سرو کش خرام ہے (اردو) گود میں بٹھینا۔

(۳/۱۴) **برکنار بودن** | استعمال۔ مرادف برکنار بودن است کہ گذشت و حقیقت کنارہ کنارہ بجای خودش می آید (انوری ؎) بودیم برکنار و زتیمار روزگار ہے تا داشت روزگار تر از کنار ما ہے (اردو) دیکھو برکنار بودن۔

برکند | بقول سروری بضم کاف عربی و فتح نون (۱) بمعنی برافروزد و روشن کند و خفہ کند (حافظ ؎) در رہنہا تیرہ شد باشد کہ از غیب ہے چراغی برکند خلوت نشینی ہے و بقول برہان و جامع و ناصری و ہفت بر وزن فرزند (۲) امرد ضخیم و تنومند و (۳) بمعنی رشوت و (۴) بمعنی پارہ۔ صاحب مؤید بمعنی دوم و سوم قانع۔ صاحب انند این را بکاف عربی و فارسی ہر دو بہمین معنی آوردہ و صاحب سروری ذکر معنی سوم بصراحت کاف فارسی کردہ

صاحب برہان ہیچ صراحت کاف فارسی
وعربی نکرد و سلسلۂ ردیفش در کاف غیر
ممتاز است **مؤلف** عرض کند که وای
بر سروری که مصدر (برکندن وبرکردن)
رابیش نظر نداشت ومعنی اوّل رابصورت
اسم جامد نگاشت که مضارع همان هر دو
مصدر است وبسکون نون ماضی مطلق
برکندن وشامل برہمہ معانی آن ضرورت
نداشت که این را قائم کند - نسبت معنی دوم
وسوم عرض می شود که بہ کاف فارسی است
که بجای خودش می آید وصراحت ماخذش
هم همدرانجا کنیم - بی اعتنائی بعض محققین
است که این ہا بکاف عربی آوردند وبعض
شان صراحت کاف نکردند البتہ معنی چهارم
راموافق قیاس می دانیم که مخفف (برکندہ)
باشد که اسم مفعول برکندن است وکنایه
اند پاره - مشتاق سند باشیم وباعتماد صاحب
جامع جا داده ایم که صاحب زبان است
(اردو) (۱) دیکھو برکردن وبرکندن
یہ اس کا مضارع اور برکندن کا ماضی
مطلق ہے - تمام معنون پر شامل (۲ و ۳)
دیکھو برگند - بکاف فارسی (۴) پارہ بقول
آصفیہ - اسم مذکر - دیکھو برخ -

برکندن صاحب موارد ذکر این کرده از
معنی ساکت - صاحب بحر فرماید که (۱) از بیخ
وبن برآوردن است (سالم التصریف) و
مضارع این برکند **مؤلف** عرض کند که
مزید علیه کندن بزیادت کلمۂ بر بران و
صراحت ماخذ بجایش کنیم ودرینجا همین قدر
کافی است که از روی قیاس شامل باشد
برہمہ معانی کندن وآنچه در محاورۂ فارسیان
بنظر آمد در ملحقات می آید ومعنی بیان کردۂ
صاحب بحر - حقیقی است وجا دارد که درین
معنی کلمۂ بر بمعنی بالا باشد که درکندیدن

چیزی از زمین وکشیدن آن بہ بالا۔ کلمہ بر
ہم معنی خوبی دارد واین لطف معنی از مجرّد
کندن حاصل نمی شود فتامل۔ معاصرین
عجم گویند کہ "برکن این درخت را کہ بی
بار است" یعنی برکش از زمین وبیرون
کن (اردو) اکھیڑنا۔ دیکھو برکشیدن
کے نوین معنے۔

(۲) برکندن۔ بقول موارد بحوالۂ نفائس
گرفتن بجبر وزبردستی چنانکہ (برکندن از دست)
مؤلف عرض کند کہ این مجاز معنی اوّل است
سند این بر (برکندن از دست) می آید
ولیکن این معنی غیر از ترکیب حاصل نمی شود
(اردو) چھین لینا (زبردستی سے) صاحب
آصفیہ نے چھیننا پر فرمایا ہے۔ زبردستی سے لینا

(۳) برکندن۔ بقول موارد قطع کردن چون
(برکندن امید) مؤلف عرض کند کہ این
ہم مجاز معنی اوّل است وسند این بر

(برکندن امید) می آید (اردو) قطع
کرنا۔ دیکھو (برکندن امید)

(۴) برکندن۔ بقول موارد بمعنی بریدن
چنانکہ (برکندن سر) و (برکندن پای)
مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است
وسند این در ملحقات بر ہر دو مصادر بالا
می آید (اردو) کاٹنا۔

(۵) برکندن۔ بقول موارد بمعنی گزیدن چون
(برکندن پشت دست) صاحب بحر ہمین معنی را
ریش کردن نوشتہ مؤلف عرض کند کہ
سند این ہمدرانجا می آید واین ہم مجاز معنی
اوّل است (اردو) کاٹنا۔ بقول آصفیہ
کترنا۔ دیکھو (برکندن دست) دکن مین کترنا
مستعمل ہے جیسے غصہ سے ہاتھ کترنا۔

(۶) برکندن۔ بقول موارد بمعنی برداشتن
چنانکہ (برکندن دست از چیزی) یعنی ترک
کردن آن و (برکندن دل از چیزی) مولف

عرض کند که مجاز معنی اوّل است و سند این
بر مصادر مذکور می آید (اردو) اٹھانا
جیسے ہاتھ اٹھانا (دل اٹھانا) (دیکھو برکندن
دست و دل)

(۷) برکندن ۔ بقول موارد جدا کردن ۔
چون (برکندن عمل) مؤلّف عرض کند
که مقصودش غیر از سلب کردن ۔ نباشد
و این هم متعلّق بمعنی اوّل برکندن است
بر سبیل مجاز (اردو) جدا کرنا ۔ مٹانا
۔ سلب کرنا ۔

(۸) برکندن ۔ بقول موارد ۔ خراب و ہدم
کردن چون (برکندن بنیاد) مؤلّف عرض
کند که مجاز معنی اوّل است و سند این بر
مصدر اصطلاحی مذکور می آید (اردو) ۔
اکھاڑنا ۔ اکھیڑنا ۔ بقول امیر ڈھانا (ناسخ ؎)
قلعۂ ہستی اکھاڑا دم میں خیبر کی طرح ٭ کیا
ہی زور آور ہے پنجہ ضیغم جو خوار کا ٭

(۹) برکندن ۔ بہ تحقیق ما بمعنی دور کردن
و دفع کردن چنانکه (برکندن تلخی) که می آید
و سند این هم در انجا مذکور ۔ مخفی مباد که این
در نزاکت معنی و رای معنی مغتنم باشد و
مجاز معنی اوّل است (اردو) دور کرنا
دفع کرنا ۔

برکندن از دست | مصدر اصطلاحی ۔
بمعنی گرفتن و قبضه کردن چیزی از دست
کسی بجبر و زبردستی متعلّق به معنی دوم برکندن
۔ صاحب موارد ذکر این هم در انجا کرده ۔
(بوستان سعدی ؎) چو برکندی از دست
دشمن دیار ٭ رعیّت بسامان تر از وے
بدار ٭ (اردو) چھین لینا ۔ بقول آصفیه
جھپٹ لینا ۔ پس (ہاتھ سے چھین لینا) اس
کا ترجمہ ہے ۔

برکندن امید | مصدر اصطلاحی ۔ قطع کردن
امید باشد متعلّق بمعنی سوم (برکندن) صاحب

(۳/۱۸)

موارد اشارهٔ این همه را انجا کرده (شمس تبریزی ره) شه من گفت بر مسکین که عمرش نیست عمر من ٭ در این وعده من مسکین امید از عمر بر کندم ٭ **مؤلف** عرض کند که مراد از نا امید شدن است بحالت اضافت بسوی خود و نا امید کردن است بصورت اضافت بسوی دیگری (اردو) امید قطع کرنا۔ بقول امیر توقع نہ رکھنا (ظفر ره) امید زندگانی اپنی آخر قطع کر بیٹھے ٭ ظفر عشق و محبت کی یہی ہم انتہا سمجھے ٭ نا امید ہونا اور اسی کا متعدی نا امید کرنا۔

برکندن بنیاد مصدر اصطلاحی بقول موارد که بذیل معنی ہشتم برکندن آورده بمعنی خراب و ہدم کردن بنیاد است **مؤلف** عرض کند که خصوصیت با بنیاد ندارد برای ہر مکانی استعمال توان کرد چنانکه برکندن قلعه و مکان و کوه (محمد قلی سلیم ره) گه بیخودی مجال دهد اضطراب را ٭ بنیاد بر کند دل و جان خراب را (ظهوری ره) کاه را گویم که برکن کوه را ٭ نا توانی لاف نیرومی زند ٭ (اردو) بنیاد اکھیڑنا۔ (دیکھو برکندن کے آٹھویں معنے جس پہ قلعہ اکھاڑنا کی سند ہے)

برکندن پای مصدر اصطلاحی بمعنی بریدن پای۔ صاحب موارد ذکر این بمعنی چهارم برکندن کرده (کمال اسمعیل ره) گر سر بر آورد چو کدو با تو بدسگال ٭ تیغ قضای برکندش چون چنار پای ٭ **مؤلف** عرض کند که متعلق است با معنی چهارم برکندن (اردو) پاؤں کاٹنا۔

برکندن پشت دست مصدر اصطلاحی بمعنی گزیدن پشت دست بحالت تأسف و تحشم۔ صاحب موارد ذکر این بذیل معنی پنجم برکندن کرده (نزاری قهستانی ره) بلبل از غصه پشت دست برکنده ٭ گریبان چاک

زد از سر بفگند ؎ مؤلف عرض کند کہ
مجاز است ۔ معاصرین عجم بر زبان دارند
(اردو) ہاتھ کاٹنا ۔ بقول آصفیہ افسوس
کرنا ۔ تاسف کرنا ۔ نہایت غصہ کی علامت
ظاہر کرنا (جرات ۔ رباعی) گر رو برو اسکے
تملا جاؤن مین ؎ اور آگ ہی بن اشک سرخ
بھر لاؤن مین ؎ تو سوچ کے دلمین اور
کچھ کاٹ کے ہاتھ ؎ جھنجلا کے کہے ہے
اب تجھے کھاؤن مین ؎ دکن مین ہاتھ کترنا
کہتے ہین ۔

برکندن تلخی مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی (۳۱۱۹)
دور و دفع کردن آنست متعلق بمعنی نہم
برکندن (ظہوری ؎) زہر فراق خوردہ
شہد وصال بادیم ؎ کز رگ و ریشہ برکنم
تلخی جان گزای را ؎ (اردو) دور کرنا تلخی کا ۔

برکندن جان از چیزی مصدر اصطلاحی (۳۱۲۰)
۔ از قبیل (دبرکندن دل) است کہ می آید

متعلق بہ معنی ششم برکندن (ظہوری ؎)
روزی شود گر کام دل زان لب شکر جان
برکنم ؎ در بوسہ آن سیب ذقن از زخم
دندان برکنم ؎ (اردو) دیکھو برکندن دل

(۳۱۲۱) **برکندن چشم** مصدر اصطلاحی ۔ قسمی است
از تعذیر کہ شاہان سلف دیدہ را از حلقۂ
چشم انسان بیرون می کردند تا کور می شد
(انوری ؎) آسمان چشم حوادث برکند
؎ گر کند در سایۂ چترت نگاہ ؎ (اردو)
آنکھ نکالنا ۔ بقول امیر آنکھون کے ڈھیلو
کا حدقے سے باہر نکالنا (نسیم ؎) قاتل
نے بعد ذبح کے آنکھین نکال لین ؎ دکھین
نہ گے شکل راحت خواب مزار کیا ؎ (ذوق
؎) بادام دو جو بھیجے ہین بٹوے مین ڈالکر
؎ ایما یہ ہے کہ بھیجو آنکھین نکالکر ؎

(۳۱۲۲) **برکندن دامان** مصدر اصطلاحی ۔
بمعنی برکشیدن دامان از کسی متعلق بمعنی

سوم برکندن است (ظہوری ؎) آوردہ
آہم نکہتی گو سنبل مو دستہ کن ٭ ور رنگ
دادم گریۂ از لالہ دامان برکنم ٭ (اردو)
دامن جھٹک لینا ۔ دیکھو افشاندن دامن ۔

برکندن دست از چیزی مصدر اصطلاحی
۔ بمعنی برداشتن دست از چیزی و کاری ۔
صاحب موارد بذیل معنی ششم برکندن ذکر
این کردہ (لسانی ؎) کم کم از داغ بتان
برکندہ ام دست نیاز ٭ اندک اندک نقد
بسیاری بدست آوردہ ام ٭ مؤلف عرض
کند کہ مجاز است (اردو) دست بردار
ہونا ۔ بقول آصفیہ ۔ ہاتھ اٹھانا ۔ باز آنا ۔
ترک کرنا ۔

برکندن دل از چیزی مصدر اصطلاحی
۔ بقول موارد بذیل معنی ششم برکندن ۔ برداشتن
دل باشد از چیزی ۔ صاحب بحر فرماید کہ بیزار
و نفور شدن از ان (میر خسرو ؎) من ہمان
روز دل از ہستی خود برکندم ٭ کور رخ
خویش در آئینہ تماشای کردہ ٭ مؤلف
عرض کند کہ مجاز است (اردو) دل اٹھانا
دیکھو برداشتن دل ۔

(۳۲۱۳) **برکندن دہان از بوسہ** مصدر اصطلاحی
گزیدن دہان باشد از بوسہ متعلق بہ معنی
پنجم برکندن و حاصل این بوسہ گرفتن و
مکیدن (ظہوری ؎) خالی شدہ لبہای من
از لالہ کہ شاید ٭ در کنج لبی برکنم از بوسہ
دہانی ٭ (اردو) منہ چومنا ۔ بوسہ لینا ۔

برکندن سر مصدر اصطلاحی ۔ بمعنی
بریدن سر ۔ صاحب موارد ذکر این بر
معنی چہارم برکندن کردہ (نظامی ؎)
بزخم دگر ہم سر افگندہ شد ٭ چنین تا سر چند
برکندہ شد ٭ مؤلف گوید کہ مجاز است
(اردو) سر کاٹنا ۔

(۳۲۱۴) **برکندن سیب** مصدر اصطلاحی ۔

جدا کردن پارۂ از سیب برای خوردن متعلق بہ معنی ہفتم برکندن سند این از ظہوری بر (برکندن جان) گذشت (اردو) سیب کو کترنا۔

برکندن عمل مصدر اصطلاحی۔ بقول مؤلف بذیل معنی ہفتم برکندن نوشتہ۔ جدا کردن عمل است **مؤلف** عرض کند کہ این مجاز باشد بمعنی سلب کردن اختیار (سعدی ؎) و را او نیز در ساخت با خاطرش ☆ ز مشرف عمل برکن و ناظرش ☆ (اردو) حکومت مٹانا۔ اختیار سلب کرنا

برکندن نہال استعمال۔ بر آوردن نہال از زمین متعلق بمعنی اول برکندن کہ حقیقی است و برای درخت ہم مرادفات آن مستعمل (انوری ؎) نقد غم تو ز باغ دلہا ☆ برکندہ نہال کامگاری ☆ (اردو) درخت اکھیڑنا۔

برکندہ شدن استعمال۔ بقول فدائی قلع و قمع شدن است **مؤلف** عرض کند کہ بقاعدۂ فارسی مصدر مجہول برکندن باشد و ہرچہ بالا گذشت مجاز آنست۔ ضرورت سند ندارد کہ فدائی از معاصرین عجم بود (اردو) اکھڑ جانا۔ قلع و قمع ہونا۔

برکندہ قدر اصطلاح۔ بقول بحر و مؤید و ہفت واند (۱) پست مرتبہ و (۲) خجل و خوار گرد... **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است و اسم فاعل ترکیبی۔ مشتاق سند استعمال ہی باشیم کہ ہر چہار محققین بالا از اہل زبان نیند و معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) کم رتبہ۔ (۲) خجل۔ خوار۔

برکنہ بقول برہان و ناصری و جامع بفتح اول و ثالث و نون و سکون ثانی (۱) درہم کوفتہ شدہ ہر چیز و بہ تخصیص عطریت و فرمایند کہ بکسر ہم آمدہ صاحب مؤید

ذکر این کرده گوید که قیل با کاف فارسی و ایضاً با بای فارسی نیز و این اصح است
کذا فی الشرفنامه و بحوالهٔ لسان الشعرا گوید که بروزن سلسله (۲) بمعنی دائره۔ صاحب
هفت هم زبان برهان بهر دو کاف هم آورده مؤلف عرض کند که صاحب برهان
همین لغت را با با و کاف فارسی آورده گوید که از عطریات و بوی خوش که در هندوستان
ارگجه و در عربی و زیره خوانند (الخ) پس عجبی نیست که اصل همین باشد و موحده
و کاف عربی مبدل آن چنانکه اسپ و اسب و گنبد و کنبد پس پرگنه به با و کاف
فارسی مخفف پراگنده و مصدر پراگندیدن از همین پراگنده می آید بای حاصل بالمصدر
الف و دال مهمله را حذف کردند و اسم جامدی ساختند برای عطریات که بوی خوش
پراگنده و منتشر می شود آنانکه بالکسر می خوانند حقیقت ماخذ نمی دانند که متقاضی
فتح اوّل است و آنچه بعض محققین تعمیمی در معنی اوّل بیان کرده اند مجاز باشد
که عطریات هم با هم کوفته درست می کنند مشتاق سند استعمال می باشیم و معنی دوم
بیان کرده (مؤید بحوالهٔ لسان الشعرا) دلالت کند برین که با های نسبت است بمعنی
حقیقی منسوب به ستارهٔ سهیل که برک نام ستارهٔ سهیل است چنانکه بر معنی دومش
گذشت پس اختلاف حرکت اوّل غیر از تصرف محاوره نباشد و از برای این معنی
هم طالب سند باشیم که محققین اهل زبان ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان
ندارند (اردو) (۱) ہر کوٹی ہوئی چیز۔ مؤنث اور عطر۔ مذکر۔ امیر نے (ارگجا) پر
فرمایا ہے۔ مذکر۔ ایک مرکب عطر کا نام (میر حسن ؎) اور اس پر ارگجے کا عطر ملا کر

سلیقے سے لگا ماتھے پہ صندل ہا (۲) دائرہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ حلقہ۔ کنڈل۔ چکر۔ دور۔ محیط۔ اقلیدس مین وہ گول مستوی سطح جو ایک گول خط سے جس کے بیچون بیچ ایک مرکز ہے محدود ہو اور اس مرکز سے جو خط محیط تک کھینچے جائین وہ سب آپس مین برابر ہون ۔

برکوہ اصطلاح۔ بقول سروری بہ رای مہملہ و کاف تازی بوزن انبوہ نام شہریست کہ معرب آن (ابرقوہ) است و بقول جہانگیری در عراق عجم واقع کہ (ابرکوہ۔ اورکوہ۔ ورکوہ) ہم خوانند و فرماید کہ بالفعل تعریب اشتہار دارد۔ صاحبان ناصری و رشیدی و برہان و سراج ہم ذکر این کردہ اند و این ہمان است کہ ما بہ (ابرکوہ) ہا احتقش کردہ ایم و (اورکوہ) ہم بجایش گذشت (اردو) دیکھو ابرکوہ ۔

برکہ بقول برہان (در ملحقات بعد لفظ (برگ و نوا) بلا صراحت کاف بکسر اول بروزن سرکہ (۱) آب گیر کوچک۔ صاحب مؤید ہم بذکر این صراحت کاف نکرد صاحب شمس گوید کہ بالکسر حوض آب و صاحب ہفت ہم بدون صراحت کاف متفق بالحقات برہان صاحب غیاث این را بکاف عربی نوشتہ فرماید کہ بالکسر حوض آب و لغت عرب است و صاحب انند ہم با نش **مؤلف** عرض کند کہ آنانکہ بصراحت کاف فارسی نوشتہ اند ذکرش بجای خودش می آید و درینجا ہمین قدر کافی است کہ صاحب منتخب بکاف عربی و تای مدورہ بالکسر بمعنی مطلق حوض آب نوشتہ پس متحقق شد کہ لغت عرب است اگر برای معنی بیان کردہ محققین اول الذکر کہ دران تخصیص آبگیر کوچک است سند استعمال

بدست آید توانیم گفت که تبصرّف فارسیان مفرّس باشد که تای مدوّره را هم بقاعدهٔ خود به های ہوّز بدل کردند و در معنی هم مخصوص کردند بآبگیر کوچک (اردو) دیکھو آبگیر کے پہلے معنے۔ مخصوص بصفت کوچکی یعنی چھوٹا آبگیر۔

(۲) برکه۔ بقول ضمیمهٔ برہان وہفت بلا صراحت کاف بضم اوّل مرغابی۔ صاحب مؤید ہم بذکر این صراحت کاف نکرد و صاحب شمس بدون صراحت کاف فرماید که بالضم مرغان آب سپید و بزرگ که در ترکی آن را (فو) گویند به فای اوّل۔ **مؤلف** عرض کند که صاحب منتخب این را هم بتای مدوّره لغت عرب گفته و بمعنی مرغان آبی سپید و بزرگ آورده گوید که ترجمهٔ این در ترکی (تو) به فوقانی اوّل است و محققین ترکی از تو و فو هر دو ساکت و صاحب خزانة اللغات مرغابی را در ترکی قاز نوشته۔ پس تحقق شد که محققین بالاسکندری خورده اند که این را لغت فارسی دانسته اند و اگر سند استعمال به تعمیم بیان کردهٔ شان بدست آید توانیم گفت که مفرّس است (اردو) مرغابی۔ اسم مؤنث۔ دیکھو اروک۔

(۳) برکه۔ بقول شمس بالکسر سینه یا بیرون سینه۔ **مؤلف** عرض کند که صراحت نکرد که لغت عربی است و از لفظ بر دانسته باشد که مرکّب فارسی است و بر کسر اوّل غور نکرد و بقول منتخب متحقق شد که لغت عربی است به همین معنی (اردو) سینه یا سینه کا باہر کا حصّه۔ دیکھو اسیا۔

(۴) برکه۔ بقول شمس بالکسر۔ برک۔ **مؤلف** عرض کند که بدین وجه که لغت برک

در فارسی زبان گذشت و در شمس اللغات ہم نوبت آن رسید ۔ طرز بیانش تحقیقی
آن است کہ برکہ مرادف برک است و در حقیقت نہ چنان باشد بلکہ صاحب منتخب
ذیل (برکتہ) کہ بمعنی سینہ و برون سینہ باشد ذکر برک کردہ گوید کہ بالفتح بمعنی درون
سینہ آمدہ و صاحب شمس نقل این عبارت کردہ ۔ ازین جاست کہ حقیقت طلبان
را در غلط انداختہ است (اردو) دیکھو برک ۔
(۵) برکہ ۔ بقول شمس بالفتح درون سینہ **مؤلف** عرض کند کہ این معنی لغت برک
در عربی زبان است و واو عطف صاحب شمس حقیقت جویان را در غلط انداختہ است
(اردو) سینہ کا داخلی حصہ ۔ مذکر ۔
(۶) برکہ ۔ بقول شمس بفتحتین نالیدن و افزون شدن **مؤلف** عرض کند کہ صاحب
منتخب ذیل برکتہ نوشت کہ بمعنی بالیدن و افزون شدن آمدہ و صاحب شمس
سکندری خورد و بصدمۂ آن بالیدن را مبدل بہ نالیدن کرد و معنی برک عربی را
بہ برکہ فارسی گاشت وای برین تحقیق کہ ستم است بر حقیقت طلبان (اردو)
رونا ۔ زیادہ ہونا ۔
(۷) برکہ ۔ بقول شمس بفتحتین بمعنی سرپوش **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم و محققین
فرس ہر دو ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ کاف تصغیر و
ہای نسبت را بر کلمۂ بر زیادہ کردہ اند کہ بمعنی بالا و بلندی گذشت (اردو) سرپوش
بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ ڈھکنا ۔ ڈھکن ۔ چپنی ۔

(۸) برکہ۔ بقول شمس بفتحتین کلاہ بدان مؤلّف عرض کند کہ نمی دانیم کہ کلاہ نیکان چرا خارج شد ازین۔ جز این نیست کہ لفظ تاج را برای نیکان گذاشت معاصرین عجم و محققین فرس ازین ساکت و اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ بلا تخصیص نیک و بد باشد و ماخذ این ہم ہمان کہ بمعنی ہشتم مذکور شد (اردو) ٹوپی۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ کلاہ۔ تاج۔

(۹) برکہ۔ بقول شمس بفتحتین بمعنی کبک۔ مؤلّف عرض کند کہ بالفتح بقول صاحب لغات ترکی۔ لغت ترک است بہمین معنی (اردو) کبک۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ چکور۔ ایک قسم کا تیتر جسکی چونچ اور پنجے سرخ ہوتی ہے اور آگ کہا جاتی ہے۔ مرغ آتش خوار۔ عربی مین حجانہ یا حجل کہتے ہین اور آپ ہی نے تیتر پر فرمایا ہے ایک کوّے سے چھوٹا پرند (آتش ؎) چل نہین سکنے کا ہرگز تیری اٹکھیلی کی چال کہ پاؤن مین موچ آئیگی کبک ایسی ٹھوکر کھائیگا ۔ مؤلّف عرض کرتا ہے کہ سند مین جس کبک کا ذکر ہے وہ تو چکور معلوم ہوتا ہے۔ اور صاحب برہان نے ردیف کاف عربی مین کبک پر فرمایا ہے کہ بکاف فارسی۔ ایک مشہور پرندہ ہے جس کا معرب عربی مین قبج ہے۔ ہم اسکی کامل تحقیق ردیف کاف مین کبک پر کرینگے لیکن یہان اسقدر بیان کر دینا ضروری خیال کرتے ہین کہ چکور ایک خاص پرندہ ہے کبک کے سوا جس کا ذکر صاحب آصفیہ نے ردیف جیم فارسی مین کیا ہے اور فرمایا ہے کہ مرغ آتشخوار ۔کبک (بہ تحتانی دوم) اور رکبک دری) پر آپ نے پہاڑی چکور لکھا ہے بہرحال

اس موقع پر برکہ کا ترجمہ چکور ہے جسکو اردو مین کبک بھی کہتے ہین ۔

برکہ اردشیر اصطلاح ۔ بقول سروری نام شہری و بقول برہان و ناصری و مؤید و انند و ہفت شہری از فارس **مؤلف** عرض کند کہ قول معاصرین موافق ترکیب است کہ بانی این اردشیر باشد و برکہ بمعنی اوش ۔ جا دارد کہ اندرین شہر برکۂ باشد کہ اردشیر آن را درست کردہ این شہر را بنام برکہ موسوم کردہ باشند (اردو) برکہ اردشیر ۔ فارس مین ایک شہر کا نام ہے جسکو اردشیر نے آباد کیا تھا ۔ مذکر ۔

برکۂ لاجورد اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و رشیدی و سراج کنایہ از آسمان **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی و می توان توصیفی ہم کہ معاصرین عجم لاجورد را بمعنی رنگ لاجوردوارندہ استعمال کنند از قبیل (پارچۂ سبز) یعنی حوضی کہ رنگ لاجوردی دارد و کنایہ ایست از فلک کہ فارسیان فلک لاجورد ہم گویند (اردو) دیکھو آسمان ۔ امیر نے تشبیہات آسمان مین خم لاجورد ۔ خیمۂ لاجورد ۔ طاق لاجوردی قدح لاجوردی ۔ مہرۂ لاجوردی ۔ ورق لاجورد کا ذکر فرمایا ہے ۔

برکہی بقول انند و غیاث بالفتح و ضم کاف و کسرہا در فارسی زبان قسم کبوتر را گویند **مؤلف** عرض کند کہ اصل این (برکوہی) یعنی پرندی کہ برکوہ باشد و تحتانی آخرہ مصدریت واو حذف شدہ برکہی باقی ماند کہ گہ بالضم مخفف کوہ آمدہ معاصرین عجم و محققین فرس ازین ساکت ۔ طالب سند استعمال می باشیم و بخیال ما تخصیص کبوتر کوہی بہتر است (اردو) کبوتر کی ایک قسم ۔ جنگلی کبوتر ۔ مذکر ۔

برکی بقول برہان و ناصری بفتح اول و
ثانی وکاف تازی بتحتانی رسیدہ (۱) کلاہ
درازی کہ زاہدان برسر گذارند و بعربی
(برنس) خوانند و فرماید کہ باین معنی بالکاف
فارسی ہم آمدہ و (۲) بکسر ثانی۔ طائفہ باشد
(سعدی ع) حاجت بکلاہ برکی داشتنت
نیست **مؤلف** عرض کند کہ حقیقت این معنی
اول بر معنی سوم برک گذشت و نسبت معنی
دوم عرض می شود کہ جا دارد کہ بزیادتی
تحتانی نسبت در آخر برک کہ بمعنی پنجم گذشت
نام قومی شد کہ سکونت در ملک برک
دارند۔ مخفی مباد کہ صاحب ساطع اینرا
بکاف فارسی آوردہ گوید کہ در سنسکرت
نام قوم مرہتہ **(اردو)** (۱) ایک لانبی ٹوپی
کو فارسیون نے برکی کہا ہے۔ جس کو
پرہیزگار لوگ استعمال کرتے ہین مؤنث
(۲) ایک قوم کا نام فارسی مین برکی
ہے۔ مؤنث۔

برگ بقول سروری (۱) معروف و بقول برہان بذیل (برک۔ بکاف عربی) بفتح
اول و سکون ثانی و کاف فارسی برگ درخت کہ بعربی ورق گویند۔ صاحب فدائی
فرماید کہ آنچہ بجز میوہ و گل از شاخہای درختان برمی آید و پہن و سبز است کہ با میوہ
آن را (برگ و بار) می نامند (سعدی ح) برگ درختان سبز در نظر ہوشیار ٭ ہر ورقی
دفتریست معرفت کردگار ٭ **مؤلف** عرض کند کہ جا دارد کہ فارسیان بر کلمہ بر کاف
فارسی را زیادہ کردند چنانکہ (مردہ ری) و (مردہ ریگ) و کلمہ بر را درینجا بمعنی بالا
گرفتند کہ برگ ہم بالای درخت باشد و جا دارد کہ اسم جامد دانیم و عجبی نیست کہ فارسیان
برگ را کہ بقول ساطع در سنسکرت بکاف عربی بمعنی مجموعۂ اشیای متشابہ آمدہ مفرس کردند

بہ کاف فارسی (برگ) کردند و برای ورق درختان نام نہادند کہ تبدیل کاف عربی با فارسی در فارسی آمدہ چنانکہ کند و گند واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) برگ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ پتا۔ ورق۔ پات۔
(۲) برگ۔ بقول سروری سازِ مہمانی و اسباب و سامان مطلقاً (سعدی ؎) بہ ہیکل قوی چون تناور درخت ٭ ولیکن فرو ماندہ بے برگ سخت ٭ (خلاق المعانی ؎) دست از طلب مدار گرت برگ آن رہست ٭ کانراکہ توشہ نہ ز فقر است بی نواست ٭ صاحب رشیدی گوید کہ بالفتح۔ سامان و سرانجام۔ صاحب برہان بذیل (برگ) فرماید کہ بمعنی اسباب و جمعیت و دستگاہ و سرانجام عموماً و سامان و سرانجام مہمانی خصوصاً۔ و بقول فدائی سامان زندگانی و آسایش و توشۂ راہ و ہرچہ اندوختہ باشند و بقول بہار کنایہ از ساز و سامان چنانکہ گویند برگ و نوا و ساز و برگ (میرزا رضی دانش ؎) چمن شد دلکشا برگ سفر بیرون فرستادم ٭ بپای سرو پیش از خود می گلگون فرستادم ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی ساز و سرانجام۔ صاحب مؤید بحوالۂ شرفنامہ آوردہ کہ با بای فارسی ہم۔ و بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار تمام اسباب اسپ غیر از زین۔
مؤلف عرض کند کہ بمعنی ساز و سامان مطلقاً۔ عام است و خصوصیت اکثر سامان اسپ و سامان مہمانی و سامان سفر خاص و این را مجاز معنی اوّل دانیم کہ ورق درختان ہم سامان درخت است و بس (اردو) برگ۔ بقول آصفیہ فارسی

۔ اسم مذکر ۔ توشہ ۔ سامان ۔ (سامان مہمانی) (توشۂ سفر) مذکر ۔
(۳) برگ ۔ بقول برہان (بذیل برک) بالفتح بمعنی قصد و عزم خان آرزو در سراج گوید کہ بعضی بمعنی عزم و التفات نیز آوردہ اند (حکیم سنائی ؎) برگ بی برگی نداری لاف درویشی مزن ؎ رخ چو عیاران میارا جان چو نامردان مکن ؎ صاحب انند کلام خلاق المعانی را کہ بر معنی دوم گذشت مال کمال اسمعیل گفتہ برای این معنی سند آورد ۔ من وجہٍ درست باشد ولیکن بخیال ما برای معنی دوم موزون تر است مخفی مباد کہ اسم جامد فارسی زبان است (اردو) قصد ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مذکر ۔ ارادہ ۔ آہنگ ۔ عزم ۔ عزیمت ۔
(۴) برگ ۔ بالفتح بقول برہان (بذیل برک) بمعنی التفات و پروا مؤلف عرض کند کہ محققین فارسی زبان ازین ساکت مجاز معنی سوم است و بس (انوری ؎) ہرچہ با من کنی روا باشد ؎ برگ آزار نوکرا باشد ؎ جا دارد کہ برگ را درین شعر متعلق بہ معنی سوم و می تواند کہ بمعنی پروا گیریم و حق آنست کہ بمعنی یارا و مجال است ذوق شعر تصفیۂ این کند (اردو) (التفات) مذکر ۔ دیکھو التفات ۔ (پروا) بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مؤنث ۔ خواہش ۔ رغبت ۔ حاجت ۔ ضرورت ۔ توجہ ۔ (مجال) بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مؤنث ۔ قدرت ۔ طاقت ۔ حوصلہ (ظفر ؎) ہر ایک مو ہی بدن پر مرے زبان گویا ؎ مجال ہو جو ترے آگے گفتگو کی مجھے ؎
(۵) برگ ۔ بالفتح بقول برہان (بذیل برک) بمعنی کسوت قلندران ۔ بہار گوید کہ

ورق و پوششی کہ قلندران آن را مانند لنگ برکمر بندند و ازین جہت قلندران را (برگ
بند) گویند (شاعر - ع) نہالان برگ بند از رشک سروش ہا خان آرزو در سراج
بحوالۂ برہان ذکر این معنی کردہ گوید کہ غلط است چراکہ بدین معنی بفتحتین و کاف است
مؤلف عرض کند کہ آنچہ بکاف عربی گذشت تائید خیال خان آرزو کند و اگر
در سند بالا استعمال بکاف فارسی است تائید قول برہان و بہار می شود - اکنون تصفیۂ
حرکت یا سکون رای مہملہ کنیم و این اتفاق وقت است کہ سند بالا تائید ہر دو می کند
یعنی اگر بحر شعر را (فعولن فعولن فعولن فعولن) گیریم رای مہملہ را بالفتح خوانیم - و اگر
از بحر (مفاعیلن مفاعیلن فعولن) کار گیریم رای مہملہ ساکن می شود حیف است کہ
مصرع دوم مذکور نہ شد تا فیصلہ بحر می کرد باقی حال مضمون مصرع و لفظ نہالان
(برگ بند) را بہ کاف فارسی می خواہد کہ ذوق شعر ہم تقاضای آن می کند و آنچہ خان
آرزو تردید محققین می کند نشاہد ندارد پس ثبوت محققین غالب است بر تردید
وی بتۂ شان بحق مدعیانِ کسوت است و عادت خان آرزو قولش را وقیع نمی کند
(اردو) قلندرون کا تہ بند - مذکر -

(۶) برگ - بقول فدائی ہر یک لای کاغذ چنانکہ در عربی زبان (اوراق الاشجار
و ورقۃ القرطاس) آمدہ مؤلف عرض کند کہ مقصودش جز این نباشد کہ برگ
را مطلقاً بمعنی ورق گیریم کہ ورق مفرس برگ باشد موحدہ بدل شدہ بہ واو
و کاف فارسی بہ قاف - نظر بر رتبۂ فدائی کہ از علمای اہل زبان فرس است

قولش را معتبر دانیم (اردو) ورق ۔بقول آصفیہ ۔عربی ۔اسم مذکر ۔کاغذ کا ٹکڑا پتّر ۔جزو کا آٹھوان حصّہ ۔

(۷) برگ ۔بقول انند بمعنی نغمہ و آہنگ (مولوی معنوی ؎) جملہ مرغان برگ کردہ جیک جیک ٭ با سلیمان گشتہ افصح من اخیک ٭ صاحب برہان بذیل برگ گوید کہ بمعنی ساز و نوا ۔خان آرزو در سراج فرماید کہ بمعنی ساز و نوا دیدہ نشد مؤلف عرض کند کہ مثنوی مولوی معنوی حاضر است تا ملاحظہ فرماید بدین معنی ہم اسم جامد فارسی زبان باشد کہ آواز ہم بلند می شود حقیقت ماخذ ہمان باشد کہ اشارہ آن بر معنی اوّل گذشت و (برگ و نوا) کہ بجایش می آید شامل است بر دو معنی ۔بلحاظ معنی اوّل و ہشتم برگ ۔صراحت کافیش بجای خودش کنیم (اردو) دیکھو ۔آہنگ ۔

برگ آتش اصطلاح ۔بقول وارستہ و بہار مرادف (برگ پالودہ) کہ می آید یعنی لخت آتش (طغرا ؎) طبعش چو بفکر برگ آتش افتادہ ٭ سر سبز بخود برنگ ماتش افتادہ ٭ خوانش کہ بآن ہیچ مطبق نرسد ٭ با خوان خلیل ہم قماش افتادہ ٭ مؤلف عرض کند کہ ہمان (آتش برگ) است کہ در ممدود گذشت و حقیقت آن را بر معنی دوم (آتش رشتہ) بیان کردہ ایم (اردو) دیکھو آتش رشتہ کے دوسرے معنے ۔

(الف) برگار د بقول انند بحوالۂ ناصری و غوامض سخن بالفتح مضارع برگاشت بمعنی برگرداند (فردوسی ؎) پس آنگہ منوچہر ازان یاد کرد ٭ کہ برگاردش سلم رومی ز نبرد ٭ و فرماید کہ (برگاشت) بروزن برداشت بمعنی برگردانیدہ باشد

که ماضی برگردانیدن است عموماً و بمعنی روگردانیدن باشد خصوصاً مؤلف عرض کند که شک نیست که محقق حقیقت جو را از کلام فردوسی لغت جدید بدست آمد ولیکن در تعریفش برباد کرد و نداست که (برگاشتن) مصدریست که عنقریب می آید و آن مزید علیه (گاشتن) است بزیادت کلمهٔ بر بران و هردو (سالم التصریف نه (کامل التصریف) پس مضارعش نمی آید محققین مصادر (گاردن و برگاردن) راگذاشته اند ولیکن وجودش ازهمین سند فردوسی یافته می شود که ......

(ب) **برگاردن** | مصدریست متروک (کامل التصریف) بمعنی برگردانیدن (الف) بسکون رای مهمله پنجم ماضی مطلق آن وبفتح رای مهمله پنجم مضارعش. نیدانیم که محقق ناواقف از قواعد فرس (الف) رامضارع (برگاشت) چگونه نوشت که برگاشت اصلاً مصدری نیست (اردو) (الف) پھیرا پھیرے (ب) پھیرنا۔ دیکھو برتابیدن۔

(الف) **برگاشت** | بقول برهان (الف)
(ب) **برگاشتن** | باکاف فارسی بروزن برداشت بمعنی برگردانید که ماضی برگردانیدن است عموماً و بمعنی روی برگردانید باشد خصوصاً و (ب) بقول موارد (۱) متعدی برگردیدن چنانکه (برگاشتن اسپ) و (برگاشتن روی) وسند این برهمین مصادر مرکب می آید. هم او فرماید که مضارع این برگارد. صاحب بحر این راسالم التصریف گفته که غیر ماضی و مستقبل واسم مفعول نیاید و فرماید که روگردانیدن راخصوص است و بمعنی گردانیدن عموماً. صاحب نوادر گوید که متعدی برگشتن باشد و ارسته فرماید که در جمیع کتب بمعنی اعراض کردن

ور وگردانیدن بنظر آمده وازواله هروی
سندی آرد که بر (برگاشتن روی) می آید
وبهار در نقل عبارتش عوض روگردانیدن
مجرد گردانیدن نوشته مؤلف عرض کند
که وارسته غور نمی کند که در سند پیش کرده اش
(برگاشتن روی) باشد نه مجرد برگاشتن
پس معنی روی را درین مصدر چطور داخل
کرد و اعتراض را از مجرد برگاشتن چگونه برآورد
قاتل - مخفی مباد که شک نیست که بزیادت
الف بر (برگشتن) متعدی آنست و معنی
برگردانیدن حقیقی است و مضارع این
برگارد اصلا نیست چنانکه صاحب موارد
نوشت بلکه برگارد را با مصدر (برگاردن)
تعلق است چنانکه بجایش گذشت و بقول
صاحب بحر چون این را سالم التصریف
خوانیم - ضرورت مضارع ندانیم (اردو)
(الف) پھیرا (ب) پھیرنا -

(۲) برگاشتن - بقول موارد - برگشته کردن
چون (برگاشتن دم شمشیر) مؤلف عرض
کند که بدون سند استعمال این معنی را
تسلیم نه کنیم و اگر پیش شود یا بنظر آید توانیم
قیاس کرد که مجاز معنی اول است (اردو)
برگشتہ کرنا، موڑنا -

(۳) برگاشتن - بقول موارد منحرف نمودن
چنانکه (برگاشتن کسی از کاری) مؤلف
عرض کند که مجاز معنی اول است حیف
است که سند استعمال پیش نه شد مشتاق
آن می باشیم (اردو) منحرف کرنا -

(۴) برگاشتن - بقول موارد دور کردن
چنانکه (برگاشتن زنگار از آئینه) مؤلف
عرض کند که بدون سند استعمال تسلیم نکنیم
که دیگر محققین مصادر ازین ساکت
اگر پیش شود یا بنظر آید - مجاز معنی اول خیال
کنیم که خلاف قیاس نیست (اردو) دور کرنا

(۵) برگاشتن ـ بقول موارد بمعنی استفراغ کردن فرمودن مؤلف عرض کند که سند استعمال باید و بدون سند اعتبار را نشاید و اگر پیش شود کنایه گیریم که قی کنانیدن هم برگردانیدن غذاست و این معنی از (از برگاشتن غذا) پیدا شود نه از مجرد برگاشتن ـ قائل محقق ہندنژاد غور نکرد (اردو) قے کرنا ـ

(۶) برگاشتن ـ بقول موارد ـ خراب و ضائع کردن مؤلف عرض کند که خلاف قیاس و بدون سند استعمال اصلا در خور اعتبار نباشد که محقق ہندنژاد از اہل زبان نیست (اردو) خراب اور ضائع کرنا

(۷) برگاشتن ـ بقول موارد بمعنی واپس گردانیدن مؤلف عرض کند که ہمان معنی اوّل است یعنی برگردانیدن نمیدانیم که محقق ہندنژاد چرا این را جداگانه قائم کرد (اردو) واپس کرنا ـ

برگاشتن اسپ استعمال بمعنی برگردانیدن اسپ متعلق بمعنی اوّل برگاشتن ـ صاحب موارد ـ اشارهٔ این ہمه را انجا کرده (فردوسی ـه) عنان را بپیچید و برگاشت اسپ ؎ بیامد بکردار آذرگشسپ ؎ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) گھوڑا پھیر دینا ـ لوٹانا ـ

برگاشتن روی استعمال بمعنی برگردانیدن روی متعلق بمعنی اول برگاشتن ـ صاحب موارد اشارهٔ این ہمه را انجا کرده (فردوسی ـه) چو زردشت از انجای برگاشت روی ؎ بہان گاه خرداد شد پیش او ؎ (واله ہروی ـه) اشک بر آتش دنباله رونه آبی ؎ یار از ناز اگر روی زواله برگاشت ؎ مؤلف عرض کند که مقصود از اعراض کردن است وارسته بسند ہمین شعر این معنی

را بر مجرد (برگاشتن انگاشت که بر معنی اول گذشت و ما ہمدرانجا اعتراض کرده ایم۔

(اردو) منہ پھیرنا۔ بقول آصفیہ اعراض کرنا۔ کنارہ کرنا۔ روگردان ہونا۔

برگان بقول برہان و جامع وہفت و انند با کاف فارسی بر وزن مرجان نام دہی است در شیراز که معدن سنگ مغنی در انجاست صاحب مؤید این نام درختی نوشته خیال ما ہمین قدر است که غلطی کتابت باشد که دہی را درختی کرد واللہ اعلم حیف است که وجہ تسمیہ این از معاصرین عجم متحقق نشد و محققین ازان ساکت مخفی مباد که سنگ مغنی بقول برہان سنگی است الوان و بغایت سست میباشد و آنچه سیاه بود به خرج زند و نقطه ہای سپید بران باشد۔ شیشه گران بکار برند و آن را سنگ برکان ہم گویند (اردو) برگان بشیراز مین ایک موضع کا نام ہے۔ مذکر جس مین سنگ مغنی کی کان ہے

برگاونشاندن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته و بحر و بہار مرادف برخرنشاندن که گذشت (مرزا صادق دست غیب فقره) تا شحنهٔ عدلش آفتاب عالم تاب را بجرم خانه نزول حمل برگاونشانیده ثور چون یوز از سایهٔ خود ہراسان است یا مؤلف عرض کند که از قبیل باشد نه مرادف و موافق قیاس است و حقیقت این تعزیر بر (برخرنشاندن) گذشت

(اردو) بیل پر بٹھانا۔ تشہیر کرنا۔

برگاه اصطلاح۔ بقول شمس با قول مفتوح و بثانی زده و کاف عجمی (۱) معروف و (۲) ہم آشیانه را گویند مؤلف عرض کند که دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد و معاصرین عجم بر زبان ندارند و سند استعمال پیش نشد ولیکن خلاف قیاس نیست

اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که
مقصود صاحب شمس از معروف جای بلند
است که بر بمعنی بلند بجایش گذشت و گاه
بمعنی جای و مقام می آید پس معنی دوم
کنایه باشد که فارسیان آشیانه را هم نام
کردند (اردو) (۱) بلند جگه ـ مؤنث
(۲) دیکھو آشیانه ـ

برگاه کردن کسی را | مصدر اصطلاحی
نشاندن کسی را بر تخت (انوری ؎)
او برون برد بدر مفرش و آورد ستور
محملی بست و مرا کرد چو شاهی برگاه (اردو)
کسی کو تخت پر بٹھانا ـ

برگ بستن | مصدر اصطلاحی ـ بقول
بهار و بحر و آنند بیڑهٔ پان بستن (ملا طغرا
در مروت الفتوح) تنبولی به بستن برگ
سبز بسر خرو ؎ دست بر آورد (۱) مؤلف
عرض کند که مجرد (برگ بستن) غیر از معنی
حقیقی چیزی نیست بدون اضافت اگر
برگ را بترکیب توصیفی با لفظ سبز استعمال
کنیم (۱) معنی اول پیدا می شود و اگر مضاف
کنیم بسوی سفر (۲) کنایه باشد از سامان
سفر کردن معاصرین عجم بر زبان دارند
(اردو) (۱) بیڑا اٹھانا (۲) سامان سفر
کرنا ـ تهیهٔ سفر کرنا ـ

برگ بغرا | اصطلاح ـ بقول وارسته مرادف
(برگ گل) عبارت است از تنکهای
بغرا که زوائد دقیق پهن کرده بشکل برگ
سازند ـ بهار بذکر معنی بالا گوید که بغرا
طعامی است که آن را بورک هم گویند ـ
صاحب بحر هم ذکر این کرده مؤلف عرض
کند که بغرا نام آشی است که ایجاد بغرا خان
پادشاه خوارزم و بقول غیاث شکل لیموی
کاغذی بلکه خورد تر از ان از آرد نخود گلوله
ساخته آش از ان درست می سازند

وبحوالۂ آئین اکبری گوید کہ بغرا قسمی است
از پلاؤ کہ از گوشت و میدہ و نخود و روغن
و قند و سرکہ و زردک وغیرہ راست کنند
مؤلف عرض کند کہ از قبیل (آش برگ)
باشد و قسمی از ان (سلیمہ) برگ بغرا
لطیف چون نسرین ٭ ہمہ تن گوش از پی
تحسین ٭ نازک و نرم و دلکش اندامش
٭ بی سبب برگ گل نشد نامش ٭ (اردو)
بغرا کی چکولیان ۔ چکولیون کی ایک خاص
قسم ۔ چکولیون کی حقیقت (برگ رشتہ) پر
بیان ہو چکی ہے ۔

(الف) برگ بند | اصطلاح ۔ (الف) بقول
(ب) برگ بندی | خان آرزو در چراغ ۔

اصطلاح قلندران ایران است چنانچہ
طاہر نصیرآبادی در حال لطیفا نوشتہ کہ
از اوائل حال در لباس قلندران برگ بند
بود و بعد از ان شال پوشی اختیار کردہ
و فرماید کہ (۱) لباس قلندران است از
چرم و پوست و صراحت کاف نکرد کہ فارسی
است یا عربی و صاحب بحر نسبت (الف و ب)
ہمزبانش و صاحب تحقیق الاصطلاحات
گوید کہ (الف) (۲) قلندر ۔ چہ برگ پوستی
است کہ قلندران مانند لنگی بر میان بندند
چنانچہ صاحب فرہنگ رشیدی در تغییر لفظ
تنورہ گفتہ و صاحب رشیدی بر تنورہ
فرماید کہ پوستی است کہ قلندران مانند
لنگی بر میان بندند **مؤلف** عرض کند کہ
(۱) اسم مفعول ترکیبی از قبیل (تہ بند) باشد
و (۲) اسم فاعل ترکیبی و بدین وجہ کہ استعمال
این مخصوص است با پارچہ برگ ۔ بکاف
عربی گفتہ باشند و جا دارد کہ با کاف فارسی
گیریم چنانکہ ذکرش بر معنی پنجم برگ کردہ ایم
صاحب برہان ہمانجا اشارۂ کسوت قلندران
بکاف فارسی کردہ و خان آرزو بعد سراج

برگ پران | اصطلاح - بقول شمس برگ خزان را گویند مؤلف عرض کند کہ بفتح بای فارسی وتشدید رای مہملہ کنایہ موافق قیاس است کہ در خزان برگ درختان می پرد (اردو) اڑتے ہوئے پتّے ۔ موسم خزان کے پتے ۔ مذکر ۔

(الف) **برگ پیوند** | اصطلاح - بقول وارستہ وبحر عجم اضافت پیوندی کہ نہال را کنند بہار گوید کہ از عالم شاخ پیوند ونخل پیوند است (میرزا عبدالغنی قبول ؎) بوسہ ام پان خوردہ داد از لعل خویش ‡ برگ پیوند است شفتالوی ما ‡ (رفیع واعظ ؎) زبرگ سیلی استاد برگ پیوند است ‡ کہ می دہد ثمر اعتبار نخل ادب ‡ مؤلف عرض کند کہ (شاخ پیوند) اصل است کہ پیوند درخت بشاخ کنند واین مجاز است کہ برگ را با برگ یا برگ را با شاخ پیوند نمی کنند فارسیان بمجاز ہمان شاخ پیوند را برگ پیوند نام کردند کہ در شاخ - پیوند زدہ - برگ ہم باشد واسم فاعل ومفعول ترکیبی یعنی پیوند دارندہ وکردہ شدہ یعنی پیوندی واز ہمین اصطلاح است

(ب) **برگ پیوند شدن** | بمعنی پیوند بستہ شدن شاخ بشاخ لازم و

(ج) **برگ پیوند کردن** | متعدی آن ۔

(میر صیدی الف ؎) برگ پیوند ار شود از شعلہ اینجا نخل شمع ‡ می شود در دم برومند از ہوایش لالہ زار ‡ (صائب ب ؎) در حریم حسن ہر شمعی کہ برخیزد زخاک ‡ از پر پروانہ ہا برگ پیوندش کنند ‡ (اردو) (الف) پیوندی - بقول آصفیہ - قلم لگا یا ہوا - پیوند لگایا ہوا ۔ وہ درخت جس مین پیوند لگایا گیا ہو جیسے (پیوندی درخت) اور (قلمی) جیسے (قلمی درخت)، قلمی آم - صاحب آصفیہ نے

(قلمی آم) پر فرمایا ہے پیوندی آم (ب) پیوند لگا یا جانا (ج) پیوند لگانا۔ بقول آصفیہ ایک درخت کی شاخ کو دوسرے درخت کی شاخ مین پیوست کرنا۔

برگ جہودان اصطلاح۔ بقول شمس نام درختی کہ کافران بوی بخور کنند و دراوق نیز اندازند۔ ہندش اگر گویند مؤلف عرض کند کہ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و صاحب محیط ہم ازین ساکت و بحث اگر بجایش گذشت (اردو) دیکھو اگر

برگ چشم اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ مژۀ چشم کہ بعربی جفن خوانند مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی و اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ ممکن یہ باشد ولیکن خلاف قیاس۔ کہ برگ چشم غلاف چشم را توان گفت نہ مژگان را ہیچ لطافت تشبیہی نیست کہ خار چشم را برگ چشم نام نہند باتی حال طالب سند باشیم (اردو) مژگان۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ پلکین۔ مژہ کی جمع۔

برگ حنار اصطلاح۔ بقول بہار و انند بجیم فارسی و نون و آخر رای مہملہ (۱) نوعی از رنگہا۔ فرماید کہ از اہل زبان بہ تحقیق رسیدہ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی بمعنی حقیقی یعنی (۲) ورق درخت چنار و معنی اوّل را طالب سند باشیم کہ معاصرین عجم ساکت اند و استعمال این از نظر ما ہم نگذشت و موافق قیاس ہم نیست حیف است از بہار کہ صراحت مزید نکرد کہ چہ قسم رنگ است (اردو) (۱) ایک قسم کا رنگ جسکی صراحت مزید سے ہم قاصر ہیں۔ (۲) چنار کا پتا۔ مذکر۔

برگ چیزی داشتن مصدر اصطلاحی بمعنی مجال و قصد چیزی داشتن متعلق بمعنی

(۳۲۶)

سوم وچہارم برگ (انوری ؎) گوئی کہ سخن بگوی ودم درکش ٭ انصاف بدہ کہ برگ این دارد ٭ وسند دیگر بمعنی سوم ہم گذشت (اردو) قصد وارادہ کرنا۔ طاقت رکھنا۔ مجال ہونا۔

برگذار | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وضم ثالث وذال معجمہ بالف کشیدہ ورای مہلہ درآخر بمعنی عطیہ وبخشش مؤلف عرض کند کہ ہمۂ محققین ومعاصرین عجم ازین ساکت و استعمال این ازنظر ما ہم نگذشت۔ بدون سند استعمال تسلیم نکنیم اگرچہ من وجہ موافق قیاس است (اردو) عطیہ۔ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ بخشش۔ عنایت۔ انعام دہی ہوئی چیز۔

برگذربودن | استعمال۔ کنایہ ازروان بودن (ظہوری ؎) بوزاختر برگذر یشتن خود ... (۳۱۲۹)

کردم ستم ٭ ازبرای مصلحت گفتم کہ بامن دشمنست ٭ (اردو) روان ہونا۔

(۳۱۲۹) برگذشتن | استعمال۔ مزیدعلیہ گذشتن باشد بزیادت کلمۂ بر بربان شامل برہمۂ معانیش (انوری ؎) آگاہی کہ روی مست پیش برگذری ٭ وزگورستان درون من درنگری ٭ نیکو نبود کہ ازسر بیخبری ٭ برروی تیان چشم زشاہان نبری ٭ (اردو) دیکھو گذشتن۔

برگرد | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وکاف فارسی بمعنی گرداگرد وپیراہن (سعدی ؎) سوال کردم وگفتم جمال روی ترا ٭ چہ شد کہ مورچہ برگرد ماہ جوشیداست ٭ مؤلف عرض کند کہ مزیدعلیہ گرد بالکسر۔ باشد وکلمۂ بر بربان مزائد (اردو) اطراف۔

(الف) برگرداندن | (الف) مخفف (ب)

(ب) برگردانیدن | بحذف تحتانی۔ صاحب

سوار در بر (ب) گوید که مرادف (برگاشتن)
باشد۔ شامل برہمہ معانیش۔ صاحب نوادر
فرماید که متعدی برگردیدن چنانکه (برگاشتن)
متعدی برگشتن۔ مؤلف عرض کند که (برگردانیدن)
می آید و این شامل برہمہ معانی اوست بر
سبیل متعدی مخفی مباد که معنی حقیقی این
(۱) واپس کردن است چنانکه (برگردانیدن
کسی) که در ملحقات می آید (ظہوری ع)
ظہوری شاد ازین شادابی امید غورمی زی
که ساقی خشک لب ما را ز کوثر برنگرداند۔
(اردو) واپس کرنا۔ لوٹانا۔ پھیر دینا۔
(۲) برگردانیدن۔ بمعنی معکوس کردن و
ته را بالا کردن چنانکه (برگردانیدن افسر)
و این هم معنی حقیقی است مثل معنی اوّل و
مع وجه مجاز معنی اوّل هم توان گرفت
که در (برگردانیدن) واپسی وته و بالائی دو
داخل است (اردو) الٹنا۔ بقول امیر
پلٹنا۔ اوندھا کرنا جیسے "بوتل الٹ دو
تو کاک منہ پر آجاے"
(۳) برگردانیدن۔ بمعنی نوردیدن
که مجاز معنی اوّل است که از کشادن
فرش آمده پیدا است و از ته کردن قماش
چنانکه (برگردانیدن بیابان) که در ملحقات
می آید (اردو) پٹنا۔ بقول آصفیه
نوردیدن کا ترجمه۔ طے کرنا (صحرا نوردی)
اردو میں مستعمل ہے دیکھو (برگردانیدن
بیابان)
(۴) برگردانیدن۔ بمعنی ضائع کردن۔
متعدی (برگردیدن) که بقول بحر بمعنی
خراب و ضائع شدن می آید چنانکه (آه
برگردانیدن) درمعدوده گذشت۔
(اردو) ضائع کرنا۔
(۵) برگردانیدن۔ بمعنی دور کردن که مجاز
معنی اوّل است چنانکه (برگردانیدن غم)

و (برگردانیدن چاک از گریبان) (اردو) دور کرنا۔

(۶) برگردانیدن بمعنی شکستن۔ چنانکه (برگردانیدن عهد و قرار) که بجایش علی شکستن عهد هم رو گردانیدن از پیمان است۔ مجاز معنی اوّل برگردانیدن (اردو) توڑنا جیسے عهد توڑنا۔

برگردانیدن آه مصدر اصطلاحی۔ واپس کردن آه در سینه متعلق بمعنی اوّل برگردانیدن و کنایه از ضبط آه و ضائع کردن آه و این همان (آه برگردانیدن) است که در محدوده گذشت و سند این هم در آنجا مذکور (اردو) دیکھو آه برگردانیدن۔

برگردانیدن از راه استعمال۔ واپس کردن از راه متعلق بمعنی حقیقی است که بوزش اوّل برگردانیدن گذشت (۲۱۲۰)

و نیز متعلق به مصدر عام (برگردانیدن کسی که بجایش می آید (ظهوری ع) نگاه آید و از ناز صد هوس سوزد ÷ اگر بحیرتش از زه برنگردانم ÷ (اردو) راسته سے واپس کرنا۔ لوٹا دینا۔

(۲۱۲۱) **برگردانیدن افسر از سر** استعمال۔ معکوس گردنش برای کچکول گدائی و کنایه از گدائی کردن متعلق بمعنی دوم برگردانیدن و این همان (افسر برگردانیدن از سر) است که در مقصوره گذشت و سند این از ظهوری هم در آنجا مذکور (اردو) ٹوپی یا تاج سر سے اُلٹ دینا۔ پلٹ دینا۔

(۲۱۲۲) **برگردانیدن برات** استعمال۔ واپس کردن برات و انکار کردن از ادای زر برات۔ متعلق است بمعنی اوّل برگردانیدن و متعدی (برات برگردیدن) که بجایش گذشت (ظهوری ع) زر در مایه داری

دستگاہی حاصلم گردد ؎ کہ ازلب ہا برات
آہ وافغان برنگردانم ؎ (اردو) برات
واپس کرنا۔ پھیر دینا۔ اداے رقم سے انکار کرنا
(۳۱۳۳) **برگردانیدن بیابان** مصدر اصطلاحی
۔کنایہ از دشت نوردی وسیر بیابان کردن
۔متعلق بمعنی سوم برگردانیدن (ظہوری ؎
شب من مہ زند راہ حرم کز دست بیخوابی
؎ کہ در ہر نیم گامش صد بیابان برنگردانم
؎ (اردو) دشت نوردی کرنا۔ صاحب
آصفیہ نے (دشت نوردی) پر فرمایا ہے
۔اسم مؤنث۔ صحرانوردی۔ جنگل اور
بیابان در بیابان پھرنا۔
(۳۱۳۴) **برگردانیدن تف بسینہ** مصدر اصطلاحی
بمعنی واپس کردن حرارت در سینہ باشد
متعلق بمعنی اول برگردانیدن وکنایہ از
باز پیدا کردن تف در سینہ سند این از
ظہوری در مدح ودہ بر (آہ برگردانیدن)
گذشت (اردو) حرارت کو سینے مین واپس
کرنا۔ دوبارہ سینہ مین حرارت پیدا کرنا
(۳۱۳۵) **برگردانیدن چاک ازگریبان** مصدر
اصطلاحی۔ کنایہ از دور وواپس کردن
چاک ازگریبان یعنی محفوظ کردن گریبان
را از چاک متعلق بامعنی اوّل وپنجم برگردانیدن
(ظہوری ؎) شود داغ اندرون سینہ
وحسرت برون آید ؎ کنم دستی روان چاک
ازگریبان برنگردانم ؎ (اردو) گریبان
کو چاک سے بچانا۔
(۳۱۳۶) **برگردانیدن چیزی** استعمال مصدر
عام است بمعنی واپس کردن وتہ وبالا
گردنش وبصادر خاص کہ ہمدرین باب
گذشت ومی آید داخل ہین تعمیم (اردو)
کسی چیز کو پھیر دینا۔ واپس کرنا۔ الٹانا۔
(۳۱۳۷) **برگردانیدن حکایت ازلب** مصدر
اصطلاحی۔ واپس کردن حکایت ازلب

وکنایہ از بندکردن زبان و دورکردن
زبان زد وخلق متعلق بمعنی اوّل برگردانیدن
(ظہوری ؎) فتادہ در دہن عام قصہ
خاصان ٭ حکایت از لب افواہ برنگردانم
٭ (اردو) زبان بندکرنا۔ دیکھو (از زبان
افگندن)

(۳۲۳۸) **برگردانیدن خاطر** مصدر اصطلاحی
۔ مرادف (برگردانیدن دل) است کہ
می آید یعنی دل را از خیالی باز داشتن
کہ دورکردن خیال باشد از دل یا دور
کردن و واپس کردن دل از خیال متعلق
بمعنی اوّل و پنجم برگردانیدن (ظہوری
؎) گدای در بدرہم لیک دارم این
اقبال ٭ کہ خاطر از ہوس شاہ برنگردانم
٭ (اردو) دل اٹھانا۔ (دیکھو برداشتن
دل) دل سے دورکرنا۔ خاطر سے دورکرنا
۔ دل پھیرنا۔

(۳۲۳۹) **برگردانیدن خطاب** مصدر اصطلاحی
یعنی واپس کردن خطاب و روگردانیدن
از مخاطب متعلق بہ معنی اوّل برگردانیدن
(ظہوری ؎) کنم نصیحت ناصح زکور بینائی
٭ خطاب کورگر از جاہ برنگردانم ٭ (اردو)
مخاطب سے منہ پھیرنا۔

(۳۲۴۰) **برگردانیدن در** مصدر اصطلاحی۔
واپس کردن در بجای خودش وکنایہ
از بندکردنش کہ در کشادنش در آرجای
خود می آید و در بسودی آن واپس می رود
متعلق بمعنی اوّل برگردانیدن (ظہوری
؎) چنان کشادہ بہ کنج تنم در خلوت ٭
گر آفتاب وگر ماہ برنگردانم ٭ (اردو)
دروازہ بندکرنا۔

(۳۲۴۱) **برگردانیدن درمان** مصدر اصطلاحی
۔ واپس کردن درمان وکنایہ از تنفر دوا
است یعنی پسند نکردن معالجہ و دارو۔

متعلق بمعنی اوّل برگردانیدن (ظہوری
؎) بگشتم زخمی شمعی کہ از مرہم بپرہیزم ہم
ندارم نالۂ دردی کہ درمان برنگردانم
ہم (اردو) علاج سے منہ پھیرنا۔ علاج
سے نفرت کرنا۔

(ام اص) **برگردانیدن دل** مصدر اصطلاحی
مرادف (برگردانیدن خاطر) کہ بجایش
گذشت (ظہوری ؎) خوش است آن
پر دلیہا دل زبیکان برنگردانم ہم بجنگ
خود روم چاک از گریبان برنگردانم ہم
(اردو) دیکھو برگردانیدن خاطر۔

(ام اص) **برگردانیدن رگ از نشتر** مصدر اصطلاحی
۔ واپس کردن رگ از نشتر کنایہ باشد از
احتراز کردن از نشتر۔ سند این از ظہوری
بر برگردانیدن رومی آید (اردو)
نشتر سے رگ کو بچانا۔ نشتر سے احتراز کرنا۔

(ام اص) **برگردانیدن رو** مصدر اصطلاحی۔
واپس کردن رو کنایہ از اعراض کردن
و رو گردان شدن متعلق بہ معنی اوّل
برگردانیدن (ظہوری ؎) دلی دارم
کہ رو از تیغ دلبر برنگرداند ہم چو برگردد مژگان
در افتد رگ ز نشتر برنگرداند ہم (انوری
؎) از دوستی تو برنگردانم روی ہم گر
روی زمین حملۂ دشمن گیرد ہم (اردو)
منہ پھیر لینا۔

(ام اص) **برگردانیدن زخم** مصدر اصطلاحی
واپس کردن زخم۔ کنایہ از دور کردن زخم
و زخم را راہ ندادن (ظہوری ؎) کہ
دیدہ است اینچنین صیاد قدرت آن مروت
این ہم کہ زخم فربہ از نخچیر لاغر برنگرداند ہم
(اردو) زخم آنے نہ دینا۔

(ام اص) **برگردانیدن سیل** مصدر اصطلاحی
واپس کردن سیل و کنایہ از راہ ندادن
سیل را متعلق بمعنی اوّل برگردانیدن

مشام نگرفتن و احتراز کردن از آن متعلق
بمعنی اول برگردانیدن بر سبیل مجاز (ظهوری
ع) مبادا از سر گلزار چینند مغز من نسرین
که اگر بی سنبلی نکهت ز ریحان برنگردانم
که (اردو) خوشبوئی اور نکہت کو لوٹانا
۔آنے نہ دینا۔

(۲۱۵۷) **برگردانیدن ورق** (استعمال) معنی
حقیقی است که بر معنی اول برگردانیدن
گذشت یعنی اوراق کتاب را برگردانیدن
تا از ورق مابعد کار گرفته شود (ظهوری
ع) زگل زیباست درس بازی بلبل
ز برگردن که بتحریک صبا آخر ورق گر
برنگرداند که (اردو) ورق الٹنا۔

برگردد اصطلاح۔ بقول وارسته و بهار
نفرین است یعنی از وضع حالت خود برگردد
(ظهوری ع) بجاه حسرتم افگنده بخت برگردد
که هنوز در پیم افتاده کاش برگردد که

(طاهر غنی ع) ز شرم چشم تو بادام خشک
ترگردد که می رسیده چو بیند لب تو برگردد
که صاحب بحر بذیل مصدر برگردیدن ذکر
این بحواله کلام طاهر غنی کرده که بالا گذشت
مؤلف عرض کند که مضارع (برگردیدن) است
که می آید و نمی دانیم که هر سه محققین بالا خطوط
این را برای نفرین اصطلاح قرار داده اند
۔سکوت محققین اهل زبان و معاصرین عجم
شاهد خیال ماست که در هر دو شعر بالا برگردد
بمعنی خود است و خصوصیت نفرین نیست
ظهوری گوید که بخت ما را بچاه حسرت افگنده
است خدا کند که بخت ما برگردد و ازین
معنی مصدر اصطلاحی (برگردیدن بخت)
پیداست و نیز در مصرع ثانی فرماید که بخت
هنوز در پی ماست کاش که واپس رود یا
صورت دیگر اختیار کند و این معنی هم متعلق
بمصدر مرکب بالاست و طاهر غنی گوید که

چون می رسیده لب یار راهی بیند حالت
او دگرگون می شود یعنی خراب می شود و
این متعلق است با معنی هفتم (برگردیدن)
که بجای خودش می آید پس خصوصیت (برگردد)
چه بود که محققین هندنژاد خامه فرسائی
کرده اند و اصطلاحی فهمیده اند۔ قائل
(اردو) دیکھو برگردیدن۔ یہ اسکا مضاف ہے

برگرد گردیدن بقول بهار و بحر و انند
صدقه شدن از عالم برگرد سر کسی گردیدن
(ملک قمی ۞) برگرد فسون سازی و نیرنگ
تو گردم ۞ قربان سر آشتی و جنگ تو گردم
۞ مؤلف عرض کند که (برگرد چیزی گردیدن)
(۱) بمعنی اطراف آن گردیدن است که مجازاً
(۲) طواف کردن و (۳) قربان شدن باشد
و از همین است (برگرد سر گردیدن) بمعنی
خاص دیگر هیچ (اردو) (۱) کسی کے یا
کسی چیز کے اطراف پھرنا (۲) طواف کرنا۔
بقول آصفیه گرد پھرنا (۳) واری جانا۔
بقول آصفیه۔ قربان ہونا۔ صدقه جانا۔
بلا گردان ہونا۔

برگردن افتادن مصدر اصطلاحی۔ بهار
بذکر این با مصادر برگردن افگندن۔ و بر
گردن بستن و برگردن گرفتن و برگردن
نهادن گوید که بزور حواله کردن چیزی را
و بر خود گرفتن است (صائب ۞) نیست
امروز کسی قابل زنجیر جنون ۞ آفرین سلسله
برگردن ما می افتد ۞ (مفید بلخی ۞) بی
قراری کرده در بر خلعت رسوائیم ۞ آخر این
جا کی چو گل برگردنم افتاد دست ۞ مؤلف
عرض کند که این لازم هر چهار مصدر
مذکورة الصدر است و معنی این آمدن
برگردن و بار گردن شدن چنانکه ۞
خون او برگردن ما افتاد ۞ (ظهوری
۞) وقت پیری عشق بت برگردنم افتاده

حیف ہا خرقہ فرسودہ است و تارش لائق
زنار نیست ہا پس نمی دانیم کہ بہار روا نشد
نقل نگارد چگونہ این را بمعنی متعدی آورد۔
(اردو) گردن پر سوار ہونا۔ بقول آصفیہ
سر رہنا۔ سر ہونا۔ دکن مین کہتے ہین۔ گردن
پر آنا۔ جیسے "انکا خون ہماری گردن پر آیا"

برگردن افگندن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار (۱) بزور حوالہ کردن چیزی
و (۲) برخود گرفتن صاحب بحر گوید کہ چیزی
یا کاری بزور بہ ذمہ شخصی مقرر نمودن
مؤلف عرض کند کہ معنی دوم غلط است
و پیدا نمی شود تا آنکہ اضافت بسوی خود
نشود و معنی بیان کردہ صاحب بحر درست
باشد بہار از ظہوری سندی آوردہ (ے)
عمداً مرا اگرچہ فراموش کردہ ہا صد معذرت
بگردن نسیان در افگنم ہا مخفی مباد کہ
از کلام ظہوری مصدر (بگردن درافگندن)
پیداست (اردو) (۱) گردن پر رکھنا
جیسے (گردن پر جوا رکھنا) دکن مین (گردن
پر ڈالنا) کہتے ہین (جیسے انکی بلا ہماری گردن
پر ڈالدی) اور بقول آصفیہ (سر پر رکھنا)
ذمہ ڈالنا۔ تھوپنا (۲) اپنے ذمہ لینا۔

برگردن بستن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر و بہار (۱) مرادف (برگردن افگندن)
(حکیم صدرالدین کاشانی ے) عشق بی صبری
نیاموزد بکس شاگرد خام ہا از خجالت جرم
خود برگردن استاد بست ہا و (۲) بہ تحقیق ما
بہ عقد کسی دادن (محمد قلی سلیم ے) ساقیا
دختر پیری کہ بجا ماندہ زتاک ہا خوب کردند
کہ برگردن مینا بستند ہا خان آرزو در چراغ
ہدایت باین معنی بیان کردہ صاحب بحر شفق
کہ بر (برگردن افگندن) نقل کردہ ایم
(اردو) دیکھو (برگردن افگندن) صاحب
آصفیہ نے (گلے باندھنا) فرمایا ہے (۱)

(۱۵۶۹)

کتب خانہ جامعۂ عثمانیہ

۱۔ اراکین مجلس اعلیٰ، مجلس [illegible]، مجلس انتظامی
جامعہ و تعلیمات و نصاب پانچ کتابیں ایک ماہ کیلئے اپنے پاس رکھ سکیں گے

۲۔ اساتذہ جامعۂ عثمانیہ و کلیہ جات ملحقہ و گزیٹیڈ عہدہ داران جامعہ
اور اراکین دارالترجمہ دس کتابیں ایک ماہ کیلئے اپنے پاس رکھ سکیں گے

۳۔ طلبا میں جن کی شدہ دو کتابیں بی۔ اے۔ اور انٹرمیڈیٹ و تحقیقاتی جماعتوں سے
طلبا میں ایم۔ اے۔ ایل ایل بی اپنے پاس رکھ سکیں گے
کے طلبہ تین کتابیں ایک ہفتہ کیلئے اپنے پاس رکھ سکیں گے
طلبہ پانچ کتابیں دو ہفتہ کیلئے اپنے پاس رکھ سکیں گے بحساب

۴۔ مدت مقررہ پر کتابیں واپس نہ ہوں تو طلبہ سے بحساب
ایک آنہ یومیہ فی کتاب جرمانہ لیا جائیگا۔

۵۔ بشرط موقع کتابیں کرر جاری کی جاسکیں گی مگر اس غرض کے
لئے کتب خانہ میں کتاب کا لانا لازم ہے۔

۶۔ کتابیں گم یا خراب ہوجائیں تو مستعیر پر ذمہ داری
عاید ہوگی۔

۷۔ کتابوں پر کسی قسم کا نشان پنسل یا سیاہی سے
نہ لگایا جائے۔

۸۔ قلمی نسخے اور حوالے کی کتابیں
جاری نہ کی جاسکیں گی۔ فقط